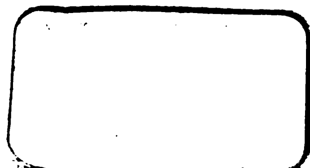

HIERONYMUS
ANDOVER-HARVARD
THEOLOGICAL LIBRARY

Studeranden af Uplands Nation Herr C. Kjellberg
vänskapligen från
förf.

ERIK BENZELIUS

D. Ä.

I

(1632—1687)

AKADEMISK AFHANDLING

AF

HENRIK AFZELIUS.

ERIK BENZELIUS

D. Ä.

I

(1632—1687)

Akademisk Afhandling

som med tillstånd af

Högvördiga och vidtberömda teologiska fakulteten

i Upsala

till offentlig granskning framställes

af

HENRIK AFZELIUS

å lärosalen N:o IV

Tisdagen den 14 December 1897
kl. 10 f. m.

STOCKHOLM
Isaac Marcus' Boktr.-Aktiebolag
1897.

Författaren har icke ansett nödigt att uppgöra någon särskild förteckning öfver de källskrifter, som för denna afhandling anlitats, då de på vederbörliga ställen angifvits i texten. Hvad däremot beträffar de biografiska notiserna, hafva deras källor icke i texten angifvits, enär detta skulle hafva föranledt störande upprepanden, hvadan de här uppräknas. De äro:

Allgemeine Deutsche Biographie,
Brockhaus Conversations-Lexikon,
Real-Encyklopädie für protestantische Theologie und Kirche von Herzog und Plitt,
Nouvelle Biographie universelle,
Dictionary of National Biography by Leslie Stephen,
Biographisch Woordenbock der Nederlanden,
Biografiskt Lexikon öfver namnkunnige svenske män,
Nordisk Familjebok.

Till alla dem, som under mitt arbete på denna afhandling stått mig bi med råd och dåd, anhåller jag vördsammast att härmed få uttala min tacksamhet, särskildt till tjänstemännen i Riksarkivet, Kungl. biblioteket, Upsala akademiska konsistorium och Upsala domkapitel samt biblioteken i Upsala och Linköping.

INNEHÅLL.

Det 17:e århundradet bär i vårt fosterlands historia det stolta namnet *storhetstidehvarfvet*, och detta med full rätt, ty det var en stor tid, både hvad Sveriges yttre maktställning och dess inre utveckling beträffar. Landet styrdes då i allmänhet af regenter, som icke blott voro utmärkte ledare af den yttre politiken och framstående fältherrar, utan äfven kraftigt befrämjade dess materiella och andliga odling. Och den omständigheten, att, trots de ständiga krigen och därmed följande upprepade utskrifningar af manskap och nya eller ökade skatter, hvarigenom landet i dubbelt hänseende utarmades, det ändock kunde amma upp en lysande rad af stora män, som ofta under de ogynnsammaste yttre förhållanden förde vår andliga kultur till en beaktansvärd höjdpunkt, visar bättre än något annat, att detta tidehvarf var för vårt fosterland en *stor tid.* Sveriges söner utkämpade icke blott i fjärran land segerrika strider, hvilkas rykte genljöd öfver Europa, utan jämsides med dem utkämpades i det tysta en icke mindre betydelsefull och långt mera välsignelserik kamp inom egna landamären. Kämparne där voro dugande, upplyste och fosterländske lagstiftare, vetenskapsmän och tänkare. Deras stridsfält var den andliga vapenplats, där vapnen kallas ärlig forskning, kunskaper och snille. Deras fiender hette okunnighet, vantro och fördomar, och de segrar, de vunno, voro en allmännare bildning och en bättre lagstiftning. Betydelsen af deras verksamhet trädde klart i dagen, när Sveriges stormaktsvälde hade störtat samman och blifvit ett minne blott. Då det fattiga, fåtaliga svenska folket ej i längden mäktade uppbära en storhet, som byggts på alltför svag grund, och därför vid första större nederlag förlorade sina segrars frukter på det politiska området, då återstodo dock de eröfringar, som vunnits på den andliga vapenplatsen; och på den goda grund, som där blifvit lagd, byggde kommande släkten vidare.

I

Vårt storhetstidehvarf inleddes af det största religionskrig, som världen skådat. Då därtill kommer, att flere af våra konungar under detta tidehvarf voro gudfruktige, kyrkligt sinnade män, samt att teologerna på den tiden intogo en privilegierad ställning vid universitetet framför andra vetenskapsidkare, så är det ju helt naturligt, att det kyrkliga intresset skulle vara lefvande och de kyrkliga frågorna träda i förgrunden, och detta så mycket mer, som ett flertal af landets mest begåfvade och lärde män ägnade sig åt kyrkans tjänst och nedlade ett samvetsgrant och hängifvet arbete på hennes förkofran. Frukterna däraf visade sig på mångahanda sätt, såsom uti en förbättrad undervisning vid universitetet och uti skolorna, i det betydelsefulla arbetet på en ny kyrkoordning samt dess efterföljare: en ny bibelöfversättning, katekes, psalmbok och handbok. En betydande insats uti alla dessa arbeten gjordes af Ericus Henrici Benzelius, som intog ett af de främsta rummen bland kyrkans män på sin tid. Han var stamfader för de berömda släkterna Benzelius och Benzelstjerna, såsom hans adlade barn kallade sig. Hans lefnad faller inom de råmärken, som i egentligaste mening beteckna Sveriges storhetstid, åren 1632 och 1709, som just äro Benzelii födelse- och dödsår.

FÖRSTA KAPITLET.

Benzelii ungdom och studietid vid universitetet 1632— (hösten) 1663.

Benzelius föddes i den till Luleå församling hörande byn Benzby i Västerbottens län den tredje adventssöndagen, som år 1632 inföll på den 16 December [1]. Föräldrarna voro bonden och tolfmannen Henrik Jacobsson och H. Margreta Jönsdotter, bägge tillhörande aktade bondefamiljer, den förre från Kalis, den senare från Luleå socken.

Den lille Erik undfick dopet S. Thomæ dag eller den 21 December. Om sina barnaår säger han själf i sin lefvernesbeskrifning: »Föräldrarne hafva uti det villkor, i hvilket de af Gudi satte äro att föda sig med sina händers arbete och åkerverk, dragit all skyldig försorg icke allenast om min uppfostran genom besvär uti linda, utan ock med tilltagande barndomsår låtit mig uppfostras uti tukt och Herrens förmaning, hvilken kristliga sorgfällighet jag med all barnslig tacksamhet och vördnad städse skyldigast erkänner» [2]. Den unge gossen, som af sin fromma moder fick sin

[1] Ej den 7 Dec. såsom uppgifves i »Biografiskt Lexikon öfver namnkunniga Svenske män» och i Englunds »Framstående kyrkans män, härstammande från Väster- och Norrbotten».

[2] »*En kårt och enfaldig förteckning af mitt lefverneslopp. Eric Henricsson Benzelius W. — Bothn*». S. 2. Denna lefnadsteckning finnes i Linköpings bibliotek. Biographica 55. Benzeliana I. Öfver bokens öfverskrift har B. skrifvit dessa orden: »Herre, lär oss betänka, att vi dö måste, på det vi måge förståndige vara».

första undervisning i att »läsa i bok», visade redan tidigt håg för boken och en vaken uppfattning [1]. När därför en farbroder till honom, »den välförståndige Olof Päderson, rådman och förnäm handelsman i Upsala stad», [2] på en affärsresa till Norrland besökte sin broder och erbjöd sig att upptaga den liflige gossen, till hvilken han fann stort behag, som eget barn och gifva honom en lärd uppfostran, så mottogo föräldrarna med tacksamhet, om ock med svidande hjärtan, detta anbud, i all synnerhet som familjen var stor och under en följd af år svår missväxt hade hemsökt dessa trakter. Det var om hösten 1639, således i en ålder af endast 7 år, som Erik lämnade fädernehemmet. Resan till Upsala gick sjöledes och var förenad med åtskilliga lifsfarligheter. Så hade en gång den unge pilten det missödet att gå öfver bord, och det var i sista stunden man lyckades uppfiska honom med en båtshake. Hela resan synes hafva varit mycket svår och stormig, och i närheten af Öregrund ledo de haveri, så att de med nätt nöd bärgade sig i land, hvarefter resan fortsattes landvägen till Upsala, dit de ankommo »vid S. Andreæ tid». Olof Päderson och hans hustru, Elin Olofsdotter, som voro förmögna och hade förlorat alla sina barn, omfattade sin unge frände med en faderlig och moderlig kärlek, och Erik skrifver själf på äldre dagar: »Jag erkänner med djupaste vördnad Guds underliga skickelse, som sålunda har yppat mig vägen till min uppkomst. Kan ock icke tillfyllest beprisa den godhet, som min älsklige farbroder mig uti sitt hus i många år betett hafver, den ock intill sin dödsstund, som var December 1672, all faderlig omsorg om mig dragit» [3]. Och vid tanken på att han hade denne farbroderns faderliga hjälp att tacka för att hans lefnadsbana hade blifvit en annan, än den, mänskligt att döma, skulle hafva blifvit, om han stannat i det fattiga hemmet, säger han: »Hvilken mildhet bör vara androm, som Gud med något förråd välsignat hafver, till exempel och efterdöme, att de

[1] Erik undervisades af modern i elementa literarum et pædiam catecheticam. *Palmskjöldska samlingen* i Upsala bibliotek V. Ecclesiastica Tom. XV. 2. S. 168.

[2] Lefnadsteckningen s. 2.

[3] Lefnadsteckningen s. 3.

af godmodigt och gladt hjärta understödja de fattiga, som lust och trängtan hafva att vinna någon förkofring i studier.» [1]

Endast tvenne gånger, sedan han lämnat föräldrahemmet, återsåg Erik detsamma. Första gången var 1650, då bägge föräldrarna voro i lifvet, den andra gången, 1654, då endast modern lefde. I början af år 1640 fick Erik till handledare af sina studier vällärde studiosus Petrus Dieterici Arensbeckius [2]. Denne informator synes i allo hafva utöfvat ett synnerligen godt inflytande på sin discipel. Han synes hafva haft en egenskap, som lärer varit sällsynt hos den tidens läromästare, nämligen att i stället för bannor och slag bruka foglighet och vänlig uppmuntran för att fostra sin lärjunge till dygd och flit. Och den välartade ynglingen gjorde också stora framsteg under de fem år, han åtnjöt Arensbeckii ledning. Redan 1643 om våren blef Erik inskrifven bland studenterna eller, såsom det den tiden hette, befordrad till ritum depositionis. Hittills hade han kallat sig Erik Henricsson, men nu antog han efter sin fäderneby namnet Benzelius [3]. Då Arensbeckius 1645 lämnade Upsala för att anträda en utrikes resa, anförtroddes ledningen af Eriks studier åt akademiadjunkten i filosofi M. Andreas Ajalinus [4], af hvilkens »lärdom och behändighet att informera» han betjänade sig de följande fem åren intill år 1650. Att studierna bedrefvos med allvar, och att de voro både

---

[1] Lefnadsteckningen s. 4.

[2] *Arensbeckius* var född 1620, intogs i Strängnäs gymnasium 1630. Företog efter absolverad magistergrad resor till Tyskland, Frankrike, England och Holland med understöd af drottning Kristina och studerade därunder i synnerhet arabiska och hebreiska. Blef efter återkomsten lektor i Strängnäs 1647 och prästvigdes s. å. Han utgaf i Strängnäs 1648 genom trycket sitt *Pallaia specie conciliationis linguarum* in 4:o, en ganska rar skrift. A. blef sedan hofpredikant vid drottning Kristinas hof och till sist kyrkoherde i Katarina församling i Stockholm. Död 1673. Se *Lönbom* om Sv. Bibelverket s. 77.

[3] Kanslirådet *C. R. Berchs* skildring af »Erkebiskopens Eric Benzelii d. ä. lefverne». Linköpings bibliotek. Biographica. 54.

[4] *Ajalinus* blef 1660 lektor i teologi vid Linköpings gymnasium. Hade förut varit först filosofie och sedan teologie adj. i Upsala. Död 1670.

omfattande och framgångsrika synes bland annat af Benzelii egna ord: »Och har orsak att hugna mig af bägge dessa preceptorernas flit, trohet och allvarsamhet, förmedels hvilka jag efterhand sist kunde skönja mina framsteg uti instrumentalibus disciplinis, linguis orientalibus och philosophiæ partibus som ock uti exercitiis latinæ linguæ, däri jag ock efterhand fick idka hos andra preceptores publicos et privatos och sålunda vann det gunstiga omdömet, att jag befanns capabel till andras informerande. Hvilket genom Guds nåd ingen ringa del har contribuerat till min ytterligare uppkomst jämte ett stilla och ärbart förhållande i lefverne och umgänge» [1]. Men vid sidan af dessa ämnen sysselsatte han sig med sådant allvar med öfriga studia humaniora, såsom geografi, historia och vältalighet, att han sedermera kunde utnämnas till e. o. professor i historia och moralfilosofi.

Den begåfvade och exemplariske unge studenten, som dels med heder genomgick de på den tiden brukliga s. k. examina publica [2], dels med mindre vanlig framgång flitigt deltog i oppositioner och responsioner, fäste snart de akademiska lärarnes uppmärksamhet vid sig och fick, såsom uppmuntran och till hjälp vid studierna, år 1651, således blott nitton år gammal, ett stipendium regium simplex. Med detta stipendium följde skyldighet att årligen framträda med någon disputation. Detta försummade icke heller Erik Benzelius. Så höll han den 12 Juni 1653 en oratio publica »*In commendationem linguæ sanctæ*» och den 12 April 1654 en disputatio publica »*De signis doctrinalibus*» och samma år en oratio »*De fatali literarum periodo* intimante *Edmundo Figrelio* [3],

[1] Lefnadsteckningen s. 6.

[2] Dessa voro dels de förhör, som teologiska fakulteten anställde »in doctrina ecclesiæ et articulorum fidei» med dem, som inom någon af de öfriga fakulteterna ville aflägga examen, dels förhör inför filosofiska fakulteten »de necessaria cognitione pro ratione instituti, historiæ universalis, linguarum et disciplinarum philosophicarum» med dem, som ville förvärfva sig någon grad inom teologiska, medicinska eller juridiska fakulteten. *C. A. Cornelius.* Svenska Kyrkans Historia efter Reformationen. I s. 290.

[3] *Figrelius*, född 1622, prof. hist. i Upsala 1650, adlad 1660, kungl. bibliotekarie 1661, friherre och riksråd 1673, död 1675.

postea Gripenhielm dicto». [1] Berch säger i sin korta biografi öfver Erik Benzelius, att denne »lät intet år gå förbi, att han ju antingen för allom försvarade några utgifna satser eller med orationer [2] gaf prof på sin sinnrikhet och medfödda vältalighetsgåfva, som igenom arbete vidare uppodlades, att han i den följande åldern kunde, äfven oberedd, hålla eftertryckliga tal. Dock var detta allt intet annat än ett biverk, eller högst förberedelser till ett studium, hvaruppå han sig med allvar lade, hvilket var teologien.»

Den 24 Mars 1657 undergick Benzelius i teologiska fakulteten den examen, som plägade gå före examen philosophicum, i närvaro af ärkebiskopen Johannes Conuti Lenæus och professor Lithman. [3] Benzelius approberades »med förmaning till flitighet in studio theologico, occasione ejus quæstionis: An omnes homines sint electi?» [4] Den 6 Maj samma år aflade han styli exercitium i filosofiska fakulteten, och den 9 September undergick han examen philosophicum inför consistorium academicum. Följande året disputerade Benzelius den 19 Maj för magistergraden »*De institutione literaria*» under presidium af professor Jonas Sundelius [5] och erhöll s. å. den 25 Juni stipendium duplex »in eloquæntiæ studio», hvilket han ägde att åtnjuta uti tre år. Det ser ut, som om Benzelius vid denna tid haft för afsikt att lämna universitetet, åtmin-

[1] Lefnadsteckningen s. 8.

[2] Bland den mängd disputationer och orationer, som Benzelius under studieåren höll, må nämnas sju stycken *De sacra scriptura*, som alla höllos emot irrlärare, vidare *De Christo et Salvatore mundi*, *De Deo uno et trino*, *De Spiritu sancto*, *De angelis*, *De integritate et lapsu primorum parentum*, *De peccato*, *De libero arbitrio*, *De electione et reprobatione*, *De poenitentia*, *conversatione ad Deum et fide* m. fl. Er. Benzelii, patris, Collegia Theologica. Link. bibl. Teol. 80.

[3] *Carl Lithman* var född 1612, studerade först i Upsala och sedan vid flera utländska universitet, blef teologie professor i Upsala 1648, domprost därstädes 1670 och biskop i Strängnäs 1674. Död 1686. *C. A. Cornelius:* Några bidrag till Upsala Teologiska Fakultets Historia III s. 8.

[4] Teol. fak:s protokoll d. 24 Mars 1657.

[5] *Jonas Sundelius* var eloquentiæ prof. i Upsala, blef assessor i Svea hofrätt 1664. Död 1675.

stone för någon tid, och ägna sig åt skolans tjänst. I ett bref af den 16 Augusti 1658 till filosofiska fakultetens professorer skrifver nämligen superintendenten P. Steuchius, att filosofie kandidaten Benzelius »anhållit om promotion till någon funktion vid detta kongl. gymnasio i Hernösand.» [1] Denna plan kom emellertid ej till utförande, ty den 28 September samma år förordnades han att vara notarie i filosofiska fakulteten, hvilken befattning han innehade vid pass två år.

Redan länge synes Benzelius hafva närt en önskan att kunna blifva satt i tillfälle att besöka främmande universitet, det på den tiden snart sagdt enda sättet att dokumentera sig för vinnande af befordran till högre akademiska eller kyrkliga befattningar. I sin farbroders och fasters hus hade han oafbrutet vistats i tolf år, och, tack vare deras välvilja och frikostighet, hade han under studietiden fört ett bekymmerfritt lif. Genom sina stipendier och den lilla ersättning han uppbar för sin enskilda handledning af unga studenter, hade han kunnat lägga af en summa penningar, som gjorde det möjligt för den sparsamme, kunskapstörstige kandidaten att kunna tänka på realiserandet af sina resplaner. I Juni 1660 hade han också bestämt sig för att lämna fäderneslandet, då han helt oförmodadt fick ett anbud, som ställde honom i valet och kvalet. Han erhöll nämligen kallelse af rikskanslern Grefve Magnus Gabriel De la Gardie [2], som tillika var kansler för Upsala universitet, att blifva informator för hans bägge söner, Gustaf Adolf och Jacob August. Mest i öfverensstämmelse med Benzelii egen önskan hade det nog varit att afslå anbudet och fullfölja sina resplaner. Men klok eftertanke och kanske ännu mer välvilliga gynnares råd kommo honom dock att tills vidare uppskjuta resan och antaga det både förmånliga och hedrande uppdraget. »Såsom min håg och sinne», säger han [3], »städse varit något fjärran ifrån hoflefverne och dess 'adparat', alltså fann jag

---

[1] Linköpings bibl. Bref 9.

[2] *Magnus Gabriel De la Gardie* var, som bekant, på denna tid en mäkta myndig man. Han skref sig: grefve till Leckö och Arensburg, friherre till Ekholmen, herre till Hapsal, Helmet, Höjentorp, Käggleholm, Magnusberg (nu varande Karlberg), Mariedal och Venngarn.

[3] Lefnadsteckningen s. 9 f.

någon svårhet att kunna mig därtill resolvera. Dock, såsom jag hade orsak att med skyldigste vördnad anse Guds underliga vägar och att han förer oss efter sitt råd, åtskilliga mina preceptorer och gynnare mig ock styrkte att antaga samma vocation, ibland hvilka jag i synnerhet har orsak att nämna d:r Erik Odhelius [1] och Johannes Schefferus [2] samt d:r Jordan Edenius [3], alla tre de förnämste professorer vid akademien i Upsala, ty antog jag i Herrans namn samma funktion den 20 Augusti 1660, och strax därpå blefvo vi affärdade till akademien i Upsala att där sammastädes idka studierna.» Den äldre af de båda disciplarna, Gustaf Adolf, var då 13 år, den yngre, Jakob August, 10 år gammal. Denna ansvarsfulla befattning innehade Benzelius i tre år och åtnjöt sitt höga herrskaps ynnest och bevågenhet. Redan i Januari 1661 skulle han genom en beklaglig olyckshändelse förlora en af sina disciplar, grefve Jakob August. Af denna sorgliga tilldragelse ger Berch följande detaljerade skildring. »Rikskanslern hade med sin gemål [4] gjort en resa till Upsala, då de unga gref-

---

[1] *Odhelius* var född 1620, blef 1646 magister i Upsala, tjänstgjorde någon tid såsom legationspredikant i Paris, blef 1648 teologie adjunkt och 1652 teologie professor i Upsala, 1665 utnämnd till pastor primarius i Stockholm, men afled följande år, utan att hinna tillträda sin nya befattning. Odhelius var ansedd såsom stor orientalist och latinsk skald, räknades äfven till sin tids lärdaste teologer. Har skrifvit ett lärdt arbete mot synkretismen, som efter hans död utgafs af hans måg Erik Benzelius. *C. A. Cornelius:* Några bidrag till Upsala Teol. Fak:s Historia III. s. 5 f.

[2] *Schefferus* var född 1621 i Strassburg, där han äfven fick sin uppfostran, kallades 1647 till Skytteansk professor i Upsala och kom snart i stor gunst hos drottning Kristina. Schefferus var en mångsidig och flitig forskare, i synnerhet på filologiens och den svenska fornforskningens område. Af hans många arbeten äro Lapponia, som öfversattes till en mängd europeiska språk, och Svecia literata de mest kända. Schefferus dog 1679.

[3] *Edenius* var född 1624, blef teologie professor i Upsala 1659 och teologie doktor 1661. Edenius, som var en bland Sveriges lärdaste teologer, dog 1666.

[4] Prinsessan *Marie Eufrosyne,* Karl X Gustafs syster.

varne begärde lof att få följa deras föräldrar på vägen till Flottsund. Sådant beviljades icke utan på Benzelii förbön, emedan han trodde, att en liten förändring skulle vara nyttig för barnen och öka deras kärlek både till föräldrar och läromästare. Medan Benzelius vid Flottsunds färja står och talar vid rikskanslern, löper pilten Jacob August bort och kittlar en häst, som slår bakut och lägger barnet dödt på marken. Det var den tiden en af furstinnans betjänter, som hade fattat hat till Benzelius och var glad, att han nu kunde bruka sin ägande kredit hos frun för att störta informatorn. Han begynte därför göra föreställningar hos sin herre, att Benzelii otidiga intercession varit orsaken till barnets resa och olyckliga omkommande, samt att sorgen aldrig kunde förgätas, så länge Benzelius var i huset. Men grefve Magnus var alltför ädelsinnad att låta förleda sig af dylika kvinnliga och ogrundade infall, bjöd Benzelius blifva kvar och försäkrade, att aldrig något sådant, som skedde af en händelse, skulle ändra det förtroende, han förtjänte [1]». Denna sin ridderliga mening blef den ädle grefve Magnus också trogen, icke blott under den tid Benzelius vägledde hans son Gustaf Adolf i dennes studier, utan äfven allt framgent. Så stodo de i liflig brefväxling med hvarandra under Benzelii utrikes resa, och Grefve De la Gardie skickade honom penningar, för att han skulle få tillbringa så lång tid som möjligt i och för studier vid främmande universitet; och då Benzelius stod i begrepp att gifta sig, fick han från rikskanslern ett synnerligen vänligt lyckönskningsbref, dateradt Leckö slott den 30 December 1667 [2]. Och Benzelius återgäldade denna välvilja med en varm tillgifvenhet, hvilken han särskildt lade i dagen genom den innerliga omvårdnad, som han ägnade sin discipel, och hvarigenom ett starkt vänskapsband för lifvet knöts mellan läraren och lärjungen.

En akademisk kondition på denna tid var något helt annat än i våra dagar, i synnerhet då det gällde högadelns söner. Samma undantagsställning, som adeln i allmänhet intog, gjorde sig äfven gällande vid universitetet. Till och med universitetets konstitutioner

---

[1] *Berch:* Erkebiskopens Eric Benzelii d. ä. lefverne.

[2] *Palmskjöldska samlingen* i Upsala Universitetsbibliotek: »Benzeliernas brefväxling.»

gåfvo de unga ädlingarna företrädesrättigheter, som förefalla oss hart nära omöjliga. Så föreskrefvo de, att grefvars och friherrars söner hade rang framför professorerna, ehuru de förra oftast voro minderåriga. Ja, det hände icke sällan, att professorerna själfva ansågo för en heder att välja en sådan yngling till universitetets rektor [1]. En följd häraf var också helt naturligt, att dessa ungdomar vid universitetet lefde »efter sitt stånd», som man säger, och omgåfvos af ett helt litet hof, som ofta nog förskaffade informatorn eller guvernören icke ringa bryderi. Att den mäktige och praktälskande rikskanslerns söner icke skulle utgöra något undantag från denna regel säger sig självt, och den anspråkslöst uppfostrade och oförfarne Benzelius hade ofta rätt svårt att reda sig som hofmästare. Särskildt synes han haft svårigheter att från rikskanslerns kassör i rätt tid få penninge- och andra försändelser, som för de unga grefvarnes rätt stora hushåll voro af nöden, såsom man finner af hans skrifvelser såväl till rikskanslern som hans sekreterare. Så skrifver han en gång och tackar denne sistnämnde för att han så välvilligt medverkat till att kassören Johan Horn ändtligen öfversändt länge väntade tio dukater. »Min Herre behagade påminna kassören», tillägger han, »att han fast illa gör emot grefvarne, men jag fruktar ännu fast värre emot sig själf, ty att han väl vet, huru lång tid sedan honom af Hans Höggrefliga Excellens var gifven befallning att skaffa hvad till deras kappor kunde vara af nöden. Hvar emot han ännu intet har låtit öfverkomma knapparna, som därtill behöfvas. Af hvilken orsak de ingen väg kunna komma, när något oväder är, efter kapporna intet kunna göras färdiga. Alltså är intet annat medel än att därom måste med första tillfälle skrifvas till grefven, att därpå måste å nyo ske någon förordning. I lika måtta handterar han 'paquier och laqueijer', med hvilka han lofvade sig vilja göra en riktighet efter de order, som gifna vore allaredan vid nyåret [2]. Hvaruppå de ock stadigt anhålla, att jag därom påminner. Ville han sådant alldeles utslå och säga sig intet hafva därmed att göra, så visste de, hvarefter de sig rätta skulle. Om bemälte paquiers och laqueijers kläder vet herr

[1] Jfr. *Claes Annerstedt:* Upsala Universitets Historia. Del. I. s. 379.

[2] Brefvet var skrifvet den 24 Mars 1663.

secretarius själf sig att påminna [1].» Huru tydligt Benzelius än tycks hafva uttryckt sig i detta bref, synes det dock icke hafva ledt till önskadt resultat. Ty den 13 April nödgas han göra allvar af sin hotelse att klaga hos själfva rikskanslern. Han säger i ett bref till denne, dateradt den 13 April 1663, att det är hans plikt att å de unga grefvarnes vägnar berätta för Hans Höggrefliga Excellens, att dennes befallning om kläder åt betjänterna ännu icke hörsammats. »Begäres alltså ödmjukligast, Eders Höggrefliga Excellens ville med vanlig gunst och nåde detta ansökande upptaga, såsom det där synes vara nödigt till unga herr grefvarnes stats nödiga förfordrande, ty att deras betjänter nu måste hafva andra kläder, så framt de skola kunna vara dem till tjänst. Och hos andra därom anhålla torde hafva ett långsamt utseende, måste alltså nödvändigt anhålla om Eders Höggrefliga Excellens order.» [2]

Af allt detta framgår, att den unge informatorn hade mångahanda att tänka på, och en ej ringa del af hans tid upptogs af de rapporter, som han tidt och ofta hade att afsända till de höga föräldrarna, som å sin sida lifligt intresserade sig för sönernas uppfostran äfven i de minsta detaljer. Blef någon af disciplarna illamående, skulle hemmet genast därom underrättas och hvarje läkarens ordination omtalas. [3]

---

[1] Original i *De la Gardieska samlingen* i Riksarkivet. Då Benzelius här (och äfven i andra sina bref) talar om »grefvarna», så ser det ut, som om han fått ännu en ung grefve under sin vård i stället för den 1661 omkomne Jacob August. Denne nämnes, så vidt vi kunnat finna, aldrig vid namn i brefväxlingen mellan rikskanslern och Benzelius, men däremot framgår af denna brefväxling, att det var en af rikskanslerns söner. Det skulle då hafva varit antingen *Carl Magnus* eller *Magnus Gabriel*, den förre född 1653, den senare 1654, ehuru det förefaller, som om de varit allt för unga för att skickas bort från hemmet.

[2] Original i *De la Gardieska samlingen* i Riksarkivet.

[3] Så skrifver Benzelius den 4 Juni 1663 till rikskanslern och berättar, »att Gref Gustaf har på en dag befunnit sig något opasslig af en fluss, som honom understundom hufvudet och understundom ryggen besvärat hafver tillika med någon 'flygande heta'. Och ehuruväl förmodeligit är, detta med Guds tillhjälp kunna öfvervinnas, likväl så framt någon starkare heta eller annan accident där till sloge, håller professoren

Af det föregående hafva vi sett, att de unga grefvarne förde en viss stat, men vi få därför icke tro, att deras studier försummades. Tvärtom bedrefvos de med ett allvar, som kanske skulle komma många af vår tids studenter på skam. Då det icke saknar sitt stora intresse att se, hvad och huru en ädling på den tiden studerade, meddela vi här enligt Benzelii anteckningar den kurs, som Gustaf Adolf De la Gardie genomgick under läsåret 1662—1663.

Denna promemoria upptager såsom läroämnen: teologi, filologi, historia och geografi samt filosofi och franska språket. Det *teologiska* studiet skulle omfatta bibelläsning, på morgonen, då Gamla testamentet lästes, och på aftonen, då Nya testamentet lästes. Jämte detta genomgicks en kort öfversikt af den heliga historien, framställd i berättelser med ledning af Sulpitius Severus[1]. Af samme författare lästes äfven den kristna kyrkans historia till Konstantin den store. Vidare lästes reformationens historia efter

---

Rudbeck för godt, att ådren skulle öppnas. Hvarutinnan billigt bör sökas Hans Höggrefliga Excellens betänkande och emellertid brukas några discutientia, som utvärtes tryggt kunna appliceras, helst emedan grefven ännu finner sig eljes temmelig frisk. Han är af sin constitution något artad till sådana flusser, men de pläga sig lätteligen öfvervinna låta. Dock torde kanske vara nödigt till hans hälsas beständighet, att själfva materien måtte på något sätt afhjälpas, som eljes kanske skulle med större möda afskaffas i längden, när något annat ock lätteligen kunde tillfalla. Vi förmoda väl med denna opasslighet det bästa, dock har jag uti underdånighet velat Eders Höggrefliga Excellens detta andraga till att kunna förnimma Eders Excellens nådiga vilja vid detta ärendet, eller om Hans Höggrefliga Excellens täcktes låta grefvarna komma sig något närmare, hvarest med större säkerhet kunde pröfvas, hvad tjänligast vore till deras hälsas conservation. Helst emedan tiderna ock dess förutan tillåta, att de, tillika med andra, som nu måste afresa, måge bruka sommarens lust och sin recreation.»

Original i *De la Gardieska samlingen* i Riksarkivet.

[1] Framstående kyrkohistorisk författare. Fransman till börden; död omkring 425. Han har blifvit kallad »den kristne Sallustius». Hans förnämsta arbete är *Historia sacra*, en kronologisk framställning af Gamla testamentet och kyrkans historia till år 403.

Chytræus [1] och Sleidanus [2]. I trosläran lästes biskop Laurelii [3] *synopsis* och Nikolaus Hunnii [4] *Epitome* på svenska. Men på latin tillkom Hutteri [5] *Compendium* och det viktigaste af konkordieformeln. På båda språken inlärdes dessutom klassiska uttalanden ur Laurelii synopsis. Slutligen lästes den utmärkte Jenateologen Johan Gerhards [6] bekanta arbete *Schola pietatis*. — Det *filologiska* studiet var naturligtvis inskränkt till hufvudsakligast latinet, men så studerades detta i stället så mycket grundligare. De grammatiska reglerna inlärdes, allt efter som läsningen af de latinska författarne gaf anledning därtill. Curtius och Terentius repeterades, och den store humanisten Erasmi skrifter studerades allvarligt. Äfven talöfningar höllos, dels i form af samtal öfver innehållet af det lästa, dels på så sätt, att Curtii tal återgåfvos ur minnet, i sammanhang hvarmed retorikens föreskrifter genomgingos. Fyra gånger i veckan förekom latinsk skrifning, som bedrefs dels i form af berättelser och beskrifningar, dels i brefform eller tal, men alltid skulle Curtii latin vara mönstret. — I *historia* lästes Cornelius Nepos, historia universalis efter Justinus och Gothofredus [7] samt kronologiska tabeller. Dessutom genomgicks fäderneslandets och närgränsande folks historia, efter hvilka författare omnämnes ej. — *Filosofi* studerades dels i sammanhang med läsningen

---

[1] *David Chytræus,* framstående tysk teolog; ifrig deltagare i det evangeliska kyrkoväsendets ordnande. Chytræus deltog äfven i affattandet af konkordieformeln. Död 1600.

[2] *Johan Sleidanus* från Strassburg, mycket ansedd historiker. Död 1556.

[3] *Olof Laurelius,* biskop i Vesterås; död 1670. Har utgifvit framstående kateketiska arbeten.

[4] *Nicolaus Hunnius,* Wittenbergerteolog, död 1643. Ofvan åsyftade arbete hade titeln *Epitome credendorum.* Om detta arbete sades det: »Wenn ein kleiner Knabe, ein kleines Mägdlein seinen Hunnium lernte und betete, so müssten die bösen Geister erschrecken und zittern».

[5] Död i Wittenberg 1616.

[6] Död 1637.

[7] *Dionysius Gothofredus,* berömd rättslärd, född i Paris 1549, död 1622. Har bland mycket annat skrifvit det berömda och än i dag använda arbetet *Corpus juris civilis cum notis.*

af Curtius (etik, politik, fysik), dels efter Molinæi läroböcker och i synnerhet hans dialektik och etik [1]. Rättsfilosofien lästes efter Aristoteles, hvartill vid lägligt tillfälle lades något i Lipsius [2] m. fl.

Äfven lästiden var noga indelad och rundligt tilltagen. Redan klockan 6 på morgonen måste den grefliga discipeln stiga upp, och ännu medan han höll på att kläda sig, trakterades han med föreläsandet af något af Erasmi mera lättsmälta samtal. Därefter förrättades bön, hvarefter den egentliga undervisningen tog sin början klockan 7 och synes hafva pågått oafbrutet, eller åtminstone utan några längre afbrott, till klockan 10. Nu gjordes ett längre uppehåll till klockan 2, då läsningen på nytt vidtog och fortgick till klockan 5 [3].

Af ofvanstående se vi, att om omsorgen om de unga grefvarnas ekonomi tog sin dryga tid, så gaf omsorgen om deras intellektuela utveckling den förra icke efter. Och det vill därför synas, som om Erik Benzelius borde hafva varit nödsakad att åsidosätta sina egna studier. Men så var dock ingalunda fallet. *När* han arbetade, är nästan oförklarligt, men *att* han arbetade, och att han gjorde ett *godt* arbete framgår däraf, att då den 13 Juni 1661 magisterpromotion hölls i Upsala, var äfven Benzelius med bland de lagerkransade, och vederfors honom då den utmärkelsen att ibland 25 filosofie kandidater kallas till det andra hedersrummet. Följande år utnämndes han den 28 Maj till adjunkt i

---

[1] *Molinæus* (eller Pierre Du Moulin), teolog och filosof, född 1568, var en af den fransyska reformerta kyrkans väldigaste kämpar emot katolicismen. Han var professor först i Leyden, sedan i Paris och sist i Sedan, där han dog 1650.

[2] *Justus Lipsius*, belgisk filolog, född 1547, öfvergick från katolicismen till lutheranismen, men återgick snart och blef latinsk professor i Louvain (Löwen), där han dog 1606.

[3] Linköpings bibl. Teologi 80.

[4] I Benzelii ofvan omnämnde promemoria, hvarur dessa uppgifter äro hämtade, finnes äfven en noggrann uppgift på ämnenas fördelning på de olika dagarna och timmarna. På detta schema finnes äfven en timme anslagen hvarje eftermiddag åt undervisning i franska språket. Men huru denna undervisning bedrefs, och hvad som lästes, får man, ledsamt nog, ej veta.

moralfilosofi och anordnade med anledning däraf kollegier till den studerande ungdomens tjänst, allt under det han fortfarande informerade Gustaf Adolf De la Gardie. Den 20 December 1662 parenterade Benzelius i Stockholms gymnasium öfver sin så sorgligt omkomne discipel Jacob August De la Gardie och samtidigt öfver Johan Casimir De la Gardie [1], då pastor primarius i Stockholm, d:r Erik Emporagrius,[2] intimerade. Året därpå höll Benzelius den 27 Maj en akademisk disputation *De philosophia vitæ civili servitura*, då han själf presiderade. Detta var Benzelii sista offentliga uppträdande i fäderneslandet på lång tid. Lusten att få besöka främmande universitet vaknade nu på nytt hos honom, och han var fast besluten att ej längre skjuta upp sina resplaner, ehuru öfvertalningar i motsatt riktning icke saknades. Efter tre års anställning i det höggrefliga huset begärde han för den skull sitt afsked och fick därvid icke allenast de mest smickrande vitsord om sin verksamhet, utan äfven ett ansenligt penningebelopp i och för resan. Han sökte äfven och erhöll ett resestipendium från universitetet. För erhållande af detta stipendium hade Benzelius af universitetets rektor, Edenius, erhållit ett den 28 Juli dateradt testimonium, som i de vackraste ordalag vitsordade hans kunskaper, flit och fromhet och äfven omtalar, att han ansetts »maxime idoneus» att informera rikets och akademiens kanslers äldre son, hvilken befattning han skött »jam triennium summa dexteritate, fideque ac laude». Rekommendationen afser, att Benzelius måtte väl upptagas och förhjälpas till kunskapers samlande under sin resa [3].

Innan Benzelius skildes från sin discipel, följde han honom emellertid under några veckor sommaren 1663 på en resa genom Upland, Vestmanland, Dalarne och Gestrikland, hvarvid nämnda landskaps förnämsta orter och bergverk besöktes.

---

[1] *Johan Casimir* var en yngre broder till Jacob August och vid sin död 11 år gammal.

[2] *Emporagrius* var född 1606, blef 1632 magister primus i Upsala, 1641 teologie professor därstädes, 1645 öfverhofpredikant, 1648 teologie doktor, 1649 pastor primarius och 1664 biskop i Strängnäs, där han dog 1674.

[3] Linköpings bibl. Bref 9.

ANDRA KAPITLET.

Benzelii utrikes resa (hösten) 1663 — (hösten) 1665.

I en dagbok med öfverskrift »Memoria itineris ad exteros suscepti Anno 1663, 5 October» har Benzelius i korthet skildrat sin resa och de nämnvärda personer, med hvilka han under den samma sammanträffat. Vi återgifva därur följande [1].

Den 5 Oktober lämnade Benzelius Stockholm i sällskap med Johannes Rudhelius [2] med Köpenhamn till närmaste mål.[3] Resan hit, hvilken företogs landvägen, kräfde en tid af tolf dagar. Från sistnämnda stad gick färden till Roeskilde, där Benzelius träffade grefve Axel De la Gardie [4], och sedan öfver Korsör till Nyborg på Fyen, Assens, Hadersleben, Flensburg och Rendsburg till Hamburg, där han inträffade den 25 Oktober. Han omtalar för hvarje plats, han besöker, dess utseende och märkvärdigheter, särskildt om den i något afseende står i samband med svenska historien.

[1] Denna dagbok finnes i Linköpings Bibliotek: Resor; 9; och omfattar 161 sidor 4:o.

[2] *Johannes Rudhelius* ventilerade i Upsala 1868 en afhandling: »Orbis imperiorum». I öfrigt hafva tillgängliga källor ej något att upplysa om honom.

[3] *Biografiskt Lexikon* och, sannolikt efter detta, *J. A. Englund:* »Framstående kyrkans män» uppgifva, att Benzelius reste med grefve Gustaf Adolf De la Gardie. Detta torde emellertid bero på någon missuppfattning, ty dels förekommer den unge grefven ej en enda gång omnämnd i Benzelii reseskildring, dels omnämner han däremot flere gånger, att då och då skref han till grefve Gustaf Adolf.

[4] Sannolikt *Axel Julius De la Gardie*, en broder till rikskanslern; blef riksråd och generalguvernör öfver Estland och högste militärbefälhafvare öfver Sveriges östra provinser. Död 1710.

I Hamburg omtalar han bland annat, att han en dag under några timmar bevistade judarnes gudstjänst i Altenau. »Observabam ritus in canendis precibus, legenda parascha ex lege etc. prælegebatur parascha ex geneseos cap. 42 et seq. Informabar a judæo quodom de ratione cantus.» Den 4 November lämnade Benzelius och hans följeslagare Hamburg i afsikt att besöka Lüneburg. Men här sluppo de icke in, emedan man fruktade, att de skulle medföra pesten, hvarför de togo vägen på sidan om Lüneburg och kommo till Braunschweig, där Benzelius isynnerhet beundrade de ståtliga Brüderskirche och Martinskirche, hvilkas praktfulla utstyrsel, särskildt i det inre, lifligt slog an på honom.

Här skref Benzelius åtskilliga bref till fäderneslandet, bland annat till rikskanslern och grefve Gustaf Adolf. — I sitt bref till rikskanslern frambär han under intrycket af den glädje, han kände öfver att ändtligen se sin så länge närda önskan uppfylld, sin stora tacksamhet till denne, som ju i främsta rummet hade satt honom i tillfälle att företaga denna resa. I Hamburg hade han ämnat dröja någon tid, men en smittosam farsot, som kallades »febris maligna», rasade där och tvingade främlingarne att begifva sig därifrån. Hans afsikt var därför att tillsvidare besöka några mera berömda ställen i Braunschweig och Sachsen och sedan begifva sig till akademierna i Jena och Giessen. Därefter ämnade han besöka andra länder, »quantum temporis huius conditio motusque Turcici permissuri sunt». Brefvet är skrifvet den 5 November. [1]

Den 8 November kommo de resande till Helmstedt, där Benzelius fick sin bostad hos rektorn vid universitetet, professorn i grekiska O. J. Hornej, som visade honom en synnerlig gästfrihet. Under ledning af filosof. och eloq. professorn Schrader [2] beság Benzelius det stora och rikhaltiga biblioteket med dess många sällsynta böcker och dyrbara manuskript. Där fanns äfven en värdefull porträttsamling, »ornabantur parietes imaginibus doctissimorum virorum, qui dudum vel nuper diem obiere supremum». Här åhörde

---

[1] *De la Gardieska* samlingen i Riksarkivet.

[2] *Christoph Schrader*, f. 1601, 1635 professor i Helmstedt, 1648 generalskolinspektor i furstendömet Wolfenbüttel. Död 1680.

han äfven flitigt föreläsningar. Sin mesta tid tillbragte dock Benzelius tillsammans med de framstående, lärda professorerna Titius [1], Conringius [2] och Rachelius [3] och profiterade mycket af deras umgänge.

Därefter besöktes Wolfenbüttel, där den vetgirige svensken fröjdade sig åt det stora biblioteket och dess rikhaltiga manuskriptsamling. Här besåg han äfven med synbart intresse något, som för honom var nytt, nämligen ett »collegium anathomicum» med skelett samt taflor öfver hela människokroppen. Från Wolfenbüttel begaf sig Benzelius till Magdeburg, där han tjusades af den härliga katedralen, —»est structura ejus splendida ac sumptuosa et interior ornatus elegans,» — hvilken Tilly hade skonat, då han härjade staden. I Benzelii dagbok upptar beskrifningen på katedralen fyra och en half sidor på tyska. Den 21 November kom Benzelius till Wittenberg. Denna reformationens äldsta stamort hade äfven vetat att bevara den främsta platsen bland den lutherska ortodoxiens skolor.

---

[1] *Gerhard Titius*, född 1620 i Quedlinburg, studerade i Jena, Helmstedt och Leipzig, blef professor i hebreiska i Helmstedt, 1650 prof. i teologi därstädes. Mycket flitig författare. Död 1681.

[2] *Hermann Conringius* var född i Ostfriesland 1606, blef 1620 student i Helmstedt, hvars största prydnad han sedan blef. Han ägnade sig först åt filologiska och filosofiska studier, studerade sedan teologi i Leyden och kastade sig därpå på medicinen och fick sådant namn om sig som praktiker, att han 1630 erhöll kallelse att blifva läkare för de i Paris boende tyskarna, men afböjde anbudet och blef 1632 professor i Helmstedt i philosophia naturalis. 1636 blef han medicine och filosofie doktor, utbytte samma år sin professur i naturfilosofi mot en i medicin. På drottning Kristinas inbjudning besökte han Sverige. Han var ett universalsnille och hade en otrolig arbetsförmåga. I Helmstedt höll han föreläsningar i medicin, juridik och politik. Han dog därstädes 1681.

[3] *Samuel Rachelius*, rättslärd och statsman, född 1628, blef 1658 professor i Helmstedt i moralfilosofi och 1665 i natur- och folkrätt vid det nyinrättade universitetet i Kiel, blef sedermera statsman, dog 1691.

Här lärde en Hutterus [1], Calovius [2] och Quenstedt [3], härifrån bekämpades synkretismen mest hårdnackadt och motades energiskt alla försök att smyga in kalvinistiska eller katolska förvillelser. Benzelii första besök gällde det hus, där Luther bott. I den gamla universitetsstadens boktryckerier och boklådor var Benzelius en intresserad och vaken gäst. Bland framstående lärda, som han här uppsökte, må nämnas de bägge motståndarne d:r Johan Meisner [4] och d:r Abraham Calovius. Med den sistnämnde hade han långa samtal om kyrkans ställning i Sverige och Tyskland.

Den 26 November kom Benzelius till Leipzig, där han bodde hos den store orientalisten, professor Scherzerus [5], och gjorde hos denne gästfrie lärde bekantskap med flera vetenskapliga storheter, såsom den 80-årige, vida berömde filologen och läkaren Thomas Reinesius. [6]. Denne eljes ganska otillgänglige man omfattade Benzelius med särdeles välvilja, gaf honom tillträde till sitt rikhaltiga bibliotek och gynnade honom på allt sätt. Äfven afhandlade han många intressanta filologiska frågor med Benzelius.

[1] *Leonhard Hutterus,* född 1563, professor i Wittenberg, bekant för sitt *Compendium locorum theologicorum.* Död 1616.

[2] *Abraham Calovius,* Calixts outtröttlige motståndare, representanten för den exklusiva lutherdomen och den konfessionela polemiken i den yngre Wittenbergerskolans anda, var född 1612 i Ost-Preussen, kallades 1650 af kurfursten af Sachsen, Georg II, till Wittenberg, där han verkade i 36 år och förvärfvade sig rykte för luthersk rättrogenhet. Han var predikant och kateket, till sist professor primarius i teologi, medlem af konsistorium och generalsuperintendent. Död 1686.

[3] *Andreas Quenstedt,* född 1617, professor i Wittenberg. Död 1688.

[4] *Johan Meisner* var född 1615, blef 1649 professor i teologi, men råkade på grund af sin mildhet mot den reformerta teologien i en lång varig dogmatisk strid med sin zelotiska kollega Calovius, som stämplade några satser i en af Meisner utgifven bok såsom olutherska. Död 1681.

[5] *Johan Adam Scherzerus,* född 1628, blef 1666 teol. d:r och 1667 prof. i Leipzig, »var en väldig disputator, en skarp polemiker och ortodox dogmatiker i hela den gamla skolastiska vapenrustningen», skref talrika stridsskrifter mot alla möjliga motståndare. Död 1683.

[6] *Thomas Reinesius,* läkare och berömd filolog, född 1587. Reinesius var lifmedikus vid det sachsiska hofvet och afslog flera kallelser till

De 4 veckor, som denne vistades i Leipzig, synes han med sin vanliga energi hafva användt på bästa sätt. Han bevistade många offentliga disputationer och kollegier, studerade orientaliska språk under Scherzeri ledning, kyrkohistoria och patristik samt hade många privata konferenser med lärda män, till exempel d:r Geier[1] och Alberti.[2]

På själfva julaftonen anlände Benzelius och hans följeslagare till Dresden, där han juldagen åhörde en högtidlig predikan; »ante et post concionem symphonizantes musici vocales et instrumentales festivitatem ornabant». I Dresden såg Benzelius för första gången en zoologisk trädgård. Här skildes han från sin hittills varande reskamrat Rudhelius, som återvände till Leipzig, och fortsatte resan till Freiburg i sällskap med M. Iser[3]. Sedan de här belägna silfvergrufvorna besökts, i hvilka då 400 arbetare voro sysselsatta, gick deras färd öfver Altenburg till Jena, dit de ankommo den 5 Januari 1664[4]. Här blef Benzelius gäst hos teologie professor Johan Ernst Gerhard, en son till den store Johan Gerhard. Af honom fick Benzelius upplysningar om de teologiska studierna i Jena, och hans rika bibliotek ställdes till Benzelii förfogande. Den månad, denne vistades här, ägnades uteslutande åt vetenskapliga studier, i synnerhet till att taga kännedom om den

professor för att kunna sköta sina språkstudier. 1660 slog han sig ned såsom privatman i Leipzig, där han endast sysslade med studier. Reinesius var flitig skriftställare. Död 1667.

[1] *Martin Geier*, född 1614, känd exeget på G. T:s område och flitig författare af uppbyggelseskrifter, pastor vid Thomaskyrkan i Leipzig. 1661 professor och superintendent, 1665 öfverhofpredikant och kyrkoråd i Dresden. Död 1680.

[2] *Valentin Alberti*, född 1635, blef 1663 professor i logik och metafysik i Leipzig, 1672 teologie professor och 1678 teologie doktor. Död 1697.

[3] *Mattias Iser* var född 1645, blef pastor primarius i Storkyrkan 1681 och biskop i Västerås 1711. Död 1725.

[4] Universitetet i Jena upprättades 1547 af kurfursten Johan Fredrik och blef en farlig medtäflare för Wittenberg såsom den stränga lutheranismens hufvudsäte. Längre fram kom Jena att blifva sätet för en mildrad konfessionalism.

nyare teologiska litteraturen, såsom de nyutkomna arbetena af Hutterus, Chemnitz och Gerhard. Äfven deltog Benzelius såsom opponens i tvenne disputationsakter, den senare om en kommentar af Gerhard till Pauli bref. I det akademiska biblioteket blef han i tillfälle att studera handskriften till Luthers bibel »Biblia Germanica, Lutheri manu correcta». Ett tillämnadt besök på Wartburg blef af ej uppgifven anledning inställdt, troligtvis på grund af de enorma snömassor, som vid denna tid föllo i dessa trakter. I sin reseskildring har Benzelius blott antecknat: »Arx Wartenburg, ubi Lutherus Patmum suam habuit, non longe abest ab urbe Gotha.» I Jena torde Rudhelius åter hafva slutit sig till Benzelius, ty då denne den 6 Februari lämnade Jena, hade han enligt sina dagboksanteckningar både Iser och Rudhelius i sitt sällskap. Färden genom Thüringerwald blef mycket besvärlig, emedan i skogarna så mycket snö hopat sig, att de resande endast med största svårighet kunde bana sig väg. Den 10 Februari anlände de emellertid till Nürnberg (Norinburga). Den korta vägen hade således tagit ej mindre än fem dagar. I Nürnberg beságo de kyrkorna och fingo bland annat öfvervara en fullständig katolsk mässa. Här besökte de flitigt det stora biblioteket med dess många och dyrbara manuskript. Här fingo de äfven se en hel mängd märkvärdigheter — för att icke säga vidunderligheter — nämligen »jord från berget Golgatha, ovum galli, gallum quadrupadem et lampas subterraneas»!

I Regensburg, där de på genomresa endast uppehöllo sig några dagar, blefvo de i tillfälle att se »icke allenast kejsar Leopoldus tillika med ett stort antal af andeliga och världsliga riksfurstar och ständer, in summa en kärna af romerska riket, utan ock åtskilliga solenniteter, processioner och dylika akter, som hörde endels till den då påstående riksdag, på hvilken delibererades, huru den turkiska maktens annalkande i Ungern måtte bemötas, endels till den romerska kyrkans vid fastetiden öfliga devotionsakter eller rättare till sägandes prophaniteter och vidskepelser». [1]

Från Regensburg fortsattes resan till Augsburg, som af flera anledningar väckte Benzelii stora intresse, men mest därför, att här funnos en mängd olika kloster, som voro synnerligen rika på

[1] Lefnadsteckningen, s. 15.

rara saker, framför allt grekiska manuskript. Han omnämner också, att han flitigt besökte jesuit-, dominikaner-, benediktiner- och karmeliterkloster.

Under den fortsatta resan, som gick genom bergstrakterna till Tübingen och Strassburg, hade de att utstå en oerhördt sträng kyla. — I Tübingen gjordes ett kort uppehåll, under hvilket Benzelius dock medhann att hafva två samtal med den berömde Osiander [1] om de olika tvistepunkterna, som rådde mellan Tübinger- och Giessenteologerna angående Kristi förnedringstillstånd, samt att bevista en akademisk disputation. I Strassburg besökte Benzelius de stora bokhandlarne samt hade lärda samtal med professorerna Schaller [2] och Bebel [3], till hvilka Benzelius säger sig stå i stor förbindelse. Från Strassburg gick färden på Rhen öfver Philipsburg till Speier, hvarifrån, efter ett kort uppehåll, resan fortsattes landvägen till Heidelberg, där de vistades i fjorton dagar. Tiden upptogs af strängt arbete och åhörande af Spanheims [4] och Pufendorfs [5] föreläsningar. Här sammanträffade de med åtskilliga svenskar, däribland konung Karl X Gustafs naturlige son grefve Gustaf Karlsson och dennes guvernör Erik Lindman, sedermera adlad Lindsköld, med flere. På lediga stunder beságos stadens märkvärdigheter, och särskildt om-

[1] *Joh. Adam Osiander*, född 1622, 1656 teol. doktor i Tübingen, 1660 professor och 1686 universitetskansler i Tübingen. Död 1697.

[2] *Jakob Schaller*, född 1604, blef 1633 professor i praktisk filosofi i Strassburg, 1637 kanonikus vid Thomaskapitlet, prost 1674. Död 1676.

[3] *Balthasar Bebel*, född 1632, professor i Strassburg 1661, professor och general-superintendent i Wittenberg 1686, död samma år, var en trogen anhängare till den lutherska ortodoxien och skarp motståndare till synkretismen.

[4] *Friedrich Spanheim*, född 1632, blef magister i Leyden 1651, teologie professor i Heidelberg 1655, teologie professor primarius i Leyden 1670. Död 1701.

[5] *Samuel Pufendorf*, född 1632, studerade först teologi i Leipzig, men öfvergick sedan till Jena, där han under den berömde Erhard Weigel studerade filosofi och matematik; magister där 1656, professor i natur- och folkrätt i Heidelberg. Pufendorf kallades 1667 af svenska regeringen till liknande professur i Lund, där han utgaf sina båda yp-

nämnes af Benzelius »amphora illa Heidelbergensis, passim per orbem nota, diametrum habet 22 pedum, longitudinem 32 pedum».

Från Heidelberg fortsattes resan sjövägen till Mainz och vidare till Frankfurt am Main, där ett uppehåll på omkring tre veckor gjordes. Sin mesta tid tillbringade Benzelius med att studera den nyare boklitteraturen, hvartill Frankfurt am Main med sin berömda bokhandel gaf ett utmärkt tillfälle. Äfven gjordes utflykter till Bingen med flera ställen.

Därefter tog Benzelius vägen genom Lothringen öfver Metz, Verdun etc. till Paris, dit han anlände den 2 Maj. Här träffade han flere landsmän och beság i deras sällskap den stora staden, nämner särskildt Louvern, Notre Dame, Hôpital de Dieu, la Charité, Parlamentshuset, Biblioteket i Sorbonne, Palais royal »antehac Palais du Cardinal», Bastiljen, Arsenalen med flera ställen. Äfven var han närvarande vid akademiska konferenser, lektioner och disputationer i Sorbonne; beskrifver en högtidlig, katolsk gudstjänst, »missæ per noctem celebratæ», med processioner ut på ängarna. Äfven gjordes utflykter i trakten, bland annat till Versailles. På åtta sidor beskrifver Benzelius därefter de religiösa förhållandena i Frankrike och skildrar de jansenistiska stridigheterna, redogör för den politiska styrelseformen och för Frankrikes indelning i ecclesiastikt afseende samt uppräknar Paris' många bibliotek. Naturligtvis skulle Paris med sina många sevärdheter hafva mycket af intresse för ett sinne sådant som Erik Benzelii, och han anslår också ett för honom ovanligt stort utrymme åt beskrifningen af hvad han såg, men man kan dock läsa mellan raderna, att han icke kände sig rätt väl i fransmännens hufvudstad. Särskildt stötte honom den allt för fria tonen i Paris, och han ger äfven uttryck åt sin ovilja i ord, som för Paris' kvinnor voro allt annat än smickrande.

Från Paris begaf sig Benzelius till Rouen och Dieppe och for sedan öfver Kanalen och landade vid staden Rhie (Rye) på engel-

persta arbeten: *De jure naturæ et gentium libri octo* (1672) och *De officio hominis et civis* libri duo (1673), utnämndes 1676 till Karl XI:s handsekreterare och rikshistoriegraf. Adlad 1684. Flyttade 1687 till Berlin för att skrifva kurfurstens af Brandenburg historia. Skref äfven Karl X Gustafs historia. Död 1694.

ska kusten samt fortsatte vidare genom Rochester till London, dit han anlände den 23 Maj. Här var mycket att se, och hans flitigaste besök gällde stadens kyrkor samt boklådor och bibliotek, till hvilka hans håg särskildt drog honom. Under 8 dagars tid sysslade han i Sions-biblioteket, [1] som i synnerhet var rikt försedt med teologisk litteratur och dit han fick fritt tillträde. Där uppehöll sig då »den höglärde Herr d:r Edmund Castellus [2], hvilken med en besynnerlig humanitet mig undfägnade och var då begripen i verket att i ljuset låta utgå det bekanta Lexicon Polyglotton, som förer till Biblia Polyglotta Anglicana». [3] Äfven öfriga bibliotek i den engelska hufvudstaden besökte han träget. — I sin dagbok ger Benzelius en utförlig beskrifning af kyrkans ställning och författning i England, skildrar äfven den politiska styrelseformen och klassindelningen, talar om huru studierna i England bedrifvas samt uppräknar landets lärdaste män. Efter ungefär en månads vistelse i London begaf sig Benzelius till Oxford (Oxoniam) och hörde samma afton, han anlände dit, Henry Fairfax [4] predika. Denne förde Benzelius tillsammans med de förnämste lärde vid universitetet, såsom d:r Dickinson, [5] d:r Barlow, [6] teologie d:r Pocockius [7] med flere. I Oxford fick Benzelius tillfälle att se flere »manuscripta arabica», bland hvilka »4 evangelia Syriace scripta in minutissima forma». Vidare berättar han, att han såg »flagellum Judaicum contorpen-

---

[1] Sion (Syon) var ursprungligen ett engelskt birgittinkloster, som 1415 fick sitt fundationsbref af Henrik V. Redan tidigt var det i besittning af ett rikhaltigt och dyrbart bibliotek. Då Henrik VIII indrog klostren, lät han äfven utrymma detta och bemäktigade sig dess byggnader. Biblioteket besöktes flitigt af lärda män.

[2] *Edmund Castellus,* född 1606, semitisk lärd och teolog. Han nedlade 18 års träget arbete på sitt »*Lexicon Heptaglotton*». Detta oerhörda arbete, som han utförde nästan ensam, kostade honom förmögenhet och hälsa. Först efter hans död uppskattades hans verk till sitt fulla värde. Han blef professor i arabiska i Cambridge, dog som kyrkoherde i Higham Gobion, Bedfordshire, år 1685.

[3] Lefnadsteckningen s. 16.

[4] *Henry Fairfax,* född 1634, teolog, var senior fellow i Oxford, när Jakob II ville påtvinga kollegiet president, var då ledare af opposi-

tum ex corio bovino, asinino et ovino, quod peculiarem apud illos significationem habet. Longitudo videtur fuisse justa trium patmanum, sed pars quædam absessa videbatur. Flagella ferientia habebat tria. Conspiciendum etiam exhibebatur cornu arietinum, cujus usus fuisse creditur in expugnatione Hiericho.» Han berättar vidare, att det stora biblioteket i Oxford hade »auditoria publica tredecim. Publica hæc Bibliotheca simul cum domicilio ipso instructus est a Thoma Bodlejo[8], equite anglo. Opus sane, quod

tionen, hvilket slutade med, att han blef suspenderad från sitt fellowship och förklarad ovärdig att innehafva någon kyrklig befattning. Efter konungens afsättning återfick han sin ställning vid universitetet och blef året efter belönad för sitt frimodiga uppträdande med domprostbefattningen Norwich, hvarest han afled 1702.

[5] *Edmund Dickinson,* född 1624, var läkare och alkemist, praktiserade först i Oxford och sedan i London, där Karl II, som var mycket intresserad af alkemi, gjorde honom till lifmedikus. Konungen lät inreda ett laboratorium under sin egen sängkammare, med en särskild trappa mellan rummen, där konungen och hans läkare flitigt arbetade tillsammans. Efter Jakob II:s afsättning drog Dickinson sig ifrån praktiken för att uteslutande ägna sig åt studier och författarskap. Hans största arbete var »*Physica vetus et vera*», som utkom 1702. Han dog 1707.

[6] *Thomas Barlow,* född 1607, ansågs vara en mästare i kasuistik, logik och filosofi, blef 1642 bibliotekarie i Bodleian-biblioteket. Han sades vara »ett bibliotek i sig själf och vårdare af ett annat»; blef teologie professor 1660, arkidiakonus af Oxford året därpå och biskop af Lincoln 1675. Han bosatte sig dock aldrig i Lincoln, och det sades, att han aldrig varit inne i sin katedral. Han dog 1691.

[7] *Edward Pocockius,* född 1604, teolog och mycket lärd orientalist, vistades 5 år i Aleppo, där han studerade orientaliska språk och samlade manuskript. När ärkebiskop Laud 1636 upprättade en professur i Arabisk litteratur i Oxford, besattes den med Pocockius. Åren 1637 — 1640 vistades han i Konstantinopel för att fortsätta sina studier och samlingar. Han blef 1642 kyrkoherde i Childrey i Berkshire; 1649 utgaf han »*Specimen historiæ Arabum*», tog del i utgifvandet af Biblia Sacra Polyglotta med råd, kritik, genom lån af manuskript etc., dog i Oxford 1691.

[8] *Thomas Bodley,* född 1544, engelsk statsman och bibliofil, skänkte

regia magnificentia non indignum esset. Libri omnes rariores catenis sunt allegati, minores intra cancellos repositi.» Om universitetsförhållandena i Oxford får Benzelius icke mycket hög tanke. Han omnämner, att professorerna nästan aldrig höllo offentliga föreläsningar, utan den studerande ungdomen måste enskildt förskaffa sig undervisning. Vid ett universitet måste naturligtvis detta inverka högst menligt, och Benzelius klagar också öfver den ensidighet, med hvilken studierna, särskildt de teologiska, bedrefvos. »Rara sunt studia artium humaniorum ac eloquentiæ, imo ferme neglecta jacent.» Här intresserade sig Benzelius mycket för att taga kännedom om den mängd sekter, hvarpå den engelska kyrkan är så rik, och särskildt synes han flitigt hafva besökt kväkarnes sammankomster.

I slutet af Juni återvände Benzelius till London, där han under 14 dagars tid fortsatte de biblioteksstudier, som han bedrifvit under sin första vistelse därstädes. Det ser ut, som om Benzelius haft för afsikt att stanna i London längre än som nu blef fallet, men ett befaradt krig mellan England och Holland torde hafva påskyndat hans afresa. »In mot hösten», skrifver han, [1] »eftersom starkt begynte talas om en ruptur eller fredsbrott, som högt befarades mellan England och Holland, som ock en liten tid därefter följde, ty begaf jag mig sjöledes från London till Rotterdam.»

Från London begaf sig Benzelius öfver Rotterdam till Leyden. Bland de många lärda män, med hvilka han här sammanträffade, nämner han särskildt Jac. Golius, [2] professor i arabiska, Cocceius, [3]

stora summor till Oxfords bibliotek, som därför till hans ära sedermera kallats det Bodleianska. Detta bibliotek »Bodleian library» är för närvarande ett bland de rikaste, särskildt hvad angår bibliska codices, rabbin-litteraturen och källor för den engelska historien.

[1] Lefnadsteckningen s. 17.

[2] *Jac. Golius*, professor i arabiska, född 1596 i Haag. 1624 professor i orientaliska språk i Leyden, 1629 äfven professor i matematik och innehade båda professurerna till sin död 1667.

[3] *Johannes Cocceius*, född i Bremen 1603, studerade i Bremen. Hamburg och Franecker i Westfriesland; 1629 professor i biblisk filologi i Bremen, kallades han 1636 till Franecker; 1650 professor i dogmatik i Leyden, död 1669.

Heidanus,[1] Bornius,[2] historikern Gronovius,[3] med hvilken han samtalade »de ratione studiorum in variis terrarum partibus et de statu academiarum in Belgio et Germania», och Doktor Raey,[4] med hvilken han hade ingående samtal om den cartesianska filosofien. Hvad som mycket intresserade honom var det anatomiska museet, åt hvilket han ägnar en vidlyftig beskrifning i sin dagbok, samt den botaniska trädgården, »qui duo milia plantarum habere dicitur». Behaget af vistelsen i denna angenäma stad minskades i icke ringa grad genom den svåra ögonsjukdom, hvaraf Benzelius led under sin vistelse därstädes, men från hvilken han dock tämligen snart synes hafva blifvit fri. — Äfven här tycks Benzelius hafva ämnat dröja något längre för att rikta sitt vetande genom samtal med Leydens många lärde. »Men eftersom en häftig pestilentia på denna tiden plågade Nederlanden och i synnerhet provinsen Holland, ty fattade jag det förslaget att öfver vintern gå till någon berömlig ort af Tyskland till att så mycket bekvämligare kunna få betjäna mig af tiden uti studio theologico.»[5]

Efter omkring sex veckors vistelse i Leyden reste därför Benzelius till Utrecht, där han uppehöll sig en vecka, och sedan öfver Düsseldorf till Köln. Här besåg han naturligtvis den storartade dômen, besökte ett jesuiterkloster med en vacker kyrka och skola samt ett präktigt bibliotek. I jesuitkollegiet blef han äfven i tillfälle att åhöra en disputation.

[1] *Abraham Heidanus*, född 1597, studerade teologi i Leyden. Efter afslutade studier besökte han högskolor i Tyskland, Frankrike, England och Schweiz, blef 1627 präst i Leyden, 1648 professor i teologi. Död 1678.

[2] *Henricus Bornius*, 1646 professor i etik i Breda, 1654 i filosofi i Leyden. Död 1675.

[3] *Johan Friedrich Gronovius*, född 1611 i Hamburg, besökte flera universitet och företog längre resor; professor i historia och vältalighet i Deventer; kallades 1658 till Leyden och blef där 1665 äfven bibliotekarie. Död 1671.

[4] *Johannes Raey l. Raei*, födelseår obekant, 1641 filosofie och medicine d:r i Utrecht, — 1652 professor i filosofi i Leyden, — 1669 professor i Amsterdam. Död 1702.

[5] Lefnadsteckningen s. 18.

Från Köln skref Benzelius ett långt bref[1] till rikskanslern, i hvilket han redogör för det vetenskapliga arbetet i de länder, som han besökt. Detta bref visar, med hvilken otrolig flit och vakenhet Benzelius följde sin tids litterära utveckling. Så berättar han, att i London nya upplagar af Laërtius och Aeschylus nyligen utkommit, och att Gronovius höll på med utgifvandet af en förtjänstfull edition af latinska auctores, af hvilka Livius väntades inom kort. Utom det i England nyss utkomna stora verket »*Biblia Orientalia*», hade därstädes utkommit nio digra delar af ett arbete med titel »*Criticus Sacer*», hvarjämte inom kort väntades tre volymer af »*Lexicon Harmonicum*» på sju österländska språk, utgifvet af Castellus. Af Spelmanni[2] »*Glossarium*», hvaraf första delen redan länge funnits i rikskanslerns bibliotek, hade nu fortsättning utkommit i London. — Pariserteologerna höllo på att afsluta de sista delarna af »*Concilia*» och »*Historia Byzantina*» och skulle sedan börja med utgifvandet af en ny upplaga af kyrkofäderna. — I Amsterdam vidtogos åtgärder för utgifvandet af en bibel på turkiska; öfversättningen ombesörjdes af Varnerus, som var Generalstaternas gesandt hos Ottomanska Porten.

Till mera märkliga arbeten anser han sig äfven böra räkna Samuel Bocharts[3] »*Historia animalium sacra*».

Härefter öfvergår Benzelius till en kort redogörelse för de många teologiska lärostriderna, som vid denna tid utkämpades. Han omnämner, huru den katolska världen upprördes af de jansenistiska striderna och klandrar Sorbonnes uppträdande i denna strid. Vidare talar han om de häftiga striderna i England mellan episkopaler å ena sidan och »presbyterianer, independenter, kiliaster, kväkare och andra fanatiska partier» å den andra, och han förutser, att dessa strider skola bli långvariga.

I Belgien kämpade två partier, af hvilka det ena förfäktade

---

[1] Original i *De la Gardieska Samlingen*. Riksarkivet.

[2] *Spelman* (sir *Henry*) född 1562, var Englands störste historiker och fornforskare på sin tid. S. har bland annat skrifvit de mycket berömda arbetena: *Glossarium archæologicum* och *Discourse comcerning the coin of this kingdom*. Död 1641.

[3] *Samuel Bochart*, fransk filolog och teolog, född 1599; död 1667. B. var en af världens lärdaste män; har skrifvit: *Geographia sacra*.

läran om det absoluta nådavalet, som af synoden i Dortrecht blifvit upphöjd till en symbolisk lära för den reformerta kyrkan, under det att motpartiet hyllade den af Moses Amyraldus [1] framställda universalismen. Här tillägger Benzelius: »Sæculum nostrum contentionum ferme ubique ferax est, pietatis aç devotionis sterile, et malum illud strenue adjuvant recens natæ philosophandi rationes.» — Hvilka nya arbeten Tyskland har att framvisa, skulle inom kort visa sig vid den stora Frankfurtermässan, som Benzelius ämnade besöka.

Men bland de intressanta meddelanden, som detta bref innehåller, är det ett, som för oss svenskar har sitt särskilda intresse. Det synes oss nämligen med all önskvärd tydlighet af det samma framgå, att Sverige har Erik Benzelius att tacka för att den dyrbara *Codex Argenteus* blifvit åt vårt land bevarad. Som bekant föll detta fragment af de fyra evangelierna i H. Chr. Königsmarcks händer, då svenskarna år 1648 eröfrade Prag. Königsmarck skänkte det till drottning Kristina, som införlifvade det med sitt bibliotek, hvilket vårdades af hennes bibliotekarie Isak Vossius [2]. Efter drottningens tronafsägelse återvände Vossius till sitt fädernesland Holland och medtog då Codex Argenteus »som god pris». [3] Nu omtalar Benzelius i sitt bref till rikskanslern, hvilket är dagtecknadt den 27 Augusti 1664, att i Dortrecht en ny upplaga af Codex Argenteus var under utgifvande med förklarande anmärkningar och upplysningar af Fr. Junius [4]. Han skrifver nämligen: »Dorduari mox proditura est editio Codicis Argentei sive quatuor evangeliorum Ulphilæ cum annotationibus Fr. Junii, cui

[1] Denne berömde reformerte teolog var född 1596, professor i teologi i Saumur 1633. Död 1664.

[2] *Vossius* var född 1618, studerade hufvudsakligast klassisk filologi, blef 1648 bibliotekarie hos drottning Kristina, flyttade 1670 till England och dog 1689 som kanik i Windsor.

[3] *Nordisk Familjebok.* Del. 17, s. 1393.

[4] *Franciscus Junius,* född i Heidelberg 1589, bedref humanistiska och teologiska studier i Leyden, kom sedan till England, där han vistades till sin död 1677.

bonus ille (sic!) Vossius codicem illum describendum dederat, prius quam grandi pretio venum exponerat.» Afsikten var alltså klar; Vossius ville på nämnda sätt egga bibliofilernas köplust för att få så mycket som möjligt betaldt för det dyrbara manuskriptet. Det kan således knappast råda något tvifvel om att det var Benzelii ofvan citerade meddelande, som bestämde Magnus Gabriel de la Gardie, denne vårt lands störste gynnare af vetenskapen, för att återköpa den värdefulla urkunden för 400 riksdaler och skänka den till Upsala universitets bibliotek, inbunden i ett dyrbart silfverband. Men detta måste då hafva skett *efter* den 27 Augusti 1664 och ej redan 1662, såsom flerestädes uppgifves [1]. — Slutligen omnämner Benzelius sin afsikt att på någon tid begifva sig till den berömda akademien i Giessen.

Från Köln reste Benzelius till Bonn. I Mariakyrkan därstädes såg han en bild af jungfru Maria, omkring hvilken i gyllene bokstäfver lästes följande inskrift: »O Maria, macula originalis non est in te.» Benzelius berättar vidare, huru på kyrkoporten var uppspikadt ett stort plakat med öfverskrift: »Indulgentia plenaria communionis generalis pro vivis et defunctis», och nedanför stod sedan angifvet, att nästkommande söndag fullständig aflat skulle i jesuitkyrkan utdelas till alla dem, som kommunicera i denna kyrka och till solens nedgång flitigt bedja Gud om denna kyrkas förhärligande samt om utrotandet af kätteriet och alla sekter.

Från Bonn gick färden vidare sjöledes till Mainz, där vistelsen ej blef längre än ett par dagar, och därifrån till Frankfurt. Här sammanträffade Benzelius med flera landsmän och bland dem med sin gamle läromästare och gynnare, doktor Erik Odhelius, »hvilken utur fäderneslandet hit anländt hade att betjäna sig af varma baden vid Wiesbaden som ock andra bekvämligheter. Genom närmare rådförande med den högvördige mannen, den af långliga tider tillbaka har varit min besynnerliga gynnare och preceptor, stannade jag i förslag att tillbringa någon del af vintern på akademien i Giessen.» Emellertid stannade Benzelius månaden ut i

[1] Så märket »R. G.» i Nordisk Familjebok. Del. 3 sid. 448 och *H. Forsell* i hans: *Minne af ärkebiskop doktor Erik Benzelius den yngre.* Svenska akademiens Handl. Del. 58.

Frankfurt, sannolikt för att vara tillsammans med Odhelius, och idkade under denna tid biblioteksstudier.

Till Giessen kom Benzelius den 1 Oktober [1]. Här vistades han 10 veckor under allvarliga teologiska studier, men sysslade därjämte med historia och filosofi. Han icke blott åhörde flitigt föreläsningar, utan deltog äfven i disputationer, både såsom respondent och opponent, samt tog privata lektioner. Han betygar med tacksamhet, huru mycket han lärde genom att hafva den förmånen att dagligen få umgås med män sådana som Rudrauff, »som min ärade vän var och då för tiden hade professionem Logices et Metaphysices [2]», Misler, dåvarande rektor vid universitetet, Haberkorn [3] och andra. Han genomgick här de svårare ställena i loci theologici, men tillägger »semper tamen privata diligentia magis ad expediendas difficultates conferre visa est quam aliena industria». Här höll han äfven under d:r Haberkorns presidium den 2 December en disputation *De vitando syncretismo*, hvilken disputationsakt mot vanan bevistades af rector magnificus jämte flere professorer, »feliciter et cum adplausu omnia successerunt benedicente Deo honestis conatibus». Berch berättar, att svenskar, som många år efteråt kommit till Giessen, hade med fägnad hört talas om Benzelii skarpsinnighet och färdighet i katedern.

Från Giessen skref Benzelius till Magnus Gabriel De la Gardie och delgaf denne sina planer för den närmaste tiden. Han hade för afsikt att under den hårdare årstiden stanna i Giessen eller möjligen i det nära liggande Frankfurt. Här hade han hvad som

[1] Detta universitet var grundlagdt af landtgrefve Ludvig V år 1607 och befann sig således ännu i ungdomsåren. Men icke dess mindre var det redan i högt anseende bland de lutherska teologerna. Härtill torde i icke ringa grad hafva bidragit den omständigheten, att en hel del lutherska professorer vid universitetet i Marburg tog sin tillflykt till Giessen, då Hessen-Cassel öfvergick till den reformerta bekännelsen.

[2] Lefnadsteckningen s. 18.

[3] *Peter Haberkorn*, ifrig förfäktare af den lutherska ortodoxien, född 1604. 1633 hofpredikant i Darmstadt. 1643 superintendent i Giessen och professor i teologi och hebreiska. Död 1676.

saknades vid de flesta andra akademierna: »Tranquillitas desiderata, doctrina sana, ingenia professorum erudita, prompta ac humana.» Därefter öfvergår han till att tala om de religiösa stridigheterna och berättar, att de teologiska och filosofiska lärosalarna genljuda af stridstal mot synkretister och andra nyhetsmakare, och han kan icke förstå, hvad det är för ett olycksöde, som gör, att furstarna och de mäktiga allt för villigt lyssna till kalvinisterna. Frid och endräkt äro visserligen ord, som klinga ljufligt äfven i Benzelii öron, men sanningen får dock icke offras för friden. Emellertid fröjdar sig det påfviska anhanget åt protestanternas tvedräkt och gör allt för att lägga försåt för människornas själar genom att förespegla dem höga värdigheter och rikliga inkomster, förmåner, som ligga dem närmare om hjärtat än religionen. Han slutar sitt bref med att tillönska sin gynnare »dinturnam valetudinem et constantem fortunam, ut patriæ oneribus in seros annos sustinere possis [1]». — Äfven till grefve Gustaf Adolf De la Gardie skref Benzelius vid samma tillfälle.

Den 11 December reste Benzelius till Marburg, som haft universitet sedan 1527, där han besökte kollegier i olika fakulteter och auskulterade föreläsningar. Besöket här blef emellertid kort, och redan den 20 December återvände Benzelius till Frankfurt. Här tillbringade han under studier julen för att invänta Odhelius, som skrifvit till honom om sin ankomst från Wiesbaden och som också inträffade i Frankfurt den 13 Januari 1665.

Det hade varit Benzelii afsikt att på vårsidan få tillfälle att företaga en resa till Italien, men från denna plan måste han afstå, hufvudsakligast på grund af ekonomiska skäl. De beräknade penningeförsändelserna uteblefvo nämligen, och detta föranledde honom att ändra resplaner. Han beslöt alltså att stanna i Frankfurt till i Mars och därifrån resa till Hamburg och så vidare hem till fäderneslandet. Äfven denna resplan blef dock, såsom vi skola se, sedermera ändrad. Emellertid studerade han flitigt i Frankfurt och hade likväl tid att, intresserad och vaken som han var, se både ett och annat. Så skildrar han i sin dagbok en kalvinsk kyrkovigsel, likaledes en judisk bröllopsceremoni, som han beredt sig tillfälle att öfvervara, äfvenså berättar han, att han den 18 Januari

[1] Linköpings bibl. Bref 4. Variorum epistolæ.

åsåg, huru en omskärelse tillgick och samma dag en prästvigning i templum discalceatorum.

Från Frankfurt skref Benzelius i början af år 1665 till rikskanslern och tillönskar honom med anledning af årsskiftet »omnem felicitatem ac diuturnam prosperitatem. Idque tanto fidelius, quanto magis interest humilima vota fundere pro tam indulgente domine, cuius sublimi diligentia ac consummata prudentia hactenus non solum vivit, verum etiam floret res suecana conservatur regio nomini decus, religioni ac bonis artibus justitiæ vigor, subditis antiquæ libertatis umbra, et quæ sunt alia, quibus florentis reipublicæ gloria æstimatur». Af denna lycka kan Sverige på ett enastående sätt berömma sig, säger Benzelius, under det i öfriga länder allt är i upplösningstillstånd. Och såsom ett bevis på att äfven den eljes nyktre Benzelius skattade åt sin tids vidskepliga tro på att framträdandet af hittills ej observerade himlakroppar vore att betrakta såsom himmelens varningar till människorna, tillägger han: »Insolita astra, quæ imminentium calamitatum non vani præcones esse solent, adeo non mitigant hominum animos, ut potius irritent». — Om sina egna planer för den närmaste tiden säger han, att han efter något dröjsmål vid akademierna i Hessen ämnar begifva sig till Hamburg och därifrån, enär han saknade medel till att längre vistas i utlandet, anträda resan till fäderneslandet igen, »nisi illustrissima Excellentiæ Tuæ voluntas aliud iusserit, de qua sive spero sive opto me Hamburgi certius aliquid resciturum [1]». Det halfva hopp, som i dessa ord uttalas, skulle heller icke gäckas.

Den 2 Mars lämnade Benzelius Frankfurt och reste öfver Giessen, Marburg, Cassel, Göttingen, Northeim, Hildesheim, Hannover och Lüneburg till Hamburg, dit han anlände den 12 Mars. Här fick han helt oförmodadt bref från Grefve Magnus Gabriel De la Gardie jämte löfte om vidare understöd med uppmaning att ännu några månader vistas i utlandet för att studera och förskaffa sig lämpliga böcker, dem han kunde behöfva för sin verksamhet såsom professor vid Upsala universitet, hvartill han synbarligen var designerad vid första förekommande ledighet. »En sådan höggunstig illustrissimi cancellarii mig betedda gunst borde jag icke annorlunda än med skyldigaste vördnad erkänna.

[1] Linköpings bibl. Bref 4. Variorum epistolæ.

Och ehuruväl resan till Italien var mig nog om hjärtat till att sålunda dess bättre få inhämta första grunden samt ursprunget till de påviska villfarelser, icke desto mindre, eftersåsom tiden af året icke ville räcka till samma italienska resa, andra konsiderationer också dessutom lågo i vägen, ty fattade jag förslag, icke utan min gunstiga patrons godtfinnande, att ånyo på några månader besöka Nederlanden [1].»

I ett bref från Hamburg af den 30 Mars 1665 skrifver Benzelius och tackar rikskanslern i de mest superlativa uttryck. »Sunt hæc bonitatis Tuæ argumenta, quibus omnis ordinis homines et imprimis literarum cultores ad æternam eminentissimi nominis Tui memoriam obligas, sublimiora quam ut humilem æstimationem vel commendationem meam recipiant. Melior orbis pars non amplius ignorare potest puritatem religionis et bonarum artium studia, quæ, nescio qua fatorum industria, in septentrionem nostrum commigrasse creduntur, indulgentissima Exc:tiæ Tuæ cura ac patrocinio inprimis foveri. Nec dubitat quisquam, quin provida tanti domini cura felicitati patriæ nostræ prospiciatur, ut in clementissimum Regem ac principem nostrum, regioque sanguini innexos filios Tuos idem in bonas literas amor transfundatur. Ego ordine extremus inter eos, qui eminentissimi hominis Tui ac amplissimarum curarum memoriam venerantur, daturus sum operam, si Deus me superstitem esse voluerit, ne humilimæ observantiæ affectu ac devoto obsequio vincar ab illis, qui titulos solennioris obsequii præferunt. Exspecto, qnid Exc:tia Tua porro a me fieri velit [2]». Genom den utlofvade hjälpen hoppas han kunna tillbringa den följande sommaren i utlandet för att ytterligare förkofra sig i studier till fromma för den ställning och det stånd, för hvilka Gud och Hans Majestät skola bestämma honom.

Samma dag skrifver Benzelius äfven till en d:r Vendelinus, hvilken synes hafva lagt sig ut för honom hos rikskanslern. I detta låter Benzelius ej så förhoppningsfull. Visserligen tviflar han icke på minsta sätt på kanslerns välvilliga ynnest, »sed commissariorum fides mihi tam diu suspecta est». Några utlofvade penningar hade ännu ej kommit, och han hade i alltför lifligt minne

[1] Lefnadsteckningen s. 19 f.

[2] Linköpings bibl. Bref 4. Variorum epistolæ.

de obehag dylika försummelser tillförene beredt honom för att vilja ytterligare utsätta sig därför. På sin höjd ännu en månad skall han vänta, men om under tiden penningar ej kommit, var han fast besluten att resa hem. Det var i synnerhet kanslerns sekreterare Hasselgren han tillskref skulden för de obehag, han i detta hänseende haft att utstå [1].

Emellertid dröjde Benzelius i Hamburg i afvaktan på de af kanslern utlofvade penningarna, som genom dennes underordnade tjänstemäns försummelse läto vänta på sig. Under tiden var han flitigt i biblioteken och på föreläsningar och hade konferenser med lärda män, såsom Edzardus [2], Kirstenius [3], Maurithius [4] med flere. I sin dagbok omtalar han bland annat, huru en trettioårig jude, med hvilken Benzelius hade blifvit bekant, offentligen öfvergick till kristendomen och döptes i en kyrka och att han samma dag exkommunicerades ur judarnas synagoga. Ännu den 12 Maj hade inga penningar anländt, och det började att se bekymmersamt ut för Benzelius. Samma dag skrifver han både till rikskanslern och d:r Vendelinus. Till den förre nämner han visserligen intet direkt om att de utlofvade medlen ej kommit honom till handa, men han antyder det dock, i det han säger, att han är redo att anträda den af kanslern förordade studieresan, så fort det underhåll anländt, som denne bestämt för honom [5].

[1] Linköpings bibl. Bref 4. Variorum epistolæ.

[2] *Esdras Edzardus* var född 1629, studerade under 10 år i Leipzig, Wittenberg Tübingen och vid flera andra universitet teologi och orientaliska språk. Återvände 1656 till sin fädernesstad Hamburg, där han blef vikar vid domkyrkan. E. var så känd för sin skicklighet i hebreiska, att professorer från alla universitet sände studenter till honom. Ifrig judemissionär. Död 1708.

[3] *Michael Kirstenius*, född 1620, afslog flera kallelser till professor i skilda ämnen vid olika universitet. 1555 kallades han till professur i matematik vid akademiska gymnasiet i Hamburg, utbytte den 1660 mot professur i fysik och poesi. K. var äfven läkare och latinsk skald. Död 1678.

[4] *Kaspar Maurithius*, född 1615, professor i logik i Rostock 1644, teologie d:r 1648, pastor i St. Jacobi i Hamburg 1662. Död 1675.

[5] Linköpings bibl. Bref 4. Variorum epistolæ.

I brefvet till Vendelinus talar han däremot mera rent ut om sina bekymmer. Han säger däri, att han visserligen genom den högt ärade kanslerns egenhändiga bref erfarit hans stora ynnest genom löftet, att det utlofvade understödet skulle följa efter åtta dagar. Men det var nu redan tre veckor, sedan han fick detta bref, och på de utlofvade penningarna fick han ännu vänta. Och han fruktade högeligen, att han skulle få vänta ännu längre, tack vare ombudens eller andras afund. Han beder därför Vendelinus, att denne skall uppmana räntmästaren Cronbergh, som, efter hvad som uppgifvits för Benzelius, var den, som fått uppdraget att tillsända honom penningarna, att ofördröjligen afsända dem. Benzelius kan icke nog framhålla, hvilka stora olägenheter ombudsmännen vålla honom genom detta dröjsmål. »Adhuc mihi tempero», tillägger han i väl befogadt missnöje, »sed si nulla alia superfuerit spes, prorsus constitutum est, liberius rem totam illustrissimo patrono exponere. Potuissem dudum maturo in patriam reditu rebus meis consulere. Sed obstat illustrissimi cancellarii expressiora mandata, quibus omni obsequio obtemperare conor, ipsimet proinde videant, in quem tandem devolvetur culpa inexcusabilis illius tergiversationis [1].»

---

[1] Till yttermera visso skrifver Benzelius själf dagen därpå, den 13 Maj, till Cronbergh. »Efter såsom genom Hans Höggrefliga Excellens rikskanslerns, min nådiga patrons, hit till Hamburg mig tillbragta skrifvelse mig berättadt är, att Hans Höggrefliga Excellens nådigast förordnat hafver, att 400 riksdaler genom första lägenhet mig skulle tillkomma, och att bemälta penningar genom välbördiga herr räntemästarens anordnande skulle här afläggas, alltså har jag uti skyldig ödmjukhet velat högädle herr räntemästaren med denna min skrifvelse uppvakta och tjänstligast begära, det jag, så snart möjligast ske kan, måtte kunna blifva denna anordning mäktig, hvilken jag allt därför med dess större längtan afvaktar, eftersåsom allaredan några veckor äro passerade, sedan jag dessa ordre inhämtat hafver och befallning att gå på andra orter. Jag lefver i den goda förhoppning, att bemälte växel allaredan är under vägen. Men om igenom välbördiga herr räntemästarens andra höga affärer ännu intet vore tillgjordt, beder jag tjänligast, att icke vidlyftigare uppskof där uti måtte förefalla.» (De la Gardieska Saml. Riksarkivet.)

Huru obehaglig denna brefväxling än måste hafva varit för Benzelius, hade den dock åsyftad verkan, ty den 2 Juni kunde han skrifva till Vendelinus och omtala, att de efterlängtade penningarna sent omsider kommit honom till handa och att han med det snaraste ämnade begifva sig till Leyden för att, efter rikskanslerns önskan, studera historia under den lärde Gronovius. Han säger sig af rikskanslerns bref kunna förstå, att denne bestämt åt honom den lediga professionen i historia vid akademien. Och han beder Vendelinus att skaffa sig närmare besked om saken och underrätta honom [1].

Den 9 Juni reste Benzelius från Hamburg öfver Bremen, Oldenburg och Emden sjövägen till Gröningen, Leuwarden, Harlingen och Amsterdam till Leyden, dit han ankom själfva midsommardagen. Här uppehöll sig Benzelius i fem veckor, under hvilka han studerade flitigt. Särskildt talar han om den stora nytta han hade af Gronovii undervisning och prisar hans stora vänlighet och gästfrihet. Historia blef för Benzelius hufvudstudiet, hvarjämte han äfven studerade tyska och italienska.

I slutet af Juli reste Benzelius till Dortrecht, tagande vägen öfver Breda och Antwerpen, i hvilken sistnämnda stad han såg ett jesuittempel, vackrare än något i Tyskland och Frankrike, glänsande af marmor och alabaster, af guld och silfver samt prydt med de utsöktaste målningar. I Dortrech sammanträffade han med den lärde Fr. Junius, af hvilken sammanvaro han säger sig hafva haft mycket nöje och stor nytta. Från Dortrecht återvände Benzelius till Leyden, där han tlllbringade tio dagar, som nästan uteslutande ägnades åt samvaro med Gronovius. Från Leyden gick färden närmaste vägen till Hamburg och därifrån den 4 September till Lübeck. Härifrån hade han ursprungligen ämnat besöka Pommern. Men »det uppsåtet blef af infallande olägenheter hindradt» — hvilka, nämner han ej — och i stället togs genaste vägen sjöledes till Stockholm.

Vid återkomsten till fäderneslandet säger han själf om sin resa: »Genom Guds nåd kunde jag hugna mig hafva besökt på tvenne års tid den förnämsta delen af Europa och det icke med seende ögon allenast, utan med den bekymmersamhet och förnöjelse,

[1] Linköpings bibl. Bref 4. Variorum epistolæ.

som sedermera hela min lifstid har kunnat hugna mig uti de mig anförtrodda tjänster och ämbeten [1].»

Se vi tillbaka på den kortfattade redogörelsen för Benzelii resor, som är ett sammandrag af hans egna dagboksanteckningar, så vill det vid ett flyktigt läsande se ut, som innehölle den endast ett torrt uppräknande af namn och data. Men den saknar dock icke sitt intresse. Man säger ju, och med rätt, att man af en persons dagbok kan sluta sig till hans karakter och att den åtminstone lämnar rika bidrag till kännedomen af hans naturel. Och visst är, att en Jesper Svedberg med sin rika fantasi skulle hafva skrifvit helt annorlunda. Benzelius åter var ingen fantasimänniska, utan en verklighetsmänniska, som såg tingen sådana de voro, och äfven tog dem såsom sådana. Under själfva resan gaf han sig ej tid — och saknade väl äfven lust — till att i detalj utbreda sig öfver sina intryck, och när han kommit hem, saknade han väl allt framgent både tid och lust att utföra dem, och därför blefvo de aldrig annat än stödjepunkter för hans eget minne, då han ville på nytt genomlefva de oförgätliga studieåren i främmande land. Ty någon »torr» verklighetsmänniska var Benzelius icke. Men huru kortfattade dessa reseanteckningar än äro, tala de dock vältaligt om en vaken blick, en skarp iakttagelse, men framför allt om en osedvanlig arbetsförmåga och exempellös flit. Den ifver, hvarmed han tillgodogjorde sig de många lärda mäns både undervisning och personliga umgänge, med hvilka han kom i beröring, gränsar nästan till girighet, och att den begåfvade och receptive Upsala-magistern hade rik behållning af sin resa, därom vittna bäst de fonder af kunskaper och lefnadserfarenhet, hvarmed han under sitt långa lif i statens och kyrkans tjänst återgäldade fäderneslandet hundrafaldt hvad det direkt eller indirekt gifvit honom.

---

[1] Lefnadsteckningen s. 21.

TREDJE KAPITLET.

Benzelii verksamhet såsom universitetslärare.
1665 — 1687.

Sedan Benzelius återvändt till fäderneslandet, återtog han sitt arbete vid universitet såsom filosofie adjunkt. Det skulle emellertid ej dröja länge, innan de antydningar, som rikskanslern gjort i ett bref till honom, förverkligades. Redan samma år, 1665 i December, blef nämligen Benzelius förordnad till e. o. professor i historia och moralfilosofi [1]. Följande året installerades han den 13 Mars i ämbetet, då hans forne discipel Grefve Gustaf Adolf De la Gardie var rector illustris [2]. Vid detta tillfälle höll Benzelius på det Gustavianska auditoriet ett högstämdt inträdestal: *De afficiis civis academici erga patriam*. Då detta tal dels är ett karakteristiskt exempel på den retoriska stil, i hvilken det på den tiden talades från katedern till den studerande ungdomen, dels innehåller åtskilligt beaktansvärdt äfven för vår tids bildningssökande ungdom, vilja vi här gifva ett referat af dess innehåll.

Talaren börjar med att erinra om de fordringar, som den grekiska och romerska staten ställde på de unga. Det som först och sist inplantades hos dem var fosterlandskärlek — men icke blott på afstånd och i tomma ord, utan i gärning. Och samma kraf på de unga gällde än i dag. En hvar kunde icke blifva sitt fäderneslands genius, men en hvar borde känna det, som om fosterlandets öde berodde af honom. Det är icke fältherren ensam, utan äfven de namnlösa skarorna, som hembära segern. »Militat non is solum, qui in acie constitutus mucronem in hostium ora dirigit, sed et is, qui vigilias servat et armamentorio præest.» Så böra äfven vetenskapens unga ämnessvenner känna sig förpliktade att lägga sig vinning om de dygder, som sedan forna tider ansetts

[1] Fullmakten är daterad d. 26 Nov. 1665.

[2] Akad. konsist. prot. 1666.

främja allmänt lugn och fosterlandets värdighet. De skola använda sin begåfning och sina kunskaper för att väcka kärlek till religion, konung och hem, de skola viga sina lif till kamp mot självsvåld och laster. Benzelius sammanfattar därefter alla de dygder, som åligga en »civis academicus» mot fäderneslandet i tre hufvuddygder, som väl äro gemensamma för hvarje ålder, lefnadskall och kön, men i synnerhet äro att rekommendera åt dem, som ägnat sitt lif åt vetenskapernas idrotter. De äro: *Gudsfruktan*, *goda seder* och *allvarliga studier*.

Gudsfruktan är grundvalen och den lifgifvande kraften i en god medborgares lif. »Nihil juvat disputare cum Socrate, dubitare cum Carneade, cum Epicuro quiescere, cum Stoicis naturam vincere, subtilis ingenii ala cum reliquis philosophantium agminibus coelum et terram pervolare, si conditorem Deum non cognoscis vel cognitum negligis. Rerum divinarum scientia inserit animis generosam quandam magnitudinem, sine qua frustra de præclaris actionbus et beata vita cogitamus.» En sann gudsfruktan är den bästa hjälpen i lifvets svårigheter och banar väg för oss till det eviga lifvets portar. Särskildt har Guds godhet visat sig stor mot vår nord, då vi bland alla folk äro nästan de enda, som hafva religionen oförfalskad. Men detta medför äfven ett drygt ansvar, så att vi icke må draga öfver oss den domen, att vara orättfärdiga förvaltare och okunniga väktare af det anförtrodda godset.

Därefter går Benzelius till rätta med den fördärfvade tidsandan. »Deum aut terris excludunt aut otiosum includunt, nisi quod subinde palliandæ artium suarum malitiæ divinæ providentiæ titulum præfigunt et sanæ religionis nomine tamquam gladio Delphico divina humanaque negotia interpretantur.» Men historien visar, att ett dylikt gudsförakt leder till sist till ett folks undergång. Och därför lägger Benzelius den studerande ungdomen på hjärtat att vara på sin vakt, ty fäderneslandets framtid låg i deras händer. »Academicorum civium exempla hic plurimorum imitationi sunt exposita, in sacrasne meditationes illas an vero prophanas et impias incubuerint, haud mediocriter apud alios valiturum est.»

Den *andra* hufvuddygden är *ett sedligt och fläckfritt lefverne*, såsom gudsfruktans naturliga yttring. Ett sedligt lif omfattar visserligen icke alla dygder, men det är dock de moraliska buden, som skapa den ädle mannen. »Cui bene compositi sunt mores,

huic tota vita bene constituta est. Hunc virtus et probitas magis commendant quam linguæ volubilitas, ars et scientia.» Men det gagnar föga att kunna uppräkna dygdernas namn och att frossa i kunskaper, om icke läsningen och begrundandet upptänder kärlek till det sedligt goda, och hvilken kärlek tar sig uttryck i vårt lif. Hvarje tids samstämmiga mening har varit den, att moraliska lärdomar, som inplantats i tid i det rena sinnet, mildra dess sträfhet och göra det mottagligt för allt ädelt. — För många är den stränga lära till förargelse, som ålägger den unge att försaka alla otillåtna njutningar, viga hela sitt lif åt kroppsliga och andliga ansträngningar och icke eftersträfva något annat i lifvet än det sedligt goda, en fullkomlighet, som icke ens Platos idealstat, ännu mindre Romuli pöbelsamhälle inrymmer. Det kunde visserligen synas lämpligt med hänsyn till den mänskliga ofullkomligheten, att blott sådana lärosatser för ett ädelt lif uppställas, som icke öfverstiga de svaga krafterna; men om de, som skola gå i spetsen för vår tids bildning, genomdrefve, att ingen annan lärosats fick framställas än den, som de tilltrodde sig kunna efterlefva, så skulle dygden snart vara försvunnen från jorden och dess plats intagen af ett otygladt själfsvåld. Om de vise icke i *allt* kunna handla så, som de lära, så kunna de dock göra det i mycket, och det ligger alltid något ädelt eggande uti att sätta målet högt, vore det än så högt, att det icke kan nås. Men om till och med de, som äro satta att vårda elden på de ädla kunskapernas altare och att skydda dem mot en fördärfvad tids angrepp — om äfven de börja klaga öfver sedelärans stränghet, hvad kan då ett älskadt fosterland hafva att vänta af dem, som med lösligare moraliska begrepp och således äfven talrikare frestelser till synd ej tveka att beträda brottets väg!

En akademisk medborgares *tredje* plikt är att vinnlägga sig om sådana *studier*, som gagna fäderneslandet och väcka hans kärlek till Gud och medmänniskor. Den, som så bedrifver sina studier till fäderneslandets fromma, honom kalla vältalarne för en χρησομαθῆ, det vill säga *en nyttigt lärd* man. En god *människas* och en god *medborgares* plikter äro därför de samma, och individens fördel får icke vara någon annan än samhällets. Dina studier böra gagna dig icke blott såsom individ, utan äfven såsom samfundsmedlem. Detta är den skönaste undervisningen till vishet, den tryggaste

till vinnande af ett godt samvete och den ädlaste till spridande af ett fruktbärande arbete i hvarje lifvets förhållande. »Ergo non solum scire artis est, sed est quædam ars etiam docendi, ut absqu. torpore et invidia docens prodesse velit, discens proficere possit, quo studentium vota impensas facientium spes, patriæque exspectatio impleantur.» [1]

Huru mycket än denna befordran till e. o. professor inom den filosofiska fakulteten gladde Benzelius, var det dock icke för de filosofiska disciplinerna han hufvudsakligast planlagt sina studier. Teologien hade alltid varit hans förnämsta ögonmärke, de teologiska ämnena hade också varit de, som utan all fråga fått brorslotten af den tid, han ägnat åt vetenskapliga studier. Det var därför med den största tillfredsställelse Benzelius, efter endast ett halft års verksamhet såsom historiarum professor, mottog förflyttningen till den teologiska fakulteten såsom e. o. professor.

Enligt de af Gustaf II Adolf 1626 utfärdade konstitutionerna för Upsala universitet skulle inom teologiska fakulteten finnas fyra professorer, af hvilka icke mindre än tre skulle föreläsa exegetik och den fjärde »loci sive articuli fidei cum controversiis». I Karl X Gustafs konstitutioner af den 27 Juni 1655 gjordes det tillägget, att den professor, som föreläste Gamla testamentets historiska böcker, skulle föreläsa Gamla testamentets kyrkohistoria och att professorn i Nya testamentets exegetik skulle läsa Nya testamentets kyrkohistoria [2]. Det hände visserligen, att en femte ordinarie professor någon gång anställdes, men han fick då ej åtnjuta någon lön, hvilken han dock var tillförsäkrad vid första ledighet. Äfven extra ordinarie professorer utnämndes, som vanligen vid inträffad ledighet uppfördes på ordinarie stat, ehuru statuterna icke gåfvo dem egentlig rättighet därtill [3].

Efter den lärde professorn Jordanus Edenius, som redan vid 42 års ålders afled den 27 Maj 1666, blef den fjärde teologie professuren ledig. Ehuru konstitutionerna föreskrefvo, att tre månader efter innehafvarens död fråga om platsens besättande

[1] Linköpings bibliotek. Biographica 56. Benzeliana.

[2] *Cornelius:* Några bidrag etc. I s. 4.

[3] Jfr *Cornelius:* Några bidrag etc. I s. 6.

skulle förekomma till öfverläggning i fakulteten, skedde detta dock ej förrän den 5 Oktober. Där nämndes då professorn i grekiska Martin Brunnerus och Erik Benzelius, såsom de där kunde komma i fråga till platsen, men blef den gången intet definitivt beslut fattadt. Den 17 Oktober förekom frågan åter i fakulteten, då de båda nyssnämnda på nytt föreslogos. »Och efter det syntes för allehanda skäl intet nödigt flere denna gången att nominera [1] stannades ock på de tvenne förbemälte professorerna. Dock skulle de först, helst propter exemplum, någon examen in facultate undergå, och skulle dekanen underrätta prokanslern om detta beslut [2].» Nämnda examen försiggick också den 30 Oktober i närvaro af prokanslern, ärkebiskop Johannes Canuti Lenæus, och stodo vederbörande den samma till fakultetens belåtenhet [3]. Emellertid blef Martin Brunnerus utnämnd till platsen, och detta med all rätt, då han var tio år äldre än Benzelius och i sju år varit ordinarie professor i grekiska [4]. Det kan synas underligt, att en filosofie professor på detta sätt förflyttades till den teologiska fakulteten, men på denna tid var det brukligt, att framstående professorer i den filosofiska fakulteten befordrades till den teologiska, så framt de icke visade sig därtill alldeles omöjliga, emedan de här hade både högre rang och större löneförmåner [5]. — Man var emellertid angelägen att fästa Benzelius vid den telogiska fakulteten, och han

[1] Statuterna föreskrefvo: »unus ant plures nominentur».

[2] Teol. fak:s prot. 1666.

[3] Teol. fak:s prot. den 30 Oktober 1666. »Framtedde facultas, quid D:n D:n professores ad theol. professionem nominati, in edendo specimine cum primis tractarent. Sc. ut 1) enarrarent ex lingua originali accurata analysi et interpretatione textus biblios, ex vet. test. Es. c. 53 integrum; ex nov. test. Ep. Pauli ad Rom. c. 9 integrum. 2) Articulos fidei principales in iisdem capitibus contentos, sc. de redemptione et merito Christi, nec non de prædestinatione seu e ectione ad vitam æternam in thesi et antithesi solide tractarent, quod et illi satis rite sunt executi.

[4] *Brunnerus* var en mycket lärd man och känd äfven i utlandet. Tyskarne kallade honom »den store Brunnerus». B. dog 1679. Cornelius: Några bidrag etc.. III s. 7.

[5] Jfr. *Annerstedt* a. a. Del I kap. 8 s. 399.

kallades därför till e. o. professor. Detta blef dock endast en professur på exspectans, och Benzelius fick därför tills vidare föreläsa hvilken del af teologien honom bäst behagade[1].

Sedan nu Benzelius blifvit konfirmerad såsom e. o. professor inom den teologiska fakulteten, hade han att bereda sig till sin prästvigning. Denna högtidliga akt försiggick också i Upsala domkyrka den 14 December 1666 och förrättades af ärkebiskop Lenæus, assisterad af fakultetens öfriga medlemmar, vid hvilket tillfälle äfven den nyutnämnde ordinarie professorn M. Brunnerus prästvigdes samt kungl. hofpredikanten Martin Blockius[2].

Följande år 1667, höll Benzelius den 26 Februari sin inträdesföreläsning såsom e. o. teologie professor »De eligendo genera vitæ» och började den 12 Mars sina offentliga föreläsningar öfver Augsburgiska bekännelsen och genomgick den »per thesin et antithesin» till den 25 September 1668, såsom han själf säger: »frequentissimo auditorio»[3]. — I och med utnämningen till e. o. professor följde äfven Kongl. Maj:ts förordnande om rättighet till Upsala Näs pastorat såsom prebendegäll. Emellertid fick Benzelius tillträda detta först i Maj 1668, enär det icke förr blef ledigt efter professor Petrus Rudbeck[4], som då tillträdde Danmarks pastorat. Men icke ens nu fick Benzelius komma till sin rätt obestridt. Den trätlystne och girige Rudbeck gjorde diverse svårigheter, såsom framgår af domkapitlets protokoll. Då nämligen Benzelius den 18 Mars 1668 gjorde en skriftlig förfrågan hos domkapitlet, om han icke den 1 Maj kunde få tillträda Näs pastorat efter Rudbeck, sade denne »nej» till denna begäran, tilläggande, att Benzelius skulle taga emot det, såsom han själf hade fått göra efter mag. Johan Laurbergius, med många oneribus, såsom hålla hussyn, betala

[1] Enl. Akad. konsist. prot. för d. 21 November 1666 upplästes s. d. Benzelii konfirmationsbref af d. 25 Oktober till e. o. professionen i teologi »hvilken, (Benzelius nämligen) sammaledes contesterade sig icke uti den intentionen præsentera sitt bref, att han vill gravera antecessorem, utan acquiescera till sin tid.»

[2] Lefnadnadsteckningen s. 22.

[3] Lefnadsteckningen s. 23.

[4] *Petrus Rudbeck*, född 1625, blef ord. teol. prof. i Upsala 1663, biskop i Skara 1692, död 1701.

humlegården med 300 daler kopparmynt etc. Dessutom ville han undantaga en liten äng och en del säd. Men ärkebiskopen och de öfriga ansågo Benzelii begäran vara billig och att han icke borde lida någon afkortning uti inkomsten af pastoratet »ty den som borde hvad som feladt var betala, han är nu död, och icke kan denne successor mag. Benzelius därför plikta. Eljes får ock d:r Rudbeck nu större pastorat igen [1].» Men Rudbeck envisades och förklarade, att om de icke kunde komma öfverens, hvarmed han synbarligen menade, att Benzelius skulle gå in på allt hvad han fordrade, så ville han försöka på en annan väg, emedan han hade mycket förkofrat och förbättrat kyrkan. Emellertid blef det vid hvad domkapitlet beslutit, och Benzelius tillträdde pastoratet i Maj.

Tidigare samma år hade Benzelius den 16 Januari trädt i äktenskap med Margareta Odhelia, dotter till professor Erik Odhelius. I sin egenhändiga lefnadsteckning anger Benzelius motiven till sitt frieri på följande karakteristiska sätt: »Såsom Gud denna Margareta Odhelia begåfvat hade icke allenast med en angenäm skapnad, utan ock med gudsfruktan samt andra beprisliga kvaliteter och dygder, i synnerhet ärbarhet, tukt och sedlighet, så blef jag däraf föranlåten jämte den æstime jag billigt gjorde af en så ärbar familjs goda skick, att hos henne och hennes förnäma anhöriga anmäla mina äktenskapstankar [2].» Och han frambär en ödmjuk tacksägelse för den lycksalighet, hvarmed Gud bekrönt honom genom att skänka honom en »from, sedig och husaktig maka». Genom sin hustru, som var beryktad både för sin dygd och skönhet — Johan Esberg kallar henne i sin »Lillia» 'prope incomparabilis' — kom Benzelius i skyldskap med de förnämligaste biskopssläkterna, Laurelius och Kenicius. Hennes moder, Margareta Laurelia, var nämligen dotter till teologie professorn i Upsala, sedermera biskopen i Westerås' stift, Olof Laurelius, och dotterdotter till teologie professorn, sedermera ärkebiskopen, Petrus Kenicius. »Dessa förnäma föräldrar hafva låtit denna sin dotter och första äktenskapsblomma utan dröjsmål befrämjas till dop och kristendom [3].» I föräldrahemmet såväl som i morföräldrarnes hem i Westerås, där

[1] Upsala domkapitels protokoll d. 18 Mars 1668.

[2] Lefnadsteckningen s. 27.

[3] Lefnadsteckningen s. 26.

Margareta tillbringade några år af sin barndom, fick hon inhämta grunden till ett gudfruktigt, ärbart och dygdigt lefverne. »Gud», säger han, »hvilkens nådiga skickelse har lyst såväl i det öfriga mitt lefverneslopp som ock i detta äktenskapsförbund med min dygdiga hustru, styrke oss bägge med sin heliga anda att således kunna oss förhålla, som hans heliga namn kan vara till ära, inbördes gudsfruktan och ärbara lefverne till befordran, samt de lifsplantor, som Gud oss förunt eller förunnandes varder, till uppfostran uti tukt och Herrens förmaning [1].» I detta lyckliga äktenskap föddes ej mindre än tretton barn, tio söner och tre döttrar [2].

I September 1668 erhöll Benzelius Kongl. Maj:ts bref på rum och ställe bland teologiska fakultetens ordinarie professorer jämte försäkran om att få tillträda ordinarie lön vid första förekommande ledighet, men skulle han omedelbart taga säte och stämma såsom assessor i såväl domkapitlet som i akademiska konsistoriet [3], »på det jag så mycket tidigare måtte uti rerum administratione et praxi underrättad blifva», såsom Benzelius säger i sin egenhändiga lefnadsteckning. Den 6 Oktober introducerades Benzelius inför de tillstädeskomna professorerna och aflade juramentum assessoris [4]. Samma dag höll han sitt inträdestal *De conformitate doctrinæ et vitæ ecclesiasticæ* [5].

Sedan Benzelius tillträdt sin plats såsom ordinarie teologie professor, började han sina offentliga föreläsningar den 29 Oktober

---

[1] Lefnadsteckningen s. 24.

[2] Af dessa barn blefvo tre ärkebiskopar, nämligen *Ericus, Jacobus* och *Henricus;* sonen *Olof* assessor i Svea hofrätt, *Lars* bergsråd (fick sedan landshöfdingetitel), *Nils* kapten i sv. armén och *Gustaf* Kongl. sekreterare och censor librorum. Af döttrarna blef *Margareta* gift med biskopen i Göteborg Olaus Nezelius och *Christina* 1:a gg. med akad. räntmästaren i Upsala Hallenstedt och 2:a gg. med biskopen i Wexiö Z. Esberg. De öfriga barnen dogo i unga år. De af sönerna, som icke voro präster, adlades 1719 med namnet *Benzelstjerna.*

[3] Brefvet, som var utfärdadt den 11 September 1668, upplästes i Akad. konsist. den 23 September. Konsist. prot. för sistnämnda dag.

[4] Akad. konsist. prot. 1668.

[5] Linköpings bibl. Biographica: 56 Benzeliana.

1668 och genomgick på ett års tid både Gamla och Nya testamentets isagogik. Därefter började han, på hösten 1669, läsa Ebreerbrefvet och sedan Judas bref. — Samma höst begärde Augermanni att få Benzelius till inspektor. Han var visserligen förut inspektor för Bothnienses, men då de tillhörde en och samma dioeces, förklarade han sig vilja mottaga uppdraget [1].

Följande år 1670 blef Benzelius fjärde teologie professor och började då att föreläsa öfver *Hafenrefferi loci communes* [2], hvarmed han fortsatte i fyra års tid, då de voro fullständigt genomgångna. — Näs prebendepastorat utbytte han, samtidigt med att han öfvertog fjärde teologie professuren, mot Börje, där han var pastor i fem år, tills han i Maj 1675 förflyttades till Vaxala, där han sedermera var pastor till år 1688, då han flyttade till Strängnäs. Om Benzelii verksamhet såsom prebende-kyrkoherde veta vi jämförelsevis litet. Visitationer synas i nämnda församlingar icke hafva förekommit under den tid Benzelius där var kyrkoherde. I sin lefnadsteckning säger han, särskildt om sin verksamhet såsom kyrkoherde i Vaxala, »att han med all görlig flit sina ärenden uppvaktat uti 13 års tid och däribland haft många och besvärliga kommissioner och såväl ordinarie som extra ordinarie beställningar» [3]. I dessa sista ord torde man kunna söka en förklaring, hvarför så litet nämnes om hans pastorala verksamhet; de många kommissionerna och offentliga uppdragen togo hans mesta tid i anspråk, och han klagar också själf upprepade gånger däröfver, att han drogs bort från sina närmaste tjänsteplikter. Emellertid behöfver tystnad härom ej tolkas såsom overksamhet från hans sida. Pastoralvården kan gifva mycket att göra, men litet att tala om. Och att Benzelius icke helt och hållet lämnade sina kyrkoherdeplikter i andras händer framgår däraf, att han hedrades med förtroendet att vara kontraktsprost i Vaxala kontrakt, från hvilken befattning han i ett bref till ärkebiskopen af den 11 Maj 1687, således sedan han redan var utnämnd till biskop i Strängnäs, anhåller om ent-

---

[1] Akad. konsist. prot. d. 17 November 1669.

[2] *Matthias Hafenreffer*, född 1561, blef 1596 teol. prof. i Tübingen och 1617 kansler för universitetet därstädes. Död 1619.

[3] Lefnadsteckningen s. 31.

ledigande, enär han »intet hinner det vidare sköta för annat infallande skrifvande och beställningars skull» [1].

1675 blef Benzelius teologie doktor. — Redan den 26 Juli 1667 hade emellertid vid teologiska fakultetens sammanträde varit ifrågasatt, att Benzelius skulle erbjudas att kreeras till teologie doktor. Frågan uppsköts till nästa session, som hölls den 30 Augusti, men Benzelius blef ej »presenterad till att blifva doktor». Följande år upptogs frågan ånyo vid session den 3 September och beslöts, att professorerna Brunnerus och Benzelius skulle erbjudas att taga teologie doktorsgraden vid den i Oktober förestående promotionen, som på höga öfverhetens befallning skulle anställas med superintendenten på Ösel Justus Henrik Oldekop [2]. Men bägge undanbådo sig dock äran för denna gången, af hvilken anledning veta vi icke, men det ligger nära till hands att misstänka, att de icke ville mottaga utmärkelsen på samma gång som Oldekop, hvars anseende redan då icke var det bästa. Promotionen hölls den 22 Oktober och Oldekop var den ende, som det året blef teologie doktor [3].

---

[1] Brefvet finnes bland Vaxala visitationsprotokoll i Upsala Domkapitels arkiv.

[2] Teol. Fak:s protokoll 1667--1668.

[3] Oldekop hade själf begärt hos kanslern att få doktorsgraden, och i en skrifvelse af den 4 September 1668 uttalar denne den önskan, att hans begäran måtte beviljas, och tillägger, att Oldekop åstundade en särskild konferens med teologie professorerna för att befria sig »ifrån suspicione syncretismi» (Kanslerbref. Lit. A. 1628—1672, i Upsala konsistorii arkiv). Den 22 September beslöts också, att man skulle hålla en konferens med Oldekop den 26, hvilken enligt protokollet för nämnda dag hade den utgången, att Oldekop förklarade sig »uti alla framförda diskurser allt ortodoxe och till fakultetens nöje efter Formula Concordiæ och andra libros ecclesiarum nostrarum symbolicos, till hvilka han sig ock fullkomligt bekände, så mycket mera, som han därom nogare tillspordes så i gemen som i synnerhet om några då framdragna angelägnare punkter». Den 29 September öfverskickades fakultetens svar skriftligen till kanslern, hvarjämte å nyo ett förhör anställdes med Oldekop, hvilket likaledes nöjaktigt aflopp, hvarpå den allvarliga förmaningen ställdes till honom »att uti sitt proposito möjligast undfly all

Rätten att promovera teologie doktorer tillkom teologiska fakulteten. Men i sammanhang med sin kröning 1675 utnämnde konung Karl XI af kunglig nåd några af det andliga ståndet att hedras med titel af teologie doktor och bland dem Benzelius [1]. Från den tiden har nämnda rättighet icke vidare tillkommit fakulteten, utan i stället varit ett kungligt prerogativ. I konungens bref af den 20 September rörande denna doktorsutnämning heter det: »eftersom de samma förmedels den goda lärdom och skicklighet, som de härtill vid sina ämbeten och i andra tillfällen vist hafva, gifva det hopp om sig att kunna jämväl härefter vara Guds församling till god nytta och uppbyggelse, hafvandes vi därhos velat dem dispensera ifrån den examen, som eljes vid sådana akter plägar vara bruklig, eftersom deras gåfvor äro allaredan nogsamt utan dess kunnige och bepröfvade» [2]. Då ärkebiskopen Stigzelius var af sjukdom hindrad, hade biskopen i Linköping, doktor Jöns Terserus, fått uppdraget att förrätta själfva promotionen. Konungen och änkedrottningen Hedvig Eleonora behagade att hedra akten med sin närvaro, och riksmarskalken var tillsagd att på konungens bekostnad anordna den sedvanliga promotionsmåltiden. Om promotionsakten, som försiggick den 1 Oktober, yttrar Benzelius: »Akten förrättades uti Kongl. Maj:ts och änkedrottningens egen närvaro af biskopen i Linköping doktor Jöns Terserus, och hade den akten härliga varit sollenizerad, där icke promotor själf några

---

oenighet och split». (Teol. Fak:s Prot.) Den 17 Oktober disputerade Oldekop *De episcoporum virtutibus et vitiis* ex 1 Tim. III och Tit. I (Palmskjöldska samlingen i Upsala universitets Bibliotek V Eccl. Tom XV 32 s. 409.)

[1] De öfriga voro enligt biskop Terseri program vid promotionen mag. *Joh. Baazius*, biskop i Skara, *Olagus Svebilius*, öfverhofpredikant, *Johannes Brodinus*, superintendent på Gotland, *Martin Brunnerus*, teol. professor i Upsala, mag. *Joh. Gerthius*, ante hac superint. Hanovriens. in Germania, nunc reginæ concionator, mag. *Sam. Skunck* teol. prof. i Upsala och licentiaten *Jacobus Helwig* eccl. Germ. Holm. pastor. (Annerstedt: Saml. till Upsala Univers:s hist. Excerpter).

[2] Konungabref Lit. B, 1668—96, i Upsala konsistorii arkiv. Finnes äfven i Linköping: Samlingen »Bref» n:o 9 Vol. 1. Benzel. Donat. XVIII, XIX. Rep. Benz. s. 140—148.

sina noviteter yppat, det han dock sedan behörigen måste försona [1].» Härmed syftar han på ett efterspel, som promotionen fick. Terserus hade nämligen begagnat sig af tillfället såsom promotor att opponera sig emot konkordieformelns antagande såsom symbolisk bok i Sverige. Detta hans uppträdande väckte förargelse, och för att fritaga sig från misstanken att dela Terseri åsikter ansågo sig promoti böra affatta en protest mot hans i talet uttalade meningar, hvilken de underskrefvo med sina egenhändiga namnunderskrifter och sigill [2].

---

[1] Lefnadsteckningen s. 32.

[2] Protesten lyder sålunda: »Emedan en så olyckelig och helt obehagelig, som alldeles oförmodelig händelse sig tilldragit hafver i den actu promotionis till gradum Doctorum Theologiæ, hvilken Hans Kongl. Maj:t vår allernådigste Herre och Konung, efter afgången till oss undertecknade skriftliga och nådigste kallelse hafver med särdeles Kongl. ynnest verkställa låtit här i Upsala Domkyrka nästförledne den 1 Oktober hujus anni 1675, samma händelse ock är af den beskaffenhet, att vi, som i denne akten såsom promoti på något sätt intressera, förnämligast i anseende till våra ämbeten i Herrans församling, och respektive vid denne Kongl. Akademien, måst oss om samma sak utlåta; allt därför hafve vi det enhälligt och i enfaldighet sålunda velat göra. Såsom Hans Kongl. Maj:t hafver i hela detta promotionsverket, ifrån begynnelsen till ändan, visat en särdeles Konglig nåde och munificentiam och i följe af samma extra ordinarie besynnerlige nåde till att dess mera hedra akten förordnat Hans Högvördighet Doctorem Joannem Elai Terserum, Biskop i Linköping, till promotorem, så hafver ock bemälde H. biskop och då varande promotor gjort sig ett tillfälle att i sin oration tala om Formula concordiæ, dess reception för en Libro symbolico i detta konungariket, så ock om articulo illo fidei de descensu Christi ad inferos. I dessa stycken hafver Hans Högvördighet sig så utlåtit, att, ehuruväl vi hans person och meriter, så emot andra som oss tillförene och nu i synnerhet i denna gärna i bästa måtton och tillbörligen anse, så kunna vi dock ej annat än med mycket missnöje ihågkomma hvad han då, i ofvanbemälde styçken tala och framföra månde. Hvarför vi ock ej mindre än alle andre rättsinnige, alldeles ogilla och förkasta, hvad som då af Hans Högvördighet taladt vardt, af den art, att det tjänar till att antingen i något förringa eller ock alldeles omkullkasta den autoritet, som besagde Formula concordiæ i

Terserus erkände, att han handlat illa, men var detta emot hans egen vilja, och han återkallade offentligen hvad han sagt i promotionstalet i en aftonsångspredikan på slottet den 3 Oktober.

Hösten 1675 hade Benzelius blifvit tredje teologie professor, och såsom sådan ålåg det honom att föreläsa öfver de större profeterna. På grund af häget riksdagsarbete denna höst blef emellertid Benzelius förhindrad att börja sina föreläsningar förr än den 9 November. Han begynte då att föreläsa öfver Esaias, som han afslutade den 18 December 1677. Under åren 1678—79 genomgick han profeten Jeremias och Klagovisorna och började i Februari 1680 att läsa profeten Daniel, som han dock ej hann läsa till slutet, dels emedan han blef universitetets rektor, dels äfven emedan det årets riksdag tog hans tid strängt i anspråk. Ej heller kom Benzelius sedermera att fullfölja tolkningen af Daniel, enär han i början af år 1681 förflyttades till andra teologie professorsstolen, i följd hvaraf det ålåg honom att föreläsa Gamla testamentets historiska böcker och kyrkohistoria. I Februari började han för den skull att läsa Josua bok och genomgick dessutom under de följande åren Domareboken, Ruths bok, första Krönikeboken och en god del af den andra och parallelt härmed Samuels böcker och Konungaböckerna. Äfven föreläste han öfver den bibliska kronologien, koreografien och genealogien m. m.

Under alla dessa åren var Benzelius äfven flitig i att hålla offentliga disputationer.

På sina föreläsningar nedlade han mycket arbete, och då han därjämte var känd som vältalare, var det ej underligt, att han ständigt hade att glädja sig åt en mycket talrik åhörarekrets, och

---

vårt kära fädernesland skäligen vunnit hafver. Hvaraf ock det följer, det vi nödigt akte här särdeles och expresse förmäla, att vi ingen del vilja hafva i det, som samma gång talades emot den läran om Herrans Christi nederfärd till helvetet, som allmänt i församlingarne i detta konungariket, ej mindre än annorstädes hos våra rätta religions förvanter, upptagen är och allt framgent idkad varder. Detta vi alle i en mening, hvar med sitt namns egenhändiga underskrift, velat betyga hafva.» (Sv. Eccl. Handl. IV: 71 i Riksarkivet.) Denna protest undertecknades af samtliga de kreerade doktorerna med undantag af Helwig.

bland teologerna var det ingen mer än Schefferus, som kunde täfla med honom [1].

Äfven vid de enskilda föreläsningar, som Benzelius gaf, var tilloppet af åhörare anmärkningsvärdt stort [2]. — Se vi på de olika ämnen, i hvilka Benzelius meddelade enskild undervisning, så måste vi förvånas öfver hans mångsidighet. Han gaf kollegier i filosofi, etik och politik, profanhistoria, Gamla och Nya testamentets bibliska historia, kyrkohistoria, Konkordieformeln, Hutterus articula fidei, i dogmatik, moralteologi och homiletik. Vidare gaf han exercitia concionatoria samt collegia super methodo et adparatu studii theologici.

Man måste i sanning häpna öfver den flit Benzelius utvecklade såsom lärare, i all synnerhet då man tager i betraktande, att han

---

[1] Enligt Liber prælectionum i Upsala akadem. konsist. arkiv hade Benzelius året 1673 det största antalet åhörare, nämligen 302. Till jämförelse må nämnas, att samtidigt hade Lithman 21 åhörare, Petrus Rudbeckius 8, Brunnerus 36, Schefferus 290, Åkerman 23, Gartman 11, Olof Rudbeck 7, Hoffwenius 23, Ljung 77, Verelius 4, Fornelius 26, Arrhenius 20, M. Celsius 18, P. Aurivillius 210, Norcopensis 107, Tersesus 27, Colombus 36, Fegræus 3, M. Verelius 17 och Grubb 18.

[2] Uti Palmskjöldska samlingarna finnes ett band med påskrift: E. Benzelii senioris auditores 1663—1687, och enligt en särskild anteckning på permen gälla dessa anteckningar hans enskilda föreläsningar. Af dessa anteckningar framgår, att äfven Benzelii kollegier voro flitigt besökta. Det högsta antalet kollegianter hade han under de två sista åren af sin verksamhet som professor, nämligen våren 1686, då hans kollegium i dogmatik besöktes af 103 studenter, och våren 1687, då han på sitt kollegium i Nya testamentets bibliska historia hade 105 åhörare. I medeltal voro de 50. Hvad beträffar den betalning, som erlades för dessa kollegier, så var den rätt växlande. I regel tycks priset hafva varit 6 daler, men icke sällan betalades efter råd och lägenhet. Så kunde för samma kollegium en betala 6 daler, en annan blott 1, en tredje åter 3 karoliner, under det att de medellösa vanligen voro helt och hållet befriade från afgift. På ett ställe i den anförda förteckningen på kollegianterna finnes om *en* omnämndt, att han betalat med varor.

gång efter annan drogs ifrån sin lärareverksamhet på grund af kommittéarbeten och andra offentliga uppdrag. I ej ringa mån störande inverkade äfven de stridigheter inom universitetet, i hvilka Benzelius blef invecklad och till hvilka vi nu skola öfvergå.

FJÄRDE KAPITLET.

Stridigheter vid universitetet, i hvilka Benzelius var invecklad.

Vi hafva i det föregäende omnämnt, huru Benzelius vid sitt tillträde till Näs prebendepastorat 1668 oförskylldt nog hade råkat i konflikt med den trätlystne och snikne professor Petrus Rudbeck. Denne tycktes ej hafva glömt det nederlag, han då led, och sökte ett lägligt tillfälle till revanche. Det skulle ej heller dröja länge, förrän han ansåg sig hafva funnit, hvad han sökte. Benzelius hade i början af år 1670 hållit en offentlig disputation *De vita Abrahæ.* [1] Denna disputation hade på våren följts af ännu en öfver samma ämne. I denna sista trodde sig Petrus Rudbeck hafva upptäckt några villfarande läror, och vid teologiska fakultetens sammanträde den 24 April 1673 anmälde dekanus, professor Brunnerus, att Rudbeck genom fakultetens notarie begärt, att frågan måtte komma under fakultetens behandling. Benzelius hade i sin afhandling påstått, att Abrahams utkorelse hade skett »intuitu fidei ejus illumq. ante eam idololatria infectum non fuisse». Rudbeck begärde nu, att »facultatis professores ville därom sig emellan, amice allenast, conferera, så lagandes, att inter collegas et docentes måtte alltid ett godt förstånd och enighet i alla stycken vara». Litet hvar af fakultetsledamöterna visste nog, huru mycket det betydde, när Petrus Rudbeck talade om att »amice conferera» och om »ett

[1] Teol. fak:s prot. d. 18 Dec. 1669.

godt förstånd och enighet», och Benzelius svarade honom också kärft nog, att han ingalunda kände sig förpliktad att nu ingå i svaromål på detta »åtal in privato», emedan den åsyftade disputationen redan hade varit underkastad fakultetens censur och vunnit dess approbation, hvarjämte den ju sedan blifvit offentligen försvarad. Tillfällen hade således ej saknats för professor Rudbeck att å vederbörliga tider och orter framställa sina anmärkningar. Men Benzelius utfäste sig icke desto mindre »till de insagor ännu oförtrutet att svara, som emot samma hypoteser med skäl framföras kunna». Han nekade till att någonsin haft för uppsåt »att temere vilja gå ifrån recepta ab orthodoxis theologis sententia», men att han dock ej ville vara tvungen att gå i andras fotspår »in re quæstionis, qualis quoque hæc de qua in præsenti controvertitur». Föröfrigt var den åsikt, som han uttalat i sina theser, godkänd och försvarad af så många framstående, rena lutherska teologer, att professor Rudbeck alls icke behöfde frukta för att Benzelius här kommit med några riksfarliga noviteter. Och som detta icke är någon »res fidei», utan en »res quæstionis», kan hvilken mening som helst antagas och framställas till offentlig diskussion, efter den »in utramq. partem sig disputera låter».[1]

Protokollet upplyser ej, huruvida Rudbeck hade något att svara härtill, ej heller, egendomligt nog, om fakultetens ledamöter fattat någon resolution i frågan. Och då äfven de följande protokollen iakttaga tystnad i saken, torde tystnaden få så tolkas, att fakulteten ansåg Rudbecks hemställan icke böra till någon dess åtgärd föranleda. De nu omförmälda tvisterna hade dock endast varit förpostfäktningar, som snart skulle följas af självfva hufvuddrabbningen, hvilken skulle komma att stå, icke mellan de två hittills uppträdande kämparne allenast, utan emellan två mäktiga partier vid universitetet — Rudbeckare och anti- Rudbeckare.

Då denna strid kom att få en mycket allvarlig natur och tilldrog sig uppmärksamhet äfven utom universitetet, och då särskildt Benzelius däraf på det närmaste berördes, torde den förtjäna sitt eget kapitel, som vi vilja kalla:

---

[1] Teol. fak:s prot. den 24 April 1673.

Kampen för *och* emot *boktryckaren Curio.*

Curio var tysk till börden och innehade sedan år 1659 privilegium såsom akademisk bokhandlare i Upsala [1]. Sannolikt genom sin svågers, den store Olof Rudbeck den äldres, mäktiga inflytande fick Curio 1661 äfven privilegium såsom akademiboktryckare, hvarjämte akademien 1664 genom ett förskott af 300 riksdaler beredde honom medel till att sätta tryckeriet i godt stånd. [2] Emellertid hade akademien allt skäl att vara missnöjd med det sätt, hvarpå han skötte tryckeriet. Äfven utom akademien klagades öfver Curios dåliga tryck, och det gick så långt, att universitetskanslern i ett bref af den 29 Maj 1674 till rektor och samtliga professorer skrifver, att antikvitetskollegium hos honom besvärat sig öfver Curios egennytta och vårdslöshet, såväl vid tryckeriets som vid boklådans skötsel. Kanslern anser därför, att åtal bör anställas mot honom, och hemställer, om man icke kunde suspendera honom, till dess saken blifvit af domstol afgjord [3]. Benzelius, hvilken det i egenskap af universitetets rektor närmast ålåg att taga befattningen med denna ledsamma sak, synes hafva gjort det på fullt allvar. Ty då målet den 17, 18 och 19 December var före i akademiska konsistoriet, gör Curio sitt bästa för att jäfva Benzelius.

Han anklagade nämligen denne för att hafva sagt, att Curio förfalskat en del till målet hörande handlingar. Om detta utspann sig nu en liflig diskussion, som slutade med att Benzelius förklarades »intet pliktig att afträda sitt rum i konsistorium». [4]

Den 20 Januari 1675 dömdes Curio af konsistorium »till att igenleverera akademiens tryck med det första, som ske kan, så färdigt, som han det emottog, och rent omgjutet till alla de af ho-

---

[1] Genom en Kungl. resolution af den 27 Juni 1655 hade universitetet tillförsäkrats rätt att hafva sin egen bokhandlare och sitt eget tryckeri. *G. E. Klemning* och *J. G. Nordin*, Svensk boktryckerihistoria sid. 183.

[2] Kanslersbref, Lit A. 1628—72, i Ups. Akad. konsist. arkiv.

[3] Kanslersbref i konsist. arkiv.

[4] Akad. konsist. prot. 1674.

nom förnötta stilar, som han det själf utlofvat hafver, efter han tryckerilönen på dessa 14 år allena uppburit och all nyttan behållit. Konsistorium finner honom icke längre tjänlig vara vid akademiens tryck, utan honom därifrån dömer». Han skulle därjämte återbetala de 300 riksdaler, som han lånat för att köpa Jansonii tryck, och inlämna två exemplar af allt hvad han tryckt.

Med anledning af Curios beskyllning för förfalskning anklagade nu Benzelius i sin tur denne för ärerörigа beskyllningar, och saken var före i konsistoriet första gången den 23 December 1674, då Benzelius på kallelse infann sig, Curio däremot icke, hvarför han dömdes till 3 dalers böter för uteblifvandet. Saken var sedan före flere gånger, och slutligen dömdes Curio den 23 Januari 1675 för sin anklagelse mot Benzelius till 14 dagars fängelse, hvarjämte han fälldes till böter för ärerörigа beskyllningar äfven mot sekreteraren och amanuensen. [1]

Saken hade således tagit högst betänkliga dimensioner, och inom konsistoriet stodo två partier emot hvarandra. På Curios sida stod i främsta rummet hans svåger Olof Rudbeck den äldre och dennes broder Petrus, bägge lidelsefulla karakterer, till hvilka slöto sig professorerna O. Verelius och A. Norcopensis. På Benzelii sida stod konsistoriets flertal.

Att striderna om denna sak i konsistorium varit både långvariga och häftiga framgår ej så mycket af protokollen, som synas vara mycket ofullständiga [2], som icke mera af bref, som i frågan växlades. Så skrifver universitetets rektor Magnus Celsius [3] den 8 Januari 1675 och klagar öfver det orättfärdiga sätt, hvarpå somliga af professorerna lägga sig ut för Curio såsom »hans starkaste patroner». [4] Och Benzelius skrifver själf till kanslern den 27 Fe-

---

[1] Akad. konsist. prot. 1675.

[2] Kanslern klagar i ett bref till konsist. d. 18 Mars 1675, att protokollen ej äro fullständigt förda och uttalar den förhoppningen, att en ändring till det bättre i detta fall måtte inträda.

[3] *Celsius* föddes 1621, blef rektor vid katedralskolan i Upsala 1656, professor i matematik 1668 samt tillika kyrkoherde i Gamla Upsala. Död 1679.

[4] Celsius skrifver: — — — »Ibland annat förefaller mig nu i begynnelsen icke ringa svårighet af den aktion, som akademiens fullmäktige

bruari samma år ett bref, som visar, att denna sak gripit honom djupt.

»I den ödmjuka förtröstan», skrifver han, »att E. Hög. Grefl. Exc:tie med sin nådiga och högt beprisliga godhet mig sin skyldigste tjänare än ytterligare och framgent hugnandes varder, har jag icke underlåta kunnat hos E. Hög. Grefl. Exc:tie mig åter infinna, hvartill jag nu så mycket mer förorsakad varder, som mina och andras besvär här på orten hoptals tilltaga. Vi förmodade, att förmedelst E. Hög. Grefl. Exc:ties nådiga förklaring och utlåtande, som på Wenngarn nyligen i åtskilliga våra ärender skedde, ett och annat ibland dessa vedervärdigheter skulle kunna afhjälpas. Men till vår olycka förnimma vi oss blifva i svårigheterna fördjupade. Hvilket E. Hög. Grefl. Exc:tie af andras berättelser närmare inhämtandes varder. Jag för min enskilda person inkommoderas icke allenast däraf, att min vederpart supplicando har förmått citation på mig att svara honom uti kriminaldomen i den kongl. Hofrätten till den 15 Mars, utan fast mer beängstigas och tryckes jag däraf, att de, som Curios beskyllning hafva begynt att patronisera, än framgent fortfara uti sina olideliga expressioner, dem de munt- och skriftligen anbringa på högre och nedrigare orter. Efter såsom då icke annorlunda vara vill, måste jag än ytterligare befalla deras förehafvande den rättvisa Gud och därjämte lämna saken till det utslag, som kristna domare eller höga öfverheten behaga härvid göra, och allt härför E. Hög. Grefl. Exc:tie härmed i ödmjukhet åliter, att E. Hög. Grefl. Exc:tie låter mig och min klara oskyldighet sig sålunda i nåder rekommenderad varda, att jag på görligaste sätt vid den rätt må hägnad och beskyddad varda, som sakens beskaffenhet fordrar och ett redligt förhållande försäkrar mig om. Saken är alla-

---

emot Henrik Curio utfört hafver i så måtto, att oansedt det är allom kunbart och helt bevisligt, 1) att Curio aldrig har hållit här sitt eget tryck efter Kongl. Maj:ts bref; 2) förnött akademiens tryck och aldrig renoverat det, ehuru han ofta därom påmints af Ers Excellens och konsistorium; 3) bragt bemälde akademis tryck i största konfusion; 4) uppburit af akademiens medel — — — 5) lånat af akademien 300 riksdaler och aldrig ännu betalt, med annat mera, som honom klarligen öfvertygas. Icke dess mindre finnas de bland oss, som upplägga sig för Curios starkaste patroner uti saken och strida för honom på det högsta, att han ifrån alla obligationer måtte befrias. — — — Hafver ock Curio under varande aktion belagt åtskilliga med äreröriga beskyllningar uti sina inlagor.» (Original i Riksarkivet; Academica; De la Gardieska papperen.)

redan så vida anbragt och i det rykte, ja, ock omilde præsumtioner kommen, att icke annat står att förmoda, utan den måste af behöriga domare undersökt varda. Men hvad förordning E. Hög. Grefl. Exc:tie behagar därvid göra, efter såsom ock publikt intresse där uti versera kan, hemställer jag i ödmjukhet E. Hög. Grefl. Exc:ties mogna omdöme. Dessa pressures äro de svåraste ibland dem, jag allt härtill ofta nog har måst utstå, till hvilka jag ock vet mig minsta orsaken gifvit hafva. Och om icke jämte Guds bistånd min oskyldighet däruti gåfve mig vittnesbörd, skulle jag icke kunna härunder uthärda. Men Herren Gud ser det och dömer, och jag nödgas för min oskyldighet tala. Qvamvis lingua afflicti non afflicto videatur aliquando barbara. Jag hafver ock icke ringa orsak att hugna mig af det kristmilda omdöme, som E. Hög. Grefl. Exc:tie om hela detta ärendet, såväl som ock om andra våra angelägenheter, senast på Wenngarn gifva månde, hoppas ock, att Herren Gud styrker E. Hög. Grefl. Exc:tie uti kontinuation af sådana nådiga och rättvisa tankar, fastän en och annan sig bemöda med hvarjehanda konster sitt förehafvande besköna. Jag skall med Guds nåd låta mig därom vårda, att slätt och rätt måge bevara mig. [1] — — — — — — — »

De i dessa skrifvelser utpekade Curii »starkaste patroner» äro tydligen i första rummet prof. Olof Rudbeck d. ä. samt i öfrigt de förut omnämnda P. Rudbeck, Verelius och Norcopensis. Dessa skrifva nämligen i sin tur den 5 Maj. s. å. till kanslern och klaga, att Benzelius med åtskilliga grofva beskyllningar hade angripit dem i konsistorium, men att detta förhållit sig så partiskt för Benzelius, att de icke kunde vänta sig någon rättvis handläggning af sitt mellanhafvande med honom hos detsamma [2]. Helt visst hade äfven Benzelius förgått sig mot sina motståndare, men det ligger å andra sidan nära till hands att antaga, att hans oförblommerade yttranden om deras skyddsling Curio och om dem, som kunde taga en sådan persons sak i försvar, känts såsom »grofva beskyllningar», och anklagelsen mot Benzelius stärkes ej heller af deras eget beklagande, att hela konsistorium förhållit sig så partiskt för Benzelius, att de icke där kunde vänta sig någon rättvisa.

Emellertid hade konsistorii dom öfver Curio hänskjutits till hofrätten, och kanslern skref till konsistorium, att han för sin del

[1] Original i Riksarkivet. Kanslersämbetets handl. 1668—1675.

[2] Original i Kongl. Bibl.: De la Gardieska papperen.

lämnade saken till rättens utslag, »kunnandes i ingen måtto understå sig att hindra justitiens lopp» [1].

Striden mellan professorerna pågick alltjämt, och man ser af protokollen, att den dyker upp litet emellan i konsistorium, där förbittringen mot Olof Rudbeck snarare *till-* än *aftagit*, sedan denne i vredesmod gifvit sig under stadsrätt, hvaröfver till och med kanslern uttalar sitt stora misshag. [2] Kanske var det detta sist nämnda, som gaf anledning till att man å ömse sidor började tröttna på striden. Visst är, att O. Rudbeck själf begärde förlikning [3] och vid ett sammanträde i konsistorium den 13 December 1675 anhöll Norcopensis att få del af de skrifvelser, som Benzelius inlämnat i Curios sak. Det samma gjorde Benzelius om motpartens och betonade samtidigt, att han aldrig varit obenägen för en kristlig förlikning, »allenast man blifver konserverad vid sitt ärliga namn». Rektor och konsistoriales tillrådde flitigt försoning, och båda parterna läto förstå, att de därtill voro »kristligen benägna», men ingendera parten ville tillstå sig vara »partem lædentem». Benzelius erkände för sin del, att han fällt hårdare ord, än lämpligt vore, men att han förledts härtill af de orättvisa beskyllningar, som kastats honom i ansiktet. Han ville gärna vara redo till förlikning, men anhöll att det, som graverade hans person, måtte ur handlingarna borttagas.

Efter många »om» och »men» kom man till sist till det resultat, att alla personliga tillvitelser skulle borttagas ur handlingarna samt att Rudbeck och Norcopensis skulle delgifva Verelius, som ej var närvarande vid sammanträdet, att man under denna förutsättning å ömse sidor var villig till »komposition». Hvad åter beträffar målet mot Curio, skulle den saken hafva sin gång. Och kanslern, hvars misshag med Olof Rudbeck nu synes hafva förbytts i beundran, skrifver den 28 Januari 1676 ett bref till konsistorium, som skulle hafva hedrat den uppfinningsrikaste advokat. [4]

---

[1] Original i konsist. arkiv.

[2] Akad. konsist. prot. 1675.

[3] Akad. konsist. prot. den 27 oktober 1875.

[4] I detta långa bref begynner kanslern med att betyga, att han »alltid en trogen vårdnad om akademiens heder och välfärd haft hafver och intet hellre sett, än att dess välstånd i alla måtto förkofras måtte,

Detta bref tycks hafva medfört åsyftad verkan, i ty att professorerna P. Rudbeck, Olaus Verelius och Anders Norcopensis

---

därför ock önskat, att allt ur vägen tidigt röjas kunde, som däremot sträfvade; så hafver jag allt bortåt varit mycket bekymrad, hvilket jag ock i själfva verket utvist och ofta i Eder sammankomst kontesteret, huru särdeles en god enighet upprättas och befrämjas kunde emellan alla akademiens lemmar, men i synnerhet ibland dem, som med råd och dåd akademiens bästa böra enhälleligen befrämja». Han erinrar därefter vederbörande om att han alltid »så blandis som asperioribus remediis, när ej annars hafver kunnat vara, medios manus lagt hafver till detta såret. — Men såsom likväl då och då sig åter yppar något ämne till en *recidivam*, hvilka sjukdomar gärna pläga vara för kroppen mer farliga än de första, alltså hafver jag skattat så mycket nödigare tidigt igen det att förekomma och remediera». Det gör honom ondt, att saken med Curio gått ända därhän, att den dragits inför rätta, hvilket i den allmänna opinionen ej kan annat än skada akademien. Han vill därför söka en utväg att förebygga vidare skandal. »Af sådan orsak har jag velat Eder, gode herrar, mina tankar härom upptäcka, icke i den intention, att jag någon i sin förmenta rätt vill därmed prejudicerat hafva, eller att jag skulle med den enes afsaknad söka den andre att hjälpa, ifrån hvilken otjänliga affekt mitt samvete mig befriar, det Gud veterligt är, utan allenast att visa en utväg, huru utan någondera partens læsion eller akademiens publike bästas afsaknad denna tvist kunde slättas och afhjälpas.» I detta syfte föreslår han nu först och främst, att saken mot Curio nedlägges mot det, att denne ställer säker borgen för att tryckeriets stilar omgjutas, »som akademien det kan med skäl desiderera». En sådan borgen vore prof. Olof Rudbeck villig att ikläda sig. På detta sätt undveke man att begå en stor orättvisa mot Curio och »taga honom brödet ur munnen, som sin välfärd på andra orter kvitterat och här i Sverige hafver konsumerat». Hvad de honom ådömda böterna beträffar, kunde dessa lätteligen efterskänkas, »emedan notorium är, att han, Curio, ingen privat fördel njutit, utan utfattig vid sin tjänst vorden är såväl som alla, de för honom där varit hafva». Hvad åter injurierna beträffar, önskar kanslern, att herrarna i konsistorium »ville låta extrahera i hvad stycken och ordeformer» de förmena sig vara »læderade», då han lättare kunde öfverväga injuriens beskaffenhet. Hvad vidare angår striden emellan prof. Rudbeck och konsistorium, håller kanslern så före, »att när Curios

skrefvo till kanslern och förklarade sig villiga till förlikning. Huru allvarligt de menade härmed, synes något tvifvelaktigt. Mellan raderna i deras skrifvelse tycker man sig nästan läsa biskop Brasks

---

aktion dödas, som är ursprunget, då kan ock denne desslikes upphäfvas och annihileras». Därefter framhåller kanslern prof. Rudbecks stora förtjänster om akademien, som äro allt för påtagliga för att kunna bestridas. »Därför jag mycket undrar på den skrift, som nomine consistorii emot honom i hofrätten är inlagd, där hans förtjänster så otillbörligen annihileras och med schoptique ord ihågkommes, hvilket icke är ex gravitate et prudentia senatus academici. — — — Mitt samvete drifver mig därtill, detta, gode herrar, att betyga och förut akademien att spå, att innan kort man lärer hos Eder sakna professorens Olai Rudbeckii industriam, omsorg, förstånd, flit och trohet för akademien. Jag önskade alltså af allt hjärta, att Consistorium academicum upprättade igen ett godt förtroende med denne mannen och att allt, hvad passeradt är, blefve dödadt, till hvilken ända uttages af protokollen så ock rätterna och i elden uppbrännes tjänligast alla växlade skrifter, protokoller, inlagor och alla akter, ehvad namn de hafva kunde, att icke en gång vestigia till denna olyckliga träta måtte blifva öfrige. Detsamma inråder jag i den tvist, som är emellan H. Doct. Benzelium, så ock alla de andre, nemine exepto, att de sinsemellan såsom kristne och förståndige män förenas, läggande bort ur hjärta och minne allt missförstånd, hat och illvilja och härefter lefva i god förtrolighet med hvarandra, konspirerandes alla till det allmänna bästa. — Dessa äro, gode herrar, mina tankar om afhjälpandet af den svåra rättegången, som både akademien och många andra gifver förtret och bekymmer. Jag ville önska att hafva så rätt råkat, som väl mitt uppsåt är troget och allenast rättadt till det allmänna bästa och att salvera mitt samvete. Jag hafver Gud och Eder sålunda till vittnes, att jag både förr, jämväl sist vid ett tämmeligen svagt mitt tillstånd, hafver haft all möda och omsorg ospard att utverka det, som hela akademien kunde lända till välstånd, heder, rolighet och godt omdöme; jag gör det ock gärna vidare, så länge Gud behagar, att jag den omsorg skall bära: lätter allenast på Eder sida desse besvären efter all görlighet och tror visserligen, att det Gud, vår aller nådigste konung och hvar rättsinnig man blifver behageligt. — — — — — — — — — — — — —»[1]

---

[1] Ups. akad. konsist. Kanslersbref. Litt. B. s. 119—136.

bevingade ord: »därtill är jag nödd och tvungen.» Ty i samma andetag, som de förklara sig »gärna och i allan måtto» vilja gå kanslerns önskningar till mötes och vara sinnade till att »afstå den satisfaktion, som vår vederpart oss billigt göra borde», fälla de dock bittra ord om sina kolleger, konsistoriales. Desse, med rektor magnificus i spetsen, hade nämligen aflåtit svar på kanslerns skrifvelse i konsistorii namn, »dock likvisst ej tillåtandes, att någon af oss måtte uti bemälte svar delaktig finnas, hvarken då det sammanfattades eller då det afgick». Och ehuru de å ena sidan förklara sig vilja »allt förgäta och falla låta», som varit emellan dem och konsistorium, framställde de å andra sidan i slutet af sin skrifvelse en formlig anklagelse. »Att det (konsistorium) ännu tillägnar sig den friheten», heter det nämligen, »framgent till att utesluta oss efter eget tycke, jämväl ock ifrån de sakers öfverläggande, som vi förmena oss ingalunda böra ifrånstängda blifva, som nu i synnerhet ifrån det för oss och dem alla så högt angelägna kompositionsverket, sådant hemställa vi ödmjukligen under E. Höggrefl. Exc:s nådigaste förändring» [1].

Med den utlofvade förlikningen blef det, som det kunde. Konsistorii löfte, att allt, som hade karakteren af personliga förolämpningar, skulle tagas bort ur handlingarne i målet, tyckes ej hafva blifvit infriadt till parternas belätenhet. Åtminstone synes Benzelius hafva varit missnöjd. Och då man i ett konsistoriesammanträde den 24 Maj 1676 ansåg, att det vore säkrast, att akterna icke annullerades, men att ovänskapen personerna emellan borde få ett slut, utbrast Benzelius misslynt: »Jag finner mig fuller något graverad däraf, att akterna och alla skrifterna bli liggande, skulle gärna därför lägga in någon förklaring till det, som emot mig inlagdt är.» Konsistorium tyckte då, att man kunde gå en medelväg och försegla skrifterna, hvarmed Norcopensis förklarade sig nöjd, sägande sig önska, att enighet och förtrolig vänskap måtte kunna upprättas och att han aldrig förebrått konsistorium att hafva förfalskat akterna i Curios sak, »gör det ej heller nu, ej heller tänker det göra» [2].

Härmed synes det också för denna gång blifvit slut på de

---

[1] Original i Riksarkivet. Kanslersämb. handl. 1676—79.

[2] Konsist. prot. 1676.

personliga slitningarna mellan de lärda fäderna i konsistorium, och den ingångna förlikningen bestod också profvet, då den ursprungliga anlednngen till tvistigheterna — frågan om Curio — åter förekom till behandling. [1]

Den 1 Augusti 1677 upplästes nämligen en kopia af Kongl. Hofrättens dom emellan Curio, kärande, och Benzelius och de

[1] Att emellertid Petrus Rudbeck hade svårt att glömma det framfarna, framgår af det småaktiga gnat, hvarmed han esomoftast sökte sak med Benzelius Så berätta teologiska fakultetens protokoll, att Rudbeck vid ett sammanträde på hösten 1677, då Benzelius var dekanus, hade skarpt uttalat sig emot ett fakultetsbeslut af den 12 November, enligt hvilket professor *Petrus Holm* hade kallats att taga säte och stämma bland de öfriga fakultetsledamöterna. Vid detta besluts fattande hade Rudbeck ej varit närvarande. Nu var han missnöjd först och främst med tiden för sammanträdets hållande, hvartill Benzelius, i egenskap af dekanus svarade, att den ene tyckte *den* tiden vara bra, den andre *en annan* tid, och att göra alla till lags var ej möjligt. De öfriga ledamöterna voro nöjda, och då finge väl äfven d:r Rudbeck foga sig häri. Vidare menade Rudbeck, att professor Holm ej var berättigad till att vara assessor i fakulteten, enär han i egenskap af professor honorarius ej kunde anses såsom en ordinarius. (Petrus Holm var född 1634, blef 1677 teologie professor honorarius, 1679 ordinarius och dog 1688.) Härpå genmälde Benzelius, att då consistorium academicum ej dragit i betänkande att låta Holm blifva assessor i bemälta konsistorium på grund af skrifvelse från kanslern, så hade man heller icke dragit i betänkande att kalla honom äfven till assessor i teologiska fakulteten. För öfrigt fanns det prejudikat på ett dylikt förfaringssätt. I Benzelii uttalande instämde samtliga öfriga fakultetsledamöter. Med anledning häraf förklarade Rudbeck till sist, att han ämnade aflägsna sig från detta sammanträde, men tillade, att det ej skedde af personlig ovilja mot professor Holm. Han vore gärna tillfreds, när Holm framtedde Kongl. Maj:ts bref på ordinarium locum. Det var således tydligt nog, att Rudbeck tillställt denna scen endast för att få sak med sin gamle antagonist Benzelius. Denne svarade kort och godt, att det var d:r Rudbecks ensak att afgöra, om skälen voro nog viktiga för honom för att motivera hans aflägsnade från sammanträdet, till svar hvarå Rudbeck gick sin väg. (Teol. fak:s prot. d. 24 Nov. 1677.)

jämte honom för förfalskning af dokumenten eller delaktighet däri af Curio anklagade, svarande, i hvilken de frikännas för crimine falsi och Curio för de i konsistorii dom honom pålagda böter, dock så, att han gifver 50 riksdaler silfvermynt till Upsala hospital för excess i skrifvande [1]. — Vid detta tillfälle uteblefvo, för ovanlighetens skull, de personliga utfallen. — Emellertid tycks det icke hafva varit någon lätt sak att taga ut dessa böter af Curio. Ännu den 17 Juni 1679 voro de ej erlagda; ty då gör Benzelius erinran därom i konsistorium och föreslår, att de skulle uttagas på exekutiv väg, på det att de fattiga måtte få sitt, hvilket rektor äfven billigade och lofvade att gå i författning om. [2]

Såsom vi sett, hade kanslern redan 1674 i en skrifvelse föreslagit, att Curio skulle suspenderas, tills hans sak blifvit af domstol afgjord, och konsistorium hade också för sin del afsatt honom från hans befattning, hvilket utslag nu var underställdt hofrättens pröfning. Starka krafter — det vill egentligen säga O. Rudbeck — voro dock i verksamhet för att stärka akademiboktryckarens ställning, och det var nog genom Rudbecks åtgöranden, som hans kollega i medicinska fakulteten, rektor Hoffwenius, i konsistorium den 22 Juli 1681 uppläste ett renskrifvet bref till Hans Exc., »att Curio måtte få till tryckets upprättelse och vidmakthållande det hemman, som stallmästaren förut innehaft, eftersom stallmästaren på många år icke hållit någon beridareskola». Då resolverades dock, att detta bref skulle först uppläsas i »consistorio pleno et ordinario», förr än det afgick.

Detta skedde emellertid icke, utan vid nästa sammanträde, den 27 i samma månad, berättade rektor, att han varit på Wenngarn och då haft med sig brefvet om Curio. Kanslern hade gillat det och medgifvit, att Curio skulle få hemmanet och ängen, som stallmästarn innehaft, därtill utan tvifvel påverkad af O. Rudbeck.

Emellertid fick rektor, och detta med rätta, uppbära skarpt ogillande för detta sitt handlingssätt af professorerna, som ej stucko under stolen med sin mening, att rektor handlat i strid med konsistorii förra beslut, att brefvet först skulle behandlas »in consistorio pleno et ordinario», innan det öfverlämnades till kanslern. Rektor

---

[1] Konsist. prot. 1677.

[2] Konsist. prot. 1679.

svarade undvikande, att Hans Exc. tyckte, att saken med Curio nu kunde vara död, emedan Curio eljes intet annat gör än irriterar konsistorium igen. Då begärdes ordet af Benzelius, som, tydligen mycket indignerad, yttrade: »konsistoriet har förr visat Hans Exc., att uti denna trätosaken vore sådana saker, som intet kunde eller borde nedläggas, och ligger nu aktionen under Kongl. Hofrättens utslag. Men likvisst går man till och förlikes, och där ofvan uppå Curio, som konsistoriet dömt inkapabel att förestå trycket, den går man nu till och icke allenast konserverar därvid, utan ock mycket förbättrar hans villkor, hvaraf lära följa många svåra konsekventier. Och säger jag rent af, att där saken således nedlägges, att den nu eller i längden graverar på hvarjehanda sätt konsistorium, så vill jag alldeles hafva mig därifrån eximerat, och lärer jag, på hvad ort det sedan blifver, skriftligen förse mig emot sådant, och beder jag att detta allt noteras.»

I samma anda uttalade sig äfven flere af de öfriga konsistoriales. Det började blifva obehagligt för rektor, och han retirerade försiktigt med dessa ord: »Jag hafver intet nu proponerat om denna saken, utan har allenast till att nämna henne», hvarpå Benzelius genmälte: »samma nämnande gaf likvisst tillfälle att säga något därtill, det jag ock ännu beder att föras måtte ad acta.» [1]

Omsider föll dock hofrättens dom den 18 Juli 1685. Curio dömdes skyldig att igenlämna akademiens tryck till samma stilar och vikt, som han emottagit, att betala de 300 rdr, som han lånat, och att inlägga två exemplar af allt hvad han tryckt, hvarjämte rätten dömde honom vara otjänlig att längre förestå tryckeriet och åtnjuta dess privilegier. [2]

Mot hofrättens dom vädjade Curio till konungen och rådet, men fick ej upplefva dess utlåtande. Han afled nämligen 1691.

---

[1] Konsist. prot. 1681.

[2] Konsist. arkiv: Domar, resolutioner 1676—1679 n:o 86.

Till hans efterträdare utsågs Henrik Keijser från Stockholm, men Curios gynnare i Upsala lyckades dock att två år senare af dåvarande kanslern Bengt Oxenstjerna utverka tillåtelse för Curio att få trycka det Keijser ej medhann, för att studenterna, såsom skedde, ej skulle behöfva resa till Stockholm, Strängnäs eller Vesterås för att få sina saker tryckta (original i konsist. arkiv).

Hans änka, Disa Rudbeckia, fullföljde emellertid klagomålen, och den 12 April 1693 föll utslaget, som i allo stadfäste hofrättens dom. [1]

Så slutade ändtligen denna strid, som i 19 år upprört sinnena och kommit lidelsernas vågor att gå högt. Väl kan det icke förnekas, att äfven från Benzelii sida orden föllo skarpare än nödvändigt varit, men till hans obestridliga fördel talar, dels att han kämpade för det, som var rätt, dels att han var den anfallne parten. Just denna process, där det hvarken fattades öfvertalningar eller hotelser, visar oss Benzelii omutliga rättrådighet, som gaf honom mod att fasthålla sin mening, trots både rector magnificus och universitetskansler. [2]

---

[1] Konsist. arkiv, Literæ ad Maj. Reg. et Cancell. Vol. III pag. 317.

[2] En tidsbild, som är karakteristisk nog såsom exempel på den undfallenhet för militäriskt öfversitteri, som kännetecknade dessa krigiska tider, är skildringen af det råa öfvervåld, för hvilket Benzelius var utsatt år 1678. I Upsala uppehöll sig vid denna tid en löjtnant Anders Buxbom, som förde ett tygellöst lif och var hela stadens förskräckelse. Slagsmål mellan honom och hans stallbröder å ena sidan och studenter å den andra hörde till ordningen för dagen. Äfven Benzelius råkade illa ut för honom. Benzelius kom åkande jämte sin fru på väg till sitt prebende Vaxala, då de strax utanför tullen antastades af Buxbom, som öfverföll Benzelius med grofva skällsord, försmädande hans prästerliga kall och ämbete. Men han nöjde sig icke med detta, utan gick äfven till handgripligheter och öfverföll Benzelius med hugg och slag, så att de, som åsågo uppträdet, icke kunnat tänka annat, än att han var dödad. Och hade ej vagnen varit täckt, hade det tvifvelsutan gällt deras lif; ty Buxbom högg och stack än på den ena, än på den andra sidan, och en gång rände han värjan genom Benzelii vänstra kind in i munnen. Slutligen kommo några studenter, genom hvilkas ingripande Benzelius kunde komma undan. Men då hade Buxbom, som var till häst, ridit efter honom ett godt stycke, tvingat drängen att hålla med vagnen och så med »dragen pistol» sökt att aftvinga Benzelius löftet att ej göra någon affär af denna sak. Nu kommo emellertid flere studenter till och förjagade Buxbom medels stenkastning. Benzelius, och sedan konsistorium, anmälde genast saken hos konungens befallnings-

FEMTE KAPITLET.

Benzelii verksamhet i kommissioner m. m.

Vi hafva redan i tredje kapitlet omnämnt, att Benzelius ofta blef hindrad i sin direkta verksamhet såsom universitetslärare på grund af en mängd kommittéuppdrag, som splittrade hans tid och ej sällan nödgade honom att vistas borta från universitetet. Vi vilja här nedan redogöra för de viktigaste af dessa uppdrag, hvaraf vi skola finna, att Benzelius äfven tog dylikt arbete på fullt allvar och i de flesta fall var den, som dikterade beslutet och affattade utlåtandet.

Benzelius mot synkretismen.

Den »store kurfursten», Fredrik Wilhelm I af Brandenburg, bekände sig, som bekant, till den reformerta protestantismen. Visserligen hade han, för att lugna lutheranerna, 1653 förklarat, »att en hvar oförändradt och utan inskränkning kunde förblifva vid den augsburgiska bekännelsen och därutinnan hvarken skulle

---

hafvande, som utfärdade order, att Buxbom skulle gripas, utan att detta dock ledde till något resultat. Under sådana förhållanden, och då man inom akademiska kretsar med all rätt var djupt upprörd öfver tilldragelsen, vände man sig till akademiens kansler i förväntan, att denne icke skulle tillåta, att en så grof ogärning blef ostraffad. [1] Men äfven här hade man missräknat sig. Kanslern svarade visserligen med beklagande af det skedda, men tillägger, att intet vore att göra i saken, enär Buxbom »var sin kos borta». Det enda vore, att vederbörande ville skrifva till Kongl. Maj:t med begäran om Buxboms häktande. Denna sista åtgärd blef emellertid aldrig vidtagen, sannolikt därför, att man tydligt nog kunde läsa mellan raderna i kanslerns bref, att man komme att besvära sig i onödan.

---

[1] Upsala akad. konsist. arkiv: Bref till Kongl. Maj:t och kanslern 1675—85: 49. 1 maj 1678 s. 70.

vara utsatt för lock eller pock, enär han öfverhufvud aldrig varit sinnad att tillvälla sig någon makt öfver sina undersåtares samveten» [1], men det är lätt att förstå, att kurfurstens sympatier för sina trosförvanter skulle göra honom partisk för kalvinisterna i de strider, som i tal och skrift utkämpades mellan lutheraner och reformerta, och där det icke sparades på bittra utfall å någondera sidan. För att göra ett slut härpå utfärdade Fredrik Wilhelm den 16 September 1664 ett påbud af innehåll, att de stridande å ömse sidor skulle afhålla sig »från alla anstötliga benämningar och icke påbörda den andra parten några orimliga och gudlösa beskyllningar». Ohörsamhet emot detta påbud straffades med afsättning och eventuelt med ännu strängare straff. I detta sågo lutheranerna ett direkt angrepp på dem, och då flere lutherska präster afsattes, under det påbudet tolkades jämförelsevis mildt mot de reformerta, synas deras farhågor icke hafva saknat allt berättigande. Det var en dylik strid mellan två predikanter, som blef anledning till att Benzelius kom att uttala sig om de evangelisk-lutherskes ställning i Pommern. I ett kungligt bref af den 17 Juli 1670 till ärkebiskop Stigzelius skulle nämligen professorerna Brunnerus och Benzelius ofördröjligen infinna sig i Stockholm för att afgifva yttrande om en af trycket utkommen skrift: *Summarische Anmerkung über das so genannte wahrhaftige Bethel*, författad af diakonen vid slottskyrkan i Stettin Balthazar Bendelius. Utom de båda Upsalateologerna utgjordes kommittén af doktor Terserus, pastor i Clara, magister Olaus Svibilius, drottningens öfverhofpredikant, magister Johannes Herdesten, pastor vid Tyska kyrkan i Stockholm, och Christoffer Bezelius, äfven vid Tyska kyrkan i Stockholm. Såsom notarius fungerade Ericus Noræus, notarie i Stockholms stads konsistorium [2]. Kommitterade sammanträdde första gången den 20 Juli 1670 i Stockholms Storkyrkas sakristia. Anledningen till denna kommission var en klagoskrift från kurfursten Fredrik Wilhelm af Brandenburg öfver den förut omnämnda skriften af Bendelius, hvilken skrift han kallar ett pasquill eller smädeskrift, och hvari denne skulle hafva angripit Hans Durchlaucht, förliknandes honom vid en »Jerobeam och en tyrann». — Bendelius hade

[1] *K. R. Hagenbach*, Den kristna kyrkans historia, Band V s. 155.
[2] Linköpings bibl. Benzeliana I: 307 s. 37.

föranledts till författandet af nämnda skrift af en predikan, som en kalvinsk präst vid namn Sifertus hade hållit emot den evangelisk-lutherska kyrkan. (Sifertus hade kallat det kalvinska kapellet »Bethel».) Sedan kommitterade, såsom nämndt, hade konstituerat sig den 20 Juli, började de redan följande dag sitt arbete. De uttalade sig då till en begynnelse om en principfråga, i det de ansågo det vara emot fredsvillkoren i Osnabrück och senare, åren 1662 och 1663, gjorda bestämmelser, att kurfursten i Colberg och Stargard hade inrättat kalvinsk gudstjänst.[1] Om själfva corpus delicti — Bendelii skrift — hade de hittills endast talat i allmänhet. Men vid sammanträdet den 23 Juli upplästes skriften ord för ord för alla de närvarande och diskuterades. I det stora hela tycktes man vara ense om den uppfattningen, att skriften ingalunda trädde kurfurstens ära för nära och till och med varit väl på sin plats gent emot Siferti ohemula beskyllningar. Denne sist nämnde hade nämligen i sin predikan sagt, att väktarne i Israel hade hittills sofvit, hvilket deputati ansågo för en hård beskyllning mot vår höga öfverhet och våra kristliga lärare. Och då han i sin predikan hade gjort åtskillnad emellan sin kalvinska kyrka, hvilken han säger vara reformerad efter Guds ord, och den, som är *eljes* reformerad, så ligger tämligen tydligt den meningen däri underförstådd, att den evangelisk-lutherska kyrkan icke är efter Guds ord reformerad. Det var således en fullt berättigad konsekvens, som Bendelius gjorde, då han sade, att, om det kalvinska kapellet är, som Sifertus kallar det, det sanna Bethel, så följer däraf, att detta kapell förut varit ett falskt Bethel, då de lutherske där höllo sin gudstjänst.

Visserligen var man villig att medgifva, att Bendelius varit onödigt hårdhändt mot kalvinisterna, då han kallat deras kyrka

---

[1] Här åsyftas § 16 af tionde artikeln i *Instrumentum pacis Osnabrugensis*, där det heter: »ordinibus et subditis dictarum ditionum locorumque, nominatim Stralsundensibus, competentem eorum libertatem, bona, jura et privilegia, communia et peculiaria, legitime acquisita, vel longo usu obtenta, cum libero evangelicæ religionis exercitio, juxta invariatam Augustanam confessionem perpetim fruendo, circa homagii renovationem et præstationem more solito confirmabunt.» Jfr. *C. T. Odhner:* Sveriges deltagande i Westfaliska fredskongressen sid. 328 spalt II.

»ett kalfvehus och mördarekula». Att man dock icke var hågad att döma detta yttrande allt för strängt, ja, snarare var smått belåten och skadeglad öfver elakheten, framgår af protokollet, där det i fortsättningen af sammanhanget heter: »hvilket dock för historiens förklarings skull kunde vara skedt» —.[1]

Sedan hela skriften punkt för punkt var genomgången och diskuterad, anhöllo deputati, att professor Benzelius skulle taga handlingarna till sig och utarbeta det betänkande, som de skulle afgifva, hvilket denne också åtog sig.

Redan den 26 Juli hade Benzelius sitt utlåtande färdigt och uppläste det vid ett sammanträde sagda dag, och uttalade deputati sitt gillande af dess innehåll. Att man emellertid ville gå grundligt till väga och ej ådraga sig tillvitelsen att hafva förhastat sig, framgår däraf, att man den 27 åter sammanträdde, då betänkandet för andra gången upplästes. Men icke nog härmed; det upplästes och genomgicks grundligt ännu en tredje gång, den 28, hvarpå det ändtligen underskrefs af samtliga kommitterade.

I detta utlåtande, som fyller icke mindre än tretton foliosidor, uttalar Benzelius sin ståndpunkt såsom ortodox teolog gent emot afvikande, särskildt kalvinistiska, meningar. Den frimodighet, hvarmed han vågar uttala sin mening och den för honom egendomliga kraft, som han visste att inlägga i sina ord, göra detta aktstycke väl värdt att läsas såsom ett bidrag till kännedomen om hans karakter, hvadan vi här nedan återgifva det i dess hufvuddrag.

Benzelii utlåtande börjar med att prisa den kristeliga försorg, som Kongl. Maj:t drager om den rena evangeliska läran och dess obehindrade öfnings vidmakthållande i de honom af Gud anförtrodda provinser, och önskar, att den nådefulle Guden mildeligen ville förlänga hans dagar till den evangeliska lärans båtnad.

Sedan framhåller han, huru diakonen vid slottskyrkan i Stettin Balthazar Bendelius har låtit sig angeläget vara att försvara den lutherska läran gent emot de skadliga förändringar, som hade företagits med religionsöfningen i Hinterpommern på den ena orten efter den andra, »instrumenta pacis universalis, andre pacter, recesser och privilegier till förfång och de rätta evangeliske till för-

---

[1] Svenske Ecclesiastike Handlingar IV i Riksarkivet.

argelse, hinder och intrång.» Bendelius hade uppträdt med anledning af den nyss tryckta och vidt spridda introduktionspredikan, som vid kalvinska gudstjänstens inrättande i Stargard hållits af Franciscus Sifertus, hvilken predikan väckt anstöt hos många och därför icke bort blifva obesvarad. Att Bendelius var en lärare af »nedrigare grad och icke så till hög ålder kommen», kunde icke vara något hinder för honom att uppträda, ty andens ämbete är icke bundet vid personernas höga anseende eller ålder utan vid den förordning, som Gud gjort därom i sitt ord. »Är ock att betänka, att Bendelius detta icke pro concione företagit», utan han hade endast uppställt »några annotationes till sina åhörares och andra rättsinnigas nödiga rättelse och varning». Och då Bendelius syntes väl förstå sina stycken, att döma af hans skrift, som deputati hade tagit noga kännedom om, så kunde *han* vara lika kompetent att gå till rätta med Sifertus som någon annan. Men om det förhåller sig så, som uppgifves, att Bendelius utan att meddela sig med sina förmän och bröder af eget bevåg låtit arbetet censeras och tryckas vid en främmande akademi, så visade tvifvelsutan detta vanvördnad mot förmän. Dock borde man häröfver hafva generalsuperintendentens och Bendelii förmäns och ämbetsbröders berättelse, huruvida de funno sig vara förbigångna, och därjämte Bendelii egen förklaring, hvarför hans skrift framkommit utan att angifva författarens namn och med förtigande af tryckningsort, enär denna uraktlåtenhet i icke ringa mån torde hafva gifvit anledning till att hans skrift ådragit honom så många belackare. »Men om *därutinnan* skulle allenast och besynnerligen bestå natura pasquilli, så borde många lärda mäns skrifter af åtskilliga stånd och villkor för pasquiller erkännas.» Hvad själfva hufvudsaken vidkommer, består den, enligt kommitterades mening, af 2 punkter. 1:o) »Huruvida kurfursten af Brandenburg i Bendelii scripto rörd och anförd varder». [1] Att kurfursten skulle liknas vid Jerobeam och en tyrannus syntes ej i Bendelii skrift vara klart uttaladt, utan denne hade tagit sig anledning af den titel, som Sifertus hade gifvit sin predikan eller introduktionsakt, i det han kallade den *das wahrhaftige Bethel*. Härmed hade synbarligen Si-

[1] Kurfursten hade låtit skarprättaren offentligen bränna skriften Stargard.

fertus velat säga, att därstädes förut ej funnits något sannskyldigt Bethel, hvilket ord betyder »Guds hus». Därför hade Bendelius velat visa, »hvad förändring med det rätta Jakobs Bethel sig tilldragit hafver, och rimmar sig så applikation icke ändteligen på Hans Kurf. Durchlaut, utan på mag. Sifert, hvilken den religions-introduktion 'Bethel' intitulerat hafver, emot hvilken titulum, såsom otillbörlig, desse Bendelii annotationes till en stor del ställde äro». Att Bendelius skulle i sin skrift hafva kallat Hans Durchlaut för en »tyrannus» var svårt att fatta. Ty då Bendelius talar om dem, »som af tyranner förföljda varda», är det alldeles klart, att han på det stället använder uttrycket på föranledning af Siferti egna ord, hvilka han citerar. »Och hvad berörer om de arme lutheranernas förföljelse i Marck, Pommern och Preussen, eller hvad i andra rum mäles om det, som emot pacta, privilegia och recesser handladt varder, kan ock icke obilligt förstås om falska lärare, hvilka antingen offentligen eller med margehanda ränker och synkretistiske förslag öfver deras samveten likasom tyrannisera. Där ock så vore, att Hans Durchlaut i detta och slika ärender sig emot de rätta evangeliske annorlunda förhåller än pacta och privilegia det förmå, hvaröfver undersåtarne spörjas kvida och klaga, så kan det enom ickc så underligt förekomma, att en, i synnerhet främmande, vid sådant sig gifne tillfälle, därvid rörer, utan att tranquillitas publica, naborlig förtrolighet och statsintresse skulle därigenom lida någon afsaknad, hvilken pretext ofta utan orsak i dessa religionsärender inträngd varder, det vi dock skyldigast lämna till höga öfverhetens kristmilda omdöme, försorg och vårdnad. Oss kommer dock icke annorlunda före, än att deras i Pommern säkerhet circa religionem skall nogsamt böra vara ombygd af de försäkringar, som dem gifne äre genom instrumentum pacis och privilegia de anno 1662. Skulle någon invända och säga, att hvarken pacter och privilegier sker förnär, ej heller själfva evangeliska läran därmed något intrång, att henne lämnas sin vanliga obehindrade öfning, men därjämte ock tillåtes, att de reformerade ock per tolerantiam måge hafva sin fria religionsöfning och att bägge med straffande och fördömande innehålla, så vilje vi ock där hafva lämnat till höga öfverhetens nådiga förklaring, trogna lärares och hvar rättsinnig mans mogna omdöme, om icke sådant sker in fraudem pactorum, recessuum et privilegiorum, och om icke

den rätta evangeliska lärans fria öfning därigenom betagen varder, när, jämte henne, sollenniter införes en annan religions offentliga exercitium, som hvarken i grundartiklarne eller ceremonierna någon tid af rättsinniga kristna med den rätta, sannskyldiga kristeliga läran förenlig kan befunnen varda, med hvad helst namn man dock söker verket att besköna. Och hvad farligheter däraf flyta, om trogne lärare skulle i denna måtton deras straffämbete betaget varda uti falsk läras fördömande, och huru med den rätta evangeliska läran vorde så ett farligt utseende, därom varda vi af Guds ord och gamla församlingens exempel nogsamt underviste. Dock bör ändteligen det vara, att man detta straffämbetet förer med förstånd och beskedlighet, och att lärarne visa sig hafva nit i gudsfruktan.»

Hvad den *andra* hufvudpunkten angår, rörande det dogmatiska innehållet i Siferti predikan och Bendelii skrift och huru de handskades med detsamma, så var det nödvändigt, för att rätt kunna bedöma saken, att man finge taga kännedom af Siferti introduktionspredikan, af hvilken vidlyftigare kunde inhämtas, hurudan lära han hade predikat. Men att sluta af Bendelii anteckningar i sin skrift, så finna kommitterade, att Sifertus i sin predikan icke allenast på åtskilliga ställen »högt graverat hafver vår rätta evangeliska lära, utan ock öfverallt den kalvinska lärans hufvudstycken på sådant sätt bemantlar och utsmyckar, som synkretisters art och manér nu på några år bortåt varit hafver och af höglärde män tillförene upptäckt är, där de dock behålla sina gamla lärares antagna villfarelser och dem med nya namn och ordasätt afmåla och till sitt uppsåts befrämjande rekommendera». — Hvad åter Bendelius skrifvit är enligt med Guds ord och våra offentliga trosbekännelser. Han hade dock kunnat använda större foglighet och mindre invektiver, och en »betänksam lärare bör straffa, truga och förmana med all saktmodighet och lärdom», men motpartens hårdnackenhet och arghet tillåter dock icke alltid, »att man ljufliga och lindriga ord bruka får, utan man måste ställa honom hans villfarelse och list tydligen under ögonen. Och detta till att göra hafver mag. Sifert märkeligen gifvit anledning därmed, att han med den rätta evangeliska läran i många stycken smädeligen umgåtts hafver. Att mag. Bendelius på några ställen införer orden af brandenburgiska edikter, därtill har ock vederparten mag. Sifert gifvit

anledning, hvilken i sin predikan i närmaste följer själfva ediktернas ordaformer, hvilka ock ofta äro svåra, den evangeliska läran och lärarenas ämbete till intrång. För hvilken orsaks skull ock icke obrukligt är, att sådana edicta publica allegerade och sanningen till styrka examinerade blifva. Bendelius är för detta sitt scripto, som han uti godt uppsåt, efter sitt ämbetes plikt och sanningen till styrka, för händer tagit hafver, hårdare angripen och Hans Kongl. Maj:t förebragt, än hans förseende fordrar. Vi tillika med honom lefva ock i den underdånigste tillförsikt till Kongl. Maj:t, att icke rättsinnige lärare genom hvarjehanda omildt angifvande varder betagen den i Guds ord grundade och i välbeställda församlingar öfliga frihet att behörigen och efter Guds ords anledning straffa och förlägga kätterske och vilsefarande lärare.»

Härmed synes denna sak vara utagerad, vare sig den svenska regeringen underlät att meddela kurfursten resultatet af hans skrifvelse och att hela saken sedan föll i glömska, eller att man i Brandenburg af lätt insedda skäl drog sig för att i enlighet med kommiterades uttalade önskan underställa Siferti ofta omtalade predikan deras granskning.

Johannes Hofs befordrings-fråga.

Att Benzelius var en »rättrogen» teolog, som förde renlärighetens talan, kan man väl förstå af den ställning, han intog inom svenska kyrkan, men de inlägg, han gjorde i de teologiska tvistigheter, som förekommo på hans tid, visa äfven, att han ej var någon trångbröstad dogmatiker. Han var visserligen icke någon vän af nyhetsmakeri, men å andra sidan var han icke heller hågad att utan vidare säga ett obetingadt »ja» till hvarje dom öfver förment irrlära, som fälldes af ortodoxiens yttersta höger. Han pröfvade först och dömde sedan, obekymrad, om han därmed stötte sina ämbetsbröder eller höga vederbörande för hufvudet. Och blef någon i hans tycke orättvist beskylld för att vara irrlärare, hade han i Benzelius en försvarare, som icke var rädd för att säga sitt hjärtas mening rent ut och det i ord, som i tydlighet ej lämnade något öfrigt att önska. Så skedde t. ex., då han uppträdde till försvar för en fil. kand., tillhörande Skara stift, Johannes Hof.

Denne hade, ehuru ännu icke prästvigd, 1678 blifvit kallad till kyrkoherde i Fogelås pastorat af Kåkinds kontrakt och ålades af konsistorium i Skara att disputera pro gradu samt att därjämte

utgifva och försvara några teologiska satser. Hof lydde och utgaf bland andra följande tes: »*Resurrectionem Christi non pertinere ad opus redemtorium, multa mihi videntur argumenta evincere.*» Denna tes ansåg konsistorium vara »hæretica» och uppmanade Hof att återtaga den, men denne vägrade och vädjade till teologiska fakulteten i Upsala [1].

Innan Upsalateologernas betänkande hunnit afgifvas, hade emellertid konsistorium i Skara genom bemedling af riksdrotsen, grefve P. Brahe, som var den största egendomsägaren i församlingen, lyckats utverka ett kungligt bref af den 28 Februari 1680, hvari stadgades, att den frågan: *om uppståndelsen hör till återlösningens verk,* får icke vidare, hvarken af Johan Hof eller andra, som honom bifall gifva, muntligen eller skriftligen vidröras. Jämväl innehåller brefvet, att Hof »för sin oförsiktighet och förmätenhets skull intet skall komma till ordination, mycket mindre till Fogelås pastorat» [2]. — Det kunde väl tyckas, som skulle denna Kungl. Maj:ts kategoriska förklaring hafva afklippt hvarje vidare ordande om denna sak, men så blef ingalunda fallet. Ingen mindre än själfva rikskanslern Grefve De la Gardie åtog sig Hofs sak, och osannolikt är ej, att det just var Benzelius, som intresserade sin höge välgörare för den af sitt domkapitel förföljde mannen.

När riksdagen på hösten 1680 sammanträdde, föredrogs i prästeståndet först en supplik till Kungl. Maj:t från Fogelås församling, hvari det klagas öfver att de nu i fem års tid varit utan pastor »för biskopens och en del consistorialum intrigers skull»,

---

[1] Den diskussion, som fördes i Skara domkapitel om Hofs teser, är af föga uppbygglig art. Den ende, som uppträdde till Hofs försvar, var lektor Cleverus, och såsom prof på den anda, hvari ordväxlingen fördes mellan honom och domprosten Laurentinus, kan anföras, att Cleverus kallade domprosten »en huttlare, som borde vara prost i helvetet», hvaremot Laurentinus kallade Cleverus »en halfmördare, emedan han i Upsala slog Hellichium, så att hjärnan satt ute, dock lefver karlen än, äfvensom han slagit armen af Laur. Gunnari», och kunde ingenting uti denna session för bullers skull vidare företagas. Jfr. *Warholm,* Skara stifts herdaminne s. 68.

[2] *Palmskjöldska samlingen* i Upsala universitetsbibliotek N:o V Eccl. Tom. V.

hvilka förföljt Hof och hindrat »hans promotion, ändock han tagit äldsta dottern till hustru». Därefter föredrogs äfven en böneskrift af Hof till Kungl. Maj:t att få blifva vid pastoratet eller att saken måtte få upptagas i consistorium regni, dit Kungl. Maj:t också hade remitterat den, för att där måtte öfverläggas, »om betänkligt skulle vara, det Hofven blifver vid pastoratet eller ej».

I den därpå följande diskussionen deltog Benzelius flitigt. Först uppträdde Hofs gamle antagonist, domprosten Laurentinus i Skara, och relaterade på sitt sätt Hofs uppträdande och sökte ursäkta Skara domkapitels fällande dom öfver Hof därmed, att den uttalats först sedan man i 8 veckor förgäfves väntat svar från teologiska fakulteten i Upsala.

Benzelius fick därefter ordet, och han sparade ej på skärpa i sitt svar till Laurentinus, och tydligt är, att han var underkunnig om de uppträden, som förefallit i Skara domkapitel vid denna saks behandling. Den ursäkt, sade Benzelius, som Laurentinus förebragt för Hofs fällande, kunde icke gälla, ty redan *innan* den för domkapitlet misshagliga tesen hänsköts till Upsala teologiska fakultets bepröfvande, var den i Skara dömd såsom irrlärig. Och då Upsalateologerna ej kunde biträda samma domslut, skref ärkebiskopen till Skara, »att saken måtte med fog biläggas, men fick ett snöpligt bref till svar, därför har man fört till Kungl. Maj:t, att saken måtte i cleri conventu examineras, ty här medskyllas summi nominis theologi för hæreticis, och kan man intet annat se, än att de, som hålla så före, måste det göra antingen *ex malitia* eller *ignorantia;* kommer en benignus interpres, kan quæstio väl bestå»[1].

Under loppet af tre dagar förhandlades i consistorium regni om denna sak, och Hof tilläts att både muntligen och skriftligen försvara sig. Den som mest bidrog till den utgång, saken fick, var Benzelius, som på ett öfvertygande sätt uppvisade, att den omtvistade tesen hvarken stred emot bibeln eller de af de lutherska teologerna Gerhard och Calovius utgifna skrifterna. Resultatet af öfverläggningarna blef, att Hof förklarades oskyldig, och uppdrogs åt Benzelius att upprätta »consistorii regni förklaring om Hofvens position, huru den bör förklaras, att den icke må vara förargelig, och att Hofven måtte blifva med pastoratet accomoderad». Denna

---

[1] **Prästeståndets protokoll 1680 i Riksarkivet s. 52—64.**

af Benzelius uppsatta skrifvelse, som upplästes den 3 November i prästeståndet, har följande lydelse:

1. Uppå det af Kongl. Maj:t till consistorium regni remitterade ärende, om betänkligt skulle falla låta kandidaten Johannes Hof blifva accomoderad med Fogelås pastorat, eftersom han af episcopo och några consistorialibus i Skara är angifven och beklagad vorden, som skulle han hafva fört på bane och utspridt en villfarande lära om Kristi uppståndelse, är detta consist. regni välmenta betänkande i underdånighet Kongl. Maj:t öfvergifvet på riksdagen, som hölls i Stockholm år 1680.

2. Hvad i gemen anbelangar den position, om hvilken tvistas och så lyder: *resurrectionem Christi ad opus redemtionis non pertinere, multa mihi videntur evincere argumenta,* lyder den för enfaldiga öron något hård och ovanlig, när den in på vårt svenska språk afsatt varder, därför ock icke synes rådsamt hos gemene man af predikstolarne eller annorstädes sådana ordasätt förebringa, där icke församlingen och åhörarne hafva öfvade sinnen till att åtskilja ondt och godt och en nöjaktig förklaring kunna intaga; men ibland de lärda och själfva lärarne är ju mindre betänkligt en sådan tes framställa, som åtskilliga den rena Guds församlings lärare hafva förklarat, huru slika ordformer kunna instämma med Guds ords och de allmänna trosbekännelsers rätta förstånd. Och att för skrifternas ljusare utläggning samt svärmeandars förläggande ofta nödigt är göra en nogare åtskillnad emellan den i synnerhet så kallade Kristi återlösning, betalning och tillfyllestgörelse för synderna, då han genom sitt eget blod är en resa ingången i det heliga och har funnit en evig förlossning, och emellan det, hvarmed hela återlösningsverket är beségladt, bekräftadt, till vår tros och rättfärdighets fasthet förklaradt och det förvärfvade goda oss tillägnadt varder. Att alltså intet afgår Kristi segerfulla uppståndelses visshet, saliggörande kraft och nytta, fastän den icke sammanblandas med hans gjorda betalning för världens synder, emedan ock dessa actus till åtskilliga carnis Christi status föras böra. Såsom för den skull berörda position efter Guds ord och ecclesiæ symbola samt fidei analogiam kan och bör förklaras, så är ock den icke stridig med rena evangeliska lärares skrifter, fastän de pro varia acceptione terminorum föra härvid åtskilliga ordasätt, likväl så, att ingen rättsinnig därför har orsak dem tillägga någon kättersk och förargelig lära, eller som skulle de vilja upplösa den kedja och sammanhang, hvarmed vår kristliga tros artiklar äro förknippade. Hvilket utförligen kan förklaras, när tiden det kan tillåta och Kongl. Maj:t i nåder behagar det befalla.

3. Att kandidaten Johannes Hof med samma positions uppsättande har haft uppsåt förebringa någon kättersk och villfarande lära, det förekommer consistorium regni otroligt. Han ock icke så

adsertive den framställt, såsom ville han tilltro sig kunna bygga därpå någon heresin, ja, ock i sina gjorda deklarationer visar och själf bekänner sig icke allt kunnat i denna positions utredande träffa.

Han hade gjort bättre, om han då för tiden hade förskonat sig och andra där på orten med samma thesi. Och i kraft af de konstitutioner, som Kongl. Maj:t akademierna i riket nådigst gifvit hafver, som ock för andra konsiderationer, har han kunnat förbjudas att denna gången traktera ett argumentum theologicum, därom han ock berättar sig hos sina förmän hafva anhållit. Men när han är obligerad vorden något uppsätta och han råkade denna förberörda, är hon af teologie lektorn mag. Cleverus såsom då varande dekanus aproberad och godkänd, hvilken ock sedan med tillagd limitation och några rationibus har den bekräftat. Hvaraf Hof än mer är kommen i de tankarna, som borde samma thesis icke för så absurd ansedd blifva. När denna position och däröfver gjorda deklaration förekom de öfriga hans förmän såsom anstötlig icke allenast, utan ock kättersk, och dem icke syntes vara nog att sätta denna thesin alldeles på sida, utan ock kandidaten Hof pålades att med hand och insegel återkalla samma tes såsom kättersk och låta revocationen publice uti gymnasium föreläsas, är icke att förundra, det Hof för sin heders konservation och till att förekomma sin ruin har härvid tergiverserat, begärande utrymme att få förfråga sig hos sina preceptorer. När ock reverendi domini Scarenses förnummo, att han beropade sig på summos patriæ theologos, som de själfva i sitt bref till ärkebiskopen dem kalla, så hade man kunnat förmoda af dem en större betänksamhet, än att de skulle præcipitera sitt omdöme öfver samma thes genom den censur, som de utspridt hafva, uti hvilken de pronunciera thesen för kättersk, af grofva kätterier sammanflikad och förarglig, för hvilken obesinnade ifver theologi Upsalienses, hvilkas omdöme rekvirerades, icke kunnat gifva sitt betänkande till dem, väl besinnandes, att, så framt de icke uti all stycken kunde konformera sig med rever. Scarensibus uti den allaredan af dem publicerade censur, vorde ock deras mening tecknad med samma karakter som Hofs position, hvaraf tranquillitas ecclesiæ än ytterligare hade blifvit turberad. Hvarom rever. Upsalienses tillförene sitt betänkande hos Kongl. Maj:t förnimmas i underdånighet hafva insinuerat, hvilka ock billigt kunna åstunda, att sig må blifva förbehållet visa, med hvad ofog någon apprehension af somliga fattad är, som skulle de en villfarande lära bisluta och underbygga, hvarigenom kungl. akademien, som ett så ädelt riksens klenodium, utan någon gifven orsak komme att lida och de torde ansedda blifva såsom kongl. ordningars och försäkringars öfverträdare. Hvad rever. domini Scarenses uti detta ärendet kunna till sin ursäkt hafva att säga, lämna vi till deras eget förebringande och behöriga domares närmare skärskådande. Allenast i följe af Kongl. Maj:ts gjorda remissorial

och i anledning af de dokumenter, som framtedda äro, kan nu consistorium regni efter moget betänkande icke annat finna, än att kandidaten Hof, med den samma positions uppsättande på papperet och att han den icke velat revocera såsom en heresi, icke har gjort sig förlustig den nåd, hvarmed Kongl. Maj:t begynt honom omfatta, att blifva med Fogelås pastorat accommoderad, helst emedan bemälde församling honom ännu allt stadigt begär, icke låtandes sig irra af de honom till gravation i landet omförda berättelser. Som ock de förargelser, hvilka en och annan af de enfaldiga tagit hafva af detta oväsendet, finnas härröra icke så mycket af Hofs förhållande som fastmer af andras ovarsamma handterande och utspridande.

Såsom Kongl. Maj:t varder härvid görandes det Guds heligaste namn länder till ära, hans dyrt köpta församling till styrka och rolighet och i synnerhet den nu i många år nödlidande församlingen i Fogelås till timlig och fastmer andlig välfärd; alltså draga till Kongl. Maj:t vi den underdånigste tillförsikt, det Eders Kongl. Maj:t i nåder denna fattiga persons, Hofs, tillstånd allernådigst behjärtar och allernådigst meddelar honom på pastoratet Fogelås sin kongl. konfirmation och fullmakt, att han därpå kan sedan komma till ordines och församlingens direktion och sitt ämbetes tjänst verkligen och ofördröjligen tillträda. I det öfriga förblifva vi städse, Allernådigste Konung, Eders Kongl. Maj:ts tropliktigste och ödmjukaste tjänare i ordet och bönen riksens församlade clerici.“ [1]

Denna skrifvelse hade det märkliga resultatet att Kongl. Maj:t redan den 27 November s. å. resolverade, »att Hofven får kollation på gället och bref till consistorium regni, att Kongl. Maj:t bifaller dess sentiment, att han må undfå ordination, medan clereciet är ännu tillstädes», — detta sedan han några månader förut af Kongl. Maj:t blifvit förvägrad både ordination och kyrkoherdebefattning. [2]

---

[1] Riksdagsacta 1680. Riksarkivet.

[2] *Hof* blef prästvigd i Stockholm af ärkebiskop Bazius. Domprosten Laurentinus, som ville deltaga i akten, blef af ärkebiskopen bortvisad med de orden: »Hur vill det skicka sig, att I genom händers påläggning skolen välsigna den, som I hafven utropat för en kättare? Han skall ordentligen blifva prästvigd utan eder tillhjälp.» — Det behöfdes emellertid ännu ett kungligt bref till Skara domkapitel för att Hof skulle få fred. Den 2 Dec. 1682 kom ett skarpt bref jämte befallning att förordna Hof till prost öfver Kåkinds kontrakt. Därefter fick han lefva i lugn; han var orator vid prästmötet i Skara 1686, preses 1687,

Striden om cartesianska filosofien.

Medicine prof. Per Hoffvenius i Upsala hade år 1665 utgifvit en disputation, som icke var så renlärigt aristotelisk, som man vid denna tid fordrade vid universitetet, utan förekommo däri åtskilliga uttryck, som visade, att författaren ej ställde sig afvisande mot den nyare filosofiska riktningen, Cartesianismen, utan tvärtom i vissa punkter anslöt sig till denna. Häröfver råkade Upsalateologerna i oro. De anmälde honom i det akademiska konsistoriet såsom en kättersk nyhetskrämare både i teologi och filosofi, och detta beslöt, att en skrifvelse skulle afsändas till kanslern med anhållan, att, när hädanefter en medicine professor ville utgifva en disputation i fysik, skulle den — fastän fysiken då tillhörde medicinska fakulteten — först granskas och godkännas af den filosofiska.

Kort förut hade det vid riksdagen i Stockholm 1664 samlade prästerskapet öfverenskommit, att den nya filosofien skulle undertryckas och hade i detta syfte uppvaktat riks- och akademikanslern genom en deputation, som begärde, att hon måtte genom ett kungligt bref helt enkelt förbjudas vid lärosätet. Men kanslern lät saken hvila och reste själf i Augusti 1665 till Upsala för att höra båda parterna och sammankallade det akadem. konsistoriet. Här fingo nu vederbörande andraga sina olika meningar. Cartesianismen försvarades af Hoffvenius, understödd af Olof Rudbeck d. ä., motståndare var hufvudsakligen domprosten Lars Stigzelius Slutet på meningsutbytet, som ingalunda saknade skarpa repliker, blef en förmaning till samtliga professorerna, hvari kanslern bad dem iakttaga tre ting: »först se till, om den nya filosofien är tolerabel eller onyttig: i förra fallet bör det goda utväljas och med klara ord föreställas; sedan, att akademien så härvid som i annat ej lider; sist jämväl, att tranquillitas ecclesiæ, som ock är ett pretieust verk och värdt att bli ett ögnamått för alla våra aktioner, ej störes genom att alltför ifrigt följa præjudicia auctoris.» [1] Genom detta utslag öfverlämnades således den nya visdomsläran åt sakens egen utveckling och framtidens afgörande. — Ett par decennier senare hade den nya filosofien vunnit sådan anslut-

---

parenterade öfver biskop Petr. Rudbeck 1701 och erhöll vid biskopsvalet efter honom de flesta rösterna. Han dog 1709. (J. W. Warholm, Skara stifts herdaminne.)

[1] Atterbom: Minne af Olof Rudbeck d. ä. sid. 60—65.

ning, att prästeståndet vid riksdagen 1686 ingick med en skrifvelse till Kongl. Maj:t riktad emot den cartesianska filosofien, hvari man klagade öfver att en professor, som är cartesian, »omöjligen kan läsa logicam Aristotelis, däraf med tiden lärer följa, att man inga bekväma subjecta kan hafva till studium theologicum». I 18 punkter framställde ståndet sina önskningsmål, såsom *att* professuren i fysik, som flyttats till den medicinska fakulteten, åter måtte förläggas till den filosofiska, *att* en professor skulle, innan han utnämndes, godkännas af consistorio ecclesiastico, *att* teologiska fakulteten skulle hafva makt att förbjuda disputationer, som innehölle för teologien menliga yrkanden, *att* blott de renläriga philosophi måtte få stipendier, *att* en censor måtte förordnas för böcker från utlandet, *att* alla föreläsare skulle anmäla för rektor och dekanus, hvad de skulle läsa såväl publice som privatim o. s. v.[1] Öfver ofvannämnda skrifvelse infordrades utlåtande af akademiska konsistoriet i Upsala, som beslöt, att hvarje fakultet skulle inkomma med särskildt yttrande.

Den *medicinska* fakulteten, som nog insåg, att klagomålen egentligen voro riktade mot henne, afgaf ett vidlyftigt svar på 41 foliosidor. På samma gång fakulteten hade orsak att hugna sig öfver den försorg och vaksamhet, som det högvärdiga riksens prästerskap städse låter påskina till den evangeliska religionens hägn och befrämjande, beklagar hon sig dock öfver att blifva utpekad, såsom den där ville ställa bemälte religion i någon fara. Medici kunde dock vid sitt samvete betyga, att de, sin ämbetsed och plikt likmätigt, efter bästa förmåga sökt befordra såväl den rena evangeliska religionens konservation som ungdomens rätta undervisning i bokliga konster, hvarför de ock med Guds hjälp hoppas befinnas oskyldiga i det de blifvit anklagade för. Hvad beträffar prästerskapets klagan öfver vissa professorers licentia, som »så tagit öfverhanden, att ock de påminnelser, som äro gjorda till dess hämmande, intet kunnat gälla», så försäkra de, att de alla gärna sky licentiam philosophandi och vilja därför veta, hvari deras licentia består, »att vi hvar för sig måga taga oss till vara för det, som under sådan titel föras kan. Bevare Gud, att vi skulle

[1] Jfr *Sven Bring.* Del. II: Handl. i sv. hist. sid. 31—43 och *Ahlqvist, Bexell:* Bidrag till svenska kyrkans historia III 72—76.

vara så begifna på det, som skadligt och lastvärdigt är, att ock inga påminnelser hos oss mera gälla skulle.» Tvärtom skulle de alla samtliga beredvilligt »kontribuera allt det, som länder till enighet och uppbyggelse vid en akademi», om de af sina anklagare på ett eller annat sätt finge veta, hvad de borde iakttaga »vid nu varande modum philosophandi». Men det vore alldeles obilligt att förkasta ett helt verk, »som så åtskilliga sköna saker författar, allenast på några generale tillvitelser utan att nogare skärskåda, hvad som däruti nyttigt eller oskadligt vara kan. Det säges om alla böcker i gemen, att ingen är så elak, att där icke något godt också uti finnes. Så lärer ock allt det arbete intet vara så platt att förkastas, som af Cartesio är kommet, hvilken alle sincere lärde män, jämväl hans motståndare, tillstått vara maximi ingenii virum. Hvilken ock sina skrifter intet låtit omogna utflyga, utan uppå dem, i vigoureux ålder, afskild från allt öfverlopp, öfver 20 år arbetat hafver; hållandes emellertid korrespondenser med de lärdaste personer i Europa, hvilkas frågor och objektioner han, så mycket möjligt, till fyllest gjort. Hvilken åtskilliga förnäme vokationen haft, ja, jämväl efter döden af sitt fädernesland så högt är hedrad vorden, och detta allt för sin eruditions skull [1].»

Filosofiska fakulteten ingick i ett mycket vidlyftigt svaromål, hvari framhålles, att sanningen är tveggehanda, dels den i Guds ord uppenbarade, till hvilken hvarje kristen är bunden, »antingen det kommer öfverens med hans förstånd eller ej», dels den i naturen förborgade, efter hvilken vi måste hafva frihet att forska, om annars någon vetenskap skall finnas. Cartesius hade med vördnad talat om den af Gud uppenbarade sanningen, så böra ock de, »som religionen närmast handtera, uti kärlek och enighet ett och annat med sina medbröder öfverlägga, och, såsom en människa är snar till att fela, icke strax fördöma hvad med deras förstånd ej instämmer, eller föregifva det strida mot den Hel. skrift och rena evangeliska läran» [2].

I *teologiska* fakulteten bragtes frågan af dekanus första gången på tal den 2 Oktober 1686. Då fordrade Benzelius »plenum con-

[1] *Academica Upsal.* angående Cartesianska filosofien. Riksarkivet.

[2] Jfr. *S. Bring;* Handlingar i sv. hist. Del. II sid. 43—109.

ventum och mogen deliberation» samt framställde för sin del följande önskningsmål:

»Det vore önskligt 1), att såväl philosophia cartesiana som andra noviteter blefve vid vår akademi inskränkta, hvarpå ofta yrkadt är, men förgäfves;

2) att professio physica blefve åter instaurerad, hvilken genom intriger blef lagd under medicos, när sista constitutiones gjordes;

3) att, om en eller annan af andliga eller världsliga hafva något härvid att påminna, borde de inkomma med sina motiver, hvilka sedan kunna framvisas och något uträtta.

4) Hvad teologiska fakulteten vid åtskilliga tider härvid yrkat och påmint, borde vara vid handen.

5) Härom konfereras med kanslern, och sålunda andrages hos Kungl. Maj:t med underdånig begäran om korrektion, som tjänlig är.»

Sitt betänkande ingaf fakulteten den 13 Maj 1687, och innehöll detta, att man ej kommit till något sammanstämmande med de andra fakulteterna. Hvad fakulteten hade gjort vore ej af någon begärlighet eller lust till misshällighet, »utan härtill hafver oss bundit vårt samvete». Man befarade nämligen, att dessa noviteter skulle kullkasta fasta och välgrundade principia i filosofien, ödelägga de i de evangeliska akademierna och skolorna, i våra symboliska bocker och öfver allt vedertagna och med mycken nytta brukade »terminos artium» samt föra med sig en hop farliga och »emot doctrinam ecclesiæ anstötliga meningar och mörka och misstänkliga ordasätt, hvarigenom den akademiska ungdomen blifver lämnad i konfusion och ovisshet». Därpå anföras några punkter såsom betänkliga, nämligen:

1) *Att man om all ting, jämväl att någon Gud är till, tvifla skall.* Efter att hafva med Guds eget ord dömt denna sats, säger fakulteten: »Hvad beklaglig frukt ock hos oss följt på sådan universel dubitation, särdeles hos unga och blödiga sinnen, och ännu vidare står af Guds välvisa dom att befrukta, gifver förfarenheten nogsamt tillkänna.»

2) *Att den heliga skrift uti naturliga ting esom oftast talar och lämpar sig efter den villfarande gemena mans mening.* Om detta yttrar fakulteten: »Om all skrift är af Gud utgifven (2 Tim. 3 kap.), så är ock den delen af Gud utgifven, som handlar om naturliga ting.»

3) *Den onda begärelsen kommer af ett litet rum i människans hjärna, som kallas cellula eller glandula pinealis.* »Men skriften lärer oss klarligen, att all synd kommer af Adams första synd, hvilken drog med sig hela den mänskliga naturens fördärf och den onda begärelsen.» — Det blefve för långt att upprepa alla de anstötliga, farliga och orimliga meningar, som finnas i Cartesii skrifter, hvilka vid akademien nästan utan åtskillnad lästes. Fakulteten har vid åtskilliga tillfällen allvarsamt uttalat sig häremot, men dock intet kunnat uträtta därmed, »ej heller synes verket därmed blifva hulpet, utan oenighet och missförstånd ibland docentes, konfusion och irring hos discentes tager allt mer och mer öfverhanden. För detta incommodo äro de rena lutherska universiteter utomlands fria, hvarest icke tillåtes, att Cartesius utan åtskillnad och under slika noviteter publice eller privatim proponeras och läres.» — Det vore ingalunda fakultetens mening att förskjuta eller förkasta allt det, som var nytt »in scientia naturali aliisque artibus liberalibus, allenast därför, att det nyligen är påfunnet»; ej heller att försvara och förfäkta allt, som finnes i Aristoteles skrifter, fast mindre att å nyo indraga den skolastiska filosofien, utan att man måtte »så handtera studium physicum och hvad sedan därmed något närmare band hafver i disciplinis philosophicis, så att vår evangeliska religions puritet icke kommer därigenom att lida». — Fakulteten föreslog och uttalade vidare som ett önskemål, »att en tjänlig man, som både i den gamla och nya filosofien hade gjort sig bekant och därhos god grundlig kunskap hade in studiis theologicis, blefve förordnad till professionem physices, sedan att densamme in lectionibus et exercitiis antingen följde någon viss och för anstötliga meningar omisstänkt auctorem, om hvilkens val af vederbörande förut slutas kunde; eller ock, att han toge sig före, så snart honom görligt vore, efter all använd flit och plägad kommunikation med lärda män in- och utomlands, som hade sig res naturales nogare bekante, att sammansätta en physicam, hvilken, då hon medels föregången census och approbation befunnes riktig, uti prælectionibus och exercitiis säkert och utan förargelse brukas måtte, ändtligen publice autoriseras kunde, hvarigenom förmodligen medels den Högstes tillhjälp, verket mer hulpes och sanningen snarare styrktes, än igenom den allt för stora frihet, nu under ett så fagert sken af libertate philosophandi och detestatione barbarici

promiscue jämväl af immaturis ingeniis med ett så stort äfventyr brukas och försvaras [1].

Benzelius hade affattat ett särskildt yttrande, hvars fullständiga rubrik var följande:

"Ett oförgripligt betänkande angående den här vid akademien inritade och nu en tid bortåt idkade egenvillighet att förebringa den studerande ungdomen åtskilliga noviteter uti philosophia, helst af den cartesianske, lämnadt till vederbörandes närmare omdöme, jämte hvad tillförene vid ett och annat tillfälle härom anmäldt är. Upsala den 13 Maj 1687.

1) Hade man vetat, huru de andra fakulteter sina skrifter inrättat, hvarpå de en rund tid spörjas hafva arbetat, så kunde facult. theol. därefter fatta sitt betänkande, men som det ej låtit sig göra, utan de det allaredo, som förnimmes, affärdat och utan tvifvel bekymmersamt förebragt, det de menat tjäna till att betaga dem apprehension, som skulle något skadligt publice eller privatim vara proponeradt; alltså tyckes vara nödigt, att man af de tillförene ingifna memorialer upprepar det, som hufvudsakligast är, och tillägger hvad af andra vid handen befintliga dokumenter i hastighet kan uppsökas.

2) Att utlåta sig till speciale examen quarundam novitatum och vid detta tillfället vilja dem förelägga, tyckes intet vara "de tempore", helst emedan det både fordrar en vidlyftighet och icke heller hörer egentligen till närvarande uppsåt. Äro ock af andre scriptoribus tillförene nog utmärkta och refuterade. Likväl vill vara af nöden, att facultas har i beredskap det, som tjänar till specialia, när så tiden och omständigheterna fordra.

3) Emellertid synas dessa och andra dylika punkter kunna anförda varda: (1) att fråga värdt är, om docentibus vid ett kungl. universitet är efterlåtet förebringa hvad helst dem lyster och behagar, där dock dem åligger följa konstitutioner och stadgar och i synnerhet uti informatione, så väl publica som privata, hafva sitt förnämsta ögonmärke till det, som styrker rolighet och det allgemena bästa och därunder förnämligast den evangeliska religionens renhet och trygghet, och till den ändan söka i görlig måtto all möjlig uniformitet och öfverensstämmande med andra evangeliska societeter. Huruvida hvar och en publice docens är förbunden att härom beflita sig, påminner honom hans aflagda ed och förpliktelser. Hvaraf följer, att förgäfves är framgent och utan åtskillnad beropa sig på

[1] Betänkandet, som upptager 16½ sidor, var undertecknadt af teol. professorerna J. Micrander, P. Rudbeck, P. Holm och H. Schütz. Acad. Ups. Cartesianska filosofien. Riksarkivet.

det, som vid holländska, engelska, fransyska etc. universiteter är lofgifvet och vedertaget, hos hvilka, ehuruväl mycket godt och nyttigt kan finnas, likväl bör man icke allenast hafva härvid en delectum, utan ock betänka, att slika främmande societeter i somliga stycken äro ställda på andra fundamenter.[1] Och ändock den så kallade philosophandi libertas hos dem varit nog ampel, så är ock det bekant, att, sedan bemälte nationer hafva görligen pröfvat, hvad fördärf och skada en sådan missbrukad libertet har förorsakat och ofta gjort inbrott uti deras egna intressen, hafva de med flit velat en sådan egenvillighet hämma och inskränka; men stundom för sent, ty det heter: sero medicina paratur, quum mala per longas invaluere moras. Prof däraf finnes uti några decretis i Holland utgifna och däribland ett af år 1676. (2) Att philosophia nova och i synnerhet Renati des Cartes har funnits bemängd med åtskilliga anstötligheter är af många lärde män ofta förklaradt, och de befarat, att af densamme mycken oreda vorde flytande; i synnerhet hafv ade rätta evangeliske intet kunnat gilla de positioner, som endels Cartesius, endels hans sectatores och anhängare föra, som beröra teologien och ibland andra desse:

1) De rebus omnibus est dubitandum, etiam de existentia dei;

2) Deus, si omnia potest, etiam fallere et decipere potest;

3) Deus in actionibus suis semper est immutabilis;

4) Datur adæquata entis infiniti nobis innata;

5) Caveri potest per rectum rationis usum, ne homo umquam erret;

6) Homo absolutum habet in suas passiones imperium;

7) Scriptura sacra circa res naturales sæpe loquitur juxta erroneam vulgi opinionem;

8) Miracula et fidei sacramenta ad frutinam rationis exigi debent;

9) Pro revelatis haberi non debent ea, quæ sana hominum ratio falsa esse deprehendit;

10) Mens, residens in glandula pineali, non informat totum corpus;

11) Actiones vitales et animales tribuendæ spiritui corporeo (et organis);

12) Forma substantialis est res nihili;

13) Corpus humanum vivere potest sine anima rationali;

14) Animæ brutorum æque sunt capaces immortalitatis ac animæ hominum;

15) Materia non est res extensa, sed ipsa extensio, eaque pulpabilis corpulentia;

16) Mundus est indefinite extensus;

---

[1] Här är i kanten tillagdt: emedan hos dem gäller det axioma: ratio nobis religio.

17) Spiritus creati nullum habent **ubi**;

18) Circa mundi creationem dantur materiæ congeries, figuræ motus, attritiones, tornamenta, vortices et mechanicæ condendorum plurium mundorum rationes etc. etc.

Och ehuruväl olika meningar torde hos somliga synas hafva litet att innebära och kunna tålas, så vida de äro tjänliga till någon upplysning uti philosophicis, likväl, så vida det heter veritas non est nisi una, och så vida den undflykten intet duger att säga: philosophice *hoc scio,* theologice *hoc ipsum credo,* så kunna slika adsertioner intet bestå, utan löpa, somliga mer, somliga mindre. emot vår kristliga tros grundartiklar, därför har icke heller philosophia sana inter christianos tillförene understått sig att dem föra eller förfäkta. Somliga af dem äro ock sådana, som underbygga och märkeligen styrka såväl andra, som pelagianiske, påfviske, socinianske, arminianske och i synnerhet kalviniske villfarelser, att förtiga den scepticismum och ovisshet om alla ting, som härigenom föras på bane. Och om de så kallade naturalister på det sättet vilja missbruka sitt förstånd, så måste ändtligen "en spakfärdig Sara rymma huset för en stolt och förmäten Hagar."

4) Att åtskilliga sådana adsertioner äro här vid akademien endels publice, endels privatim förebragta eller genom cartesianske skrifters ovarsamma commendationer bland ungdomen spridda är nogsamt kunnigt, och likväl för deras oformlighet och differens, som de hafva med orthodoxa theologia, torde de kunna räknas ibland monstra debellanda. Att ock därpå är vid gifvet tillfälle stundom publice och stundom privatim talt, är endels i mannaminne, endels i befintliga dokumenter kunnigt; men att intet därmed uträttas, våller, att slika noviteter måste beskönjas under libertate philosophandi. Eljes är af andre i slika mål klagadt, att juventus occupatur præjudiciis, formatur ad res novas, flectitur in studio, jaciuntur probra in dissentientes, qui æstimantur morosi et expertes bonarum artium, censores ultra crepidam religandi a frugibus ad glandes. Andre beskyllas, att de intet förstå Cartesium och hans diktion, andre, att de vilja den gamla barbarien hafva behållen och maintenera endels sitt oförstånd, endels sin tillvällade myndighet. Men månn andre ock icke kunna säga om anföraren Cartesio, att han var antingen en 'ateist eller elak krist'? Och de, som så starkt vilja hålla hans parti, torde göra sig misstänkta, antingen till något oförstånd eller vårdslöshet om sin rätta kristendom och den edsplikt, till hvilken de förbundna äro, helst när gjorda påminnelser bemötas med undflykter, retorications eller andra fåfänga subsidier.

5) Här anbringas till ursäkt, att philosophia antiqua är fast mer intagen af olidliga villfarelser uti religion och gifver alldeles mindre ljus uti naturliga saker än den nya. Men det bör ock vara i minne, att de, som den evangeliska läran följa, hafva fast mindre fara af

de gamla philosophorum uppenbara hedendom än af betäckta och "förmummade" villfarelser under titel af en kristendom. Det är ock ännu icke bevist, att det ljus, som den nya filosofien gifver uti naturliga ting, kan vara emot den förlust, som ungdomen tager af det, att de afrådas göra sig bekante om den gamla, hvarigenom de gamla skribenter af dem med ingen nytta kunna anses eller läsas. De experimenter, som de nya sig påberopa, kunna vara sitt beröm värda, men månn det är obekant, att många påberopade experimenter löpa tvärt emot hvarandra och att den ene med sitt experiment förlägger den andre, hvaraf kan nogsamt skönjas, att det är ofta intet annat än en veritas hypothetica. Dock kunde vetus och nova philosophia väl göra hvarannan något bistånd, om de behörigt applicerades. Nulla est secta, quæ omne verum vidit; nulla, quæ non aliquid ex vero, sade Grotius.

6) Men andre beropa sig kanske därpå, att vetus och nova philosophia alldeles instämma och kunna väl förenas, och att de, som däremot tala, förstå hvarken veterem eller novam. Detta synes icke annat vara än tvinga sig till consensum antiquitatis och sålunda bruka dem, noviteterna till ursäkt. En sådan syncretismus philosophicus är länge sökt, men utan nytta eller framgång. Cartesius har gjort litet æstim af de gamla och fast heller följt sin nya fantasi. Hvad svårheten anbelangar till att förstå Cartesii skrifter, så är det ingen dygd för en philosopho, det han så skrifver, att man icke kan komma under hans mening. Non ego philosophi esse arbitror obscure loqui etc., säger en gammal scriptor. Veteres låta väl förstå sig till de förnämsta stycken, när animus får vara a præjudiciis vacuus och novaturientes hafva intet kunnat mer uti dem præstera än andre per tot ætates et secula. Habeant hoc in poenam, si existimant se solos sapere.

7) Det förebäres ock, att den nya filosofien blifver af den studerande ungdomen antagen med en stor applausu och spörjer däraf en besynnerlig nytta, som genom en genväg att något godt lära. Men det är intet under, att ungdomen intages af det, som nytt är, helst när det af docentibus blifver så högt förgylladt, hvilka, om de ville använda så stor flit att tillägga veteri philosophiæ sitt förtjänta beröm, skulle ock den af discentibus intet sättas i förgätenhet. Om man ock väl det bifaller, att philosophia nova visar större nyttigheter för dem, som applicera sin håg till studium medicinæ eller ock kanske till några andre partes studiorum, så borde därför intet ställas i förgätenhet, att vetus philosophia är tjänligare, ja, ock omistelig i theologia och andra studiers trakterande. Sålunda kunde den ena facultas räcka den andra handen och förekomma, att det, den ena uppbyger, icke blifver af den andra nedrifvet och förklenadt.

8) Nya filosofiens patroner finna sig däraf förargade, att theologi göra häraf ett så stort väsende, hvilkas påminnelser de mena

sig intet kunna tåla. Men detta är en tagen förargelse. Bonæ res neminem scandalizant, nisi malam mentem, säger en af patribus. Vera libertas est legibus obtemperare, säger en bekant philosophus. Theologi finna det vara sin obligation påminna efter Guds ords anledning, att *"en kristen bör fly oandlig och onyttig ord och trätor, som gå af en falskelig berömd konst"* — 1 Tim. 6: 20. Item: *"Han skall akta sig för det förstånd, som gör uppblåst och afdrager ifrån Gud"* — 1 Kor. 8: 1; Col. 2: 5. Viljandes de med slike varningar och påminnelser, jämte sin eds och ämbetes plikt efterfölja sina antecessorers exempel, på det efterkommanderna icke må finna oss i vår tid, mindre än i de förrige, velat eller kunnat lämna utan vittnesbörd, att skadliga noviteter och meningar, i själfva religionen anstötliga, ej böra utan åtal lidna varda. Åtskilligt mer vore i detta argument att säga, men tiden och närvarande tillfälle tillåta det nu intet.

9) Det torde vara förmodligt, det rättsinniga gemöter finna detta ärendet vara af den beskaffenhet, att någon rättelse borde därvid ske, men ville ej ogärna höra något förslag, huru sådant skulle låta sig göra utan någondera partens olägenhet, emedan de bägge lära hafva sina patroner, som gemenligen i slika tillfällen plägar tillgå. Men sådant lämnas i all underdånighet till Kungl. Maj:ts mogna bepröfvande. Det torde somliga finna skäligt i underdånighet begära, att philosophia cartesiana helt och hållet blefve förbuden, och med sådan allvarsamhet hafva väl andra länder, hos hvilka denna philosophia haft sitt hemvist och näste, förbjudit densamma under ämbetes förlust, hvaraf ock näppeligen vore att befara, det någon barbaries åter infördes. Dock så vida uti samma philosophia ju finnes något, som godt och nyttigt är, så står att förnimma, om verket dit bringas kan, att den gamla filosofien återställes så vida, att den blifver publice och privatim drifven genom någon därtill förordnad professorem physices, af hvilken så väl som professore logices och metaphysices ungdomen finge inhämta dess principia, fundamenta och terminos, förmedels hvilka discentes kunna uti en god och riktig ordning anföras till det, som sig nödigt är, helst uti theologia, och docentes bibehålla de subsidier, som omistande äro emot kättare och svärmeandar, likformigt det manér, som vid andra evangeliska universiteter vedertaget är. Emedan som ännu några kunna finnas ibland de studerande, hvilka såväl uti philosophia veteri som nova äro bekante och både kunna och vilja separera pretiosa a vilibus, fastän de varda ofta med oförskylta convitiis onererade. Och som detta är ett verk af stora konsekventier, i synnerhet efter det med religionsverket är förknippadt, så vore önskligt, att flera akademier i fäderneslandet finge häröfver med sitt underdåniga betänkande inkomma.

Hans Kongl. Maj:t låter i andra sina aktioner framför allt

lysa en Kungl. försorg om religionens renhet och till den ändan förnämligast styrker akademier, gymnasier och skolor med underhåll och nyttiga anordningar, alltså varder Kungl. Maj:t icke med onåd förmärkande denna underdåniga påminnelse, hvilken har sitt afseende därtill, att Guds ära må främjad varda, den evangeliska religionen i vårt kära fädernesland styrkt och bekräftad, och sålunda den Kungliga kronan framgent öfver Kungl. Maj:ts hufvud blomstras.

Itæ sentit ac vovet

Upsal. 13 Maj 1687.

ERICUS BENZELIUS."

Öfver frågan om den cartesianska filosofien hade sålunda alla fakulteter, med undantag af den juridiska, afgifvit särskildt yttrande, hvarjämte, vid sidan af dessa, enskilda professorer aflåtit mera i detalj gående betänkanden, såsom professor Bilberg i den filosofiska och Benzelius i den teologiska fakulteten. Då emellertid hvarje fakultet insände sitt betänkande direkt till Kongl. Maj:t, kom aldrig det infordrade *gemensamma* utlåtandet af hela akademiska konsistoriet till stånd.

För att bringa saken till slut förordnade konung Karl XI den 9 Mars 1689 en deputation af fem världsliga och åtta andliga ledamöter, som skulle afgifva slutligt betänkande — bland dem Benzelius, som då var biskop i Strängnäs — och redan den 25 Mars s. å. var det färdigt. Där föreslås, att hvarken den cartesianska eller aristoteliska filosofien borde alldeles förbjudas, utan så den ena som den andra inskränkas, och det borttagas, som för vår religion kunde vara anstötligt och för ungdomen farligt.[1] Inom

[1] Deputationens slutbetänkande lyder: »Efter Eders Kungl. Maj:ts nådigste befallning hafva vi varit tillhopa och genomläst de skrifter, som äro ingifna så af prästerskapet och teologiska fakulteten som af de andra fakulteterna i Upsala angående filosofien och dess rätta bruk och öfning vid akademien, och efter åtskilliga förda diskurser och gjorda påminnelser äro vi till vidare Eders Kungl. Maj:ts allernådigste behag stannade uti den oförgripliga tanken, att filosof. cartesiana uti den naturliga sanningens utletande och uti matematiska vetenskaper gifver ett fast större ljus och en säkrare anledning, än som utur de gamla filosofernas skrifter hämtas kan, eftersom de hvarken haft alla de instrumenta eller ock de experimenta uti många saker, som de senare tiders flit, förfarenhet och skarpsinnighet har påfunnit och upptänkt, och allt därför tyckes oss, att hvarken cartesiana eller aristotelica bör alldeles förbjudas och elimineras,

kort, den 17 April, följde härpå ett kungligt bref till kanslern för utan så den ena som den andra till några sina positiones och principia, som kunna vara för vår rätta och rena religion anstötliga och för ungdomen farliga och förargliga, så inskränkas, att jämte det myckna goda, som filosofien, när hon sobrie brukas, lärer kunna skaffa, icke något ondt och förargligt och det, som i våra trosartiklar och Guds saliggörande ord någon tvifvel eller irring förorsakar, sig intränga måtte, och således i stället för sana och modesta philosophandi libertate någon skadlig licence uti akademierna introduceras, hvaruppå prästerskapet så väl som facultas theologica förnämligast med sina underdåniga påminnelser hafva syftat. Och som de andra fakulteterna uti sina skrifter enhälleligen betyga, att de detestera och ogilla all skadelig licence och att de ingalunda själfva antaga och försvara vilja, fast mindre för ungdomen proponera något, som antingen i Cartesio eller Aristotele eller någon annan philosopho löper emot trones renhet och Guds ords sanning; så göre vi oss alle det säkra hoppet, att riksens ungdom, som till akademien försändes, intet lärer under en sådan deras varsamhet och conduite ha någon fara eller förargelse att befrukta. De som nu vid professionerna sitta äro alla, Allernådigaste Konung, så vackre, lärde och rättsinnige män, att de lära räkna detta för deras högsta ära och lycksalighet att kunna få föregå ungdomen med undervisning och lärdom, att de först och för all ting måge uppbyggas och förkofras uti det, som till Guds och Jesu Kristi kunskap och vår tros styrka tjänar och fordras; hvarmed såsom Eders Kungl. Maj:ts nådigste behag förnämligast främjas, så lärer ock akademiens heder och lugn på intet bättre sätt kunna ökas och förmeras. Vi skulle ock underdånigst önska, att Eders Kungl. Maj:t täcktes dess nådiga och allvarsamma ordres till dem samtl. härom afgå låta och dem därför till enighet och ett godt inbördes förtroende förmana, så att de endast därom kämpa, hvem som med största flit och frukt må kunna främja Guds namns ära och uti allt det, som kristligt och lofligt är, att förbättra och förkofra den under deras vård, omsorg och undervisning anförtrodde ungdomen, hvartill vi önska lycka och välsignelse af Gud den Allrahögste och förblifva Eders Kungl. Maj:t.

Stockholm den 25 Mars 1689.

N. Gyllenstolpe. I. Bergenhielm. A. Nordenhielm. S. Åkerhielm.
A. Drossander. Ioannes Billberg. E. Lindschöld. O. Svebilius.
E. Benzelius. Christian Papke. Petrus Bång. Matthias Steuchius.
I. Micrander.»

Upsala akademi, hvari uttalades gillande af deputationens utlåtande, och om filosofiens rätta bruk och öfning vid akademien sades, att ingen sådan frihet må vara tillåten, som strider mot vår kristliga tro och lära eller det, som den Heliga skrift därom innehåller. [1]

Lugnet vid akademien var emellertid ej därmed återställdt, utan tvistigheterna fortforo ännu några år och slutade först, då de gamla stridsmännen dels aflidit, dels befordrats till andra platser inom kyrkan, och yngre män, som ej ställde sig så afvisande mot en nyare tids friare riktning, intagit de gamles lärostolar. Då Benzelius år 1687 förflyttades till Strängnäs, kom han ej att deltaga i de strider, som efter den tiden fördes i Upsala om den nya filosofien.

Benzelii deltagande i kyrkolags-arbetet.

Det utan jämförelse viktigaste och mest omfattande af de särskilda uppdrag, hvilka Benzelius, såsom vi sett, tid efter annan erhöll, var hans deltagande i arbetet på den nya kyrkoordningen. Vår redogörelse härför kräfver dock en kortfattad återblick på denna frågas föregående öden.

År 1619 öfverlämnade prästerskapet till Gustaf Adolf ett utarbetadt förslag till ny kyrkoordning, som nära anslöt sig till Laurentii Petri kyrkoordning af år 1571. Detta förslag blef emellertid ej af konungen fastställdt, kanske hufvudsakligast därför, att han själf umgicks men planen att inrätta ett consistorium generale såsom högsta myndighet i kyrkofrågor. [2]

Som bekant blef denna plan aldrig förverkligad, hufvudsakligast på grund af prästerskapets motstånd mot densamma.

Icke lyckligare aflopp drottning Kristinas försök i samma syfte. Prästerskapet afböjde nämligen det förslag, som hon lät framlägga vid 1649 års riksdag, och anhöll, att hon ville förordna en kommitté af präster och lekmän att revidera kyrkoordningen. [3] I denna begäran förenade sig rikets ständer. Drottningen förordnade också en kyrkolagskommitté 1650 under ordförande af Axel Oxenstierna, men efter tre veckors arbete åtskildes ledamöterna utan att sedan vidare sammanträda. [4]

---

[1] *S. Bring.* Handl. i sv. hist. II s. 134—136.

[2] C. A. Cornelius. Svenska Kyrkans Hist. efter reformationen. Förra delen s. 144.

[3] C. A. Cornelius o. a. a. sid. 158.

[4] C. A. Cornelius o. a. a. sid. 204.

1655 förordnade Karl X Gustaf på framställning af prästerskapet en ny kommitté. Icke heller denna förde sitt arbete till slut, sannolikt på grund af olika meningar. Dock hade två af ledamöterna utarbetat hvar sitt förslag till kyrkoordning, nämligen Vesteråsbiskopen Olof Laurelius och pastor primarius i Stockholm Erik Emporagrius. Men härmed afstannade för en längre tid allt allvarligt arbete på en ny kyrkoordning, dels på grund af Karl X:s död, dels emedan man — präster såväl som adel, men af olika skäl — ville invänta den unge konungens myndighetsålder.

Behofvet af en ny kyrkoordning gjorde sig emellertid allt mer och mer gällande, och sedan Karl XI såsom myndig konung tillträdt regeringen, blef frågan åter upptagen. Två olika förslag till kyrkoordning öfverlämnades vid riksdagen i Upsala 1675 från kansliet till prästerskapet, som tillsatte en kommitté af 17 personer, bland dem Benzelius [1], för att öfverlägga, hvilket af de bägge förslagen vore bäst att hålla sig till vid en kommande revision af kyrkolagen. Denna kommitté, som utsågs den 5 September, afgaf redan den 9 det svaret, att båda exemplaren voro Laurelii, ehuru metoden var olika. Det ena exemplaret bibehöll den gamla kyrkoordningen oförändrad med de föreslagna ändringarna utsatta i marginalen, under det att det andra exemplaret återgaf hvad af den gamla kyrkoordningen kunde behållas med gröfre stil, »och däribland äro observationer fattade, dock allt med continuo stilo». [2]

Den 23 September uppdrogs arbetet med kyrkoordningens öfverseende å prästerskapets vägnar åt ärkebiskopen Lars Stigzelius (ärkebiskop 1669—1676) och teologie professorerna Brunnerus och Benzelius. Denne sistnämnde förklarade sig väl vilja åtaga sig uppdraget, men med det villkoret, att revisionen finge företagas i Upsala och icke i Stockholm, sannolikt i hopp att på så sätt äfven kunna sköta sina ordinarie åligganden, och beslöts, att anhållan därom skulle göras hos konungen. [3]

På en förfrågan af Benzelius, huruvida vid kyrkoordningens revision den gamla skulle bibehållas och additamenta tillökas samt notæ däröfver göras, eller en ny skulle förfärdigas, fattades den

---

[1] Prästeståndets prot. den 5 September 1675. Riksarkivet.

[2] Prästeståndets prot. den 9 September 1675.

[3] Prästeståndets prot. den 23 September 1675.

resolutionen, »hvad anno 1668 är godt funnet om kyrkoordningen, nämligen att den gamla behålles och några additamenter tillökas, det kännes i lika mått än godt, allenast uti akt tages, att verket ej blifver för stort». Likaledes beslöts, äfven med anledning af Benzelii fråga, om äfven de öfriga stånden skulle göra revisionen eller allenast deputati af prästerskapet, att, sedan deputati fullgjort sitt värf, skulle de communicera det med de öfriga stånden, hvilka dock skulle uppsätta sina notæ särskildt. [1]

Emellertid afstannade äfven detta kommittéarbete, delvis kanske på grund af de närmast följande årens oro i politiskt afseende. Det egentliga skälet torde dock vara att söka i ärkebiskopens sjuklighet och snart inträffade död. Han afled nämligen den 31 Augusti 1676. Åtminstone uppger Benzelius detta såsom skäl vid ett sammanträde i teologiska fakulteten. [2] Önskan att den ifrågasatta kyrkoordningen snart måtte komma till stånd blef emellertid allt oftare hörd, och vid riksdagarna 1678 och 1680 gjordes af samtliga stånden uttalanden i nämnda syfte.

Stigzelii efterträdare på ärkebiskopsstolen d:r Joh. Baazius fick den 5 April 1681 kungligt förordnande, »att han sig kyrkoordningarna, som för detta under händer varit hafver, företager, desamma i en god ordning redigerar och uti sin rätta form ställer, och det, som han finner fela, söker att perfectionera, så att ett fullkomligt verk således måtte blifva fattadt, hvilket sedan under censur och approbation till Kungl. Maj:ts vidare konfirmation komma kunde; till hvilken ända han sig skall hafva till att adjungera biskopen i Västerås, lämnandes Kungl. Maj:t honom därjämte fritt att utvälja och bifoga sig uti detta verket några pastores i Stockholm, en, två eller tre, eftersom han kan pröfva det vara nödvändigt och de därtill kunna bäst skicklige vara». [3]

Då Baazius var lifligt intresserad för kyrkolagsfrågan — så hade han i sitt herdabref till ärkestiftets präster uttalat den förhoppningen, att han skulle få lefva till den dag, då kyrkoordningen, förbättrad och öfversedd, trädde fram i ljuset — kunde man hoppas, att hans uppdrag skulle lämna något resultat. Men äfven detta hopp skulle

[1] Prästeståndets prot. den 5 Oktober 1675.

[2] Teol. Fak:s. prot. den 12 Maj 1677.

[3] Riksregistraturet den 5 April 1681. Riksarkivet.

gå om intet, Baazius afled samma år Kristi himmelsfärdsdag, den 12 Maj.

Vid 1682 års riksdag tog prästerskapet på nytt i tu med kyrkolagsarbetet och åstadkom ett förslag, som dock ej var annat än en sammanfattning af Laurelii och Emporagrii förut omnämnda arbeten. Detta förslag, som inlämnades till konungen, öfverlämnade denne i sin ordning till ett utskott, bestående af endast lekmän, med kungl. rådet *Edvard Ehrenstien* såsom ordförande. Vid förslagets behandling hade emellertid detta utskott alla möjliga anmärkningar att göra mot detsamma, och särkildt betonades eftertryckligt, att här icke var fråga om en ny kyrkoordning, utan endast en granskning af den gamla, hvadan man endast hade att till denna göra nödvändiga förändringar och tillägg. Med rätta säger också Cornelius: »Man förnimmer lätt, att det är den enväldige konungens tjänare, som tala, och att de ville inrymma konungen högsta myndighet i kyrkosaker.» [1] Sedan kommitterade sålunda förkastat prästerskapets förslag, fingo de självfva konungens uppdrag att utarbeta en ny kyrkoordning. Deras koncept var färdigt i början af år 1685, och på konungens befallning tillkallades på hösten samma år några andliga, bland dem Benzelius, för att i samråd med kommitterade granska förslaget. [2] Pådrifven af konungen, fortgick denna granskning med rastlös fart, och redan den 17 Februari 1686 inlämnades kommittéens utlåtande till konungen. Resultatet af deras arbete, redigeradt af hofkanslern *Erik Lindsköld*, fastställdes af konungen och blef af rikets ständer den 9 November 1686 såsom lag antaget och utkom 1687 af trycket. Huru Benzelius — nu som alltid — tog sitt uppdrag på fullt allvar, synes bäst af det vidlyftiga uttalande, han skriftligen gjorde till kommitterade, trots det, att han nästan hela hösten var sjuk. Han såg sig till och med nödsakad att begära att få resa från Stockholm

[1] *Cornelius*. Sv. Kyrkans hist. del I s. 207.

[2] Att Benzelius var en af de tillkallade andlige omnämnes hvarken af Cornelius eller Anjou, men framgår af Teol. fak:s protokoll, där det omnämnes, att Benzelius skulle hafva blifvit pro-dekanus efter Samuel Skunck, som afled den 5 Augusti 1685, men som Benzelius af Kongl. Maj:t blifvit kallad till det nya kyrkoordningsverket i Stockholm, blef Rudbeck pro-dekanus. (Teol. fak:s prot. 1685.)

för att i hemmet få sköta om sig, och han skref för den skull den 24 Oktober ett bref till konungen, hvari han beder att få resa hem. Han ville sedermera inkomma med sina tankar om verket. [1] Men härpå fick han det betecknande och mycket snäfva svaret: »Nej, det torde kanske vara en 'statsjuka'. Han kan komma tillstädes, när han förmår.» Här uttalas så tydligt, man gärna kan önska det, den misstanken, att Benzelius endast föregaf sjukdom af feghet för att på så sätt komma ifrån hela saken. Men ingenting kunde vara orättvisare än denna beskyllning. Att Benzelius icke var skolsjuk, synes bäst däraf, att hans hälsa var så angripen, att han högst oregelbundet kunde infinna sig vid sammanträdena; att han åter icke var feg, framgår af de frimodiga, ja, man kunde väl under dåvarande förhållanden säga hjältemodiga ord, han i inledningen till sitt skriftliga betänkande uttalar om den suveräna konungamaktens skyldigheter gent emot kyrkan. Detta högst märkliga aktstycke meddela vi här nedan in extenso.

---

[1] Benzelius skrifver i sitt bref, att han, ställande sig Kungl. Maj:ts befallning till efterrättelse, sedan några veckor vistades i Stockholm för att jämte de öfriga tillförordnade arbeta på det betänkande, som den länge under händerna varande kyrkoordningen fordrar. Till detta angelägna ärende vill han äfven efter bästa förstånd och krafter gärna hafva all flit och möda ospard, men som han var behäftad med en svår opasslighet, som artade sig till att blifva ganska långvarig, såg han sig icke i stånd att ägna arbetet den tid och de krafter, som det fordrade. »Ty är till Eders Kungl. Maj:t mitt underdåniga ansökande, mig måtte i nåder förunnas, att jag får förfoga mig till mitt hus och hem och där afbida, hvad min Gud behagar med mig att göra. Så framt Gud lifvet och hälsan förlänar, är jag underdånigst vederredo att inkomma med mina enfaldiga och oförgripliga tankar öfver detta ärendet, kunnandes jag intet afse, hvad i det öfriga mera därvid står att uträtta än att med skyldigaste vördnad lämna det verket under Eders Kungl. Maj:ts nådigste behag och bepröfvande, hvad därvid kan vara Guds allra heligaste namn, ära samt hans dyrköpta församling till vältrefnad så ock Eders Kungl. Maj:ts stora ärenamn till styrka och förkofran. Himmelens herre glädje Eders Kungl. Maj:ts hjärta med all andelig fröjd i trona, och jag afvaktar ett nådigt svar med förblifvande» etc.

"*Enfaldiga och oförgripliga tankar vid kyrkoordningens förfärdigande, uppsatta vid det ecclesiastico-politico konventet i Stockholm 1685 mensibus Oct., Nov., Dec. af E. Benzelius.*

Det är nu snart 100 år, sedan här i Sverige begynte åstundas någon förbättring på den kyrkoordning, som den högtupplyste läraren, ärkebiskop Lars den äldre, uti Konung Johans regements tid efter samtliga biskoparnes och cleri bepröfvande uti det 1:a nationalmötet i Upsala med kunglig tillåtelse lät publicera. Ty såsom det samma arbetet var bekvämt till då varande tider, hvilka ock hade sina stora svårheter, så kunde det icke strax nå sin ändtliga fullkomlighet. Därför ock samma kyrkoordning vid ändan säger, *att flere stycken måga väl med tiden därtill satte varda.* Och i det slut, som i Konung Carls och alla ständernas närvaro gjordes i Upsala uti 11:a nationalmötet 1593, där de ock beropa sig på ofvanberörda kyrkoordning och den stadfästa, säges ibland annat, att *där som själfva saken påkräfver, må det, som yttermera behöfves, med biskoparnas och kapitlens gemensamma samtycke blifva tillagdt och förmeradt.* Till följe af sådant hafva gudfruktige och lärde män uti de store konungars, Caroli IX, Gustavi Adolphi, Christinae och Caroli Gustavi, regements tid lagt handen vid och framtett sina förslag, på hvad sätt och i hvad stycken en sådan förbättring skulle företagas och fastställas. Äro ock på åtskilliga riksdagar i långliga tider tillbaka påminnelser gjorda om samma verks befordrande. Ändtligen är denna åhåga arfveligen kommen på vår nådigste nu regerande herre och konung, hvilken, såsom han drager försorg om sitt rikes och däruti Guds församlings välstånd, så är det ock H. Maj:t om hjärtat, huru ett så nödigt och länge under händerna varande verk må vinna sin fullbordan. Och emedan konungarne såsom Guds församlings skaffare åligger styrka Herrans folk och menighet med goda stadgar samt efter möjlighet utrota det onda utur Herrans stad, så må icke något tvifvelsmål vara, att H. Maj:t äger makt stadga och förordna det, som till kyrkoregementet hörer.

Men såsom uti världslige ärender en nådig och rättvis konung låter det allgemena bästa, riksens uppkomst och undersåtarnas välgång vara sin högsta lag, så drager ock till H. Maj:t hvar rättsinnig den underdåniga tillförsikt, att uti en kyrkoordnings uppsättande icke blifver förnämsta afseendet på konungamakt och välde, fast mindre på andras jordiska intressen och förmåner, utan först och för all ting därpå, huru Guds heligaste namn må äradt varda, den evangeliska läran och församlingen i vårt k. fäderneslаnd hägnad och försvarad, Guds sanna kännedom, fruktan och andra kristliga dygder vid makt hållne, till hvilka höga ärenders tjänst och befordran skepter och krona pläga sig bekväma och, där så nödigt är, något af sin rätt och anseende falla låta. Och såsom ärendet är af en stor vikt, det icke nu allena, utan ock i tillkommande tider bör visa, att det

på en god och fast grund inrättadt är, så tillåter H. Maj:t, att dess undersåtares tropliktiga påminnelser och tankar må här vidkomma. Och ibland andra tilltror sig det andliga ståndet vinna hos K. Maj:t den nåd, den de af K. Maj:t och dess stora förfäder ofta njutit hafva, att vid en kyrkoordnings öfverseende och sammanfattande så mycket närmare få yttra sina tankar, som de om praxi ecclesiæ och slika ärenders beskaffenhet nogare kunnat sig informera. Af hvilket betänkande icke allenast Augsburgiska bekännelsen tillägnar dem makt att göra kyrkostadgar, utan ock andra evangeliska församlingars bruk bekräftar det samma. Därför ock detta arbetet i förriga konungars tid har varit lärarena anförtrodt, dock under höga öfverhetens bepröfvande. Hit hör ock det slut, som anno 1640 i Nyköping göras mände, då prästerskapet anbefalles att *skaffa vid handen det, som tjäna kunde till att fatta en sådan kyrkoordning, som våra evangeliska församlingar vore likmätig, hvilket så länge det icke skedde, föga annat än egenvillighet så hos 'lekte' som lärde vore att förnimma.* Ändtligen kan det vara lika mycket, antingen andliga eller världsliga, höga eller låga skaffa vid handen det, som tjänligt är till Herrans tabernakels upprättande och vidmakthållande. Helst emedan det heter, *Quod omnes tangit ab omnibus curari debet.* Allenast förstånd så väl som uppsåt och vilja att fordra Herrans verk är tillstädes och allt företages utan begärelse till fåfängelig pris, uti behörigt skick och kristlig ordning. Till tabernaklets förfärdigande fick Moses en eftersyn af Gudi, och likväl befalldes han att utse visa och förståndiga män, som därpå arbeta skulle, men menigheten skulle skaffa vid handen det, som till verket var nödigt, det de ock gjorde uti ymnighet och af ett frivilligt hjärta. Eftersyn till kyrkoordningen bör vara Guds uppenbarade ord, Hans församlings välfärd, nytta och salighet samt andra rätta kristnas länge vedertagne och öfliga bruk. Till den ände är ock tillförene belofvadt, att vår gamla kyrkoordning skulle blifva en cynosura [1] för den grundrikhet, med den han är underbyggd, den vördnad och respekt, den han sig förvärfvat hafver, och att Guds församling i vårt kära fädernesland länge och väl är förmedels den samma regerad vorden. I det öfriga framter en och annan gärna hvad till verkets förbättring kan synas vara tjänligt, och i samma uppsåt fördristar jag mig skriftligen härmed framte det mig uti enfaldighet förekommer under min varande opasslighet, hvilken betagit mig tillfälle att stadigt bevista de konferenser, som häröfver hållas, och till hvilka H. Maj:t mig nådigast beordrat hafver. Herren styrke och föröke förstånd och vilja hos dem, som verket närmare få uppvakta.

I) Begäres för Guds skull, att den evangeliska lära, som i K.

[1] κυνοσουρά eg. hundsvans; grekernas benämning på stjärnbilden *Lilla björnen* eller polarstjärnan; här figurligt = ledstjärna, ögonmärke.

Gustavi I tid här i riket planterad är, och sedan för intrång mot papister, kalvinister, anabaptister, photinianer, weigelianer och flere svärmeandar, såväl som emot synkretister genom Guds nåd med flit och möda är försvarad vorden, må blifva i kyrkoordningen med starka expressioner försvarad och handhafd, så att ingen annan religionsöfning må uti hela riket och dess tillhöriga länder nu eller i tillkommande tider offentligen hållas än den ena rätta och saliggörande, som hos oss är allmänt vedertagen, utom de mål, som i H. Maj:ts stadgar och försäkringar äro införde. Och bör det ärendet angående religionen nu så mycket mera vid detta tillfälle vara angeläget, som främmande religioners öfning idkesammare sökes, och samma ansökning å nyo beskönjes genom representationer af de nyttigheter, som riket därigenom menas tarfva. Där dock i sanning flere religioners tillåtande icke allenast länder vår lutherska lära till men och skada, utan ock fäderneslandet till en beklaglig otjänst. Vi böra intet visas till andra land och nationer, som berättas under sådana religionsblandningar må väl, utan vi böra föras att ransaka Guds lag och vittnesbörd. Den vinst och båtnad, som lofvas uti kommercier och manufakturer etc., kan till ingen del ersätta den skada och fördärf, som den sanna Guds dyrkan tager. Och om någon nytta vore att vänta genom flera religioners tillåtande, så heter det dock *ex ruina ecclesiæ non est ædificanda respublica.* Och det byggandet blifver dock icke annat än ett nedrifvande. Har nu Gud förlänt vårt land den lycksalighet, att den rätta kunskapen om salighetens väg har sig rotat uti öfverhetens och större delens af undersåtarna hjärtan, bort det, att någon anledning gifvas skulle till vantro eller kallsinnighet genom 'misch masch' af åtskilliga religioner, antingen deras, som tillförene nämnda äro, eller andras, hvilka helst de vara kunna, utom eller inom kristenheten. *Veritas non nisi una est, mendacium vero multiplex.* Rätt bör blifva rätt, och ty måste alla trogna hjärtan tillfalla till att styrka denna vår religions renhet. Synes vara nödigt att ibland andra vår tros bekännelser och symboliska böcker också i synnerhet nämnas uti kyrkoordningen den delen af libro concordiæ, som blifver kallad Formula concordiæ, emedan däruti de evangeliska församlingars förnämsta läropunkter emot åtskilliga kättare blifva upprepeterade och försvarade, besynnerligen emot uppenbara och hemliga kalvinister samt deras förfäktare. Hvilken sekt såsom den i sig själf är emot Gud och hans heliga ord i många stycken vrång och orättvis, så bör ock ingen välbetänkt kristen tilltro sig dess villfarelser och arghet, hvilken många evangeliska församlingar i främmande land med sina smickeraktiga ord har varit till fördärf och undergång. Godhet och trohet bevare Konungen. Fromhet och rätthet uppehålle folket.

II) Är förmodligt att den vedertagna hus- och vinkelgudstjänst, som sig inritat hafver här i vårt kära fädernesland, genom den nya

kyrkoordningen strängeligen förbjudes och afskaffas. Ty hvad fara den rätta religionsöfningen, och hvad förakt och vanvördnad den offentliga gudstjänsten däraf tager, att predikande, döpande, skriftande, Herrans nattvards begående, sammangifvande i äktenskap, kyrkotagande etc. efter hvar och ens eget godtfinnande, utan någon nödighet af hvad som helst förekommer, blifver hemma och i enskilda hus förrättad, det kan hvar välbetänkt lätteligen uppdaga, helst när så vida därmed kommet är, att mången skattar det för skam och vanheder att söka sådana heliga akters förrättande i kyrkan och ibland helgamanna samfund, det som hos andra är skäligen funnet böra anses för kristenhetens högsta fromma och glädje. När för den skull de äro förbehållne någon frihet, som i nödfall eller af oundgängligt viktiga orsaker njuta böra, så synes den öfriga hopens förehafvande icke annat vara än den andliga gemenskapens förakt, salighetens medels stora missbruk och sådana vanor, som bestridas af kristenhetens lofliga bruk, öfverhetspersonernas beprisliga exempel, ordentliga predikoämbetes vördnad och rättigheter, hvilket, om det icke rättadt varder, förorsakar skadliga förändringar såväl i det världsliga som andliga regementet. '*Nemo domi peragat ea, quæ sunt secretissima*' sade den okristlige kejsaren Justinianus. Hvi skulle det vara lämnadt till hvar och ens godtycke att öfvergifva sin församling? Kungl. Maj:t, som med sitt heliga exempel går andra sina undersåtar före, befaller strängeligen, att store sollenne bönedagar skola af alla, som icke hafva oundvikligt hinder, celebreras i församlingarna; gifve Gud, att de öfriga tiderna, som till allmänna gudstjänsten äro förordnade, finge betjäna sig af samma befallning. Coeamus in coetus et quasi manu facta vincamus Deum.

III) Påminnes ock utan tvifvel i kyrkoordningen om den sorgfällighet, som fordras både hos dem, hvilka det andliga ståndet ärna tillträda, så ock dem, hvilka med kallandet, examinerandet, ordinerandet och annat sådant hafva att göra, att dem åligger i allt sådant hafva sitt afseende icke på något annat, hvad helst det vara kan, utan förnämligast på Guds församlings nytta och för all ting på själarnes salighet. Och såsom lärarenas plikt är icke allenast med predikande och sakramentens utdelande vara de sig anförtrodda själar till tjänst, utan ock med all flit söka intrycka katekismi lära genom oförtruten möda och examinerande, torde vara nyttigt, att något stadgades om följande ärender:

1. Att ingen tillåtes vara vittne vid döpelseakter, den icke än varit någon gång till Herrans nattvard.

2. Icke någon må gå första gången till Herrans nattvard, den icke låtit sig offentligen förhöra uti sina kristendomsstycken och för dem har kunnat göra reda och räkenskap.

3. Att inga andra inträda äktenskap än de, som hafva gjort besked för hela katekismi lära.

4. Föräldrar och de, som företräda föräldrars ställe, blifva befallda tillhålla sina barn och underhafvande att jämte annan kristlig hustukt bekymra sig om deras kristendomsöfningar med läsande afton och morgon, till och från bord.

5. Att vid gifna tillfällen hålla dem till sjungande och gudeliga betraktelser och böner.

6. Tillhålla dem att göra besked, hvad de behållit och lärt hafva vid den allmänna gudstjänstens förrättande. Ja, ock predikanterna själfva under tiden anställa förhör med sina åhörare, hvad de af predikan hafva inhämtat.

7. Såsom beklagligen fast många, både gamla och unga, platt ingen eller föga reda kunna göra om den tro, som i dem är, ty vore hälsosamt, att alla de, som på hvarjehanda tider tänka gå till Herrans nattvard, på någon viss dag tillförene gåfve sig an, på det de vid slikt tillfälle måtte kunna påminnas ju om något, som dem tjänligt vore till salighetens kunskap.

8. Lärare i högre och nedrigare grad skulle tillhållas visa ett besynnerligt bekymmer, huru den oförståndiga och hedniska allmogen, som till ett stort antal finnes på åtskilliga orter uti riket, måtte föras utur hedendomen och det afgudiska mörkret till Guds sanna kännedom och dyrkan, och att de, som världslig makt hafva, tillhålla dem på vissa tider vara tillstädes och låta sig undervisa om salighetens väg.

IV) Begäres ock, att kyrkoceremonierna blifva behörigen ansedda och hägnade för allt för stort intrång, de nämligen, som med ingen villfarelse eller vidskepelse äro bemängda, utan länge brukade med uppbyggelse och utan någon rättsinnads förargelse. Ceremonier äro väl villkorliga och af kristlig frihet antagna, så vida de icke i sig själfva något verka till vår rättfärdiggörelse och därpå följande eviga salighet. Likväl, sedan de af moget betänkande äro vedertagna och länge varit i ett kristligt bruk, kunna eller böra de icke vara ett egenvilligt afskaffande eller förbytande underkastade. Emedan de befordra en sann gudaktighet, styrka de enfaldiga och äro tjänliga till att vinna de otrogna till att blifva helgamanna medborgare och Guds husfolk, äro ock på sitt sätt nödvändiga till heliga akters förrättande och på det att skickligen och ordentligen tillgår uti kyrkotjänsten. När ock tjänligt synes, att någon förändring skall uti ceremonier företagen varda, måste sådant ske småningom och efter föregången undervisning, hvarom nationalmötet i Upsala 1593 denna eftertänkliga påminnelse har lämnat:

'Där så vore, att missbruket af några ceremonier mera ondt än godt förorsakade, skall sålunda förfaras därmed, att sockneprästerna och biskoparne i visiteringar fliteligen därom lära, undervisa och till att missbruket falla låta troligen förmana. Och när de noggrant förnimma missbruket icke kunna borttagas, med mindre än att själfva

ceremonierna utur ögonen skaffas, måga biskoparna med någon af hvart kapitel i alla stift samt andra de lärdaste af prästerskapet sammankomma och om fogligaste medel och vägar sig betänka, rådslå och endräktligen sammansätta, huruledes dessa förenämnda ceremonier med tiden, dock utan någon förargelse eller buller, i stillhet kunna afläggas.'

Hafva nu våra förfäder menat, att en sådan försiktighet vore nödig i de ceremoniers afskaffande, som hade någon fara och villfarelse med sig, huru mycket mer vill vara af nöden att se sig väl före i de kyrkoseders förändrande, som äro skattade vara kristliga och lofliga, hvilka till förfång ingen må antingen andra ceremonier af sig själf dikta, eller de, som främmande äro, i bruket införa. Ja, såsom ceremoniers bruk grundar sig uti en kristlig frihet, så bör ock samma frihet vara kärleken till tjänst, så att de svaga och enfaldiga icke genom den påberopade frihetens missbruk förargade varda.

'Sicut omnia libera per fidem, sic omnia serva per caritatem. Ideoque scientia nostra, quam iactitamus de rebus liberis, ignoranti conscientia proximi se submittere debet, eidemque ad tempus servire, nec adversus eam inflari, quia potior est caritas serviens ignorantiæ sive conscientiæ infirmæ, quam inflata scientia, quæ dominatur ignorantiæ proximi', säger Lutherus.

Kommer ock detta härtill, att förändringar i gudstjänsten och själfva läran pläga gemenligen taga sin begynnelse af ceremoniers förväxlande och afskaffande. Gud bevare våra församlingar för skadeliga noviteter. *Was ländlich und sittlich ist, lass' ich auch bleiben, so fern es nicht wider Gottes Wort ist*, säger den andäktige läraren Palthesius. Variatio quantum utilitate adjuvat, tantum novitate perturbat.

V) Lärer ock förmodligen icke komma i förgätenhet, att kyrkoreglementet intet behålles vid makt utan en skälig och allvarsam disciplin och aga. De som synda böra uppenbarligen blifva straffade, att andra måga frukta. Somliga missgärningar höra immediate under kyrkoplikt, somliga af den beskaffenhet, att de förutan världsligt straff, när den brottslige med lifvet förskonad varder, ock böra undergå kyrkostraff, de förargade Guds församlings ledamöter till någon upprättelse och andra till sky och varnagel. En sådan gammal i kristenheten vedertagen stadga bör så mycket mer i dessa tider stadfästas, som synder och missgärningar mer taga öfverhanden.

Sålunda bör Guds församling och världsliga regementet räcka hvarandra handen och använda sin makt och myndighet till inbördes styrka och vältrefnad. Eljes skulle Guds församlings rättigheter hafva ett svagare villkor under kristna regenters än hedniske kejsares herravälde. Fastän i kristenheten ofta skedt är, att stundom papæcæsareatus och stundom cæsarepapatus hafva förvärrat och fördärfvat Guds församlings och regementernas tillstånd. Kungl. Maj:t

har lämnat oförlikneliga prof af uppsåt och förehafvande till att skaffa rätt och rättvisa och till att handhafva en allvarsam aga öfver dess undersåtare i högre och nedrigare stånd, alltså förmodar hvar rättsinnig, att ock Guds församlingsrätt förmedels Kungl. Maj:ts makt varder hägnad, så att de brottsliga utan anseende till personen jämväl ock ecclesiastice plikta för sina missgärningar. Och synes vara värdt att öfverlägga, huruvida en och annan må vara tillåtligt att inlösa den kyrkoplikt, som sig pålägges, med penningar och hvad proportion därvid borde iakttagas. Där ock en sådan penningeplikt skulle någon af vissa och oundgängliga orsaker efterlåtas, så synes sådant intet böra hafva namn af böter, hvilka de världsliga mena höra till sitt forum, utan det må rättare kallas en kyrkoplikt eller allmosegift, då en botfärdig syndare gifver efter råd och ämne något till pios usus och det till att betyga, såsom genom ett bättringstecken, sin kärlek emot fattiga och nödställda. Uti en kyrkoordning synas ock inga andra böter böra införas, än de, som af andliga domsäten kunna påläggas, och hvad civilt är lämnas till sitt forum utan att blifva här determineradt eller namngifvet. Men om ock de ringare exorbitantier och oljud, som sig tilldrager i församlingen, dragas under världslig rätt och icke kunna afhjälpas af lärarena och församlingarnas föreståndare med en färdig och tjänlig näpst, så skulle olydnad och allehanda yppighet märkeligen taga öfverhanden, helst efter gemena hopen däraf märker predikoämbetets myndighet i detta mål vara fallen, för hvilken de allt härtill haft någon 'vägsell' och vördnad. Dock böra de svårare casus alltid handteras genom kommunikation med præpositis och consistoriis. Men hvad anbelangar den svåraste graden af kyrkostraff, som är excommunicatio maior eller bannlysning, gör man sig den förtröstan, att grofva laster och öfverträdelser varda under en gudfruktig och rättrådig öfverhet i möjligaste måtta hämmade och med behörigt straff ihågkomne, så att en sådan bannlysning icke skulle synas ofta vara nödig, likväl såsom förfarenheten nogsamt gifver vittnesbörd om många ogudaktiges förhärdade sinnen, de hvarken med godo eller ondo låta sig leda till bättring, alltså må en sådan rätt att sätta hårdnackade i bann Guds församling intet betagen varda, emedan den är henne i Guds ord klarligen i händer gifven, och hon den bör exercera alldeles med den varsamhet och efter den ordning, som Kristus själf föreskrifvit hafver.

Och ett sådant kyrkostraff eller bannlysande har oftare ett starkare eftertryck med sig till en sann omvändelse än det svåraste straff, som af världsliga domare kan påläggas, ty att en förhärdad snarare däraf röres, att han hörer sig gifvas satan i våld till köttets fördärf, på det anden skall salig blifva, än att han förnimmer sig dömas till hvarjehanda lifsstraff. Guds ord har alltså intet förgäfves den samma graden af kyrkostraff velat låta blifva antecknad och iakttagen.

VI) Om kyrkobeställningarna skola hafva sin behöriga framgång och Hans Maj:t genom dess höga betjänte icke blifva öfverhopad af sådana ansökningar, som dem äro ofta främmande och obekanta, synes vara af nöden, att de andliga domsäten och sammankomster, såsom domkapitlen, prästmöten, visitationer, prosteting, sockenstämmor och sådana ransakningar blifva handhafda med den makt och myndighet, som Guds ord, evangeliska församlingars bruk, privilegier och stadgar öfverenskomma, och att det icke drages under världsliga domare, som med större nytta och uppbyggelse samt mindre besvär och vidlyftighet kan af predikoämbetet och församlingarnas föreståndare afhulpet blifva, helst när de i nödiga ärender hafva att förmoda en prompt handräckning af dem, som världslig makt hafva i händren. Skulle några besynnerliga svårheter i ecclesiastike ärender infalla, som icke kunna i förenämnda sammankomster afhjälpas, sker ock, att de, som tvistiga äro, sig icke med sententien, som kan fallen vara, vilja förnöja, så är dem lägenheten öppen att begära, det saken må upptagas uti consistorio comitiali, och så vidare, där nöden det fordrar, lämna den till Kungl. Maj:ts ändtliga utslag. Men att slika mål få betjäna sig af beneficio appellationis ifrån domkapitlen till Kungl. hofrätten synes upphäfva den skillnad, som bekymmersamligen och noga allaredan af Kungl. Maj:t är fastställd mellan den andliga och världsliga jurisdiktionen, lärer ock efter allt anseende förorsaka mycken oreda och gifva tillfälle till många tvister och vidlyftigheter, hvarom tiderna varda gifvandes nogsamt vittnesbörd, om ändtlig därvid blifva skall. I det öfriga äro väl de andliga domsätena pliktige att taga i akt, hvad som hörer till en formlig process och sådant förhållande, som parterna kan förnöja och vara saken till upplysning, men ändtligen därsammastädes blifva bundna till en sådan adkuration af alla minutier i processen, som vid världsliga domstolar ofta sökas, hvarest parterna ofta söka att understödja en svag sak med åtskilliga omsvep i processen, det tyckes intet vilja skicka sig in foro conscientiæ, hvarest sådana scrupulosi[te]ter och vidlyftigheter ofta äro själfva saken, som klar är, till förfång, och människornas andliga och timliga välfärd till hinder och skada.

VII) Efter såsom äktenskapshandteringar förorsaka hos predikoämbetet många angelägna beställningar, uti hvilka också ofta instämma åtskilliga samvetsmål, ty är nödigt, att *kyrkoordningen* i närmaste måtta utmärker, hvad det andliga ståndet har härvid att göra eller låta, att det icke må beskyllas vilja träda i en annans ämbete, utan bekymra sig om det sig åligger. De andliga hafva ingen orsak att utvidga sina oc[cu]pationer utom det sig tillkommer, för hvilket de hafva ett stort ansvar. De världsliga måga ej heller påbörda sig mera än de hinna eller kunna utreda, helst emedan äktenskapssaker ofta äro af den beskaffenhet, att andra icke är lägligt dem

utreda, utan dem, som om praxi consistoriorum och casisternas betänkande hafva gjort sig kunniga. Ibland annat åstundas, att i kyrkoordningen må göras en viss och oföränderlig stadga om de förbudna leden i skyldskap och svågerskap, inom hvilka icke må bindas något äktenskap. Och i synnerhet att syskonbarns giftermål må blifva hindradt, såsom hvilket sträfvar emot alla evangeliska församlingars kyrkoordningar, att förtiga hvad Juris consulti och åtskilliga andra skribenter häremot hafva förebragt och bevisat, att, sådant icke utan förargelse och många farliga inkonsekvenser kunna eller böra efterlåtas, helst emedan klarligen nog kan bevisas, att fastän samma personer icke äro uttryckligen nämnde uti den lag, som Gud här öfver genom Moses har skrifva låtit, så är likväl graden eller de personer, som äro uti samma distantie ifrån roten med syskonbarn, därsammastädes icke förgätna. Hvartill kommer, att äfven samma ordasättet, som brukas uti samma lag och varder i vårt språk afsatt med nästa blodsfrände eller blodsfränka, annorstädes gifves faderbroders barn och barnabarn (confer Levit. 18: 6 cum Levit. 25: 49. Numer. 27: 11 etc.) så att ingen tvifvelsmål synes böra vara, att ju syskonbarn under ordet blodsfränka begripes. Skulle nu någon icke desto mindre mena sig hafva något häremot att invända och skatta billigare vara att stricte hålla sig vid de personer, som i Guds lag uttryckligen äro nämnde, så lämnar likväl ett sådant betänkande alltid efter sig ett tvifvelaktigt samvete, hvilket blifver en svår börda att dragas med uti ett så angeläget ärende, som icke heller kan ställas till freds med de exempel, som pläga anföras till att styrka sådana äktenskap, ty antingen man anser de gamla eller nyligare exempel, äro de antingen intet bindande och kraftiga nog till att stadfästa den meningen om syskonbarns äktenskap, eller visa de, att en sådan sammanlefnad af närskylde personer intet hafver varit Gudi behaglig eller lyckosam. När man nu förmenar sig kunna påstå, att sådant äktenskap är genom den moraliska lagen förbjuden, så följer därpå det af sig själft, att världslig öfverhet bör däruti intet dispensera, och att ett sådant förbud bör binda såväl höga som låga, såväl rika som fattiga. Där ock någon ville påstå en sådan lag angående syskonbarns giftermål vara en människostadga och alltså dispensation underkastad, så heter det dock som Guds ord säger: *jag hafver makt till allt, men det är icke allt nyttigt.* Därför ock öfverhetspersoner, ändock de hafva låtit den meningen sig behaga, att samma förbud vore allenast en mänsklig lag, hafva de likväl i sina kyrkoordningar förbundit sig att intet vilja i den graden dispensera, i anseende till den fara och stora äfventyr, som sådant med sig hade. Och borde detta så mycket mer gälla i vårt k. fädernesland, som mest alla Guds församlings lärare hafva instämt till den meningen, att denna grad vore eller borde vara förbjuden, ifrån det allmänna mötet, som hölls i Upsala 1572 och 1593, och sedan

allt framgent, oaktadt att en eller annan af ensidigt betänkande hafver haft något häremot att invända. Likväl, såsom genom hvarjehanda tillfällen kommet är, att denna graden är ställd vorden under Kungl. Maj:ts fria dispensation, och i kraft af samma stadga åtskilliga syskonbarn hafva fått tillstånd att bygga sig emellan äktenskap, så vill det med moget råd och försiktighet öfverläggas, huru hvad som allaredan är skedt må lämnas i sitt värde, allenast Kungl. Maj:t täcktes göra den förordning, att en slik ansökning härefter icke må göras eller vinna något bifall.

VIII) Såsom till en välbeställd kyrkostat och ett florerande regemente märkligen tjänar, att barn- och trivialskolor samt gymnasier och akademier väl äro inrättade och vid makt hållna, alltså har vårt k. fäderneslând och däruti Guds församling orsak att högeligen hugna sig öfver den Kungl. ynnest och nåde, hvarmed Kungl. Maj:t bokliga konster och deras uppkomst omfattar, vid hvilket kristliga uppsåt Gud Hans Kungl. Maj:t länge uppehålle och sålunda göre deras förehafvande och omslag om intet, som till äfventyrs härvid hafva några vidriga tankar. Till att styrka och förmera den frukt och nytta, som af bokliga konster är att förmoda, vill vara af nöden ibland annat, att skolordningen för trivialskolor och gymnasier blifver öfversedd och sålunda auktoriserad, att icke en eller annan må understå sig göra därifrån afträde. Såsom ock akademiske konstitutioner noga efterlefvas, på det Kungl. Maj:t och riket samt däruti Guds församling må erhålla det nöje genom lärda och tjänliga mäns tillskaffande och befordrande, som intentionen är. Synes ock angeläget, att tryckerien och bokhandeln blifva ställda på goda fötter och under en så allvarsam uppsikt, att icke något ohöfviskt, förargligt, anstötligt och försmädligt tryckes, införes och utsprides, hvaraf ungdomen och andra, som kliande öron hafva, ofta pläga sig förlusta till ett kristligt lefvernes, tukts och ärbarhets märkliga afsaknad, vore alltså högt önskligt, att icke allenast vid akademier och gymnasier, hvarest tryckerier och boklådor äro inrättade, utan också i sjö- och handelsstäder blefve förordnade vissa personer, som i studier gjort några framsteg och i de europeiska språk hade någon kunskap, åt hvilka gåfves den befallning att taga allahanda inkommande och nyligen utspridda böcker under noga uppsikt och vid förefallande angelägenheter anmäla, hvad som syntes vara anstötligt uti en eller annan måtto, och därpå söka en behörig korrektion.

IX) Hvad som anbelangar domkyrkors, kyrkors och hospitalers understöd jämte den försorg, som fordras till andra fattigas och husarmas lekamliga skötsel, så borde det vara så väl de världsligas som andligas skyldighet att låta sig därom vårda att med godt förstånd och moget samråd instämma till slika ärenders förvaltande. Men såsom direktionen häraf i de mesta orterna i riket, helst på landet, har varit hos prädikoembetet och under domkapitlens uppsikt,

borde kanske vara för de nödställde nyttigast, att det ock blifver under kyrkoherdarnes och deras förmäns skötsel och omvårdnad. Men skulle förorsaka mycken olägenhet och olust, om domkapitlen och kyrkornas förmän skulle ej synas vara betrodda antingen värdera eller förvandla domkyrkotunnan eller kyrkornas vin och byggnadssäd, utan i närvaro af kronans befallningsman och andra civil betjänte, det dock härtill varit under domkapitlens och kyrkornas enskilda väl och skäliga disposition. I det öfriga, så vida predikoämbetet har dessa eller andra ordinarie eller extraordinarie inkomster under sina händer, böra de därmed umgås på sin tro och redlighet och intet undandraga sig att årligen göra församlingen, prostarna och, om så behöfves, domkapitlet redo och räkenskap härom, så att vidare ansvar häröfver, där så skulle omtränga, må ankomma intet på predikoämbetet allena, utan på hela församlingen, i hvilkens namn inkomst och utgift är uppförd samt spanmåls värdering och förvandling är godkänd. Nådårs inkomster och annat underhåll, som antingen af höga öfverheten eller församlingens ledamöter är förordnadt och beviljadt till fattiga prästänkors nödtorfter, synas ock bäst och bekvämligast kunna stå under de andliga domsätens uppsikt och förordnande, eftersom de förmenas bäst hafva sig bekant de torftiga personers villkor och lägenhet, helst deras, som till hvar och ens församling äro anhöriga. Men när tvistigheter infalla om en eller annans arfsrättighet uti nådårs inkomster, eller hvad annat är härvid eller uti dylika ärender af civil art och beskaffenhet, sådant blifver remitteradt till sitt behöriga forum.

X) När predikoämbetet efter Guds ord och lofligt bruk gör det sig tillkommer redeligen, så lärer hvar och en välsinnig bifalla, att arbetaren är värd sin lön. Och hvad anbelangar de ordinarie inkomster, bestående i boställen, prästgårdar, kapellans och klockares 'bool', jämte åtskillig tionde samt gammal vederlag, med hvad mera som af urminnes tider har varit ett oförryckt predikoämbetes underhåll, gör man sig den underdåniga förtröstan att Hans Maj:t, icke mindre än dess stora förfäder, ståndet därvid konserverandes varder, och så mycket mindre tillåter därvid någon förkortning, som prästerskapet, helst på landet, nu äro många gravationer och utlagor underkastade, af hvilka de tillförene intet vetat, många lägenheter också genom hvarjehanda tillfällen märkeligen afsigkomne och försvagade, så att de nödtorfteligen behöfva med kungl. nåd understödde blifva. I det öfriga, hvad anbelangar extraordinarie och accidental predikoämbetets uppbörd, så äro väl sådana till en del af den beskaffenhet, att, efter mitt enfaldiga tycke, för somliga beställningar intet borde begäras någon betalning, isynnerhet för döpelseakter, skrift och aflösning samt Herrans nattvards utdelande, hvarvid somligas otillbörliga begärelse krafteligen borde hämmas och inskränkas, ja, ock androm till varnagel med tillbörligt straff ihågkommas. Men

skulle åhörarne antingen af en vedertagen sedvänja eller ock eljes af ett tacksamt hjärtelag vilja något erlägga, synes vara svårt det alldeles och i hastighet hindra, fastmer med starkt straff och vite sådant förbjuda, helst när med en sådan ihågkommelse tages i akt den bekvämlighet af tid och rum, som nödig och tjänlig är. Andra akter, uti hvilka somliga åhörare vilja framför andra blifva hedrade, måga de ock väl hedra sig själfva, som dem å båda sidor åsämer och försvarligt kan vara. Men huruvida kan pröfvas rådsamt eller tjänligt att anteckna och determinera slika inkomster uti själfva kyrkoordningen, det lämnas till mognare betänkande.

Dessa och flera härunder begrepne momenter synes en kristelig kyrkoordning böra taga i betänkande, hvarpå ock de förnämsta evangeliska församlingars kyrkostadgar hafva haft sitt afseende, och utan tvifvel varder en så länge åstundad kyrkoordning, den nu under Kungl. Maj:ts namn förfärdigas, sådant ingalunda förgätandes med hvad mera, som hufvudsakligt är och hit höra kan.

Hvad ordalaget anbelangar till en kyrkoordning, uti hvilken torde af somliga fordras korta och bindande ord utan att anföra några skäl och motiver, synes detta vara därvid att betänka, att en kyrkoordning betjänar sig gärna af samma frihet som religionsväsendet i gemen. *Suaderi potius quam imperari vult religio;* är alltså icke att förundra, att ett sådant argument, som detta är, tjänligare blifver utfördt med en stylo ecclesiastico än legali, så att vid själfva stadgandet under tiden några skäl blifva anförda, som tagas helst utaf Guds ord och lända till någon information och väckelse, af hvilket sätt till att skrifva mest alla kyrkoordningar hafva sig betjänt. Ja, Gud själf, när han gaf antingen människosläktet, eller isynnerhet sitt eget folk lag och kyrkostadgar, ehuruväl till deras kraft och myndighet kunde vara nog, när de betänkte den allvishet, helighet, sanning och allsmäktighet, som själfva laggifvaren Gud den högste hade, likväl till att lämpa själfva stadgarna till människornas desto större nytta lägges ofta i korthet några skäl därtill. Huru mycket mer vill det synas vara angeläget, att när den ena människan något stadgar till sin egen och sina medbröders tjänst, helst i de ärenden, som angå deras andliga välfärd, sådant med något bifogadt skäl må stadfästas, allenast sådant sker med tjänlig korthet, och icke något sådant inmänges, som till närvarande ärende och uppsåt icke så egentligen hörer.

Huru de häröfver sammanfattade koncepter mer eller mindre kunna skattas fullkomliga, både till själfva realiteten som ock diktionen, och sålunda tjäna till den evangeliska lärans i vårt kära fädernesland samt kyrkoregementets styrka och välstånd nu och i tillkommande tider och i synnerhet göra Kungl. Maj:ts åstundan ett behageligt nöje, det lämnar jag med all skyldig vördnad till deras mogna omdöme, som vederbör och därmed hinna umgås. Jag har

mig efter min nådigste konungs befallning härvid inställt. Men såsom det förr omrörda, svåra och vedervärdiga tillståndet har betagit mig krafter och tillfällen att stadigt kunna bevista de hållne konferenser eller betjäna mig af andra kommunikationer, så har jag dock icke kunnat underlåta härmed framte mina enfaldiga tankar öfver detta verket i gemen, hvilka, om de kunna i någon måtto göra någon tjänst till ett så högviktigt förehafvande, så bär Gudi därför äran. Skattas de ock intet vara af någon vikt eller värde, måga de vara ett prof till mitt ringa omdöme.

Anno 1685 in November.

Eric Benzelius." [1]

Att Benzelius grundligt satt sig in i denna fråga synes, utom af anförda betänkande, äfven af de anteckningar, han gjort i och för de kommittésammanträden, som hans hälsa tillät honom att bevista, och hvilka anteckningar finnas i behåll. [2] Äfven finnes en förteckning på de utländska kyrkoordningar — ej mindre än 18 till antalet — om hvilka Benzelius tagit kännedom och hvilka han, såsom hans i marginalen gjorda anteckningar utvisa, jämfört med vår egen kyrkoordning. Ytterligare finnes ett memorial, uppsatt af Benzelius i och för den konferens, som han på Kungl. Maj:ts befallning kort före förslagets framläggande för ständerna hade med Lindsköld.

Detta memorial [3], som vittnar både om hans skarpsinne och trohet mot en gång uttalade principer, visar, att han genom sin seghet ännu i sista stunden lyckades genomdrifva åtskilliga ändringar, dock hufvudsakligen i formelt hänseende. Men i de flesta fall vunno hans ändringsförslag af helt naturliga skäl ej bifall, och särskildt där det gällde att häfda kyrkans rätt att själf förvalta sina räkenskaper, oberoende af civil myndighet, stred han förgäfves. Vid stadgandet i kap. 26 § 2, att såväl de ordinarie som extraordinarie inkomsterna skola levereras till landskontoret, utbrister Benzelius: »Gud vet, hvad landskontoret har

[1] Linköpings bibl. Teologi 166.
[2] Linköpings bibl. Teologi 166.
[3] Linköpings bibl. Teologi 169.

att göra med kyrkornas extraordinarie inkomster, som här komma antingen af frivilliga donationer eller andra små gifter. På sådant sätt lära alla sådana kyrkornas inkomster upphöra.» Och på några ställen i nämnda memorial har han i kanten skrifvit: »hic mutatio obtineri non potest», hvarmed han antyder det fruktlösa i sin kamp, och i slutet af sitt ofvan anförda betänkande säger han om sina förslag: »skattas de ock intet af någon vikt eller värde, måga de vara ett prof till mitt ringa omdöme».

Se vi på resultatet af Benzelii arbete i kyrkolagsfrågan, måste vi säga, att det ej blef stort, men på samma gång att det ej *kunde* blifva annat. Den strid, som här utkämpades, var alltför ojämn, för att icke utgången skulle vara gifven. Å ena sidan var det kyrkan, som kämpade för bevarandet af sin häfdvunna maktställning, å den andra den suveräna konungamakten, som ville samla all makt i konungens hand och som i *detta* fall stöddes af högadeln.

Att Lindskölds »redaktion» af kyrkoordningen varit ganska genomgripande, kan man förstå af ärkebiskop Olof Svebilii yttrande, då han fick se kyrkoordningen i tryck, att »han kände intet igen henne», och detta oaktadt han själf varit med om den ofvan nämnda konferensen. Benzelius har nedskrifvit *sina* innersta tankar om arbetet å ett blad, inhäftadt framför titelbladet i hans eget exemplar af kyrkolagen, som förvaras i Linköpings bibliotek. Han skrifver här: Revisione huius ordinantiæ politico — ecclesiasticæ aliquoties ipsemet interfui, sed 1) non nisi per certas vices, prohibente morbo gravi, qui me per integras septimanas aliquando absentem esse iussit;

2) politicorum hominum autoritas fecit, ut eorum placita prævalere ut non raro;

3) nostrarum partium homines etiam non raro depræhendebantur languentes et frigidi, tepidi et timidi, quibus magis volupe fuit gratiam et favorem captare, quam languentibus ecclesiæ vulneribus mederi et afflicto quorumdam fratrum statui subvenire.

Quæcunque vero in his salutaria et bona sunt, post Deum debentur bonitati ac clementiæ Regiæ, quæ nisi subvenisset operi, in maiora incommoda detrusa fuissent ecclesiæ et ecclesiasticorum jura. Sed in singulis fatigari non potuit nec debuit gratia illa regia, quæ usque ad multorum indignationem et invidiam se ali-

quando exseruit in negotiis non paucis, quamvis quidam postea aliorum sollicitationibus in deterius iverint et varios interpolationes sint experta.

Omkring sjuttio år hade man nu arbetat på att erhålla enhet och stadga i de kyrkliga förhållandena, och det är ej att undra på att man med glädje hälsade den nya kyrkoordningen. Glädjen var emellertid ej oblandad. Missnöje saknades ej, och kanske icke heller anledning därtill, och att det ej tog sig högljuddare uttryck än som skedde, torde få tillskrifvas de konstitutionella förhållandena i vårt land. Enstaka röster af opposition läto visserligen höra sig, men de djärfva fingo dyrt plikta för sin oförsiktighet[1].)

Att missnöjet skulle i all synnerhet finnas hos det stånd, som närmast berördes af den nya lagen, är blott helt naturligt, men lika naturligt är, att prästerskapet i allmänhet intog en mycket försiktig ställning. Det enda gemensamma uttryck, som ståndet gaf åt sitt missnöje, om man ens får kalla det så, var i den försiktiga frågeformen och framkom på riksdagen i Stockholm 1689[2]. Dessa frågor gällde bland annat prästeståndets betänkligheter med afseende å prästeden.

Benzelius, som under tiden blifvit utnämnd till biskop i Strängnäs, inlämnade för egen räkning följande betänkande rörande edsformuläret:

Följande punkter uti prästerskapets eller ordinandorum edsformulär synas somliga vara eftertänkliga och behöfva någon förklaring.

1. *Intet hemligen hos sig själf hafva eller utsprida någon annan lära etc.* Orden synas hafva någon ambiguitet. Tankarna sägas löpa tullfritt [scilicet: in foro seculi(?)]. Icke heller råder man alltid för tankarna. Månn det icke är lofgifvet tänka, ja, ock säga, att syskonbarns äktenskap är emot Guds ord, och att det strider mot Guds ord säga, att solen och flera himmelska kroppar stå stilla etc. etc.

---

[1] Jfr Anjou, Svenska kyrkans historia, sid. 468 ff.

[2] Detta betänkande finnes i Riksarkivet i Acta eccles. V. 74 med denna titel: Prästerskapets betänkande öfver några mål och punkter i den nya kyrkoordningen, som synts behöfva någon närmare underrättelse till uniformitetens bibehållande i alla stift, fattadt på riksdagen i Stockholm 1689.

2. *Rätteligen bruka och utdela sakramenten etc.* Detta kan tagas både om administratione et usu sive fructu. Det senare kan man intet besvärja, och om uti administrerande varder något förseende oförvarandes begånget, månn' det kan synas vara menederi?

Om någon af enfaldighet brukar Herrans nattvard till att betyga sin oskyldighet, sådant är straffvärdigt, men icke ett menederi!

3. *Drifva katekismi lära efter dess rätta förstånd.* Om någon t. ex. nekar Kristi nederfärd till helvetet eller den annorlunda uttyder, månn' den är menedare?

4. *En prästman skall i akt taga och försvara det kungliga väldet tillhöriga rättigheter.* Det är rätt. Men likväl förbjudes han strax efter att *intet inmänga sig i några världsliga ärender etc.*

5. *Genom inga olaga medel söka sin befordran.* Detta synes åligga alla stånds personer. Utan tvifvel blifver härmed under edsplikt förbjudet att inkomma med några skänker både hos de andliga och världsliga uti uppsåt att vinna befordran.

6. *Årligen och dagligen förkofra sig uti Guds ord.* Detta är ju alla kristnas plikt, qui non proficit, deficit. Den, som skriften lära skall, kan intet annat arbete sköta. Men huru tillåter detta mången predikants stora fattigdom och eländiga villkor? Eljes förfaller ofta de gamla både minnet och förståndet.

7. *Att rätt utdela sanningens ord.* Så lyder Guds befallning, den predikanten bör efterlefva. Men uti *straffämbetets* utförande finna de förhärdade och ondskefulla många tillfällen till beskyllning för menederi.

8. *Att fly öfverflödighet i mat, dryck och kläder* fordras af alla kristna och dygdälskande, och därifrån bör man afhålla sig för Guds befallning och självfva ärbarheten, men att undfly beskyllningen för menederi vore godt att leges sumptuariæ vore vid handen, hvilka belägga exorbitanter med vederbörligt straff.

9. *Hålla en rätt kyrkodisciplin efter kyrkoordningen* åligger mera det världsiiga ståndet än det andliga. Atminstone är det att räkna inter jura solius ecclesiæ.

10. *[icke] Taga sig vara för girighet och slem vinning* är straffvärdigt både hos präster och äfven väl hos andra. Men om de detta besvärja, kan man ej veta, och såvida detta inflyter uti en ed, så torde vara tjänligt till somligas information, att de visste, hvari det egentligen består.

11. *Intet mer fordra af åhörarne än den förordning innehåller, som härefter göras skall.* Vi vilja hoppas det bästa, men om den olyckan skulle i längden tillstöta, att största delen af predikanternas underhåll vorde dem afhändt, och de sålunda nödgades uppsäga sitt ämbete, skulle sådant sägas vara ett menederi? Svärja på en ordning, som i tillkommande tider kan göras, är mycket betänkligt.

12. *Intet anstränga de fattiga öfver förmåga och villkor.* Detta

fordrar Guds bud och ett sundt förnuft såväl af det ena ståndet som det andra. Exekutorer, som skola tillitas, äro ofta obarmhärtigare än någon af prästeståndet etc.

13. Man utfäster sig vilja hålla allt hvad i kyrkoordningen föreskrifves. Men uti självfva verket visar sig ofta en ogörlighet, det ock i åtskilliga mål är observeradt.

14. Synes dessutom vara nödigt, att vid slutet betinga några limitationer t. ex., att man sådant genom Guds milda bistånd uti all görlig mått och efter krafterna gärna efterkommer etc.

Med anledning såväl af prästernas ofvan omnämnda påminnelser som ock af Benzelii »punkter» befallde Kungl. Maj:t, att Kungl. rådet grefve Er. Lindsköld, hofkansleren baron N. Gyllenstolpe, landshöfdingen baron Lovisin och kanslirådet Bergenhjelm skulle träda tillhopa med ärkebiskopen Svebilius, biskoparne Benzelius, Papke och Bång samt superintendenten Steuchius till en konferens härom. Denna konferens hölls i Kungl. Maj:ts kansli den 25 Mars 1689, och var det egentligen Lindsköld, som därvid förde ordet och vederlade i ett långt anförande prästerskapets invändningar [1]. Biskoparne förklarade sig med hans svar alldeles åtnöjda och sade sig vara glada däröfver, att de hafva fått Hans Maj:ts nådigaste tillstånd med slika förklaringar att betaga de enfaldiga en och annan skrupel och svårighet, som dem förekomma kunde, hvilket de intet så ha fördristat sig förr att göra som nu, sedan de ha fått Kungl. Maj:ts nådigste tankar och godtfinnande [2].

Den 4 Juli 1689 kom Kungl. Maj:ts nådigste resolution och förklaring öfver de frågopunkter, som prästerskapets fullmäktige vid sista ständernas möte i underdånighet inlagt, angående några rum och mål i den nya kyrkoordningen. Hvad särskildt edsformuläret beträffar, resolverade Kungl. Maj:t i punkt 14: Hvad angår de underdånigste gjorda påminnelser vid prästernas ed, hafver Kungl. Maj:t funnit godt att låta den af en särdeles kommission uti några biskopars närvaro företagas och Kungl. Maj:ts nådiga mening däröfver muntligen uttydas och förklaras; och som till Kungl. Maj:t kommissionen är sedermera inkommen med deras

[1] Detta högst intressanta aktstycke återgifva vi i sin helhet i bihanget.

[2] Acta eccl. V: 82. Riksarkivet.

underdåniga skriftliga berättelse, huru de sådant fullgjort och efterkommit; alltså emedan Kungl. Maj:t den utaf kommissionen gjorda förklaring såsom med Kungl. Maj:ts nådiga befallning och mening alldeles öfverensstämmande i alla delar approberat och gillat, ty har Kungl. Maj:t desamma här låtit bifoga med nådig vilja och befallning, att de af prästerskapet, som antingen härtill gjort eller hädanefter kunna göra sig någon skrupel och svårhet om rätta förståndet af eden, taga sig ofvanbemälde förklaring till ljus och underdånig efterrättelse därutinnan.

Benzelius såsom universitetets rektor.

Utom här ofvan anförda uppdrag, som anförtrotts Benzelius under hans professorstid, torde äfven böra nämnas hans verksamhet som universitetets rektor. Såsom sådan blef han i tillfälle att visa sin användbarhet äfven på det praktiska lifvets område. Rektorsämbetet förvaltade han tvenne gånger, nämligen åren 1674 och 1680. Hvad det första året beträffar, synas inga nämnvärdt viktiga frågor under detsamma hafva påkallat hans ingripande, om man undantager den redan omnämnda processen med Curio. De löpande rektorsgöromålen gåfvo honom emellertid rika tillfällen att visa sin praktiska duglighet, och att han gjort det till konsistoriets fulla belåtenhet, kan man finna däraf, att han utsågs till universitetets representant vid riksdagen 1675. Och äfven här togs hans duglighet i anspråk, i det han insattes i flere utskott och kommittéer. Och då universitetet skulle sända en representant till den viktiga riksdagen 1680, föll dess val åter på Benzelius. Han var samma år äfven rektor, och bättre försvarare af universitetets intressen kunde man ej hafva fått. Så tillbakavisade han med framgång alla de försök, som vid denna riksdag gjordes, att till kronan indraga en del af akademiens gods. Också aflät det akademiska konsistoriet till honom en skrifvelse den 2 November 1680, hvari det tackar honom för hans berömliga vaksamhet för akademien uti åtskilliga vid riksdagen förefallande angelägna ärenden, särskildt gent emot reduktionens försök till kränkande af akademiens äganderätt [1]. Antagligt är ock, att Benzelii energiska uppträdande i denna universitetets lifsfråga väsentligt bidrog till att konungen i ett bref, dateradt den 21 Januari 1682, gaf akademien frihet från reduktion och att, när reduktionskollegium icke förty beslutit att

[1] Konsist. arkiv. Literæ ad varios V 1680 – 83.

indraga några af akademiens hemman till militieboställen, ett nytt kungl. bref af den 31 Augusti s. å. förklarade, »att allt hvad som akademien till dess 'publique tarfwer' är gifvet och därtill användes, skall bli därvid behållet och orubbadt. [1]»

Icke samma framgång hade Benzelius i sina sträfvanden för att en del af de gods och inkomster, som voro anslagna till hjälp åt medellösa studerande i Upsala från Skåne, Halland och Blekinge och som sedan lagts under Lunds akademi, måtte återbördas till akademien i Upsala. I detta fall lyckades han icke utverka någon ändring.

Äfven bragte han vid riksdagen på tal det ofta öfverklagade missförhållandet, att till universitetet kommo ynglingar så illa förberedda, att de ej kunde tillgodogöra sig den akademiska undervisningen, och lyckades genomdrifva, att prästeståndet gjorde ett uttalande om nödvändigheten af att biskoparna såsom gymnasiernas och skolornas inspektorer såge till, att detta missförhållande komme att upphöra, hvilket desse äfven lofvade att i möjligaste måtto göra [2]. I Upsala tog man med glädje fasta på detta beslut, såsom af akademiska konsistoriets protokoll framgår, där det den 21 Oktober 1683 omnämnes, att rektor, professor Samuel Skunck, då föreslog, att konsistorium skulle aflåta en varningsskrifvelse till biskop och domkapitel i Skara, emedan nyligen »så släta subjekter» därifrån hade skickats till akademien [3].

---

[1] Brefven finnas i konsist. arkiv.

[2] Akad. konsist. prot. d. 16 December 1680.

[3] Till tiden för Benzelii verksamhet såsom universitetsprofessor hör äfven hans deltagande i teologiska fakultetens öfverläggningar och beslut angående de sorgligt ryktbara häxeriprocesserna. Den 8 Februari 1673 var frågan första gången före i fakulteten (Teol. Fak:s protokoll 1673), vid hvilket tillfälle beslöts, att man först skulle inhämta noggrann underrättelse om saken och ej publicera något därom utan Kungl. Maj:ts befallning.

Från regeringen synes emellertid intet formligt uppdrag hafva kommit förrän på våren 1674. Då föredrogs nämligen den 11 Mars i Upsala domkapitel ett kungligt bref om en extra ordinarie kommission, som skulle anställas för att ransaka om trolldomsväsendet i Helsingland.

Skåda vi nu tillbaka på den tid, hvarunder Erik Benzelius verkat såsom professor vid Upsala universitet, så visar den oss bilden af en man, som med stora gåfvor och en aldrig tröttnande energi, med omutlig rättrådighet och oförskräckt frimodighet fyllde sitt värf och som därför djupt ingrep i sin tids kulturarbete vid universitetet. Det var därför helt naturligt, att förlusten af en sådan kraft skulle kännas stor, då underrättelsen kom, att konungen den 7 Januari 1687 kallat Benzelius till biskop öfver Strängnäs stift. Också var det helt visst icke endast en vanlig artighetsfras, då det i teologiska fakultetens protokoll för den 14 Januari s. å. heter, att »fakulteten hugnade sig öfver den kungliga nåd, d:r Benzelio skedd är, men beklagade därhos akademiens olycka, att hon ej

---

Denna kommission skulle bestå af sex Helsingepastorer jämte landshöfdingen Johan Gran. De sex pastorerna skulle utses af ärkebiskopen, som till ledamöter af kommissionen förordnade tre af södra och tre af norra kontraktet (Upsala domkap:s prot. 1674). Den andliga farsoten tilltog emellertid allt mer och mer, så att Upsala domkapitel vid ett sammanträde den 5 Maj 1674 beslöt att ingå till Kungl. Maj:t med en berättelse därom; dock skulle dessförinnan kapitlets ledamöter hvar för sig först uppsätta sina tankar, hvarefter en gemensam öfverläggning skulle hållas under ärkebiskopens presidium. I teologiska fakulteten beslöts två dagar senare, att, sedan hvar och en af professorerna öfverlämnat sitt koncept, skulle det hela redigeras till ett gemensamt uttalande, och uppdrogs åt professorerna Brunnerus och Benzelius »att vara tillsammans öfver det svarets conciperande» (Teol. fak:s prot. 1675). Dessa kunde emellertid ej enas, hvilket hade till följd, att Brunnerus aflät ett särskildt yttrande, under det Benzelius ensam affattade fakultetens utlåtande. Detta betänkande var färdigt den 20 Nov. och underskrefs af samtliga professorer, med undantag af Brunnerus, den 24 s. m., hvarefter det insändes till kanslikollegium (Upsala domk. prot. 1675).

Då man emellertid af detta utlåtande — hvaraf endast en afskrift i Palmskjöldska samlingarna (N:o V. Eccles. et. theol. Tom III sid. 369—391) varit att tillgå — icke kan sluta, i hvad mån Benzelii personliga åsikter här upptagits, hafva vi ansett oss kunna förbigå detsamma, så mycket mer som de däri gjorda uttalanden ganska litet öfverensstämma med Benzelii lugna och klara omdöme i andra frågor.

längre den gode herren får behålla, som hel omistandes är här på orten».

Benzelius själf säger om denna utnämning ödmjukt: »Den 8 Januari 1687 kom mig till handa Kungl. Maj:ts nådigste kollationsbref på Strängnäs biskopsdöme med särdeles nådiga expressioner och ordeformer, hvilken befattning, ehuruväl den nog främmande mig förekom, så mycket mer som ifrån den tid, samma ställe är vakant vordet och jag blifvit därom påmint, har jag bemödat mig att vokationen måtte träffa någon annan, likväl efter såsom jag härvid funnit Guds och konungens behag och det i anledning af det vördiga prästerskapets i stiftet enhälliga val, ty har mig ej anstått vid en laglig kallelse göra något tvifvelsmål, utan förtro mig min Gud och drista uppå mitt ämbete, ehuru svårt och mödosamt det mig förekomma kan uti dessa förvirrade sista världens tider.» [1]

Det är vår afsikt att i en senare afdelning skildra Benzelii verksamhet såsom biskop i Strängnäs och hans deltagande i de viktiga kommissionerna öfver katekesen, bibeln, psalmboken och handboken samt till slut hvad han uträttat såsom svenska kyrkans primas och universitetets prokansler.

---

[1] Lefnadsteckningen sid. 31.

Lindskölds konferens med biskoparne med anledning af prästerskapets invändningar mot några punkter af edsformuläret i den auktoriserade kyrkoordningen. [1])

»Alldenstund hos Hans Kungl. Maj:t prästerskapet vid sista riksdag några påminnelser inlagt hade angående prästernas ed, så befallte Kungl. Maj:t, att kungl. rådet grefve E. Lindsköld, hofkansl. baron Nils Gylldenstolpe, landshöfdingen baron Er. Lovisin och kanslirådet Bergenhjelm skulle träda tillhopa med ärkebiskopen d:r Svebilius, biskopen d:r Benzelius, biskopen mag. Papke, biskopen d:r Bång och superintendenten mag. Steuchius och konferera med dem häröfver, hvilket också skedde uti Kungl. Maj:ts kansli den 23 Mars 1689.

Första punkten uti prästerskapets skrift var sålunda lydande:

1.) Vi förbinda oss med ed att hålla allt det som i kyrkoordningen föreskrifves, hvilket dock förspörjes uti alla mål, på alla orter, för alla personer ogörligt vara.

Hvaruppå efter Kungl. Maj:ts allranådigaste befallning grefve Lindsköld svarade som följer.

Vi måste se, huru prästerna förbinda sig till att hållat, intet simpliciter och absolute, utan med sådan clausula: 1:mo efter högsta sin förmåga, 2:do troligen och oförsumligen, 3:tio utan arga list och påfund. Tycker nu prästen, att det är svårt och ogörligt således att efterkomma det, som står i ordningen, så vill jag då fråga honom, om hans tanke är, att han intet skall använda sin högsta förmåga, att han intet skall troligen och oförsumligen göra, hvad som af öfverheten rätt och väl bjudes? Eller om han tänker till att bruka någon arga list och påfund till att eludera

---

[1]) Linköpings bibl. Kyrkohistoria 15.
Riksarkivet. Acta eccl. V: 82.

konungens ordning; ty när Hans Maj:t intet annorledes obligerar prästen till fullgörande af sin lag, än så, att han skall använda sin högsta förmåga, att han troligen och oförsumligen och utan arga list och påfund skall göra det, som godt och rätt är, så följer ju nödvändigt, att hans invände svårhet består däruti, att han intet vill använda sin högsta förmåga troligen och oförsumligen och utan arga list och påfund att fullgöra konungens lag och sitt ämbetes plikt, hvilket vore både straffbart att påstå och otjänligt att säga.

2.) Sammaledes ock det vi förplikta oss ärligen och dagligen förkofra uti studier, men många hinder kunna förtaga denna dagliga förkofringen, såsom oundviklig möda och bekymmer för sin och de sinas näring och uppehälle, infallande krankhet och svaghet, hvaraf minnet och förståndet aftager, och kunna de så lättelig den svagheten påkomma, att man kväljer sig i samvetet öfver sin eds öfverträdande uti slik måtto, som icke allt står i vår förmåga.

Till hvilken skrupel svarades först, att den präst, som går förr till sitt hushålls bekymmer, än han något läser utur bibeln eller en annan andlig och uppbygglig bok och söker att förkofra sig i Guds ord, han tar sig visserligen en syndig möda och ett fruktlöst bekymmer före. Ty det heter efter Kristi förmaning till alla: »söker först efter Guds rike», och efter konungens befallning till prästen i synnerhet heter det, att han skall först förkofra sig i Guds ord, och sedan må han sköta sin hushållning. David var satt till konung öfver ett stort och mäktigt folk och hade fuller mera att göra och tänka än någon präst; likväl tyckte han intet för svårt vara dagl. att lofva och tacka Gud, dagl. att betala Herranom sitt löfte, dagligdags med sin tunga tala om Guds rättfärdighet och både natt och dag betrakta Herrans lag, hvilken betraktelse, lofsång, tack och tal alltid genom den Helige ande verkat en förkofring och uppbyggelse hos de gudfruktiga. Om då David intet lät den svåra regementsbördan och bekymret hindra sig ifrån Guds ords och lags dagl. betraktande, så bör fast mindre en präst låta sitt hushålls omsorg draga sig därifrån. Eljes så heter 'dagligen förkofra sig' så mycket som 'med all flit och åhåga förkofra sig'. Uti sådan mening befallde Gud Josua, att han skulle hafva sina tankar i lagböckerna dag och natt, och

äfvenså säges om profetissan Hanna, att hon tjänte Gud i templet med fasta och böner natt och dag, hvarmed icke förstås, att hon var i templet natt och dag eller att hon fastade både natt och dag, utan att hon *ofta* och *mycket* var i templet och att hon ofta och mycket fastade. Således böra prästerna vara sinnade och icke tycka svårt vara dagl. d. ä. ofta och med all flit söka att förkofra sig i Guds ord, och den präst, som intet har hug och vilja därtill och gör det troligen och oförsumligen, han gjorde mycket bättre, att han aldrig blefve präst.

Vi måste ock härvid påminna, att den, som har författat prästernas skrift, har satt *förkofra sig i sina studier* i stället för att i kyrkoordningen står *förkofra sig i Guds ord,* hvilket fuller kan stundom vara allt ett, men stundom är det åtskilligt, ty så ofta prästen läser i Bibeln eller andra gudliga skrifter, som tjäna till trons styrka och gudaktighetens öfning, så förkofrar han sig i Guds ord med samma sitt studerande, men när en präst uti philosophicis, uti eloquentia, uti historia ecclesiastica och profana och uti doctrina casuum conscientiæ läser och öfvar sig, så kan det icke egentligen sägas, att han förkofrar sig uti Guds ord, utan att han då gör framsteg i sina studier; för den skull, såsom detta skiljes åt i kyrkoordningen, så hade det icke heller bort blandas ihop eller annorledes införas i prästerskapets skrift. Ty om *studierna* står således i eden, »att han dem ingalunda försumma och nedlägga skall», hvilket jag icke tror, att någon präst med skäl kan påstå, att han bör eller må göra, som jag fruktar likväl i förra tider mångenstädes lärer skedt vara, prästeståndet till ringa heder och församlingarna till ringa uppbyggelse. Till förekommande af sådan vårdslöshet här efter har nu Hans Maj:t låtit inrycka en sådan förpliktelse i eden såsom högnödig och högnyttig, den ingen präst kan med skäl tycka vara svårt att förbinda sig till, med mindre han har lust att vara lat och kasta boken i bänken.

Hvad infallande krankhet och svaghet vidkommer, så är det ett Guds kors för syndens skull, och om den sträcker sig så vidt, att förstånd och minne aftaga, så att prästen därför intet kan förkofra sig, så är Gud alltför nådig till att anse en så olycklig människas svaghet och sjukdomsfel såsom en egenvillig försummelse och menederi, och konungen alltför rättvis till att

intet antaga för en skälig ursäkt det, som är ett af de största förfall, som en människa kan ha och som inför alla domare gäller. En så olycklig och genom svaghet afsigkommen prästman har utom dess uti själfva eden det, som salverar honom ifrån menederi, näml. dessa orden 'efter högsta förmåga', som äro satta likasom ett lindringsmedel för dem, som förfalla i högsta svaghet. Det är ock eljes lätt att se och sluta, att den felar mot ordning och ed, som intet vill efterkomma den samma, utan vårdslösligen och egenvilligt träder ifrån sin ämbetes plikt, men icke den, som är i sådant tillstånd, att fast han gärna vill, så kan han likväl intet fullgöra den samma. Och således har ju ingen annan orsak att kvälja sig i sitt samvete öfver sin eds öfverträdande än den, som af uppsåt felar, och den, som otroligen och försumligen gör sitt ämbete. Ty det heter en öfverträdelse emot ed och ordning, när en är i sådant tillstånd, att han kan fullgöra den och likväl af försumlighet och licence eller uppsåtlig olydnad och eget godtycke gör däremot. Såsom till exempel om en präst, som är efter ordningar och sitt ämbete skyldig att predika om söndagen, har till att fara öfver sjö, och han antingen för storm och motväder eller i de tider, då det hvarken bär eller brister, intet kan komma öfver, eller ock, om uti samma moment, som han ärnar resa till kyrkan, elden kommer lös, så att han nödgas mot sin tanke och vilja inställa predikan och rädda hustru och barn och sin egendom så mycket görligt kan vara utur eldsnöden, intet kan man då säga, att densamme blir perjurus, fast han för den gången intet efterkommer det, som ordningen bjuder. Ty sådana hinder och andra dylika casus äro natura sua excepti från generalreglorna, och där som någon impossibilitet eller någon stor absurditet infaller, cesserar obligatio per se, som till exempel, där som äro två kyrkor och allenast en präst eller tre kyrkor och allenast två präster, så vore ju mycket tokigt att tänka eller säga, att den prästen, som omöjligen kan på allt en timme predika i två kyrkor, utan måste lämpa sig efter tiden och lägenheten och predika i den ena först och den andra sedan, bryter därmed emot ordning och ed.

Finnarne gå kl. 11 uti Riddarholmskyrkan och för Hans Maj:ts garde predikas uti St. Klara och St. Katarina på samma tid, men intet äro dessa präster menedare, därför att de kunna intet komma till att predika på den föreskrifna timmen för kyrkor-

nas skull, som då nyttjas af andra och bli för dem intet förr än på den timman lediga. Alla casus speciales ha omöjligen kunnat införas i ordningen, utan det, som bäst kan och mest bör uti hela riket i gemen iakttagas, det är generaliter påbudet för alla. Men om i en eller annan socken och landsort eller för en och annan präst i synnerhet någon särdeles olägenhet och ett sådant obstacle sig yppar, som tvingar prästen till att betjäna sig antingen af en annan tid eller af ett annat rum eller ett annat sätt till att främja Guds namns lof och ära och sina undersåters undervisning och uppbyggelse i deras kristendom, så bör han intet tänka, att orden »generallagen» ha en sådan rigeur med sig, att de icke admittera en sådan oumgänglig exception, allenast själfva ändamålet ernås och trol. sökes och lagstiftarens goda uppsåt vinner sin framgång, som består förnämligast däruti, att Guds ära främjas och församlingarnas uppbyggelse i deras kristendom med all flit befordras. Kan detta intet allestädes och alltid ske på det sättet, som ordningen föreskrifver, så måste en förnuftig och rättsinnig predikant lämpa sig efter tiden och lägenheten, efter sina åhörares förstånd och ålder och söka att skaffa frukt hos dem genom andra tjänliga medel och utvägar; men temere et pro arbitrio suo får han och bör han intet träda ifrån det, som i ordningen är anbefalldt och begripet. Till närmare upplysning i saken berättade grefve Lindsköld, huru som en kyrkoherde i Östergötland, en redlig och gudfruktig man, hade för någon tid sedan skrifvit honom till och beklagat, att sedan han hade begynt att kalla både de gamla och de unga tillhopa i koret till katekesförhör, så har han märkt, att de unga af oförstånd ha lett åt de gamla, när de ha svarat galet, och de gamla ha blygts vid och blifvit lika som häpna att säga något i barnens närvaro, förfrågande sig, om icke bättre vore, särskildt att förhöra de gamla och särskildt de unga, till dess han såge, att de med frukt och utan förargelse kunde konjungeras, hvilket grefve Lindsköld underdånigast berättade Hans Maj:t och fick till svar, att det, som prästen fann vara bäst och fruktsamligast till deras förkofring, det måtte han tryggel. och utan skrupel göra.

Sedan togs prästerskapets eller biskoparnes eget koncept till kyrkoordningen fram, som de allra först uppsatt hade, och uti den eden, som de själfva projekterat, stodo samma och än mer bindande ord och formalier, och tycka vi för den skull sällsamt

vara, att det, som de hade funnit vara godt och rätt, när de själfva formerade eden, icke skulle nu få vara godt och rätt, sedan som Hans Maj:t hade auktoriserat densamma. Hvarvid biskoparne hade detta att påminna, att uti deras koncept stodo dessa orden därhos, att de *bedja sig Gud till hjälp*, att de måtte troligen hålla och i verket ställa det, som de lofvade, hvilket de funno vara uti det tryckta utlåtet. Hvaruppå vi replicerade annat vara att formera en bön, annat att stifta lag, kunnande vi intet se någon nödvändighet igenom en lag att pålägga en präst om att han skall i allt sitt företagande•särdeles och uti sitt ämbetes troliga förrättande anropa Gud om hjälp, ty det bör han veta af sig själf. Vi tro icke, att någon präst lärer vara så obetänkt och förmäten, att han tänker sig kunna, utan att innerligen bedja Gud därom, fullgöra sitt ämbetes plikter utan Guds nåd och bistånd, fast bönen icke såsom ett bud influerar i lagen. Är bönen i hjärtat, så verkar hon hos Gud, fast icke ett ord står därom i eden, men om hon stode aldrig så vidlyftigt och väl införd uti eden, och hon icke är i hjärtat, så uträttar hon ingenting.

3). »Vi svärja ock till att hålla en rätt kyrkodisciplin efter kyrkoordningen, hvarvid den svårhet mångastädes och ofta förfaller, och ehuru gärna man detta efterkomma vill, följer dock ingen effekt, där som man icke kan ha handräckning af de civil betjänte, och man således svär uppå att hålla det man ensam icke råder om.»

1. Alldenstund detta är en klagan icke af prästerskapet i gemen, utan af några få, så hade det varit väl, om de hade namngifvit de samma civil betjänte, som ha uppå gjord ansökning och påminnelse vägrat dem deras ämbetes handräckning, på det Hans Maj:t så mycket bättre hade kunnat låta dem tilltala och plikta. Men nu, fast klagan anställts här mycket »generaliter», kan likväl Hans Maj:t intet där uppå »generaliter» anse och förklara alla sina civil betjänta för tröga och vårdslösa eller göra de skyldiga och de oskyldiga lika, utan när någon i synnerhet angifves, då lärer Kungl. Maj:t intet underlåta sådant emot densamma andra till varnagel att gifva. Biskoparne tyckte fuller det ha någon svårighet med sig för prästerna att ge de civil betjänte hos öfverheten an för försummelse i sitt ämbete, men därtill svarades först, att det har mer skäl och mindre svårhet att ge en civil betjänte

an, som är försumlig, än att föra en sådan generalklagan öfver alla eller mesta delen, såsom nu skedt är. 2 Bör prästen billigt hålla före, fast svårare och betänkligare vore att formera några invändningar emot Kungl. Maj:ts förordning, än att föra en rättmätig och sannfärdig klagan öfver den, som intet vill eller vålar att hålla hand öfver det, som i ordningen står och påbjudes. Så mycket som det är skäligare att tala något om öfverträdelsen än att tala något emot lagen, så mycket mindre fara är att angifva öfverträdaren än mästra lagstiftaren. »När något strider emot rätt kyrkodisciplin, som prästen ej ensam kan rätta, och han har vändt sig till vederbörande utan att få hjälp, så är han ju utan skuld och behöfver ej plåga sitt samvete öfver en annans fel.

4. Lyder eden på andra ting, som antingen icke stå uti vår makt allena, eller äro af den beskaffenhet, att man icke hafver viss regla och hof på, när man skrider öfver förbudet, och ingen är, som så noga i akt taga kan, att han icke någon gång däremot bryter, i det han lagen på det nogaste och efter yttersta förmågan icke efterlefver eller också tillkommande ting, som man fullt hoppas det bästa, men kan icke veta, hvad omskiftlighet de kunna vara underkastade.»

Härtill svarades på följande sätt: den invändningen om de ting, som icke stå uti prästernas makt, är redan tillförne förelagd och förklarad, men hvad de saker anbelangar, som äro af den beskaffenhet, att man icke hafver viss regla eller hof på, så hade varit väl, om de blifvit specificerade. Vi kunna fuller tänka, att detta går mest ut på förbudet om öfverflödighet i mat, dryck och kläder, och det samma har först och främst viss regel nog i Guds ord, särdeles uti Pauli förmaning till Titus och Timoteus, där som så står, att »en biskop eller präst skall icke vara någon drinkare, utan nykter och sedig och oberyktad för öfverflödighet, så att han kan hafva ett godt vittnesbörd om sig och icke falla i lustarnas försmädelse.» Hvilken regel är så tydlig och så ampel, att han intet kan bättre föreskrifvas. Dessutom är en viss och god regel nog författad uti själfva kyrkoordningen i det 19 kap. och 29 §. Item den 23 §, där som så står, att en präst skall uti gästabud skicka sig efter sitt ämbetes plikt och värdighet och alltid taga sig till vara för allt det, som i tal och åthäfvor och gärningar Gud förtörna, andra förarga och goda seder förkränka

kan. Item: De skola hafva akt på sig och sitt förhållande, att det är redligt och ärbart.» Och när en prästman allt detta väl iakttager, så kan han, utan att han bryter sin ed, både undfå heder och välfägnad hos andra och efter Pauli lära vara en god värd och gästgifvare, men icke en »fråssare eller fyllehunder», som med tal, åthäfvor och gärningar förtörnar Gud, förargar sin jämkristen och förkränker goda seder. Om prästens klädebonad förmäles ock uti samma kapitel och 27 §, att den skall vara sådan, som deras stånd bäst höfves och anstår, och de ringare präster icke bära sådan drägt, som biskopen och de förnämare, hvilka man billigt har den tanken om, att de veta, huru de sig kläda och tala. Och när de uti själfva ärbarheten och tuktigheten söka att taga den vissaste reglen för sig, så lära ock de ringare taga efterdöme af dem och desto bättre veta att skicka sin klädebonad, så att han är hederlig utan öfverflöd och högfärd». Dessa orden »tillkommande ting, som man fuller hoppas det bästa», man kan icke veta, hvad omskiftlighet de kunna vara underkastade, äro intet klara och tydliga nog, så att vi kunna säkert veta, hvad därmed sökes; men som jag af tal och diskurser har hört, så frukta de mest någon omskiftlighet uti deras underhållsmedel, efter som där står, att de skola låta sig nöja med det, som dem efter Kungl. förordning, som nu är gjord eller härefter gjord varder, med rätta tillkommer. Nu kan hända, om någon omskiftning blir, att den blir dem så snart till förbättring som till förminskning. Men hurudan hon ock blir, så är det rättvist och oemotsägligt, att undersåtarna måste låta sig nöja med höga öfverhetens disposition; ty konungen är den, som äger makt och rätt att tilllägga hvar och en betjänte och hvart och ett ämbete sin lön och att hindra, det icke någon af egenvilja må påbörda eller aftvinga sina underhafvande något mer än det, som de äro pliktiga att utgöra. En af biskoparne uti sal. Konung Gustaf den förstes tid svarade mycket försiktigt och väl, när somliga af de andra påstodo sin förra påviska höghet och myndighet, att han intet begärde vara större och myndigare, än konungen ville och fann godt och rätt vara.» Samma besked bör vara med lönen, hvilken undersåten själf ej får tillägna sig efter eget godtycke, utan bör med tacksamhet och lydnad antaga, hvad som höga öfverheten behagar däruti skäligen förordna; varande inget tvifvel

därom, så länge Gud förunnar Sverige kristliga och fromma konungar, att de ju så lära förse Guds ords tjänare med underhåll, så att de kunna vara därmed åtnöjda och hafva sitt skäliga och nödtorftiga uppehälle; de hafva ock nu orsak på det högsta och underdånigaste att tacka vår allernådigste konung, som all nådig och nödig omsorg för dem och deras bestånd och bästa drager och alltid dragit hafver.

Men det bör intet komma dem främmande före, att Hans Maj:t vill likväl där hos, att allt skall ordentligen och väl tillgå och ingen af själfsvåld missbruka sin ämbetsmyndighet eller sträcka dess rättigheter, andra till tryck och tvång, vidare än som K. Maj:ts förordningar förmå och själfva billigheten medgifver. Således förmoda vi, att de svårigheter och inkast, som emot eden gjorda äro, lära vara så förlagda och förklarade, att ingen lärer behöfva att kvälja sig i sitt samvete eller frukta för menederi, så länge han använder sin högsta förmåga till att troligen och oförsumligen förrätta sitt ämbete och icke af egenvilja, vårdslöshet och själfsvåld uppsåtligen träder ifrån konungens lag och sin plikt. — Biskoparne voro härmed alldeles åtnöjda och sade sig vara glada däröfver, att de hade fått Hans Maj:ts nådigaste tillstånd med slika förklaringar att betaga de enfaldiga en och annan skrupel och svårhet, som dem förekomma kunde, hvilket de intet så ha dristat sig förr att göra, som nu, sedan de ha fått veta Hans Maj:ts nådigste tankar och godtfinnande.»

ERIK BENZELIUS

D. Ä.

En kyrkohistorisk lefnadsbild

Från Sveriges Storhetstidehvarf

II

af

Teol. Lektor **HENRIK AFZELIUS**
Kungl. Hofpredikant.

STOCKHOLM
ISAAC MARCUS' BOKTR.-AKTIEBOLAG
1902.

Då jag började samlandet af material till den lefnadsteckning af Erik Benzelius d. ä., hvars andra del nu utgår af trycket, var det min afsikt att ej offentliggöra något däraf, förrän alltsammans förelåg i sin helhet. Omständigheterna nödgade mig dock att, redan innan arbetet var färdigt, använda dess förra afdelning såsom specimen för lektorat. I slutet af den då utgifna delen uttalade jag emellertid min afsikt att i en senare afdelning fullborda teckningen af Benzelii lif och verksamhet. Att denna min afsikt förverkligats först nu, efter fem års tid, får sin naturliga förklaring i den omständigheten, att jag till detta arbetes utförande ägt endast de snabbt flyende sommarferierna till mitt förfogande.

För det beredvilliga tillmötesgående, som jag under mina forskningar äfven för denna senare del rönt af ämbets- och tjänstemännen särskildt vid arkiven och biblioteken i Stockholm och Upsala, frambär jag härmed min djupt kända tacksamhet.

Stockholm i Augusti 1902.

Henrik Afzelius.

Förteckning öfver de källskrifter, som användts i och för föreliggande monografi.

Otryckta källor:

I. *I Riksarkivet:*

a) Riksregistraturet.
b) Kanslikollegii protokoll.
c) Prästeståndets „ .
d) Riksdagsacta.
e) Svenska ecclesiastika handlingar.
f) Academica Upsaliensia.
g) Upsala kanslersämbetes handlingar.
h) Upsala Akademiska konsistorii skrifvelser till Kungl. Maj:t.
i) Upsala konsistorii (domkapitels) skrifvelser till Kungl. Maj:t.
j) Strängnäs konsistorii (domkapitels) skrifvelser till Kungl. Maj:t.
k) Diverse handlingar, rörande bibelns utgifvande i tryck.
l) Handlingar, rörande utgifvande af bibeln och psalmboken.
m) Handlingar, rörande svenska kyrkan och prästerskapet.
n) Virorum illustrium literæ.
o) De la Gardieska samlingen.
p) Rådets protokoll.

II. *I Kungl. biblioteket i Stockholm.*

a) Handskriftssamlingar.
b) Brefsamlingar.
c) Handlingar rörande Upsala akad. i Engeströms Bibl.

III. *I Kungl. Universitets-Biblioteket i Upsala.*

a) Palmskiöldska samlingen.
b) Nordinska samlingen.
c) Stiernmans Bibliotheca-Svio-gothica.
d) C. Annerstedts Samlingar till Upsala universitets historia. Excerpter.
e) Upsala biblioteks handskriftssamling.

IV. *I Upsala akad. konsist. arkiv.*

a) Konsistoriiprotokollen.
b) Konungabref.
c) Kanslersbref m. m.
d) Literæ ad. Maj. Reg. et Cancell.
e) Album studiosorum.
f) Liber Prælectionum.
g) Literæ ad varios.

V. *I Upsala konsistorii (domkapitels) arkiv.*

a) Domkapitlets protokoll.
b) Visitationsprotokoll och församlingsskrifvelser.
c) Kopior af konsistorii bref.
d) Kungl. bref.
e) Ridderstjernas relation om "Observationes Strengnenses" m. m.
f) Annotationes ad biblia svecana anni 1691—92.
g) 1695 års psalmbokskommittés förslag m. m.
h) Handlingar ang. den s. k. Karl XI:s bibelöfversättning 1683—1700.
i) Upsala domkapitels conceptbok.

VI. *Upsala teol. fakultets protokoll.*

VII. *I Linköpings stifts bibliotek.*

a) Teologi: 67; 80; 158; 166; 169.
b) Kyrkohistoria: 2; 4; 15; 35; 36.

c) Historia: 46; 181.
d) Biographica: 52; 54; 55; 56; 59.
e) Bref: 2; 3; 4; 8; 9.
f) Bref till Benzelius d. ä.
g) Resor. 9.
h) Linköpings biblioteks handl.

VIII. *I Strängnäs konsistorii arkiv.*

a) Konsistoriiprotokollen.
b) Synodalprotokollen.
c) Visitationsprotokollen.
d) "Acter".
e) Utgående skrifvelser.

Tryckta källor:

Ahlqvist, Bexell, Bidrag till svenska kyrkans historia.
Allgemeine Deutsche Biographie.
Anjou, L. A., Svenska kyrkans historia från Upsala möte år 1593 till slutet af 17:e årh.
— —, Svenska kyrkoreformationens historia.
Annerstedt, C., Upsala universitets historia.
Anrep, Gabriel, Svenska adelns ättartaflor.
Atterbom, P. D. A., Minne af Olof Rudbeck d. ä.
Aurelius, Nils, Strängnäs stifts herdaminne.
Beckman, J. W., Den nya svenska psalmboken, framställd i försök till svensk psalmhistoria.
Beskow von, Bernhard, Karl den tolfte. En minnesbild.
Biografisch Woordenbock der Nederlanden.
Biografiskt lexikon öfver namnkunnige svenske män.
Bring, Sven, Handl. i svensk historia.
Brockhaus, Conversationslexikon.
Broocman, Magasin för föräldrar och lärare.
Cornelius, C. A., Svenska kyrkans historia efter reformationen.
— —, Några bidrag till Upsala teol. fak:s historia.
Eenberg, Johan, En utförlig relation om den grufweliga Eldzwåda och Skada, som sig tilldrog med Upsala stad den 16 Maii åhr 1702.

Englund, J. A., Framstående kyrkans män, härstammande från Väster- och Norrbotten.

Esbergius, J., Lillia in tumulum Erici Benzelii.

Fant, E. M., Hypomnemata ad historiam Pietismi in Svecia.

Forsell, H., Minne af ärkebiskop D:r Erik Benzelius den yngre.

Gezelius, G., Försök til et Biographiskt Lexicon.

Hagenbach, K. R., Den kristna kyrkans historia.

Hammarsköld, L., Förteckning på de i Sverige utkomna Schole- och Undervisningsböcker.

Hernlund, Hugo, Bidrag till den svenska skollagstiftningens hist. under partitidehvarfvet.

Herzog und *Plitt*, Real-Encyklopädie für protestantische Theologie und Kirche.

Hollander, A. G., Svenska undervisningsväsendets historia.

— —, Biskopar och superintendenter i Sverige och Finland.

Häggman, J. P., Förteckning öfver svenska upplagor af bibeln.

Indebetou, Harald Otto, Nyköpings minnen.

Karlson, K. Fr., Blad ur Örebro skolas historia.

Klemming, G. E. och *Nordin, J. G.*, Svensk boktryckerihistoria.

Knös, Analecta epistola.

Källström, Arvid, Bidrag till den svenska pietismens historia.

Lagerbring, Sv., Handlingar rörande Sveriges historia.

Lindgren, J. A., Bidrag till den svenska pietismens historia.

Loenbom, S., Utkast till en historia om svenska bibelöfversättningar.

— —, Om Svenska bibelverket.

— —, Anekdoter om namnkunniga svenska män.

Lundström, Herman, Laurentius Paulinus Gothus, hans lif och verksamhet.

Malmström, C. G., Bidrag till svenska kyrkoförfattningens historia under 17:e seklet.

Mayer, J. F., Eines schwedischen Theologi kurtzer Bericht von Pietisten.

Muncktell, Joh. Fr., Wästerås stifts herdaminne.

Nordberg, Jöran A., Konung Karl XII:s historia.

Nordisk familjebok.

Nouvelle Biographie Universelle.

Nyström, Upsala stifts herdaminne.

Odhner, C. T., Sveriges deltagande i Westfaliska fredskongressen.
Peringskjöld, J., Monumenta Uplandica.
— —, Ullerakerensia.
Real-Encyklopädie für protestantische Theologie und Kirche.
Reuterdahl, H., Svenska kyrkans historia.
Rhyzelius, A. O., Episcoposcopia Sviogothica.
Schefferus, Svecia Literata.
— —, Hypomnemata.
Schinmeyer, Johann Adolph, Versuch einer vollständigen Geschichte der Schwedischen Bibeluebersetzungen und Ausgaben.
Schlözer, August Ludvig, Briefwechsel meist historischen und politischen Inhalts.
Schram, E. G., Upsala domkyrka och dess återställande efter branden 1702.
Schück, Henrik och *Warburg, Karl,* Illustrerad svensk litteraturhistoria.
Spegel, H., Then svenska Kyrkio Historian.
Stephen, Leslie, Dictionary of National Biography.
Stiernman, And. Anton, Alla riksdagens och mötens beslut.
— —, Svea och Götha Höfdingaminne.
Strömberg, Th., Bilder och minnen från Södra Mälarstranden.
Svedberg, Jesper, Rettmätiga Heders Förswar.
Söderberg, C. Th., Beskrifning öfver de prästerliga beställningarna i Strängnäs stift.
Tottie, H. W., Haqvin Spegel såsom kateket och homilet.
— —, Jesper Svedbergs lif och verksamhet.
Wahlfisk, Joh., Den kateketiska undervisningen i Sverige ifrån reform. intill 1811.
Wallmark, P. A., Carl XII:s brefväxling, förnämligast med sin syster, prinsessan Ulrika Eleonora.
Wallquist, Eccles. Samlingar.
Westén, Aron, Svenska Kongl. Hof-Clereciets historia.
Wrangel, Ewert, Frihetstidens odlingshistoria ur litteraturens häfder.

I detta arbete använda förkortningar.

R. A.	=	Riksarkivet.
K. B. S.	„	Kungl. biblioteket i Stockholm.
K. U. B. U.	„	Kungl. universitets-biblioteket i Upsala.
U. A. K. A.	„	Upsala akademiska konsistorii arkiv.
U. D. A.	„	Upsala domkapitels arkiv.
L. S. B.	„	Linköpings stifts bibliotek.
S. K.	„	Strängnäs konsistorium.
S. K. A.	„	Strängnäs konsistorii arkiv.
S. K. P.	„	Strängnäs konsistorii protokoll.
S. K. S.	„	Strängnäs konsistorii skrifvelser.
S. L. A.	„	Strängnäs läroverks arkiv.
K. L.	„	Kyrkolagen.

INNEHÅLL.

BENZELII VERKSAMHET

SÅSOM

BISKOP I STRÄNGNÄS

ÅREN 1687—1700.

I. HANS VERKSAMHET I DIREKT KYRKLIGT HÄNSEENDE.
II. HANS VERKSAMHET SÅSOM EFORUS.

I.

FÖRSTA KAPITLET.

Benzelii val till biskop i Strängnäs och flyttningen dit; hans förutsättningar ss. stiftschef och förhållande till konsistoriales. De prästerliga befordringarna; konflikter vid tillsättandet af patronella pastorat. Den s. k. »konserveringen». Indigenatsrätten.

Att en kyrkans man med den framskjutna ställning, som Benzelius på grund af sin lärdom, flit och praktiska duglighet intog vid Upsala universitet, snart nog skulle komma i åtanke, då det gällde återbesättandet af något högre kyrkligt ämbete, var helt naturligt. Och då han, såsom vi i det föregående sett, den 7 Januari 1687 utnämndes till biskop öfver Strängnäs stift, var detta ingalunda första gången, hans namn förekom i sammanhang med biskopsstolen. Redan 1680, således innan han fyllt 48 år, fick Benzelius röster till biskop i Västerås [1], och vid ärkebiskopsvalet följande år efter Johannes Baazius gåfvo många af ärkestiftets präster honom sina röster. Så äfven i Skara stift; ty då biskopsstolen därstädes 1684 blef ledig efter Anders Arusenius, var Benzelius bland tolf ifrågasatte den *fjärde* i ordningen [2].

---

[1] Han fick bland elfva föreslagna det fjärde rummet. (Riksdagsacta 1680 i R. A.)

[2] Sv. Eccl. Handl. 4: 180 i R. A. Samma källa upplyser om att Benzelius vid nytt biskopsval i Skara stift 1692 innehade det *andra* rummet bland tjugo ifrågasatta.

Då biskopen i Strängnäs, Carl Lithman, som 1674 hade efterträdt biskop Emporagrius, aflidit den 14 Oktober 1686, blef Benzelius, som af 140 röster fått 80, af konungen utnämnd till stiftets biskop [1].

Den 9 Februari 1687 upplästes i Strängnäs konsistorium Kungl. Maj:ts bref af den 29 Januari s. å., att Benzelius var förordnad till biskop, "hafvandes H. K. Maj:t haft reflexion på dess berömliga meriter samt klereciets af stiftet och konsistorii vota".

Kort härpå uppvaktades Benzelius i Upsala af en deputation från Strängnäs domkapitel, som lyckönskade honom och stiftet till den skedda utnämningen, och i det bref, som Benzelius med anledning häraf skref till domkapitlet den 11 Mars 1687 [2], kan man se uttalade de grundsatser, som han med Guds hjälp ville vid stiftsstyrelsen tillämpa. Han tackar i detta bref för den heder, som visats honom af de ärevördiga herrar, som på domkapitlets vägnar hos honom infunnit sig. "Genom hvilka jag ock förmodar de andra bröderna vara berättadt, hvad betänkande jag om ett och annat ärende hafva månde, *uti hvilka jag dock gärna låter mig informeras af dem, som närmare vid verket äro och omständigheterna hafva sig bekant, varandes allas vårt förnämsta ögnamål till det, som lända kan till Guds ära och hans församling till vältrefnad*".

Till sin stundande biskopsinstallation inbjöd Benzelius i ett bref af den 3 Juni [3] domkapitlet att sända ombud för prästerskapet, "som samma akt kunna bevista, behedra och med bön och lyckönskan befordra — — — — —. Gärna önskar jag vinna den äran att se

---

[1] Benzelius säger visserligen i sin egenhändiga lefnadsteckning (sid. 31) att han erhållit» »det vördiga prästerskapets i stiftet *enhälliga* val», men enligt Strängnäs Konsist. protokoll den 20 December 1686 voro rösterna fördelade på följande sätt: Benzelius 80 röster, superint. i Kalmar Henning Schytt 21, pastor i St. Mellösa Traneus 13, pastor i Klara förs. i Stockholm M. O. Bergius 8, pastor i Strängnäs Olaus Eckman 6, pastor i Wingåker M. Simming 3, öfverhofpred. Sam. Wirenius 7, biskopen i Skara H. Spegel 1 och past. prim. i Stockholm M. Iser 1 röst.

[2] Finnes i 1687 års »Acter» i S. K. A.

[3] Finnes i 1687 års »Acter» i S. K. A.

här en eller annan af stiftet. Och så framt det sig göra låter, är ock min flitvänliga begäran, dem behagar vid sitt anländande hit till orten komma till mig i gården och betjäna sig af det husrum, som här finnas kan. En sådan och all annan vänskap och ära finnes jag gärna vederredo att med beredvillighet vid förefallande occasioner bemöta. — — — — —“. Den 15 Juni förrättades den högtidliga akten med öfliga ceremonier i Upsala domkyrka af ärkebiskop Svebilius, assisterad af teologie professorn, domprosten Petrus Rudbeckius, professor Petrus Holm och Julius Micrander samt e. o. prof. Israel Kolmodin och några deputerade från Strängnäs stift, nämligen lektorerna Lars Hesselius och Nicolaus Ahlgren samt pastor i Torshälla, herr Lars Kolmodinus.

För att få göra sitt prästerskaps personliga bekantskap samt närmare göra sig underrättad om stiftets angelägenheter beslöt Benzelius att infinna sig i Strängnäs vid det prästmöte, som detta år var beramadt till slutet af Augusti och början af September månad. Han skrifver därom den 4 Juli 1687 till K. Maj:t.: “Jag tänker innan kort, vill Gud, begifva mig till stiftet och göra mig om dess angelägenheter kunnig, fastän ännu en rund tid återstår, till dess nådåret löper till ända.“ [1] Han skref äfven till domkapitlet, att denna hans afsikt skulle delgifvas bröderna med uppmaning att mangrant infinna sig både för att “uti Herrens fruktan bevista de vanliga exercitier som ock med hvarandra öfverlägga, hvad i det öfriga till Guds församlings tjänst kan vara anständigt, jämväl ock att fägna oss af inbördes välgång.“ [2]

Den 28 Augusti anlände han till Strängnäs och deltog redan följande dag för första gången i domkapitlets förhandlingar, då samtliga konsistoriales voro närvarande och hälsades af Benzelius med tillönskan af Guds välsignelse till deras ämbetens förrättande. [3]

Den 31 Augusti samlades stiftets prästerskap till prästmöte, då

---

[1] S. K. S. till K. Maj:t. i R. A.

[2] Brefvet är dateradt d. 15 Juli och finnes i 1687 års »Acter» i S. K. A.

[3] S. K. P. för samma dag.

Benzelius höll en oratio introductoria till dem i gymnasiets sollennitetssal. [1]

Efter mötets slut stannade biskopen ännu några dagar i Strängnäs, under hvilka han satte sig in i stiftets angelägenheter och deltog i ytterligare tvenne konsistoriisammanträden. Före sin återresa till Upsala företog han en rundresa i sitt stift, på hvilken han besökte städerna Örebro, Nyköping och Södertelge samt en del landsförsamlingar. I Mars 1688 var Benzelius åter på ett tillfälligt besök i Strängnäs i stiftsangelägenheter, och först i början af Juni flyttade han med sin familj från Upsala till Strängnäs, dit han anlände den 12 Juni och tog sin bostad i det ståtliga biskopshuset, som enligt en inskrift öfver portalen är byggdt af biskop Johannes Matthiæ år 1650 och som ännu är biskopsboställe. En angenämare bostad kunde han ej önska sig och torde ej heller finnas i hela vårt land. Belägen strax söder om domkyrkan på sluttningen ned emot Mälaren och omgifven af en stor trädgård, som sträcker sig ända ned till stranden, bjuder den på en förtjusande utsikt öfver fjärdar och vikar med täcka öar och holmar, och som en ram sluta sig kring denna leende tafla höjder, bevuxna med ömsom barr- och löfskog. Den gamla stiftsstaden på södra mälarstranden med sina minnen från hedenhös gör i sanning skäl för sitt rykte såsom en af Sveriges täckaste städer och försvarar väl det lof, som en gammal sång af okänd författare sjunger till dess ära:

Strängnäs så god!
Hela mitt blod
Tänker dig prisa:
Mälaren löper dig när,
Örterna växa dig grön.
Luften är sunder,
Guds kraft med under
Sig i dig visar;
Aldrig förgäter jag dig,
Strängnäs så fager och skön!

[1] Denna sal, belägen två trappor upp i det af biskop Konrad Rogge i slutet af 1400-talet byggda biskopshuset, var den samma, i hvilken 1523 års riksdag hölls och där Gustaf Eriksson den 6 Juni valdes till

I detta idylliska hem skulle Benzelius i skötet af de sina få njuta de få och korta hvilostunder, som de nu följande tretton stränga arbetsåren i stiftets och fosterlandets tjänst sparsamt unnade honom, och det är denna hans verksamhet, vi gå att i det närmast följande skärskåda.

Den tidpunkt, vid hvilken Benzelius mottog det maktpåliggande och svårskötta biskopsämbetet, var en vändpunkt i den svenska kyrkans historia. Det behof af enhet i kyrkostyrelsen, som så länge på ett kännbart sätt gjort sig gällande, hade ändtligen blifvit fylldt genom kyrkolagen af år 1686, och det gällde nu att med varsam hand, men på samma gång med bestämdhet vaka öfver respekten för och iakttagandet af lydnad mot den nya lagen, så att den icke fick blifva en blott tom bokstaf. Ingen kunde vara denna svåra uppgift mera vuxen än Benzelius. Han hade varit en af de verksammaste ledamöterne i kyrkolagskommittén och såsom sådan intagit en medlande ståndpunkt, i det han å ena sidan, klokt gifvande efter för tidens kraf, uppgaf den fordran på kyrklig självstyrelse, som i nästan romersk anda hördes från många bland prästerskapet, som voro fanatiska motståndare till envåldet, men å andra sidan bestämdt och med kraft häfdade kyrkans frihet gent emot oberättigade anspråk från statsmaktens sida. Han hade noga följt de olika uttalanden och skäl, som hade låtit höra sig både i prästeståndet och i konungens rådkammare och därefter bildat sin egen uppfattning. Och om det är en sanning, att det icke är nog med att äga en god lag, utan att det äfven kräfves goda domare, som med rättrådighet, moget omdöme och kärlek handhafva lagen, så var för visso Benzelius äfven härutinnan den rätte mannen på den rätta platsen. I alla de många frågor, som ligga under ett domkapitels domvärjo, hade han hunnit väl sätta sig in under de 19 år, han varit assessor i Upsala domkapitel, och under lika lång tid hade han varit pastor i tre olika prebendeförsamlingar, hvadan han icke heller var främmande för den pastorala församlingsvården. Lägga vi härtill, att Benzelius,

---

Sveriges konung. Byggnaden, som vid midten af 1500-talet öfvertogs af konungen, skänktes af konung Gustaf II Adolf till gymnasium 1626 och inrymmer ännu i dag Strängnäs högre allmänna läroverk.

själf utgången från ett fattigt bondehem, ägde varma sympatier för allmogeklassen och så väl förstod dess lif med dess både styrka och svagheter samt att han dels vid hofvet, dels i den högförnäme Magnus Gabriel De la Gardies furstliga salar äfven lärt hofmannaskick, så anse vi oss äga all rätt att säga, att Benzelius kom väl rustad till sitt biskopsdöme.

Genom Kungl. Maj:ts förordning, huru med rättegång uti domkapitlen skall förhållas, gifven den 11 Februari 1687, var visserligen bestämdt, att biskopen skulle presidera i konsistoriet och hans ordinarii assessores vara kyrkoherden uti domkyrkan och gymnasiilektorerna. Men om maktfördelningen dem emellan var däremot intet bestämdt. Hittills hade biskoparna varit små kyrkofurstar, som med stor stränghet och ofta nog med hänsynslös godtycklighet förvaltade sitt biskopliga ämbete, och själfva de ärevördiga fäderna i domkapitlet fingo ej så sällan känna på hårdhandskarna. [1] Detta hade till följd, att i många fall biskoparna handlade tämligen egenmäktigt, stundom i strid mot assessorernas samfällda mening, ja, stundom utan att ens

[1] Som ett intressant bevis härpå må anföras, huru Benzelii närmaste efterträdare biskop Bilberg fann sig den 17 September 1709 föranlåten att till konsistoriales rikta följande ampra strafftal: »Jag hade skolat hålla konsistorium föregångna Onsdag, rätte konsistoriidagen, men som jag fick förnimma Tisdagsaftonen igenom pedellen, att theologi ej vore inkomna från sina pastorater, lät jag därmed bestå och nu därtill en extraordinarie dag därtill måst bruka. Hvarföre, som jag ofta har förmanat Eder, Dn:i Theologi, att I intet så bruka edra præbenden, att I därigenom försummen publica, så har jag nu åter tillfälle att påminna. Eder är i skolordningen tiden föreskrifven, när feriæ äro förbi, och fastän icke alla discentes strax ankomma, bören I likväl vara tillstädes att något begynna, och besynnerlig för konsistorii sakers skull. Jag kan icke utan förtret nämna, att vi, som hemma äro, nästan hafva den föregående veckan varit hindrade med prästernas examen och invigning med mera — och likväl försummen I intet att taga edra penningar och låta en annan arbeta. Jag hafver sagt Eder ofta, att I resa ut om Fredagen och komma in om Tisdagen till edra läxor. Edra kapellaner må sköta församlingen, såsom mina göra; ty pastoraterna äro Eder efterlåtna såsom ett beneficium, men intet att försumma ungdomens bästa och låta lektoratet vara ett πάρεργον (sinekur).» S. K. P. d. 17 Sept. 1709.

höra dem, hvilket helt naturligt framkallade häftiga konflikter. Några sådana sammanstötningar hafva emellertid ej veterligt förekommit mellan Benzelius och hans kolleger. Detta ovanligt lyckliga förhållande berodde förvisso därpå, att Benzelius, själf strängt laglydig, städse handlade i öfverensstämmelse med lagens anda och att han, när han handlade, följde den gyllene regeln att tänka och noga öfverväga först och sedan handla med råds råde. Också hörde sig Benzelius alltid noga för hos konsistoriales, huru man tillförene brukat förfara, innan han fattade något viktigt beslut.

Genom sina personligt vinnande egenskaper förvärfvade han sig aktning från alla håll, äfven hos den svårhandterliga allmogen, och detta gjorde, att han mången gång genom sitt personliga ingripande lyckades utjämna ömtåliga tvistefrågor, med hvilka andra icke kunnat komma till rätta. Ett sådant exempel berättas redan från hans första besök i Strängnäs.

Konsistoriiprotokollet för den 3 September 1687 omtalar nämligen, att sagda dag förekom till förnyad behandling ett mål mellan en kvinna, Marit Ersdotter, och bonden Per Olsson. Kvinnan var trolofvad med bonden, men då denne slog sig på fylleri, nekade hon att gå i brudstol med honom. Förhör hade hållits inför konsistorium, och man hade försökt att åvägabringa försoning parterna emellan, men Marit vägrade, emedan Per ofta var "grufveliga drucken" och då plägade "stöta sig och fara illa med sig". Benzelius tog nu själf förhöret om hand och lyckades snart nog genom förmaningar och allvarligt, men vänligt tilltal att bringa försoning till stånd, så att Per, som "för sitt hushålls skull gärna ville vara försedd med hustru", afgaf det löftet att "intet vilja dricka brännvin, utan vill med Guds nåd lefva som en ärlig man emot henne". Därpå togo parterna hvarandra i hand och bekräftade sin förra lofven, hvarefter de äfven togo biskopen och konsistoriales i hand.

Själf klagar Benzelius öfver att han så ofta måste vara borta från konsistoriisammanträdena på grund af de offentliga uppdrag, han hade med katekesen och revisionen af handboken, psalmboken och bibeln, för hvilka arbeten han vistades än i Stockholm, än i Upsala. [1]

[1] Så var han borta från Strängnäs 1688 från midten af Januari till midten af Juni, 1689 större delen af Januari och Februari samt hela

Men under den tid Benzelius var borta från sitt stift, stod han i liflig skriftväxling med sina konsistoriales, och intet ärende af vikt fick afgöras, utan att Benzelius tagit noga kännedom af handlingarna och uttalat sin mening, som i de flesta fall äfven blef konsistoriets.

En bland de vigtigaste frågorna, som biskop och domkapitlet hade att afgöra, var frågan om ***de prästerliga befordringarna.***

Enligt 1686 års kyrkolag fick ingen inträda i predikoämbetet, som icke var "lagligen och ordentligen kallad och begärd och af sin biskop skickligen befunnen, godkänd och vigd." [1] Vidare heter det, att "den, som vill betjäna Guds församling uti prästeståndet, skall vara gudfruktig och af ärbart, stilla, nyktert och tuktigt lefverne samt obefläckadt namn och rykte, äga ett rent och tydligt målföre och hafva utstått ett allvarsamt förhör utaf en biskop [eller superintendent] och konsistorium — — — — — — — — — — —" [2].

Någon särskildt vid universitetet aflagd examen var således ännu icke föreskrifven för den, som ville till predikoämbetet invigas, utan var denna förlagd till stiftskonsistorierna. [3] Ja, icke ens en

Mars äfvensom enstaka gånger under September och Oktober. 1690 försummade han blott 3 konsistoriisammanträden. 1691 var han borta större delen af årets senare hälft, 1692 senare delen af Maj och hela Juni samt från den 24 September till den 23 November. 1695 var han borta Oktober—December, 1696 21 Mars—5 Juni och 30 September—16 December, 1697 17 Mars—21 Maj, 2 Juni, 7 Juli—25 Augusti, 21 Oktober—22 December, 1698 4 Maj—4 Juni, 27 Juli—27 Augusti, 5 Oktober—14 December, 1699 8—23 Februari, 15 Mars—24 Maj, 1700 6 Mars—28 Maj, 31 Juli—15 September, 10 Oktober—12 December.

[1] K. L. kap. 19 § 1.

[2] K. L. kap. 19 § 2.

[3] Först genom ett kungligt bref af den 12 Mars 1831 föreskrifves det, att "hvarje teologie studiosus, innan han i det domkapitlet, hvarunder han kommer att höra, sig till prästexamens undergående anmäler, skall inför domkapitlet förete betyg, att han vid universitetet varit i teologiska fakulteten inskrifven och där undergått examen i alla de läroämnen, fakulteten tillhöra, samt vid densamma befunnits äga så försvarliga kunskaper i dogmatik och moralteologi, teologiska prenotioner, symbolik, exege-

sådan examen inför stiftsstyrelsen var i lag påbjuden före 1686, utan låg det i vederbörande biskops skön att därmed förfara efter godtycke, så att mången gång djäknar utan vidare ordinerades till det heliga predikoämbetet. Att ett dylikt förhållande icke skulle vara till kyrkans fromma, säger sig självt, och många voro också de präster, som saknade både kunskaper och andra för ämbetet nödiga kvalifikationer. Först i 1686 års kyrkolag föreskrefs, såsom ofvan är nämndt, att "ett allvarsamt förhör" skulle inför biskop och konsistorium föregå ordinationen. Detta förhör skulle ske i 1) de latinska, grekiska och hebreiska språken 2) uti disciplinis philosophicis, förnämligast uti rhetorica, logica, ethica, physica, arithmetica och computo ecclesiastico, 3) uti theologia och i synnerhet våra trosartiklar och locis communibus. De måste ock kunna utantill både på latin och svenska de hufvudspråken, på hvilka trons artiklar sig grunda, och med dem, efter deras rätta förstånd, stadfästa blifva, 4) skola de förhöras uti de förnämsta stridigheter och frågor, 5) uti historia biblica och ecclesiastica, såväl som ock uti theologia morali och casibus conscientiæ, 6) af den bibliska texten förklara några hufvudspråk och låta se, huru de därmed kunna sanningen stadfästa och förlägga dem, som emot säga, och föra dem till ett rätt bruk och öfning uti vår sanna kristendom. [1]

En lag var således nu gifven, men icke så lätt gick det att få den tillämpad. Visserligen kunde man icke komma ifrån dess ovillkorliga bjudande, att en examen skulle anställas, men den blef, åtminstone till en tid, ofta nog endast pro forma. Hvad Benzelius beträffar, så var det hans fasta beslut att äfven här bringa lagens bud till efterlefnad, och det icke blott till dess bokstaf, utan äfven till dess andemening. Och äfven i denna svåra fråga lade han i dagen sitt goda omdöme. Väl vetande, hvilka svårigheter, som

---

tik, kyrkohistoria och pastoralteologi, att han anses kunna till prästexamens undergående af domkapitlet admitteras, åliggande därjämte hvarje prästkandidat att, sedan denna *dimissionsexamen* är tagen, deltaga i homiletiska och deklamatoriska öfningar och äfven öfver sina framsteg därutinnan vid anmälan till prästexamen uppvisa betyg af teologiæ pastoralis professorn.» [Se C. A. Cornelius Upsala Teol. Fak:s Hist. I. s. 21.]

[1] K. L. kap. 19 § 2.

alltid möta i brytningsperioder, då det gäller att bringa till stånd en ny sakernas ordning, förstod han att genom foglighet och eftergifter så småningom drifva sin mening igenom. En blick på Strängnäs konsistorii protokoll, där de omnämna de anställda prästexamina, visar detta.

Den 5 mars 1688 hölls — så vidt protokollen upplysa — den första prästexamen i Strängnäs efter den nya kyrkoordningens tillämpande med studeranden Daniel Lidius, som äfven blef godkänd. Examen var dels skriftlig, dels muntlig. Den senare omfattade exegetik, loci communes, etik, logik och kyrkohistoria. Han sändes därefter till Benzelius, som ej varit närvarande vid examen, och blef af honom prästvigd i Vaxala kyrka den 9 mars.[1] Här må i förbigående omtalas, huru denna prästvigning förorsakade Benzelius allvarligt obehag. Någon mot honom illvillig person — hvem, har det varit omöjligt att utforska — hade till höga vederbörande inrapporterat, att Benzelius plägade viga präster annorstädes än i Strängnäs domkyrka. Denna lögnaktiga anmälan, som gjordes så långt efter nämnda prästvigning som år 1694, hade till följd, att Benzelius från Kungl. Maj:t fick mottaga en "åtvarning" för dylikt tillvägagående. Djupt kränkt och ovan vid sådana tillrättavisningar, skyndar han att fritaga sig från den osanna beskyllningen i en skrifvelse, där han framlägger rätta sammanhanget. Skrifvelsen lyder:

"Eders Kungl. Maj:ts nådigste skrifvelse af den 15 November är nyligen ankommen med nådig åtvarning, att inga prästvigningar må annorstädes anställas än i stiftets hufvudkyrka, där domsätet är, och icke i andra mindre kyrkor för någon enskild kommoditets skull, som uti detta stift skall vara brukligt. Hvarvid Eders Kungl. Maj:t behagar i nåder anföra åtskilliga skäl, hvarför sådana prästvigningar i domkyrkorna böra förrättas, där icke något besynnerligt nödfall sådant hindrar.

---

[1] Benzelius innehade vid denna tid ännu sin professur i Upsala med därtill hörande prebendepastorat Vaxala. Lidius prästvigdes på begäran af öfverste Hans Ramsvärd till huspredikant på dennes boställe Arnö, som var så beläget, att man höst och vår, då det hvarken bar eller brast, icke kunde komma till sockenkyrkan. Öfversten, som önskade, att hans husfolk på detta sätt måtte informeras i sina kristendomsstycken, lofvade, att ordinarie pastor »icke skulle däraf i sin inkomst taga men.»

Eders Kungl. Maj:ts hälsosamma och gudeliga åtvarning erkänner jag med underdånigaste respekt och vördnad. Beder ock med lika underdånighet, att Eders Kungl. Maj:t täckes med vanlig nåde förmärka min ursäkt, att här i stiftet är intet sådant förelupet, utan så många, som här äro ordinerade, hafva sitt prästämbete antagit offentligen här i Strängnäs domkyrka, ingen undantagandes. Men förr än jag hit till orten ankom, sedan jag af Eders Kungl. Maj:t till ämbetet utsedd var, ordinerade jag vid Upsala, dock efter föregången examen här i Strängnäs, en person till Eders Kungl. Maj:ts lifregemente efter salig öfversten Ramsvärds enständiga begäran, och den samme var M. Daniel Lidius, som nu för tiden är lektor här vid kungl. Gymnasium i Strängnäs. Eders Kungl. Maj:t täcktes således i nåder låta sig behaga denna min underdåniga förklaring, i fall att någon annan berättelse skulle vara inkommen om detta stiftet. Ingen min kommoditet bör vara mig så kär, att jag icke fast mer bör hafva afseende på den förnöjelse, som ett så angeläget verk fordrar och med Eders Kungl. Maj:ts högst upplysta vilja och däraf flytande förordning kan vara en lag. Den högste Gud bekröne Eders Kungl. Maj:t och hela det kungl. huset framgent med all sköns lycksalighet, förläne en fröjdefull högtid och därpå följande nyår med många flere. Så önskar — — — — Ericus Benzelius.“ [1])

Den första prästexamen i biskopens närvaro hölls den 20 September 1688 med fem examinander. Vid öfverläggningen, som efter examen hölls, om de skulle anses mogna för ordination, medgåfvo kapitulares visserligen, att det var ganska stor åtskillnad på deras kunskaper, “men förmena likväl, att de samtliga genom Herrens nåd kunna göra uppbyggelse genom predikande uti församlingen, efter såsom de hafva uti predikstolen ett tydligt utspråk.“ Biskopen var emellertid af en annan mening och gjorde stora svårigheter, enär de i många stycken voro svaga, men han lät sig för denna gång nöja med ett uttalande af sin mening till protokollet. Dock stannade domkapitlet i det beslut, att de examinerade framdeles borde visa prof på framsteg i sina studier. [2]

---

[1] S. K. till Kungl. Maj:t den 21 December 1694. R. A.

[2] Dessa kunde bland annat pröfvas vid prästmötena, där, enligt stiftskonstitutionerna, i synnerhet de yngre och obefordrade prästerna voro skyldiga att för konsistorium uppvisa sina under det sista året gjorda predikoutkast. [Se Herman Lundström: Laurentius Paulinus Gothus, Hans lif och verksamhet II. s. 260].

Men härmed synes det hafva varit slut med eftergifterna. Vid prästexamen den 28 mars 1690 t. ex. underkändes tre examinander och tillsades att vänta ännu ett par månader. Under tiden skulle de flitigt förkofra sig i sina stycken "så publice in gymnasio som ock uti kammaren vid konsistoriehuset", och själfva hans högvördighet biskopen och konsistoriales lofvade att undervisa dem "uti de nödigaste stycken." [1] Dylika "kuggningar" synas därefter icke hafva varit sällsynta.

Ingen prästvigdes, förrän man var förvissad om att prästerlig anställning kunde beredas honom, och särskildt förmanades de ordinerade unga prästerna att icke godtyckligt lämna de platser, de erhållit. Så blef en ung prästman P. G. Ljungberg skickad såsom huspredikant till grefvinnan Oxenstierna med förmanande, "att han intet skall gå och sälja sina predikningar i Stockholm, utan blifva hos grefvinnan stadigt, till dess någon annan lägenhet kan för honom yppas, som anständig är." [2]

I detta sammanhang må erinras om ett oskick, som Benzelius med alla till buds stående medel bekämpade, nämligen att studenter och till och med djäknar tillätos att uppträda och predika i kyrkorna. Redan vid sitt första besök i Strängnäs såsom biskop bragte han i konsistoriet frågan på tal [3] och erinrade om att kyrkolagen uttryckligen förbjöd detta. [4] Och följande år skref han bland annat och på förekommen anledning till konsistorium, att en cirkulärskrifvelse skulle utfärdas till stiftets prostar, att de skulle påminna sina kontraktister om att ingen fick predika, förrän han uppvisade attest, att han var examinerad och duglig befunnen eller var försedd med biskopens venia concionandi. Den, som bröt häremot, komme att stånda det straff, som på en dylik förseelse kunde följa. [5] Äfven vid prästmöten gjorde Benzelius erinringar med afseende på denna sak.

---

[1] S. K. P. den 28 Mars 1690.

[2] S. K. P. den 10 Mars 1692.

[3] S. K. P. den 5 Sept. 1687.

[4] K. L. kap 19 § 5.

[5] Straffet bestod i inkallande inför konsistorium i och för erhållande af varning och, om detta ej ledde till rättelse, förvägrad prästexamen

Beträffande *tillsättandet af prästerliga beställningar*, erbjöd kyrkolagen genom de många olika befordringsgrunder, som där omnämnas, rika anledningar till meningsskiljaktigheter mellan dels å ena sidan biskop och konsistorium och å den andra församlingarna, dels biskop och konsistoriales. Särskildt det sväfvande sätt, hvarpå lagen anger gränsen emellan biskopens och församlingens rätt, plägade gifva anledningar till ständiga konflikter. Men äfven härutinnan lyckades Benzelius — man kan nästan säga på ett enastående sätt — genom sitt sunda omdöme och sin fina takt att undvika obehagliga sammanstötningar. Församlingarna nöjde sig i regel med hans åtgöranden, och där någon olika mening förspordes, lyckades Benzelius nästan alltid att få sin mening gällande. Detta gick så mycket lättare för sig, som han aldrig kunde beskyllas för att hylla något slags olagligt favoriseringssystem.

Att emellan biskop och konsistoriales en så sällsynt enighet kunde göra sig gällande, som förhållandet verkligen var, torde till största delen hafva varit Benzelii förtjänst, enär enigheten emellan herrar konsistoriales ej alltid var den bästa, hvarpå vi i det följande skola gifva exempel. Men den omständigheten, att Benzelius aldrig tillät sig några egenmäktiga öfvergrepp samt att han var absolut fri från alla själfviska beräkningar, gjorde, att hans ord alltid vägde tungt i konsistorium. Och för att, så vidt möjligt var, förekomma schismer vid tillsättandet af prästerliga befattningar genomdref han redan vid sitt tillträde till biskopsämbetet, att man tog hänsyn till 1) god vandel, 2) prästerlig tjänstetid, 3) om vederbörande länge tjänt i skolan, 4) röstetal, 5) goda gåfvor.

Ännu ett bevis på huru Benzelius visste att bevara det goda förhållandet till sina medbröder i konsistoriet hafva vi däruti, att han hörde deras mening äfven i frågor, öfver hvilka han enligt kyrkolagen hade att ensam bestämma. Så vid utnämningar af kontraktprostar. Enligt kyrkolagen hade biskopen att, sedan kontraktets

och ordination. Så varnades den 13 Juni 1688 en studerande Osterberg, som hade blifvit kuggad, men icke för ty uppträdde och predikade, hvilket man nu förbjöd honom, tills han kommit under ny examen. O. tackade biskopen för faderlig korrektion. Han ordinerades sedan den 20 Sept. s. å. efter aflagda examensprof.

präster inkommit med förslag, utse den, som han ansåg till ämbetet tjänligast, konsistoriet oåtspordt [1]. Men konsistoriiprotokollen omnämna mer än ett exempel på att Benzelius, innan han bestämde sig i sitt val, lät konsistoriets medlemmar uttala sin mening om de föreslagnas lämplighet. [2]

Gent emot *adelns* icke så sällan förekommande försök att bestämma tillsättandet af pastor, icke allenast i patronella pastorat, utan äfven i de konsistoriella, ställde sig Benzelius bestämdt afvisande. Så t. ex., då Turinge konsistoriella pastorat hade blifvit ledigt. Församlingen hade gifvit de flesta rösterna åt en präst vid namn Olof Rosell, som därjämte hade lofvat att konservera änkan, och biskop och konsistorium genomdrefvo, att Rosell fick pastoratet i strid mot generalmajor Erik Dahlberg, som ville hafva en annnan pastor. [3]

Större oreda vållade de *patronella* pastoraten. Patronatsrätten hade varit en ständig tvistefråga. I prästerskapets privilegier af åren 1650 och 1675 heter det härom blott, att de pastorat, som icke äro regala, skola tillsättas af biskop och konsistorium med församligens fria val och goda nöje, "så att ingen, som därutinnan bör vara intresserad, blifver förbigången och utesluten". Större utrymme för godtycklig tolkning kan väl knappast tänkas, och därför före-

---

[1] K. L. kap 24 § 18.

[2] Så berättar konsistoriiprotokollet för den 5 Sept. 1687, att då det gällde att utnämna prost i Södertelge kontrakt, ville biskopen höra sina medbröders åsikter om hvilka som kunde ifrågakomma. Tvenne nämndes, nämligen pastorerna Olof Nasander i Wårdinge och Jon i Järna. Under diskussionen yttrade då lektor Palmberg, att han trodde sig veta, att kontraktisterna ej skulle blifva synnerligen nöjda med den förre, »efter han är envis och stark i befallning och en kritikus, är ock okunnig om kyrkoräkningar.» Andra åter ansågo pastor Jon icke vara »capabel» därtill. Med anledning af de olika meningarna uppsköt biskopen frågans afgörande. Jon blef dock sedan utnämnd till prost. Egentligen hette han Jonas Nicolaus Gernman och hade fått Järna pastorat efter sin fader Nicolaus Joh. Comstadius (namnet förmodligen taget efter Komsta by i Järna församlig.) Barnen kallade sig Gernman efter Järna församling. Jon dog 1697.

[3] S. K. P. den 8 februari 1693.

kommo också ständiga klagomål, af adeln öfver biskoparnes och af biskoparne öfver adelns intrång i deras respektive rättigheter. Något bättre blef det visserligen genom kyrkoordningen af år 1686, men äfven dennas obestämda ordaformer gåfvo ännu rum för olika tolkning. Den skiljer emellan två slag af patronatsrätt: den ena, som har sin grund i skänkt jord eller kyrkobyggnad, den andra i adelns privilegier allenast. Endast med den förra följde rättighet att kalla en prästman, men äfven denna rätt var i ej ringa mån inskränkt. Det heter nämligen, att patronus skulle föreställa den af honom utsedda prästmannen för biskopen, som ej borde ogilla honom, "*så framt densamme icke, sedan han blifvit ordinerad, är märkligen i lärdom och lefverne förvärrad vorden*".[1] Och om han af biskopen ogillades, så hade patronus att i hans ställe kalla en annan. Denna inskränkning i patroni rätt gaf ofta anledning till sammanstötningar, men i det stora hela måste man förvånas öfver huru lätt Benzelius lyckades utjämna alla svårigheter, då man jämför förhållandena i andra stift. Hans kända oväld och sunda omdöme kommo honom äfven här till god hjälp, och i de flesta fall fogade man sig efter hans mening. Så skrifver han den 18 Januari 1693 till en friherinna Karin Bååth, som hade patronatsrätten i Torsåkers och Lästringe församlingar, och påminner henne om att hon borde inkomma med förslag till efterträdare åt pastoratets aflidne innehafvare. "Vi påminna oss väl", skrifver han, "att fru friherrinnan har en och annan gång utlåtit sig för herr Lars Tandelius, som allenast på fjärde året varit präst och varit där i församlingen hjälppräst. Men domkapitlet kan så mycket mindre bifalla det förslaget, som, förutan de skäl, hvilka en och annan gång tillförene äro anförda, så har ock domkapitlet nyligen i anledning af kyrkoordningen gjort sig om hans studier närmare kunnigt, om han uti dem något har förkofrat sig, sedan han ordinerades, eller ock däruti aftagit, så, ehuruväl man gärna lämnar honom ett behörigt loford, så lärer han likväl af de gjorda profven kunna betänka, huru hans studier sig nu befinna och om han kan säga, att de äro förkofrade. Man gör sig likväl förhoppning, att han efter gjord åtvarning och påminnelse lärer efter hand tillse, huru han förbättrar sina studier. Men i det öfriga kan domkapitlet

[1] K. L. Kap. 19 § 13.

ej bifalla, att han nu för tiden må blifva pastor, som han ock själf gärna sig förnöjer med någon annan sig anständig lägenhet. Högvälborna friherrinnan täckes alltså låta sig behaga att utse någon annan meriterad man, antingen kapellanen här i Strängnäs herr Olof Walingius, som förr har varit föreslagen och hvilkens befordran konsistorium gärna åstundar, eller någon annan lämplig, värdig och väl kvalificerad man. Skulle ock fru friherrinnan ändteligen vilja hafva afseende på någon, som anhörig är till sterbhuset och kunde vara den ålderstigna änkan till hugnad, så har sonen herr Stephan Halling, som nu är kapellan i Fogdö, mycket större meriter än herr Lars Tandelius.[1] Fru friherrinnans gunstiga behag och definitiva slut härvid afvaktar domkapitlet med första, som ske kan, på det fordersamligast må göras i rättan tid den förordning, som både årets tid och församlingarnas nödtorftighet fordra. —"[2]

Friherrinnan envisades emellertid att få sin Lars Tandelius till kyrkoherde, och härom utspann sig mellan biskopen (konsistorium) och friherrinnan en brefväxling, hvilken å Benzelii sida slutade med ett ultimatum, hvarur må anföras följande:

"Friherrinnans skrifvelse — — — — hvaraf förnimmes, att friherrinnan, i betraktande till salig kyrkoherdens efterlefverskas höga ålder och att hon därsammastädes har öfverlefvat 3 sina män, gärna åstundar hennes bibehållande vid prästgården genom denne herr Lars, som är måg där i huset, hvarvid friherrinnan behagar beropa sig på kyrkoordningen och den rätt, som sig tillkommer i församlingen, kunnandes Eders nåde allt därför intet bifalla herr Olof Walingii åstundan, hvilken af consistorio är vorden föreslagen. Härvid behagade friherrinnan gunstigast detta sig påminna, att eftersom änkan uti en så lång tid är vorden betjänt af prästgården och där öfverlefver 3 kyrkoherdar, så borde hon intet mer pretendera, utan hugna sig däraf, att hon haft tillfälle framföda sina barn och nu kan af deras tillstånd få hugna sig. I det öfriga äro slika lägenheter intet under någon arfsrätt. Herr Lars Tandelius har att hugna sig öfver den höga gunst, som friherrinnan behagar bevisa honom, men honom kan konsistorium intet bifalla att komma till pastoratet —
Änkan skall ändå intet blifva förgäten, utan för henne betingas de

[1] Tandelius var änkans måg och således svåger med Halling.

[2] 1693 års Acter i S. K. A.

konditioner, som drägeliga kunna vara, och herr L. Tandelius med någon sig anständig lägenhet ihågkommas —".

Med detta synes friherrinnan hafva låtit sig nöja; ty i konsistorii protokoll för den 22 Mars 1693 är antecknadt, att friherrinnan Karin Bååth "vocerar herr Stephan Halling till kyrkoherdelägenheten i Torsåker, efter såsom konsistorium icke velat bifalla herr Lars Tandelius".

En annan gång gick det dock icke lika lätt för biskopen att genomdrifva sin vilja. En grefvinna Christina Oxenstierna hade besvärat sig hos Kungl. Maj:t öfver att en prästman, Erik Broman, icke fått njuta till godo hennes kallelse till Jäders sacellani, hvartill hon påstod sig äga jus patronatus. Konsistorium, som fått sig ålagdt att afgifva svaromål på hennes besvär, upplyser om att titulus Broman enligt kungl. förordningen och gällande praxis inkallats för att inför konsistorium undergå examen, men att han undandragit sig denna "emot gjorda åtvarningar, kyrkoordningen och sin edsplikt" och framställt sig själf som en martyr, som var ett oskyldigt föremål för konsistorii förföljelse och förtryck. Konsistorium klagar öfver att grefvinnan tager hans parti, "så att hans vanart och olydnad blifver styrkt och underbyggd genom oanständigt medhåll, hvaraf han torde föras i större olycka. Allernådigste konung, om någon skälig aga skall kunna hållas med sådana oskickeliga präster, så är af nöden, att de komma under behörig korrektion, som dem tjänlig är — — —". Kungl. Maj:t gaf Benzelius och konsistorium rätt och ogillade grefvinnans besvär.

Emellertid utspann sig en amper brefväxling emellan grefvinnan, som var mycket förbittrad öfver sitt nederlag, och Benzelius, som gaf henne svar på tal. Kyrkoherden i Jäder hade skrifvit till konsistorium, att arrendatorn Östman på Fiholm värfvade röster för sin svåger Broman, så att en del af bönderna underskrifvit en skrift af innehåll, att de ej hade något emot Broman, utan voro nöjda med det, som grefvinnan häruti gör och låter. Samtidigt hade ett förbittradt bref kommit från grefvinnan, som protesterade mot att Bengt Lenæus blifvit insatt till kapellan, efter det hade skett henne ovetandes och emot hennes vilja och förr än saken hos Kungl. Maj:t blifvit afgjord, förbehållandes ensam sig rätt att utse till kapellan och förordna,

hvem hon behagade. Härpå svarade Benzelius: "Det har behagat högvälborna grefvinnan med dess skrifvelse af den 6 Juni protestera emot den nyligen tillförordnade kapellanen i Jäder och Barfva, hr Bengt Lenæus, förmenande fru grefvinnan sådant vara skedt emot det jus patronatus, som sig tillkommer, hvaröfver grefvinnan har hos H. Kungl. Maj:t gjort ansökning och väntar där öfver resolution. Till tjänstskyldigt svar länder detta, att jag till fru grefvinnans ingifna supplique har i underdånighet inkommit med min förklaring och därpå ernått den resolution, att Kungl. Maj:t vill, det kyrkoordningen skall efterlefvas uti kapellaners väljande, [1] men grefvinnan ej böra påstå något jus patronatus, så länge icke något speciellt bref därpå uppvistes. Konsistorium har alltså funnit sin skyldighet vara efter inhämtadt församlingarnas betänkande tillförordna en länge meriterad och skickelig kapellan, emedan tiden förlängst inne är, då det vacerande stället borde ersättas, så framt icke större olägenhet skulle orsakas. Församlingens ledamöter i gemen, som hans tjänst bäst behöfva, hafva ock fägnat sig af hans ankomst med mycken förnöjelse. Och såsom han därvid besitter det bostället, som Kungl. Maj:t i nåder låtit förordna [åt] kapellanen, så blifver han väl därvid sittandes, tilldess Kungl. Maj:t dömer honom därut, görandes konsistorium sig den underdåniga förhoppning, att han blifver konserverad vid det, som skäligt är, så länge han förer sitt ämbete redeliga. Emot oförskyllda tillvitelser hoppas ock konsistorium sig blifva beskyddadt i Kungl. Maj:ts nådiga rättvisa. Om ock högvälborna grefvinnans arrendatorer och underlydande där å orten understå sig ytterligare med allehanda intriger fortfara och turbera församlingens rolighet, lärer ock det komma på deras ansvar, som finnas därvid intresserade. Den påminnelse, som mig gifves, att jag borde å ämbetets vägnar konservera hvar och en vid deras tillhöriga rättigheter, så äro väl de, som därom draga försorg utan mitt bearbetande. Icke

[1] Kyrkoordningen säger: Om kapellaners tillsättande skall fuller biskopen och kapitlet tillitas, emedan de bäst känna personernas skicklighet och gåfvor samt veta besked om deras framsteg i studier: dock bör nödvändigt församlingens val [och kallelse] föregå; hvarvid ock kyrkoherdens, som en sådan medtjänare betarfvar, [samtycke och] votum ej bör förbigås, [så framt det pröfvas vara skäligt]. Kap. 19 § 9.

heller åligger mig göra dem bifall, som sina förmenta rättigheter vilja bruka till andras förfång och vanheder. —“ [1]

Grefvinnan, som hade svårt att smälta detta, skref den 18 Juli 1700 ett nytt bref till biskop och konsistorium, hvari hon anklagar dem för oförsonlighet och ogunst emot Broman, “helst i anseende därtill, att han uti intet annat brottslig är än allena för den orsakens skull, att han sökt mitt samtycke till kapellanslägenheten uti Jäders socken“. Hon säger, att han för deras förföljelsers skull “måst med hustru och barn af hunger försmäkta, så framt att jag af ett kristmildt medlidande honom icke försörjt och uppehållit, hvilket mig fast högeligen till sinnes går —“

Men Benzelius blef henne icke svaret skyldig. Han skrifver:

“Högvälborna grefvinnans skrifvelse är af konsistorium här i Strängnäs nyligen inhändigad, innehållande först en berättelse, att jus patronatus i Jäders församling genom kungl. kammarens utfärdade resolution är fru grefvinnan tillerkänd, [2] sedan en klagan däröfver, att hr Erik Broman ej har kunnat blifva befordrad till någon lägenhet, utan blifver framgent tillbakasatt endast därför, att han förvärfvat sig högvälborna grefvinnans vocation till sacellaniet i Jäder, den han ej kunnat åtnjuta, icke heller någon annan lägenhet, utan är framgent fru grefvinnan till gravation och olägenhet m. m., som samma skrifvelse innehåller. Till tjänstskyldigt svar länder detta, att konsistorium har orsak att fägna sig öfver det å nyo tillerkända jus patronatus i Jäder, hvilket man väl vet med rätta tillhöra den högv. Oxenstiernska familjen å Fiholmen. Det är ock ingom kommet i sinnet att på något sätt göra *det* disputabelt; utan hvad den sist utfärdade kungl. resolution gaf vid handen, därtill gafs tillfälle af fru grefvinnans egen ingifna besvärsskrift till H. Kungl. Maj:t öfver *kapellansvalet*, hvilken, som den var ogement svår och uppfylld med beskyllningar, så fordrade ock nöden, att den skulle behörigen besvaras. Hvarpå följde det utslag, som är kommuniceradt vordet och sedermera fastställdt. Kan verket få därvid stanna, så är det väl, och många irringar sålunda afhulpna; men

[1] Finnes i 1699 års »Acter» i S. K. A.

[2] Detta gällde patronatsrätten till *kyrkoherdebeställningen* i församlingen, hvilken Benzelius aldrig bestridt. Grefvinnan tycks hafva tagit för afgjordt, att ägde hon denna, så följde därmed också patronatsrätten till *sacellaniet*.

skulle emot förmodan det ej tillåtas, så måste konsistorium hafva sig reserverade behöriga *beneficia juris*. Hvad anbelangar hr Erik Broman och de besvär, som högvälb. grefvinnan af honom hafver, så förorsakas de af grefvinnans egen fromhet emot honom, den han med sina anhöriga gärna, som man märker, missbrukar sig till någon fromma och fördel. Och skedde konsistorium däruti en besynnerlig gunst och bevågenhet, om den beskyllningen finge en gång upphöra, som skulle hr Erik Broman därför blifva hindrad i befordrande, eftersåsom han har erhållit fru grefvinnans vocation, hvilket tillmäle man tillförene budit till att afbörda sig. Men synes likväl, att B. med de sina gifver tillfälle att styrka samma beskyllning till några sina fördelars befrämjande, det han ej bör hafva opåmint. Han vet, så framt han vill veta af sanning, att honom är vordet tillbudet blifva kapellan i sin svågers ställe, som blef pastor efter svärfadern i Gryt. Han vet, att i förliden sommar blef honom uppdragen eskvadronspredikantstjänsten under Södermanlands infanteri; han vet, att honom har varit tillåtet söka sin lycka att komma till tvenne sacellanier i Nyköpings stad, som i förflutne vinter varit lediga. Han bör veta sina egna krafter och lära känna sig själf. Alltså, fastän han är ofta påmint låta å nyo pröfva sina studier, och man må kunna veta, huruvida de hafva aftagit, och ehuruväl han en och annan gång har emot förbud och åtvarning lupit sina egna vägar och förorsakat stora irringar emellan dem, man gärna velat vara med all vördnad förbunden, så visst som emellan andra, så är han ändå intet i förgätenhet att blifva hulpen till någon lägenhet, som honom kan vara anständig, när någon sådan är vidare blifven ledig. Emellertid har han lof och tillfälle att låta bruka sig, hvarest tarfveligit kan vara, men att han emellertid söker betjäna sig af högvälb. grefvinnans godhet, därtill har konsistorium ingen skuld. Han smider själf sin egen lycka eller olycka. Detta [har] man icke kunnat underlåta att komma till tjänstligit svar på högvälb. grefvinnans ankomna skrifvelse jämte begäran att blifva förskont för de oförskyllda beskyllningar." — — — — — — — — — — — — — — — — — — —[1].

Hvad *de regala pastoraten* beträffar, voro bestämmelserna mycket oklara, både beträffande *hvilka* pastorat, som voro regala, och om tillvägagåendet vid deras tillsättande, så ock om hvilka prästmän skulle anses vara till deras erhållande särskildt kvalificerade. Hvad den sist nämnda frågan angår, bestämmer 1686 års kyrkoordning, att de regala pastoraten skola tilldelas välförtjänta prästmän, hof-

[1] Brefvet finnes i 1700 års »Acter» i S. K. A.

predikanter, dem, som tjäna i akademier, gymnasier och skolor samt krigspräster.

Tillsättandet skulle så tillgå, att biskopen inkom till konungen med förslag, och tilläts det äfven församlingen att begära en eller annan, men förbehöll sig konungen utnämningsrätten, då han äfven kunde nämna någon annan än de föreslagna, om han visste honom vara befordran värdig.

Hvilka pastorat åter, som *voro* regala, var länge obestämdt, hvaraf helt naturligt mycken oreda och många konflikter uppstodo. För att bringa ordning härutinnan hade prästerskapet redan på riksdagen år 1660 beslutit, att hvarje biskop skulle uppgöra en förteckning på de pastorat i hans stift, som af ålder varit regala. En sådan förteckning inlämnades också vid riksdagens slut, men då man af regeringen begärde stadfästelse på densamma, gafs till svar, att den nya kyrkoordningen, som snart var färdig, skulle upptaga de regala pastoraten. Men icke ens då kom den utlofvade förteckningen till stånd, enär konungen förklarade, att en sådan icke kunde uppgöras, förrän reduktionen blifvit afslutad. Först 1693 bestämdes, att dels de pastorat skulle vara regala, som af ålder varit det, dels de, i hvilka kungsgårdar, öfversteboställen eller sådana till kronan hemfallna gods, hvilkas ägare haft patronatsrätt, voro belägna, dels ändtligen ett antal pastorat, hvilka konungen fann för godt att för regala anse. [1]

Enligt Kungl. Maj:ts bref af den 16 Aug. 1693 skulle konsistorierna vid förslags uppsättande till regala pastorat meddela sig med landshöfdingarna. Detta gaf anledning till svåra konflikter, och det hände understundom, att biskopen drog det kortaste strået gent emot en mäktig landshöfding. Att under den tid, Benzelius var styresman öfver Strängnäs stift, några misshälligheter förekommit mellan stiftets högsta andliga och världsliga styresmän rörande förslagen till regala pastorat, framgår icke af konsistoriiprotokollen eller andra tillgängliga källor, hvaraf man torde äga rätt att sluta, att några sådana icke ägt rum, åtminstone icke af allvarsammare art. Detta torde hafva berott dels därpå, att Benzelius städse var angelägen att bevara ett godt

[1] L. A. Anjou: Sv. kyrkans hist. från Upsala möte 1593 till slutet af sjuttonde årh. ss. 473 ff.

förhållande till landshöfdingarne, så långt detta sig göra lät, dels därpå, att de sistnämnda å sin sida ej gärna stötte sig med den aktade och äfven på högsta ort mycket inflytelserike biskopen. Men om än detta goda förhållande var regel, så hindrar det icke, att undantag från regeln gåfvos. Härom mera längre fram.

En befordringsgrund, som tillkommit genom gammal häfd och som till stort men för kyrkan under en lång tid fått betyda allt för mycket vid ecclesiastika befordringar, var den s. k. ***konserveringen***, som ej var annat än ett slags pensionerande — i högst beklaglig form — af en afliden prästmans änka eller barn. Sedan den, om också villkorligt, blifvit legaliserad genom 1572 års kyrkoordning, blef den tillämpad och missbrukad i en utsträckning, som ledde till de mest skriande orättvisor vid prästerliga befordringar.

Härpå synes 1686 års kyrkoordning hafva velat göra ett slut, då den visserligen icke helt och hållet stryker denna befordringsgrund, men dock låter den stå kvar på ett sådant sätt, att den endast i sista hand må tagas med i beräkningen. Sedan nämligen kompetensvillkoren äro upptagna i *en* paragraf, [1] utan att bland dem något nämnes om prästmans benägenhet att vilja konservera den aflidne prästens familj, göres i följande paragraf ett tillägg, att hänsyn må tagas äfven till dem, som äro mycket fattiga och hafva många barn, samt till dem, "hvilka den frånfallne kyrkoherdens hus upprätta och understödja kunna; *dock så, att församlingens gagn och goda förnämligast och för all ting därhos sökes och anses, efter slika prästgäll intet ligga under någon arfsrätt, utan ett fritt och ordentligt val, hvilket med allt skäl bör falla på dem, som äro mest skicklige och bäst förtjänte. Om son eller måg är, som pröfvas därtill så tjänlig och så värdig som någon annan, då bör han ock billigt ihågkommas och befordras*". [2]

Det vill tyckas, som borde det ej hafva varit allt för svårt att förstå, hvad kyrkolagen i denna paragraf menar, men visst är, att själfrådiga biskopar och kapitulares allt för ofta läto den i sista rummet kommande befordringsgrunden blifva den afgörande. Att ett sådant tillvägagående skulle vara i strid med Benzelii rättrådiga och lag-

[1] K. L. kap. 19 § 7.

[2] K. L. kap. 19 § 8.

lydiga ståndpunkt behöfver knappast sägas. Men sällan visade sig svårigheterna större, då det gällde att bryta med gammal praxis, än just i detta fall. Dels rådde det i allmänhet i de aflidna prästernas hem stor fattigdom, hvilken det nästan ansågs för en skyldighet för biskop och konsistorium att, i hvad på dem berodde, afhjälpa, dels fällde församlingarna icke sällan en förbön för en bortgången afhållen själasörjares änka och barn. Under sådana förhållanden kunde *summum jus* lätt blifva *summa injuria*, och det fordrades fin takt hos vederbörande för att undvika kollision mellan rättvisan och barmhärtigheten. Och i intet fall sattes denna takt oftare på prof. Knappast något konsistoriisammanträde hölls, utan att där föredrogs någon skrifvelse från en församling eller "en djupt bedröfvad och olycklig änka", som anhöll, att den eller den prästmannen måtte blifva till det lediga gället befordrad, enär han lofvat att på ett eller annat sätt konservera familjen. Ja, omtänksamma fäder läto sig angeläget vara att, medan de ännu lefde, förvissa sig om en efterträdare, som ville förbinda sig att "konservera" hans änka eller dotter. Så skrifver den 13 Augusti 1694 en kontraktsprost till biskopen och lägger sig ut för kyrkoherden i Qvarsebo, som begär att få en adjunkt. "Och är det fuller hans åstundan egentligen, att han finge till sig någon ogift prästman, ty han hafver en ung dotter och åstundar fuller, att hon genom sådant tillfälle måtte blifva försedder. Och är fuller visst, att på annat sätt kan en prästman där ej ankomma eller uppehållas, ty lägenheten är liten. Men kommer någon god man, som är ogift och vill bekymra sig med dottern, så tror man fuller han blifver behållen och kan sedan succedera sin svärfader med tiden." [1]

Hur djupt inrotadt i det allmänna åskådningssättet detta tillvägagående var, kan man se af ett uttalande, som gjordes så sent som år 1696, då den nya kyrkolagen varit praktiserad i nio år, på ett prästmöte i Lund, där det heter, att "som biskop och konsistorium böra på det möjligaste besörja prästhusens konservation, så kunde ock ingen pastor eller annan clericus i sitt änklingstillstånd få träda i annat gifte utan anmälan i consistorio, som väl ville tillstyrka, att han gifte sig inom ståndet, men likväl skulle tvinga ingen till ett visst hus eller hindra någons inklination." [2]

[1] 1694 års Acter i S. K. A.

[2] Wallquist, Eccl. Saml. 2: 458.

Äfven här lyckades Benzelius bevara den gyllene medelvägen, i det han visserligen, så långt hans samvete tillät det, ville hjälpa den nödställda änkan eller barnen, men likväl i första hand såg på församlingens bästa. Ett exempel, bland många, må här anföras. Den 15 Februari 1693 föredrogs i konsistorium en skrifvelse från assessor Bengt Sparre å egna och öfriga Helgesta och Hyltinge församlingsbors vägnar, hvari han anhåller, att en Hr Magnus Vulf måtte erhålla den lediga sacellansbeställningen, "hafvandes de likväl en gunstig tanke om änkans upprättande och konservation, hvartill hr Vulf intet vill samtycka." Men icke förty anhålla de dock att få honom, i all synnerhet som ingen annan hade anmält sig till platsen. Med anledning häraf beslöt konsistorium, att en skrifvelse skulle afgå till församlingarna af innehåll "att eftersom man ej annat har förmodat, än att hr Vulf skulle velat sig hos änkan anmäla; ty har man ej kunnat någon annan dit försända. Och är ej väl gjordt, att han så länge har hållit sina tankar inne med sig. Och all den stund änkan är torftig, och man ej annat vet, än att hon är sedig och stilla, ty är man ännu sinnad att försöka hvad sig göra låter, så att församlingen kan förmånligast hafva sitt nöje och änkan njuta för sig och de sina det samma kaplansbrödet, hvaröfver ock nyligen är inkommen en bevekande förskrift ifrån kungl. rådet Ehrensteens änkefru, som härmed ock lämnas att ses och beveka till medlidande. Församlingen ville alltså af hennes fattiga tillstånd låta sig intalas, att hon icke för hastigt må utstängas ifrån sitt ringa bo och säte, helst efter hon uti så kort tid med sin sal. man det nyttjat hafver och så beklageligen i hastighet honom bortmiste." [1]

Den 5 April s. å. förelästes i konsistorium en ny skrifvelse, hvari församlingarna ytterligare begära Vulf till kaplan. På grund häraf utlät sig konsistorium att "efter tiden nu snart åt Walborgs-Mässo flyter förbi och enständigt påstås, att Vulf måtte komma till sacellaniet i ofvanberörda församligar, så lärer konsistorium härvid intet kunna göra." Slutet blef också, att Vulf enligt församlingens önskan blef nämnd till kapellan trots sin vägran att konservera sin företrädares änka.

Många äro dock å andra sidan de fall, som skulle kunna an-

[1] S. K. P. d. 15 Febr. 1693.

föras på huru Benzelius låter sitt goda hjärta fälla utslaget, i det nöden i prästgället kommer honom att se förhållandena med andra ögon än den stränge lagtolkarens och låta tillsättningen blifva en annan, än den under andra omständigheter skulle hafva blifvit. Många äro också de bref, som finnas i behåll från fattiga prästänkor och prästdöttrar, hvari de uttala rörande tacksägelser till och välsignelser öfver biskopen.

En fråga, som nära sammanhänger med de prästerliga befordringarna, är frågan om *prästers infödingsrätt.* Något direkt uttalande i denna sak förekommer visserligen icke i 1686 års kyrkoordning, men hvad den säger om biskopens och kapitlets skyldighet att vid uppsättande af förslag till konsistoriella pastorat föreslå förtjänta prästmän *i stiftet*, innebär likväl en ganska tydlig erinran om vederbörandes skyldighet att se "stiftets barn" tillgodo. Då därtill kommer, att kyrkoordningen ålägger biskopen att tillse, det icke för många eller ovärdiga personer ordinerades till präster, så ligger det i sakens natur, att biskoparna med oblida ögon sågo sina stift öfversvämmas af präster, tillhörande främmande stift. Detta var i synnerhet förhållandet i de patronella pastoraten; men äfven vid de konsistoriella och regala gjorde adelsmännen och i synnerhet de mäktiga landshöfdingarna sitt allt för stora inflytande gällande i strid mot biskoparnes och domkapitlens vilja. Äfven Benzelius hade upprepade gånger att kämpa emot dylikt intrång på ett område, som han ansåg tillhöra stiftets präster, och om han också understundom såg sina bemödanden gäckas, underlät han dock aldrig att protestera mot hvad han ansåg vara orättfärdigt. Ett sådant nederlag nödgades han smälta redan i början af sin biskopstid. [1] Den mäktige landshöfdingen Henrik Falkenberg [2] innehade såsom ägare till Lagmansö gård,

---

[1] Särskildt inom Strängnäs stift synes man hafva varit angelägen om att försvara infödingsrätten. För detta stift fanns äfven ett stadgande sedan år 1639 af innehåll, att studerande, som ingick i tjänst i annat stift utan konsistorii vetskap, skulle icke hafva att vänta befordran inom stiftet (Wallqvist. Eccl. Saml. 2: 147).

[2] Henrik Georg Falkenberg var vice president i Göta hofrätt och tillika vice landshöfding i Närke och Värmland. Född d. 7 Febr. 1637, död den 2 Juni 1709. (Se Sv. Adelns ättartaflor af Gabr. Anrep).

patronatsrätten i Blackstads och Wadsbro pastorat och hade på grund däraf hos konungen anhållit att få till kyrkoherde i nämnda församlingar kalla krigspredikanten vid Wästerbottens regemente Hr Peder Burgerus, som tillhörde Hernösands stift. Öfver denna anhållan infordrades af Kungl. Maj:t Benzellii utlåtande, hvari denne klart påvisar, att det, särskildt i detta fall, hvarken var rättvist eller af behofvet påkalladt att med kallelsen gå utom stiftet. [1]

---

[1] Då detta utlåtande tydligt angifver den principiella ståndpunkt, som Benzelius intog i dylika befordringsfrågor, återgifva vi det här in extenso:

Stormäktigste Konung, aldranådigste Herre!

Såsom Eders Kungl. Maj:t har i nåder behagat lämna till min underdåniga påminnelse den supplique, med hvilken hos Eders Kungl. Maj:t är inkommen välborne herr landshöfdingen Henrik Falkenberg, angående ersättande af pastoratet i Blakstad och Wassbro uti Södermanland genom regementspredikanten herr Peder Burgerus; alltså till följe af Eders Kungl. Maj:ts nådigste befallning inkommer jag däröfver med mina underdåniga tankar, hvilka Eders Kungl. Maj:t med vanlig ynnest och nåde täckes förmärka. Den förmån och rättighet, som herr landshöfdingen Falkenberg äger i anseende till Lagmansö gård och dess förra ägares mycket kristmilda omkostnad på Wassbro kyrka, som är annex till samma pastorat, samt donationer till kyrkans och kapellens bord därsammanstädes, erkännes billigt med skyldig vördnad och tacksamhet. Men jag kan ej afse någon drifvande orsak, hvarför uti det vakante kyrkoherdeämbetes ersättande herr Falkenberg ändteligen kastar sina tankar på en utstiftes man, hvartill kyrkoordningen intet gifver någon anledning, utan fastmer på ett och annat ställe visar dem, som hafva jus patronatus alldeles plenum på dem, som i stiftet äro infödda och meriterade. Nu finna sig uti stiftet åtskilliga väl kvalificerade och meriterade personer, som böra ihågkommas, såväl gifta som ogifta, så vida uppsåtet är att låta änkan blifva försörjd. Hvad anbelangar herr Peder Burgerus, lämnas han uti sitt värde och deras omdöme, som honom närmare hafva pröfvat. Men han har ock allaredan för en liten tid sedan vunnit Eders Kungl. Maj:ts mycket nådiga föreskrift att böra blifva uti sitt eget stift Hernösand ackommoderad genom första öppning,

Men denna gång var landshöfdingen mäktigare än biskopen, som ej hade annat att göra än att foga sig, sedan konungen beviljat landshöfdingens begäran och härom delgifvit biskop och konsistorium sin vilja. Det svar, Benzelius härpå å domkapitlets vägnar aflät till konungen den 24 Juli 1689, visar å ena sidan den undersåtliga vördnad, hvari han aldrig brast, men häfdar å andra sidan frimodigt de rättigheter, som konungen själf gifvit. [1]

---

med hvilken förordning han ock säger sig gärna vara nöjd. Herr landshöfdingen Falkenberg berättar nu nyligen så många vakanser varit i stiftet, att dess infödde mer än eljes kunnat blifva ackommoderade. Men jag nödgas ock underdånigast det anmäla, att många främmande äro nyligen i stiftet ackommoderade vordna förmedels Eders Kungl. Maj:ts nådigste behag och förordning, och merendels några unga prästmän af stiftet med lägenheter ihågkomne, förmedels deras vocatorer, som i församlingarne allegerat sina jura. Dessutom finner sig ett stort antal af gamla och meriterade prästmän, som ock af dem, som ingen viss lägenhet hafva, utan stundeligen göra ansökning. Eders Kungl. Maj:t har nådigast förtröstat oss, att stiftets lägenheter, helst de, som intet äro regala, skulle få blifva dem infödd om i stiftet bibehållne. Eders Kungl. Maj:t täckes alltså i nåder låta oss därvid blifva konserverade. Helst emedan herr landshöfdingen Falkenberg uti detta ärendet med Guds tillhjälp intet afgår, utan han kan blifva med en försvarlig kyrkoherde af stiftet ackommoderad, den han sjelf behagar sig utse, till sin och församlingarnes nöje.

E. K. Maj:ts underdånigste förebedjare och undersåte

Ericus Benzelius.

Strängnäs den 14 Febr. 1689.

(Se S. K. till Kungl. Maj:t i R. A.)

[1] Eders Kungl. Maj:ts nådigste befallning angående krigspredikanten för Wästerbottensfolket, herr Peder Burgerus, som af landshöfdingen herr Henrik Falkenberg begäres till kyrkoherde i Blakstad och Wassbro pastorat här i Södermanland, att vi med berättelse skulle inkomma, om bemälte herr Burgerus vore i lära eller lefverne förvärrad, sedan han blef ordinerad, hade vi längesedan skyldigast efterkommit. Men som herr Burgerus för andra infallande sine hinder och

Detta måttfulla, men tillika självständiga uppträdande, som synes i allt hafva utmärkt Benzelius, kunde ej annat än stärka hans ställning äfven i de fall, där han på grund af omständigheternas kraf var den förlorande parten. Att för öfrigt dylika kontroverser icke förmådde rubba det goda förhållande, som Benzelius visste att bevara mellan stiftsstyrelsen och länsstyrelsen och som var af så mycket större vikt, som dessa myndigheter på denna tid hade långt flere beröringspunkter än nu, framgår bland annat däraf, att, enligt konsistoriiprotokollen, till just samme landshöfding Falkenberg den 5 Juni

---

resor en rund tid är uteblifven och nu nyligen sig omsider inställt, alltså täckes Eders Kungl. Maj:t detta vårt dröjsmål i nåder ursäkta. Och såsom vi vid herr Bugeri ankomst hafva försport både af hans afskedspass som ock fleras berättelser jämte hans egna betygande, att Eders Kungl. Maj:t har i nåder tillsagt och förvissat honom om samma pastorat; alltså ställa vi oss till hörsam efterrättelse, hvad Eders Kungl. Maj:t har i nåder behagat befalla. Hoppas likväl, såsom ock underdånigast därom bedja, att fastän denne herr Peder Burgerus, som är af främmande stift, njuter denna Eders Kungl. Maj:ts nådiga förordning till godo och för sina långliga tjänster under militien blifver ackommoderad med detta pastoratet, emedan intet nu för tiden är ledigt uti Hernösands stift, hvarest han född och ordinerad är, Eders Kungl. Maj:t likväl täckes låta detta Strängnäs stifts infödde vara sig i nåder rekommenderade, att de icke måge blifva för mycket trängde och utstängde genom främmande. Om herr Peder Burgeri förvärrande uti lära och lefverne, sedan han blef ordinerad, finna vi så mycket större svårhet för oss vara att rannsaka, som ett sådant undersökande och jämförande näppeligen synes kunna ske, utan af det konsistorio, hvarest han tillförene är examinerad och ordinerad vorden, men vi förmoda om honom det försvarligt vara kan. Och såsom Eders Kungl. Maj:ts nådigste vilja och befallning bör vara oss till rättelse om herr Peder Burgeri befordran, så är ock honom nu öppnadt tillfälle att hos den föreslagna församlingen anmäla sin åstundan.

Ericus Benzelius.

Strängnäs 24 Juli A:o 1689.

(S. K. till Kungl. Maj:t i R. A.)

1689 en skrifvelse afläts från biskop och konsistorium med tacksägelse "för all gunst och bevågenhet, som förspord är så väl vid andra tillfällen som i synnerhet uti de publique ärenders befordrande, af hvilka man varit föranlåten söka herr landshöfdingens gunstiga adsistens."

ANDRA KAPITLET.

Prästmöten och visitationer.

De särskilda tillfällen, vid hvilka Benzelius kom i närmare beröring med stiftets prästerskap, voro *prästmöten* och *visitationer* i stiftets församlingar.

Redan 1571 års kyrkoordning föreskref, att *prästmöten* skulle hållas årligen, och på ett prästmöte i Strängnäs 1630 beslöts till och med, efter föredöme från Västerås stift, att årligen *två* prästmöten skulle hållas, ett med kyrkoherdarna och ett med det obefordrade prästerskapet, hvilket sistnämnda vid då anställdt förhör skulle visa sin förkofran i studier. Af okänd anledning blef emellertid nämnda stadga upphäfd redan två år senare [1], och icke ens de i kyrkoordningen föreskrifna *årliga* prästmötena kunde alltid bringas till stånd.

Dessa möten höllos i stiftsstaden, och alla präster, som icke hade särskildt laga förfall, voro enligt Constitutiones Strengnenses [2] skyldiga att infinna sig. Ohörsamhet häremot bestraffades med böter och, om den upprepades, till och med med ämbetets förlust. Dessa möten försiggingo, åtminstone i Strängnäs stift, redan tidigt hufvudsakligen i samma ordning, som nu är bruklig. De räckte i tre dagar, som utfylldes af predikan, disputationer [3], orationer, frågor

---

[1] Jfr. Herman Lundström: Laurentius Paulinus Gothus. II. Kap. 6. s. 168 f.

[2] Antagligen författade af biskop Laurentius Paulinus Gothus.

[3] Dessa disputationer höllos i regel öfver någon artikel i Augsburgiska bekännelsen eller någon del af Hafenreffers Loci theologici.

rörande gudstjänsten, kyrkotukten och hvad i öfrigt hör till prästämbetet.[1]

Benzelius, som var lifligt öfvertygad om dessa mötens stora betydelse för ett godt samarbete mellan stiftschefen och prästerskapet, tog själf alltid flitigt del i deras förhandlingar och öfvervakade noga, att prästerna ej försummade att infinna sig, och den stränghet, hvarmed han bestraffade de försumliga, betog vederbörande all lust för att skolka. I Strängnäs konsistorii arkivs "Acter" finnas många bref till biskopen från prästmän, som i jämmerlig och ödmjuk ton söka att förklara sitt uteblifvande. En skyller på att han måste förrätta en begrafning, en annan på att hans hustru låg i barnsäng, en tredje på "svår anfäktelse" i hufvudet och magen, en fjärde på att hans dräng förlupit honom o. s. v.[2] Och för hvarje fall vidtogs en allvarlig undersökning om saken för att förebygga bedrägeri. Då biskopen på grund af sina många offentliga uppdrag nödgades att vara borta från sitt stift under den tid af året, då det var lämpligt och möjligt att hålla prästmöte, klagar han i sina skrifvelser till domkapitlet öfver att han var förhindrad att det året hålla synod. Under de tretton år Benzelius var biskop i Strängnäs inträffade detta tre gånger, nämligen åren 1692, 1695 och 1699.[3]

Vi hafva i det föregående omnämnt, att Benzelius, redan innan han tillträdt sitt biskopsämbete, infann sig vid prästmötet 1687 och

---

[1] Jfr. L. A. Anjou: Svenska kyrkans historia ifrån Upsala möte år 1593 till slutet af sjuttonde årh. s. 280—281.

[2] Protokollet öfver synoden den 4—6 september 1694 innehåller bland annat, att pastor i Tyresö var frånvarande på grund af »fiske uti hafvet», en annan »propter curas domesticas», pastor i Stenqvista »ægrotat in quolibet synodo», sacellanus i Kumla »propter pauperiem abest», en annan åter »senio confectus».

Från synoden d. 20—22 juni 1700 var en präst borta »ob luctum nuper defunctæ uxoris», och om en annan heter det »in urbe quidem visus, sed jam non præsens».

[3] Huruvida någon synod hölls 1690 hafva vi ej kunnat utröna, enär konsistoriiprotokollen för detta år äro defecta och något särskildt synodalprotokoll ej kunnat påträffas.

då hälsade sina ämbetsbröder. Själf höll han sin första synod den 5, 6 och 7 September 1688, hvarvid dryftades en af Benzelius skrifven afhandling öfver sjette artikeln i Confessio Augustana: De bonis renatorum operibus. Det är en diger afhandling på 30 sidor 4:o. Han kommer här in på häretiska och schismatiska tvister och på jesuitismen samt belyser frågan historiskt genom anföranden, hämtade från Thomas a Kempis, Augustinus, Bernhardus af Clairvaux, Franciscus af Assisi, och Bellarmin; vidrör äfven pietismen och citerar Spener, Carpzow, Schelvig och Maijer. [1]

Hvar och en af de tre mötesdagarna började med predikan samt slutades med aftonbön i domkyrkan. De båda första dagarna voro anslagna åt orationer och disputationer. [2] Den tredje dagen skulle kunna kallas *biskopens* dag; ty då gjorde han sig underrättad om tillståndet i församlingarna, hvilket så tillgick, att han kontrakt efter kontrakt framställde till vederbörande pastores de frågor, hvartill han af omständigheterna kände sig föranledd. Till sist gaf biskopen clerus råd och anvisningar, huru lära, författning och kult rätteligen borde i församlingarna handhafvas.

För att gifva ett exempel på gången af ett sådant prästmöte vilja vi i korthet relatera det hufvudsakliga förloppet vid det första, som Benzelius höll, i September 1688, hvilket kan sägas vara typiskt för alla de följande, då helt naturligt de frågor, som vid hvarje möte förekommo, voro i hufvudsak de samma.

---

[1] I afhandlingens inledning anger Benzelius de hufvudsynpunkter, från hvilka han ämnar behandla sitt ämne, med följande ord: »Ne tamen vel actum agere videar vel penitus trivialia afferre, divina adsistentia fretus, *primo* quædam addicam *de imitatione Christi*, *secundo* de opusculo, quod multorum manibus teritur, Thomæ a Kempis titulum, illum *de imitatione Christi* referente, *tertio de hodiernis pietistis* disserere conabor. (Finnes i L. S. B Biographica. Benzeliana 56).

[2] Efter afslutad gudstjänst den första dagen hälsades mötesdeltagarna af biskopen, innan de egentliga mötesförhandlingarna togo sin början. Så t. ex. heter det i 1693 års synodalprotokoll: Finita concione, totus clerus in gymnasium confluxit ibique familiariter a rev. episc. salutabatur oratione brevi quidem, sed nervosa ac prorsus eleganti. Erat autem illa »*de primordiis christianæ religionis in Suecia seu patria nostra.*»

Sedan man under de två första dagarna orerat och diskuterat biskopens ofvan omnämnda afhandling öfver Augsburgiska bekännelsens sjette artikel, började biskopen den tredje dagens förhandlingar med en fråga, som alltid synes hafva varit stående: *Om den evangeliska läran på alla orter med flit drifves, eller om några irringar sig yppa vid bruk eller annorstädes?* Därefter uppmanades samtliga att vara därom bekymmersamma att i kraft af kyrkoordningen och Kungl. Maj:ts nådiga vilja söka en uniformitet och likhet vid den offentliga gudstjänstens förrättande och dess anhöriga sacros actus, nämligen uti ordning med sjungande, mässande, skriftande, döpande, vigande, kyrkotagande etc. ja, ock ringande samt klämtande om Söndagarna. Och detta allt efter den metod och ordning, som kyrkoordningen befaller. Hvad vidare nödigt är, lär innan kort den reviderade handboken gifva vid handen. Emellertid bör såväl egenvillig korthet som ock på somliga orter självtagen vidlyftighet afskaffas.

Sedan yttrade sig biskopen detaljeradt om *katekesförhören* såväl i städerna som i landsförsamlingarna och manade sina ämbetsbröder att flitigt bedrifva dem på anbefallda tider, med "behörig enfaldighet" och uti god ordning, så att menigheten och i synnerhet den roten, som var kallad att infinna sig till förhör, var på platsen, då det ringt första gången, så att katekesöfningarna kunde begynnas, "när tecken gafs i klockan andra gången". Sedan skulle först en kort psalm sjungas och därpå en vers "om den Helige andes bistånd", hvarefter från predikstolen en morgonbön och "Fader vår" skulle läsas och sedan ett katekesstycke, som skulle förklaras "korteligen, dock tydeligen jämte lämpandet till bruk och öfning". Därpå skulle läsas "den vanliga barnabönen" [1] eller någon annan kort, som hörer till katekesens lära. Sedan anställes förhöret efter de klasser, som kyrkoordningen befaller [2], och emellertid låter klockaren "eller någon

---

[1] Härmed menas Luthers bekanta bön: »Jag tackar dig, Gud, min käre himmelske Fader etc.»

[2] Kyrkolagen kap. 2 § 10 säger, att åhörarne »skola skiftas i tre delar eller hopar; den första blir den, som enfaldeligen kan läsa sina kristendomsstycken; den andra, som kan läsa Luthers uttydning öfver Tio Guds bud, Tron, Fader vår, Döpelsen och Herrans nattvard; den

annan notarius" sig angeläget vara att hålla förteckning öfver dem, som borta äro och hvilkas namn öfverlevereras till sexmannen, som bör utfordra till kyrkans behof böterna af dem, som intet hafva gällande orsaker till sitt uteblifvande. Predikanten skulle låta sig angeläget vara att göra sig förvissad om åhörarnes kunskaper och framsteg och borde därför icke inlåta sig på vidlyftiga förklaringar och digressioner. Han borde särskildt förvissa sig om huru de *förstodo* hvad de hade läst och hört och att de själfva kunde redogöra för innehållet och dess praktiska betydelse för deras tro och lif och bekräfta sin tro med Skriftens språk. Äfven uppmanades prästerna att, om tiden det medgaf, fråga de närvarande, hvad de mindes och hade behållit af den på predikstolen hållna katekesförklaringen. På denna praktiska kristendomsundervisning lade Benzelius den största vikt, och han förklarade, att han själf vid sina visitationer ville taga kännedom om huru det i detta hänseende stod till i församlingarna, och det samma borde prostarna göra vid sina prostvisitationer.

För utöfvandet af en hälsosam kontroll borde åhörarnes framsteg uti kristendomsstyckena införas i en särskild bok, som skulle på kyrkornas bekostnad anskaffas, "uti hvilken bladen böra delas i vissa kolumner, och hvart hjonelag eller hvart hemmans åbo få sitt blad, bestående i tvenne sidor". Och såsom ett bevis på Benzelii omtanke och ordningssinne må omnämnas, att han låtit inbinda en dylik bok, som han nu förevisade för prästerna, för att största möjliga likformighet måtte blifva införd i stiftets församlingar, samt gaf dem anvisning om huru han önskade, att dessa anteckningar skulle göras. Och för att församlingsmedlemmarna skulle förstå, att dessa katekesförhör, som af flere skäl ej föllo dem i smaken, ej voro prästerskapets påhitt, uppmanades prästerna att efter predikan då och då uppläsa de delar af kyrkoordningen, som påbjuda dylika förhör, samt de straff, som följa på ohörsamhet däremot.[1] I sam-

tredje, som jämte uttydningen kan fatta och förstå spörsmål och hustaflan och därhos lära skriftens språk, på hvilka vår tro sig grundar.»

[1] Då den nya kyrkoordningen utkommit, påbjöds det, att hvarje Söndag någon del af densamma skulle från predikstolen uppläsas och förklaras, på det församlingarna så småningom skulle blifva bekanta

sammanhang med påbudet om nämnda katekesförhörsböcker påbjöd biskopen äfven, att "brudvigningar [2] och anteckning af morgongåfvor, barndop och dess vittnen, begrafningar och hvad därvid gifves till kyrkan", skulle uti särskild bok införas med anteckning af dag och datum, "item de penningar, som falla i pungen eller eljes till de fattigas underhåll gifvet varder". Häraf synes, att tillförene någon kyrkobokföring i egentlig mening ej varit bruklig, ännu mindre någon uniformitet hårutinnan funnits, utan att Benzelius varit den, som infört den samma. Åfven erinrade han om den nya kyrkoordningens påbud, att kyrkoräkningarna årligen skulle inlevereras till landskontoren.

Hvad *gudstjänsten* beträffar, uppmanade han sina präster att noga ställa sig till efterrättelse den nya kyrkoordningens bestäm-

---

med den. Jämte ofvan omnämnda lagstadgande om katekesförhören rekommenderade Benzelius på prästmötet 1688 till upprepadt föreläsande kyrkoordningens stadgande om ansvar för eder och sabbatsbrott äfvensom Kungl. Maj:ts plakat om barnamord, om oljud i kyrkor och på kyrkovägar samt om legofolk. (S. K. P. d. 12 Sept. 1688.)

[2] Hvad lysning till äktenskap beträffar, synes därmed före 1686 års kyrkoordnings införande hafva förfarits tämligen godtyckligt. Detta framgår bland annat af Strängnäs konsistorii protokoll den 24 Oktober 1688. Prosten Ljung i Björnlunda hade i en skrifvelse till konsistorium meddelat, att för brudpar där på orten lystes icke tre på hvarandra följande Söndagar i den församling, där bruden togs, utan där hon skulle med brudgummen blifva boende, där också bröllop skulle göras. »Men där bruden tages, lyses allenast första gången för brudstufvugångens skull. Det är ock brukligt att lysa första gången till fästning den ena hösten, då ock fästningsöl göres, men andra och tredje gången, när året är om.» Prosten ville nu veta, om man allt framgent finge förfara på enahanda sätt, en fråga, som kan tyckas vara naiv nog efter den nya kyrkoordningens påbjudande, men som helt visst hade sin grund i allmogens motvilja mot nyheters införande. Domkapitlet resolverade emellertid: Man ställer sig uti de många apparater och lysningar för brudfolket kyrkoordningen till eftersyn och med foglighet rättar det, som pröfvas orimligt efter föregången påminnelse och information.

melser, så att icke den ene prästen gjorde på ett sätt, den andre på ett annat.[1]

Om de förordnade *tingspredikningarnas* hållande på behöriga tider och orter erinrade han särskildt, och hvarje härads präster uppmanades att sins emellan uppgöra en fördelning af dessa predikningar efter någon viss ordning, "att icke någon konfusion förorsakas". Till underlättnad för predikanterna gaf Benzelius anvisning på lämpliga texter för dessa gudstjänster, såsom Levit. 19: 15[2], 2 Paralip. 19: 6—7[3], Zach. 8: 16[4], Proverb. 21: 23[5], Lucas 12: 57—58.[6]

[1] På prästmötet den 20—22 Juni 1693 uttalade biskopen såsom en önskan med afseende på kyrkosången, att prästen och klockaren, som från koret skulle leda sången, »icke så upphöja sin röst, att de förtaga den andra församlingen sitt ljud, utan fast hellre sjunga submissa voce.» Och på prästmötet den 4—6 Sept. 1694 påmintes pastores att tillhålla församlingarna att svara till responsoria. När »Herren vare med Eder» mässas, bör hela församlingen svara: »Så ock med tinom anda», och prästen skulle icke ensam sjunga »tron», utan hela församlingen skulle sjunga med; likaså skulle »amen» sjungas af hela församlingen och icke af klockaren allena. (Se Acta synodalia i S. K. A.)

[2] Leviticus (Tredje Mosebok) 19: 15: »I skolen icke göra orätt i domen; du skall icke hafva anseende till den ringes person, ej heller vara partisk för den mäktige; du skall döma din nästa rätt.»

[3] 2 Paralipomena (Andra Krönikeboken) 19: 6—7: »Sen till, hvad I gören; ty I dömen icke människodom, utan Herrens dom, och han är närvarande, så ofta I dömen. Låten alltså nu fruktan för Herren vara öfver Eder. Gifven akt på hvad I gören; ty hos Herren, vår Gud, finnes ingen orätt, och han har icke anseende till någons person, ej heller tager han mutor.»

[4] Zacharja 8: 16: »Talen sanning med hvarandra; dömen i sannfärdighet fridsdom i edra portar.»

[5] Proverbia (Ordspråksboken) 21: 23: »Den som bevarar sin tunga, han bevarar sin själ för mången nöd.»

[6] Lucas 12: 57—58: »Hvarför dömen I ock icke af Eder själfva hvad rätt är? När du nu går med din vederdeloman till en öfverhetsperson, så vinnlägg dig under vägen att blifva förlikt med honom, att han icke må draga dig fram för domaren; och så skall domaren antvarda dig åt rättstjänaren och rättstjänaren kasta dig i fängelse.»

Enligt kyrkolagens kap. 22 § 2 skulle vid prästvigningar ordinanderna aflägga en prästed, som de sedan skulle egenhändigt skrifva och underteckna, och hvilken skulle förvaras i konsistorium. Emellertid hade Kungl. Maj:t befallt, att hela prästerskapet i riket skulle vid den nya kyrkoordningens införande afgifva denna ed, hvilket tillgick så, att prostarna i sina kontrakt kringskickade ett edsformulär, som sedan insändes till domkapitlet, undertecknadt af kontraktens samtliga präster. Då det förhalades oskäligt länge med dessa formulärs inlevererande, ansåg sig Benzelius föranlåten att vid prästmötet 1688 allvarligen erinra sitt prästerskap om att snarligen efterkomma sin skyldighet i detta hänseende.

Slutligen omtalade biskopen, att Kungl. Maj:t anslagit två *kollekter* årligen till domkapitlets behof, och bestämde tiden för de närmast följande kollekternas upptagande, men öfverlämnade för framtiden åt prästerna själfva att bestämma en dag, som var förmånlig, "likväl så, att icke något stort rop göres härom i församlingarna för deras skull, som eljes äro benägna nog till [att] ett och annat, som eljes hälsosamt är, illa uttyda, utan att prästerna endast hos sina åhörare anmäla en nödig kollekt vara af Kungl. Maj:t anbefalld till stiftets nytta och nödighet."

Detta är det hufvudsakligaste af hvad som förekom vid Benzelii första prästmöte i Strängnäs stift, och det är lätt att se, att hans afsikt i främsta rummet var att göra sitt prästerskap förtroget med den nya kyrkoordningen och gifva nödiga anvisningar, huru den visligen borde tillämpas. Och ingen kunde vara härtill mera lämplig än Benzelius, som själf tagit så verksam del i arbetet med den nya lagen och som alltid rekommenderade varsamhet under brytningstider mellan det gamla och nya. Och hvad han ej medhann att genomgå på det första prästmötet, upptog han på de följande.

Vid prästmötet den 20—22 juni 1693 meddelade Benzelius, att H. Kungl. Maj:t låtit revidera och i några stycken förbättra handboken samt att den inom kort skulle utkomma af trycket och fördelas i församlingarna. I sammanhang härmed varnade biskopen för att egenvilligt utesluta något i handboken, såsom han förnummit förhållandet tillförene hafva varit i somliga församlingar, särdeles vid döpelsen, där exorcismen och några böner plägade öfverhoppas. Många präster lutade nämligen åt synkretismen och sökte ett försvar

för detta själfsvåld i Joh. Matthiæ uttalande i sitt arbete *Idea boni ordinis*, att exorcismen vid döpelsen borde oförmärkt bortläggas såsom ett likgiltigt ting. Vidare uttalade sig biskopen skarpt emot det oskick, som insmugit sig, att sönderdela döpelsen i två olika akter på så sätt, att barnet först döptes hemma och sedan "pompose" kristnades i kyrkan, och erinrade om kyrkoordningens bestämda förbud mot ett dylikt förfaringssätt.[1]

Angående *nattvardens* firande erinrade Benzelius på 1688 års prästmöte om att de, som vilja begå H. H. nattvard, måste först anmäla sig antingen Söndagen förut efter gudstjänstens slut eller ock senast efter veckogudstjänsten på Fredagen, "på det ett så heligt verk må med behörig vördnad handteras och Kungl. Maj:ts nådiga befallningar efterlefvas".[2] Vid prästmötet 1693 förmanade biskopen

[1] I April 1694 ankom den nya handboken till stiftet och utskickades till församlingarna med följande skrifvelse: »Det har H. Kungl. Maj:t i nåder behagat låta å nyo öfverse vår vedertagna kyrkoagenda eller handbok och den närmare konformera till själfva kyrkoordningen samt till några nödiga stycken föröka, hvilken, ehuruväl den för några månader sedan är af trycket utfärdad, likväl hafver för andra infallande hinder i nödiga exemplar intet kunnat i stiftet afskickas förrän i dessa dagar, då de ock ankomne äro.» Därjämte följde en anvisning, huru den nya handboken skulle tillämpas. »När praktiserandet af denna handbok begynnes, så kan sådant af predikstolen efter predikan förkunnas och åhörarna påminnas att intet låta sig undersamt förekomma, om de uti ett och annat finna till själfva orden en liten ändring, då ock kan uppläsas Kungl. Maj:ts bref strax efter titeln, predikanterna såväl som åhörarne till rättelse och påminnelse, hvilket med mera lämnas till prostens och kyrkoherdarnas försiktiga förordnande.» (S. K. P. den 25 April 1694.)

[2] På förfrågan af en präst, huru man skulle förfara med dem, som oskriftade gingo fram till H. H. nattvard utan att förut hafva antecknat sig, svarade Benzelius å konsistorii vägnar: »När somliga visa sin genstörtighet eller egenvillighet, viljandes de intet sådant efterlefva (utan att låta sig antecknas, förrän de framkomma till skrift, och isynnerhet att somliga intet vilja tåla, att de antecknade efter listan skola uppräknas och de andra visas tillbaka) utan komma fram, en part oantecknade, en part förbudna, en part för ofta, en part sällan, en part

prästerskapet att hålla korta, enkla och lättfattliga skriftermål, som borde föregås af några frågor. Under det syndabekännelsen lästes, skulle absolvendi ligga på knä, "visandes därmed sin andäktighet". Vid sådana förhör före absolutionen ville dock Benzelius, att prästerskapet skulle gå mycket mildt och varsamt till väga för att icke skrämma folket bort från nattvardsbegåendet. Man borde mera fästa sig vid hjärtats längtan och enfaldiga tro än vid kunskapen i katekesens ordaformer, och var det särskildt af vikt att öfverse med de gamlas brister härutinnan. [1]

Benzelius plägade sluta prästmötena med att rikta en del frågor och uppmaningar till prästerskapet. Han lade dem samtliga, i synnerhet de yngre prästerna, på hjärtat att icke lägga bort bibelläsning, utan flitigt öfva sig däri, att med all flit bedrifva katekesförhören och att därvid intet försumma, att vinnlägga sig om tjänliga metoder uti predikande, så att andra kunde förstå dem och hafva uppbyggelse däraf, "i synnerhet att de bruka skola *en* metod uti skriftande och enfaldigt därmed umgå, tagandes ett språk utaf den Hel. skrift att förklara på det korteligaste", att icke tillåta någon att gå till nattvarden i sakristian, att icke vara för stränga med likstols utkräfvande, "såsom däröfver stora klagomål förspörjas, utan prästerskapet måste därmed 'moderate' umgås, så framt likstolen icke skulle tagas alldeles ifrån dem; ingen bör tvingas öfver sin förmåga". Han uppmanade prästerna att icke taga för hög lösen af

oskriftade till H. nattvard, såsom Er skrifvelse lyder, så måste man nödvändigt finna på något medel att låta sådana blifva utmärkta, sedan de åtskilliga gånger äro oftentligen förmanta att rätta sig i saken. Och att till sådant rättande är tjänligt, att man efter listan tillåter åhörarne gå till skrift och de andra, som för sin egenvillighet eller genstörtighet intet vilja gifva sig an, blifva den gången tillbakavista, det finner konsistorium intet oskäligt.» (Brefvet, skrifvet af Benzelius, finnes i 1691 års »Utgående skrifvelser» i S. K. A.)

[1] Vid prästmötet den 3—5 Mars 1696 frågade prosten i Glanshammar, om man skulle »mista prästen, när man släppte de gamla fram till Guds bord, som intet kunna läsa», hvartill biskopen svarade: »Man bör hålla sig härvid försiktig, skolandes de unga åtminstone kunna grundorden.»

dem, som flytta ur församlingarna och begära sina attester; ty det var oförsvarligt att efter en viss hög taxa fordra lika mycket af alla. Tolf eller femton öre kunde vara nog, och af de fattiga borde de icke taga något. Slutligen förmanade han klereciet att "hvar och en iakttaga i sin församling hvad hans plikt oeh skyldighet är, rätt dela Guds ord, kristeligen lefva och vinnlägga sig om att hålla goda ordningar vid makt, flitigt idka sina studier, låta sitt ljus lysa för andra, att påminna sig, hvad god frukt och uppbyggelse de i Guds församling kunde göra, att kyrkoherdarne väl förliktes med sina medarbetare i ordet, så ock kaplanerna väl förliktes med sina kyrkoherdar, icke vara uppstudsiga och bullersamma emot dem, som af Gud och höga öfverheten voro satta till deras andliga förmän. Och härvid erinrade biskopen om hvilken förargelse kunde inrota sig i församlingen, om prästerna sins emellan voro oense och stridiga. De skulle icke för mycket stå på sin respekt hos sina åhörare, men icke heller för mycket åsidosätta sin värdighet, utan hålla medelvägen, så att de i gudsfruktan och lefverne förelyste sina åhörare, de skulle vara vänlige med de fromma och umgås försiktigt med de vrånga, på det att ett godt förtroende alltid måtte vara dem emellan, att uppbyggelse i Guds församling af predikanterna må göras o. s. v.

Vid de *visitationer*, som Benzelius företog i sitt stifts församlingar, fick han rikligt tillfälle att lära känna prästen i hemmet och i templet, att se i hvad mån de föreskrifter iakttogos, som vid prästmötena gåfvos, att på nära håll iakttaga förhållandet mellan församlingsläraren och åhörarne, att kontrollera, huru prästen vakade öfver kyrkans tillhörigheter samt i öfrigt bevakade hennes intressen.

Biskopsvisitationer anbefallas redan i 1571 års kyrkoordning, och kyrkolagen af år 1686 säger: "Biskopen skall uti sitt stift en gång om året visitera så många församlingar, som möjligt är; och, förutom prosten och några kontraktister, en af kapitlet och dess notarius sig till hjälp taga." [1]

Ehuru Benzelius, dels på grund af de många offentliga uppdrag, som långa tider påfordrade hans frånvaro från stiftet, dels på grund

[1] K. L. kap. 24 § 6.

af ohälsa var förhindrad att fullgöra kyrkolagens bud om årliga visitationer, lade han likväl stor vikt vid dem, och då han själf var borta, fordrade han, att kontraktsprostarna skulle flitigt visitera i sina prosterier. Då han var oförhindrad att själf visitera, lade han i dagen en högst ovanlig energi och uthållighet. Han tog då vanligen sina visitationer i två terminer, en del på vintern, före vårarbetets början, en del på eftersommaren och hösten, sedan skörden var inbärgad. Såsom exempel på hans uthållighet må anföras, att han år 1689 under Maj, September och Oktober höll icke mindre än *tjugofyra* och året därpå under Februari, Mars, Augusti och September *tjugotre* visationer, något, som tvifvelsutan saknar motstycke i våra dagar, trots nutidens snabba och bekväma kommunikationer. Och att Benzelius icke slarfvade ifrån sig sina visitationer, framgår oförtydbart af de vid desamma förda protokollen. Till bevis härpå och såsom en tidsbild, icke utan sitt stora intresse, vilja vi redogöra för en sådan visitation, den, som biskopen höll i November 1688 i *Åkers* församling, som var biskopens prebende. Och vi göra det bäst genom att i hufvudsak låta protokollet tala. [1]

Efter gudstjänstens slut framträdde biskopen för församlingen och talade öfver det skriftens ord i 1 Timoteus 3: 5: »*Den som icke förestår sitt eget hus, huru skall han förestå Guds församling?*» Adplicerade detta till sitt kall och ämbete, men förnämligast till sitt kyrkoherdeämbete uti den församlingen. [2] Därefter framkallades ung-

---

[1] Några protokoll i egentlig mening synas före Benzelii tid ej hafva förts vid visitationerna i Strängnäs stift, åtminstone var det ej allmänt brukligt, och de få, som finnas, kunna knappast försvara benämningen protokoll.

[2] I allmänhet plägade visitationsakten inledas med uppläsandet af 7:e paragrafen i kyrkoordningens kap. 24: »Hvad deras plikt och skyldighet är, som vid visitationerna egenvilligt uteblifva, hvarom sexmännerna i sina rotar borde rannsaka och själfva tillse, hvad de haft för händer, som kan tjäna dem till ursäkt eller intet.» Nämnda paragraf i kyrkoordningen lyder: »Terminen till visitationen afkunnas några predikodagar förut, såväl som ock korteligen, hvad därvid skall förrättas; och måste både lärare och åhörare sig därtill skicka och bereda. Inga åhörare, hög eller låg, barn eller tjänstfolk, icke heller de af främmande lära,

domen efter vanligt manér uti högkoret och blef af biskopen själf förhörd uti Luthers katekes med utläggningar och spörsmål, och hr Järling, domesticus i Åker, befalltes därhos gifva prof på sitt manér uti examinerande. Sättet uti själfva förhöret bestod i frågor, hurulunda de rätt kunde förstå katekesens grundord, hvilket manér notarius consistorii ock brukade hos de äldre af kvinnokönet, som sutto i sina bänkar på bägge sidor. Herr Daniel Lidius (assistent) repeterade emellertid med soldaterna neder i kyrkan, därest de hade sina bänkrum. Sedan företog biskopen examen med de äldre af manfolksraden, som sutto kvar i bänkarna, och befanns, att större delen kunde själfva katekesens grundord och merendels Luthers utläggning, som ock ett vackert antal var af dem, som kunde läsa i bok. Somliga af soldaterna gafs ett godt loford uti sina kristendomsstycken, men somliga funnos nog svaga och vårdslösa. [1]

som bo i socknen, må utan laga förfall blifva därifrån, undantagande så många, som till husets skötsel och säkerhet nödtorftigt hemma lämnas måste. De motvilligas och tredskas namn skola upptecknas, och den förfallolös uteblifver, böte till kyrkan en daler, men barn och legofolk två marker silfvermynt.»

[1] I allmänhet tyckas soldaterna icke hafva hedrat sig vid dessa förhör. Vid visitation i *Bétna* förs. (den 6 Oktober 1689) heter det i protokollet, att »soldaterna voro som vanligt dåliga, ingen kunde läsa i bok och kunde ej heller läsa 'memoriter' Lutheri utläggning, mycket mindre svara på förståndsfrågor». I *Stora Malm* (den 4 Oktober 1689), där dock »ungdomen af gossar, drängar och pigor kunde merendels vackert läsa i bok samt 'memoriter' sin katekes, somliga ock utreda sig uti de frågor, som däröfver framställdes, kunde man hos soldaterna ej skönja stora framsteg. Ingen kunde tydeligen läsa innantill, och somliga kunde icke läsa sin catechismi canonicam», och i *Stigtomta* (den 13 Oktober 1689) ville några af soldaterna, som hade sin plats på läktaren, ej komma fram till förhöret, och skulle de antecknas och angifvas hos officerarne. Dess bättre gafs det dock undantag från detta ofördelaktiga omdöme om soldaterna. Så heter det vid visitationen i *Husaby* och *Oppunda* (den 9 Oktober 1689), att soldaterna här voro något bättre, »intet oäfna i sina kristendomsstycken».

Efter slutad examen gjordes påminnelse af biskopen, att de alla skulle beflita sig om en daglig förkofring uti sina kristendomsstycken, dem både äldre och yngre borde låta sig vara angeläget att idka icke allenast i församlingen, utan ock hemma i sina hus.

Biskopen förehöll ock ungdomen, om någon visste säga något predikans ord, då väl en och annan kunde framdraga några ord af evangelium eller texten, men att förklara meningen kunde de intet utlåta sig, icke heller påminna sig några lärdomar. Härhos föredrog för dem biskopen många gudeliga förmaningar till sorgfällighet om Guds sanna kunskap och att föra ett ärbart och kristeligt lefverne. Därjämte påmintes om att de skulle vara bekymrade, huru vid gudstjänsten allt väl och skickeligen tillgår och att Herrens hus och tempel hålles vid makt. Vid hvilket tillfälle berömdes H. Maj:t änkedrottningens höga gunst, som H. Maj:t låtit påskina med en kostelig tafla, som ämnades till altartafla.

Sist befalltes ock hela församlingen låta höra sin röst med sjungandet af psalmen: "Helga trefaldighet, statt oss bi etc.", efter hvilkets förrättande kvinnfolken och ungdomen gafs förlof med lyckönskan och förmaning att förkofra sig uti Herrens fruktan. [1]

---

[1] För psalmsångens höjande nitälskade Benzelius mycket (orglar funnos ej vid denna tid, åtminstone icke på landsbygden), och han underlät aldrig vid sina visitationer att underrätta sig om församlingarnes ståndpunkt i detta hänseende. Där sången gick med lif och lust, blef han strålande glad och hade alltid ett uppmuntrande ord af erkännande, liksom han å andra sidan skarpt klandrade likgiltighet och okunnighet. Så t. ex. vid visitation i *Blacksta* (den 29 September 1689), då det befanns, att vid sången "en stor del kunde vackert upphöja sin röst, för hvilket de berömdes och förmantes vidare sig därutinnan öfva. När de sjunga 'tron', böra de vid de tre personernas nämnande böja sina knän.» Och när församlingen vid visitationen i *Svennevad* (den 19 September 1690) hade sjungit psalmen: »Gud af sin barmhärtighet», tackade biskopen Gud, att de så kunde upphöja sin röst, och förklarade psalmens innehåll. Däremot hade han i *Stora Malm* (den 4 Oktober 1689) anledning att klaga öfver att sången gick dåligt, och han ställde till husbönder och matmödrar en allvarlig maning att jämte de unga flitigt öfva sig i hemmen i sammanhang med morgon- och aftonbönerna.

Härmed var den förra delen af visitationsakten slut.

Sedan framkallades kyrkovärdar, sexmän och de åldriga i församlingen, framkom ock kamereraren Westphal[1], då efterföljande handlingar togos för händer:

1) Öfversågs kyrkans inventarium och befanns allt vara riktigt, allenast en liten bibel var förlorad, som likväl fanns uti det gamla inventario vara uppförd, samt *liturgien* och *Regelii betraktelse.*[2]

Vid samma tillfälle frågades: Om något gifves för bårkläde vid likens jordafärder? — Svar: Hustru och bonde gifva fem daler, men de andra fyra, dock blifver det nu nog förnött.

2) Hvem hafver nycklarna till kyrkans kistor och dess medel under händerna? — Svar: Kyrkovärdarna. Härvid påmintes, att man måste efterlefva kyrkoordningen därutinnan, så att kyrkoherden har en nyckel, kyrkovärden en och den tredje en sexman. Framtogs alltså kyrkans räkningsbok, hvarvid kamereraren Westphal påminte om ett och annat angående kyrkans medel och huru de voro använda till reparation. Lofvade ock kamereraren, att han ville inkomma med förteckning af samma omkostnad och låta se, huru med kyrkans utgifter är beskaffadt.

3) Huru stor vin- och byggningssäd finnes här? — Svar: 14 tunnor, som intet räcka till bara vin, mycket mindre till någon byggning. Härvid blef påmint, att vinpenningar borde gifvas af

[1] Johan Westphal, adlad von W., till Näsby och Taxinge socken samt Sundby, var född den 18 September 1636; blef kamrerare i änkedrottning Hedv. Eleonoras lifgeding (som omfattade Gripsholms, Eskilstuna och Strömsholms län) 1671; hauptman i bemälte geding 1691; död den 24 Mars 1710. Han dog barnlös och ligger jämte sin hustru begrafven i Taxinge kyrka, som han af egna medel lät ånyo uppföra och skänkte den äfven klockor, predikstol, altartafla och alla kyrkans skrudar samt andra dyra och kostbara prydnader. (Se Svenska Adelns ättartaflor af Gabriel Anrep.)

[2] I allmänhet tycks kyrkornas bokförråd hafva varit skäligen fattigt. Utom de ofvan nämnda plägade de innehålla: Gustaf Adolfs bibel, M. Petri Vexioensis likpredikningar, D:r Paulini Ethica christiana, D:r Paulini psalmbok, D:r E. Emporagrii katekes, Confessio Augustana, Karl XI:s nya kyrkoordning och en sångbok.

inhyses folk, torpare och bruksfolk, fastän icke så mycket af hvar person, som förr varit stadgadt. De betjänte vid järnbruket lofvade communicera med sina principaler, "men för bruksfolket vid krutbruket plägar herr Hackersköld [1] årligen betala".

4) Hvad förslag skall man gripa till med kyrkobyggnadens befordrande, som står påbegynt? Kamereraren svarar: Församlingen kan skjuta därtill något, hvar och en efter sitt stånd och ämne.

5) Frågas, om vid liks begrafvande i kyrkan gifs några penningar som ock för grafvar? — Svar: Nej, och de, som hafva sina egna grafvar, gifva heller intet. Allenast 30 daler äro gifna för den murade grafven vid altaret, hvilka penningar herr Järling säger sig intet veta, hvem hafver emottagit. Detta skulle närmare efterfrågas.

6) Är det beviljadt, att bänkarna fram i koret skulle tagas dädan? — Svar: Ja, hvilket kamereraren äfven bifaller och säger det vara tjänligt, att koret bör vara rent. Klagades öfver att folket står trångt neder i kyrkan. Frågades alltså, om på bänkerum är något särdeles register? — Svar: Ja, det finnes ett gammalt i kyrkoboken. Och all den stund det frivilligt samtycktes, det koret skulle blifva rent, alltså slöts det enhälleligen, att bänkarna kunna gå fram till den främsta pelaren i kyrkan. Om läktarens uppsättande blef ock något talt, men kunde intet göras till saken, efter inga medel finnas, och mycket annat måste först hjälpas.

7) Om någon fattigstuga hafver här varit? — Svar: Nej, och likväl äro här i församlingen många fattiga. Påmintes ock, att efter Kungl. Maj:ts ordning borde husen något bättre flyttas ifrån kyrkan, i synnerhet klockaregården och några hus i prästgården, att kyrkan icke kunde stå i något äfventyr för eldsvåda, men man visste inga medel att tillgå. Klockaren och hans folk förmanades noga taga sig därföre till vara. Om kyrkoboden berättas, att där finnes mangel på taket.

8) Hafva I, gode män, något själfva vidare att påminna? — "Det vore väl", svarar en, "om det kunde här i kyrkan åter upp-

---

[1] Thomas Hacker, adlad Hackersköld, var faktor vid Åkers krutbruk och tillika inspektor öfver alla krutbruk i riket samt har inlagt mycken förtjänst om krutillverkningen i Sverige.

byggas en läktare, efter folket står mycket trångt". Detta skulle framdeles tagas i betänkande, när man först fått förfärdiga det, som hörer till altartaflan och klockstapeln, som skall byggas af nyo, hvartill af hvar gård skulle skaffas spån, 200, och en god sågstock till bräder, på det verket kunde i tillkommande vår företagas. Hvad vidare kan vara att föredraga skall vid gifvet tillfälle öfverläggas med socknemännen uti sockenstugan, vill Gud.

I sin öfvertygelse om nyttan och nödvändigheten af ofta återkommande visitationer styrktes Benzelius allt mer vid sina besök i församlingarna. I de församlingar, där visitation ej på länge hållits, var det i regel ganska illa beställdt, så ock där mycket gamla präster funnos, som måst länge begagna sig af predikobiträden. Så var t. ex. förhållandet i *Helgesta*, där Benzelius höll visitation den 25 September 1689. Endast högst få kunde svara på de allra enklaste förståndsfrågor. Af kvinnfolken kunde endast fyra läsa i bok. Pastor klagade öfver att åhörarne försummade att i rätt tid infinna sig till gudstjänsten, som oupphörligt stördes af senkommande kyrkobesökare [1], hvilket föranledde biskopen att förmana församlingen att infinna sig i rätt tid, och att de, som icke i tid kommit till kyrkan, skulle hålla sig stilla vid dörren, tills trosbekännelsen var läst, och icke förarga de andra. Då det vidare på gjord förfrågan upplystes om att morgon- och aftonklämtningen försummades, varnade biskopen för ett sådant själfsvåld och erinrade om klämtningens vackra betydelse. Hvar och en af församlingens ledamöter påmintes om att vid klämtningen "vara sorgfällig läsa en bön och annan om välsignelse uti sitt arbetes förehafvande". Slutligen klagade pastor, "att de hålla ett orimligt säljande med öl och tobak vid bägge kyrkorna [2] om sabbaten", och förehöll dem biskopen med anledning häraf allvarligen det straff, som kungl. förordningen stadgar för sådant.

Äfven i *Sorunda*, där Benzelius visiterade den 14 Februari 1690, var det i kyrkligt afseende mycket illa beställdt, hvadan församlingen af biskopen fick allvarliga förmaningar att förbättra sig.

I *Huddinge* (den 2 Mars 1690) fanns en, som icke kunde något alls, icke en gång "Fader vår", och ett par visste ej, hvem deras frälsare var eller hvarför de gingo till nattvarden.

[1] Alldeles som hos oss!

[2] i Helgesta och annexförsamlingen Hyltinge.

Sådant var det ungefärliga förloppet vid Benzelii visitationer, och vi torde få erkänna, att de i grundlighet och omfattning kunna väl uthärda en jämförelse med våra dagars visitationer.

Vilja vi bilda oss ett omdöme om det andliga tillståndet i församlingarna på grund af hvad visitationsprotokollen från denna tid hafva att förtälja, torde omdömet rättvisligen böra blifva, att det efter den måttstock, som billigtvis bör läggas på den tidens andliga utveckling, var i allmänhet tillfredsställande. I de flesta församlingar kunde åtminstone de yngre icke blott läsa försvarligt "i bok", utan äfven någorlunda läsa Luthers katekes utantill — och det var ju på den tiden vackert så, då i många församlingar ingen skollärare fanns. [1] Och visst är, att Herrens tempel på den tiden besöktes långt flitigare af alla samhällsklasser än i våra dagar. Sant är väl, att Benzelius vid sina visitationer icke sällan fick göra den sorgliga erfarenheten, att oförmågan att redogöra för innehållet i ett uppläst stycke eller en åhörd predikan var ganska allmän liksom att öfverhufvud taget svara på s. k. "förståndsfrågor". [2] Men sanningsenligt torde vi nödgas

[1] I protokollet vid visitation i *Mörkö* församling den 22 Februari 1698 har biskopen gjort följande tillägg med egen hand: »Församlingen förer namnet *'Mörkö'*, dock är Herren och hans ord dess ljus.» Han hade den gången stämt blott männen till kyrkan, men äfven ett stort antal af kvinnfolket och ungdomen hade kommit tillstädes, och detta berömde han mycket.

[2] Vid visitation i Stigtomta den 13 oktober 1689 hade biskopen all anledning att vara missnöjd. Protokollet berättar nämligen, att vid förhöret visserligen några af de unga redde sig någorlunda, men många »voro mäkta oförståndiga». Bland de gamla voro endast några få, som svarade på de frågor, som ställdes till dem, »de andra voro antingen oförståndiga eller ovilliga att gifva något svar ifrån sig. Jämväl bland de förnämare.» Okunnigheten i bordsböner, morgon- och aftonböner var äfven stor, »och förmantes, såsom de mycket ibland stapplade, det de skulle läsa tydligen och vid utförandet af 'Ära vare fadrenom och sonenom' ingalunda utesluta den tredje personen i gudomen». För predikan och evangelium kunde de i allmänhet ej heller göra redo. För att i någon mån råda bot härför uppmanade biskopen allvarligt församlingens medlemmar, att de på hemvägen från kyrkan och sedan i

medgifva, att härutinnan äfven vår upplysta tid lämnar åtskilligt öfrigt att önska. Och *ett* företräde kunna vi icke frånkänna Benzelii tid, och det är den grundton af allvar, som kännetecknade, icke ett eller annat religiöst parti, utan genomgick samhällets alla lager och på tidsriktningen satte en prägel af sammanhållning och sans, som utan all gensägelse var den mest bidragande orsaken till den då lefvande generationens styrka, äfven om det måste erkännas, att mycket i denna vördnad för det heliga hade sin grund i vidskeplig fruktan.

TREDJE KAPITLET.

Några karaktäristiska konsistoriimål under Benzelii episkopat i Strängnäs: äktenskapshandeln mellan trädgårdsmästaren Erik Hansson och Margreta Pedersdotter; klagomålen mot kyrkoherden Nils Aurelius i Stigtomta: osämjan mellan prosten Martin Buller i Södertälje och borgmästaren därstädes Erik Edman. Det kollegiala förhållandet mellan konsistoriales. De kyrkliga förhållandena i Södertörn. Invigningen af Kungsörs nya kyrka.

Hvad den prästerliga *judiciella* myndigheten beträffär, så utöfvades den, då som nu, närmast af *domkapitlen,* men i en långt större omfattning, än hvad förhållandet är i våra dagar. Visserligen var genom den nya kyrkoordningen gränsen i allmänhet ut-

---

hemmen skulle fråga hvarandra, äldre och yngre, om innehållet i predikan, och husbönder och matmödrar skulle låta sina barn och sitt husfolk läsa högt till och ifrån bordet, morgon- och aftonböner, när de stå upp och gå till sängs, »begynnandes allt sitt verk uti Herrans namn.»

Äfven i *Ludgo* var det illa beställdt, efter hvad protokollet öfver visitationen därstädes den 20 Oktober 1689 berättar. Efter predikan hölls förhör öfver dess innehåll, men »nästan ingen kunde därmed utreda sig, utan funnos allesamman helt stumma».

stakad mellan den andliga och den världsliga domsrätten, men i många fall var den temligen obestämd, och här, liksom vid tillämpningen af allt nytt, kräfdes någon tids praxis, innan de olika maktområdena voro fullt klara. Och visst är, att man i mer än ett fall å ömse sidor ingrep i hvarandras jurisdiktion, dock utan att detta föranledde några nämnvärda sammanstötningar. Detta vårt omdöme gäller naturligtvis endast Strängnäs stift, under den tid Benzelius var dess styresman. Se vi på konsistoriiprotokollen under den senare hälften af 1600—talet, så finna vi, att de flesta frågor, som föllo under konsistorii domvärjo, rörde tvister inom äktenskapet och öfriga speciella kyrkotuktsfrågor, församlingarnas klagomål öfver prästerskapet, tvister angående af- och tillträdessyner o. s. v.

Det kan för den ytlige betraktaren synas, som vore det en tämligen torr föda, man hämtar ur dessa protokoll, men för den, som vill komma forna tiders kynne närmare in på lifvet, ter sig saken annorlunda, och tiden ilar på snabba vingar, medan man bläddrar i de dammiga folianterna. Den naiva uppfattning, klädd i den tidens kraftiga språk, som i dessa protokoll träder oss till mötes, bjuder på dråpliga kulturbilder, som äro allt annat än torra, och hvarje försök att i modern form återgifva deras innehåll blir alltid mer eller mindre ett förfuskande. Och då dessa arkivens gamla skatter väl aldrig blifva kända, med mindre forskaren, där tillfälle så gifves, bringar dem i ljuset, så hafva vi ej tvekat att offra några sidor af utrymmet för att här och där låta protokollen själfva tala. Kulturhistorikern, som en gång griper sig an med samlandet af de spridda bidragen till vårt folks historia, skall, om ingen annan, må hända blifva oss tacksam härför.

Ehuru oenighet äkta makar emellan väl icke var mera sällan förekommande i forna dagar än nu för tiden, voro dock vår tids lättvindiga skilsmässor något förr okändt. Var en trolofning en gång stadfäst genom laga vigsel — den må hafva tillkommit med eller mot parternas samtycke — så hörde det till undantagsfallen, att skilsmässa blef utaf, huru illa makarna än kommo öfverens.[1] Där-

[1] Någon gång kunde väl skilsmässa förekomma, men var då förenad med så många omständigheter, och särskildt var dramats slutakt förbunden med en symbolisk handling af så gripande effekt, att äfven

emot hände det så mycket oftare, att domkapitlet måste inkalla oeniga makar, då en ljungande straffpredikan af biskopen, ofta åtföljd af hot om världsligt straff, vanligen var nog för att förlika dem igen, åtminstone för någon tid. Mycket ofta hände det, att efter gifvet äktenskapslöfte endera parten ville blifva sitt löfte kvitt, hvarvid den andra parten vände sig till konsistorium, som då hade att ställa saken till rätta. Vi vilja här nedan relatera en dylik giftermålshistoria, som bär vittne om med hvilken rigoristisk godtycklighet både den andliga och den världsliga myndigheten gick till väga på denna tid.

Den 12 Mars 1684, således innan Benzelius blifvit biskop i Strängnäs, hade trädgårdsmästaren Erik Hansson vid Mälsåkers gård varit inkallad inför konsistorium, enär han vägrat att infria sitt löfte att taga Margreta Pedersdotter till äkta, sedan han med henne sammanaflat barn. E. H. erkände sitt i vittnes närvaro gifna löfte och samtyckte till att taga henne till äkta, hvarpå han räckte Hans Högv. och samtliga konsistoriales handen.

Den 29 Augusti s. å. inkom emellertid E. H. med en begäran "att få slippa det kvinnfolket, han lofvat och räckt handen på att han äkta ville". Konsistorium resolverade dock kort och godt: blifver vid förra resolution, att han henne äkta skall. Vigsel förrättades äfven, hvarom dock mera längre fram.

Man hörde ej vidare om denna sak förrän vid ett konsistoriisammanträde den 20 Juni 1688, då en "supplique" upplästes från Hanssons hustru, hvari hon klagar öfver sin man, "att han intet vill låta säga sig och blifva ihop med henne som annat äkta folk". Med anledning häraf beslöt konsistorium, att bägge makarna skulle höras, hvilket skedde den 29 Augusti 1688. Härom hafva konsistoriiprotokollen för nämnda dag att förtälja följande: Mom. 4. Inkallades Erik Hansson, trädgårdsmästare vid Mälsåkers gård, och

---

den mest lättsinnige borde hafva dragit i betänkande att låta saken gå så långt. Sedan alla förberedande formaliteter försiggått, kallades de båda makarna att för sista gången sida vid sida infinna sig i Herrens tempel. De fingo där ställa sig i korsgången, och prästen höll till dem ett strängt tal, hvari han erinrade dem om deras synd mot både gudomlig och mänsklig lag. Sedan skulle de fatta i hvar sin flik af ett utspändt kläde, som af tillkallade vittnen slets i två delar, hvarefter de med de rifna lämningarna af denna symbol af en försvunnen enhet och lycka drefvos ut genom motsatta dörrar. (Jfr. Th. Strömberg: Bilder och minnen från Södra Mälarstranden.)

hustru Margreta Pedersdotter, då af hustru Margreta först frågades: Hvad klagomål hon hade emot sin man, Erik Hansson? Hvartill hon svarade: Vi äro vigda, men han vill intet erkänna mig för sin äkta hustru. Spörjes: För huru lång tid sedan vigseln vore skedd? Hon säger: För 3 år sedan. Erik Hansson här emot uppvisar en skrift, hvarutinnan han henne beskyller: 1) för sitt raseri och galenskap i denna äktenskapshandeln, 2) beskrifver han sättet till deras trolofning, bekännande sig först hafva felat därutinnan, att han henne förkränkt, men sedermera vid barnets födsel och dess kristendom [1] lofvat äkta henne, då han varit öfverladdad med mycken plägning, uti hvilket drickesmål han ock med henne handräckt, men såsom han det intet kunde hålla giltigt, hafver han tagit sitt undan (ej mer) [dessa orden i protokollet mycket svårlästa] och sökt tjänst, först på Ulriksdal och sedermera på Mälsåker, hvarifrån hon, Margreta, lätit honom citera till domkapitlet här i Strängnäs, däräst han tillstår sig åter med henne handräckts, men sådant af tvång och räddhåga, och därföre skulle hans herre på Mälsåker försäkrat honom ingen skada ske skola. Näst detta hafver hon låtit citera honom till häradstinget i Torsund, hvarest guvernören [2] varit tillstädes, hvilken befallt länsmannen och professen hafva honom upp i Torsunds kyrka att sammanvigas med henne af hans kyrkoherde i Ytter Selö mag. Olao Lundio. Men som Erik Hansson sig därtill intet beredt, ty hafver han ej heller med sig någon ring haft, och när kyrkoherden frågat, om han ville hafva henne till sin äkta hustru, hafver han svarat: Nej. Men då, vid påfordran af ringen, som han nekade med sig hafva, hafver Margreta själf framtagit en ring, och professen tagit uti Erik Hanssons arm, framförandes honom, på det Erik ock med skulle taga i ringen. Begärer för den skull, efter en sådan trolofning och kopulation är förelupen, att en laga skilsmässa blifva måtte, i det öfriga vill han efter världslig lag undergå, hvad hans fel och brott vara månde. Häruppå tillspörjes hustru Margreta, om hon något hafver att säga emot E. H:s upplästa skrift, som svarar sig i hastighet det intet kunna göra, efter hon är för vidlyftig och lång, allenast att det af ingen sanning är, att han varit drucken, när barnet kristnades, påminnandes honom ock det, att han till barnets kristendom själf tingat faddrar, hvilket han tillstod. Och att E. H. under själfva kopulationen svarat till prästens fråga: Om han ville hafva denna förestälte person till sin äkta hustru? Tillstår ock hustru

[1] d. v. s. vid dess döpelseakt.

[2] Denne var Kungl. rådet Carl Gyllenstierna, grefve af Steninge och guvernör öfver änkedrottningens lifgeding. 1718 blef G. president i Svea hofrätt och följande år kansler för universitet i Åbo. G. var född den 4 Februari 1649 och dog den 6 Juni 1723.

Margreta E. H. sagt *nej*. Men att hon tagit med sig ring i kyrkan, säger hon vara skedt efter guvernörens, grefve Carl Gyllenstiernas, egen befallning, kunnandes intet erinra sig, hvad E. H. tilltalt profossen, när han under kopulationen fört fram hans arm. Säger ock, att barnet, som de haft sig emellan, är 6 år gammalt, som jämgnut varit hos modern, och fadern aldrig gifvit till dess skötsel mer än 5 d:r k:pmt, efter han aldrig vistats och lefvat ihop med henne som en äkta man uti bo, hvarken sedan barnet föddes heller sedan kopulationen var förrättad. — Det spörjes af E. H., om han härefter vill bo ihop med hustru M. P. såsom sin äkta hustru? Svar: Nej. Efter han aldrig hafver någon välsignelse med henne att förvänta för hennes oförnuftiga muns skull. Han frågas för den skull, huru äkta bandet skall kunna upplösas? Han svarar: 'för hennes förriga otidiga förhållandes skull, bevittnadt af en hustru vid namn Anna Larsdotter, som tillförene tjänt tillhop med hustru Margreta', hvilkens attest E. H. däruppå framviste af innehåll, att en dräng, benämnd Jan Eriksson, som på den tiden tjänt på *Kiersö*, kommit till byn Nälsta, därest denna hustru och M. P. tjänt tillhopa, och mest hvar söndagsnatt ett helt år igenom klappat på boväggen, där hustru A. L. och M. P. innelågo, då hustru M. utgången följt honom uti uthusen, hvilket otidiga förhållande M. P. nekar till. E. H. tilltalas vidare, hvad han vill därmed uträtta, efter han sedermera likväl hafver lägrat henne, som svarar sig intet vetat därutaf, att hon sig tillförene sålunda ställt hafver, för hvilket han henne nu intet kan emot sitt samvete behålla. Frågas därvid, om han något hafver emot henne, sedan han med henne äktenskap ingått. E. svarar sig sedermera intet varit henne så när och påstår, att äkta bandet i synnerhet därför må upplösas, alldenstund han intet gifvit sitt ja och samtycke därtill under självfva kopulationen. Härvid tillspörjes hustru M., om hon är i kyrka tagen och hvarest det månde vara skedt, som tillstår det vara verkställdt i Stockholm af kyrkoherden i Storkyrkan M. Iser. E. H. varnas ännu med eftertänkande, han ville låta rätta sig och erkänna hustru M. för sin äkta maka, men han svarar sig aldrig skola komma uti ett äkta bo med henne. Det gifves dem ännu något utrymme att afträda och betänka. Efter inkallelsen frågas Erik, om han något hafver bekvämat sig att härefter i gudsfruktan och kärlek sammanlefva med hustru M. Men E. H. svarar kort: Nej. *Resolution:* Det sättes dem bägge en viss termin före, som är 6 veckors tid, nämligen 10 Oktober nästkommande, att åter komparera med hvarannan här i Strängnäs domkapitel, emellertid skall det gå bref till E. H:s herre, generalmajoren Wachtmeister [1],

[1] Grefve Axel Wachtmeister, född den 13 januari 1643, var en af konung Karl XI:s gunstlingar och upphöjdes af honom till den ena

om hela denna sakens beskaffenhet med begäran, generalmajoren ville därhos förehålla E. H. hans förseende och råda honom att bo tillsammans med hustru M. som en äkta man i sämja och kärlek, på det honom E. förekommas måtte alla tillkommande olyckliga händelser, jämväl Guds straff etc. Det skrifves ock pastori till uti Ytter—Selö Mag. Olao Lundio, att han till samma termin, d. 10 Oktober, jämväl inkommer att förklara sig på självfva kopulationsakten.

O. Lundius inkom med förklaring, daterad d. 27 Sept. 1688.

1. Han säger, att han verkställt vigseln den 22 Januari 1685 på order af grefve Carl Gyllenstierna. "För en ovettig persons tillfogade oförrätt" hade han haft af nöden att resa till tings. E. H. hade då varit där och förklarat sig aldrig vilja vigas vid bemälde kvinnsperson. Hans Exc. hade då beordrat honom att gå upp i kyrkan och viga dessa personer tillhopa. Ty ville jag mig excuserat, föregifvandes det ej kunde ske, all den stund E. H. nekade. Och bekom till svar: "Han hafver nogsamt jakat tillförene." Åter repeterade E. H. sitt förriga, och fogden Nils Kristmansson sade: "Man borde ej tvinga honom, det vore icke herr generalmajorens vilja." Då begärde ock jag ödmjukeligen att blifva den gången för sådan beställning förskonad och sade: "Efter han nu så enständig blifver vid sin fattade mening uti Eders Excell:s närvaro, så lärer han visst för mig mycket mer göra det samma", hvilket tal Hans Excell:s lät sig något misshaga och talade mig till med sådana ord: "I ären ju den, som detta befrämja skulle." I det samma befalltes länsmannen och profossen skaffa E. H. upp i kyrkan, och som jag ändå något fördröjde, gaf herr häradshöfdingen mig tecken, att jag skulle gå. Härutaf, så väl som af herr häradshöfdingens bifogade attest, förmodas vara klart, huruvida jag order bekommit hafver.

2. Till det andra: *Om trädgårdsmästaren E. H. i vigseln hafver svarat: "Nej, det gör jag aldrig", och om han allt framgent i vigseln ställt sig genstörtig och motsträfvig?* Detta är det samma, som jag tillförene befruktade, hvilket ock omsider skedde. Ty ändock jag förehöll honom, när vi i kyrkan kommo tillsammans, de skäl, han billigt hade bort taga i betänkande, nämligen: 1) att giftermålet var allaredan gjordt, 2) att med giftermål ej vore till skämtande, efter det är en Guds ordning, 3) att han såge sig själf illa före, där han i

---

värdigheten efter den andra. 1693 blef han, ehuru då ännu endast generalmajor, efter hvartannat kungl. råd, grefve och fältmarskalk och utnämndes 1697 till president i Krigskollegiet. Död d. 24 juli 1699. Han var mycket rik, och genom dottern Eleonora Margareta, som genom syskonens död ärfde hela förmögenheten, grundlades familjen Fersens rikedom genom hennes gifte med grefve Hans von Fersen.

den meningen ville fortfara, som en part elaka människor honom inbillat. Likväl var han så genstörtig, att han ej godvilligt gick fram för altaret, utan länsmannen och professen måste leda honom, hviket dock utan något buller och hårdt motsträfvande skedde. När nu bägge kommit fram, sangs den psalmen: "*Kom, Helge Ande, Herre god*". Sedan steg jag till med förmodan, han ännu skulle sig besinna, följandes det vanliga sätt, som i handboken föreskrifvet är. Men när han skulle gifva svar, var det intet annat än *nej*, och kunde intet hjälpa, det jag åter igen påminte, det han till förene nogsamt hade bejakat. När ringen skulle gifvas ut, höll han uti honom som snarast, ville dock intet säga de ord efter, som en brudgumme tillkommo.

3. *Emedan han framgent ställt sig så motsträfvig, hvarutaf är då jag anledigad vorden att fortfara med vigseln?* Hans motsträfvighet gaf mig svår anstöt, så att jag omsider något hölt stilla, kom dock strax i de tankar att man måtte mera anse venerandi consistorii dom och H. Exc. order än det hinder, som syntes vara å färde. For alltså fort att viga brudefolket tillsamman, dock alldeles efter denna mening och som jag nogast kan minnas med dessa här ord: 'Emedan dessa föreställda personer hvarannan till äkta begärat och det uti gudfruktiga, trovärdiga vittnens närvaro, hvarpå är gifvet vårdtecken och fästningaring, ty fogar jag dem, dock efter särdeles befallning, såsom en Kristi tjänare, i äktenskapsstadga och förbund tillhopa i namn Faders och Sons och den Helige andes'. Las sedan utur handboken evangelium Math. kap. 19 och det, som där vidare följer. Med denna enfaldiga, dock sannfärdiga, förklaring förmodar jag mig efterkomma Högv. Faderns samt venerandi consistorii vilja och befallning, bedjandes därhos ödmjukligen, att hvad fel i denna handeln finnes, ej måtte mig till straff imputeras. Ty efter det så är, att jag med rätta kunnat straffas, om jag ej hade velat en öfverhets order fullgöra, så torde jag nu rätteligen hållas för ren oskyldig, därför att jag dess befallning efterkommit och det med föregången ursäkt efter möjligheten. Högv. Fadern med dess högtförnäma familia och de ärevördiga herrar consistoriales vill jag slutligen önska Guds den allrahögstes beskydd och all önskelig själfbegärlig välgång, städse förblifvandes etc. etc.

Konsistoriiprotokollet för den 10 Okt 1688 omtalar, att hustru Margreta Pedersdotter kom tillstädes och berättade sig hafva talat med sin man, hvilken intet låter sig blidka till någon med henne äktelig sammanlefnad, utan blifver jämgnut vid sin förriga hårdhet, önskandes för den skull, att denna sak måtte komma till ändskap på sätt, som sig bäst göra låter. Mannen Erik kom intet tillstädes. Det skulle för den skull afgå på honom en 'peremptorie citation'

till den 24 Okt. nästkommande, att han comparerar emot sin hustru här i domkapitlet uti dessa äkteliga handlingar.

Den 24 Oktober infunno sig bägge, då E. H. förklarade, att han blifvit tvingad till äktenskapet. Biskopen erinrar honom dock om den ingångna trolofningen och ber honom betänka de svårheter, han blifver underkastad, dem han sig intet kan afbörda, om han äktenskapet intet fullborda vill, helst efter han intet något lastvärdt hafver henne att förevita, utan hon berömmes för att vara en snäll människa, som sina sysslor väl sköter. E. H. svarar, att där han äktenskapet fullbordade, skulle han blifva gäckad af andra. Men episcopus remonstrerade honom, att ingen vältänkt gäckar honom, som han härmed icke gör någon synd eller det, som skam värdt är, utan uppbygger det, som förnedradt är. E. säger sig intet kunna behaga henne. Men han erinras om att han dock en gång haft behag till henne samt huru blind han var uti sin egen sak och att man intet annat honom råder än det honom till välfärd och salighet länder, skolandes han icke göra sig själf så rättfärdig. Erik fruktar mera ondt än godt skola uppkomma emellan dem, men biskopen råder honom att frukta Gud, så hafver han sådant icke att befara. Det förehölls ock honom, att han gått oförlikt med sin nästa till Herrens nattvard samt stått i kyrkan emot förbåd uti sitt hedersrum, varit uppstudsig uti sin gudstjänst med mera sådant. E. H. bekänner sig vara en stor syndare, Gud vare sig nådig. Han förmantes att visa sin tro genom goda verk och gärningar samt rätta det, som förr varit orätt, i synnerhet uti detta mål, hvilket en görlig ting är, ty eljes må han intet tänka, att Gud är sig nådig. Härvid upplästes af kyrkoordningen om Herrans nattvards begående och hvad som därtill hörer.

Ändtligen blef han tillfrågad efter många förmaningar, om han strax ville förklara sig att lefva ihop med henne, så är det snart gjordt och resolveradt i denna sak, vill han ock ännu något betänka sig, står honom äfven fritt, att han icke må förebära, konsistorium tvingat honom härutinnan, det han tillförene oförsvarligen sagt. Häruppå togo de bägge litet sitt afträde, att trädgårdsmästaren något måtte få betänka sig. Hvarefter M. P. inkallades, som tillspordes, om Erik blifvit något bekvämad och utfäst sig som en äkta man lefva ihop med henne. Hon svarar, att han intet stort vill sig härom utlåta, där hon lika väl gärna vill bo ihop med honom, så snart han kunde därtill bevekas. Erik inkom och tillfrågades, huru han sig nu betänkt. Svar: Som tillförene, viljandes hellre undergå det straff, som honom påläggas kan, än att bo ihop med henne. Honom visas, att han inga skäl hafver att rygga sin lofven. Men Erik mente sig lida förtret i alla sina dagar, om detta skulle gå för sig. Episcopus itererar åter sitt förriga tal, att han i detta mål intet hafver att frukta, kan ej heller något hufvudsakligt tillvita henne

hvarken förr eller nu, och att han bättre måtte betänka sig, gafs honom därtill ännu något utrymme. Efter inkallelsen åter sade han, att hon aldrig är hans hustru. Men han frågades ånyo, om han ville fullgöra och efterlefva den trolofning, som dem emellan varit? E. H. svarade *nej*. Begärtes skäl där till. Resp. 'Jag hafver därtill ingen lust' samt de skäl, som tillförene förebragte äro, intet blifvit upptagna, emedan M. P. skolat haft tillhåll med en dräng i Nälsta. Här emot uppvisar hon en attest af Nälsta bönder om ärligt förhållande. Eljes nekar han intet till trolofningen, uti hvilken äktenskapet begärdt är, samt att den trolofningen stadfast är här i consistorio med handräckning till episcopum, D:r Carl Lithman, och de närvarande samtliga consistoriales. Men att han nu allt sådant ryggar och intet till äktelig sammanlefnad med henne vill låta sig intala, är ock det en orsak, att M. P. öfverfallit honom med ful mun i Stockholm och frågat honom, hvad han inbillar sig, om icke hon vore så god såsom han. Hvilka ord M. tillstår vara fällda, och det sedan de varit här i consistorio ett år därefter. Härvid frågades om M. P:s kyrkotagning och hvarest den vore skedd, då hon strax uppviste Præsulis cons. Holmens. Mag. Isers attest, att hon, som trolofvades efter cons. Strängn. dom, är den 20 Juni 1683 kyrkotagen. Slutligen gåfvos af episcopo och adsessoribus varningar och förmaningar till E. H., att han ännu ville rätta sig uti detta sitt uppsåt, att icke något besvärligt kunde komma honom öfver hufvudet. Men såsom han allt sådant föraktade, så att hos honom inga sådana förmaningar gälla kunde, hvarföre resolverade domkapilet, att M. P. erkännes för E. H:s trolofvade maka och kan intet med skäl sägas ifrån henne. Och såsom Erik icke kan bekvämas till äktenskaps fullbordan, så skall saken hos guvernören grefve Carl Gyllenstierna angifvas, att han drager den bekymmersamhet, att detta fullkomligen må ånyo upptagas och afgöras hos de världsliga, så lagandes, att E. H. må med behörigt straff och näpst påläggas för sådant förhållande och sin hårdnackenhets skull. Emellertid förbjudes han att gå till Herrens nattvard, stå framme i kyrkan i sitt hedersrum, stå fadder m. fl. förmåner, som en rätt församlingsledamot tillkomma. Men M. P. tillåtes att gå till Herrens nattvard och bruka andra församlingens förmåner, såsom hon vist sig till förening villig och all möjlig flit därtill användt, förkunnandes sådant prädikoämbetet i församlingen.

Den 21 Nov. 1688 beslöts i konsistorium, att bref skulle uppsättas till Mag. O. Lundius om E. H. och M. P. att "såsom han nyligen har begärt något längre att betänka sig om äktenskaps fullbordan med M., ty ville pastor med det forderligaste inkomma med sin berättelse, om E. vill blifva vid äktenskapet eller intet".

Utgången af detta uppdrag framgår af den skrifvelse från

Lundius, som den 28 Nov. 1688 upplästes i konsistorium, hvari han säger sig hafva talat med E. H., som sagt, att han nästkommande Jul "vill göra ändskap med det långsamma giftermålet, men pastor förehållit honom, att det intet vore rådsamt så länge i detta uppskof gifva, utan strax resa till episcopum och på det sätt, som honom behagade, göra ett tillbörligt slut i saken, som lofvade följa detta rådet efter".

Sista gången denna långa äktenskapstvist omnämnes i konsistorii protokoll, är den 5 Dec. 1688, då det helt kort heter, att den långa och viktiga äktenskapshandeln nu är ånyo fastställd och till ett fullkomligt slut bragt i Strängnäs sacristia den 1 Dec. 1688 uti biskopens, domprostens och Mag. Juhlbecks närvaro.

Hvad angår förhållandet mellan prästen och hans församlingsbor, måste det i allmänhet betecknas såsom det allra bästa. Han var ju nästan i regel själf utgången från allmogehem och därför väl initierad i allmogens alla förhållanden, hvilket satte honom i stånd att bättre än någon annan vara dess rådgifvare i brydsamma omständigheter. Särskildt blef han för dem ett godt stöd gent emot de adliga herrarnas förtryck och godtyckligheter, så långt hans makt sträckte sig. Väl kunde det någon gång hända, att klagomål från församlingens sida förspordes öfver det sätt, hvarpå han förvaltade sitt ämbete, men nästan alltid slutade tvisten därmed, att församlingen fällde förbön för sin pastor, när det visade sig, att vederbörande konsistorium stod i begrepp att taga till hårdhandskarna och med allvar beifra prästens förseelser.

Ett dylikt exempel må här anföras.

Kontraktsprosten i Nyköpings västra kontrakt, Magnus Melander, hade i konsistorium anmält,[1] att hos honom klagomål anförts mot kyrkoherden Nils Aurelius i Stigtomta, hvilken af allt att döma synes hafva varit en bråkmakare och legat i ständig delo med sina församlingsbor.[2] Så hade han under pågående gudstjänst i Stig-

[1] S. K. P. den 29 Okt. 1691.

[2] Mag. *Nicolaus Olai Aurelius*, neric. var född 1622 i Årla by i Skyllersta socken af bondefolk. Han kallade sig först *Schyllerstadius*, sedan *Arelius* och till sist *Aureliūs* efter berörda by. Efter 5 års vistelse vid Upsala Akademi fick han af drottning Kristina ett kungl. stipendium och reste till Dorpat. På resan led han skeppsbrott. Efter någon tids

tomta kyrka, när gradualpsalmen sjungits, gått fram till en bondhustru och tillsagt henne att lämna kyrkan och sedan äfven till mannen, som med sin hustru ärnat begå H. H. nattvard samma dag, och därefter ute på kyrkvallen i full skrud öfverhopat dem med otidigheter. — Ryttaren Pamp framställde äfven anklagelser mot pastor, därför att han admitterade till H. H. nattvard "många förargeliga i församlingen exemplar, och för otidig lefnad". — Klockaren hade också anklagat honom "för mycket arbete och andra otidigheter", hvilket allt vidlyftigt utlades vid den rannsakning, som prosten Melander den 11 Oktober 1691 höll om saken.

Nu önskade prosten veta, huru han skulle förhålla sig. Konsistorium ville emellertid tänka på saken och en annan gång gifva tillkänna, hvad som var att göra, antagligen för att inhämta den frånvarande biskopens mening. Dennes skriftliga utlåtande, som föredrogs i konsistorium den 4 November (i protokollet står visserligen den 4 Oktober, men detta är tydligen ett skriffel i st. f. d. 4 Nov.) innehöll, att Aurelius skulle inkallas till förhör inför konsistorium i början af December månad. Likaledes upplästes vid nämnda konsistoriisammanträde ett bref från prosten Melander till biskopen, hvilket denne nu öfversändt till konsistorium. Bland annat innehöll detta bref klagomål öfver att Aurelius "icke allenast förargelse gjort i församlingen om Söndagen, utan otidig hemma i huset med svordom och bannor sig visat", att hustrun sig däröfver hos prosten beklagat, men att Aurelius alltid förnekat sitt förseende. I enlighet med biskopens uttalade mening beslöt konsistorium, att A. skulle inkallas till rannsakning den 9 December. Men A. fann för godt att icke infinna sig, utan uppvaktade i stället konsistorium med ett bref, hvari han ursäktar sig, att han ej kunnat personligen komma tillstädes,

---

vistelse i Dorpat återvände han till Sverige, men besökte under hemvägen Åbo universitet, där han efter aflagda prof tog graden 1661. Hemkommen blef han regementspastor vid Skånska kavalleriet, hvilken befattning han innehade i 6 år. Han hade flera gånger förslag till pastorat, men lyckades ej vid utnämningen blifva den lycklige förrän år 1676, då han blef kyrkoherde i Stigtomta, där han dog 1702. A. var gift tvenne gånger och hade i första giftet 3 söner och 8 döttrar. En sonson till denne kyrkoherde Aurelius var den konrektor *Nils Aurelius* vid trivialskolan i Strängnäs, som skrifvit *Strängnäs Stifts Herdaminne, eller en kort beskrifning om pastores och comministri, såväl uti Södermanland som Neriket, ifrån något öfver 200 år tillbaka, in till närvarande tid utur trovärdiga handlingar samladt af Nils Aurelius Con R. Sch. Triv. Streng. 1 Delen Stockholm, Tryckt hos And. Jac. Nordström 1785. 2 Delen Strängnäs. Tryckt hos Carl Erik Ekmark 1817*, ur hvilket arbete vi hämtat de biografiska notiserna angående Strängnäs stifts prästmän.

men jäfvar den af Melander hållna rannsakningen, "som vore honom ovetterligen skedd". Med anledning häraf beslöt konsistorium, att ny rannsakning skulle hållas af lektorerna Erik Humbla och Carolus Malmenius, denna gång i Stigtomta. Sedan dessa inkommit med berättelse om den gjorda undersökningen, och sedan en ny skrifvelse från prosten Melander ankommit, hvari denne beklagar "den ostadighet, som funnits hos gemene man i Stigtomta i deras tals tvedräktiga utförelser, i det att de återkallat åtskilliga af sina berättelser uti sista hållna rannsakningen", beslöt konsistorium den 30 Januari 1692, att A. skulle inkallas till den 9 Mars att svara för de anklagelser, som det ingifna undersökningsinstrumentet gaf vid handen.

Under tiden hade ett nytt bref af den 27 Februari 1692 [1] kommit till biskopen från prosten Melander, hvari denne omtalar, att A. för 8 dagar sedan sändt och begärt igen kyrkoräkningarna, som han sade sig hafva levererat till kontraktsprosten. Emellertid var sanna förhållandet, att han blott hade lämnat en kladd, hvilken prosten ej tog emot, utan bad honom göra ordentliga räkenskaper, men förgäfves. "Det är svårt att hafva göra med den, som vill förmörka sanningen. Gud gifve, mag. Nils ville hjälpa sig på ett annat sätt! Dock, fastän jag mycket af honom i detta lidit, beder jag Eders Högv. med detta, att Eders Högv. anser hans grå hår och många barn och förskonar honom, såvida som det kan låta göra sig. Jag gifver honom allt gärna till, Gud gifve, han visste härefter bättra sig, i läran och lefverne vara församlingen till uppbyggelse den tid honom återstår att lefva!"

Äfven från A. hade en skrifvelse kommit till biskop och konsistorium, hvari han ändtligen tager till bönboken. [2] Det heter här: "Emedan jag, underteknad, bör och måste tillstå, det jag nästlidne den 4 Oktober, som var Dominica 17 Trinitatis, så väl under påstående gudstjänst i kyrkan som sedan ute på kyrkovallen föröfvat en svår otidighet med anstöteliga ord och åtbörder, som där in loco hållna rannsakningar emot mig närmare till sina omständigheter betyga, dessutom ock befinner, att jag med skäl blifver om ett och annat påmint, som förargeligit har kunna varit, fastän jag icke kan intalas att böra kännas vid allt det, som en och annan om mig hafver förebragt, ty erkänner jag och vederbörligen ångrar sådant som ett stort förseende, ödmjukeligen bedjandes, att min Högvördeliga andeliga fader Hr. Biskopen och ärevördiga konsistoriales täcktes, så för min höga ålder som särdeles för min anförtrodda församlings enhälliga förböns skull, mig mitt bråk gunstigt förlåta. Jag lofvar

[1] Finnes i 1692 års Acter i S. K. A.

[2] Finnes i 1692 års Acter i S. K. A.

mig skola hädanefter genom Guds hjälp och bistånd vilja afstå med sådana grofva otidigheter och mig högt beflita om ett ärbart lefverne och sådant förhållande både publice och privatim, som mitt ämbete och grå hår bäst anstår, så framt jag vill undvika det straff, som löper på det redan gjordt är och slika förargelser förtjäna." — —
— — — — — — — — — — — — — — — — — — — —

På utsatt dag[1] inställde sig A. med tvenne socknemän från Stigtomta, som sade sig hafva varit närvarande i kyrkan den 4 sistlidne Oktober. De sade, att den utvisade bonden alltid varit en orolig man. Både han och hans hustru hade varit med vid skriftermålet, men gingo sedan icke till H. H. nattvard. Kyrkoherden hade i sin skrud gått gången utföre och "kastat ord på dem, men hvad för ord det vara månde, visste de icke". De tillstodo oljudet, som föröfvades på vallen och i öfrigt hvad som lagts pastor till last, men de bedja å församlingens vägnar, "att pastors förseende måtte blifva försont, därom han ock själf ansökt". Och slutet på denna långa och invecklade tvistefråga blef märkligt nog, att A. för sin höga ålders skull och på församlingens förbön slapp undan med en allvarlig skrapa och förmaning samt böter till de fattiga och till kyrkan.

Att A. icke tog sig mycket nära af denna skrapa eller må hända rättare, att han saknade kraft att hålla tukt och ordning till och med i sitt eget hus, framgår af konsistoriiprotokollen, i hvilka han redan samma år låter på nytt tala om sig. Där omtalas nämligen, att Aurelii hustru den 23 Juli 1692 kom till konsistorium, gifvandes klaganden till känna det syndfulla lefvernet, som föres i Stigtomta prästgård af hennes hemmavarande styfbarn, fem döttrar och två söner i kyrkoherdens föregående gifte, "genom eder, svordom och bannskap, och att hon blifver hädder, försmädder, bannader och öknämnder tid efter annan, och det af dem samteligen, så att hon ingen undantager, utan den ena är så vanartig som den andra". Hon begärde nu skydd af konsistorium. Domprosten fick i uppdrag att skrifva till kyrkoherden "med starka förmaningar och åtvarningar". Själf tog biskopen styfbarnen i upptuktelse i följande stränga, men väl berättigade och behöfliga bref: "Det är högst beklagligt att höra berättelser om ett sådant oskickligt och förargligt lefverne, hvarpå icke annat kan följa än Guds rättvisa vrede och straff såväl öfver Eder, som brottsliga finnas, som ock öfver dem, som göra sig delaktiga af sådan misshandel genom sin klenaktighet och stillatigande. Tillförene äro åtskilliga gånger några berättelser inkomna om ett sådant oväsende i Stigtomta prästgård, hvaremot trogna och allvarsamma förmaningar gjorda äro. Och hade man förmodat, att sådana

[1] S. K. P. den 9 Mars 1692.

varningar skolat vinna något besynnerligt eftertryck, därigenom att eder fader i förliden vinter var efter befallning till domkapitlet inkommen och där bland annat sig utfäste att draga all möjlig omvårdnad, det hans barn, husfolk och anhöriga skulle tillhållas att i möjlig måtto föra ett oförargligt lefverne, så kärt honom och dem vore att undfly hårdare ansvar än härtill skedt är. Om nu eder fader det har efterlefvat med ett sådant allvar, som vara borde, det står efter handen att förnimma. Men det vill förljuda, att I ären komna till den förhärdelse och hårdhet, att inga varningar hos Eder mera finna rum, efter såsom eder rygg icke är behörigen mökt [uppmjukad] vorden i ungdomen. Är ock högst beklagligt, att en stor del af Eder äro komna till sina mogna och lagliga år, så att I själfva borde kunna betänka den fara, som I stå uti och veta besinna den själavåda, som I dragen utöfver Eder både på annor sätt som ock därmed, att I oförsvarligen förarga edra mindre syskon, styrkandes dem uti samma ondska, arghet och olydighet, som I själfva ären intagna af. Och efter såsom detta oregerliga och förargliga förhållandet är tillförene en och annan gång föregifvet och förmaningar spörjas hafva varit förgäfves, så hade man skäl och fog att anlita dem, som vederbör, om någon annan sådan rättelse, som edert förhållande vore anständigt, och låta Eder behörigen plikta med kroppen uti tukthuset, somliga på det ena och somliga på det andra sättet. Likväl på det alla görliga medel måga förut försökta varda, det ock eder styfmoders åstundan är, så vill jag på mina och domkapitlets vägnar hafva Eder i Herrens namn troligen förmanta, att I ställen Eder Guds ord, lag och billighet, kungl. stadgar och förordningar, eder egen plikt, skyldighet, timlig och andlig välfärd till efterrättelse. Tagandes Eder i Jesu namn till vara för de fasliga svordomar, ohöfligheter, ohörsamhet, förakt, sidovördnad och försmädelse, med hvilka I berättas umgå. Om någon skäligen hafver något förebära till sin ursäkt, står den samma fritt med beskedlighet att andraga, då ock sådant behörigen bör vara ansedt och skärskådadt. Men emellertid är det nog allmänt kunnigt och ryktbart, att i Stigtomta prästgård föres ett okristligt och förargligt lefverne, det man tillförene har påmint själfva husfadern om och nu funnit nödigt att gifva barnen detsamma vid handen att sålunda varna dem för den skada och våda, som dem förestår, om de sig icke rätta. Gud förläne Eder därtill nåd och ande och förträde satan svårliga under edra fötter. Söken I genom bön, åkallan och ärbart förhållande att stå djäfvulen emot, så flyr han ifrån Eder. Vår Herres Jesu Kristi nåd vare med Eder alla." — Härpå svarade barnen i ett bref, dateradt den 31 August 1692 [1], hvari de beklaga

[1] Finnes i 1692 års »Acter» i S. K. A.

sig öfver de osanna beskyllningarna och begära undersökning. På brefvet har biskopen antecknat: Härom skrifvet till prosten Melander d. 15 Okt. 1692. Ännu en gång förekommer denna historia i konsistoriiprotokollen, nämligen den 23 November 1692, då en skrifvelse från barnen upplästes, hvari de begära rannsakning mellan sig och styfmodern, och förordnades prosten Melander att företaga en sådan. Huru den utföll och hvad slutet på hela denna sak blef — därom hafva vi hvarken i protokollen eller i andra handlingar funnit några upplysningar.

Om, såsom ofvan är nämndt, förhållandet mellan prästen och hans församling nästan i regel var synnerligen godt, så hände det däremot icke så sällan, att missförstånd uppstodo mellan den andliga och den världsliga maktens högsta utöfvare i församlingen, som ledde till skandalösa uppträden dem emellan. Benzelius klagar vid upprepade tillfällen häröfver med framhållande af det sorgliga i att de, som bättre borde veta, föregingo med dåliga exempel. En sådan osämja hade uppstått mellan prosten och kyrkoherden i Södertälje Martin Buller [1] och borgmästaren därstädes Erik Edman. Hvad som ursprungligen varit anledningen till deras fiendskap är icke kändt, men prosten Buller klagade öfver att borgmästaren visat honom ovilja allt ifrån hans första ankomst till församlingen. Att borgmästaren var den, som hade största skulden i dessa för bägge parterna så nedsättande misshälligheter, synes framgå af handlingarna. Under årens lopp hade han hos konsistorium gjort upprepade anmälningar om tjänstefel, för hvilka han beskyllde prosten, beskyllningar, som antingen voro osanna eller af så obetydlig beskaffenhet, att de synbarligen tillkommit af stridslystnad och elakhet. Så småningom rågades bitterhetens mått, och vid jultiden 1698 kom det vid ett tillfälle till och med till våldsamheter. Detta gaf anledning till att både prosten och borgmästaren skrefvo till biskopen med förklaring öfver hvad som tilldragit sig, sannolikt emedan de antogo, att ryktet därom skulle snart komma till dennes öron. Vi återgifva här denna skriftväxling.

---

[1] Martinus Jonæ Buller blef kyrkoherde i Södertälje och Tveta församlingar 1686. I konsistorii handlingar heter det om honom: Martinus Buller, homo in munere ecclesiastico promtus & nec minus in vita communi facetiis amabilis. Han dog 1730.

I ett bref af den 4 Januari 1699 skref Buller:

Den stora afund, hat och bittra hjärta, som borgmästaren Erik Edman ifrån begynnelsen af min hitkomst har dragit och till denna stund till mig drager, har han full nogsamt låtit märka både i Guds hus, där han mig med hårda ord angripit, i privathus och offentliga lag med otidiga expressioner anfallit såsom ock i högv. Domkapitlet med sin osanna berättelse; men nu åter nyligen sista nyårsdag har han betygat sitt outsläckliga hat, då han mig, såsom hans sed är, kallade skälm, hvilken hans sista otidighet hade begynnelse af detta tillfälle. Nästlidne tredjedag Jul voro vi bjudna till middagsmåltid at rådman Hellebom, där borgmästaren Edman sitter och berättar, huruledes borgmästaren i Nyköping har till konsistorium låtit citera prosten M. Löth, för det han skall utan borgmästarens vettenskap hafva gjort anstalt i kyrkan till en kollekt af 20 dr smt:s samlande årligen till en musikant, som om Söndagarne med någon musik församlingen betjäna skulle. Då svarade jag honom föga därpå, oansedt han det en och annan gång itererade; ty jag befarade, att han då, äfven som i många andra lag, skulle utbrista i sin vanliga otidighet, som jag ofta måste af honom höra, men alltid tegat och flytt, efter jag af många prof märkt hans stora arghet, ja, i offentliga lag, stundom förr än vi läsit till bords, vist sin otidighet mot mig, förutom hvad efter måltiden är passeradt. Nu nästlidne nyårsdag voro vi budne till tullnären, där han full en och annan gång ville komma att sitta när mig, men som jag haft stora förtretligheter, då jag sutit honom när, flydde jag undan. Omsider kommer han att sitta när mig, då han åter begynner (förutan det han förr därom talade) att berätta, huru borgmästaren hade till konsistorium låtit citera prosten Löth etc. Då säger jag: 'Det vore likare, att hr. borgmästaren berättade för mig, huru borgmästare och kyrkoherdar i städerna lefva väl ihop och icke så citera hvarandra, som särdeles i Strängnäs, där jag hört borgmästarne mycket berömmas för det de befordrat sina lärares vältrefnad', så biter han samman tänderna och grinar ganska förskräckligt, flygandes upp af stolen och far öfver mig med sin käpp, viljandes slå mig, men folket togo somliga i käppen, och somliga höllo om honom, bedjandes, att han intet ville slå 'vår kyrkoherde'. Jag for undan till undflykt ibland folket, då ropade han öfverljudt ibland folket, som höllo honom, med sådana ord: 'Borgmästaren i Strängnäs körde domprosten Ekman att bära fram h . . pallen åt h . . . n på stora gången bättre fram'. Då svarade jag: 'Sådant har jag aldrig hört, och det är intet vackert af Eder, att I sådana exempel framdrager!' Då skriar han vidare till mig, sägandes: 'Du har som en skälm förstört gullsmedens timliga och eviga välfärd, och så vill du med annan än göra', hvarpå jag ropar allt folket till vittnes, men han oupphörligen skriar och gapar, så att folket för-

skräcktes, sägandes många gånger: 'Jag är dig vuxen, jag är dig vuxen, jag har vunnit på dig i konsistorium, att du bör predika aftonsångerna; därpå jag svarar: 'Hr. borgmästarens osanna berättelse lärer väl finnas igen i vörd. konsistorium, där hr. borgmästaren berättat pastores hafva hvar Söndag försett ottesångarne, men nu har jag attester, att det är icke sant'. Sedan begynte han, som hans manér är, hiskeligen ropa: 'Kungl. Hofrätten, kungl. Hofrätten, Hofrätten, kungl. Hofrätten etc.' 'Hörer', säger jag, 'I gode vänner, hvad tro han menar med sådant ropande? Är någon, som talar illa om Kungl. Hofrätten? Han måtte visst med sådant ropande vilja locka fram något. Jag tager Eder alla till vittnes, att jag om Kungl. Hofrätten intet nämnt något oanständigt, utan håller den i största vördnad'. Och som jag märkte, att borgmästaren var ganska otidig, flydde jag dädan, och folket stodo än då kring om honom och bådo honom sakta sig. Jag kan icke nogsamt beklaga mig, huru svår denne borgmästaren varit mig ifrån min första hitkomst och ännu framhärdar därmed, varandes hans uppsåt att göra mig förhatlig med sina osanna berättelser, såsom jag i aftons blef angripen af en hustru här i staden, för hvilken han låtit berätta, det jag sett något troll på hennes hus, hvilket, då jag hemligen af en vän fick veta, så reste jag genast till henne och frågade, huru med det väsendet var beskaffadt, hvaröfver hon i förstone var mäkta ohöflig, men sedan jag, medan jag satt hos henne, sammankallade några personer, som ögonskenligen med ord och skrifter visade min oskyldighet därutinnan, så brast hon ut i tårar och grät öfver sådan illistig arghet, hvarigenom folk kan behändigt sättas ihop. Detta med hvad mera detta angående är jag sinnad muntligen icke långt till att berätta Eders faderliga Högvördighet. Emellertid beder jag allra ödmjukeligast, att Hans faderl. Högv. täcktes taga mig i hägn och försvar emot en sådan otidighet och gifver mig ett faderligt råd, huru jag skall bära mig åt härutinnan, ty det går mig svårligen till sinnes, att jag skall så offentligen skyllas för någons timmeliga och eviga välfärds förstörare, hvilket lärer vara honom så mycket svårare att bevisa, som jag samma gullsmed gaf H. H. nattvard, gjorde likpredikan öfver honom, och hans änka och barn lefva än i dag och efter deras lägenhet göra mig allt godt. —[1]

Samtidigt skref borgmästaren Edman till biskopen:

Jag beklagar mig olycklige, som nu först på detta (i Jesu namn) ingångna nyår blifver förorsakad Eders faderl. Högv. med denna min ringa skrifvelse att uppvakta och besvära, huruledes jag af ärevördige hr. prosten Buller uti ett samkväm är blefven öfverfallen,

[1] **Brefvet finnes i 1699 års Acter i S. K. A.**

då han ibland många andra svåra och otidiga angripelser 1: offentligen sade, som skulle jag vid hans första anträde hit till pastoratet, som ingen redelig man medels lögnbref till Eders faderl. Högv. och reverend. consist. listeligen förmått att påbörda honom ottesångernas vidmakthållande här i Tälje församling, som öfver 100 år vanligt varit, sägandes mig som en hans afundsdjäfvul sådant verkställt, hvilket han aldrig kan lämna utur sitt hjärta.

För det 2:a Då hr. prosten var uti action med sin för detta kapellan, sal. hr. Drottenburg [1], inlade hr. prosten uti höglofl. Kungl. Hofrätten emot mig åtskilliga exceptioner och fåfänga klagomål, hvilken supplik höglofl. Kungl. Hofrätten mig kommunicerade jämte befallning med min förklaring inkomma, som ock skedde, då höglofl. Kungl. Hofrätten all hr. prostens obevisliga klagan annulerade, finnandes höglofl. Kungl. Rätten mig vid den saken ej annat gjort än lag och rättvisan fordrade, och jag med magistraten här i Tälje skulle den saken emellan hr. prosten och kapellanen lagligen afgöra med mera, som högl. Kungl. Hofrättens resolution förmäler, hvaremot hr. prosten på lika sätt obetänkt utfor, säjandes nu, som skulle jag med lögn och osanning förledt högl. Kungl. Hofrätten till en sådan resolution. Nu hemställer jag ödmjukligast till Eders faderl. Högvördighets höga och gunstiga ompröfvande, huru oförskyllt hr. prosten mig angriper. Ty ingen redelig man skall bevisa mig med osanning förledt hvarken höglofl. Kungl. Hofrätten eller Eders faderl. Högv. med venerand. consist., utan förmodar dessa höga domhafvandes resolutioner vara befästade på sanning och Guds namn till ära. Och såsom han med sådana svåra expressioner utfarit, att han allt ifrån den tiden aldrig haft eller hafver till mig något förlåtligt hjärta, det jag ej kunnat tänka, utan som en kristen af honom, som min själasörjare, nu på 10:e året anammat af hans hand H. H. nattvard, där likväl han offentligen nu sagt sig aldrig haft emot mig i allan den tiden något förlåtligt hjärta, där han icke skall kunna bevisa mig annat gjort emot honom, än det våra andeliga och världsliga förmän funnit rättvist. — Flyr för den skull i största ödmjukhet till E. faderl. Högv. att härom kunde anställas en rannsakning att visa orsaken till sådana otidigheter och låta omkostningen redundera [2] på den succumberande [3] parten. Emellertid förtror jag mig intet att anamma af hans hand den Hel. nattvarden. Och näst ödmjukelig lyckönskan till fröjdefullt godt nytt år med många därpå följande, afvaktar jag allra tjänsteligast E. faderl. Högv:s

[1] Daniel Drottenburg var kapellan i Södertälje och Tveta församlingar. Död 1688.

[2] redundera = öfverflöda, drabba.

[3] succumberande = förlorande.

gunstiga svar, hvaremot jag med ödmjuk vördnad städse är och förblifver etc. etc. [1]

Dessa skrifvelser föredrogos i konsistorium den 11 Januari 1699, men kommo icke under någon debatt, enär biskopen åtog sig att skrifva till bägge parterna. Detta gjorde han äfven, och den 17 Januari afgingo brefven, som voro skrifna å konsistorii vägnar.

Biskopens bref till prosten Buller lyder: [2]

"Af herr prostens nyligen ankomna skrifvelse så väl som af borgmästaren Hedmans med samma post förnimmer jag, hvad olust har inbrutit sig genom den Ondes tillskyndande uti den fröjdefulla julehögtid emellan dem, som androm med sina exempel borde föregå till dygd och ärbarhet. Jag blifver ogement bestört af sådant väsende och märker väl, att missförståndet emellan andliga och världsliga, som mer och mer tilltager, lärer förorsaka svåra straff och landsplågor. Helst ock allahanda osannfärdiga berättelser antagas och utbredas. Här vet man intet af att borgmästaren i Nyköping skall hafva citerat prosten Löth eller någon annan till konsistorium, mycket mindre är någonsin Löth, hvad som berättas vara, M. Oluf Edmans vederpart här i Strängnäs, hvilket efter alla redligas och sannfärdigas omdöme hålles vara ett purū putum [3], helst han af då varande stadens förman var i besynnerlig ära hållen. Det är förargligt, att så ofta upprepas och ohemult exaggereras [4] hvad förelupet kan vara antingen vid kungl. Hofrätten eller konsistorium, sedan sådant för många år sedan är afgjordt och tillfredsställdt. Hvarmed ej annat uträttas, än att man visar sig bära ett förborgadt hat och vara missnöjd med det, som stadgadt är. Huru sådant kan och bör anses, vill vara betänkande vid. Borgmästaren Hedman gifver förslag på en kommission, som där in toto upptager saken, och att omkostnaden må ankomma på den, som succumberar. Jag har svarat korteligast därpå och begärt, att de bedja Gud om nåd och förena sig emellan sig själfva, förrän det må ankomma på en extremitet. Hade min väg och tidens korthet tillåtit att resa genom Tälje, hade jag velat bemöda mig ställa dem till fredsam konferens. Men nu kan det ej ske, kan ock hafva sina konsekventier, som icke så väl torde utslå. Kunna de emellan sig själfva förbinda sina sinnen, lära styra affekterna och visa redlighet, så är det säkrast. Eljes gifver det *bullret* [anspelning på prostens namn] oväsende af sig. Gud

[1] Brefvet finnes i 1699 års Acter i S. K. A.

[2] Brefven finnas i »Utgående skrifvelser» i S. K. A.

[3] bet. rent och klart.

[4] exaggereras = öfverdrifvas, förstoras.

regere oss alla med sin ande och styre våra fötter på fridens väg.“

— —

Samma dag skref Benzelius till borgmästaren:

“Af hr. borgmästarens nyligen ankomna skrifvelse förnimmer jag ogärna, att en tvedräkt sig har yppat emellan prosten där å orten och hr. borgmästaren, så att ock den utbrustit till häftiga ordväxlingar uti lag och samkväm. Jag beklagar sådant, så mycket mer som sådana omständigheter skulle visa sig icke allenast ibland dem, som förmän äro, hvilka andra med exempel böra förelysa, utan ock emellan lärare och åhörare, och det så vida, att den ene ej menar sig kunna af den andras hand anamma Herrens nattvard. Och måste efter allt afseende en sådan ondska en rund tid varit förborgad, antingen i bägges eller någonderas gemöt, hvilka för den skull hafva ett hårdt ansvar, huru de brukat sina salighetsmedel. Gud gifve dem nåd att tidigt taga i betänkande, att Herren är god och from, därför undervisar han syndarne på vägen. O, att de visa vore och kunde besinna, hvad dem framdeles öfvergå skall. Det medlet, som hr. borgmästaren föreslår till närmare undersökande, lämnar jag i sitt värde, och där icke annorlunda verket kan hjälpas, måste man något angripa, att icke förargelserna för mycket sig utbreda. Men såsom rättegångar intet gärna skaffa god lödning uti parternas sinnen, så önskar jag troligen, de ville taga Gud till hjälp, styra sina sinnen och genom enskild konferens förbinda sig i görligaste motto.“ — — — — — — — — — — — — — — — — —

— —

Biskopens allvarliga och ogillande bref synas haft vederbörlig verkan och af de tvistande tagits ad notam, enär hvarken konsistoriiprotokollen eller några andra dokument vidare omnämna denna konflikt mellan den högsta andliga och värdsliga myndigheten i Södertälje.

Äfven i Nyköping var förhållandet allt annat än godt emellan borgmästare och prästerskap. Den självrådige och härsklystne borgmästaren Johan Wilhelm Stamm synes hafva begagnat de täta ombytena af präster inom Nyköpings östra församling till att godtyckligt disponera öfver kyrkans tillhörigheter samt äfven till att tillsätta kyrkoråd och kyrkobetjäning. När kyrkoherden, Mag. Johannes Sigtunius, år 1683 tillträdde kyrkoherdebeställningen i Nyköpings östra, Allhelgona och Svärtuna församlingar, sammankallade Stamm egenmäktigt kyrkorådet, presiderade där såsom ordförande och bestämde godtyckligt om kyrkosysslorna, utan att någon vågade oppo-

nera sig emot honom. Och då pastor begärde att få Stenbro boställe repareradt, förklarade borgmästaren, att man var betänkt på att i staden inköpa en gård till pastorsboställe och att det därför ej var skäl i att reparera det gamla. Emellertid blef det sedan ingenting af med vare sig det omtalade inköpet af prästgård eller reparation.

Huru godtyckligt Stamm styrde och ställde framgår bland annat däraf, att Sigtunius i kyrkorådet klagade öfver att han "ej visste af kyrkiones handlingar, kassamedel, räkenskaper och dylikt och frågade, om icke pastor tillkomme att sammankalla kyrkorådet, om han ej bör hafva en nyckel med till kassan, om icke honom tillkomme presidium i kyrkorådet samt att äga all nödig kunskap om det, han borde och behöfde veta". Åfven bönderna klagade öfver att borgmästaren disponerade kyrkomedlen, så att intet däraf begagnades till kyrkans underhåll, och att Stenbro pastorsboställe fick förfalla.[1]

Åfven med kyrkoherden Mag. Crispinus Insulander[2] låg den bråkige Stamm i delo. Han insände till och med till konsistorium i Strängnäs en klagoskrift å egna och magistratens vägnar, i hvilken han beskyller Insulander för att han "af egen myndighet uppå sex års tid gör och låter som han vill, håller inga veckopredikningar, sällan Söndagshögmässan, sista böndagen ingen gång predikat, men dagen näst efter hållit begrafningspredikan öfver en bondedräng, ej heller hafver han gifvit dem någon communication af konsistorii skrifvelser om kapellansväsendet".[3] På konsistorii förfrågan, hvarför magistraten icke kommit tillstädes med den öfriga församlingen vid

---

[1] Jfr. Nyköpings Minnen. Andra häftet (från år 1665 till år 1777) af Harald Otto Indebetou. Fil. Kand. af Södermanlands och Nerikes nation. Nyköping. Tryckta hos P. M. F. Lundberg 1874.

[2] Crispinus Matthsson Insulander var född i Kristinehamn 1660, blef magister i Upsala 1691, men var dock sannolikt förut präst och e. o. hofpredikant. 1693 utnämndes han till kyrkoherde i Nyköpings västra eller S:t Nikolai församling och blef följande år kontraktsprost. 1708 kallades och förordnades I. till öfverhofpredikant och præses i hofkonsistorium, men tillträdde icke denna beställning förrän 1712. Han dog året därpå, 1713. (Svenska Kungl. Hof-Clereciets historia 2. 1650—1718 af Aron Westén. Örebro 1801).

[3] Jfr. S. K. P. d. 7 Juni 1700.

kapellansvalet, svarade borgmästaren, att "natten tillförene var elden lös i staden, hvarigenom de blefvo den till att släcka hindrade och incapable att gå i kyrkan, ej heller hafva de förut därom haft någon communication". Därjämte framkom borgmästaren i sin skrift med den anklagelsen mot kyrkoherden, att "uti det senare protokollet öfver kapellansvalet skall något egenvilligt vara inlupit" och fordrade, att konsistorium skulle tillse, att kyrkoordningen efterlefdes.

Efter att hafva infordrat vederbörande parters förklaringar resolverade slutligen konsistorium, att borgmästarens klagoskrift icke föranledde någon dess åtgärd.

Kort härefter blef denne rättvisans handhafvare afsatt från borgmästareämbetet, emedan han förolämpat landshöfdingen Hans Clerk, hvilket troligen skett under en tvist med denne vid valet af kapellan i Nyköpings västra församling.

Att ofvanstående skildringar vittna om mycken råhet på håll, där man med rätta kunde vänta annat, är onekligt, men man må dock akta sig för att på grund af dylika tilldragelser fälla domen allt för strängt. Dels får icke glömmas, att den tid, hvarom här är tal, var en hård och sträf tid, som efter naturens ordning satte sin prägel på lifvet och dess skilda förhållanden, dels må vi betänka, att domstolarnes protokoll endast hafva att förtälja om lifvets skuggsidor, under det de tiga med hvad denna tid kunde hafva att berätta om verklig fromhet, plikttroget arbete och uppoffrande kärlek — allt under en kamp mot svårigheter, ekonomiska och andra, hvartill vår tid saknar hvarje motstycke.

Kasta vi en blick på det kollegiala förhållandet mellan domkapitulares under den tid Benzelius var biskop i Strängnäs, synes det hafva varit synnerligen godt, helt visst till stor del beroende på den respekt och aktning, som en hvar hyste för biskopen. De bittra strider emellan domkapitlets ledamöter, hvarom andra stifts protokoll från dessa tider hafva mycket att förkunna, saknas under de 13 år Benzelius var biskop i Strängnäs helt och hållet, på *ett* undantag när. Detta gällde en tvist emellan domprosten Lars Rahm och gymnasiirektorn Joseph Thun i Strängnäs. Denne sistnämnde klagade nämligen i ett konsistoriisammanträde den 1 Juni 1694 öfver att han Söndagen förut hade af domprosten blifvit "utropad

på predikstolen för den, som någon villfarelse hade". [1] Detta förnekade domprosten, men Thun påstod, att han "med åthäfvor och ögonen tecknat i synnerhet åt lektorsstolen". Med anledning af denna beskyllning begärde domprosten, som ansåg sig hafva blifvit angripen i sitt ämbete, att det måtte stå honom fritt att utföra sin sak emot rektorn. Thun berättade då, att denna oenighet härflöt från en dispyt i ett sällskap angående prosten Johan Bilberg i Örebro. [2] Domprosten åter förnekade att hafva varit i någon diskurs med Thun, men att denne en gång, "när de hafva varit till måltid hos inspektoren Anders Broman, positive försvarat Bilbergs meningar, som äro om *lacta carnis et spiritus in Christo*". Thun genmälde, att han icke så mycket försvarat den meningen som icke mera Bilbergs person, som icke var vid tillfället närvarande. Efter någon ordväxling befalldes de att taga afträde och blefvo efter en stund inkallade och förmanade till enighet. Då biskopen vid konsistoriisammanträdet den 6 Juni frågade parterna, om de nu voro förlikta, lät domprosten förstå, att han var "så angripen till sitt ämbete, att denna tvist intet kunde så lätt nedläggas", och rektorn begärde, att hans "libel", som inlämnats vid förra sessionen, måtte uppläsas, hvilket också skedde. Sedan bägge parterna upprepade gånger skriftligen afgifvit sina förklaringar, och sedan prosten Bilberg genom bref anhållit att få del af handlingarna angående denna tvist i de delar, som rörde honom personligen, så förklarade biskopen vid konsistoriisammanträdet den 3 Okto-

---

[1] S. K. P. den 1 Juni 1694.

[2] Johan Bilberg, född 1646, död 1717, var en af sin tids namnkunnigaste män och en verklig polyhistor. Han var matematiker, filosof och teolog samt mycket framstående universitetslärare. Såsom en af de ifrigaste förkämparne för Cartesii filosofi, beskylldes han af cartesianismens teologiska motståndare för irrlärighet, särskildt i nattvardsläran, där han ansågs hylla kalvinistiska åsigter. Bilberg blef 1679 professor i matematik vid Upsala universitet och tio år senare teologie professor och samtidigt kyrkoherde i Danmarks prebendepastorat. 1692 utnämndes han till kyrkoherde i Örebro, hufvudsakligast för att det skulle blifva ett slut på de förargelseväckande stridigheterna i Upsala, och 1701 till Benzelii efterträdare såsom biskop i Strängnäs, hvilket ämbete han skötte med allvar och stränghet till sin död.

ber, att sedan han först privatim och sedan offentligen i konsistorium tillrådt parterna förlikning, "men såsom någondera parten finner sig därtill obenägen, så måga de afbida, huru saken vill aflöpa".

Ännu synas de emellertid hafva fått någon betänketid, men den 7 November förklarade biskopen, som tyckes hafva blifvit på allvar trött på hela bråket — hvari det af protokollen ser ut, som om flere konsistoriales efter hand blifvit inblandade — helt kärft, att de nu borde gifva tillkänna, "antingen någon composition vore att förvänta, eller skulle saken dömas utan vidare dröjsmål". Domprosten yttrade då, att han var "benägen att låta saken blifva slättad, viljandes han intet tillägga Thun något vidrigt, utan att allt må blifva dödadt och skrifterna annullerade". Thun var därmed tillfreds, "allenast honom intet något oanständigt blefve tillmätet". Biskopen sade, att det var väl, att parterna "ville tänka på enighet och kännas vid sina fel mer och mindre. Gud förläne sin nåd till uppriktig vänskap mellan collegas". Att han emellertid icke var allt för optimistisk beträffande uppriktigheten af den ingångna försoningen, framgår af hans svar på parternas yrkande, att alla skrifvelser i denna sak skulle förstöras. Han yttrar nämligen härom: "Akterna kunna i hastighet intet annulleras, förr än man finge se, hvad stadighet det med sig hafver, och man blefve förvissad *de non amplius turbando*. Huru Bilberg blifver efter handen tillfredsställd, skall sökas bekvämligt tillfälle." Akterna skulle emellertid förseglas och läggas i förvar. Därpå räckte vederbörande hvarandra handen till försoning. Den 12 December skrefs sedan till Bilberg, att saken var bilagd och "att alltså näppeligen lönar mödan vidare därmed besvära sig och andra". Och därvid torde det äfven hafva blifvit, ty efter detta förspörjes intet vidare om denna tvist.

En stor svårighet vid handhafvandet af själavård och kyrkotukt förorsakades denna tid af bristen på tillräckliga prästerliga krafter. Den stora fattigdom, som på grund af de dryga utskylderna tryckte allmogen, gjorde, att det var omöjligt för det utarmade folket att i hvarje församling aflöna en präst. Dupplicerande var därför icke något ovanligt och kunde väl också i nödfall gå för sig, där församlingarna ej voro för stora och kommunikationerna ej alltför svåra.

Men detta lät sig icke alltid göra, och på många håll lade naturförhållandena oöfverstigliga hinder i vägen för en sådan dupplication. Så var särskildt förhållandet med vissa delar af Strängnäs stift, nämligen en del af de församlingar, som ligga i Södertörn, till hvilka många stora och folkrika öar i den yttersta skärgården hörde, såsom Öster- och Väster Haninge och Ösmo församlingar med öarna Dalarö, Nämdö, Ornö, Utö, Ålö, Rånö och Nåttarö.[1] Från dessa församlingar hade upprepade gånger framställning gjorts om ökade prästerliga krafter, i det de klagade öfver att deras sjuka fingo dö utan att kunna få åtnjuta Herrens nattvard, att barn dogo utan att hafva undfått dopet och att gudstjänst icke i laga ordning hölls alla Sön- och helgdagar, hvilket hade till följd, att hvilodagen på sina håll till och med användes såsom en vanlig arbetsdag. Om dessa klagomåls berättigande fick Benzelius tillfälle att själf öfvertyga sig vid de visitationer, som han år 1690 höll i nämnda församlingar; men de ekonomiska förhållandena voro, som sagdt, så dåliga, att det ej var någon utsikt att kunna få de öfverklagade missförhållandena i nämnvärd grad afhjälpta af församlingarna själfva. Men å andra sidan var nöden så trängande, att Benzelius ansåg sin plikt vara att inberätta förhållandet för konungen, i hopp om att genom allmänna medel dessa ogynnsamt ställda orter möjligen skulle kunna få sina andliga behof tillgodosedda.

Vi återgifva här delar af denna Benzelii skrifvelse till konungen af den 4 April 1690:

"Såsom vid den nyligen hållna visitationen öfver en del af Strängnäs stift, näml. Södertörn, ett ärende eller annat är förekommet, som i synnerhet fordrar Eders Kungl. Maj:ts nådigste behag och närmare bepröfvande, alltså täckes Eders Kungl. Maj:t med vanlig Kungl. ynnest sådant förmärka. Till några församlingar i

---

[1] Södertörn hade af ålder tillhört Strängnäs stift, men lades under Ärkestiftet, då Gustaf Vasa år 1560 gaf Södermanland, med undantag af Södertörn, såsom hertigdöme åt sin son Karl. Det införlifvades emellertid åter med Strängnäs stift af Gustaf II Adolf år 1626. (A. A. v. Stiernman: Swea och Götha Höfdingaminne II s. 111 och L. A. Anjou o. a. a. sidd. 141 och 142).

Södertörn äro anhängige några öar, belägna långt från fasta landet och utanföre stora skeppsleden emellan Dalarö och Landsort, hvilka äro bebyggda och hoptals blifva besökta af främmande och inländska, hafva ock merendels sina kapell, uti hvilka gudstjänsten på vissa tider blifver efter görligheten förrättad. I synnerhet höra till Öster Haninge församling Nämdö, Ornö och Utö, af hvilka hvardera hafver sitt kapell och Nämdö sin särskilda predikant och sin fulla gudstjänst. Men Ornö och Utö betjäna sig bägge af en predikant sålunda, att Ornöborna njuta två predikodagar och Utö den tredje, kunnandes predikanten intet mer förmå, eftersåsom emellan bägge kapellen berättas vara vid pass en och en half mil och ofta sådan väderlek, att öfverfarten är ogörlig. Utöborna tillika med några andra angränsande öar, såsom Ålö, Rånö och Nåttarö, hvilka senare öar höra till Ösmo församling, besvära sig alltså öfver mangel på gudstjänst, och att deras sjuka dö utan Herrans nattvard och barn dö utan kristendom, som ock klagas, att när den ena orten hafver sina helg- och högtidsdagar, så är den andra orten uti fullt arbete begripen. På Utö är ock en Eders Kungl. Maj:ts järngrufva och därsammastädes ett antal af folk och dessutom åtskilliga farkoster, som anlända att afhämta malm, så att både de, som arbeta i grufvan, och sjöfolket måste förspörja brist på Guds ord, kunnandes icke heller sjön och väderleken alltid tillåta, att de få besöka landskyrkorna, som långt därifrån äro belägna. Dessas åstundan kan bäst inhämtas af en deras skrift, den de för någon tid sedan inlevererat till assessoren Daniel Tilas, hvilken grufvan arrendevis hafver om händer, den han under varande visitation har öfversändt, kunnandes man uti ett så beskaffadt ärende, uti hvilket ett och annat samvetsmål infaller, intet underlåta hos Eders Kungl. Maj:t detta anmäla, emedan härvid ingen författning ske kan utan genom Eders Kungl. Maj:ts nådigste behag, helst också i förriga tider äro gångna bref båda i glorvyrdig i åminnelse K. Carl IX:s och K. Gustaf Adolfs tid, jämväl ock af Eders Kungl. Maj:t själf af år 1674 och 1675, och sådant af det innehåll, att stundom är öbornas begäran gillad och stundom ogillad. För en predikant är ock omöjligt att kunna på Utön hafva sitt uppehälle med mindre han förmedels Eders Kungl. Maj:ts nådigste förordning får därstammastädes något boställe och därjämte något understöd af grufarrendet, eller hvad Eders Kungl. Maj:t eljes för honom behagar

utse. De ordinarie åhörarna på Utö förmenas vara vid pass 300 personer förutom det kommande och farande sjöfolket. Och så många äro ock på Ornö, som berättadt varder, hvilka själar vilja hafva sin skötsel.»

Samtidigt föreslår biskopen, att Nacka och Erstaviks kapellförsamlingar under Brännkyrka moderförsamling skulle hafva gemensam gudstjänst, i stället för att, såsom hittills, kapellpredikanten måst dupplicera. Benzelius motiverar detta sitt förslag dels med att det "icke är drägeligit för predikanten att på bägge orterna efter sin ämbetes plikt att i rättan tid uppvakta gudstjänsten, idka katekismiförhör och hålla disciplin vid makt; dessutom hinna icke heller åhörarna föda honom, utan han måste betjäna sig af ett hemman, som han brukar till hälften", dels voro kapellen, uti hvilka gudstjänsten förrättades, förfallna både vid Nacka och Erstavik. Ytterligare tillkom det skälet, att vägen emellan församlingarna var bekväm och icke stort mera än en half mil lång för dem, som bo längst bort, hvartill slutligen kom, att Erstaviks gård befanns icke hafva några rättigheter till särskild gudstjänst, "är ock nu bortarrenderad till en änka af kalvinisk religion".

I Nacka hade man länge varit betänkt på att skaffa sig en ny kyrka och hade äfven, åtminstone till största delen, medel afsatta för detta ändamål, och därför föreslår Benzelius, att, sedan kyrkan blifvit färdig, Erstaviks församling skulle hafva sina gudstjänster i Nacka kyrka.

Kungl. Maj:t resolverade med anledning af denna skrifvelse, att landshöfdingen och biskopen skulle gemensamt öfverlägga om saken och inkomma med underdånigt betänkande. Så skedde äfven, men något resultat af deras förslag, att på Utö en egen kapellpredikant skulle anställas, förspordes, af många skäl, icke medan Benzelius var biskop i stiftet. Först år 1746 upptager nämligen stiftsmatrikeln Utö såsom egen kapellförsamling med en Johan Lanelius såsom kapellpredikant.

Utom Nacka kapell tillkommo under Benzelii tid, så vidt vi kunnat finna, endast två nya kyrkobyggnader, nämligen i Trosa, där kyrkan dock ej hann blifva invigd under Benzelii tid, och vid Kungsör. Vid den sistnämndas invigning den 9 September 1700, den 15 Söndagen efter Trinitatis, hade det ursprungligen varit meningen, att

kung Karl själf skulle vara närvarande, men detta blef om intet, enär kungen vid den tiden befann sig i Bleking, där han efter fredsslutet med Danmark var upptagen af rustningarna till det ryska kriget med anledning af tsar Peters krigsförklaring. Det ser emellertid ut, som om konungen, trots det pågående danska kriget, haft allvarliga planer på att ännu en gång få återse sitt kära Kungsör. Det synes åtminstone så af ett bref från Benzelius till konungen, dateradt den 25 Juli 1700, således på själfva dagen för konungens landstigning vid Humlebäck på Själland. Sedan han i detta bref först ordat om anordningarna vid kyrkoinvigningen, tillägger han: "Vore något mera, som vid samma akt borde tagas i akt, afvaktas däröfver Eders Kungl. Maj:ts nådigste behag, i synnerhet om Eders Kungl. Maj:ts höga närvaro är att förmoda, och hvad namn det samma härliga Herrens tempel skall bekomma efter vedertagen sedvänja, eller om dessutom något är att anbefalla. Att Eders Kungl. Maj:t under varande krigsbuller låter sig sådana ärenden vara angelägna, det upptager jag och flera endels med förundran, endels med djupaste vördnad; det förra därför, att underligt är, huru Eders Kungl. Maj:ts krafter och tankar kunna tillräcka ibland de hårdt påträngande krigsaffärer, det senare af den orsak, att däruti lyser Eders Kungl. Maj:ts gudliga uppsåt att behålla sitt hjärta vid det ena, att Guds namn må äradt och fruktadt varda. När därtill kommer en rättfärdig sak, som gör hjärtat frimodigt, så lärer ock därpå följa med den Högstes hjälp en åstundad seger och önsklig utgång. Herren Zebaoth bevise konungen godhet och trohet, att de bevare honom och sände honom hjälp af helgedomen. — — — — — — — — — —". [1] Något kungabesök på Kungsör blef emellertid icke af, och den 18 September skrifver Benzelius till konungen och berättar om kyrkans invigning m. m. samtidigt med att han kan lyckönska till freden med Danmark. Han skrifver:

"Den allrahögste Gud vare evinnerligt ärad, som har välsignat Eders Kungl. Maj:t både med önsklig hälsa som ock en högt åstundad återkomst inom rikets gränser efter en så ärofull landstigning i ett främmande konungarike. — — — — Eders Kungl. Maj:ts nådigste befallning till underdånigt följe är nya kyrkan vid Kungsör invigd

[1] S. K. till Kungl. Maj:t den 25 Juli 1700. R. A.

vorden den 9 Sept. på sätt och vis, som kyrkoordningen det fordrar, och det uti en stor och ansenlig församlings närvaro. Allenast beklagar jag, att Eders Kungl. Maj:ts nådigste behag, det kyrkan skulle kallas Hedvig, icke är blifvit efterlefvadt af orsak, att samma order äro ankomna 8 dagar sedan invigandet var förrättadt. Efter Hennes Kungl. Maj:ts änkedrottningens godtfinnande är hon vorden kallad Carls kyrka till en vördsam åminnelse af Carl XI:s och Carl XII:s därpå använda högtbeprisliga försorg och kostnad. Hvilket dock underdånigst är vordet lämnadt till Eders Kungl. Maj:ts nådigste ratifikation. Antingen Eders Kungl. Maj:t vill låta bero med det som gjordt är eller låta namnet blifva ändradt eller ock sammanfatta bägge de höga namnen och låta henne heta Carl-Hedvigs kyrka, det står till Eders Kungl. Maj:ts nådigste behag. Såsom nu det härliga templet är helgadt Herran, så aflägges inför Eders Kungl. Maj:t jämväl vid detta tillfälle en underdånig tacksägelse för den Kungl. omvårdnad och prydnad, som därpå använd är. Och visar sig kontinuation af Kungl. nåde emot samma Herrans hus genom en nådig skrifvelse, den Eders Kungl. Maj:t har utfärdat till herr landshöfdingen Cronhielm [1], att statskontoret vore beordradt anskaffa medel till nödiga kyrkoprydnaders inlösande, i mässekläder och annat sådant.

---

[1] Gustaf Cronhielm, född den 18 Juli 1664, blef 1686 kammarherre hos prins Karl (sedermera Karl XII), utnämndes 1698 efter sin fader Polykarpus C., till landshöfding öfver Västmanland samt blef 1710 hofkansler, kungl. råd och ordf. i lagkommissionen. Upphöjdes 1712 i grefligt stånd, blef 1718 president i Kommerskollegium, 1719 kanslipresident och kansler för Upsala universitet. C. stod högt i ynnest hos Karl XII, men däremot i ganska spändt förhållande till Ulrika Eleonora, enär han vid konungens död bestred hennes arfsrätt till kronan. Då han på ett ohöfviskt sätt afvisade prins Fredriks tilltag att inblanda sig i utrikespolitiken, hvilket beteende drottningen fann »alltför påkostande», blef han afskedad 1719 såväl från kanslipresidents- som riksrådsämbetet. C. gjorde väl prinsen sin »soumission» mot löfte att återfå sistnämnda ämbete, men när prinsen blifvit konung (1720) nekade han — enär C. angifvits för landsförrädiska stämplingar med Ryssland — honom inträde i rådet, tills en skarp skrifvelse från sekreta utskottet bragte konungen på andra tankar. C. dog d. 3 Juni 1737. (N. Linder: Nordisk familjebok).

För hvilket allt med mera önskas öfver Eders Kungl. Maj:t en rik välsignelse af himmelen nu och framgent. Det är ock kyrkoherdens och prostens M. Nils Ahlgrens [1] underdånigste begäran, att Eders Kungl. Maj:t ville göra den förordning och låta Kungl. hofvets betjänte, som hafva sina tjänster och uppvaktningar vid Kungsör, hålla sig till bemälda nya kyrka, det ock deras stora åstundan är, hvarigenom mycken konfusion och oreda kan förekommas och ej behöfvas någon särskildt predikant vid kungsgården. Eljest skulle synas, som vore ett så härligt tempel uppbyggdt och inrättadt för några få landtmän, som där i nejden äro boende. Men om hofvets betjänte där få hafva sin ordinarie gudstjänst, så kan denna nya kyrkan anses för moderkyrkan och Torpa kyrka för en annexa med flera nyttigheter, som häraf flyta och jag ej dristar mig nu att föredraga, utan måste bespara till tjänligare tillfälle, när Gud behagar förunna Eders Kungl. Maj:t ett roligare tillstånd.“ [2]

Benzelii i detta bref framställda förslag, såväl beträffande det nya namnet på Kungsörs kyrka som om Torpa församlings förvandling till annex under Carls kyrka, blef af konungen till alla delar gilladt.

---

[1] Mag. Nicolaus Widberni Algren (Ahlgren) prästvigdes 1681, blef konsistoriinotarie 1685 och titulär e. o. lektor; läste en tid poësin publice in gymnasio, blef math. lector och pastor i Aspö samt förordnades 1693 till prost och kyrkoherde i Torpa och Kungsörs församlingar. A. var 1697 præses vid prästmötet, erhöll 1713 Kumla pastorat i Närke och afled 1721.

[2] S. K. till Kungl. Maj:t d. 18 Sept. 1700. R. A.

II.

FJÄRDE KAPITLET.

Undervisningsväsendets tillstånd vid Benzelii tillträde till eforatet öfver läroverken i Strängnäs stift. Lärarnes bildning och deras tillsättande. Inspektion i Södertälje. Lärarnes ekonomiska ställning; Benzelii framställningar till Kungl. Maj:t om förbättring häri. Klagomålen mot Johan Ackelinus och pedagogen i Trosa, Nils Lenæus.

Allt sedan reformationstiden hade Strängnäs stift intagit en plats framom de öfriga stiften, icke blott därför, att det kan sägas hafva varit reformationens vagga i Sverige, utan äfven för den fasta hållning stiftets präster intagit i striden mot Johan III:s liturgi.

Se vi på *undervisningsväsendets* utveckling under femton- och sextonhundratalet, så torde äfven här Strängnäs stift obestridt intaga främsta rummet, möjligen med undantag af Västerås stift.

Både för folkundervisningen och den högre skolundervisningen äro de bägge Strängnäsbiskoparne *Laurentius Paulinus Gothus* och *Johannes Matthiæ* märkesmän, som göra epok i det svenska undervisningsväsendets historia. [1] Den förre har genom sitt utmärkta

[1] L. Paulinus Gothus var biskop i Strängnäs 1609—1637, Johannes Matthiæ 1643—1664.

kateketiska arbete 'Thesaurus Catecheticus' [1] gjort en högst betydande insats i katekisationsverksamheten i allmänhet och i all synnerhet inom sitt eget stift, och sitt nit för den högre undervisningen har han lagt i dagen på mångfaldigt sätt. Här må blott nämnas 1611 års skolordning, som till största delen var ett verk af Paulinus, grundläggandet af Strängnäs Gymnasium och det varma intresse han visade för att betrygga denna sin skapelses framtid. [2] Den senare, skaparen af 1649 års skolordning, torde dock särskildt hafva verkat för allmogens undervisning mer än någon annan, i det han anbefallde sitt prästerskap att noga tillse, att skolor i städerna och "barnaskolor" på landet inrättades, och att i de senare undervisning meddelades af "boklärde klockare" eller, där sådana ej funnos, af kapellaner. Men då många församlingar saknade kapellaner och ofta till och med boklärde klockare, blef efterlefvandet af denna befallning på många håll omöjligt. [3] Säden var mycken, men arbetarne voro få och kanske också stundom försumliga och odugliga, och detta förklarar, hvarför resultatet blef jämförelsevis litet. Orsaken till detta beklagliga tillstånd få vi söka i mångahanda samverkande missförhållanden. Dels lämnade lärarnes bildning och under-

---

[1] Den fullständiga titeln lyder: L. Paulini Gothi Tesaurus Catecheticus, tam theoreticus quam practicus. Thet är: Gyldene Clenodium, thervtinnan Catechismi bådhe läras och öfningz grundtligha förklarning vthi Spörszmhåls- och Swarawiis korteligha författas . . . Cum S. R. Majestatis gratia et privilegio. Tr. i Strengnäs typis Paulinianis af Joh. L. Barkenius 1631. Andra upplagan tr. i Ubsala af Amund Grefwe 1640.

[2] Vi hänvisa för öfrigt till professor Herman Lundströms förtjänstfulla och intressanta arbete: Laurentius Paulinus Gothus. Hans lif och verksamhet (1565—1646) I. II. (1565—1637) sid. 224 ff.

[3] Folkskolor på landet hafva väl närmast ledt sitt ursprung från de skolor, som den bildningsälskande högadeln, såsom en Axel Oxenstierna, Carl Carlsson Gyllenhjelm, Johan Skytte, Per Brahe och Magnus Gabriel De la Gardie m. fl. anlade för sina underhafvande på sina gods och där undervisning meddelades i innanläsning, katekes, skrifning, räkning och psalmsång. (Jfr. *Joh. Wahlfisk:* Den kateketiska undervisningen i Sverige ifrån reformationen intill 1811. Bidrag till Svenska folkundervisningens historia. Stockholm 1889 s. 68 ff.)

visningsmetod mycket öfrigt att önska, dels skedde tillsättandet af lärare, hvilket låg helt och hållet i biskopens hand, ofta ej efter förtjänst, utan på grund af gunst och frändskap, dels rådde äfven stor brist på användbara läroböcker, hvarjämte nödig kontroll saknades på både lärare och lärjungar, dels slutligen — och säkerligen den viktigaste orsaken — nedtyngdes lärarekåren af de ekonomiska bekymmer, med hvilka den hade att kämpa.[1] Redan konung Karl IX, som lifligt intresserade sig för den andliga odlingen, hade visserligen (medan han ännu var hertig genom de den 15 Mars 1595 utfärdade privilegierna för Upsala universitet och sedan genom skolordningen af år 1611) gjort försök att afhjälpa de värsta bristerna, men statens dåliga finanser tilläto ej de offer, som en reform af skolväsendet nödvändigt kräfde, och därför var ställningen föga gynnsammare vid Gustaf II Adolfs uppstigande på tronen, än den varit sedan midten af femtonhundratalet.

Hvad *lärarnes bildning och tillsättande* beträffar, så fordrades ännu ett godt stycke in på 1600-talet icke filosofisk grad ens af rektorer och lektorer. Men i det akademiska konsistoriets förslag till skolordning 1637 riktas en maning till biskopar och konsistorier att icke låta sig nöja med en disputation öfver teologiska och filosofiska teser, utan att de genom grundliga prof skulle förvissa sig om huruvida en tilltänkt preceptor, särdeles i de högre skolklasserna, är "välförfaren i latinska och grekiska språken och deras auktorer, åtminstone uti latin och svenska kan skrifva icke blott congrue, utan äfven pure atque proprie och därjämte hafva ett sådant uttalande och snällhet till att lära, att discipuli lätteligen fatta kunna det han dem föreställer".

Skolordningen af år 1649 fordrar, att kolleger skulle väl känna modersmålet, kunna tolka godkända latinska författare, skrifva och tala latin språkriktigt och regelrätt. En rektor och konrektor skulle dessutom besitta kunskap i dogmatik, grekiska, dialektik och retorik och filosofie lektorer därjämte kunna behandla latinet "eleganter".

---

[1] Jfr. *A. G. Hollander:* Svenska undervisningsväsendets historia i sitt sammanhang med odlingens allmänna utveckling. I. Tiden före 1724. Upsala 1884 s. 273 f.

I början af 1600-talet började äfven läroprof inför biskop och konsistorium att fordras, särskildt för rektorat och lektorat.[1] I Strängnäs stift särskildt fordrades disputation öfver teser af blandadt innehåll, oration (deklamation) ur minnet, utan papper, öfver af konsistorium någon tid förut förelagdt ämne samt föreläsning för ungdomen öfver några teoremer ur de filosofiska vetenskaperna. Några särskilda specimina för kollegabefattningar synas icke ansetts nödvändiga, sannolikt af det skäl, att kollegerna vanligtvis af rektor utvaldes bland de lärjungar, som med största heder genomgått skolan och hvilkas skicklighet således förut var af rektor känd.

Först 1724 års skolordning föreskref formliga prof: för rektorat, lektorat och gymnasiiadjunktur disputation vid gymnasierna öfver framställda teser samt en "lectio cursoria"; för kollegabefattningar blott ett förhör inför konsistorium. Men i Strängnäs stift blef detta praxis redan på Benzelii tid. Så fordrar han 1688, att en Mag. Humbla, innan han konstituterades till poëseos lektor, först skulle disputera och examinera och sedan hålla en introductoriam orationem.[2] Men äfven vid kollegabefattningarnas tillsättande fordrade Benzelius på förekommen anledning, att konsistorium skulle förvissa sig om vederbörandes kapacitet genom att med dem företaga en allvarlig examen. I ett bref af den 23 December 1687, således innan han ännu hade flyttat tilll Strängnäs, skrifver Benzelius till konsistorium bland annat: "Att Johannes Lundel får kollegatet i Örebro, tycker jag vara väl, allenast Eders Ärevördigheter äro förvissade om hans kapacitet och lefverne. Kunde ock intet vara illa, om han blefve examinerad till att sålunda inhämta kunskap, om han vet sina capita doctrinæ catecheticæ och förstår præcepta grammaticalia tillika med annat, som nödigt är till samma ämbete. Kan han ock något præstera uti cantu, vore ock det önskligt."[3]

En gifven förbättring i skolväsendet hade inträdt med Gustaf II Adolfs resolution angående skolorna och Upsala akademi af den 13 April 1620; och genom drottning Kristinas berömda, ofvan om-

[1] 1693 års skolordning fordrar dessutom för kompetens till rektorat *två till tre års akademiska studier.*

[2] S. K. P. den 13 Juni 1688.

[3] Brefvet finnes i 1687 års Acter i S. K. A.

nämnda skolordning af den 7 Augusti 1649 skulle vårt land hafva ägt ett synnerligen godt rättesnöre för undervisningen i öfverensstämmelse med tidens bildningsbehof, om den kunnat till alla delar genomföras. Detta lät sig emellertid, dess värre, icke göra, särskildt beträffande den samtidigt med själfva skolordningen fastställda *underhållsstaten för lärarne,* till hvilken vi återkomma längre fram.

Då Benzelius blef Strängnäs stifts styresman, fann han således här ett stort fält, som kräfde både plog och utsäde. Vi hafva i ett föregående kapitel, vid redogörelsen för Benzelii prästmöten och visitationer, skildrat hans nitälskan för folkunderundervisningen. Vi vilja nu i korthet med ledning af de torftiga källor, som stått oss till buds, nämna något om hvad han uträttat för den högre undervisningen.

Redan vid sitt första mera tillfälliga besök i Strängnäs på sensommaren 1687 gjorde sig Benzelius underkunnig om skolförhållandena i stiftet. Han hörde sig noga för, huru det tillgick vid examina i trivialskolorna och pedagogierna [1] samt huru inspektionen öfver nämnda skolor utöfvades. [2] Vidare efterfrågade han, huru det förhöll sig med lärarnes löner och fick till svar, att "lektorslönen aldrig utgick till fullo efter kungliga bevillningen vid inrättandet, sedan den allernådigst blifvit gifven." Särskildt tog han kännedom om trivialskolan i Strängnäs och huru klasserna där voro anordnade, och fick till svar, att de voro fyra, nämligen classis elementaria, donastica, syntactica och logica; om inträdesfordringarna och flyttningarna från klass till klass och fick den upplysningen, att "disciplarna pläga vara två år i läxan, men de, som hafva kvickare ingenier, ett år". Klagomål förekommo emellertid tidt och ofta af rektor, att föräldrarna fordrade, att deras barn skulle intagas på

---

[1] Enligt 1649 års skolordning indelades skolorna i: gymnasier, trivialskolor och barnskolor eller pedagogier, motsvarande våra folkskolor. Vid gymnasiet eller *kollegiet,* såsom det äfven kallades, benämndes lärarne till en början *professorer,* sedan *lektorer.* Vid hvarje trivialskola skulle finnas rektor, konrektor, apologist och tre kolleger.

[2] Denna utöfvades af pastores loci, och om någon pastor ej fanns, brukade i städerna borgmästaren vara inspector scholæ. S. K. P. den 29 Aug. 1687.

gymnasium, ehuru consistoriales funnit för godt, att de skulle stanna kvar i nederskolan på grund af underhaltiga kunskaper.

Biskopen förklarade då, att föräldrarna måste underordna sin vilja under skollagen, om de ville hafva sina barn i skolan. Först när lärjungarna ägde det erforderliga kunskapsmåttet, skulle de flyttas till gymnasium.

Hvad Benzelius sålunda fått höra angående skolförhållandena i stiftet var ingalunda af glädjande art, och han beslöt att, i den mån tid gafs, själf på ort och ställe personligen taga kännedom om ställningen. En sådan undersökning blef han redan det andra året af sitt episkopat nödsakad att företaga med anledning af de klagomål, som särskildt försports öfver Södertälje skolas dåliga tillstånd och som föranledde biskopen att i sammanhang med kyrkovisitationen i nämnda stads- och landsförsamling 1689 äfven inspektera skolan. Detta skedde den 1 Juni i närvaro af prosten Martin Buller och samtliga borgmästare och råd, och gaf inspektionen tydligen vid handen, att allt icke på långt när var, som det borde vara. Vi återgifva här protokollet öfver nämnda förrättning.

1. Förklarade pædagogus Nyman, hvaruti och huru han med sina collegæ plägar undervisa sina skolgossar, som var, att han somliga lärer att läsa svenska innantill, somliga igen catechesin canonicam och Lutheri uttydning memoriter med enfaldiga spörsmål, som därvid kunde falla och efter gossarnas förstånd lämpas. De andra åter, sade han, undervisas uti latinen, såsom att läsa innantill, att föra dem till declinationes och conjugationes ex donato, hvilken öfning han sade sig föröfva med dem, som mest voro sig för komna, hvilka han ock plägar föreställa regulos grammaticales, tagandes anledning till glosor af orbe picto, samt till att få det första grepet i latiniteten brukade han föra dem till authorem Cornelium Nepotem. Angående skrifvandet och öfning i stilen sade han [sig] allenast låta dem öfva sig uti bokstäfvernas målande och ordens sammansättande på bägge språken, latin och svenska, men intet hafva några, som vore så vida komne, att de kunde sammansätta några temata och andra exercitier, som till skoleväsendet hörer. Uti allt detta befalldes Nyman först gifva prof af sitt manér uti denna sin information, och sedan förhörde gossarne biskopen själf uti åtskilliga af dessa stycken, och befanns, att de uti catechesi canonica och Luthers uttydning kunde utreda sig, [så] att de läsa memoriter, men uti spörsmål, ehuru enfaldiga de kunde vara, voro de väl slätta. Med repeterande uti declinerande och conjugerande, när biskopen gjorde undersökning,

kunde ingen af god grund heller utreda sig, allenast uti declinationibus med enfaldige glossæ, såsom mensa, oculus, scamnum etc. kunde somliga finna sig någorlunda uti. Eljes när någon blef befalld att säga, hvad grammatica vore, var väl en eller annan, som visste gifva descriptioner på latin, såsom han läst utantill af en öfning, men förstod intet, hvad det hade att innebära eller kunde uttyda på svenska, mycket mindre explicera någon sentens ur Cornelius Nepos. Orbem pictum improberade biskopen och tyckte vara tjänligast, att i dess ställe några colloquia förehades. Deras skrifböcker öfverságos, af hvilka sköntes, gossarna allenast kunna någorlunda måla bokstäfver och binda orden tillsammans. Efter sådant förhör gafs Nyman förmaning att drifva en nogare flit än tillförene samt bättra sig uti sitt lefvernes förhållande. Hvilket, om intet ske skulle, ville man tillse, huru därutinnan finnes någon korrektiv och ändring.

2. Därefter gingo de till sockenstugan för att afhöra något om Nymans förhållande i sitt lefverne, då biskopen först frågade, om Nyman visat prof af sin bättring, sedan han anklagades i konsistorium. Borgmästaren [1] svarade, att ingen hade klagat på honom, sedan han ingått sitt giftermål. I strid med hvad borgmästaren sade, anförde prosten, att han med magistratens consens för sitt lefvernes förhållande Nyman angripit, berättandes, det förljudes, han heller intet sig väl förhållit sedermera, sedan han ingått äktenskap, eftersåsom han därom hört åtskilliga spargementer. Frågades: huru är det då med hans öfriga lefverne? Borgmästaren svarar, att han intet öfverflödigt nu slår sig på fylleri. Rådmannen Erik Jonsson säger, att om inte det vore, så ginge det riktigare till i skolan. Prosten gifver åter sin berättelse, att han hört, [att] borgmästaren sagt, det Nyman plägar hålla ut med drickande i 3 dagar. Organisten berättar ock, att Nyman fört ett otidigt lefverne. Borgmästaren säger, att den, som pålägger honom sådant, så skall han det ock bevisa. Men rådmannen Leffler säger sig intet vilja klaga på honom den tiden Nyman varit i hans hus. Afhörer episcopus deras mening, om de skulle tilltro Nyman vara värdig att bekläda predikstol härefter med någon uppbyggelse i församlingen. Svar: Begäres, att han på en annan ort kunde transporteras; ty att han här icke kan vara till någon uppbyggelse, kan man väl sluta, hvartill somliga af rådmännen yttra sina tankar, att de hellre vilja taga sina barn ur skolan, så framt att han intet kommer ifrån. [2]

[1] Denne var samme borgmästare Edman, för hvars brutala uppträdande mot prosten Buller vi i det föregående redogjort.

[2] Detta protokoll finnes i Daga kontrakts visitationsprotokoll i S. K. A.

Vi hafva förut antydt (sid. 83), att skolordningen af år 1649 icke kunde fullständigt genomföras och att detta torde i främsta rummet hafva berott på ekonomiska svårigheter. Vi tillåta oss att citera H. Hernlunds ord härom[1]: "Då den (skolordningen) naturligtvis icke kunde tillgodose *alla* orters mer eller mindre berättigade anspråk, dröjde det icke heller länge, innan klagomål, som häraf framkallades, föranledde ändringar i de gjorda bestämmelserna. Det hände ock, att drottningen, i sin ifver att frikostigt belöna sina gunstlingar, icke tillbörligt tog i betraktande, huruvida hennes donationer icke träffade redan förut bortgifna inkomsttitlar, och att äfven skolan stundom på detta sätt blef lidande. Men framför allt tog krigsstaten denna tid så stora summor i anspråk, att drottningen, redan innan fyra år gått till ända, fann sig nödsakad att reducera den nya staten till 3/5 af dess ursprungliga storlek. Härigenom blefvo icke blott alla löner betydligt minskade, utan en hel klass af lärare, nämligen kollegerna, beröfvades nu all kronolön och hänvisades ånyo till den osäkra och för lärareståndets anseende så menliga socknegången. Det var en naturlig följd af detta förhållande, att de gamla svårigheterna att erhålla lämpliga personer i och för den första undervisningen på samma gång skulle återkomma."

Huru denna förändring i lärarnes ekonomi kom att gestalta sig framgår af följande siffror. Enligt lönestaten i 1649 års skolordning skulle rektorer och lektorer vid gymnasierna och rektorer vid trivialskolorna i lön hafva 150 t:r spannmål, konrektorer 100, adjunkter vid gymnasierna eller katedralskolorna 60 samt apologister, pedagoger och kolleger 50 t:r. Emellertid synes denna aflöning hafva varit drygare än hvad staten kunde bära, och därför utfärdades den 24 December 1652 en ny lönestat, enligt hvilken lönerna betydligt reducerades, så att rektorer och lektorer måste nöja sig med 120 t:r, konrektorer med 70, apologister och adjunkter med 30 t:r, under det kollegerna gingo helt och hållet förlustiga statsanslag och hänvisades åter till socknegång.[2] Redan detta var ju en högst betänklig

[1] *H. Hernlund:* Bidrag till den svenska skollagstiftningens historia under partitidehvarfvet, 1718—1809 I. 1718—1760. Inledningen s. 11.

[2] Genom 1652 års stat fingo Strängnäs stifts 5 barnaskolor (Torshälla, Askersund, Södertälje, Trosa och Mariefred) 3 trivialskolor (Ny-

försämring i lärarnes villkor, men om vi därtill lägga, att icke heller dessa löner enligt förordningen utgingo, utan i många fall endast till hälften, kanske icke ens det, må det ej förvåna, att klagomål läto höra sig från alla håll. Visserligen hade dessa klagomål till följd, att jämkningar i denna lönereduktion här och där företogos (så t. ex. i Strängnäs stift), men i det stora hela blef ställningen icke mycket förbättrad. [1]

Dessa för lärarekåren ogynnsamma löneförhållanden utgjorde en ständigt stående fråga vid riksdagarna, och den 10 Maj 1688 utfärdade konung Karl XI ett cirkulär till samtliga konsistorier om collegarum vid skolorna löneförbättring och befaller, att vederbörande "forderligast med förslag därom inkomma måtte samt om collegæ på någon ort äro för få eller många, på det deras villkor därefter måtte förbättras, jämväl hvarutaf deras beneficier härflyta måste vara noga undersökning och majestäten ofördröjligen förständigas". [2]

---

köping, Strängnäs och Örebro) samt 1 gymnasium tillsammans 1630 tunnor kronotiondespannmål, som beräknades skulle utgå af 20 anvisade socknar i Södermanland och Närke. Dessa socknar blefvo nu icke, ss. i Upsala stift, fördelade lärarne emellan, så att hvar och en, enligt Kungl. förordningens lydelse, på vinst och förlust fick sig anvisad tionden i en eller flere socknar. Man ansåg det bättre att betrakta alla dessa erhållna kyrkohärbärgen såsom hela skolebetjäningens gemensamma tillhörighet och att fördela den spannmål, de gåfvo, mellan de särskilda lärarne i proportion af deras i staten fixerade större eller mindre löner. Härigenom skulle alla lida eller vinna lika. Det förra inträffade; alla måste vidkännas proportionerade förluster, ty socknarne gåfvo ej så mycket i tionde, som man påräknat. Således fick ingen lektor eller rektor fullt ut sina 120 tunnor, ingen konrektor sina 70 o. s. v., och vid gymnasium kunde aldrig den i staten med 30 tunnors lön uppförda adjunkturen tillsättas. De lidande underläto heller icke att hos öfverheten beklaga sig öfver den sålunda uppkomna bristen. (Broocman: Magasin för föräldrar och lärare. Femte häftet 1812 s. 68 f.)

[1] Jfr *Hugo Hernlunds* o. a. a. 1718. Inledningen samt Bilagan II mom. 6.

[2] På sid. 16 i inledningen till *H. Hernlunds* o. a. a. uppgifves cirkuläret vara dateradt den 5 Maj. Ofvanstående datum, den 10 Maj,

Detta cirkulär upplästes i Strängnäs konsistorium den 16 Maj, men blef ej besvaradt förrän den 8 September, emedan man ansåg, att frågan kunde få en fullständig utredning först vid prästmötet, som skulle sammanträda den 31 Augusti, då man ärnade göra en noggrann undersökning om kollegernas villkor.

Sedan klerus blifvit i frågan hördt, uppsatte konsistorium en skrifvelse till Kungl. Maj:t af följande innehåll:

"K. Maj:ts nådiga skrifvelse af den 10 Maj sistledne är oss för någon tid sedan tillhanda kommen af befallning att inkomma med underdånig berättelse om collegarum, eller de så kallade hörares, lön uti skolorna, hvaruti den består och huru deras svaga villkor kunna förbättras med mera, som E. K. Maj:ts skrifvelse uttrycker. Denne E. K. Maj:ts nådiga vilja hade vi bort utan dröjsmål hörsamligast efterkomma, men eftersom någon tid har fordrats till att inhämta collegarum egen berättelse om deras tillstånd och villkor, och dessutom har synts nödigt förnimma prästerskapets betänkande öfver detta ärende, hvilket icke har bekvämligen låtit sig göra, förr än nu uti det nyligen hållna prästmötet, alltså ville E. K. Maj:t detta dröjsmål med nåde förmärka och upptaga denna vår underdåniga berättelse. Här i Strängnäs stift äro tre trivialskolor, näml. i Strängnäs stad, Nyköping och Örebro, uti hvardera äro en rector och en conrector, hvilka hafva sin lön af kyrkohärbärgen, som gymnasii- och skolestaten äro nådigst förunte och det efter den proportion, som årsväxten medgifver och dem tillordnat, kunnandes hvarken lectores här uti gymnasio eller i skolorna rector och conrector komma till att få utan vid pass halfparten af det sig på staten tillordnadt är. Förutan rector och conrector uti bemälta trivialskolor äro ock tre collegæ, hvilka ingen annan lön hafva att uppbära, utan allenast af socknegång på landet, hvilket, huru högt det stiga kan, bevittna deras egenhändiga berättelser, hvilka härmed underdånigast insinueras. Och är samma deras underhåll mycket svagare, när någon missväxt eller annan olägenhet trycker landet. Efter drottning Christinæ anordning är ock af kyrkohärbärgespannmålen collegis och apologisten någon lön tillslagen, men samma anordning hafva collegæ

är i enlighet med såväl Strängnäs konsistoriiprotokoll som ock med uppgiften i konsistorii svar till Kungl. Maj:t.

intet öfver ett år eller annat njutit till godo, utan kyrkoharbärgen, som därtill varit förordnade, äro återkallade, och till andra usus använda, då ock de andra vid gymnasier och skolor betjäntes lön är märkeligen förkortad vorden. Dock njuter apologisten något efter proportion. Såsom för den skull bemälte collegæ och flere hafva ett ganska ringa underhåll för sitt mödosamma uppvaktande med ungdomens information, alltså hafva de den underdåniga förhoppning att kunna blifva hugnade med någon vissare lön förmedels E. K. Maj:ts nådigste förordning. Några kyrkokollekter finna vi till deras underströd här uti stiftet intet varit brukliga. Kunna icke heller afse, huru församlingarnas svaga medel och många utgifter kunna dem tåla. Förutan ofvanbemälte hörare uti trivialskolorna finnas ock här uti de små städerna i stiftet några barnskolor, såsom uti Södertälje, Trosa, Gripsholm, Torsilija och Askersund, hvilka barnskolor bestå allenast af en pædagogo, den ock får en liten anpart af den spannmål, som gymnasii- och skolestaten tillslagen är, men kan årligen intet högre komma än vid pass till 8 à 10 tunnor [1]. Borgerskapet i bemälte städer förebära ock sig intet kunna för sin trångmål till deras underhåll något förskjuta, utan allenast hålla själfva skolehuset någorlunda vid makt. Samma barnskolor kunna heller icke skattas vara onödiga, efter såsom den tilltagande ungdomen kan uti dess villkor och späda år sig af sådan undervisning betjäna. Ofvanberörde skolebetjäntes trångmål och ett så hälsosamt verks angelägenheter frambära inför E. K. Maj:t vi underdånigst uti den vissa förmodan, att E. K. Maj:t antingen af den bekanta bibeltryckstunnan eller andra medel genom sin kungliga nåd dem hugnandes varder. Hvilken E. K. Maj:ts höga ynnest och bevågenhet såsom den länder till Guds namns ära och undersåtarnas förkofring uti deras kristendom samt annor nödig undervisning till bokliga konster, tukt, ärbarhet och skicklighet; alltså erkänner hvar rättsinnig den samma E. K. Maj:ts nåd för ett prof af en rik Herrens välsignelse uti E. K. Maj:ts tillväxande regemente med trohjärtig önskan, att Dess Kungl. tron städse må befästas med godhet och trohet. Vi förblifva etc."

Strengnäs 14 Sept. 1688. [2]

[1] En tunna spannmåls penningevärde var vid denna tid 2 1/4 daler s:mt.

[2] S. K. till Kungl. Maj:t i R. A.

Denna skrifvelse, som var undertecknad af Benzelius och samtliga konsistoriales, åtföljdes af följande tre bilagor.

Bil. 1. Förteckning uppå det ringa underhåll, som schol. Orebroensis collegæ årligen åtnjuta och eljes intet annat utaf K. Maj:t mer än igenom en besvärlig sockengång, som följer, nämligen:

Tertiæ Classis collega:

Örebro stad in pri: et post.		d.	96	Kopp:mynt.
Annexerne Almby, Åhrsta, Longebro	in priori		27: 16	
Svinnevad socken in pri: et post.			64	
		S:a d.	187: 16	Kopp:mynt.

Secundæ Classis collega:

Wiby socken	in pri: et post.	d.	80	
Lerbäck „	in pri: et post.	d.	48	
Hardemo „	in pri: et post.	d.	40	
		S:a d.	168	Kopp:mynt.

Primæ Classis collega:

Glanshammar in pri: et post.	d.	80	
Wintrosa in priori	d.	40	
Mosjö in pri: et post.	d.	32	
	S:a d.	152	Kopp:mynt.

Nicolaus Kopvidius, Olaus Nystelius och Johannes Sundel.

Utaf detta bidrag skall utgifvas årligen, näml. mantals-, boskaps- och bakugnspenningar, ved- och hushyrespenningar.

Bil. 2. Anteckning på det underhåll, hvilket collegæ vid Nyköpings skola för denna tiden åtnjuta, skrifvet där sammastädes den 22 Juni A:o 1688.

Collegæ tertiæ classis underhåll består i sockńegång uti den västra församlingen af staden och Nicolai socken och kan till det

högsta i god tid stiga till 200 d:r Kopp:mynt, hvilket härmed sannfärdeligen betygar undertecknad

Johannes Strengnelius.

Collega secundæ classis hafver sitt underhåll af östra stadens församling, Allhelgona och Svärta socken såsom ock Råby in primis, och kan komma till nogast räknadt 160 d:r kopp:mynt, hvilket undertecknad vittnar. Betygadt af

Andreas Berginius.

Det underhåll, som *Primæ Classis Collegæ* är, består allenast af socknegång i Björkvik (:hvilken mycket vidt belägen och med största besvär kan omgås:) och Stigtomta in primis och kan intet stiga öfver 120 d:r Kopp:mynt, hvilket undertecknad förvisso betygar.

Andreas Lindqvist.

Bil. 3. Collegæ Scholæ Strengnensis inferioris supremæ classis hafver till underhåll och lön om året 140 d:r kopp:mynt, som af socknegång upphämtas, och dess förutom intet mer.

Benedictus Lennæus.
Scholæ Streng. supremus collega.

Collega Scholæ Strengnensis infer: class. intermediæ hafver af socknegång till uppehåll 134 d:r kopp:mynt och ingen annor aflöning.

Johannes Ekelinus.
Sch. Streng. Inter. collega.

Ultimæ Classis Scholæ Strengnensis collega hafver till lön socknegång, som i penningar belöper om året 129 d:r kopp:mynt och dess förutan intet annat.

Andreas Wallingius.
Scholæ Streng. collega.

Strängnäs Anno 1688 d. 12. Juni.

Den 4 December 1689 gör Benzelius ännu en påminnelse om lärarnes vid trivial- och barnskolor dåliga inkomster, och som de upplysningar, som inkommo från samtliga konsistorierna såsom svar på det utfärdade cirkuläret, voro af den art, att man insåg nöd-

vändigheten af att några åtgärder vidtogos till förbättrande af lärarnes lönevillkor, så utfärdades Kungl. bref, först af den 12 Juni [1] och sedan af den 21 November 1690 [2] och den 16 Maj 1691, [3] hvarigenom den tilläggsstat fastställdes för läroverken, som särskildt åt trivialskolans kolleger och åt pedagogerna vid barnskolorna beredde en relativt förbättrad ställning. [4]

---

[1] Detta Kungl. bref lyder: »Såsom tid och annan hos oss lamentationer äro inkomne öfver det ringa underhåll, skolebetjänte fast öfver hela vårt rike åtnjuta, och vi därutaf äro blefne förorsakade att låta af vårt cancellicollegio uti öfvervägande tagas, om ock samma deras underhåll må vara så knappt och ringa, att bemälte betjänte därmed omöjligen förmå utkomma, jämväl på den händelsen, hvad augment och påökning de nödvändigt måge betarfva, var dess bemälte collegium efter noga öfverläggande däröfver inkommit med bosgående opsats, som utvisar icke allenast hvad betjänterna vid hvar skola i riket uti underhåll här till dags hafva åtnjutit, utan ock huru mycket pröfvas nödigt ännu att tillägga; och som vi det uppsatte augmentet i nåder vele hvar och en hafva bestått, skolandes de det samma hafva att undfå och åtnjuta af bibeltrycktunnan, som faller öfver hela vårt rike, alltså hafve I för nästkommande år att uppföra bemälte betjänte för så stort augment, skolandes de så för innevarande år, medan samma medel ännu äro odisponerade och i behåll, som sedan allt framgent af bemälte bibeltrycktunna hafva att åtnjuta bemälte påökning, som härefter kan observeras och uppföras uti de stater, som utfärdas vederbörande till desto större efterrättelse.» (Riksregistraturet d. 12 Juni 1690.)

[2] Kungl. bref d. 21 November 1690:

»Vi sända Eder här innelyckt till handa den af oss författade staten för Carlstads gymnasium samt Stockholms och Strömstads trivialskolor med nådig vilja o. befallning, att I vid nästkommande års statsverk betjänterne därvid så för det året som allt framgent uppfören för den där antecknade lönen, hvilken de härefter skola hafva att åtnjuta af bibeltrycktunnan, som faller öfver hela vårt rike.» (Riksregistraturet.)

[3] Kungl. bref d. 16 Maj 1691 innehåller, att skolebetjänterne skole njuta de dem anslagna 3682 d:r 2 $^2/_3$ s:mt, betalta årligen af tryckeritunnan. (Riksregistraturet.)

[4] Jfr H. Hernlunds o. a. a. Inledn. s. 16.

Att förhållandena i ekonomiskt hänseende, särskildt för innehafvarne af de mera underordnade lärareplatserna, sålunda voro långt ifrån tillfredsställande till och med för de mest blygsamma anspråk, framgår af det ofvan anförda alltför klart, och ingen undrar öfver att klago- och böneskrifter från de betryckta lärarne tidt och ofta inkommo till konsistorierna. Denna lärarekårens sorgliga ställning, såväl på grund af de svältlöner, som gåfvos den, som den ansträngande tjänstgöringen (8 à 9 timmar dagligen), sökte man upphjälpa genom åtskilliga privilegier, som dock ofta nog voro helt chimäriska. Så fingo de räkna dubbla tjänsteår och förespeglades befordran till direkt prästerlig befattning inom sitt stift efter några års väl vitsordad tjänstgöring på skolbanan. Stor blef väl under dåtida förhållanden icke vinsten på bytet, men att i alla händelser stiftscheferna senterade det bittra i lärarnes ställning och gärna förhjälpte dem till något ledigt pastorat, därom lämna konsistoriiprotokollen talrika vittnesbörd. Till hvilken fromma för *kyrkan* ett sådant befordringssätt var, lämna vi därhän. Visst är, att den skriande nöden mången gång fick häfva dylika betänkligheter. Äfven i Strängnäs stift, där dock lärarnes ställning var jämförelsevis bättre än i flere andra, hörde klagomål öfver ekonomiskt betryck till ordningen för dagen. Så t. ex. upplästes den 13 Juni 1687 i konsistorium pedagogi Askersundensis, Zakarias Bromandius', bref, begärandes, att som han "med skolarbetet är utarbetad och knappt så mycket till belöning af sockne-gång undfått att sig ensam försörja", så begärde han för den skull Askersunds stads pastorat. Domkapitlet beslöt, att när församlingen kommit in med sin vocation, ville man gärna tillse, att han blef därmed accommoderad. Och i ett bref af den 15 April 1695 skrifver kollegan i Örebro, Samuel Hallman, i en jämmerlig ton till biskopen och anhåller bevekande att få komma i åtanke vid tillsättandet af Wästermo lediga pastorat; ty "om jag intet kommer härifrån, så svälter jag alldeles ihjäl, efter sockengången hålles för ett tiggeri och ingen ordning. Där man bör hafva 6 öre får man intet mer än 3 eller 4 öre, kanske ock intet. Om ej kyrkoherden här i staden varit, har jag intet kunnat uppehållit mig, sedan jag hit kom. I Glanshammar satt jag i största miseria och är skyldig både den ena och den andra. Gud uppehålle mig med ett godt tålamod, min sorg är

större, än jag kan något rätt skrifva". [1] Dylik klagolåt skulle i det oändliga kunna anföras.

Särskildt inom Örebro län synes den i sig själf så förödmjukande och för lärarne nedsättande socknegången hafva varit för vederbörande bitter och gjort ordspråket 'nostra fama fames' till en bedröflig verklighet. [2] Och det gick så långt, att landshöfdingen i Örebro, F. Fägerschiöld, nödgades utfärda ett strängt cirkulär af den 9 Augusti 1694 med anledning af skollärarnes i Örebro klagamål. [3]

Att man icke visade sig mera mån om underhållandet af skolhuset i Örebro, än man var om lärarne, framgår af ett kungligt bref af den 17 November 1691, hvarigenom en kollekt från hela stiftet beviljades Örebro skola. Borgmästare och råd hade nämligen hos Kungl. Maj:t anmält, att skolan var så förfallen, att man svårligen kunde däri undervisa och lära ungdomen.

Man kunde hafva anledning att tro, att alla dessa klagomål, som ju erkändes vara berättigade och hvilka man äfven sökte af-

---

[1] Brefvet finnes i 1694 års Acter i S. K. A.

[2] Jfr *K. Fr. Karlson:* Blad ur Örebro skolas historia. Fjärde häftet s. CXVIII.

[3] Landshöfdingens cirkulär lyder: »Såsom skolebetjänte här i Örebro genom sin supplice gifva ödmjukligen tillkänna, det de af en hop obetänkta människor både här i staden och på landet med otidighet vid sin sockengång blifva bemötta, intet kunnandes åtnjuta det lilla salarium, Gud och konungen nådigt förunt, utan förvisa dem ifrån sig med hårda ord till andra och dem, som sina barn uti skolan hafva, sägandes sig intet vara pliktiga att gifva dem något, för de intet af dess barn något besvär hafva. [Alltså?] varder publiceradt, att alla såväl i städerna som på landet böra både efter Guds, den högstes, och i anledning af kungl. förordningen och lag — — — om de äga barn eller icke, som gå i skolan eller icke, erlägga till kyrkor och skolor, till präster och djäknar den afgift, som gammalt bruk varit, och skall ingen fördrista sig uti detta verk visa någon tröghet, [än] mindre otidighet.» — — — — — Cirkuläret slutar med att den, som ej lämnade sin afgift eller med bevis styrkte, att det var honom omöjligt att utgöra den, äfvensom den, som utfor i otidiga ord, finge bereda sig på en sträng näpst. (S. L. A. 19).

hjälpa, skulle hafva ledt till någon nämnvärdt förbättrad ställning för lärarne, men så blef icke fallet, beroende detta väl närmast på att landet var nästan utarmadt, men delvis kanske äfven därpå, att behofvet af bildning ännu icke trängt ned i folkmedvetandet. Benzelius, som varmt behjärtade såväl lärarnes som de fattiga lärjungarnas betryckta ställning, tröttnade icke att med den seghet, som var honom egen och som icke tillät honom att tappa modet, kämpa för en så rättfärdig sak. Den 31 Oktober 1699 skrifver han å nyo till konungen: "Inför E. K. Maj:ts höga tron blifver konsistorium i Strängnäs föranlåtet inkomma med underdånigste förbön för skolebetjänterna i stiftet, såväl hörare som deras skolepiltar, hvilka sig som oftast besvära öfver förminskande af de skole- och djäknepengar, som till deras underhåll äro anslagne vordne, förmenandes en del obetänksamma människor, så i städerna som på landet, ej vara sin skyldighet samma penningar utgöra, hälst när de sina barn antingen intet vilja eller behöfva låta gå i skolan, utan sådan utgift vara en frivillig gåfva, dessutom påståendes ock landtmannen allenast af ett helt hemman böra erlägga sex öre smt., men af halfva eller fjärdedels hemman så mycket mindre efter proportion, där dock konung Gustaf Adolfs utfärdade förordning af den 7 April 1624 befaller, att hvart helgjerds, halfgjerds, tredings eller fjärdings bonde så mycket bör utgöra, med mera, som samma förordning innehåller. [1]

---

[1] Riksdagsbeslutet den 7 April 1624 säger härom följande:

»Och efter ibland annat socknegången såsom ett stort hinder för ungdomens studier och en rot till allehanda odygd, lättja och tiggeri är godt funnet att afskaffas, därföre och på det den fattiga ungdomen icke desto mindre må blifva underhållen och försörjd och icke behöfva sin tid med socknegång att onyttigt förnöta, så hafva Vi det så beviljat, att hvar man, som å landet sitter och bofast är, han vare sig helgårdsbonde, halfve, tredings eller fjärdingstorpare, han vare sig hofman, ryttare eller knekt, ingen undantagande, skall årligen hjälpa till nästliggande scholes fattige djeknar 6 öre penningar, och adeln, som å landet bor, af sina gårdar så mycket mera, eftersom deras makt och goda vilja det kräfver och tillåter, och det wele årligen till nyårsdag hvar och en tillställa våra kyrkoherdar och sexmän, hvilka då strax skola det hafva till nästa skola där emellan de fattige bondebarn att utdelas.

Och såsom förspordt är, att icke allenast E. K. Maj:ts store herr fader samma förordning har i nåder behagat confirmera för Upsala stift den 23 Januari 1696, utan ock E. K. Maj:t själf låtit samma nådiga confirmation extendera till Wästerås stift den 18 April 1698 [1], alltså är till E. K. Maj:t vår underdånigste förbön både för skolebetjänterna som ock de fattiga skolepiltar af Strängnäs stift, att ock de må få fägna sig af samma E. K. Maj:ts confirmation jämte befallning till landshöfdingarne och flere vederbörande där å orten att handhafva dem med samma förordning emot somligas själfvillighet och tredskhet".

Denna begäran blef ock genom ett kungl. bref af den 18 November 1699 bifallen.

Att under förhållanden, sådana som de här ofvan skildrade, lärarebanan icke var synnerligen lockande, var ej att undra på, och det hade äfven blifvit ett kändt ordspråk "quem Jupiter perdere vult, pædagogum facit". Och om lärarekåren en eller annan gång rekryterades med mindre lämpliga subjekt, så var detta på den tiden mindre att förvånas öfver, än då sådant förekommer i våra dagar. Snarare har man anledning till förvåning öfver det nit och den plikttrohet, hvarmed lärarne, trots sina usla ekonomiska förhållanden, självfuppoffrande verkade i folkupplysningens tjänst. Undantag funnos dock, men de voro anmärkningsvärdt sällsynta, att döma af de sparsamt förekommande klagomålen hos konsistorium. Ett par exempel må såsom tidsbilder här anföras.

I konsistorium föredrogs den 23 November 1686 ett mål rörande en hr. Johan Ackelinus, mot hvilken klagomål hade anförts, emedan han "så grymt castigerar sina disciplar i skolan". På tillfrågan

---

Och där någon håller samma penningar med sig inne, skola kyrkans sexmän hafva makt den dagen efter att utpanta, och lösa [de] så panten igen för 12 öre innan tre dagar näst efter, eller sexmän sälje panten saklöst, som de bäst kunna, och leverera äganden så mycket igen, som öfver 12 öre sig belöper.»

(Biafsked, dat. Stockholm den 7 Aprilis. Anno 1624. Tryckt i And. Anton Stiernmans: Alla Riksdagars och mötens Beslut. Stockholm 1728. 1. sid. 769).

[1] Riksregistraturet den 18 April 1698.

erkände han, att han visserligen slagit en gosse, "men att den gossen Vilstadig är en lathunder och stimhunder". Agan tyckes emellertid hafva varit rätt grundlig, enär gossen under *en* timme fått sexton plaggor och till afslutning en stut, oaktadt han vid executionen "haft bålda". Och detta hade ej varit det enda tillfälle, vid hvilket A. hade misshandlat sina lärjungar, enär det var spordt, att han "flagellerar otillbörligen". Resultatet af undersökningen blef, att konsistorium för denna gången åtnöjde sig med att varna A. "för otidigt slående", och förmanades han att "applicera sig efter gossarnes ingenier."

Af långt betänkligare art voro de anklagelser, som framställdes mot pædagogus i Trosa, hr. Nils Lenæus [1], vid det prosteting, som därstädes hölls af prosten Ljung den 28 Oktober 1696. Vi återgifva vid redogörelsen för denna om stor råhet vittnande historia protokollets egna ord, där vi funnit så lämpligt vara. [2] Sedan de vid prosteting vanliga, rent kyrkliga frågorna förevarit, heter det vidare i mom. IV:

Pædagogi husväsende angafs, och med allmän klagan berättades, att hr. Nils Lenæi förargeliga lefverne med öfverflödig dryckenskap samt oläte och slagsmål med sin hustru (:hvarmed han ej aflåta vill:) ett förargeligit lefverne förer. I förleden Jakobsmesso vecka utdref hr. Nils sin hustru med hugg och slag samt hot, där hon mer skulle igenkomma, för hvilket stjufsonen henne varnade. Kom för den skull nu sådan fruktan på henne, att hon intet tordes gå hem, ej heller ville han med ord och affecter mer blidka henne. Den 15 Trinitatis blef han på angifvandet ute ifrån den Hel. nattvardens bruk för samma otidighet. När de då bägge Dominica XVII Trinitatis begingo den Hel. måltiden, gick han före välsignelsens slut i aftonsången ur kyrkan gerade till krogen, därifrån han hemkom vid pass kl. 10 om natten, begynte med sitt förra oväsende, slog hustrun i hufvudet med en stol, påföljde genast med käppen och släpade sedan henne vid håret öfver golfvet, oaktadt att hon hafvande var. Pigan, som tänkte nu henne blifva slagen till döds, lopp ut och sökte hr. Nils svärmoder till hjälp, som låg upp i nattstugan. Men hr. Nils framfor med otjänliga ord på sin hustru, ropandes:

---

[1] Nicolaus Jonæ Lenæus eller Lennæus blef kaplan och pædagogus i Trosa 1686. Efter kyrkoherden i Trosa, Josua Meurch, anhöll L. om succession till pastoratet, men utan framgång.

[2] Protokollet finnes i 1696 års Acter i S. K. A.

'din h... och tjuf, som stjäl ifrån mig allt, det jag äger!' Af fruktan för sådan svårhet reser hustrun bort ifrån honom till Stockholm med sitt späda barn, följandes sin moder, som lämnade till kyrkoherden en svår klagoskrift med begäran, han sådant oväsende ville behjärta, hvilken skrift också vistes och upplästes. Där uppå pastor såväl som borgmästaren beviste sig med högsta flit hafva bjudit till denna och mång annor oskickligbet att förtaga, brukandes därtill åtskilliga medel och vägar, som en kristen någonsin kan anstå, men allt förgäfves, anhöll för den skull borgmästaren, att prepositus ville på ämbetes vägnar tillse, huru Lenæus på något görligt sätt måtte härifrån till ett annat rum förhulpen blifva, emedan ingen uppbyggelse genom honom kan här mer förväntas hvarken med skole- eller kyrkotjänst för den stora förargelsens skull. Prosten lofvade sig hos Högv. hr. biskopen och ven. consist. denna magistratens begäran efterkomma och sade sig icke vidare om hr. Niels oväsende med hustrun denna gången kunna afgöra, efter vederparten intet var tillstädes.

I samma visitationsinstrument finnes följande tillägg: Anno 1697 den 27 Februari anlände hans Årevördighet hr. prosten Mag. Jonas Ljung till Trosa stad att förnimma, hvad prof hr. Nils Lenæus vid skolan med stadsbarnens information på den föresatta bättringsterminen ifrån Simonis och Judæ dag nästvekna [1] intill Jul gjort hafver, tagandes då med sig pastorem loci och borgmästaren till pædagogum, som äfven befanns liggande på sängen, nog rusig, hvilken föregaf sig varit uti [ööstönos(?)] till plägning, men osanning, ty sedan förspordes honom druckit brännvin annorstädes i staden. Vid tillspörjande om skolans förbättring kunde slätt ingen reda göras på någon stund för rusets skull, men omsider fanns ingen mer förbättring uppå prostens anfordran än piltarnas namn, hvilka hr. Nils befaltes på en längd uppteckna. Föröfrigt var L. "groft otidig" både mot prosten och sin egen kyrkoherde. Borgmästaren förnyade på församlingens vägnar sin anhållan, att L. måtte blifva förflyttad till någon annan plats, "efter här slätt ingen förbättring spörjas eller förväntas kan".

Innan ännu konsistorium hunnit vidtaga några åtgärder med anledning af ofvanstående klagomål, skrifver Lenæus d. 11 April 1697 till biskopen följande kostliga försvarsskrift, i hvilken han till sist ogeneradt insinuerar billigheten af att han finge ett pastorat. [2]

"Högv. fadren nödgas jag tillskrifva för följande orsakers skull, bedjandes ödmjukeligst Högv. fadrens gunst och assistens. 1. Min svärmor, som jag märker, har klagat på mig, att jag inte rätt lefver

---

[1] nästvikna = sistlidne.

[2] Brefvet finnes i 1697 års Acter i S K. A.

med min hustru, hennes dotter, men det är fast annorlunda; ty Gud och vi oss emellan samt staden veta, huru de tvenne kvinnfolken ha handlat i mitt hus på 2 års tid så med lefverne som med gärningar. Jag lefde i 8 år med min förra hustru mycket väl, som hela staden har redan vittnat, så måtte jag fulle nu veta den vägen, sedan jag äldre blifvit, men illa i stort själfsvåld har hennes mor denna upptuktat, som hon enda barnet är. Dock allt förtiger jag nu, efter jag hoppas det bästa. Svärfar var hemma före påsk, så sade jag honom allt, dotterns som ock moderns väsende (: ty svärmor har inte heller kunna varit hos sin man, utan han i Stockholm och hon i Trosa :). Han lofte det skulle blifva bättring på, men om han rår! Dock, Gud gifve det vorte. Han bad mig resa till Stockholm, men för det myckna arbetet har jag ej sluppit förrän efter böndagen. Barnsöl gjorde hon där före helgen och nödgas alltså varit där något. Eljes har jag inte att föda hustru och barn med nu, utan de ha gjort väl och haft henne, ty dricka vatten, som jag hela vintern har gjort, och äta brödlöst esomoftast lefver inte hon vid, utan är van vid vin och kostelig spis, som fadern ock har, det tör fulle vara orsaken, att hon i Stockholm vill vara, det har inte jag. Gud bättre, jag har hvarken säd eller penningar, ty lönen af pastore och af staden för fattigdom skull eller skolan har jag inte än fått, och är en svår tid här.

2. Skolan anbelangandes, har jag sannerligen nu som förr under de andra pastoribus gjort min flit, men sedan jag begynte klaga för prosten om min ringa lön, den kyrkoherden alltid förvandlat har i 4 år, vardt pastor ond och fatta afund däröfver, ville separera tjänsterna, när Hans Exc. landshöfdingen var här, då landshöfdingen svarade: 'jag hörer, han har så liten lön till hvardera tjänsten, att en kan inte föda hustru etc. med; jag kan inte det göra'. Sedan har den nya klockaren fått läsa för barn här, han har sina föräldrar och släkt här i staden och som handla med honom, han är fattig och såge gärna han finge därmed förtjäna en val strömming eller något, inte har jag tors förnekt honom, efter kyrkoordningen håller med. — — — — — — — Eljes vet jag, vid Gud, mig inte har försummat ej eller i kyrkotjänsten, utan jag har ett godt samvet, fast jag lider mycket; det jag inte borde. — — — — — — —
— —

P. S. Högv. fadren beder jag alra ödmjukeligast honom behaga tänka hjälpa oss, som länge ha plågats med det svåra jugo informationis och vänta på någon hvila lindrigare, så finge en ung präst slippa hit och försöka mina villkor, besvär etc.“

Den 2 Juni 1697 förekom L:s sak i konsistorium, 1:o) angående hans sätt att sköta skolan förnekade han, hvad som lades honom till last, men förehölls, att han icke hade förklarat sig öfver klago-

målen och de personers trovärdighet, som gjort undersökningen. 2:o) frågades han, hvarför han så slår sig på dagligt fylleri och därunder föröfvar ett förargligt lefverne. Hvarpå han framvisade hustruns och några borgares i Trosa vittnesskrifter, som bevittna om hans nykterhet, undantagandes i gästabud. Därefter inkallades hustrun, Maria Pärsdotter [1], åtföljd af sin moder, och inlämnade sina skriftliga klagomål. 1:o) klagar hon, att Nils henne slår, drager, skäller, skämmer, därmed ej afstått, utan fortfar, utslåendes alla förmaningar. Han tillstod sig en eller annan gång henne slagit, men intet dragit henne utur sängen, som hon påstår och beropar sig på vittnen, sådant vore skedt åtskilliga gånger, hvartill han fuller nekade. Härvid upplästes rådstufvurättens protokoll om vittnens edliga afhörande och bekännelse angående hr. Nils otidighet emot sin hustru. Han bekände trolldom vid äktenskapets begynnelse vara förelupen, som skulle varit föröfvad af svärmodern. Hon nekade med protest och begär, att han måtte sådant henne med skäl öfvertyga eller straffas. Svärmodern klagade öfver stölden, som hr. Nils föröfvat på hennes bod, och reserverar sig att söka honom hos de världsliga. Hr. Nils sade sig tagit till låns mjöl, men intet [melk?]. Att han nekat sig vara fader åt det sista barnet; tillfrågades han, om han tillstår det vara sitt barn. Han svarade det vara sitt och erkänna det för sitt. Här uppå begärde hustru Maria, att de måtte få en tid 'quoad mensam et thorum' blifva åtskilda, lämnandes de äreröriga beskyllningar till sitt forum, så framt de intet här kunna afhjälpas, och att han måste anses med den näpst, som han förtjänt hafver.

Hr. Nils inlade sin skrifvelse häremot, berömmer sin förra hustru och klagar på denna senare, som intet väl håller hus, som skulle hon förslösa, utbristandes i svåra ord: 'fan göre dig räkenskap, fan fare i dig, din gamla djäfvul, och alla djäflar i helvetet!' Hustrun nekade och beropade sig på pigans vittne. Hustrun tillstod sig väl kunnat ibland haft sina fel, men aldrig utbrustit i sådana ord. — Hon tagit gullringen och kjorteln, satt ut för säd, burit bort bröd, strömming, humle etc., tagit bort en silfverkopp, öfverger hushållet och tagit sig annat för, ss. till att göra mössor; hustrun begär, att han måtte sådant bevisa, det han intet kunde. Hon bekände sig hafva tagit igen silfverkoppen, eljes hade han satt ut honom för brännvin. — Han klagade, att hon kallar hans barn bytingar [2], intet hållit honom för sin man, intet velat gå i säng med honom, med spottsliga ord talar honom till: 'si grefven'; när han däröfver suckar, spotkar hon

---

[1] I Strängnäs stifts herdaminne uppgifver Nils Aurelius, att hennes namn varit Anna Pehrsdotter Tvilling, men torde uppgiften i de officiella handlingarna vara den rätta.

[2] Barnen i föregående giftet.

honom: 'sucka nu, djäfvul'! etc. Hon nekar och fordrar bevis. Han säger vidare, att hon för skällsord stått till svars på rådstugan och vill intet sköta barnen, fattat honom i håret, rifvit sönder hans päls, fattat i ett vedträ och velat slagit honom med. Detta nekade hon och begärde, att han måtte bevisa. Klagade vidare på svärmodern, som illa upptuktat sin dotter, bortfört dottern och andra saker. Svärmodern svarade sig med kyrkoherdens tillstädelse hafva tagit dottern till sig, som hafvande var.

Resolverades, att parterna remitteras till världslig rätt, att där skärskådas måste dessa omtalte beskyllningar och hvad vitsord de kunna hafva. Såsom ock att hans vittnen måtte lagligen afhöras uti det, som han har emot henne. Magister Wingius [1] påstod en ny ransakning, det ock Mag. Flosundius [2] biföll (dessa voro bisittare i konsistorium), hvilken ock förmente, att man skulle bemöda sig om förlikning dem emellan. Härpå kallades parterna åter in, då dem för ögonen ställdes sådant otjänligt oväsende, hafvandes konsistorium sig förbehållit, hvad ämbetes förseende beträffar; för det öfriga åtspordes de, om de icke ville hädanefter låta bringas till en äkta enhällighet, afbedja hvar sitt brott och utlofva bättring. Hr. Nils svarade: Om hon vill vara huld om huset och styra sin mun, så skall hon aldrig ha bättre man, lofvandes vilja bättra sig. Svärmodern svarade, att han aldrig gör godt; hustrun påstår, att hon intet kan förlikas med honom, förrän han måste bevisa det han har skyllt henne för. Dem gafs alltså utrymme till dagen efter att betänka sig på. Vidare frågades, om hr. Nils med skäl kunde bevisa sitt svärfolk den beskyllda trolldom; han svarade: hvad han hade skrifvit, det tillstår han. Hr. Nils förmantes att betänka sig väl och att han följ. dagen kl. 10 skulle hafva med sig sin revers, att han därmed förbinder sig till bättre skick eller miste han kappa och lägenhet.

Dagen därefter, som var den 3 Juni, trädde konsistorium åter tillsammans. Då inkallades hr. Nils Lenæus med sin hustru och svärmoder och tillfrågades, huru de nu hafva betänkt sig. Hr. Nils svarade sig med en annan god man, nämligen hr. Erik Thunius, varit

---

[1] Johannes Olai Wingius, född 1658 i Nyköping, blef magister i Upsala 1688 och var därstädes sedan adjunkt i filosofi i fem år »och hade därunder åtskilliga hederliga anbud af de andra fosterlandets akademier», men efter erhållen kallelse blef han präst den 10 Juni 1696 och S. S. Theol. Lector i Strängnäs, kyrkoherde och prost i Öfver-Selö. Död den 16 April 1699.

[2] Birgerus Flosundius. Magister 1691. Græcæ Linguæ lector i Strängnäs 1692 och s. å. prästvigd. 1696 kyrkoherde i Kumla och Halsbergs förs. Död 1711.

hos sin svärmoder och hustru och afbedit sitt förseende och lofvat bättring, men de intet viljat. Svärmodern svarade: 'efter han hr. Nils än påstår sig vilja och kunna med skäl bevisa den äreröriga beskyllningen, som han henne har tillvitat, alltså kan hon intet så länge gifva sig tillfreds'. Hr. Nils tillfrågades, om han det kunde. Svarade, att om saken intet kommer till förlikning, så vill han det göra. Konsistorium förehöll honom, hvad äfventyr det hade med sig. Han sade sedan sig intet påbörda henne det. Konsistorium frågade, om han hade skäl därtill. Sade han sig intet söka det, utan ville gå med henne till böneboken. Däruppå togo de afträde med hvarannan att talas vid och sedan komma in, då konsistorium dem tillsporde, huru det nu vore med dem. Svärmodern sade, hvad henne vidkommer, så är hon tillfreds att förlikas, men lämnar, hvad hennes man har häruti att tala, sägandes, att karlen kunde väl vara god, om han afläte med brännvinet, hvilket han lofvade och afbad, bekännandes sin svaghet, att när han får en sup eller ett stop öl, så blifver han hufvudsvag, beropandes sig på Mag. Wingius och Flosundius, som skola veta däraf. Det de ock tillstodo. Konsistorium för den skull fann rådeligt, att en förlikningsskrift skall upprättas emellan dem och underskrifvas, hvarutinnan han afber sitt brott, igentager de obetänksamma förvitelser, lofvar bättring och rättelse. Hvad han annorledes gör, vore han förfallen hafva förbrutit ämbete och lägenhet. Och där han intet höll sin lofven, begärde svärmodern, att saken måtte stå öppen. Hustrun lofvade vilja älska honom, gifva honom till och bo med honom till hopa och intet mer tänka på det samma. Härpå togo de hvarandra i hand. Hr. Nils bad ock konsistorium om tillgift angående försummelsen i sitt ämbete och lofvade bättring. Konsistorium till att favorisera verket gaf honom denna gången till med förmaning och åtvarning; han befalltes ock att afbe sitt förseende hos sin kyrkoherde, det han ock lofvade; tog därpå konsistoriales i hand.

Sedan besvärade sig hr. Nils, att kyrkoherden i Trosa innehåller för honom hans lön, 3 t:nr, och vill intet gifva honom dem in natura, utan 9 d:r penningar.

Res. Härom tillskrifves kyrkoherden, att han ställer hr. Nils till freds och klagelös, och där han har något att invända, skall han inkomma därmed vid instundande prästmöte, då konsistorium skall härutinnan determinera, hvad skäligt kan vara.

Den 17 Juni, då consistorium synodale hölls i Strängnäs i närvaro af biskopen, samtliga consistoriales och några landtpräster, besvärade sig Lenæus däröfver, att hans kyrkoherde, hr. And. Bergius [1],

---

[1] Andreas Olai Bergius hade, innan han blef kyrkoherde i Trosa, varit komminister i Södertälje. Död 1698. Om honom heter det i

intet låter honom åtnjuta de 3 tunnors aflöningsspannmål in natura, såsom hans antecessorer haft årligen, utan han måste taga där emot efter kronovärdering 9 d:r tunnan.

Samtidigt upplästes magistratens i Trosa skrifvelse om Lenæi försummelse i sitt ämbete med anhållan om någon annan, som skickligare vore och kunde göra dem vid ungdomens information bättre nöje. Kyrkoherden intygade, att skolan fortfarande var "alldeles af sig kommen".

Beträffande aflöningen, framvisade han Lenæi skrifvelse, att han var nöjd med 9 d:r tunnan. Härmed skulle han ock för framtiden åtnöjas och åtvarnades att "visa prof af förbättring, så uti sitt lefverne som ock ämbetsförbättring, eljes hafver han att undergå den correction, som vederbör."

Efter detta hör man på någon tid icke af Lenæus. Men då kyrkoherden Bergius i slutet af år 1698 hade aflidit, anser han sig åter böra göra sig påmint hos de vördiga fäderna i konsistorium, och den 5 April 1699 skrifver han i ett mycket konfust bref och rekommenderar sig till det lediga pastoratet i Trosa. Han säger i denna skrifvelse bland annat: "Eljes ha borgarna här i staden bedit mig söka pastoratet här i staden, lofvat sig vilja vara behjälpliga, det de förmå, säjandes mig bäst hafva förtjänt, för någon annan hit komma kan. Men jag har haft fördrag därom söka, emedan de förra präster inte väl bli jordkalla, förrän de senare löpa därefter. Så är fulle sant, jag hafver mycke arbeta här i församlingen, uti Västerljung desslikes, och denna församling ofta ensamer förestått vid ombyten, stundom längre och stundom kortare tid, tentationer och försökningar ej eller undsluppe efter apostoliskt maner, därifrån Gud och goda gynnare mig hulpit hafva. Ja, såsom en annan, den kanske mindre i Herrans vingård arbetat har, kan ock hända, det synes för någon vara synd taga lägenheten ifrån mig, där uti jag så länge arbetat hafver, där sterbhuset icke hjälpes, men allt som Gudi och Högv. fadern behagar; 'ty det står allt till lyckona och tider' (prov. Salom.), torde ej heller vara kyrkan onyttigt, hvilkens saker endels af gamla tidens handlingar äro mycket perplexæ-confusæ och kanske än en del talpæ, som borde vara Argus. Det har så tilldragit [sig] här i staden, att pastorum tid har varit kort, och förr än de hunnit sätta sig in i förhållandena [detta är meningen med den otydliga skriften] är dem cursus stadii utlupit, och den striden inte är befalld, går inte gärna dit för de skott och uddar, där sväfva, sed præstat componere fluctus. Eljes skall jag bedja Gud, där jag ännu skall sitta Johannes in eodem sacellano under den 5:e prästman

---

konsistorii handlingar: 'Vir serius nec ineruditus'. (Strängnäs stifts herdaminne).

här i staden, att han bätter ha läsit sin bok än jag, så vore svårheten ändå lättare. — — — — — — — — — — — — — — — — —"

Denna skrifvelse öfversändes af konsistorium jämte andra till biskopen, som vid denna tid vistades i Stockholm, och den 12 April 1699 skrifver denne i sitt svar på konsistorii pro memoria bland annat rörande förhållandena i Västerljung och Trosa: — — "Efter såsom ifrån Västerljung intet höres, så borde prosten i Björnlunda tillskrifvas och befallas göra berättelse, huru gudstjänsten där och i Trosa stad blir uppehållen. Jag fruktar, att där å orterna intet rätt tillgår. Ånkan i Västerljung har skrifvit till mig och notificerat sin mans död och rekommenderat sig själf, men i det öfriga intet."

Men Lenæus, som synes hafva varit förordnad att under ledigheten uppehålla tjänsten, hvilket han dock synes hafva gjort på ett mindre tillfredsställande sätt, hade bränt sina kol förgäfves.

Att Erik Benzelius genom sitt nit om undervisningsväsendet inom sitt stift i främsta rummet har förtjänsten af den jämförelsevis höga ståndpunkt, det inom Strängnäs stift vid 1600-talets slut intog, är ett obestridligt faktum, som icke får förglömmas. Lika litet får förgätas, att han vid sin sida hade en lärarekår, utmärkt för ett nit och en plikttrohet, från hvilka ofvan anförda fall utgöra snart sagdt enastående undantag. Och om skörden långt ifrån motsvarade såningsmännens arbete och möda, må vi betänka, att denna tid var en öfvergångstid, under hvilken det nya endast långsamt kunde arbeta sig ned i folkmedvetandet och där slå rot. Och här, om någonsin, gäller det, att den, som fick skörda, var en annan än den, som sådde.

Att särskildt 1649 års skolordning icke kom att bära de frukter, man af densamma väntat sig, torde, oaktadt de stora förtjänster, den onekligen ägde, hafva berott på ogynnsamma tids- och ekonomiska förhållanden, men kanske äfven till ej ringa del på dess otillfredsställande förordningar rörande tillsättandet af lärareplatser. Och för att i detta, som ock i åtskilliga andra afseenden, genomföra nödvändiga reformer arbetades med ifver under århundradets senare hälft vid riksdagarna och särskildt inom prästeståndet. Detta arbete resulterade i den af Karl XI den 31 Januari 1693 stadfästa skolordningen. Om denna säger H. Hernlund i sitt ofvan anförda förtjänstfulla arbete *Bidrag till den svenska skollagstiftningens historia,*

Inledningen sid. 16: "Svårligen torde det väl kunna påstås, att lagstiftarens mening varit, att denna skolordning skulle göra den förut gällande helt och hållet öfverflödig. Det ser snarare ut, som hade den nya stadgans syfte närmast varit att lämna en öfverskådlig framställning af den föregående skolordningens viktigaste bestämmelser med de tillägg och förändringar, som en fyratioårig erfarenhet visat behöfliga."

Vi hafva i det föregående omnämnt, att Benzelii tid och krafter vid sidan af de ordinarie göromålen togos strängt i anspråk i och för de viktiga kommittéarbetena med katekesen, handboken, psalmboken och bibeln, hvarvid hans grundliga kunskaper, enastående flit och sunda omdöme voro omistliga. Vi vilja i det följande redogöra för hans verksamhet på hvart och ett af dessa områden.

BENZELII VERKSAMHET

I

VIKTIGA KYRKLIGA KOMMITTÉER.

FEMTE KAPITLET.

Benzelii deltagande i katekesarbetet.

Några inledande ord om den Spegelska katekesen. Stormiga debatter i prästeståndet vid 1686 års riksdag. Benzelii anmärkningar rörande den Spegelska katekesen. Han kallas till ledamot i en ny katekeskommitté; hans betänkande om det nya kateketiska arbetet.

Den första kateketiska lärobok, som vårt land efter reformationens införande ägt, var "*En lijten Catechismus* eller undervisning på the Stycke som en Christen lerdom mest påhänger", utgifven 1530 af Olaus Petri såsom ett bihang till hans postilla öfver Sön- och högtidsdagarnas evangeliska perikoper. Den var emellertid egentligen afsedd "för de enfaldiga clerker" och utgjorde en bearbetning af Luthers större katekes. Den första för ungdomen afsedda katekesen var Laurentius Petri år 1548 utkomna öfversättning af Luthers lilla katekes.[1]

[1] Visserligen utkom redan 1526, således samma år som vi fingo vår första svenska öfversättning af Nya testamentet, »Een nyttigh wndervisning uthur schrifftenne om menniskiones fall, och huruledhes gudh henne wprettade jghen, Hwilken mycket nyttugh är allom christnom menniskiom ath wetha, besynnerligha enfållighom prestom, som sådant plichtoghe äro theras almoghe ath lära». Denna bok, som sannolikt är skrifven af Laur. Petri, var dock, äfven den, afsedd att vara en hjälpreda för prästerna och blef aldrig auktoriserad. (Jfr H. Reuterdahl: Svenska kyrkans historia IV sid. 274 f.)

Under de följande åren sågo en mängd katekesförklaringar dagen, både svenska orginalarbeten [1] och öfversättningar, och då ingen af dem var auktoriserad, blef följden den, att i ett stift användes *en*, i ett annat *en annan*, ja, att till och med i samma stift olika läroböcker användes. Detta medförde, som lätt är att förstå, en stor oreda i undervisningen, och hvad som icke var minst betänkligt, det var, att de flesta af dessa katekesförklaringar voro synnerligen bristfälliga.

Behofvet af en god och för hela riket gällande utveckling af Luthers lilla katekes gjorde sig för den skull allt mer och mer kännbart, och vid 1672 års riksdag uttalades också af prästerskapet en allmän önskan om att en sådan med det snaraste måtte komma till stånd. Emellertid kom det vid denna riksdag ej längre med frågan än till detta uttalande. Men då en kommission af andliga och världsliga af konungen kallats att sammanträda på hösten 1685 i och för granskning af kyrkoordningsförslaget, fick den i uppdrag att samtidigt utarbeta en i frågor och svar uppställd katekesförklaring. Så skedde ock, och redan 1686 utkom den med titel: *D. Mart. Lutheri Cathechismus med enfaldige Spörsmål förklarad, och efter höga Öfverhetens befalning utgången, på thet Prästerna enhälligt öfver hela Rijket skola bruka samma sätt vid Ungdomens undervisning ock Förhör uti christendoms Stycken. På K. M:ts bekostnad Tryckt i Stockholm af Henrich Keijser Kongl. Booktr. Anno 1686.*

Denna katekes har blifvit kallad "Spegels katekes", emedan biskopen i Skara, Haqvin Spegel, icke blott var själen i arbetet, utan äfven fick Kungl. Maj:ts uppdrag att ombesörja dess redigering och tryckning.

---

[1] Bland dessa må särskildt nämnas Strängnäsbiskopen L. Paulinus Gothi »*Thesaurus Cathecheticus, theoreticus et practicus. Thet är Gyldene Clenodium*, therutinnan catechismi bådhe läras och öfningz grundtligha förklaring, uti spörssmåhls- och svaravijs, korteligha författas. Strengnäs 1631» och Västeråsbiskopen O. Laurelius' »*Catechismus Lutheri* med en kort förklaring, huru hans märckeliga och grundrijka Uthtydning på the fem våra christendoms hufvudstycken är eenfalleligen till att förstå. Vesterås 1649».

Den nya katekesen hade emellertid knappt hunnit utkomma, förrän den blef föremål för skarpt — och det måste erkännas till det mesta berättigadt — klander från prästerskapets sida. Den ofullständighet i uppställningen och oredighet i framställningen, som onekligen vidlåder denna katekes, hvilken för öfrigt mera utgjorde långods från åtskilliga både tyska och svenska förklaringar än ett själfständigt arbete, kunna blott förklaras af den brådskande hast, hvarunder arbetet utfördes, och som icke ens lämnade tid till dess underställande under domkapitlens eller de teologiska fakulteternas granskning. [1] Missnöjet bröt ut redan vid riksdagen hösten 1686, där häftiga sammanstötningar i prästeståndet ägde rum, särskildt emellan oppositionens hänsynslösaste representant, Upsala-teologen Henrik Schütz, och ärkebiskop Svebilius, hvilken sistnämnde i lika mått med Spegel hade att bära ansvaret för det misslyckade verket, hvilket han hade godkänt och underskrifvit. Men äfven från mera moderat håll blef den nya katekesen föremål för klander, och detta till och med från kommitténs egna medlemmar, såsom superintendenten P. Stiernman och E. Benzelius. [2] Hvad den sist nämnde beträffar, var han så strängt upptagen af arbetet med kyrkoordningen — tidtals äfven af universitetsgöromål — att han endast några få gånger synes hafva varit närvarande vid katekesfrågans behandling. Benzelius uppsatte skriftligen sina anmärkningar öfver den nya katekesen, hvilka inlämnades till konungen, såsom det synes, på dennes befallning. I slutet af sitt koncept till dessa anmärkningar har nämligen Benzelius gjort det högst märkliga tillägget, att han måste afskicka sina anmärkningar i konceptform och i största hast, "efter det så strängeligen på H. Maj:ts vägnar befaldt var". När han sedan kollationerade sitt koncept med den kopia, som blifvit skickad till prof. Schütz, som var teologiska fakultetens dekanus, så

---

[1] Jfr *H. W. Tottie:* Haqvin Spegel såsom kateket och homilet. Upsala Universitets årsskrift 1891. Teologi I s. 13.

[2] Bland oppositionens mera bemärkta män må dessutom nämnas superintendenten, sedermera ärkebiskopen Mathias Steuchius, rikshistoriegrafen Samuel Pufendorf och biskopen i Viborg, Bång, hvilka båda sistnämnda äfven till konungen inlämnade skriftliga anmärkningar öfver den »Spegelska» katekesen.

fann han "orden något förbytta och lättare uppsatta, dock meningen behållen i närmaste måttan".

Det ser ut, som om Benzelius under hand hade i bref delgifvit prof. Schütz en del af sina anmärkningar[1], och att denne med dessa bref förfarit något indiskret. Åtminstone anser sig S. i ett bref till Benzelius, skrifvet i Stockholm den 29 Oktober 1686, böra försvara en sådan begången indiskretion. Då detta bref visar, hvilken vikt som lades vid Benzelii omdöme och äfven i öfrigt är af intresse och belysande för den hetsighet, som upprörde sinnena med anledning af den nya katekesen, meddela vi några utdrag ur detsamma. — — — — "De öfver katekesen fattade observationer äro härliga", skrifver Schütz, "och gifva icke allenast en stor upplysning i saken, utan *lära vara choro episcoporum en ring i näsan.* Hvar redelig och rättsinnig man måste sanna med mig, att denna katekes är allt för försummelig och vårdslöst sammanskrifven. Det gör mig af hjärtat ondt, att H. Doktorn tycker sina bref vara allt för långt framkomna; sannerlig, jag hade aldrig uppvist H. Doktorns betänkeliga skrifvelse angående katekesen, där icke jag blifvit af Hans Maj:t tillspord (sedan Hans Maj:t berättat sig sett H. Doktorns bref till en man, nämligen Hadorph), om jag intet visste af H. Doktorns tankar öfver detta verket. Hvaruppå jag såg mig intet kunna annat svara, än att jag hade ett H. Doktorns bref hos mig, där uti han sig något utlåter, då ock Hans Maj:t hade mig fram till bordet, att han däraf skulle se, i hvad tankar H. Doktorn var. Innehållet blef med mycken nåd ansedt. Jag blef ock då så mycket mer förorsakad att utlåta mig för H. Doktorn, som det i allas mun var och mig dageligen objection gjordes, att H. Doktorn varit en ibland dem, som setat öfver katekesens utarbetande, hvarmed de ville palliera episcoporum fel och täppa munnen till på mig. Och håller jag det för ett Guds verk, att H. Doktorns mening kommit så väl i ljuset. Jag är ock glad, att H. Doktorn i många punkter utlåtit sig så, att hvad jag för mig uppsatt vinner sin styrka mångastädes. — — — — — — — — Jag står här i en andelig strid, men episcoporum upptåg har jag redan med en protest emot deras upptåg afskurit och nederslagit. H. Doktorns observationer måste jag visa Illustrissimo Cancellario,

[1] Schütz vistades nämligen vid riksdagen i Stockholm.

emedan med stor längtan frågas därefter. Då lärer ock ske, att Hans Maj:t måste se dem, hvilket gör ecclesiæ en stor tjänst. Jag är rätt trött af det vakandet, som jag har måst vid denna riksdag utstå och stora försökningar lida. Men Gud är mitt vittne, att jag syftar på det, som rättvist är. Det är nu in conventu episcoporum allt tyst om katekesen. Bångs observationer skola här näst öfversändas. —." [1]

Med den "andeliga strid", hvarom Schütz i detta bref talar, menar han de hetsiga strider, som vid 1686 års riksdag utkämpades i prästeståndet om den nya katekesen och som äro förtjänta af ett närmare omnämnande.

Af prästeståndets protokoll öfver diskussionen om den nya katekesen framgår alldeles tydligt, att ärkebiskopen kände sig personligen förnärmad af de framställda anmärkningarna. Särskildt synes han hafva blifvit förbittrad öfver att Benzelius, ehuru tillhörande katekeskommittén, likväl gjort anmärkningar mot katekesen, och han förlöper sig ända därhän, att han beskyller Benzelius för att hafva handlat af illvilja. Då nämligen prof. Schütz den 15 Oktober i prästeståndet, på tal om katekesen, sade, att det till och med i Tyskland hade väckt en obehaglig uppmärksamhet, att Luthers ord icke vore i den nya svenska katekesen ordagrant återgifna, svarade ärkebiskopen häftigt: "Det är ingen tysk, som så bekymrar sig om oss, utan det är våra egna illvilliga. Prof. Benzelius var ock med däröfver, han skulle påmint då strax vid kommunikationen." Härtill genmälde Schütz: "Prof. Benzelius har bjudit mig säga i sitt ställe, om det skulle komma till tals, att han intet hafver samtyckt spörsmålsboken efter den form och metod, som den nu är. Item sade han, man förmodar, att de, som hafva varit däröfver, de stå ock därför; man talar intet utan orsak härpå."

Den 19 Oktober, då frågan åter kom före, förklarade Schütz å nyo, att hvarken han eller prof. Benzelius fått någon kommunikation af spörsmålsboken, innan den trycktes, och att de således ej kunde hafva någon del i dess "defecter", som han sade hafva sin grund i "försummelse, som oförsvarligt är". Ärkebiskopen åter påstod äfven nu, att Benzelius varit med om slutredaktionen.

[1] Finnes i L. S. B. Kyrkohist. 15. Miscellanea hist.-eccl.

Till ännu häftigare sammandrabbning kom det vid sammanträdet två dagar senare, som, lindrigast sagdt, kan kallas stormigt. Vi återgifva här protokollet ordagrant. "Den 21 Okt. sade ärkeb., att han talat vid H. Maj:t, som vore villig att, för att förekomma 'turbos', vilja låta på sin bekostnad trycka katekesen igen å nyo och de förra exemplaren supprimera etc. Och præses besvärade sig öfver någras disaffection, som detta på ett och annat sätt hos Kungl. Maj:t söka angifva etc. Men de bref, D:r Benzelius skrifvit om catechismo, dem hafver Kungl. Maj:t läsit själf, och vore det kanske godt, att D:r Benzelius komme hit själf att öfverse det han observerat hafver, så framt han något hade emot samme spörsmålsbok till att i underdånigste följe af Kungl. Maj:ts allernådigste behag förekomma split och trätor, och detta ville ärkebiskopen clero föredraga.

När detta var uttaladt, påminner archiepiscopus vidare om det tal och omdöme, som gafs af enom dagen tillförene om dem, som hade varit öfver bemälte spörsmålsbok, att de det verket hade handterat negligenter och icke utan scandalo med hvad mera, och må jag säga, [att] domini episcopi, nu här närvarande, såsom Lincopensis, Scarensis, Aboensis och superint. Gothlandensis, som hade omak med flera att sitta däröfver, inte litet äro rörda och förargade däraf, att dem skulle imputeras den blasme, som skulle de det verk handterat negligenter, väl vettandes, hvad prof. Jeremias säger om dem, som således göra, och Christus de scandalizantibus. Allt därföre, emedan de intet kunna eller må höra olycklige expressioner in hoc loco, ville de till sitt rättmätiga försvar och exculpation hafva clerus tillfrågat, om det var rätt eller ej.

Efter en stunds tystnad svarar prof. *Schütz:* Hvad jag tillförene hafver påmint, det var icke gjordt någon därmed att förtreta.

Ärkeb.: Töfva, töfva litet! —

Schütz: Jag vet, jag får tala.

Ärkeb.: Så taler med saktmodighet.

Schütz: Jag vill så göra.

Ärkeb.: Det är talt allt för mycket.

Schütz: Här har jag tvenne D. Benzelii bref af det innehåll, att ho där säger honom hafva approberat denne catechismi edition, han säger osant. Uppläste därmed en hoper därutaf.

Ärkeb.: Hör, prof. Kolmodin! Eder är ock denna handel bekant,

vore icke I hos D. Benzelium med denne spörsmål? Hvad sade han?

Kolmodin: När kyrkoordningen företogs, gafs fuller memorial, men eljes privatim frågade han mig om catechismus. Item, 'huru det är', sade han, 'så har jag intet alldeles funnit mig däruti ännu, utan jag har sagt, hvad härvid sägas bör'.

Prof. Schütz: Till hvad ände har man då allegerat honom, såsom den där skolat ock vara däröfver?

Ärkeb.: Han må väl allegeras, såsom den där varit öfver verket och det läsit. Intet annat kan jag påminna mig, än att han en gång detta sade, att det var både för kort och för vidlyftigt.

Schütz: Därom säger han sig både general och special påminnelse gjort, men jag lämnar det, som står i brefven.

Ärkeb.: Han skall förklara sig. Item, hvad är det då Kungl. Maj:t mig refererade, att D. Bång skulle ock satt sig emot catechesin?

Bång: Det vet jag intet, men det kan jag bevisa, att allt är taget af Vischers katekes [1] hvar en quæstion och hvart ord.

Schütz: Notarie, protokollera det, jag tillstår och säger ännu, att det är skedt per negligentiam.

Bång: Hade de *citerat* Vischer en gång, så hade det varit en sak.

Ärkeb.: Ep. Scarensis, var så god och tag sig det omak uppå att föra pennan därvid, men intet kan jag veta, om Vischers catechesis var härmed, ej eller äre I, professor, dictator.

Schütz: Lika mycket, jag säger, hvad jag bör, på samvetets vägnar.

Ärkeb.: Så, käre, skrifva I en commentarium öfver catechesin! Låt si, huru det ser ut och om ingen torde tala däruppå.

Schütz: Det skall jag göra, om jag blir befallder, och ändå intet

---

[1] Denna i Riga af generalsuperintendenten J. Vischer utgifna katekes bär den fullständiga titeln: Schriftmässige Erklärung des kleinen Catechismi D. Mart. Lutheri durch gewisse Fragen und Antworten zu erst gestellet von denen gesampten luterischen Predigern zu Franckfurt an der Oder jetzo auffs neue übersehen, mit vielen Fragen und Sprüchen der H. Schrifft vermehret und zur Ehre Gottes auch Erbauung der Jugend und Einfältigen in Christenthum mit Approbation der hochlöbl. Theol. Facultät in Wittenberg zum Druck befordert.

utlåta appendicem till tio Guds bud,[1] men jag bevisar, det är en negligentia.

Ärkeb.: Nej, jag kan öfvertyga honom vara negligentem i sitt ämbete, men detta är osant, som I säga.

Spegel: Är det ej ömka, vi skola sitta här och förarga hvarandra?

Clerus stod upp och ville intet höra eller vetta utaf sådant oväsen, och præses protesterade emot den skymf och vanheder præsulibus tillfogades.

Mag. Ekmann och Schütz replikerade hvarandra.

Ärkeb.: Jag sitter här på konungens vägnar och varit 30 år consistorialis, men aldrig hört sådant procedere. I skälla oss för negligentia, det aldrig skall bevisas, men jag kan bevisa Eder vara negligentem.

Schütz: Högvyrdige fader, I bli min contrepart, jag protesterar på den beskyllningen om osanning.

Ärkeb.: Intet gjordes det negligenter, utan inter multas occupationes, därmed deputati efter kongl. befallning voro öfverhopade, medan de sutto öfver kyrkoordningen. Jag hade förmodat, man skulle uti stillhet hjälpas åt att göra och befrämja ett godt verk. I kännen ock, domini fratres, mitt humeur, att jag hatar trätor (!), men prof. Schütz är så sensibel om sin honneur, att han intet vill låta betämma sig, och lärer vara fåfängligt vidare härom conferera. Mellertid förmanar jag alla samt hvar och en i synnerhet att hålla i tysthet hvad här är förelupit, att icke nu i staden spörjes sådant oväsende ibland prästerna — — — — — — — — — — — — — — — — — —".

Den 22 Oktober var frågan om katekesen åter före, men nu var diskussionen kort och fredlig, och Schütz deltog ej däri, och ej heller synes han hafva deltagit i de följande debatterna angående denna brännande fråga. Ärkebiskopen åter tycks alldeles hafva förlorat jämvikten på grund af de mot katekesen framställda anmärkningarna, och ehuru han *i sak* hade litet eller intet att anföra till försvar för corpus delicti, lät han dock intet tillfälle gå sig ur händerna till personliga utfall mot än den ene, än den andre af dem,

[1] Härmed syftar Schütz på att i den Spegelska katekesen slutorden till 10 Guds bud "Jag Herren din Gud är en stark hämnare etc." äfvensom Luthers förklaring härtill äro uteslutna.

som genom sina anmärkningar ådragit sig hans misshag. I all synnerhet voro hans angrepp på den frånvarande Benzelius obefogade, enär denne framställt sina anmärkningar med mycken moderation och särskildt uttryckligen betonat, att hans afsikt ingalunda varit "att tillägga dem, som verket hafva utfärdat, någon kättersk eller villfarande mening i religionen, utan tilläfventyrs hafva de, af andra beställningar öfverhopade, intet haft tid arbetet väl och noga efter dess riktighet öfverse och dess ordaformer examinera". [1]

Protokollet för prästeståndets sammanträde den 5 November innehåller bland annat, att ärkebiskopen denna dag berättade, att prof. Schütz med både sina egna och Benzelii observationer samt med dennes bref gått till Kungl. Maj:t, hvilka dokumenter H. Maj:t lämnat ärkebiskopen med nådigste befallning, att de skulle här uppläsas, och allt oväsende med godt manér i stillhet afhjälpas. Därpå uppläste ärkeb. D:r Benzelii och Bångs animadversioner (icke Schütz'!), "beklagandes därhos olyckan, i ty man intet får lof amore pacis et concordiæ rätta det, [som] skall rättas, utan äre oförnöjda med all vår tillbudna välmente declaration, så måtte man fuller skrida till de examina och medel, som synas tjänlige".

På de anmärkningar, som sedan under diskussionen gjordes, särskildt af Steuchius och Bång, hade ärkeb. blott att svara: "*Vi hafva tagit af orthodoxis auctoribus och theologis allt det i spörsmålsboken infördt är. Episcopus Spegel förde pennan, jag har tagit det igenom och intet funnit något contra ortodoxiam*". Och slutligen förklarade han, att D:r Bång i sina observationer "varit för austerus uti obillige expressioner".

Den 8 November frågade ärkeb. — med anledning af Benzelii observationer, som tydligen voro honom "en ring i näsan", såsom Schütz uttryckt sig i sitt ofvan anförda bref — "om man icke må hålla spörsmålsboken för ortodox, så att hon kan publiceras och ibland gement folk brukas, ty de behöfva intet scrupulera in minutiis". Detta yttrande var en släng åt Benzelius, hvilket under det följande meningsutbytet föranledde Steuchius att taga till orda för att försvara denne för beskyllningen att vilja "belägga detta scriptum

[1] Handlingar och bref rörande kyrkoordningens öfverseende och förbättring. L. S. B. Teol. n:o 166.

med observatione heterodoxias, dock kan det hafva sina fel, ty här är defect, som bör suppleras, man vet ock intet annat, än man kan secundum analogiam fidei interpretera verket, vill därför intet vara bland dem, som imputera de gode herrar, som däröfver varit, någon hæresin eller heterodoxiam, utan kan väl tänka, att de intet så accurat hafva kunnat härmed omgå för mycket annat arbetes skull och bekymmer, som man väl kan ersätta. — — — — — — — — — — — — Men D:r Benzelii observation har intet den meningen att tillvita någon heterodoxiam."

Sedan uppstod en vidlyftig diskussion. Steuchius föreslår, att ett företal insättes, "som libererar verket från den suspicion, som härom fattas, och defecter kompletteras".

Ärkeb.: Detta verk må intet supprimeras, utan bättre elaboreras.

Steuchius (synbarligen stött öfver ärkebiskopens misstänksamhet): Jag contesterar ännu mig intet se häruti någon hæresin, utan när det suppleras, som felar, verket väl utgå.

Dagens förhandlingar slutade därmed, att ärkeb. begärde hos superintend. Steuchius, att han ville åtaga sig att öfverse och rätta hvad som i catechismi emendation behöfs, att Kungl. Maj:t det må sedan befalla strax tryckas.

Den 12 November företogs för sista gången "examen catecheticum". Sedan en dogmatisk diskussion ägt rum, slutade ärkebiskopen med att säga: "Det är Kungl. Maj:ts befallning, att alla præsules taga med sig exemplaren till att 1) icke allena öfverse dem i consistorio för sig självfva, utan 2) uppsätta sina observationer däröfver skriftligen och 3) utdela exemplaren till pastores, icke att praktisera därefter i församlingarna, förrän den nya korrigerade utkommer, utan de allena läsa denne för sig självfva; ha de något att admonera, så må de ge det skriftligen in i consistorium. Men i det öfriga bad ärkeb. dem, [att de] ville christiane häruti handla och till det bästa uttyda, som de nu mer självfva præsentes förfarit, huru litet vi af de på catechesin gjorda animadversioner härtill profiterat, utan somliga af deras correctioner behöfva ock animadversioner, därföre det, som kan stå, så bör det stå, men hvad eljes kan vara utlåtit, skall suppleras, som många gånger tillförene sagdt är, midler [emellertid] står det fritt, att vederbörandes judicia inkomma."

Benzelii i det föregående omnämnda anmärkningar rörande den

Spegelska katekesen återgifva vi här nedan, såväl sådana de lyda i det ursprungliga konceptet som i det renskrifna exemplaret.[1]

Till den nyligen utfärdade catechesin blifva efter befallning följande anmärkningar lämnade till vederbörandes närmare bepröfvande.

A.

I gemen.

Konceptet.	*Det renskrifna exemplaret.*
I) Titulus synes lofva, att catechesis canonica med Lutheri förklaringar skall vara alldeles behållen, som ock det nödigt är, att den oförändrad och obeblandad blifver. Likväl är i detta verket ett och annat utlåtit: e. g. af catechesi canonica slutet på 10 Guds bud och Lutheri däröfver förklaring. Några frågor i läran om Herrens nattvard, ja, ock styckerne [äro] förblandade till själfva trycket, så att det ena ifrån det andra icke lätteligen åtskiljas kan.	I) Titulus synes etc. — Likväl är i detta verket ett och annat utlåtit och blandadt, så att somligstädes icke heller göres någon åtskillnad till själfva stylen och caracteres, så att det ena från det andra icke lätteligen åtskiljas kan. En sådan ändring och blänning tåla våra Symboliska böcker intet, som uti Libro Concordiæ fattade och nu länge vedertagna äro.
II) Man kan ej veta, af hvad orsak Skriftens språks allegationer icke äro utsatte, efter såsom dock själfva orden äro behållna, och man ofta i synnerhet beropar sig på själfva Skriftens språk, e. g. quæstio 110, 115, 140 etc. Ja, ock i Hustaflan är allegatio dictorum behållen.	II) Tyckes vara nödigt och nyttigt, att citationes af Skriftenes språk blifva införda, emedan själfva orden ofta införas, ja, man ock ofta beropar sig [på] några vissa språk, och i Hustaflan äro de behållna.
III) Somliga Skriftenes ord synes vara incompetenter allegerade.	III) Lika med conceptet.

[1] Finnes i L. S. B. Handlingar och stridsskrifter rörande den år 1686 af trycket utgifna svenska katekesen. Teologi n:o 158.

Konceptet.

IV) De tillsatte frågor äro för den enfaldige hopen för många och för höga. Men i anseende till dem, som något öfvade äro, fordras någon tillsättning.

(I marginalen har dock Benzelius själf föreslagit, att denna punkt här skulle uteslutas och i stället begagnas såsom slutkläm).

V) (Detta moment är det samma som mom. IV i det renskrifna exemplaret).

VI) Uti frågor och svar finnes undertiden någon ofullkomlighet och något mörker, som examinerandet kan närmare utvisa.

Det renskrifna exemplaret.

IV) Att numeri continuera genom hela verket, synes intet behöfvas, emedan hvart lärostycke kan hafva sine numeros och det efter det vis, som i Lutheri katekes är vedertagit.

V) Ordningen tyckes i ett och annat vara confus, så att in doctrina de lege framställas quæstiones evangelicæ et vice versa; där dock en riktighet i ordningen kunde understödja de enfaldigas minne och facilitera examen.

VI) Lika med conceptet.

Hvad nu beträffar dessa *principiella* anmärkningar, så blefvo de samtliga tagna ad notam i den af ärkebiskop Svebilius 1689 utgifna katekesen, i det att där dels Luthers lilla katekes är ställd såsom ett helt för sig i bokens början, dels citat äro angifna under de särskilda styckena och äfven korrekt återgifna, där de i något stycke äro anförda. Däremot är endast bibelstället angifvet, men ej ordalydelsen, hvilket var ett stort fel och helt visst icke i öfver ensstämmelse med hvad Benzelius hade afsett. Äfven i de öfriga punkterna följde ärkebiskopen, såsom ofvan är nämndt, Benzelii anvisningar.

Då vi nu gå att redogöra för Benzelii *speciella* anmärkningar, återgifva vi både det ursprungliga *konceptet* och *det renskrifna exemplaret* samt — vid sidan — huru de gjorda anmärkningarna iakttagits i Svebilii katekes.

B.

I synnerhet.

Konceptet.	*Det renskrifna exemplaret.*	*Svebilii katekes.*
Quæstio 1. Videtur præmittenda quæstio, an sit ordinaria baptismi formula hic retinenda: 'och de som döpte äro' etc.	*Qu. 1.* Videtur præmittenda quæstio, an sit et in hac responsione mentio fieri deberet trinitatis ac formulam baptismi: 'och de som döpte äro hafva iklädt sig Christum'.	Anmärkningen iakttagen, se frågan 2.
Qu. 5. Videtur ex abrupto nimis proponi, et præmittenda alia de verbo dei s. Scriptura sacra.	*Qu. 5.* Videtur ex abrupto nimis proponi, et præmittenda erat qu. de Scriptura sacra.	Anmärkningen iakttagen, se fr. 9, 10 och 11.
Qu. 7. Definitio hæc evangelii male cohæret quippe præsupponens fidem ante annunciationem evangelii.	*Qu. 7.* Lika med conceptet.	Anmärkningen iakttagen, i det att denna fråga är flyttad till fr. 3 på 2:a hufvudstycket.
Qu. 8. Confundit legem naturæ et moralem (divinam). Nec promulgatio ejus e(st) dilata usque ad repetitionem in monte Sinai.	*Qu. 8.* Lika med conceptet.	Anmärkningen iakttagen, se fr. 2 på 1:a hufvudstycket.
Qu. 10. Præmittenda videtur divisio legis in 10 præcepta, certam quæstionem inculcanda.	*Qu. 10.* Non omittenda erat divisio in præcepta, sed per certam quæstionem inculcanda.	Anmärkningen iakttagen, se fr. 5 och 6.
Qu. 13. Talis cohærentia aut connexio verborum non e(st) in textu.	*Qu. 13.* Verba legis in textu hac ratione non connectunt.	Anmärkningen akttagen.

Denna anmärkning gäller det oriktiga återgifvandet af bibeltexten till Första budet, som i Spegels katekes lyder: "Jag, Herren, är din Gud, du skall inga andra gudar hafva för mig."

Konceptet.	*Det renskrifna exemplaret.*	*Svebilii katekes.*
Qu. 26. Juramenta a judice imperata, nec sola, nec semper licita.	*Qu. 26.* Lika med conceptet.	Förra delen af anmärkningen iakttagen, se fr. 22; anmärkningens senare del förefaller något märklig.
Qu. 29. Quies divina explicanda per sanctificationem hujus diei.	*Qu. 29.* Lika, utom att orden "hujus diei" äro utelämnade.	Anmärkningen iakttagen, se fr. 28.
Qu. 45. Annon lasciviæ et impudicæ cupiditates hic et alibi in Scriptura dicuntur adulterium.	*Qu. 45.* Annon inhonestæ cupiditates hic et alibi veniunt nomine adulterii.	Anmärkningen iakttagen, se fr. 51.
Qu. 48. Enumeratio modorum furti valde est insufficiens.	*Qu. 48.* Lika med conceptet.	Anmärkningen iakttagen, se fr. 54.
Qu. 59. Differentia IX och X præcepti diligentius consideranda.	*Qu. 59.* Lika, men står "examinanda" i st. f. "consideranda".	Denna fråga är borttagen och i stället inryckt i frågorna 59 och 61.
Qu. 68. Quod lex ducat ad Christum ambigue dicitur. Nec æqui pollet illi dicto Gal. 3. (I marginalen har Benzelius själf skrifvit: altero manuscripto est exclusa, nescio unde).	*Qu. 68.* Denna anmärkning är utesluten.	Ehuru det renskrifna exemplaret ej upptar denna anmärkning, är likväl frågan 68 i Svebilii katekes ändrad i ungefärlig öfverensstämmelse med Benzelii konceptanmärkning.
Qu. 72. Peccatum originale multo plura ducit quam concupiscentiam originalem.	*Qu. 72.* Peccatum originale h. l. nimis imperfecte et incommode describitur, cum multo majora mala dicat.	Anmärkningen iakttagen, se fr. 72.
Qu. 75. Causæ hic positæ non quadrant in peccatum commissum.	*Qu. 75.* Causæ peccati hic memoratæ non habent locum in peccato primo Adami, sed et media salutis Qu. 76 debent distincte considerari.	Anmärkningen iakttagen, se fr. 75.
Qu. 76. Confuse pro-	*Qu. 76.* Conceptets	Denna fråga, som

Konceptet.	*Det renskrifna exemplaret.*	*Svebilii katekes.*
ponitur et curatius explicanda.	anmärkning är här indragen i Qu. 75.	i Spegels katekes lyder: »Hvilka äro medlen till vår salighet?» är här borttagen och insatt på sin rätta plats och med rätt svar i 3:e artikeln, fr. 80 och 81.
Qu. 79. Potestne fides alia etiam declarari quam unice per bona opera.	*Qu. 79.* Potestne præsentia fidei etiam aliunde innotescere aliquando quam ex operibus.	Denna fråga är helt och hållet utesluten.
Qu. 89. Explicandum, quomodo creatio tribuatur patri, ne reliquæ personæ videantur excludi. Sed et missio filii in carnem aliis beneficiis patris annumerari meruit et est illa actibus divinæ providentiæ innexa.	*Qu. 89.* Explicari meruit, quomodo creatio tribuatur patri, ne reliquæ personæ excludi videantur. Etiam missio filii in carnem summis Dei beneficiis annumerandæ eaque innexa est providentiæ divinæ.	Anmärkningen iakttagen, se 1:a artikeln fr. 13.
Qu. 91. Videndum, ne excludatur verbum mandati.	*Qu. 91.* Videndum, ne ex opere creationis excludatur verbum mandati.	Anmärkningen iakttagen, se fr. 14.
Qu. 95. Concurrit Deus ad malas actiones etiam alia ratione quam sola permissione et ad bonum finem directione.	*Qu. 95.* Concurrit Deus ad actiones malas non solum permittendo, quasi otiosus spectator et ad bonum finem dirigendo, sed et alia ratione.	Ändring gjord i öfverensstämmelse med den framställda anmärkningen.
Qu. 103. Officiorum Christi ordo mutatur in sequentib.	*Qu. 103.* Lika med conceptet.	Anmärkningen iakttagen, se 2:a art. fr. 42.
Qu. 112. An liberavit non nisi a poena illa gravissima. In tradendo fundamentali hoc fidei christianæ dogmate paulo plenius versari convenit. Resurrectionis, descensus ad	*Qu. 112.* R. Liberavit non tantum a poena illa gravissima, sed et ab aliis. In tradendo fundamentali hoc fidei christianæ dogmate paulo curatius versari oportet.	Denna fråga är utelämnad, men i stället redogöres för återlösningsverken med iakttagande af den gjorda anmärkningen genom flere frågor i sammanhang med artikelns

Konceptet.	*Det renskrifna exemplaret.*	*Svebilii katekes.*
inferos etc. etc. mentio hic nulla.	Resurrectionis, descensus ad inferos etc. nulla hic se offert mentio.	olika moment, se fr. 54—68.
Qu. 119. Sessio Christi ad dexteram Patris incommode et imperfecte describitur.	*Qu. 119.* Sessio Christi ad dexteram Patris imperfecte et minus commode explicatur.	Anmärkningen iakttagen, se fr. 64.
Qu. 123. Huic quæstioni non respondent similes in consideranda 1 et 2 persona trinitatis.	*Qu. 123.* Similis quæstio etiam proponi debuisset de Deo patre et filio.	Anmärkningen iakttagen, se 1:a art. fr. 9 och 2:a art. fr. 69.
Qu. 129. Quin nec locus ipse Deo displicet.	*Qu. 129.* Ne locus quidem ipse de Deo displicet.	Benzelii anmärkning här är svår att förstå, och Svebilius bibehåller också i det närmaste Spegelska katekesens svar, se 3:e art. fr. 72.
Qu. 134. Ferme idem dicit cum qu. 67.	*Qu. 134.* Coincidit hæc quæstio cum. qu. 67.	I Svebilii katekes är också denna fråga utesluten.
Qu. 138. Videtur promiscue hic accipi fides objectiva et subjectiva.	*Qu. 138.* Lika med conceptet.	Anmärkningen iakttagen, se 3:e art. fr. 90.
Qu. 139. Perseverantia electorum potest etiam ad tempus interrupta esse.	*Qu. 139.* Denna anmärkning är struken i det renskrifna exemplaret.	Fråga och svar äro här i det närmaste bibehållna, som de stå i den Spegelska katekesen, se 3:e art. fr. 87.
Qu. 149. (Tydligen felskrifvet; skall vara 140) Præfatio in oratione dominica hic quasi unum constituit contextum.	*Qu. 140.* Præfatio ad orationem dominicam unum facit contextum cum oratione ipsa.	Anmärkningen är iakttagen.
Qu. 159 et 160. Idem dicunt, quod verba Lutheri eoque videntur supervacaneæ.	*Qu. 159 et 160.* Idem prorsus dicunt, quod Lutheri verba ideoque videntur superflua.	Anmärkningen iakttagen.
Qu. 166. Membra responsionis videntur aliter	*Qu. 166.* Lika med conceptet.	Anmärkningen är iakttagen, och frå-

Konceptet.	*Det renskrifna exemplaret.*	*Svebilii katekes.*
ordinanda. Est enim fides prior quam regimen spiritus sancti, de quo hic sermo est. Saltem ordine naturæ, si non temporis.		gan, som i Spegelska katekesen lyder: »Hvem hafver Guds nåderike uti sig?» är borttagen samt ersatt med fr. 21: »Huru kommer Guds rike till oss?»
Qu. 187. In certis casibus deprecatio videtur esse necessaria.	*Qu. 187* (ej 186, såsom det står, dock tydligen af misskrifning). Nonne in certis casibus deprecatio est necessaria.	Här synes Svebilius alldeles tydligt hafva ogillat Benzelii anmärkning; ty det är påtagligen denna han åsyftar, då han i fr. 36 på 3:e hufvudstycket säger, att vi skola »förlåta dem, som oss emot bryta *(antingen de det afbedja eller icke)*, så framt vi vilja af Gud bönhörde varda.»
Qu. 200. An malis hisce etiam accenseri debet δοκιμασία s. castigatio paterna.	*Qu. 200.* Debetne δοκιμασία sive castigatio paterna huic malo annumerari.	Anmärkningen iakttagen, se 3:e hufvudstycket, fr. 47.
Qu. 206. Lutheri explicatio *Τὸν ἀμήν* maioribus literis est exprimenda.	*Qu. 206.* Lutheri explicatio *Τὸν ἀμήν* aliis literis exprimi meruit.	Denna fråga finnes här naturligtvis i Luthers lilla katekes, men förekommer äfven i förklaringen, dock med andra ord, se fr. 52.
Qu. 207. Genus definitionis hujus nimis est obscurum.	*Qu. 207.* Lika med conceptet.	Anmärkningen iakttagen, se 4:e hufvudstycket, fr. 1.
Qu. 211. In specie Christus est institutor baptismi.	*Qu. 211.* Christus institutor est baptismi.	Anmärkningen iakttagen, se fr. 9.
Qu. 222—23. Divellunt quæstiones Lutheri.	*Qu. 222—23.* Lika med conceptet.	
Qu. 231—32. Insufficienter et obscure explicant naturam et indolem utriusque testamenti.	*Qu. 231—32.* Insufficienter et minus recte explicant naturam et indolem (V. et N. T:i).	Anmärkningen iakttagen, se 5:e hufvudstycket fr. 30.

Konceptet.	*Det renskrifna exemplaret.*	*Svebilii katekes.*
Qu. 237. Signa dici possunt, sed exhibitiva et non nuda.	*Qu. 237.* Signa sæpe dicuntur, sed non nuda vel unde significativa.	Anmärkningen i-akttagen, se 5:e hufvudstycket, fr. 37.
Qu. 239 och 244. Idem fere dicunt.	*Qu. 239 och 244.* Lika med conceptet.	Anmärkningen i-akttagen, i det den senare frågan här är utesluten.
Qu. 247. Hic desiderantur quæstiones Lutheri.	*Qu. 247.* Hic excluduntur quæstiones et responsiones Lutheri.	Anmärkningen i-akttagen, i det frågan här är utesluten, men i stället upptagen i Luthers lilla katekes med dennes egna ord.

(Frågan lyder i Spegelska tekesen: "Hvad förstås här med fasta?" Svar: All "nykterhet och tukt, som länder till en sann gudaktighet.")

Qu. 250 och 251. Confessionum sive species sive modi adducuntur imperfecte.	*Qu. 250 och 251.* Species sive modi confessionum non recensent plene.	Anmärkningen i-akttagen, se 5:e hufvudstycket, fr. 6, som visserligen är utförligare besvarad än i Spegelska katekesen, men onekligen icke så litet oredig.
Qu. 252. Annon certis occasionibus fas est, imo necesse, confiteri coram poenitentianis peccata agnita et cognita. Härunder står en så lydande parentes: (Videndum tamen, ut sens verborum Lutheri conservetur.)	*Qu. 252.* Finnes ej i det renskrifna exemplaret.	

Denna parentes afser sannolikt stycket 253, som är ett stympadt återgifvande af Luthers egna ord.

Qu. 254. Si sermo est de requisitis vel partibus poenitentiæ proprie dictis, hæc responsio sibi non constat. Indicia et fructus poenitentiæ cum partibus confundi non debent. Et in specie de fructibus lo-	*Qu. 254.* Si sermo est de partibus vel requisitis poenitentiæ in specie dictis, hæc responsio sibi non constat. De fructibus poenitentiæ qu. 266. Ergo eadem bis dicuntur.	Anmärkningen i-akttagen.

quitur qu. 266. Ergo enumeratio hoc loco posita est superflua.

Konceptet.

Etiam in tabula oeconomica quidam dicta sunt omissa aut alia substituta, quia et ordo immutatus.

Possetne signum crucis, quod Lutherus commendat legentibus mane et vesperi in noxium censeri?

Hominis novisima aliqua(m) explicatione(m) hic adsignari adprime videri posset utile, sed non nisi breviter.

In summa: ett scriptum normale et symbolicum, som nomine ecclesiæ utgår och under H. Maj:ts höga namn, tyckes fordra den accuration och sorgfällighet, att det icke må synas vara abundans in superfluis et deficiens in necessariis, hälst när så länge därpå väntadt är och torde blifva på främmande språk afsatt. Gud förläne det sitt heligaste namn. Sic ex animo vovet Er. Benzelius.

Härunder har Benzelius tillagt:

"Af sådant innehåll och i närmaste måttan af sådana ordaformer var det jag affärdade med posten till rev. Decanum Schütz den 26 Oktober 1686, och det i största hastighet fattadt, efter det så strängeligen på H. Maj:ts vägnar befalldt var. Därför var icke tillfälle att då strax taga en ren afskrift, och som sedermera genom collationerandet är befunnet ved den copie, som professor Schütz har, äre orden något förbytta och lättare uppsatta, dock meningen behållen i närmaste måttan."

Det renskrifna exemplaret.

Uti hustaflan och öfriga öfningsstycken äre ock några ombytningar skedde. Lutheri påminnelser om signo crucis är utelyckt. Hominis novissima synes ännu böra komma uti någon consideration, dock som korteligast. In summa: ett sådant scriptum, som nomine ecclesiæ bör utgå och under Hans Kungl. Maj:ts höga namn, synes fordra all möjlig accuration, som af sådant scripto catechetico väntas kan, så att det hvarken blifver deficiens in necessariis eller abundans in superfluis. Gud förläne därtill nåd och välsignelse! Så önskar troligast

Er. Benzelius.

Med anledning af alla dessa från skilda håll gjorda anmärkningar, som konungen synes hafva gillat, aflät han en skrifvelse till ärkebiskopen och konsistorierna med befallning, att de skulle tillse, att katekesen icke vidare blef spridd bland folket, emedan den i flera afseenden var ofullkomlig. Biskopar och konsistorier skulle taga verket i öfvervägande och med det första inkomma med underdånigt betänkande och påminnelser. Alla utlämnade exemplar af katekesen skulle sändas tillbaka. De från konsistorierna inkomna betänkandena skulle sedan läggas till grund för en kommande revision.[1]

Sedan på grund af denna skrifvelse biskopar och konsistorier inkommit med sina påminnelser, skref ärkebiskopen den 11 Oktober 1687 ett bref till konungen, hvari han uttalar sin glädje öfver att det katekesiska verket nu hade utsikt att snart kunna blifva färdigt till stor uppbyggelse i församlingarna på grund af den likformighet vid undervisningen, som sedan skulle komma att förefinnas. Han föreslår, att vissa personer skulle förordnas att skärskåda arbetet efter de ingifna påminnelserna och att detta skulle ske antingen af några få eller alla biskoparna och en representant från hvarje konsistorium i riket. Några få synas honom snarare än många kunna ena sig. "*Men såsom för få torde falla sig svårt att råka på hvad allom behagade för den olikhets skull, som är uti sinnen och humeuren, helst efter en och annan torde tilltro sig att bäst kunna görat och mest skattar sitt eget arbete*", så föreslår han, att alla biskopar och superintendenter jämte en deputerad från hvarje konsistorium skulle befullmäktigas att förena sig "om detta verket, som hädanefter skall blifva likasom en liber symbolicus", då de hemmavarande svårligen kunna hafva några "inspråk" att göra. När samtliga delegerade sammankommo, borde de företaga hvar och en fråga, "och om den adproberas, så blifver den ståndande, men den, som öfverflödig synes, tages ut, och den, som mörkare är gifven, förklaras ljusligare, så att de icke allenast om hvar quæstion, utan ock hvart och ett ord uti spörsmålen sig förena. Ty ärendet är af hög vikt och mångens omdöme underkastadt. Och då kunde, till det tredje, verket ändtligen genom Guds nåd fullkomnas och i alla församlingar uti

---

[1] Kungl. Br. d. 23 Nov. 1686. Handl. och stridsskrifter rörande den år 1686 af trycket utgifna sv. catechesen. L. S. B. Teologi 158. I: 24.

hela riket praktiseras, sedan den af alla närvarande blifver adproberad och underskrifven och Eders Kungl. Maj:t underdånigst i händer gifven". [1]

Med anledning af denna skrifvelse afläts ett kungl. bref af innehåll, att ärkebiskopen, biskoparne Benzelius i Strängnäs, Carlsson i Västerås och Gerdtius i Reval, öfverhofpredikanten M. S. Wiraenius, pastor primarius Iser samt professorerna i teologiska fakulteten i Upsala [2] "antingen alla samtliga eller så många, som afkomma kunna och icke för opasslighet därifrån afhållne vara", skulle sammankomma i Stockholm den 15 Januari 1688 för att med ledning af de inkomna påminnelserna utarbeta en katekes, som kunde blifva "de enfaldige till regel och rättesnöre uti deras kristendomsundervisning och salighetskunskap". [3]

Kungl. Maj:t tycks således hafva varit af ärkebiskopens mening, att "några få, snarare än många, kunna ena sig".

Dessa utsedda skulle äfven samtidigt revidera handboken och psalmboken, och innan de sammanträffade i Stockholm, borde de hvar för sig "öfverse de nyligen fattade spörsmålen öfver catechismum och därvid notera hvad som däruti desidereras antingen tilläggas eller uttagas, på det man vid sammankomsten kunde så mycket bättre däröfver med hvarandra amice conferera och inhämta fleres omdöme", skrifver ärkebiskopen till Benzelius i ett bref af den 22 December 1687. [4] Och han tillägger litet spetsigt: "Och synes det intet göra tillfyllest att notera hvad som bör ändras, utan man måste strax fatta och uppsätta något annat, som bättre är, i stället."

Denna ärkebiskopens uppmaning att uppsätta sina tankar öfver det kateketiska verket hörsammade Benzelius också, och vi återgifva här nedan dessa tankar, som han kallar:

"*Oförgripeligt betänkande öfver det kateketiska arbetet, som är i förslag att uppsättas såsom ett reglement till att anställa förhöret*

[1] Finnes i Palmskiöldska Saml. i Upsala Bibl. n:o V Tom. III s. 173.

[2] Dessa voro: Petrus Rudbeckius, Henr. Schütz, Julius Micrander och Olof Nezelius. Se Sv. eccl. Handl. V. 53 i R. A.

[3] Se Riksregistraturet den 26 Oktober 1687.

[4] Finnes i L. S. B. Kyrkohist. 15 Miscellanea hist.-eccl.

uti kristendoms stycken på enahanda sätt, jämväl om handbokens och psalmbokens reviderande". [1]

1) "Kungl. Maj:ts gudeliga nit och uppsåt att befordra sina undersåters framsteg uti deras salighetskunskap bör hvar rättsinnig med skyldigaste vördnad erkänna. Till ett så kristeligt verks befordrande är ett formulär af kateketiska spörsmål under Kungl. Maj:ts namn nyligen utfärdadt, men är att beklaga det vara befunnet till dess ordning, fullkomlighet och ordaformer mangelaktigt och oriktigt, uti hvilket omdöme mest alla censurer, som af consistoriis i riket efter Kungl. Maj:ts befallning gifne och inkomne äro, instämma, visandes de verkets defekter vara sådana, som hindra, att det intet kan tjäna till det uppsåt, som det är ärnadt till. Och såsom efter befallning jämväl ock jag har däröfver ingifvit mina anmärkningar, har jag så mycket mindre orsak att gå ifrån samma mening, som jag förnimmer större delen af de genomlästa censurer med mitt betänkande instämma, förutan hvad de af moget öfvervägande dess utan hafva gifvit vid handen.

Och såsom billigt bör ogillas allt oriktigt kritiserande och fåfänga ordatvister, alltså lärer ock vårdslösa och omogna, fast mindre anstötliga ordasätt uti den rena och kristeliga lärans föredragande icke vinna något bifall hos dem, som vilja eller kunna rätt döma i saken och betänka, till hvad ända detta verket under Kungl. Maj:ts höga namn till Guds församlings allmänna nytta borde författas och utgå. Och om uti något arbete fordras 'adcuration,' vill den vara för all ting af nöden uti ett sådant verk, af hvilket den gemena hopen till sin salighetskunskap skall befrämjas och uppbyggd varda.

2) Kungl. Maj:ts nådiga tankar och uppsåt är, att hvad som uppsatt och publiceradt är, skall kunna rättas och förbättras och sålunda ånyo utgå fullkomligare till såväl lärarenas som åhörarenas tjänst och förkofring. Men jag måste bekänna min oförmögenhet att kunna afse, huru detta kan lyckeligen och med någon nytta efterkommas, så att det icke snarare skaffar större misshällighet och vrede än vinner det uppsåt, till hvilket det bör inrättas. Alla inkomna censurer hafva utmärkt dess defekter, fastän somliga med häftigare, somliga med lindrigare ord och expressioner. Jämväl ock de, som

[1] Finnes i Upsala biblioteks handskriftssamling K. 100, skrifven med Benzelii egen hand. Finnes äfven i L. S. B. Teologi. 158. *Handlingar och stridsskrifter rörande den år 1686 af trycket utgifne svenske Catechesen.* Enär ärkebiskopens bref af d. 22 Dec. 1687 äfven innehöll konungens befallning, att deputati skulle tillika öfverse handboken och psalmboken, behandlar Benzelius äfven dessa frågor i sitt betänkande, hvarom vi komma att på behöriga ställen vidare tala. Här upptages endast det, som rör katekesen.

af hvarjehanda orsak ursäkta verket och vilja synas milda i sina omdömen, måste likväl gifva sanningen vittnesbörd och bifalla den meningen, att åtskilligt där finnes, som rättas bör. När handen skall läggas på och de gjorda observationer komma uti närmare betänkande, så lärer det visa sig, hvad svårheter det bringar med sig och att nyttan däraf blifver ingen eller föga.

Så väl den ena som den andra lärer förmena sina gjorda observationer och påminnelser böra hafva någon vikt, så att i anseende till dessa och flera svårheter fordrar verkets inrättande ett långsamt arbete och större möda, än det i korthet kan berättas, och när tid och möda är därpå använd, lärer det ändå mest utstå samma äfventyr.

3) Till att befrämja enahanda manér uti ungdomens undervisande och förhörande i kristendomsstyckena synes intet vara af nöden att upprätta något särskildt formulär af frågor och svar, hvaraf ett ansenligt tal tillförene finnes, såväl på andra språk som ock på vårt svenska, med hvilka ungdomen har gjort sig bekant, och lärer blifva mäkta svårt dem därifrån hindra. Kungl. Maj:ts nådiga intention synes därigenom nå sitt ändamål, när såväl uti informatione domestica och privata som ock ecclesiastica och publica observeras enahanda ordning efter det sätt och vis, som uti nya kyrkoordningen befalles kap. 2, nämligen att tre särskilda classes varda förordnade, af hvilka den första lärer göra besked för det, som A, B, C-boken innehåller, eller kan svara för sina kristendomsstycken rätt fram. Den andra kan därjämte läsa Lutheri uttydning öfver samma kristendomsstycken. Den tredje vet ock dessutom svara till spörsmål och hustaflan, jämväl andraga skriftens språk, på hvilka vår tro sig grundar.

Spörsmålen synas i närmaste måttan böra vara tagna utaf självfva texten och Lutheri förklaring, så att lärjungarna inhämta själfva ordaförståndet, och förhöret så inrättas, att den ordning, uti hvilken kristendomsstyckena blifva i Lutheri catechesi uppräknade, föres in på historiam salutis och människones åtskilliga tillstånd samt de välgerningar, som Gud människosläktet bevisat, jämte den vördnad och tacksamhet, som de däremot äro skyldiga. Och såsom kyrkoordningen fordrar, att catechismi lärjungar skola kunna med sina egna ord utsäga, huru de förstå meningen af sina kristendomsstycken, så vill en sådan kunskap inhämtas mera genom en trägen öfning än genom särskilda spörsmål, hvilka dessutom af själfva texten och Lutheri utläggning lätteligen kunna uttagas, när lärarena blifva tillhållna att enfaldeligen hålla sig därvid, hvilket själfva nödvändigheten och lärjungarnas nytta fordrar.

4) Härmed blifver likväl intet upphäfven eller ogillad den nytta, som åtskilliga kateketiska arbeten och spörsmålsböcker med sig hafva, helst de, hvilka med behörig adcuration och flit äro sammanfattade, hvilka tjäna enfaldigare lärare till grundelig undervisning uti deras

kristendomsstycken och inskränka den vidlyftighet, af hvilken somliga vilja sig betjäna, som ock betaga en skadlig frihet med åtskilliga ordaformer, förutan andra nyttigheter, som de med sig hafva. Och ehuruväl sådana spörsmålsformulär kunna med en besynnerlig nytta ofta föredragas dem, som boklärda äro och stå under privat information, när med dem ett särskildt förhör anställdt varder, så är dock intet att förmoda det samma kunna praktiseras med en myckenhet enfaldigt folk af åtskilligt förstånd, framsteg, minne, läraktighet etc., då läraren måste ofta träda uti självfva förhöret ifrån det ena lärostycket till det andra och ifrån den ena frågan till den andra, eftersom tillfället gifver vid handen och deras oförstånd fordrar. Likväl så, att de stadigt blifva vid texten och Lutheri där öfver gifna uttydning. Och hvad öfrigit är af nöden, måste självfva öfningen och en trägen inspektion gifva vid handen.

5) Skulle ändtligen vid särskilda tillfällen pröfvas nödigt att jämväl för åhörarnas skull och dem, som hafva vant sig därvid, hafvas något visst formulär af frågor och svar, så finns uti vårt svenska språk lärda mäns utfärdade och vedertagna spörsmål, hvilka ock uti kateketiska böcker och manualer äro införda och för dess lätthet, enfaldighet och renhet alldeles tjänligare än hvad å nyo sammansökt varder, helst som de vanligen hafva af självfva bruket och tiden vunnit stor förmån, hvilka ock kunna styrkta och förklarade blifva genom åtskilliga andra gudeliga och andäktiga böcker och skrifter, som i vårt modersmål allaredan finnas. Hvar till ock komma de traktater, som efter Kungl. Maj:ts nådigste befallning nu varda af libro concordiæ verterade.

6) Min enfaldiga mening blifver alltså slutligen denna, att de nyligen uppsatta och utfärdade frågor och svar blifva efter Kungl. Maj:ts itererade befallning återkallade, indragna och alldeles vederlagda såsom ofullkomliga, otjänliga och onödiga till det uppsåtets befrämjande att vinna uniformitet och enahanda manér uti undervisandet om kristendomsstyckena. Och tyckes vara bäst stricte efterlefva den metod, som kyrkoordningen föreskrifver med vissa klasser uti kateketiska lärans föredragande, och det efter Lutheri anledning, så att både ordaförståndet blifver inhämtadt som ock grunden och sammanhanget af den saliggörande läran. Till hvilken ända 1) A, B, C-boken tryckes i den samma ordning och fullkomlighet, som de bästa editioner gifva på handen. 2) Lutheri mindre catechismus, såsom den uti de riktigaste exemplaren är införd, till alla sina stycker. 3) Om några frågor och skriftens språk skola följa därefter, vore önskligast, att de vanliga och för detta vedertagna kunde blifva därtill brukade, helst Laurelii eller Gezelii eller ock Frankofurtana catechesis, hvilken ock commenderas här såsom mången-

städes vedertagen och afsatt på svenska. Likväl så, att sättet uti lärande och förhörande blifver enahanda.

Dessa äro de tankar, som jag om detta kateketiska ärendet i enfaldighet och med all vördnad har att förebära och lämnar till närmare de förståndiges omdöme."

Det som sedan följer i detta betänkande rör handboken och psalmboken och skall på vederbörliga ställen omnämnas. Öfverst i margen står antecknadt: "Opläst den 16 Februari 1688 uti rådkammaren."

Längst ner på betänkandet står följande: "Uti samma mening öfver de här berörda ärender äre ock vi undertecknade, eftersom vi ock förr vid disputatorum conference vårt oförgripeliga betänkande af lika innehåll här öfver yttrat hafva.

Henricus Schütz. Julius Micrander".

Hufvudinnehållet i de anmärkningar, som Benzelius hade att göra mot 1686 års katekes, är således, att den, hvad uppställningen angår, saknar reda, ordning och fullständighet, och att den till innehållet mångenstädes är behäftad med rent af dogmatiska oriktigheter. Arbetet i sin helhet gör intrycket af slarf och omogenhet. Att under sådana förhållanden försöka att vinna något resultat genom att rätta och förbättra den utgifna katekesen, såsom meningen var, anser Benzelius för sin del vara ett hopplöst och alldeles onyttigt arbete.

Han föreslår därför, att ingen annan lärobok skall sättas i ungdomens händer än Luthers lilla katekes, hvilken för ändamålet är alldeles tillfyllesgörande. Däremot anser han, att lärarne kunna hafva stort gagn af något utförligt kateketiskt arbete, hvarigenom både allt för stor vidlyftighet, hvartill många lärare kände sig frestade, och en allt för stor frihet, hvartill andra kunde lockas, blef förebyggd. Men äfven för detta ändamål var den utgifna katekesen oduglig, dels på grund af ofvan angifna skäl, dels emedan den var allt för kortfattad. Den borde därför indragas och öfver hela riket den metod vid undervisningen följas, som kyrkoordningen påbjuder i kap. 2 om ungdomens indelande i tre olika klasser.

Vid kommitténs sammanträden[1] voro emellertid de flesta af

[1] Kommitterade, som hade begynt med reviderandet af handboken, började katekesarbetet den 1 Februari, då man med anledning af ärke-

en annan mening och förfäktade, med ärkebiskop Svebilius i spetsen, den åsikten, att uniformitet vid katekesundervisningen lättast skulle ernås genom att omarbeta den utgifna katekesen.

Då alla försök att sammanjämka de olika meningarna visade sig fruktlösa, ser det ut, som om konungen till sist hade kommit till insikt om att kommitterade ännu voro för många, ty han uppdrog åt ärkebiskop Svebilius att efter tagen kännedom om de gjorda påminnelserna vid det förra förslaget och enligt den metod, som han själf funne tjänligast, författa en katekes, som kunde "till en rätt uniformitets erhållande öfver allt i hans rike praktiseras och brukas vid ungdomens förhör och eljes". Den borde vara färdig så tidigt, att den kunde föreläggas prästerskapet vid den i Februari 1689 sammanträdande riksdagen. [1]

Att på den korta tiden af mindre än två månader hinna med utarbetandet af ett självständigt katekesarbete var mera än som rimligtvis kunde begäras. Svebilius gjorde ej heller några försök i denna riktning, utan inskränkte sig till att bearbeta Spegels katekes med ledning af de öfver densamma gjorda anmärkningarna, och det är påtagligt, att Benzelii anmärkningar, såväl de principiella som detaljanmärkningarna, särskildt följts vid detta arbete, hvilket väl knappast kunnat undvikas, då de flesta konsistoriers påminnelser gingo i samma riktning. Jämföra vi Spegelska katekesen med den af Svebilius utgifna, så finna vi också, att af de sex punkter, i hvilka Benzelius uttalat sina allmänna grundsatser med afseende på planen för ett

---

biskopens yttrande, att »sententiæ vore discrepantes», beslöt att först skriftligen förfråga sig hos Kungl. Maj:t »både om metoden att angripa verket, antingen att inrätta de förra spörsmålen efter observationerne (som voro nkomna från de olika domkapitlen) eller ock formera andra spörsmål och antaga andras förr gjorda och praktiserade arbete, såsom ock, om man kunde på några veckor entledigas från detta arbetet att få bevaka sina ämbetsbeställningar, och om icke Kungl. Maj:t skulle nådigst behaga, det locus convent. blifver i Upsala hellre än i Stockholm». Härpå kom svar den 6 Febr. genom exc. Lindsköld, att konungen ville, att deputerade skulle stanna kvar i Stockholm, tills han kom från Kungsör. (Sv. Eccl. Handl. V: 53 i R. A.)

[1] Kungl. Bref den 4 Dec. 1688.

kateketiskt arbete af ifrågavarande art, Svebilius i sin bearbetning af Spegels katekes tagit dem alla ad notam, och af de fyrtio detaljanmärkningar, som Benzelius framställde, har Svebilius följt dem alla, utom två.

På utsatt tid var Svebilius färdig med sin katekes, som bär titeln: *Enfaldig Förklaring öfver Lutheri Lilla Catechismum, stält genom Spörsmåhl och Swar. Upsala, Tryckt af Henrik Keyser, Kongl. M. och Acad. Bokt. Åhr 1689.* Den är tillegnad "Wördige och Hederwärde Prästerskapet uti Upsala Stifft med trogen önskan och allskiöns välsignelse".

Att Svebilius själf icke gjort sig allt för stora förväntningar af sitt kompilationsarbete, framgår af "förtalet" till boken, där han kallar den för "ett välment förslag", tills "ett allmänt sätt kunde öfver hela riket efter allas önskan en gång i ljuset komma".

Den blef emellertid väl mottagen af prästerskapet, som på 1689 års riksdag gillade den samma, hvarefter den af konungen påbjöds såsom norm för religionsundervisningen öfver hela riket. Och att den hade stora företräden framför den Spegelska katekesen är obestridligt.

Men Benzelii förutsägelse, att uniformitet i undervisningen ingalunda skulle vinnas på detta sätt, visade sig snart nog vara alldeles riktig. Man hade icke länge användt Svebilii katekes, förrän man insåg, att den var olämplig, i all synnerhet för dess stora vidlyftighets skull, och om den också på grund af omständigheterna fortfor att vara den officiellt antagna läroboken ända till år 1811, så kan man dock tryggt säga, att den under ingen tid mellan åren 1689 och 1811 var den enda gällande, trots alla befallningar därom från höga vederbörande.[1] Under den första tiden bibehöll man de äldre läroböcker, vid hvilka man vant sig, och under 1700-talets senare hälft tillkommo en mängd katekeser, dels original, dels öfversättningar, så att antalet katekeser, under den tid Svebilii katekes gällde såsom offentlig lärobok, uppgick till öfver 50.[2]

---

[1] Jfr Tottie: Haqvin Spegel såsom kateket och homilet s. 35.

[2] Jfr Wahlfisk o. a. a s. 172.

SJETTE KAPITLET.

Benzelii deltagande i revisionen af 1614 års kyrkohandbok.

Genom Olaus Petri kyrkohandbok af år 1529 och mässbok af år 1531 hade den svenska evangeliska kyrkan fått sin första gudstjänstordning. Ingendera af dem blef emellertid allmänt påbjuden. På Karl IX:s befallning företog prästerskapet en revision af kyrkohandboken, som dock af flere skäl icke blef befordrad till trycket under Karls lifstid, utan först 1614, och voro här handbokens och mässbokens föreskrifter sammanförda till ett. Men snart nog förspordes klagomål öfver att man icke allestädes följde handboken, och i samma mån som krafvet på enhetlighet i kyrkoordningen gjorde sig allmänt gällande, hördes äfven yrkandet på en revision af handboken och dess bringande till öfverensstämmelse med kyrkolagen.

På grund häraf fingo samma kommitterade, som kallades att sammanträda i Stockholm den 15 Januari 1688 i och för katekesarbetet, i uppdrag att äfven öfverse kyrkohandboken "efter den nya kyrkoordningen i de ställen, som hon beropar sig på. Jämväl ock det tillika ihågkomma, som prästerskapet förmärker kunna nödigt vara i några mål, som före detta intet torde vara där införde". [1]

I sitt i det föregående omnämnda: "*Oförgripeligt betänkande öfver det kateketiska arbetet, som i förslag är utgånget såsom ett reglement till att anställa förhöret uti kristendoms stycken på enahanda sätt, jämväl om handbokens och psalmbokens reviderande*", omnämner Benzelius äfven i korthet uppdraget att revidera handboken. Att detta omnämnande endast sker i största korthet, beror helt naturligt på uppdragets begränsning. "Hvad anbelangar handbokens reviderande", säger han, "är därvid befunnet nyttigast och

[1] Årkebiskop Svebilii bref till Benzelius den 22 December 1687. Finnes i L. S. B. Kyrkohist. 15. Miscellanea. Handl. om katekesen, handboken och psalmboken.

för Guds församlings bästa skull rådligast låta blifva vid det, som vanligt och vedertaget är, som ock nya kyrkoordningen bjuder, helst emedan det är enligt med den rena läran och evangeliska församlingens bruk“.[1] Då emellertid just den nya kyrkoordningen förutsätter några tillägg och ändringar i kyrkohandboken, anser sig Benzelius oförhindrad att framställa förslag till ändringar, såsom vid utdelandet af Herrens nattvard, hvarom dock mera här nedan.

Den 17 Januari 1688 samlades kommitterade i Stockholm, då de hälsades af ärkebiskopen, samt öfverenskommo om arbetsordningen. Redan följande dag, den 18 Januari, började de sina sammanträden, som så tillgingo, att man uppläste kyrkoordningen kapitel för kapitel och samtidigt jämförde 1614 års handbok samt tillsåg, i hvad mån denna behöfde ändras för att bringas i öfverensstämmelse med kyrkoordningen.

Först genomgicks hvad som rör dopformuläret, kap. I, då på Benzelii yrkande beslöts, att frälsarens instiftelseord till döpelsen Math. 28: 18, 19 “Mig är gifven all makt i himmelen och på jorden etc.“, hvilka icke förekomma i 1614 års handbok, skulle i den nya handboken införas omedelbart efter prefationen. Äfven i en annan punkt rörande dopformuläret blef Benzelii förslag kommitterades beslut, nämligen med afseende på *korstecknandet,* som väl var påbjudet i 1614 års handbok, men dock icke såsom ovillkorligt, enär det ansågs för en ’res adiaphora’.[2] Nu blef det emellertid på Benzelii yrkande ovillkorligt anbefalldt.

[1] Kyrkoordningens kap. 1 § 7 säger nämligen: »De kristliga ceremonier, som härtill uti våra församlingar hafva varit i bruk och ännu brukas, oansedt de äro i sig själfva villkorliga och intet göra till saligheten, skola de likväl, såsom till en god ordning och skick tjänande, härefter framgent behållas, och ingen hafva makt af eget godtycke däruti något att förändra.»

[2] Enligt 1614 års kyrkohandbok skulle prästen göra korstecknet i barnets ansikte och bröst och säga: »Tag detta helga korstecken både i ditt ansikte och bröst.» Men i företalet till handboken, skrifvet af ärkebiskop Petrus Kenicius, heter det härom: Signum crucis är och widh Döpelsen behållit, Althenstund at thet icke är utsatt uthi concilii Beslwt, Så är thet och vthi reena Evangeliska Församblingar än nu bruklighit.

En obestridlig fördel var det, att det nya dopformuläret rätt mycket förkortades, i det att ur 1614 års handbok uteslöts dels den andra af de efter korstecknandet följande fyra bönerna, dels den långa förmaningen till folket efter evangeliet (Markus kap. 10: 13—16 "Och de buro fram barn till Jesus, att han skulle taga på dem etc.").

I den gamla handboken var det påbjudet, att när "Fader vår" lästes, skulle prästen "lägga sin hand på barnets hufvud och falla med gudfader och gudmoder på knä". Denna föreskrift uteslöts ur den nya handboken, "ty mången fadder och prästman förmår det intet göra". Äfvenså påbjuder 1693 års handbok, att handpåläggning skall ske blott *en* gång, då "Fader vår" läses, och att nämnandet af barnets namn skall ske icke *före*, utan *i sammanhang med själfva döpandet.*

I kap. II, som handlar om *Nöddop*, äro endast några smärre ändringar vidtagna. Så skulle svaret på den andra af de frågor,

---

Men effter man j sanning haffuer förnummit, att någhra Församblingar här j rijket haffua thet alredho bortlagdt, och somliga ännu thet behålla: Therföre är in congressibus Ministerii någhra reesor bewiliat, at uthi the Församblingar, som thet här til haffuer warit j bruk, må thet och här effter brukas, Men ehuar thet alredo är aflagdt, giörs intet behoff, at thet på nyt skulle optaghas, at ther aff icke skulle yppas någhon oroligheet eller förargelse. Ty förb: signum crucis är intet så enkannerligha nödigt widh Dopet, och thes föruthan är thet heligha Dopet aldeles fulkomlighit och kraftigt. Men effter thet är allenast res adiaphora, thet är sådana ting i Scrifftenne hwarken är befaladt eller förbudhit, och thet een Christen Försambling kan medh gott samwet, effter lägenheten, antingen hålla eller falla låta, och påminner oss at them som Döpas medh thet helige Dopet, wederfars här j werldenne mykit Kors och bedröffuelse, och warda ther ifrån nådhelighen förlosshade, och på ändalyckten ewinnerligha Salighe, allenast Genom then Korssfäste Jesum Christum, och för then skul bliffuer aff een Christeligh frijheet j the Evangeliske Församblingar brukadt: Therföre bör ingen döma eller förargas öffuer the Församblingar, som medh samma Christeligh frijheet haffua thet bortlagdt och falla låtit, mädhen Guds Församblings sanna enigheet, som allenast står uthi Evangelij reena lära och Sacramentens rätta bruk, härmedh inthet warder förhindradt.

som prästen hade att ställa till dem, som i hemmet hade bevittnat dopet, ändras från att lyda: "Med gement vatten" till "med rent och obemängdt vatten", och den apostoliska trosbekännelsen, som saknas i 1614 års handbok, insattes, på yrkande af Benzelius, i det nya formuläret omedelbart efter "Fader vår". Slutligen följa i 1693 års handbok bestämmelser om huru förfaras skall vid hittebarns dop, hvarom anvisning alldeles saknas i 1614 års handbok.

Kap. III i 1693 års handbok är till sitt innehåll alldeles nytt och handlar "*Om Judars, Turkars, Morianers och Hedningars dop*". Härom finnas inga som hälst bestämmelser i den gamla handboken.

Kap. IV (motsvarande kap. III i 1614 års handbok), som handlar om "*Allmännelig kyrkotjänst på Söndagar, stora högtids-, allmänna böne- och tacksägelse- samt helgedagar*", innehåller föreskrifter om huru ottesång, högmässa och aftonsång skola tillgå. Handboken af år 1614 nämner intet om ottesång och aftonsång, enär i regel dessa gudstjänster vid den tiden endast förekommo i de större städerna. Ottesångens katekismipredikan i de större städerna ersattes i de mindre städerna och på landsbygden af katekesförhör. Hvad själfva högmässan beträffar, äro förändringarna äfven här jämförelsevis obetydliga. Enligt 1693 års handbok skola både evangelium och "tron" *sjungas*, under det att 1614 års handbok säger, att evangelium skall läsas och tron läsas eller sjungas, absolutionen på predikstolen "Gud vare Eder alla nådelig" är, såsom otjänlig, borttagen, och bland förbönerna är införd en särskild bön för nattvardsgästerna, hvilken saknas i 1614 års handbok. I öfrigt är förteckningen på gradualpsalmer för kyrkoårets olika tider långt rikhaltigare i 1693 års handbok — ej mindre än 261 psalmer i stället för 80 i 1614 års handbok — och till sist följer ett förslag till texter, "då Hofrätt, Lagmans-, Rådstugu- och Tingsrätterna sättas skola."

Den största meningsskiljaktigheten mellan kommitterade uppstod angående ordalydelsen af distributionsorden vid nattvarden. Redan i sitt ofvan omnämnda "betänkande" hade Benzelius härom uttalat sig. Han säger där, att det formulär, som dittills brukats vid Herrens nattvards utdelande, visserligen innehöll "en vacker önskan", men "likväl, såsom det allenast talar om H. nattvards frukt och nytta, så torde synas bättre, man brukade ett sådant ordasätt vid själfva utdelandet, som viste vår tro och bekännelse om Kristi väsentliga

närvarelse i nattvarden, efter såsom ett sådant formulär uti flera evangeliska församlingar är brukligt, och dessutom inom konungariket de liffländiske, pommerske, bremiske och skånske provinser sig däraf betjäna, ja, ock den tyska församlingen här i Stockholm och Göteborg etc. Uti konungariket Danmark är ock vedertaget ett sådant formulär: *Detta är Jesu lekamen, detta är Jesu blod*, som repeteras vid själfva utdelandet till hvar person, och sedan tillägges en önskan öfver dem samteligen, som till Herrans disk varit hafva, näst för de uppstå ifrån duken. Kunde alltså synas låta sig göra, att det vanliga vårt formulär blifver i handboken behållet, och det andra, som i andra evangeliska församlingar brukas, sättes bredvid och kunde efter hand införas, när församlingarna blifvit först undervista, hvad samma förändring hade att innebära, och att detsamma är vedertaget icke allenast hos de mesta evangeliska i främmande länder, utan ock styrker vår tro och bekännelse mot de anstötar, som somliga kättare föra emot Kristi närvarelse i nattvarden. Likväl om detta formulärets insättande i handboken jämte det vanliga skulle synas förorsaka någon irring, det dock intet är troligt, när det rätt anmäldt varder, så är jag icke så fast intagen af denna meningen, att jag icke kan lämna andras omdöme rum. Men likväl tyckes det samma vara fullkomligare, ifrån hvilket de församlingar i riket, som det bruka, icke heller kunna eller böra afrådas."

På grund af dessa sina föregående uttalanden föreslog nu Benzelius, att distributionsorden skulle komma att lyda: "Tagen och äten (dricken); detta är Kristi lekamen (blod), hvilken (hvilket) styrke och bevare din kropp och själ till evinnerligt lif." Ärkebiskopen åter ville behålla det gamla formuläret: "Vår Herres Jesu Kristi lekamen (blod) bevare din kropp och själ till evinnerligt lif, amen."

Sedan under ett par sammanträden denna råga varit å bane utan att hafva ledt till något afgörande besluts fattande, kom den åter före den 24 Januari, då ärkebiskopen uppläste sina skriftligen affattade skäl pro formula alloquendi communicantes in ipsa exhibitione. Han säger där, att han hade tänkt, att de alla skulle hafva stannat i samma mening "och intet haft för nöden att införa uti protokollet någre discordantes sententias, utan confirmera våra additamenta et expunctiones rationibus. Men som man förnimmer, att det begäres, att ens mening skall till protokollet föras, så har jag ock

velat det samma ske låta, och är denna min mening om det evangeliiformulär, som vid ceremonien brukas." Till en vederläggning af ärkebiskopens skäl uppsatte äfven Benzelius en pro memoria "Om formuläret vid Herrens nattvards utdelande". Då ärkebiskopen till försvar för det gamla formulärets bibehållande säger, att det var "in concilio Upsaliensi för godt erkändt", svarar härtill Benzelius: "Att concilium Upsaliense intet gjorde därom påminnelse eller förändring är kommet af tidernas omständigheter", och tillägger, "men vid så fatta tider (som de nuvarande) är detta en species confessionis fidei". Gent emot ärkebiskopens erinran om att kommitterade "hade själfva i början förenat sig om förändra det minsta de kunde", svarar Benzelius, att om det brukliga formuläret visserligen var rätt, så var det dock "hel ofullkomligit", och en förändring till det, som bättre var, kunde ej vara något olofligt.

Då ärkebiskopen vidare säger, att det gamla formuläret var brukligt i evangeliska församlingar i Tyskland, invänder däremot Benzelius — såsom han redan i sitt "betänkande" framhållit — att just det formulär, som han förordade, var brukligt i många evangeliska församlingar i Tyskland och äfven annorstädes. Vidare erinrar ärkebiskopen i sin pro memoria om att "våra majores synas ock med detta formulär velat skilja sig ifrån pontificus, som lärer, att unio sacramentalis sker strax efter consecrationen, och att de hafva ock velat härvid med det verbo applicativo skilja sig från calvinianis, som tro absolutum decretum och tvifla om sin salighet", hvartill Benzelius kort och godt svarar: "Denna, som substitueras, gör ingen misstanke om någon villfarelse."

Det enligt ärkebiskopens mening viktigaste skälet för bibehållandet af det gamla formuläret var, att i den nya kyrkoordningen befalles (Kap. 11 § 10), att man skall blifva vid det vanliga sättet och vid brödets och vinets utdelande upprepa "de brukliga orden". Benzelius ansåg detta stadgande så mycket mindre vara något hinder för distributionsordens ändring, som en sådan förändring faktiskt mångenstädes redan vidtagits. För att icke stöta någon för hufvudet, kunde man emellertid införa bägge formulären i den nya handboken till fritt val för församlingarna.[1] Härpå ville emellertid

[1] Som bekant, medgifver vår nuvarande handbok af år 1894 fritt val mellan två olika formulär till distributionsord, det ena lydande:

ärkebiskopen ej gå in; det enda medgifvande, han var villig att göra, var, att man insatte ordet "styrke" för att närmare "exprimera confessionem fidei", så att distributionsorden skulle komma att lyda: "Vår Herres Jesu Kristi lekamen (blod) styrke och bevare din kropp och själ till evinnerligt lif, amen." Ett annat af ärkebiskopens skäl för att stanna vid det gamla, och hvilket synes för flertalet af kommitterade hafva varit af afgörande betydelse, var den "scandalum", det skulle väcka, om man nu komme med något nytt. Man fruktade, att församlingen, "som detta (det gamla) sättet så ofta hört och brukat hafver, torde mena, om förändring skedde, att de förre vore villfarande".

Med Benzelius instämde biskoparne Carlsson och Gerdtius[1] samt professor Schütz, under det de öfriga kommitterade slöto sig till ärkebiskopens mening, hvilken också blef den bestämmande. Professor Micrander förklarade sig i sak vara af samma mening som Benzelius, men vågade dock icke biträda den samma af fruktan för "scandalo".

Kap. V i 1693 års handbok (motsvarande kap. IV i 1614 års handbok) innehåller: "*Ett sätt, huru handlas skall med dem, som vilja gifva sig i äktenskap.*" Den gamla handboken begynner med två inledningstal, mellan hvilka prästen kan välja, af hvilka det första är struket i 1693 års handbok.[2] Märkligt är, att den bön, som

"Kristi lekamen (blod), för dig utgifven (utgjutet)"; det andra "Jesus Kristus, hvilkens lekamen (blod) du mottager, bevare dig till evigt lif!"

[1] Biskop Gerdtius yrkade, att i den nya handboken åtminstone måtte insättas, att de orden »tager och äter» måge brukas i de församlingar, som de tillförene vanliga äro». Majoriteten beslöt dock, att den frågan skulle underställas Kungl. Maj:ts egen »decision».

[2] Detta tal hade följande lydelse: Efter thet N. N. sampt N. N. wele j thet helgha Treefaldigheetz nampn begiffhua edher j thet helgha Echtenskaps ståndet, skal edher j förstonne witterligit wara, at Gudh then aldrahögste, när han skapte himmel och jord och alt thet ther uthi är, skapte han menniskian til sitt Belete, som skulle wara een Herre öffuer Diuren på markenne, Fiskarna i haaffuet och Fuglarna under Himmelen. Men när han hadhe skapadt Mannen, sadhe han: Thet är icke gott, att menniskian är allena, Jag wil göra honom ena

prästen läser, under det han håller ringen, gäller endast kvinnan, både enligt den gamla och nya handboken, och att likaledes i den nya handboken det bruket bibehölls, att då brudgummen sätter ringen på brudens vänstra hand, sätter han den "först på det främsta fingret, så på det längsta och sedan på det därnäst, och där blifver ringen".

---

hielp, then sigh til honom hålla må. Tå lät *Herren* Gudh falla een tung sömpn på menniskiona, och widh han soff, togh han itt aff hans sidhoreff och upfylte kött i samma stadhen, och *Herren* Gudh bygde ena quinno uthaff reffuet, som han uthtagit hadhe af Menniskione och hade henne fram för honom. Tå sadhe Menniskian: Thetta är dock been aff minom benom och kött aff mino kötte, hon skal heeta Manna, therföre att hon är taghen uthaff mannenom, Förthenskul skal een man öffuergiffua fadher och modher och bliffua widh sina hustru och skola warda til itt kött. Therföre skolen j icke twifla, att Echtenskaps ståndet är Gudhi behaghelighit, allthenstund han skapte Adam sina hustru och förde henne sielff till honom och gaff honom henne til hustru, betygandes ther medh, at han än nu i thenna dagh hwariom och enom sina hustru tilfoghar lijka som medh sin eghen hand. Hwarföre ock Christus Gudz son Echtenskaps ståndet så högdt ähradhe med sin närwarelse skenck och undertekn j Cana i Galilea, Ther medh han wille betygha, at Echtenskaps ståndet skal ährligh hållas ibland alla, och at han altijdh wil bewijsa Echtefolck sin Guddomlighe hielp och bijstånd, ja och tå, när man minst förmodhar.

Men på thet j uthi thetta ståndet må gudheligen och wäl leffua, skolen j wetta the Orsaker, för hwilka Gudh thenna helga Stadgan insatt haffuer. Then första Orsaken är, att then ena skal göre then andre et troghet bijstånd j alt thet, som hörer til thetta timeligha och ewigha liffuet. Then andra, när the Lijffzarffuingar bekomma, skola the them, Gudhi til ähra uptuchta i een sann Gudz kundskap och kännedom. Then trjdie, at hwar och een må undfly al okyskheet och olåffligha laster, och så leffua medh itt gott och rolighit Samwett. Ty til at undfly Bolerij skal hwar och een man haffua sin hustru, och hwar och een hustru sin man, så at the som til then ålder komne äre och icke haffua then gåffua at the kunne i kyskheet uthan Echtenskap leffua, the äre effter Gudz befalning förplichtade sigh effter christeligh Ordning medh föräldrers, frenders och förmyndares wettskap och wilia i Echten-

En olikhet förekommer dock härvid, i det, enligt 1614 års handbok, *brudgummen*, men i den nya *prästen* under denna ceremoni säger orden: "I namn Faders och Sons och den Helge Andes, Amen". För öfrigt märkas följande olikheter i vigselformuläret i de båda handböckerna: 1693 års handbok föreskrifver, att efter äktenskapets bekräftelse "Fader vår" skall läsas, hvilket icke förekommer i 1614 års handbok, som i stället har en längre bön och "välsignelsen",

skap at begiffua, på thet Gudz Tempel, thet är wår lekamen, icke må oreenat warda. Ty hvilken Gudz Tempel förderffuar, honom skal Gudh förderffua. Thernäst skolen j och wetta, huru then ena böör sig emoot then andra förhålla effter Gudz ord. Först skolen j N. N. wetta, att Gudh haffuer satt Edher till ett huffuudh öffuer quinnan, att j henne effter edher förmågho förnuffteligen regere, underwijsa, trösta och beskydda skole, lika som Huffuudhet lekamen regerar, ja, lijka som Christus är sin församlingz Huffuudh, wijshet, tröst och bijstånd. Öffuer alt thetta skolen j edher echta maka N. N. elska, som edher eghet lijff, lijka som Christus haffuer elskadt sin församling, j skolen icke wara bitter emoot henne, uthan boo hoos henne medh förnufft och giffua thet quinligha kärilet (såsom thet ther swagast är) sina ähro, såsom ock medharffuingom til Lijffzens nådh, på det edhra böner icke bliffua förhindradhe.

Här emot skolen j N. N. wetta, huru j edher effter Gudz ord emoot edher echta man skola förhålla. I skolen edher echta man N. N. elska, ähra, fruchta och wara honom hörsam, såsom edher herre j alt thet, som Christeligit och ährlighit är. I skolen icke regera öffuer edher man, uthan vara stilla, Ty Adam bleff först skapadh och sedan Eva, Adam til hielp. Och effter fallet sadhe Gudh til Eva, och j hennes person til alla quinnor, Tin wilie skal tinom manne undergiffuen wara, och han skal wara tin herre. Thenna Gudz ordning skolen j icke emoosträffua, uthan myckit meer Gudz budh och helgha quinnors exempel efterfölia, hwilka trodde Gudhi, och wore sina män underdånige, Altså war Sara sin man och hwsbonde Abraham lydigh och kalladhe honom Herre. I skolen ock wara edher man i alla goda saker behielpeligh, giffua godh rådh och anslagh uthi alla Christelighe och loffliighe förehaffuande. At j nu på bådhe sidhor edher således uthi edher företagna Echtenskap förhålla kunne, thärtil förläne edher Gudh then aldrahöghste sin helghe Andes nådhe och wälsignelse, Amen.

som däremot ej förekomma i den nya handboken, och det med allt fog, synes det, enär ceremonien är lång nog ändå och onödigt synes vara, att "välsignelsen" skall läsas två gånger, hvilket blir förhållandet enligt det gamla formuläret; vidare är i den nya handboken bestämmelsen borttagen om att kontrahenterna skola "luta sina hufvuden tillhopa" under den bön, som prästen läser omedelbart efter löftenas afgifvande, och slutligen upptager 1693 års handbok ett böneformulär, som alldeles saknas i den gamla handboken, "öfver änkebrudar och dem, som äro utom förhoppning om lifsfrukt", öfver hvilka ingen brudmässa, men i stället en bön skulle läsas.

Kap. VI (motsvarar kap. V i 1614 års handbok) handlar "*Om barnakvinnors kyrkogång*". Det nya i detta kapitel är, att det upptar formulär för kyrkotagning både för kvinna, som i sin trolofning före vigseln aflat barn, och för moder, som förkväft sitt barn, något som alldeles saknas i 1614 års handbok. Äfven må såsom ett märkligt tidens tecken anmärkas, att när den gamla handboken endast påbjuder, att vid horsbrott och lönskaläge *kvinnan* skall skriftas, säger däremot den nya handboken uttryckligen, att "*så man som kvinna*" skall undergå skrift, såsom ock andre, "de där grofva synder begångit och til kyrkoplikt dömde äro, mutatis mutandis, då de intagas till Guds församlings gemenskap". Formuläret härför är, med iakttagande dock af de nödiga tilläggen i 1693 års handbok, i båda handböckerna lika, men med den skillnaden, att här finnes efter aflösningen en varning till folket. Dessutom finnes här "ett sätt att lysa till bättring", som saknas i 1614 års handbok.

Kap. VII i nya handboken (motsvarar kap. VI i 1614 års handbok), som ger anvisning om "*Huru handlas skall med de sjuka*", är oförändradt, blott att det innehåller ett tillägg, som ej finnes i 1614 års handbok, om "Huru handlas skall med dem, som äro ängsliga öfver sin svaga tro, synas falla i förtviflan om Guds nåd och syndernas förlåtelse."

Äfven kap. VIII (motsvarar kap. VII i 1614 års handbok) "*Huru lik skall jordas*" är oförändradt, men har ett tillägg om odöpta barns begrafning, hvarom inga bestämmelser förekomma i gamla handboken. [1]

[1] I detta sammanhang må ur prästeståndets protokoll för den 10 December (i protokollet står felaktigt November) 1697 omnämnas en

I kap. IX (motsvarar kap. VIII i 1614 års handbok) "*Huru handlas skall med dem, som aflifvas skola*" finnes, utom det gamla formuläret, äfven ett nytt, mellan hvilka prästen har fritt val, hvarjämte i det gamla formuläret den ändringen är vidtagen, att af prästens tröstetal till missdådaren det första stycket är borttaget, hvilket onekligen var väl befogadt, då dess innehåll föga lämpade sig för den, som på grund af sina missgärningar var dömd till döden. [1]

af Benzelius hos ståndet gjord förfrågan, huru i ett tvifvelaktigt fall förfaras skulle med begrafning. Benzelius berättade, »att nu nyligen hade en studiosus af hans stift, hvilken varit preceptor uti ett vackert och förnämt hus, vid det han skulle gå öfver ett sund, kommit under isen och drunknat; hvilken fuller har haft ett godt loford för vackert och sedigt förhållande, men dock aldrig gått till Herrens h. nattvard ex hoc argumento, hvilket han alltid skall hafva brukat, när som därom är tilltalad vorden: 'Emedan sacramentum är ett sådant medium, som förbinder Gud och människan, i ty att hon då blifver delaktig af Herrens Jesu Kristi lekamen och blod, då borde hon en så helig förening med synder intet åtskilja. Och som alla människor synda, hvarifrån han sig ej heller kunde excipera, så hade han satt sig före att intet communicera utaf en så helig spis, förrän han på sotsängen kunde vara förvissad, att han i världen inga flera synder begå skulle». Frågas fördenskull nu, huru densamme måtte begrafvas.

Resol. Kungl. Kyrkolagen kap. XI § 2 förmår, att de, som öfver år och dag motvilleligen afhålla sig ifrån Herrens nattvard, skola anses såsom okristne. Men när det jämföres med kap. XVIII § 12, så följer det, att världslig rätt däröfver bör döma, när det tviflas om ens begrafning, som i så måtto befinnes hafva lefvat okristligt. Nu kunna väl omständigheterna variare rem, och synes, lika som detta ej så groft borde anses; likväl på det forum civile ej må hafva orsak att besvära sig vara förbigånget uti en sak, som under dess dijudication hörer, kan man åtminstone med det korrespondera och sedan efter inhämtadt dess betänkande med begrafningen förfara som synes skäl- och billigast.

[1] Det i 1693 års handbok strukna stycket var af följande lydelse: »Käre Brodher, effter tu nu äst gripin och satt j häcktelse för tina missgerningar, så loffua och tacka Gudh för alla delar, intet twiflandes, at jw så haffuer warit hans helga wilie, Ty ingen hadhe kunnet komma

Kap. X (motsvarar kap. IX i 1614 års handbok), som handlar om "*Litanien och åtskillige andre bönesätt*", innehåller utom litanian, som är lika i bägge handböckerna, åtskilliga böner, som alldeles saknas i 1614 års handbok, nämligen 1) en bön efter passionspredikan, 2) uti krigstider, 3) för frukten på jordene emot skadelig väderlek och dyr tid, 4) uti dyr tid och stor hungers nöd, 5) i pestilentie- och andra smittosamma sjukdomars tid, 6) för bedröfvade och svårmodiga, 7) för svaga i tron och anfäktade, 8) emot kristenhetens arffiende turken, 9) när Kungl. Maj:ts ständers allmänna sammankomst och möte sker, 10) en kortare bön för samma tillfälle och 11) tacksägelse efter sluten Kungl. Maj:ts ständers allmänna sammankomst.

Såsom redan ofvan är omnämndt, är i 1693 års handbok kap. III helt och hållet nytt, hvaraf följer, att den nya handboken har *tio* kapitel, under det att den gamla blott har *nio*.

Den 15 Februari synes det sista sammanträdet hafva hållits, då handboksförslaget skulle underskrifvas. D:r Gerdtius ansåg dock, att hans underskrift icke var nödig, "ty ecclesia germanica är different uti några stycken, nämligen om döpelsen, H. nattvard och vigseln". Äfven bragte han på tal distributionsorden till H. nattvard under uttalande på nytt af den önskan, att här åtminstone måtte insättas, att de orden "tager och äger" måge brukas i de församlingar, som de tillförene vanliga äro, men fick till svar, att den saken skulle öfverlämnas "till K. Maj:ts egen decision".

Vid sammanträdet den 20 Januari hade frågan om företalet till den nya handboken diskuterats, och beslöts, att det, som står i förra handboken och är författadt af ärkeb. Petrus Kenicius "är vackert

sijn hand widh tigh medh mindre Gudh hadhe thet tilstadt, Och ästu rätzligha Gudz fånge och icke menniskiors, Ty Gudh haffuer alt Regemente j sina händer, bådhe i Himmelen och på Jorden, Så at en sparff, som Christus sägher, then man kan köpa för en halff skerff eller itt löff, icke kan falla på Jordena uthan medh hans wilia, Mycket mindre skulle någhor menniskia kunna warda gripin uthan hans wilia. Ja, han sägher och, at håren på wårt hufffuudh äro all räknat, Ja, så granna acht haffuer Gudh på menniskiona. Therföre är thet omögheligbit, at tu eller någhor menniskia skulle kunna warda gripin uthan medh hans wilia.»

och bör merendels behållas, allenast lämpas till detta verket, som nu för handen är". Märkligt nog blef detta sista beslut icke iakttaget, ja, man icke ens "lämpade" företalet så mycket efter de vidtagna ändringarna, att man ansåg nödigt att ändra kapitelindelningen, där kapitlens innehåll omnämnes.

Sedan kommitterades arbeten sålunda blifvit afslutade, underskrefvos tvenne exemplar af deras betänkande, af hvilka det ena inlämnades till Kungl. Maj:ts kansli, och det andra lades "ad acta". Något hinder fanns således ej för att arbetet lades under press. Så mycket underligare förefaller det då; att den nya handboken ej utkom förrän sent på året 1693, således mera än fem år efter det kommitterades betänkande öfverlämnats till höga vederbörande, helst som man ju varit så angelägen om dess reviderande, att man ansett sig böra därmed belasta kommitterade, som efter allt att döma kunde haft nog att göra med katekes- och psalmboksarbetena. Lösningen på denna gåta gifver oss emellertid Riksregistraturet för den 8 November 1692. Däraf framgår, att det till Kungl. Maj:t inlämnade exemplaret af kommitterades betänkande på ett eller annat sätt förkommit, hvarför ärkebiskop Svebilius å deras vägnar anhöll, att, för säkerhets skull, det kvarvarande exemplaret å nyo måtte genomses, innan tryckning företogs. Riksregistraturet för nämnda dag innehåller nämligen ett bref från Kungl. Maj:t till ärkebiskopen, hvari det bland annat heter: "Såsom Wi hafva förnummit utur eder hos oss ingifna skriftliga berättelse, huruledes den afskriften, hvilken vid konsistorii akter finnes förvarad af det nu mera förkomna exemplaret, som I jämte de öfriga deputerade af prästerskapet till att öfverse handboken i anledning af vår kyrkoordning hafva författat och hos oss för detta hafva inlevererat, fuller skall vara i det närmaste med självfva det utlevererade renskrifna originalet lika lydande, men så hålle I dock betänkeligit, att bemälte afskrift må komma i dagsljuset och under tryck, förrän densamma blifver af förrige deputerade öfversedd, erkänd och underskrifven, på det ingen må taga tillfälle att föregifva någon förändring däruti vara skedd, hvaraf åtalan, buller och skiljaktighet i längden torde uti ett för Guds församling så angeläget ärende yppas och förorsakas, underkastandes I ock för den skull vårt nådiga betänkande, om icke de tillförene

förordnade [1] kunde anbefallas vid någon bekvämelig tid åter att träda tillhopa, om samma handbok sig förena och sedan sin enighet med egna händers underskrifter bekräfta."

Wiraenius, som den 13 December 1688 hade blifvit biskop i Wexiö stift, skulle dock befrias från kommittéarbetet, då han behöfdes i sitt stift, som var så aflägset.

I början af år 1693 [2] voro kommitterade kallade till Stockholm i och för denna slutredaktion. Benzelius, som af sjukdom var förhindrad att infinna sig, skref den 20 Januari till Kungl. Maj:t: "Eders K. Maj:t täckes med vanlig ynnest och nåd upptaga den underdåniga ursäkt, med hvilken jag nödgas inkomma, att ehuruväl jag varit sinnad allaredan för 8 dagar sedan mig infinna i Stockholm

---

[1] Dessa voro ursprungligen: Årkebiskop Svebilius, biskoparne Benzelius, Carlsson och Gerdtius, öfverhofpredikanten Wiraenius, past. prim. Iser samt teol. prof. i Upsala P. Rudbeckius, Schütz, Micrander och Nezelius.

Af de teolog. professorerna hade emellertid Rudbeckius blifvit biskop i Skara d. 23 April 1692, men fortfor att tillhöra kommitterade, och såsom ny ledamot tillkom J. Svedberg, som den 24 Sept. s. å. blef teol. professor. Nezelius, som efterträdde Svedberg såsom kyrkoherde i Wingåkers pastorat, synes i kommittén ej hafva blifvit ersatt af någon annan.

[2] Af ett bref från superintendenten Kolmodin till Benzelius, dateradt den 19 Januari 1693, synes, som om arbetet hade begynt den 15 Januari. Sedan han talat om att Benzelii ankomst till Stockholm varit »högeligen åstundad», säger han nämligen, att deputati enligt Kungl. instruktion arbetat på handboken, »hvilken ock nu på 5 dagars tid är genomgången och befunnen tämligen efter den afskrift, som finnes vid handen, allenast ett och annat ord, som tjänligare pröfvas, ombytes, dock i sådant, som intet är essentiale, men uti den bekanta disputen angående formam communicandi s. coenam hafva närvarande intet kunnat göra någon ändring, utan hålla tryggast vara att förblifva vid det, som vedertaget och brukligt är.» (Benzelius hade, såsom vi sett, en annan mening). I slutet af brefvet säger han: »Till handbokens öfverseende äro tillstädes ärkebiskopen, bisk. i Skara, Rudbeck, bisk. i Aros, bisk. i Reval, Gerdtius, kungl. öfverhofpredikanten Wallin, praeses för konsist. i Stockholm och jag.» (L. S. B. Bref. 9.)

vid handbokens revision, har dock min ohälsa och de svåra vägarna sådant hindrat. Gud vet, huru skyldigt och villigt jag af yttersta krafter efterkommer E. K. Maj:ts nådigste behag. Men såsom jag den ena dagen något förmår och den andra åter besvärad är af feber och mattighet, ty är jag till resan, i synnerhet vid dessa vägars beskaffenhet, oförmögen och vid verket intet duglig, till dess Gud gifver någon ändring. Jag har ock vid förra sammankomsten öfver handboken gifvit mina tankar nogsamt vid handen." [1]

Vid en jämförelse mellan det i behåll bevarade konceptet från år 1688 och 1693 års handbok, finner man, att någon revidering i egentlig mening ej förekom och ej heller kunnat förekomma, då någon ändring i den af Kungl. Maj:t ursprungligen gifna instruktionen ej gjordes; utan blott att en ny afskrift, kollationerad med konceptet, af deputerade underskrefs och inlämnades till Kungl. Maj:t. Samtidigt uttalade deputerade den önskan, att den nya handboken snarast möjligt måtte blifva af trycket utgifven "predikoämbetet så ock androm, som vederbör, till en orubbad regel och rättesnöre", och detta så mycket hellre, "som de därigenom mera tryggas att efterkomma den ed, som de på kyrkolagens handhafvande och verkställande svurit hafva."

Den 22 Juli 1693 gafs Kungl. Maj:ts sanktion på det nya handboksförslaget med detta tillägg: "Wi förbjuda för den skull strängeligen och allvarligen det missbruk, som före detta mycket gängse varit hafver, i det att några af eget godtycke hafva tagit sig den friheten att stympa och afkorta hvad anten till ceremonier eller ordasätt uti de förra handböckerna hafver infördt och föreskrifvet varit." [2] Professor Svedberg fick i uppdrag att ombesörja tryckningen af handboken och inbindandet af 2,000 exemplar, som konungen förklarat sig vilja förära rikets samtliga kyrkor. Denna handbok blef sedan i oförändrad form gällande i öfver 100 år eller till år 1811. En mindre ändring synes dock hafva blifvit gjord snart nog, i det den allmänna kyrkobönen efter predikan fick ett tillägg. Ett kungl. bref af den 3 Maj 1700 [3] befallde nämligen, att efter orden "fräls

[1] S. K. till Kungl. Maj:t. R. A.

[2] Riksregistraturet den 22 Juli 1693.

[3] S. K. P. den 24 Maj 1700.

dem ifrån allt det, som olyckligt och skadligt vara kan", skulle inskjutas orden "dämpa, o• nådige Gud, alla illvilliga och fientliga anslag, välsigna konungens rättmätiga vapen med lycka och seger och afvänd ifrån oss alla etc." [1]

---

[1] Sedan boktryckaren Keijsers änka utgifvit »mässenoter» till den nya handboken, fick ärkebiskop Benzelius i uppdrag af konungens kansli att ombesörja granskning af detta arbete, innan det blef till användning påbjudet, hvilket uppdrag utfördes på sätt nedanstående skrifvelse visar.

»E. Höggrefl. Excell:cers och kungl. kansliets höggunstiga skrifvelse af den 17 Oktober är omsider d. 30 ejusdem kommen mig tillhanda med befallning att inkomma med betänkande öfver de mässe-noter, som boktryckarens, sal. Keijsers, änka har låtit trycka, om något skulle vara därvid att påminna och huru de bekvämligast kunde utfärdas, med mera, som samma skrifvelse innehåller. Till tjänstskyldigaste svar länder detta, att hvad anbelangar samma toners riktighet, har jag lämnat deras ompröfvande till dem, som tillförene haft dem under sina händer och förmenas bäst vara kunnige i samma ärende, hvilka ock hafva på själfva exemplaret gifvit sin skriftel. censur, som till kungl. kansliet här innelyckt återsändes.

Att Litanien allenast korteligast är uppsatt, därtill gifves det skälet, att större vidlyftighet består allenast uti repetition af samma toner.

Med publikationen häraf synes för desse orterne intet hafva någon svårhet, hvarest desse toner allmänt äre vedertagne, vore ock önskeligit, att en uniformitet kunde jämväl häruti inrättas öfver hela riket. Oförgripeligen tycker dock jag vara rådsamt, att de intet bindas strax tillsammans med själfva formatet af psalmboken, som änkan låtit upplägga, att dessa noter icke i begynnelsen må synas hafva vim legis, utan säljas à part till dem, som dem åstunda, till dess man får förnimma, huru de blifvit ansedde. Men sådant med mera lämnas till kungl. kansliets högvisa ompröfvande, hvilket kan lända androm till hörsam efterrättelse. — — — — — — — — —.

Ericus Benzelius.

Upsala d. 8 November 1701. (Afskrifvet ur Palmskiöldska Saml. i Upsala bibliotek N:o V Eccles. & Theol. Tom. 1 sid. 217)

SJUNDE KAPITLET.

Benzelii deltagande i reviderandet af den svenska psalmboken.

Den s. k. Svedbergska psalmboken af år 1694 och dess öde. Den på konungens befallning företagna granskningen af nämnda psalmbok och resultatet däraf. Den af trycket 1696 utkomna psalmboken.

Likasom på kyrkolagstiftningens och kyrkoceremoniernas område sträfvan efter enhetlighet vid slutet af sjuttonde århundradet gjorde sig allt mer och mer gällande, så äfven på kyrkosångens, och här kanske i ännu högre grad. De många samlingar af andliga sånger, som allt efter Olaus Petri femton "gudeliga visor" af år 1530 uppkommo, och hvilka det stod vederbörande stiftschefer fritt att efter behag föreskrifva, hade till följd, att gudstjänsten i föreliggande hänseende företedde ett fullständigt kaos. Icke heller den s. k. "Svenska Upsalapsalmboken" af år 1645 bringade någon reda i detta virrvarr, enär den icke var i lag påbjuden, utan valfrihet med afseende på psalmbok ännu var medgifven. Ej heller var den, vare sig till form eller innehåll, sådan, att den kunde erhålla något afgjordt företräde framför många andliga sångböcker, som under århundradets senare hälft tillkommit och af hvilka några voro verkligt goda.

Behofvet af enhetlighet kvarstod således och gjorde sig ännu mera kännbart genom boktryckarnes godtyckliga och vårdslösa förfarande vid utgifvandet af olika psalmboksupplagor.[1]

För att göra ett slut på detta ovisshetstillstånd befallde konung

---

[1] *J. W. Beckman:* Den nya svenska psalmboken, framställd i försök till svensk psalmhistoria. Stockholm 1845 s. 1009.

Karl XI, att samma kommission, som fått i uppdrag att utarbeta en ny katekes, äfven skulle revidera psalmboken. [1]

Denna kommission, som sammanträdde i Stockholm den 15 Januari 1688, såsom i det föregående är nämndt, skulle i främsta rummet granska de nya psalmerna och gallra dem. "Emedan boktryckare understå sig att trycka och i psalmböckerna införa hvad psalmer dem behagar, alltså synes ock det för nöden vara, det de ock in antecessum, särdeles de nygjorda psalmer, öfverses och de, som pröfvas tjänliga, till vissa titlar föras; men de andra utelåtas. Den gamla Upsalapsalmboken måste väl blifva som hon är, ehuru den samma ock behöfver i några ställen nödig förändring, hvarom, vill Gud, kan gifvas tillfälle att mentionera vid konferensen." [2]

Benzelius, som var en af kommitterade, ansåg emellertid — och detta med all rätt — att de redan hade fullt upp att göra med katekesen och handboken och att det för arbetet med psalmboken behöfdes alldeles särskilda kvalifikationer, hvadan han höll före, att det verket borde anförtros åt några därtill kompetenta. Han säger nämligen i sitt i det föregående citerade "Oförgripeliga betänkande öfver det katekesiska arbetet den 3 Febr. 1688": "K. Maj:t har förutom dessa ärenden (katekes- och handboksarbetena) i nåder ock befallt, att vår vanliga psalmbok skulle öfverses, hvilket är både nyttigt och nödigt. Men såsom det arbetet fordrar någon tid och dessutom nödiga requisita, däribland noga vetenskap i språk och svenska poeteri och rim, så vida det i ett slikt verk bör attenderas, så torde Kungl. Maj:t låta sig i nåder behaga det i synnerhet anförtro bättre bekanta och vana, dock så, att lärarne draga försorg,

---

[1] Detta uppdrag — likasom äfven uppdraget att revidera handboken — fick kommittén på ärkeb. Svebilii förslag. I en skrifvelse till konungen d. 14 Oktober 1687 hemställer han nämligen i underdånighet, att samma kommitterade, som fått arbetet med katekesen sig uppdraget, äfven måtte få i uppdrag att »sig företaga psalmbokens öfverseende och förmerande, emedan boktryckarne taga sig nu allt för stor licentz, understå sig att trycka och i psalmböckerna införa hvad psalmer och visor dem behagar».

[2] Olaus Svebilius' bref till Benzelius d. 22 Dec. 1687. L. S. B. Kyrkohist. 15. Miscellanea hist.-eccl.

huru de ordsätt, som uti psalmerna finnas, instämma med ortodoxien och formulis sacrorum verborum".

Det gick också, som Benzelius hade förutsett; kommitterade fingo ej tid att upptaga frågan om psalmbokens revision och torde ej heller hafva ansett sig därtill kompetente. Och så fick frågan tills vidare hvila.

Men vid denna tid ägde vårt land män, som varmt intresserade sig för att en reviderad psalmbok, gällande för hela riket, måtte komma till stånd. I främsta ledet bland dessa stod dåvarande e. o. hofpred. och kyrkoherden i Vingåker, Jesper Svedberg, som genom sin brinnande nitälskan för saken onekligen har största förtjänsten af det i den svenska kyrkopsalmens historia märkliga arbete, som bar frukt i den svenska psalmboken af år 1695.[1]

Biträdd af sina vänner, den store naturforskaren Urban Hjärne, Västeråslektorn Jacob Boëthius och e. o. prof. Israel Kolmodin, utarbetade Svedberg ett psalmboksförslag, hvilket han öfverlämnade till konungen, och föreslog honom samtidigt att uppdraga åt den då församlade bibelkommissionen att revidera detsamma. Konungen, som gillade denna Svedbergs hemställan, uppdrog revisionen åt biskop Benzelius i förening med Svedberg och Kolmodin.[2] Detta skedde i ett kungligt bref af den 5 December 1691.[3]

---

[1] Se *Henry W. Totties* förtjänstfulla arbete: Jesper Svedbergs lif och verksamhet. Bidrag till svenska kyrkans historia. Förra delen s. 91.

[2] Se o. a. a. s. 91 och 92.

[3] Brefvet, som finnes i »Handl. rörande utgifvande af bibeln och psalmboken» i R. A., har följande lydelse:

»Såsom Wi finna nödigt, att den svenska psalmboken nu mera utan längre dröjsmål må varda reviderad och sedan inrättad således, som den bör vara, på det de fel, som man förmärker uti de härtill befintliga psalmböckerna vara inritade, måtte behörigen blifva afskaffade och jämväl hädanefter, likmätigt vårt därom nyligen utgångna plakat, förekomna och hindrade: alltså är härmed till Eder vår nådiga vilja och befallning att, jämte det bibliska verket, som I hafven under händer, också tillika med mag. Svedberg och Kolmodin Eder företaga psalmbokens revision, hvarvid först och förnämligast måste i akt tagas, att allt det, som löper emot vår kristeliga tros rättesnöre, må blifva ute-

Och för att under tiden stäfja ofoget med utgifvandet af underhaltiga psalmböcker utfärdades ett kungligt bref, hvari det stipulerades, att ingen, hvem det vara må, finge utgifva någon psalmbok, förrän den blifvit behörigen underkastad konsistorii censur. Och icke ens sedan fick den utgifvas utan särskildt privilegium, som skulle sökas hos kanslikollegium. Brott häremot straffades med alla exemplarens konfiskering och 600 daler silfvermynts böter. [1]

Under första hälften af Februari 1692 arbetade Benzelius, Svedberg och Kolmodin med ifver på psalmbokens reviderande och hunno till "psalmos festivales", enligt hvad Benzelius säger i sin "prome-

---

lämnadt och förbigånget tillika med de eljes i några psalmböcker införda otjänliga psalmer och visor; men att däremot andra hvarjehanda befintliga tjänliga, uppbyggeliga och andeliga psalmer, lofsånger och visor, hvilka antingen af tyskan eller eljes kunna vara öfversatta och skrifna, i deras ställe införas, sedan de äro noga genomsedda och, som de böra vara, rättade, både i anseende till meningen, orden och rummen; dock måste vid de bekanta psalmerna, hvilka tillförene finnas i de authoriserade psalmböckerna och församlingen kan merendels utan bok sjunga, ingen märkelig ändring ske, utan den där högnödig skattas; hemställandes Wi Eder vidare härvid att observera, hvad I pröfve tjänligt och nödigt; och sedan I alla psalmerna således sammandragit och uti en god ordning förslagsvis inrättat, som I det nyttigast finnen; så lären I hafva med Edert projekt och förslag af ett sådant verk till vårt vidare nådiga behag och godtfinnande hos Oss ju förr ju hellre att inkomma. Och på det I tillika med de andre måtte med så mycket större säkerhet, flit och åhåga kunna taga Eder detta kristliga verket an, ty försäkra Wi Eder härmed i nåder icke allenast om vårt Kungl. hägn' och beskydd emot alla dem, som kunde finnas så obetänkte att på något sätt vilja tadla, hvad I uti så mätto på Wår nådiga befallning därvid gören och förrätten; utan ock om Wår Kungl. välvilja emot den flit och arbetsamhet, som I därvid betygandes varden.

Stockholm den 5 Decembris 1691».

CAROLUS.

J. Bergenhielm.

[1] Sv. Eccl. Handl. V: 118. R. A.

moria vid conferentier öfver svenska bibeln". [1] Benzelii sjuklighet synes emellertid under återstoden af året hafva hindrat honom att personligen närvara vid konferenserna. Att han emellertid ej varit overksam, framgår af hans korrespondens med Kolmodin, hvilken tycks hafva till genomseende skickat honom, hvad kommitterade utarbetat.

I en skrifvelse till Kungl. Maj:t af den 20 Januari 1693 [2] framför Benzelius sin underdåniga ursäkt, att "ohälsa" hindrat honom att infinna sig i Stockholm och säger sedan med afseende på psalmboksrevisionen: "E. K. Maj:ts nådiga behag till psalmbokens revision är uppsatt, lärer ock förmodeligen vara levereradt genom superintendenten Kolmodin, som sig antog det att omskrifva. Några af de nyligen i psalmböckerna influtna psalmer och visor har man funnit nödigt att utesluta, såsom de där hvarken till realiteten och andakten, icke heller till komposition hafva synts vara tjänliga att offentligen brukas i församlingarna. Uti somliga af de vedertagna kyrkopsalmer äro ock några ordasätt jämkade och sådana införda, som med Skriftens ordaformer synts vara enligare. Hvad poeteriet eller rimarten vidkommer, har varit mening, att man däruti icke bör vara för mycket bekymmersam, utan låta i närmaste blifva vid det, som vedertaget är och af långligit bruk så inkommet, att det icke kan ändras utan med den enfaldiga hopens förargande, helst uti de bekanta psalmerna. Hvilket allt dock lämnas till E. K. Maj:ts och dess kungl. kanslis högvisa ompröfvande. Gud styre alltsammans till sitt heliga namns ära, sin församlings välstånd och uppbyggelse, E. K. Maj:ts höga namn till odödlig åminnelse och samtliga undersåtarne till förkofring i deras kristendom, till timlig och fastmer andelig lycksalighet, så önskar E. K. Maj:ts underdånigste undersåte och trogne förebedjare Ericus Benzelius."

I återstoden af psalmboksrevisionen synes Hjärne hafva deltagit under Benzelii frånvaro, såsom framgår af bref från Kolmodin till denne. [3]

---

[1] Sv. Eccl. Handl. V: 201. R. A.

[2] S. K. till Kungl. Maj:t. R. A.

[3] Bref af d. 19 Januari 1693. Se Repert. Benz. Bref till B. d. ä. i L. S. B.

Sedan kommitterade afslutat sitt arbete i början af år 1693, öfverlämnades det på konungens befallning till ärkebiskop Svebilius för att af honom och teologiska fakulteten granskas, hvilken granskning ej ledde till några viktigare anmärkningar, utan godkändes och underskrefs förslaget d. 27 Oktober 1693 af ärkebiskopen och teologiska fakultetens medlemmar, hvarefter det vid riksdagen 1693 underställdes det då församlade prästeståndet.[1]

Att sätta tjänliga melodier till den nya psalmboken uppdrogs på Svedbergs förslag genom ett kungl. bref af d. 15 Dec. 1693 åt Olof Rudbeck d. ä. och prof. Harald Vallerius[2], och skulle de för detta ändamål med sig adjungera någon allvarsam och skicklig prästman — — — — — "öfver allt väl observerandes, att man förblifver vid den gamla enfaldigheten, så att psalmerna måge få sådana toner, lämpade efter deras innehåll, som icke allenast tjäna till en yndelig andakts uppväckande så väl i kyrkan som eljes, utan ock lätteligen kunna läras och sjungas i församlingarna".

Prästeståndet öfverlämnade ärendet åt ett utskott af 19 personer. Ännu ett utskott, bestående af 7 personer, tillsattes för att i enlighet med konungens befallning, att epistlar och evangelier skulle införas i psalmboken, revidera dem efter de regler, som vid bibelns öfverseende voro iakttagna.[3]

Äfven detta utskott gillade i hufvudsak psalmboksförslaget; de önskade blott, att psalmerna skulle uppställas efter en annan, af dem angifven, ordning och några flere psalmer tilläggas. Svedberg och Kolmodin, som hade slutredaktionen sig uppdragen, ställde sig dessa

---

[1] Kungl. bref till ärkeb. d. 8 Nov. 1693. Sv. Eccl. Handl. V: 172. R. A.

[2] Vallerius var född i Vallerstads socken i Östergötland den 25 December 1646, blef 1679 filos. magister i Upsala med första hedersrummet samt efter hvartannat adjunkt i filosofiska fakulteten och vice bibliotekarie, e. o. professor och slutligen 1690 ord. prof. i matematik. Han var äfven director musices vid universitetet och erhöll på grund af sitt anseende såsom musiker det här ofvan nämnda uppdraget att redigera melodierna till 1695 års psalmbok. (Nordisk familjebok).

[3] Se kungl. br. till ärkeb. d. 16 Nov. 1693 i Sv. Eccl. Handl. V: 173. R. A.

önskningar till efterrättelse, hvarefter förslaget, sedan det i sitt nuvarande skick jämte evangelii- och epistelbok af prästerskapet godkänts, öfverlämnades till konungen, som gaf befallning om dess ofördröjliga tryckande.[1] Den utkom också af trycket 1694.[2]

Emellertid möttes den nya psalmboken af ett häftigt och oväntadt motstånd från superintendenten Lang i Narva, professor Jernfeld i Dorpt samt denne sistnämndes svåger, biskop Carlsson i Västerås. Svedberg tog detta mycket djupt. Han skrifver i sin lefvernesbeskrifning: "Jag trodde, att himmel och jord skulle förr ramla öfver ända, än detta psalmboksverket skulle mer anfäktas. Men jag sade på stunden: 'Jag känner fratres'. Psalmboken kom icke väl ut med kunglig befallning och frihet, förr än oblidheten, obilligheten, argheten och afunden och dess upphof satan var framme och gjorde däröfver stort väsende och buller. Där var kätteri där inne. Där var ny religion å färde. Riket skulle råka i större villervalla och olägenhet än det var i konung Karl IX:s tid. Där skulle blifva religionskrig utaf. Konungen och Svedberg vilja stifta en ny religion. Och vet icke, hvad för svårheter, farligheter och skadliga förändringar i religion, riket och församlingarna ofelbart förestode."[3]

Att Svedberg tog illa vid sig är väl ej att undra på, äfven om det ej ligger så litet öfverdrift i hans här ofvan anförda ord. Men det låg ej heller mindre öfverdrift i kritikens beskyllningar för riksfarlig irrlärighet.

Det rätta omdömet om båda parterna i denna strid torde vara funnet af Tottie, då han i sitt ofvan anförda arbete öfver Jesper Svedbergs lif och verksamhet säger: "Det måste visserligen med-

[1] Se Anjou: Sv. kyrkans historia s. 506.

[2] Dess fullständiga titel är: Then Swenska Psalmboken, Med the stycker som ther til höra, och på föliande blad opteknade finnas. Vppå Kongl. Maj:tz nådigste befallning Af thet wyrd. Predikoämbetet Åhr MDCXCIII. Med flit öfwersedd, förbättrad och förmehrad, Och Åhr 1694 i Stockholm af trycket utgången. Stockholm, Vti thet af K. Maj:t privilegierade Burchardi tryckieri, af Johann Jacob Genath, Factor; samt Epistlar och Evangelia På Sön- och Helgedagar; Såsom ock Ther til hörige Collecta och Böner, Tryckt Åhr 1694.

[3] Tottie: Jesper Svedbergs lif och verksamhet. Förra delen s. 112 f.

gifvas, att kritiken icke saknade allt berättigande, i synnerhet som Svedberg i följd af sin likgiltighet för lärodistinktioner stundom uttryckte sig på ett sätt, som af de polemiske målsmännen för tidehvarfvets ortodoxism lätt kunde stämplas såsom en afvikelse från den lutherska bekännelsen. Men å andra sidan kan icke förnekas, att de villfarelser, som i enstaka verser spårades, snarare böra tillskrifvas dunkla och mindre väl valda uttryckssätt än en medveten afvikelse från kyrkoläran.“ [1]

Följden blef emellertid en granskning af den nya psalmboken, som på konungens befallning företogs af ärkebiskopen, biskop Benzelius och teologiska fakulteten samt de trenne vedersakarne af psalmboken, i Maj 1695. Vid denna granskning skilde man psalmerna i två slag, dels de gamla, som i långa tider och allmänt varit brukade, dels de nya, som under senare tider tillkommit eller voro alldeles nya. Hvad de förra angår, som dittills varit "utan någon anstötlighet uti vår rena evangeliska lära brukade“, hade man i största möjliga mån bibehållit dem oförändrade för att icke "gifva tillfälle till något missklang och oljud uti den offentliga sången och gudstjänsten ibland den enfaldiga hopen, som merendels kunna ock sjunga samma psalmer utan bok“. De gjorda ändringarna voro därför hufvudsakligen endast af formel art. Hvad de senare åter beträffar, hade man äfven i sakligt hänseende gjort ändringar, "där om något mörkt, ovant och eftertänkligt ordsätt vederbörlig påminnelse varit gjord“. Med enahanda varsamhet granskade kommitterade evangelierna, epistlarna, passionshistorien, bönerna och psaltaren. De gjorda ändringarna borde enligt kommitterades förslag införas i slutet af de redan tryckta psalmböckerna, för att ej de med mycken omkostnad redan tryckta upplagorna skulle behöfva kasseras. [2] Ett särskildt memorial uppsattes vid konferensen, upptagande de gjorda förändringarna och rättelserna, som vi här återgifva. [3]

[1] Se Totties o. a. a. Förra delen s. 114.

[2] Se kommitterades betänkande till Kungl. Maj:t (Sv. Eccl. Handl. VI: 15. R. A.)

[3] Se Sv. Eccl. Handl. VI: 9. R. A.

I. *Psalmboken.*

Ps. 4 v. 4 står:

"tå hwijla må tin sjähl"

ändras till:

"må hwijla *kropp* och sjähl".

Ps. 20 v. 3 står:

"så slipper jag all smitto nu"

ändras till:

"så slipper jag *min* smitto nu".

Ps. 22 v. 16 står:

"Den som dig undfår värdelig,
Han har en himmel uti sig,
Han finner frid och fröjd af dig,
Och slipper onda lustars krig"

ändras till:

"Och *dämpar* onda lustars krig."

Ps. 25 v. 3 står:

"I lifsens bok inskrifven,
är den som tror på dig"

ändras till:

"I lifsens bok är skrifven,
den *framgent* tror på dig."

Ps. 47 v. 4 står:

"Men Herre, låt dig till hjärtat gå,
och värdes det betänka,
att alle de fast med dig stå,
som du din nåde skänker"

ändras till:

"Att alle *dina* med dig stå" etc.

Ps. 168 v. 8 står:

"Dig alle änglar sjunga
o Jesus, mån jag tör
med min orena tunga
dig prisa? som ej bör
ditt namn i munnen föra:
men si, det är min tröst,

att du ock värdes höra
de späda barnens röst"

ändras till:

"En fattig syndar's röst."

Ps. 170 i 1645 års psalmbok lyder på följande sätt:

1. Puer natus in Bethlehem, in Bethlehem,
unde gaudet Jerusalem, Hale, Haleluia.
Ett barn är födt i Bethlehem, Bethlehem,
dess fröjdar sig Jerusalem, Hale, Haleluia.

2. Hic jacet in præsepio, præsepio,
qui regnat sine termino, Hale, Haleluia.
Han ligger här på hö och strå, på hö och strå,
som evig är och allt förmå, Hale, Haleluia.

3. Cognovit bos et asinus, asinus,
quod puer erat dominus, Hale, Haleluia.
Oxen och åsnen märkte här, märkte här,
att sanner Gud det barnet är, Hale, Haleluia.

4. Reges de Saba veniunt, veniunt,
Aurum, thus, mirrham offerunt, Hale, Haleluia.
Af Saba konungar kommo tre, kommo tre;
Guld, rökelse, mirrham offrade de, Hale, Haleluia.

5. De matre natus virgine, virgine,
sine virili semine, Hale, Haleluia.
Han föddes af en jungfru ren, jungfru ren,
förutom man och syndamen, Hale, Haleluia.

6. Sine serpentis vulnere, vulnere:
de nostro venit sanguine, Hale, Haleluia.
Sann mandom han uppå sig tog, uppå sig tog,
oskadd af ormen blef han dock, Hale, Haleluia.

7. In carne nobis similis, similis,
peccato sed dissimilis, Hale, Haleluia.
Lik var han oss i köttet visst, köttet visst,
dock olik efter syndens brist, Hale, Haleluia.

8. Ut redderet, nos homines, homines
Deo et sibi similes, Hale, Haleluia.
Sig lika gjorde han oss så, han oss så,
att vi skole Guds rike få, Hale, Haleluia.

9. In hoc natali gaudio, gaudio
benedicamus domino, Hale, Haleluia.
För denna samma nådelig tid, nådelig tid
vare Gud lofvad i evighet, Hale, Haleluia.

10. Laudetur sancta trinitas, trinitas;
Deo dicamus gratias, Hale, Haleluia.
Dess vare pris i evighet, i evighet,
den helga trefaldighet, Hale, Haleluia.

Af denna psalm hade Svedberg återgifvit endast den svenska öfversättningen och dessutom uteslutit versen 3. Kommitterade åter yrkade på att "den utlåtna versen Oxen och åsnan etc. bör ställas tillbaka " och att äfven den latinska sången skulle bibehållas sida om sida med den svenska. [1]

Ps. 177 v. 3 står:

"Vill mig världen hjärtat föra
på den breda vällusts ban,
där jag jubelsång får höra;
skådar jag då flitigt an
på din marters tunga last,
som dig hafver plågat fast:
så kan jag i andakt blifva,
onda lustar all fördrifva"

ändras till:

"Onda lustars makt fördrifva."

Ps. 185 v. 7 står:

"Jag tackar dig, att du för min skull lät dig hängia,
likt en förbannelse med helvetsångst befängia"

ändras till:

"Lik en förbannelse med helvets ångest *trängia.*"

---

[1] **Äfven den Svedbergska psalmboken upptar dock den latinska sången, men ställd i slutet af psalmboken jämte några andra latinska psalmer under rubriken: Nonnulli hymni latini.**

Ps. 186 v. 5 står:

"Gud gör *sin helighet* till ett hån

ändras till:

"Gud gör *sin helige* till ett hån."

Samma psalm v. 11 står:

"Ho vill icke Judam lasta,
som Jesum hafver förrådt,
och torde honom binda och basta;
men han har ej bättre förstått:
ja, han förrådde då Satan mer
och gaf honom Jesum i händer,
som slog hans vållighet ner",

ändras till:

"Ho vill icke Judam lasta,
som Jesum hafver förrådt,
och torde honom binda och basta,
hvad var dock där underförstått?
Satan han vardt då bunden fast mer;
ty Jesu allsmäktiga händer,
de slogo hans väldighet ner."

Ps. 213 v. 6 står:

"Den dig *argligt* här förjagar"

ändras till:

"Den dig *framgent* här förjagar."

Ps. 217 v. 3 står:

"Du vet väl själf vår stora brist,
ty du ock mandom hade"

ändras till:

"*Efter* du mandom hade."

Ps. 224 v. 5 står:

"Din ängel gifve kraft och mod."

Kommitterade ville, att ordet *ängel* skulle skrifvas med stor bokstaf, emedan här menades förbundsängeln Michael. Psalmen var nämligen afsedd att begagnas på S:t Michaels dag.

I ps. 234, som handlar om Jesu liknelse om arbetarne i vingården, lyder v. 6:

"På det att vi den sista stund
vid världens slut och ända
förnimma må hans mildhet rund
och opp till himlen lända:
där han af nåd oss gifva skall
den penning stor och dyra,
sin salighet och glädje all:
o Gud, oss värdes styra"

ändras till:

"*Där han dem trognom gifva vill*
allt godt utaf sin nåde,
hjälp oss, o herre Jesus-mild,
så sker oss ingen våde."

I ps. 238, som handlar om liknelsen om den förlorade sonen, står i v. 7:

"Drängarätter mig njuta lät,
o, du, min käre fader;
till mera hafver jag ej rätt"

ändras till:

"*Fast jag därtill ej hafver rätt.*"

Ps. 245 v. 9 står:

"Min får tager jag till mig:
jag vill *eder* riket inrymma"

ändras till:

"Jag vill *dem* riket inrymma".

Ps. 297 v. 5 står:

"*Och för betalning tag*
beängstat hjärtans bot"

ändras till:

"*Jag vet du ej försmår*
beängstat hjärtans bot."

Ps. 299 v. 13 står:

"Jag mycket har, fast gräsligt mycket brutit,
om mig på nåd i himlen varder trutet"

ändras till:

"*Mig har dock nåd i himlen aldrig trutit.*"

Ps. 376 v. 8 står:

"Om jag skulle dagelig
gå med döfhet mödder,

ville jag då önska mig
aldrig vara födder"

ändras till:

"Vore jag då ömkelig
hit till världen födder."

Samma ps. v. 9 står:

"Om mitt mod med tröst och lit
ingen glädje boro,
vore bättre, att jag dit,
dädan jag är, foro"

ändras till:

"Om mitt mod förutan tal
allsköns ängslan bore,
vore det visst sorg och kval,
hvarest jag ock fore."

Ps. 378 v. 17 står:

"Sist gif mig för din enda son
att sitta på *ditt* rikes tron"

ändras till:

"Att sitta på *hans* rikes tron."

Ps. 379 v. 6 står:

"Jag utaf nåde med din son
må råda i *din* himmels tron"

ändras till:

"Må råda i *hans* himmels tron."

Ps. 381 v. 5 står:

"De profeter, som härtill löpa,
Gud ej hafva vill;
hade de rätt blifvit sände,
vore Herrans folk omvände"

ändras till:

"Herren, Herren vill dem sända,
att de må hans folk omvända."

Samma ps. v. 9 står:

"Gif, o Jesu, när jag lärer,
kraft och anda *till* ditt ord,
när jag arga här förfärar,
att de komma till din hjord;

när jag tröstar den är svag:
att det vore ditt behag,
det dock ingen måtte dödas,
den mig gifven är att födas"

ändras till:

"Gif, o Jesu, när jag lärer,
kraft och ande *med* ditt ord,
när jag arga här förfärar,
att de komma till din hjord;
när jag tröstar den är svag,
att ju efter ditt behag
ingen, ingen måtte dödas,
som mig gifven är att födas."

Ps. 441 v. 6 står:

"Och min *suck* till himlen föra"

ändras till:

"Och min *själ* till himlen föra."

Ps. 446, som hör till rubriken "Beredelsepsalmer emot döden" och handlar om en ung mans strid med döden, har 13 verser, af hvilka v. 5 lyder:

"Den unge med stor bäfvan
vardt då strax slagen nid,
och döden ryckte'n hädan,
han fick slätt ingen tid
att söka hjälp och råd;
all bättrings tid var ute;
försummad var Guds nåd."

Denna vers ansågo kommitterade böra helt och hållet strykas.

Ps. 461 v. 1 står:

"Jag är en mask fast arm och klen,
dödsnöd har mig omgifvit,
jag tröstlös är i märg och ben,
i döden och i lifvet:
ty du själf, Herre Jesu kär,
en mask fast usel vorden är:
ah, Gud bönhör min kvida."

Här vilja kommitterade ändra "ty" till "men".

Ps. 474 v. 13 står:

"Rys och fasar du nu vid
hvad kringskrifvas kan med tid
och de straff, som tid kan sluta;
Ei! så låt din själ nu njuta
Af ditt samvet städs godt råd,
att det kval, som tiden vinner,
hindra må det öfverdåd,
själen ej försona hinner"

ändras till:

"Ei! så låt din själ *dock* njuta
af Guds helga ord godt råd,
att det kval, som evigt varar,
själen för sitt öfverdåd
ej må hafva att befara."

II. *Epistlarna och evangelierna.*

1 Sönd. e. Trettondagen, Lukas 2: 52 står: "Och Jesus tilltog i visdom, *växt* och nåde för Gud och människor" ändras till: "Och Jesus tilltog i visdom, *ålder* etc."

Sexagesima, Lukas 8: 10 står: "Eder är gifvet veta Guds rikes *hemlighet* etc." ändras till: "Guds rikes *hemligheter* etc."

På *Fastlagssöndagens* evangelium, Lukas 18: 31—43, göra kommitterade den anmärkningen, att versindelningen är oriktig, i det en del af vers 39 är inryckt i vers 38.

5 Sönd. i Fastan står i episteln, Ebr. 9: 11: "Kristus är kommen *en öfversteprāst* till det tillkommande goda" ändras till: "Kristus är kommen, *att han skall vara öfversteprāst* etc."

Annandag Påsk står i episteln, Apostl.-gärn. 10: 38: "Hvilken vandrade omkring, görande väl och hjälpande alla, som *öfverfallne* voro af djäfvulen etc." ändras till: "hjälpande alla, som *besatte* voro etc."

Annandag Pingst står i evang. Joh. 3: 18: "— — — efter det han icke trodde i Guds *ende* sons namn" ändras till: "— — — *enfödde* sons namn."

6 Sönd. e. Trefald. står i evang. Math. 5: 26: "Sannerligen, *sannerligen* säger jag dig etc." ändras till: "Sannerligen säger jag dig etc."

27 Sönd. e. Trefald. står i episteln 2 Petr. 3: 12: "Så att I vänten och *skynden på* Guds dags tillkommelse" ändras till: "så att I vänten och *åstunden* etc."

S:t Andreas dag står i episteln, Rom. 10: 18: "Deras ljud är ju utgånget i all land och deras ord till världens *ända*" ändras till: — — — "världens *ändar*."

S:t Bartholomei dag står i evang., Lukas 22: 25: "Då sade Jesus till dem: världens konungar regera, och de, som makten hafva *öfver dem*, kallas nådige herrar" ändras till: — — — — "och de, som makten hafva *öfver folken*, etc."

S:t Mathei dag står i episteln, Ephes. 4: 13: "Till dess vi alla komma till en tro och Guds sons kunskap; och vardom en fullkommen man, den där är uti Kristi fullbordiga *storleks* mått" ändras till: — — — — "Kristi fullbordiga *ålders* mått.

III. *Passionshistorien.*

Här hafva kommitterade endast tre anmärkningar att framställa mot den gjorda bibelöfversättningen.

Den första gäller öfversättningen af Lukas 22: 25 i "första akten", där de vilja hafva samma ändring gjord, som de ofvan föreslagit vid S:t Bartholomei dags evangelium. Den andra anmärkningen gäller "fjärde akten", där de vilja hafva öfversättningen af Math. 27: 14: "Och han svarade honom icke ett ord" ändrad till: "Och han svarade honom icke *till* ett ord." (I vår nuvarande öfversättning heter det: "Och han svarade honom icke *på* ett enda ord.") Och den tredje anmärkningen afser "sjette akten", där det står: "*Då följde där* några kvinnor efter" (Math. 27: 55), som kommitterade vilja hafva ändradt till: "Då *voro* där några kvinnor etc."

IV. *Kyrkobönerna.*

I den bön, som bär n:o 17 och handlar om "Tacksägelse för Kristi mandoms anammelse", står: — — — — "och hafver bägge

naturerna, den gudomliga och mänskliga *antagit*", hvilket kommitterade vilja hafva ändradt till: "— — och hafver bägge naturerna — — — *förenat.*"

Slutligen påpekas några svårare tryckfel i öfversättningen af konung Davids psalmer.[1]

Ärendet föredrogs i kanslikollegium d. 27 Maj 1695 i närvaro af ärkebiskopen och Benzelius, som uttalade sitt ogillande af den hänsynslöshet, hvarmed psalmbokens motståndare gått till väga, då de beskyllt Svedbergs psalmbok för grofva häresier, men när man konfererade med dem, "hafva de bättre funnit sig", sade ärkebiskopen. Men, enär i denna psalmbok onekligen förekommo "incoctæ curæ och sådana positioner och saker, som väl annorledes bättre hade kunnat gifvas, varandes ej allt med nogsam flit och accuratess i akt taget", vore det nog af nöden, att en grundlig revision företogs af hela arbetet. Detta ansåg emellertid excellensen Gyldenstolpe för onödigt, sedan ärkebiskopen och biskop Benzelius genomsett arbetet. Denne sistnämnde yrkade dock i likhet med ärkebiskopen på att verket skulle öfverses af flere och att öfverläggningarna särskildt borde röra sig om "1:o) *om* och *huruledes* ett manuale och en psalmbok, hvarutinnan alla partes necessariæ äro författade, bör formeras, varandes en sådan mera nödig för gemena mannen än för de lärda, och 2:o) om icke andra vackra och gudeliga psalmer uti ett särskildt verk kunna införas; jag vet ej, om det är nödigt, att sådana strax inkomma i psalmboken."[2]

---

[1] **Såväl kommitterades betänkande som specialen öfver de gjorda anmärkningarna äro undertecknade af:**

Olaus Swebilius. A. Eps. Ups.	Ericus Benzelius. Episc. Strengn.	Carolus Carlsson. Eps. Aros.
Julius Micrander. Superint. Hernos.	Jac. Lang. Superint. Narvens.	Laurentius Norrmannus. h. t. Rector.
Jesperus Swedberg. S. Th. Prof. Prim. & Past. Upsal.	Crispinus Jernfeld. Theol. Prof. Prim. in Reg. Acad. Dorpat.	
Ericus Liung. T. Prof. Ord.	Johannes Olderman. S. Theol. Prof. Ord. Ups.	

[2] Kanslikollegii prot. d. 27 Maj 1695. R. A.

I öfverensstämmelse med dessa ärkebiskopens och Benzelii uttalanden beslöt också konungen, att biskoparna och konsistorierna skulle revidera psalmboken i sin helhet, hvarefter biskoparna och superintendenterna skulle lägga sista hand vid granskningen, för hvilket ändamål de skulle infinna sig i Stockholm den 1 Oktober, till hvilken tid vederbörande myndigheter skulle hafva skriftligen uppsatt och insändt sina utlåtanden och förslag. [1]

Ställande sig konungens befallning till efterrättelse, sammanträdde biskopar och superintendenter den 2 Oktober i Stockholm "uti det vanliga rummet i Storkyrkan" och började bearbetandet af respektive konsistoriers utlåtanden, hvilket arbete var afslutadt i midten af November, så att de den 25 s. m. kunde till konungen inlämna sitt eget betänkande. Detta föreslog ganska genomgående förändringar i den Svedbergska psalmboken. Dels voro ej mindre än 75 psalmer strukna, 3 utbytta mot andra och 6 nya tillagda, så att enligt det nya förslaget hela antalet psalmer skulle blifva 413 i stället för 482 i Svedbergs psalmbok, dels borde evangelier och epistlar bibehållas i öfverensstämmelse med den gamla bibelöfversättningen, tills en ny sådan blef antagen, dels likaledes psaltaren till texten bibehållas såsom tillförene, med undantag af några få ställen, "där ändringen pröfvats mest nyttig och minst märklig", och dels ändtligen borde de gamla bönerna, i synnerhet de, som voro hämtade från Johan Arndts böcker, utbytas mot andra. [2]

Detta kommitterades betänkande vann konungens bifall, och i

---

[1] I Strängnäs konsistorium upplästes den 13 Juni ett kungl. bref af innehåll, att »såsom den nya psalmboken en kyrkobok vara skall och uti alla svenska församlingar brukad blifva, hon ej allmänneligen må antagas, förrän biskoparne, superintendenterne och konsistoriales öfver samma verket sina tankar förnimma låta, om de något nödigt och af värde hafva därvid att påminna; till den änden var öfversändt ett exemplar till hvart och ett konsistorium med befallning att detsamma genomse, af hvilket vissa kolumner af konsistoriales delta äro, som sig utfäste samma arbete öfverse och sig emellan konferera». (S. K. P. d. 13 Juni 1695.)

[2] Biskoparnas och superintendenternas skrifvelse till Kungl. Maj:t den 25 November 1695. R. A.

ett kungl. bref till biskoparna och superintendenterna af den 9 December 1695 dekreterar han: "Nu som Wi intet tvifvelsmål draga, att I ju med ett så andeligit och högviktigt verk lären hafva anlagt edert yttersta förstånd och krafter, sedan I därvid anropat Gud om nåd och hjälp, så vilja Wi ock därvid låta bero." [1] Härmed var det nya psalmboksförslaget stadfäst och den Svedbergska psalmbokens öde beségladt.

Nu återstod blott det slutliga redigerandet och tryckningen, hvilket uppdrag i ofvannämnda bref gafs biskoparna och superintendenterna. Men detta hade sig icke så lätt, och det svåraste hindret att öfvervinna var — som vanligt vid denna tid — bristen på pengar. Kungl. Maj:t hade befallt, att hvarje kyrka skulle leverera 12 dr. smt. till bibelns och psalmbokens uppläggande. Men vid denna tid var detta en utgift, som för de flesta församlingar var allt för stor. För att möjliggöra psalmbokens tryckande måste man nu göra det medgifvandet, att kyrkorna för år 1696 behöfde utbetala endast 4 dr. smt. till *psalmbokens* tryckande, och att med de återstående 8 dr. smt. till *bibelns* tryckande skulle få anstå. Men icke ens detta gingo alla församlingar ut med, hvarför Kungl. Maj:t förskonade de fattigaste kyrkorna och kapellen från denna utgift. I ett bref från Kolmodin till Benzelius af den 15 Februari 1696 säger han, att psalmboken ännu icke börjat att tryckas, emedan boktryckaren Burchard förklarat sig icke vilja begynna dess tryckande, förr än han fått betalning för sina osålda exemplar af den Svedbergska psalmboken. Han hade uppsatt en räkning till Kungl. Maj:t på 43,000 dr. Ett prof, som han hade tryckt i kvartformat, var "temligen vackert, men han slår stort på penningar".

Af samma bref ser det emellertid ut, som hade det funnits äfven en annan orsak till att tryckandet af psalmboken blifvit fördröjdt. Han tillägger nämligen, att han haft anledning att misstänka (på hvad grund säger han icke), att de bägge förefintliga exemplaren af psalmboken, det, som inlämnats i Kungl. Maj:ts kansli, och det, hvarefter tryckningen skulle ske, icke öfverensstämde, hvarför han vände sig till excellensen, grefve Bengt Oxenstierna med anhållan att få tillika med någon från kansliet kollationera exemplaren,

[1] Sv. Eccl. Handl. VI: 46. R A.

hvilket af Kungl. Maj:t äfven tilläts. Och härvid visade det sig, att Kolmodins misstankar bekräftades. Det högst märkliga inträffade nämligen, att han fann "många differentier, hvaraf en del äro intet af stort värde, dock bör det vara allt lika lydande. Något är ock förbigånget och utelåtet, ja, hela psalmer och böner, och en stor del af det, som utaf samtliga biskopar är underskrifvet och skall förvaras till acta, är intet annat än ett groft makulatur, oläsligt och alldeles otjänligt, förutan alla andra defekter och mörkheter, så att, om man därefter skulle hafva tryckt psalmboken, så hade den blifvit bekajad med flere fel än den förre och föga heder med vårt arbete, därom jag vill lägga all vinn, att det likväl må allt till det bästa lagas". [1]

Huru dessa "differentier" kunnat inkomma i det exemplar, som fanns i kansliet, är svårt att förklara. Af brefvet framgår emellertid, att Kolmodin med Kungl. Maj:ts tillåtelse i sista stund företagit en korrigering af psalmboken, innan den utkom af trycket 1696. [2]

Att Svedberg skulle lägga denna utgång af psalmboksfrågan tungt på sinnet, är ej att undra på, men knappast kan det anses värdigt en kyrkans man i hans ställning att endast se personlig förföljelse och afundsjuka såsom bevekelsegrunder till de anmärkningar, som framställts mot hans psalmbok. Mycket i hans bitterhet får väl skrifvas på hans häftiga sinnelag och brist på självkritik, men detta räcker dock ej till att ursäkta sådana uttryck om motståndarne, som att de gjort sig till den ondes tjänare, de där "förtala, förföra, förfölja, hata, rata, fördöma och afskaffa" hans verk. [3]

---

[1] L. S. B. Bref. 9.

[2] Dess fullständiga titel är: »Then Swenska Psalmboken, Medh the stycker som ther til höra, och på följande bladh upteknade finnas, Uppå Kongl. Maj:tz nådigste befalning Åhr MDCXCV. Öfversedd och nödtorfteligen förbättrad, Och Åhr 1696 i Stockholm af trycket utgången. Stockholm, Uthi thet af K. M. privileg. Burchardi Tryckeri, af J. J. Genath, f.»

[3] Den, som är intresserad af en detaljerad framställning af den Svedbergska psalmbokens tillkomst och öde, hänvisa vi till biskop H. W. Totties värdefulla framställning häraf i hans ofvan anförda arbete om Jesper Svedbergs lif och verksamhet.

ÅTTONDE KAPITLET.

Benzelii verksamhet för den nya bibeleditionen.

Inledande återblick på de svenska bibelöfversättningarna allt sedan reformationstidehvarfvet. Benzelius kallas genom kungl. bref af den 8 Juli 1691 till ordförande i bibelkommissionen; hans "Oförgripliga tankar öfver den svenska bibelns edition i 4:o, den boktryckaren Henrik Keijser tänker utgifva". Benzelius får genom ett nytt kungl. bref i uppdrag att allt fortfarande föra direktionen öfver bibelverket och dess tryckande. Mångahanda svårigheter vid detta uppdrags utförande. Benzelii "Memorial angående det under trycket varande bibliska arbetet, ingifvet den 8 April 1701". Ekonomiska och andra hinder för bibelns färdigtryckande och utlämnande till kyrkorna. 1703 års bibelupplaga, den s. k. "Karl XII:s kyrkobibel".

I öfverensstämmelse med protestantismens *formalprincip*, att Guds rena ord är den enda och fullt tillräckliga kunskapskälla, efter hvilken människan har att ställa sin tro och sitt lif, måste det blifva ett lifsvillkor för hvarje land, som slöt sig till den nya läran, att skaffa sig en ren och oförfalskad öfversättning af den heliga skrift på folkspråket. Så lät sig äfven Gustaf Wasa angeläget vara att skaffa sitt folk en bibel på modersmålet, och för att väntan härpå icke skulle blifva allt för lång, gaf han reformatorerna i uppdrag att först utarbeta en öfversättning af Nya testamentet, såsom af behofvet mest påkallad. Så utkom Nya testamentet på svenska 1526, under det att bibeln i sin helhet ej utkom förrän år 1541. Hvad den förra beträffar, har den hittills allmänt tillskrifvits Laurentius

Andræ. *S. Loenbom* [1] säger: "I anledning af det förtroende, konung Gustaf I fattat för Laurentius Andreæ, som efter sin tids lägenhet ägde försvarliga kunskaper, började han, efter hög befallning, år 1523 att på svenska öfversätta Nya testamentet, såsom närmaste grunden till salighetens kunskap; och att så mycket förr skaffa det fram i dagsljuset utsågs Magister Olaus Petri Nericius, som varit 6 års tid Lutheri lärjunge i Wittenberg, blifvit efter hemkomsten år 1520 ordinerad af biskop Matthias i Strängnäs till diaconus samt 1524 förordnad till Stockholms stads sekreterare, att med råd och dåd gå honom till handa. Man kan icke med visshet säga, hvad Olaus Petri härvid egentligen uträttat, emedan det är osäkert, om han haft mer att besörja än blotta utgifvandet af trycket. Laurentius Andreæ talar i sitt förespråk icke om mer än *en* tolk, som med detta arbete haft att göra, ej heller har ärkebiskopen, Doct. Erik Benzelius den äldre, i sitt företal till stora bibelupplagan år 1703 vid denna öfversättning nämnt Olaus Petri, utan endast Laurentius Andreæ. Emellertid kan tagas för afgjordt, att Laurentius burit tyngsta bördan och att M. Olaus med så mycket större ofog af somliga skribenter fått uppbära heder för hela öfversättningen."

En alldeles motsatt åsikt har emellertid professor Henrik Schück om denna fråga. Sedan han nämligen påvisat, att till grund för 1526 års svenska öfversättning ligger icke blott — "såsom man förut antagit" — Luthers tyska bibelöfversättning, utan äfven Erasmi kritiska edition af Nya testamentets grundtext, samt att den svenska öfversättaren haft både Erasmi edition och Luthers öfversättning för ögonen utan att följa någondera slafviskt och äfven ofta låtit grundtexten fälla utslaget *mot* båda, tillägger han: "För sin tid var denna öfversättning således ett filologiskt mästerverk, hvilket blott kunde verkställas af en man, som i Luthers skola lärt sig den moderna filologiska bibeltolkningens metod. Denna omständighet har ock varit ett bland de hufvudsakliga skäl, på grund hvaraf jag ansett mig böra förneka den gamle Laurentius Andreæ någon mera betydande andel i öfversättningen. Laurentius Andreæ hade erhållit sin bildning vid medeltidens universitet, innan några bibelstudier

[1] *S. Loenbom:* Utkast till en Historia om Svenska Bibelöfversättningar. Stockholm 1774 sid. 25 f.

börjat och innan grekiska blifvit ett läroämne, hela hans litterära verksamhet inskränker sig till en liten 1528 utgifven skrift *Om tron och goda gärningar*, och han kan därför svårligen, såsom man förmenat, hafva utfört ett dylikt arbete. För Olavus Petri tala dessutom en mängd skäl, hvilka här måste förbigås. Men sannolikt är, att han vid detta arbete biträdts af andra — bland dem ock af Laurentius Andreæ — ehuru deras dels vårligen kan hafva varit af någon större betydelse.“ [1]

Det är att hoppas, att detta Schücks antagande skall gifva anledning till ingående detaljforskningar i syfte att bringa klarhet i denna högst intressanta fråga. Men då Schück säger, att "man förut antagit“, att blott Luthers tyska text låge till grund för den svenska öfversättningen af Nya testamentet, så torde böra påpekas, att detta antagande visst icke var allmänt. Benzelius yttrar sig visserligen icke i denna fråga i sitt företal till Karl XII:s bibel, men däraf har man knappast rätt att draga den slutsatsen, att han antagit, att endast Luthers tyska öfversättning låg till grund för den svenska. Och Loenbom säger direkt i sitt ofvan anförda arbete, att öfversättaren (hvilken han, såsom nämndt, antar vara Laurentius Andreæ) "icke blott varit uttolkare af Lutheri tyska öfversättning, ehuru den i mycket varit honom till nytta och hjälp, att han ofta vikit därifrån med en försiktighet, som förtjänar att berömmas, och att han nödvändigt måste haft för sig grekiska originaltexten. Men dessutom tyckes han ock haft till hands andra tyska versioner, äldre än Lutheri, såsom den Lübska bibeln af år 1494 och den Halberstadtska af år 1522, helst han i företalet berättar om sig själf, 'at han flere böker och flere lärares lecturer seedt haffuer'. I synnerhet är dock iakttaget, att hans öfversättning på åtskilliga ställen öfverensstämmer med Lutheri latinska version af Nya testamentet, så att han, som utan tvifvel var sorgfällig att skaffa sig de vid ett så viktigt arbete nödiga hjälpmedel, jämväl däraf torde haft något exemplar till hands.“

Huru nu härmed än må förhålla sig — visst är, att alla kyrko- och litteraturhistorici med en mun betyga arbetets *förträfflighet.*

---

[1] *Henrik Schück och Karl Warburg:* Illustrerad Svensk Litteraturhistoria. Första delen. Sveriges Litteratur till Frihetstidens början af Henrik Schück, sid. 178 f.

Loenbom säger sid. 35, att "intill närvarande sæculi början ingen af alla occidentaliska versioner i grannlaga och troget uttolkande öfverträffar den samma", och Schück säger: "Öfversättningen kan med skäl kallas ett mästerverk både i stilistiskt och i filologiskt afseende." [1]

Sedan under årens lopp flera enstaka böcker af Gamla testamentet utgifvits i svensk öfversättning, utkom hela bibeln 1541 med titel: *Biblia, thet är, All Then Helgha Scrifft på Swensko.* Den följde närmast Luthers tyska text af år 1534, men både grundtexten och Septuaginta synas därjämte hafva blifvit rådfrågade. Äran af detta arbete, "konung Gustaf I:s bibel", som den blifvit kallad, tillkommer i främsta rummet ärkebiskop Laurentius Petri, men delas af hans äldre broder Olavus samt Laurentius Andreæ.

Att märka är, att Nya testamentet i 1541 års bibel i språkligt hänseende så väsentligt afviker från 1526 års öfversättning, att den med allt skäl kan sägas vara en ny öfversättning af detsamma. [2]

Till bestridande af omkostnaderna för bibelns tryckande anslog konungen den i följd häraf sedermera s. k. "bibeltryckstunnan" eller en tunna ren och strid säd, som årligen skulle utgå af hvarje kyrkas tionde.

Den nya bibeln hade stark åtgång och blef snart nog svår att erhålla, hvadan en ny upplaga var af behofvet påkallad. Men de inre striderna i landet, icke minst de liturgiska, gjorde, att någon sådan ej kom till stånd, och på 1593 års möte i Upsala klagade prästerskapet allmänt häröfver och yrkade, att bibeln med det snaraste skulle tryckas på nytt. Härtill var hertig Karl mycket villig, men på grund af de närmaste årens politiska oroligheter blef ingenting gjordt vid saken förrän år 1600, då på Karls förordnande en kommission sammanträdde i Strängnäs för att företaga en granskning af den befintliga svenska bibelöfversättningen och därvid jämföra den hebreiska oeh grekiska grundtexten. Deras uppdrag var fullbordadt redan 1601, men härvid stannade det; någon tryckning

---

[1] Se o. a. a. sid. 178.

[2] Jfr. *L. A. Anjou:* Svenska kyrkoreformationens historia. Andra afdelningen s. 126 f. och *C. A. Cornelius:* Svenska kyrkans historia efter reformationen. Förra delen sid. 63.

hördes ej af — såsom man uppgaf af ekonomiska skäl — men sannolikare är att, om också ekonomiska svårigheter funnos, prästerskapet, som i allt Karls görande och låtande i kyrkligt hänseende vädrade kalvinism, hade misstro till "Observationes Strengnenses", såsom kommitterades ofvannämnda granskning blifvit kallad. Och då Karl IX den 30 Oktober 1611 för alltid slöt sina ögon, var hans önskan och sträfvan att skänka sitt folk en god bibelöfversättning ännu ouppfylld.

Med Gustaf II Adolf uppsteg på Sveriges tron en af världens både på hufvudets och hjärtats vägnar rikast utrustade konungar. Hans af varm gudsfruktan och sedligt allvar präglade personlighet ingaf rika förhoppningar hos dem, som voro satta att vårda den andliga odlingen, och icke minst gällde detta kyrkans målsmän, som i den konungaförsäkran, som afgafs af den unge konungen, sågo den bästa garanti för kyrkans lugna inre utveckling. Hvad särskildt bibelöfversättningen beträffar, insåg konungen till fullo vikten af en förbättrad sådan och tillsatte för detta ändamål den 6 Mars 1615 en kommitté, hvars uppgift skulle blifva att företaga en fullständig revision af den gamla bibelöfversättningen. Den skulle göras med ledning af grundtexterna, hvarjämte ärkebiskop Petrus Kenicius fick befallning att låta eftersöka ett exemplar af Observationes Strengnenses för att vid granskningen kunna jämföra dem. Men en sådan grundlig revision kom aldrig till stånd. "Som man icke höll rådeligt", säger Loenbom, "för tidernas då varande beskaffenhet att förändra något i själfva versionen, hindrades det anbefallda öfverseendet, så att textens åstundade rättelse efter grundspråken icke skedde, ej heller blefvo de i Strängnäs uppsatte förbättringar efter Lutheri senare version i denna upplaga intagne." [1] Att detta sistnämnda icke skedde, kan hafva berott på att något exemplar af Observationes Strengnenses ej stått att finna. (Se vidare sid. 180 not. 1).

Resultatet blef emellertid 1618 års bibel, "Gustaf Adolfs kyrkobibel", som den kallats, som endast blef en ny upplaga af 1541 års bibeledition, enär i texten inga andra ändringar gjordes, än att stafningen på några ställen förbättrades i öfverensstämmelse med den tidens skrifsätt. I yttre utstyrsel ter sig dock 1618 års bibel betyd-

---

[1] Loenbom o. a. a. sid. 55 f.

ligt prydligare än den af år 1541. Dessutom tillades ett bibliskt register, taflor och kartor anskaffades, summarier gjordes vid hvarje kapitel, och parallellspråk infördes i marginalen.

Af denna bibel utkommo under årens lopp en mängd aftryck i mindre formater, som hufvudsakligen upplades af utländska boktryckare, hvilket hade till följd, att de vimlade af fel. Dels detta och dels äfven den för de svenska boktryckarne skadliga konkurrensen gaf dessa anledning att hos konungen klaga öfver "att dem af utländske och särdeles lübeckske boktryckare skedde stort förfång genom svenska böcker och i synnerhet svenska biblars uppläggande, hvilket ej allenast skadade dem i så måtto, att de utländske kunde gifva bättre köp, utan skadade ock allmänheten och alla dem, som köpa skulle, emedan det vore till befarande, att böckerna falskt tryckta och korrigerade skulle utgå, och än mer igenom falskt upplag falskeligen och af försåt translationen och meningens rätta grund depraveras". Konungen ömmade också för deras klagan, så mycket hellre som han till fullo insåg den påpekade faran, och utfärdade förbud vid högt vite för dylika böckers införande i landet. Men detta synes dock icke hafva hjälpt, och landet öfversvämmades af bibeleditioner, den ena sämre än den andra.

Efter af prästerskapet på kröningsriksdagen 1675 gjord framställning om behofvet af en förbättrad bibelöfversättning förordnade konung Karl XI, som under de närmaste åren varit upptagen dels af krig, dels af reduktionen, år 1685 ärkebiskop Svebilius och biskop Spegel att gå i författning härom. De skulle se till, att tryckfel rättades, osvenska ord skulle utbytas mot andra, korta förklaringar öfver dunkla ställen införas och tjänliga register upprättas. Arbetet, som utfördes hufvudsakligast af Spegel, skulle sedan granskas af ärkebiskopen och teologiska fakulteten i Upsala. Denna granskning förorsakade dröjsmål, och under tiden utkom i Amsterdam en ny svensk bibelupplaga, om möjligt uslare än de föregående. Då ingrep, på tillskyndande af Jesper Svedberg, konungen på nytt. Han skickade 1691 Svedberg till Upsala med Observationes Strengnenses för att höra ärkebiskopens omdöme om deras värde. I sin lefnadsteckning öfver Jesper Svedberg uppger Tottie, att ärkebiskopens omdöme skulle hafva utfallit fördelaktigt[1] och stöder sig härvid på

[1] Jesper Svedbergs lif och verksamhet. Förra delen sid. 78.

Svedbergs "berättelse om bibelns förbättrande", afgifven vid riksdagen den 24 November 1693. Anjou åter säger, att resultatet af ärkebiskopens undersökning hade blifvit, att Observationes Strengnenses "befunnos innehålla flera ändringar efter sämre tyska upplagor af Luthers bibel".[1] Att denna Anjous framställning af ärkebiskop Svebilii mening om Observationes Strengnenses är den rätta, torde vara otvifvelaktigt. Det framgår *dels indirekt* af ärkebiskopens ställning i det hela till bibelöfversättningsarbetet, i det han hvarken skriftligen eller muntligen veterligen yttrat sig till förmån för "observationerna", hvartill han ju annars hade rikt tillfälle, då Svedberg tidt och ofta yrkade på att man skulle verkställa öfversättningen med hufvudsaklig ledning just af dem, *dels* ger ärkebiskopen äfven ett *direkt* omdöme om dem, som visst icke var så fördelaktigt, som Svedberg säger. I ett bref till konungen af den 15 Juni 1691, hvari han redogör för resultatet af den granskning af Observationes Strengnenses, som konungen gifvit honom i uppdrag, skrifver nämligen ärkebiskopen: "— — — Såsom detta E. Kungl. Maj:ts förehafvande (bibelöfversättningen) är mycket kristeligt och till Guds församlings tjänst mäkta nödigt och nyttigt, så bör mig så väl som alla E. Kungl. Maj:ts undersåtar samma E. Kungl. Maj:ts högt priseliga sorgfällighet om Guds församlings här i vårt k. fädernesland välfärd med underdånigste vördnad och tacksägelse erkänna, och hafver jag de förbemälte emendationer (Observationes Strengnenses), som vid handen gifna äro, efter tidens lägenhet igenomfarit och här och där jämfört med Lutheri version och originaltexten, finnandes, *att där är i många rum en märkelig åtskillnad och betarfvas förändring och förbättring* — — —."[2] Och om denna uppfattning stod ärkebiskop Svebilius ingalunda ensam. Snarare torde prästerskapet i allmänhet hafva misstänkt Observationes Strengnenses för att vara gjorda i kalvinistisk anda, och Benzelius tycks för sin del icke sätta dem synnerligen högt. I företalet till 1703 års bibel säger han nämligen, på tal om 1618 års bibelupplaga, med anledning af

---

[1] *L. A. Anjou:* Svenska kyrkans historia ifrån Upsala möte år 1593 till slutet af sjuttonde århundradet sid. 510.

[2] Brefvet finnes i »Diverse handl. rörande Bibelns utgifvande i tryck» i R. A.

den anmärkning, som gjorts mot kommitterade, att de ej hade följt Observationes Strengnenses: "Men att de förberörda Observationes Strengnenses icke äro i akt tagne och i texten införde, därtill hafva de, som direktionen hade, funnit större och viktigare skäl, i anseende till då varande tiders beskaffenhet, än att de böra beläggas med beskyllning för vårdslöshet eller försummelse om förkofring i Guds ords kunskap och närmare vetenskap om dess rätta förstånd. Samma Observationes äro sitt beröm värde, merendels uppsatte efter Lutheri senare förändringar, hvilka dock understundom hafva befunnits mindre lyckeliga än hans förriga version; det ock lärde mäns anmärkningar nogsamt betyga. Uti ett så beskaffadt verk hafver ock den påminnelsen sitt rum: "Ipsa mutatio consuetudinis, etiam quæ utilitate adjuvat, novitate perturbat" (Augustin. Epist. ad Januar.). Sedan den Gustavianske editionen kom i ljuset, äro desse Observationes Strengnensium ansedda såsom mindre nödige; de ej heller varit i mångas händer." [1]

---

[1] Dessa ofta nämnda Observationes Strengnenses synas snart nog hafva förkommit, man vet ej huru. År 1666 påträffade emellertid Johan Hadorph i riksarkivet ett exemplar, som där ännu förvaras och bär till öfverskrift: "*Detta är den skrift, som klarligen, sannfärdeligen och på det nogaste utvisar alla de ord, som uti vår svenske bibel antingen äre utsatte eller tillsatte eller förändrade, när hon på nytt öfversedd blef i Strengnäs A:o 1600 och A:o 1601 in folio.*" Om detta exemplar af observationerna har den flitige samlaren af handskrifter, adjutanten vid Kungl. Lifgardet, Johan Ridderstierna, i sitt memorial på de manuskripter, som han i många års tid samlat angående svenska bibelns revision och förbättrande, som finnes i riksarkivet, den 13 Mars 1692 gjort följande anteckning: »Detta är ett gammalt original, skrifvet med Laurentii Raymundi egen hand, som den tiden var en ung prästman och för dess lärdom och skicklighets skull brukades som notarius vid denna revision, som af några höglärde theologis uti Strengnäs förrättades på konung Karl IX:s befallning, och är detta exemplar högt till att estimeras för dess raritet, ty uti konung Gustaf Adolfs tid år 1615, då ärkebiskopen Kenicius skulle öfverse bibeln ånyo, fanns ingen i hela landet, som kunde framvisa någon kopia däraf, icke vore det heller i Archivo regni, ty konungen själf beder ärkebiskopen i ett bref att hos prästerskapet låta

Efter att hafva inhämtat ärkebiskopens utlåtande gaf konungen till känna sin afsikt att snarast tillsätta en kommitté, och i ett bref af den 8 Juli 1691 bestämde konungen, att kommitterade skulle

efterfråga, om ingen fanns, som det hade. Om samma revisionsarbete förmäler ock det genom trycket utgångna riksdagsbeslut i Stockholm anno 1602 den 17 Juni, hvarest den 17:e punkten så lyder: *att samtliga Sveriges ständer hafva samtyckt och beviljat, att vår svenska bibel skall med det första tryckas, såsom hon nu reviderad, öfversedd och korrigerad är*, hvaraf man klarligen se kan, att detta varit ett publikt verk, och således flere exemplar måtte hafva varit skrifna än detta endaste, som notarien för sig själf behållit till hans egen efterrättelse. Denne förbemälte Raymundus blef sedan pastor i Thuringe socken och har på latin uti XX stora och tjocka böcker med egen hand sammandragit ett vackert verk öfver hela bibeln, som han kallar 'exercitium theologicum', innehållande korta spörsmål och utläggningar öfver hela bibeln. Af detta verk äro mig trenne delar till handa komna anno 1668 af ett underligt tillfälle, då allaredan de andra sjutton tomer voro sönderskurna och papperet dels på fönstren och väggarna, dels till andra behof uppklistradt och förbrukadt. Han hafver ock skrifvit en historia om det liturgiska väsendet i konung Johan III:s tid, som ännu icke är i ljuset frambragt.»

Redan innan Hadorph år 1666 återfann det ofvan omnämnda exemplaret af Obs. Strengnenses, hade emellertid ett annat exemplar af sagda »observationer» påträffats i Upsala Teol. fakultets arkiv. I Upsala domkapitels arkiv finnes nämligen ett band (märkt L 10 a) innehållande »åtskilliga dokumenter angående den hel. Bibliens revision och andra dit hörande ärender och beställningar.» (Denna påskrift är gjord med ärkebiskop Erik Benzelii d. ä:s egen hand). I detta band finnes först en afskrift af Obs. Strengnenses, på hvars baksida Benzelius själf har skrifvit: »Strengnensium annotationes öfver Biblien de anno 1600 och 1601, dem jag låtit till mitt enskilda behof afskrifva af det exemplar, som har funnits inter Acta Facult. Theol. Ups. 1663, då jag var Facultatis Notarius.»

I samma band finnes äfven en »Relation om svenska Bibliens tvenne revisioner, som the stormechtigste konungar, K. Carl den IX och K. Gustaf Adolph, genom några förordnade höglärde män hafva anställa

blifva "trenne lärde, arbetsamme och i de tyske och originalske språken väl erfarne personer, näml. pastor i Wingåker, Mag. Jesper

---

låtit. Här iemte föllia the manuscripter, som innehålla samma revisionsarbete tillika medh andre correctioner öfver Biblien». Denna »relation», som är gjord af Ridderstierna, börjar med en smickrande dedikation till konung Karl XI, bemängd med åtskilligt själfberöm, och är daterad den 8 Maj 1693. På baksidan af denna dedikation har Benzelius gjort följande anteckning: »Vid denna relation, den Johan Heitzich, den sedan är vorden nobiliterad och kallad Ridderstierna (ursprungligen har Benzelius skrifvit Riddermarch, men senare har detta af annan hand rättats till Ridderstierna), har uppsatt och till den store konungen Carl den XI ingifvit och därpå vunnit åtskilliga beneficier, är mycket att påminna, både huru han samlat samma skrifter som ock sedermera dem anmält, men particulariteter däraf kunna nu ej anföras, utan besparas till de tillfällen, som kunna gifvas att vid ett och annat här anfördt dokument visa rätta sammanhanget. Dokumenterna n:o 1 och n:o 4 kunna synas komma i någon konsideration, fastän det förriga är dessutan nogsamt bekant och ej af den raritet, som här anmäles.»

Dessa dokument voro: n:o 1) *Observationes Strengnenses* in folio, skrifna af Laurentius Raymundus, (detta exemplar hade Ridderstierna i Upsala fått köpa af Raymundi arfvingar) och n:o 4 *Doctor Johannis Rudbeckii, sedan biskop i Wästerås, men då varande konung Gustaf Adolfs hofpredikants, så ock Mag. Johannis Lennæi Theologiæ professoris i Upsala relation och sändebref på latin till biskoparne och samtliga Sveriges prästerskap, församlade på riksdagen i Örebro anno 1617.*

Den här omnämnda *Johan Hadorph* var född den 6 Maj 1630 på Haddorp i Slaka socken i Östergötland och tog namn efter fädernegården (fadern hette Nils Jönsson). Han studerade vid Upsala universitet, utnämndes 1660 till akademisekreterare samt 1667 till assessor och 1669 till sekreterare vid antikvitetskollegium. Redan 1666 hade ha blifvit erbjuden att blifva riksantikvarie, men undanbad sig denna tjänst af undseende för prof. Verelius. Regeringen gaf då hvardera hälften af lönen med villkor, att de skulle arbeta i fornhäfderna. 1679 blef H. ensam om detta ämbete. 1669 åtföljde H. grefve Magnus Gabriel De la Gardie på en forskningsresa till Västergötland, där han aftecknade Höjentorps, Leckö och Varnhems minnesmärken. Under hans

Svedberg, och Magnus Rönnow[1], hvilka med största åhåga, idkesamhet och böner till Gud sig det företaga under biskopens Erici Benzelii direktion och inseende". Äfven professor Kolmodin skulle deltaga i arbetet, enär han hade "med stor och berömlig flit utdragit variantes lectiones af alla svenska bibelns editioner".

Det är synbarligen under påverkan af Jesper Svedberg som momentet 1 i det kungl. brefvet tillkommit, då det där heter: "Emedan det finnes i 1602 års riksdags beslut vara redan af samtliga riksens ständer samtyckt och beviljadt, att vår svenska bibel skulle då med det första tryckas efter den emendation och de observationer, som af vissa därtill förordnade, höglärda män voro gjorda och gillade; ty synes nödigt, att densamma genomses och jämföres med Lutheri senaste version samt originaltexten och bibelversionen därefter inrättas.

Skulle härvid något mera förekomma", heter det vidare i mom.

---

följande resor, på hvilka han åtföljdes af särskilda ritare, aftecknades ett stort antal runstenar. Mer än 1,000 sådana afbildningar skuros i trä under H:s inseende, ehuru han icke fick upplefva deras utgifvande (1750). H. företog äfven den första arkeologiska undersökning i Sverige, om hvilken man nu har kännedom, nämligen de gräfningar på Björkön, för hvilka han redogör i företalet till sitt arbete »Björköarätten». Han utgaf ock medeltidens rimkrönikor, recesser och stadgar samt flere af landskapslagarna. Han var rastlöst arbetsam, men hans utgifna skrifter lämna i afseende på noggrannhet åtskilligt att önska. Sedan H. flyttat till Stockholm såsom sekreterare vid riksarkivet, följde ock antikvitetskollegiets flyttning dit 1690 och dess förändring 1692 till ett antikvitetsarkiv, för hvilket H. blef chef. Han afled den 12 Juli 1693 i Stockholm. (Se: Nordisk Familjebok).

[1] Denne Magnus Rönnow var son till den från Karl XI:s danska krig bekante kyrkoherden Kasten Rönnow i Åhus och sonson till en skotte, Magnus Dublar, som slagit sig ned och idkade handel i Ronneby, efter hvilken stad han sedan tog namnet Rönnow. Magnus var sannolikt född år 1665, studerade österländska språk vid främmande universitet och skaffade sig ett namn såsom latinsk skald. Rikt begåfvad, men med ett excentriskt lynne, förde han ett oroligt lif och vistades mest utomlands. 1716 adlades han med namnet Dublar. Död i England 1735.

2 i det kungl. brefvet, "som högnödigt pröfvas att efter grundspråket uti texten införas och ändras, så kommuniceras sådant med ärkebiskopen och teol. fak. i Upsala, och deras betänkande däröfver inhämtas." Uteslutningar från originaltexten skulle införas, och tilllägg utom originaltexten skulle borttagas, tryckfel rättas och "svenska ord, som intet äro väl gifna eller illa lyda, förbytas i dem, som tjänligare äro". [1]

Ursprungligen hade meningen varit, att ärkebiskopen skulle vara kommitténs ordförande, men då han på grund af sjukdom undanbad sig, erhöll Benzelius uppdraget genom ett bref, likaledes af d. 8 Juli 1691, där det heter, att ärkebiskopen "för sin ålderdom och svaga syn skuld sig i underdånighet undskyller så jämt och stadigt, som det behöfves detsamma (kommittéarbetet) att kunna bevista, ty är vår nådiga vilja och befallning, att I Eder detta antager och till önsklig fullbordan bringar, såsom I förutan annor god kunskap in theologicis också en synnerlig vetenskap uti originalspråk af den hel. skrift, som härvid mycket till måtta kommer, Eder förvärfvat hafver". [2] I ännu ett kungligt bref af samma dag befrias ärkebiskopen från direktionen af arbetet, men skulle han dock icke undandraga sig att jämte teologiska fakulteten vid förefallande kommunikation uttala sina tankar om det, som fordras.

Kommitterades arbeten togo sin början den 13 Augusti 1691, då Benzelius först uppläste Kungl. brefvet angående bibelrevisionen och sin egen fullmakt att vara kommissionens ordförande. Därpå erinrade han om det förestående arbetet och framhöll de grundprinciper, hvilka han till åtlydnad af Kungl. Maj:ts befallning ansåg böra följas vid arbetet. De voro: 1) skulle man konferera våra svenska editioner. 2) hafva afseende på de förra annotationer, gjorda 1602 (Observationes Strengnenses). 3) följa Luthers senaste bibelöfversättning. 4) tillse, att den nya bibeleditionen kom att öfverensstämma med textu originali, men 5) vore det i det öfriga "rådsamt röra vår version det minsta man någonsin kunde". 6) borde vår version läsas textu continuo och andra versioner jämföras. Arbetet

---

[1] Sv. Eccl. Handl. V: 118 i R. A.

[2] Kungl. Maj:ts bref d. 8 Juli 1691. Handl. rörande utgifvande af bibeln och psalmboken. R. A.

fortgick sedan oafbrutet till den 17 September, då Benzelius måste resa till Strängnäs, hvarefter det vid hans återkomst till Stockholm åter upptogs den 7 Oktober och pågick till början af December, då man åtskildes för att åter sammanträffa den 1 Februari 1692. Så skedde äfven; men under de första fjorton dagarna sysselsatte sig kommitterade uteslutande med revisionen af psalmboken, (hvari dock Rönnow icke deltog) och då Benzelius den 13 Februari lämnade Stockholm för att i sitt stift verkställa åtskilliga prästerliga förrättningar och sedan blef uppehållen i Strängnäs dels af konsistorialgöromål, dels på grund af sjukdom, kunde bibelrevisionen ej återupptagas förrän den 4 April, då han återkommit till hufvudstaden. Den 12 Maj hade man genomgått Gamla testamentet, och den 22 Juni var hela arbetet färdigt. [1]

Hvad enigheten angående principerna för arbetets utförande beträffar, var den långt ifrån den bästa. Härpå torde dock ej vara att undra, då man betänker kommitténs sammansättning. Benzelius och Svedberg, som voro de enda verkliga teologerna, representerade, den förre den nyktra konservatismen, den senare de idealistiska omstörtningsidéerna. Hvad Rönnow beträffade, var han uteslutande språkkarl och i öfrigt i saknad af allt kyrkligt intresse, men stod med sina sympatier helt naturligt närmare den revolutionäre Svedberg än den konservative Benzelius, under det Kolmodin intog en förmedlande ställning.

Redan från början kom man i delo om tolkningen af konungens

---

[1] Se Benzelii: *Promemoria vid conferentier öfver svenska bibeln* i Svenske Eccl. Handl. V: 201 i R. A. Tottie uppger i sitt o. a. a. Del. 1 sid. 80, att revisionen fullbordades den 22 *Juli* och åberopar sig på Svedbergs berättelse om bibelns förbättrande. Men i det protokoll, som fördes vid revisionsarbetet af Kolmodin, har denne i slutet gjort följande anteckning: »A:o 1692 d. 22 *Juni* blef detta gudeliga verket i Herrens namn till ända fördt. Hans namn vare evinnerligen äradt och prisadt. Amen.» Detta dokument finnes i U. D. A. märkt L: 11 och har en öfverskrift af Benzelii hand: »Annotationes ad biblia Svecana, facta per posterius semestre anni 1691 et prius semestre anni 1692 cum lectione cursoria non nisi textus recitaretur.»

instruktion för kommitterade. Särskildt gällde detta de orden i instruktionen, som sade, att om det "högnödigt" pröfvades att ändra något i texten, skulle däröfver ärkebiskopens och teol. fakultetens betänkande inhämtas. Detta ordet "högnödigt" kunde ju lämna utrymme åt både den enes och den andres åsikter. Svedberg ville tolka det i möjligast vidsträckta mening, Benzelius åter så försiktigt som möjligt. Detta uttalade han redan på konferensens första dag, då han angifver kommitterades uppgift böra vara att tillse, det texten "med textu originali någorlunda instämmer, men i det öfriga höll jag alldeles vara rådsamt röra vår version det minsta man någonsin kunde".[1] Och längre fram säger han ytterligare: "Och jag gaf ofta till förstå mig intet kunna förstå mig att gå ifrån Lutheri version, utom den anledning, som förr är utmärkt och handgripeliga nödvändigheter det fordrade".[1] Att han dock icke envist red spärr emot hvarje ändring, fastän han ville, att man skulle gå med mycken varsamhet till väga, framgår af hvad han vidare säger: "Likväl kunde och borde det intet hindras, att ju några loca, som vore nog evident, måtte uppsättas, men likväl lämnas till fleres omdöme och bepröfvande. Som jag ock ofta gånger det har anmält mig intet vilja antaga någon sådan förändring in textum nostrum, som essentiel är, förr än den af flera gillad och godkänd varder, helst den är ett negotium ecclesiasticum och man billigt måste vara förtänkt att conservera enighet med ecclesiis evangelicis apud exteros etc. Det jag ock ofta har ånmält såväl hos Kungl. Maj:ts egen höga person som ock hos andra de förnämsta, hvilka ock med sina förslag och tankar därhän hafva syftat."[2]

Denna möjligen något för långt gående försiktighet iakttog han under hela arbetet, icke för sin egen skull, ej heller för "de andra lärdas och förståndigas, utan för de enfaldigas skull", enär han visste med sig, att det här, om någonsin, gällde en folkbok och att det därför också här, om någonsin, gällde att fara varliga. Ej heller ansåg han, att hans medarbetare alltid i denna tvistepunkt handlade fullt lojalt. Så uttalar han sitt ogillande öfver det sätt, hvarpå Svedberg

---

[1] Benzelii o. a. Promemoria vid konferentier öfver svenska bibeln.

[2] Se Benzelii o. a. Promemoria.

och Rönnow i denna fråga yttrat sig i bref till den framstående orientalisten, licentiaten Edzardus i Hamburg.[1]

Kommitterade började med att gemensamt genomgå Mose första bok. Men då man snart insåg, att detta tillvägagående blef allt för tidsödande, beslöt man i stället, att hvar och en skulle åtaga sig vissa böcker till öfverseende, hvilka sedan i gemensamt plenum genomgingos. Böckerna voro på så sätt fördelade, att Benzelius tog på sin anpart af Gamla testamentets böcker: Leviticus, Krönikeböckerna, Salomos ordspråk, Salomos predikare, Salomos höga visa och samtliga de Mindre profeterna samt af de apokryfiska böckerna Makkabeernas böcker, Stycken af Esters bok och Stycken af Daniel: 1. Historien om Susanna, 2. Om Bel i Babel, 3. Om Draken i Babel, 4. Asarie bön och 5. De tre mäns lofsång i elden samt Manasse bön. Af Nya Testamentets böcker genomgick Benzelius Apostlagärningarna, alla de kanoniska brefven och Johannes Uppenbarelse.[2]

---

[1] Se Benzelii o. a. Promemoria, där det heter: »Därför ock, när mig midt in Novembri 1691 blef kommuniceradt ett bref från licentiat Edzardo i Hamburg, som var skrifvet om detta argumentet, kunde jag mig intet till fylles förundra öfver det att M. Svedberg och Dr. Rönnow, som härom hade skrifvit honom till, så ampelt hade velat sig utlåta, det jag intet kan gilla.»

[2] Bibelns öfriga böcker fördelades på följande sätt:

Gamla testamentet:

Svedberg.	*Rönnow.*	*Kolmodin.*
Samuels böcker	Josua bok	Konungaböckerna
Jobs bok	Domareboken	Psaltaren
Esaias	Ruths bok	Jeremias profetia
Syrachs bok	Esra »	» klagovisor
	Nehemia »	Judits bok
	Esters »	Visbetens »
	Ezekiel	Tobiæ »
	Daniel	Baruks »

Den 31 December 1692 öfverlämnades genom Svedberg det renskrifna kommittébetänkandet till Kungl. Maj:t, och redan den 3 Januari 1693 expedierades det, åtföljdt af en kunglig skrifvelse, till ärkebiskopen och teol. fak. i Upsala att detsamma skyndsamt revidera. [1] Särskildt skulle de "noga öfverväga de rummen, som revisorerna själfva hafva lämnat till flere vederbörandes ompröfvande, sammaledes ock de ställen, hvarest de intet hafva kunnat bifalla Strengnensium observationes. Om något var af den svårighet, att de åstundade fleres omdöme och samtycke, så kunde de det kommunicera med

Nya testamentet:

Svedberg.	*Rönnow.*	*Kolmodin.*
Markus evangelium	Johannes evangelium	Matteus evangelium
Lukas »		

Benzelii »promemoria vid konferentien öfver svenska bibeln», från hvilken ofvanstående uppgifter äro hämtade, omnämner icke, huru 2:a, 4:e och 5:e Moseböckerna fördelades. Att ett sådant omnämnande varit tillämnadt synes däraf, att kommitterades namn äro utskrifna med tomrum efter hvarje namn för att ifyllas, men har detta ej blifvit gjordt. För öfrigt uppger promemorian, att vid konferensens första sammanträde *Rönnow* på sin del fick äfven Judits bok, men vid redogörelsen för sammanträdet d. 11 April 1692 säger promemorian, att *Kolmodin* fick Judits bok, hvilken senare uppgift torde vara den riktigaste. — I slutet af promemorian har Benzelius antecknat, att Kungl. Maj:t såsom arfvode åt kommitterade anslagit 1700 dr smt, af hvilka Benzelius såsom ordförande skulle hafva 500 och de öfriga 400 dr. hvardera. 100 dr. smt. voro dessutom anslagna till ved, ljus »och annan nödtorft, dem Svedberg har om händer.»

[1] Kolmodin skrifver den 19 Januari till Benzelius: »Med bibelverket är så vida kommet, att de gjorda observationerna blefvo renskrifna till nyåret, hos K. Maj:t i underdånighet inlevererade och sedan från K. Maj:t remitterade till ärkebiskopen och teol. fak. i Upsala, och om de skulle lämna några dubia, så få de kommunicera därom med episcopis doctorandis, då i Upsala närvarande.» (Finnes i L. S. B. Bref. 9.)

biskoparne, hvilka uti Februari månad näst tillstundande skola sammankomma i Upsala. [1]

Till sammankomsten, som äfven skulle gälla handbok och psalmbok, kunde Benzelius ej komma på grund af "ohälsa", såsom han uppgifver i sitt förut omförmälda bref till Kungl. Maj:t af den 20 Januari 1693. I detta bref säger han beträffande bibeln: "Angående det bibliska arbetet, som efter E. K. Maj:ts befallning nyligen har varit under mina och några medarbetares händer, så lärer det utan tvifvel vara E. K. Maj:t underdånigst tillställdt genom prof. Svedberg, hvilken sig har antagit att det omskrifva. Samma bibliska anmärkning äro till något antal, eftersåsom en och annan däruti velat betjäna sig af frihet och säga sina tankar. Min mening har varit, att man i ett så grannlaga verk intet borde tänka på många förändringar, utan lämna dem till andra tillfällen och de lärdas observationer. Men hurudant omdöme hela det verket fordrar, det hemställes de revisorers närmare bepröfvande, som E. K. Maj:t därtill nu utseendes varder. *Jag skattar verket vara af den vikt och beskaffenhet, att allt, hvad uppsatt är, bör komma under närmare revision, så framt den vedertagna svenska texten skall förändras och en sådan edition komma i ljuset, som någorlunda kan föra namnet att vara till själfva versionen reviderad och utgå under E. K. Maj:ts stora namn och bekostnad.*» [2]

Emellertid blef det höst, och riksdagen sammanträdde utan att ärkebiskopen oeh teol. fakulteten hunnit blifva fullt färdiga med sin granskning, beroende detta till stor del på sjukdomsfall. Och då konungen var mycket angelägen, att både bibeln och psalmboken måtte snart blifva färdiga och kunna tryckas, beslöt han, att såväl den enas som den andras reviderande skulle vid riksdagen företagas. [3]

Här drabbade de olika meningarnas förfäktare väldeliga samman.

[1] Sv. Eccl. Handl. V: 203 i R. A. Då vi icke gjort till vår uppgift att skrifva bibelöfversättningens historia, utan endast att lämna en kortfattad redogörelse för Benzelii deltagande i bibelrevisionen, hafva vi icke ansett nödigt eller lämpligt att här upptaga revisorernas ändringar eller tillägg.

[2] S. K. till Kungl. Maj:t. R. A.

[3] Kungl. bref till ärkebiskopen d. 8 November 1693 se Sv. Eccl. Handl. V: 204. R. A.

Svedberg kämpade med värme och liflighet för sin mening, och hänvisade till Kungl. Maj:ts instruktion, som i grund och botten ej var annat än hans eget verk. Han ansåg vara rådligast att medan prästerskapet nu var samladt "löpa de svåraste loca igenom, som hafva med sig tvifvelsmål", men ville icke, att hela bibelverket skulle delgifvas konsistorierna till granskning; "ty härigenom drages icke allenast tiden ut, utan ock är till att fråga, när konsistorierna blefve skiljaktiga, hvem skulle då decidera controversien? Eller ock måtte observationerna komma än vidare att ompröfvas uti Upsala consistorio. Skulle de där icke kunna afgöras, så kunna de tvifvelaktiga loca kommuniceras med de öfriga konsistorierna och därpå sedan låta gå efter pluralitatem votorum". Men hans förslag vann gehör endast hos ett försvinnande fåtal, och särskildt ärkebiskopen motsatte sig det på det ifrigaste, "alldenstund han allena tillförene häröfver stort arbete och möda haft hafver den tiden consistoriales Upsalienses en del voro sjuka och en del frånvarande, förhållandes, att man icke måtte sig uti detta viktiga verk förhasta".

Benzelius fann det vara betänkligt att ändra en vedertagen version, men ville icke vara emot ändringar, där sådana nödvändigt behöfdes, dock betonade han att det borde ske "med största sparsamhet, allvarsamhet och accuration, så att svenska bibliska version till variantes lectiones blifver rättad, prefationerna öfversedda, obsoleta (ur bruk komna) vocabula ändrade, mörka ord tydligare och klarare utsatta, så att observationerna måtte kommuniceras konsistorierna, och deras därå fattade anmärkningar och omdömen sedan revideras". [1]

Benzelii förslag om remiss till konsistorierna blef också prästeståndets beslut.

Men detta fördröjde naturligtvis arbetet ytterligare, och då konungen var angelägen, att det snart skulle föras till sitt slut, uppdrog han åt de på hösten 1695 i och för psalmboksrevisionen församlade biskoparna och superintendenterna att äfven öfverse bibelkommissionens arbete. [2]

Men då detta skulle kräfva rätt lång tid och fördröja bibelns tryckande, och då härtill i landet rådde stor brist på biblar, så före-

[1] Se: Prästeståndets prot. d. 17 Nov. 1693. R. A.

[2] Kungl. br. d. 31 Okt. 1695. (Se: Handl. rör. utgifvandet af bibeln och psalmboken. R. A.)

slog biskopskonventet i en underdånig skrifvelse, som till konungen framlämnades den 25 November, att ***medan en grundlig revision företogs enligt 1691 års instruktion, en förbättrad edition i tjänligt format under tiden skulle uppläggas af 1618 års bibeledition.***

Förbättringen skulle bestå däri, att 1) tryckfelen rättades omsorgsfullt, 2) otjänliga ord utbyttes mot mera tidsenliga, 3) ett särskildt register skulle upptaga och uttyda sådana ord, som i synnerhet kunde vara svåra att förstå för invånarne i de nyförvärfvade provinserna samt för enfaldigt folk och den uppväxande ungdomen, 4) uteslutna verser och ord skulle insättas och öfverflödiga tillsatser borttagas, 5) dunkla uttryck skulle få förklarande noter, 6) parallelställen kollationeras och förökas, 7) nya förbättrade ordförklaringar och register upprättas öfver namn å personer, länder, städer, floder, mått, vikt o. s. v.

I ett bref af den 9 December 1695 gillar konungen detta förslag och uppdrager åt biskoparna och superintendenterna att utföra arbetet efter den arbetsfördelning, som de själfva föreslagit. [1]

Benzelius skulle draga försorg om att uteglömda ord insattes och utom texten tillkomna borttoges samt dunklare ställen förklarades med en not under kapitlet. Därjämte skulle han föra direktionen öfver hela verket, "så att ingenting vid denna editionen utan hans förordning och samtycke varder uträttadt. Skulle ock något vidare härvid desidereras, kommuniceras det med ärkebiskopen och teol. fakulteten i Upsala." [2]

---

[1] Biskopen i Linköping skulle förfärdiga registret öfver alla obrukliga ord jämte en lämplig förklaring till dem samt föröka parallelställena; biskoparne i Västerås, Wexiö och Göteborg och superint. i Hernösand skulle upprätta ett fullständigt register öfver »de förnämsta saker och lärostycken i bibeln, tagandes hvar sin fjärdedel af alfabetet»; biskopen i Lund skulle författa registret öfver alla nomina propria med deras förklaring; biskopen i Viborg skulle upprätta ett kronologiskt register till både Gamla och Nya testamentets historia, och superintendenten på Gotland skulle svara för korrekturläsningen, så att så få tryckfel som möjligt insmöge sig i den nya bibelupplagan.

[2] Kungl. bref d. 9 Dec. 1695. Se: Handl. rörande utgifvandet af bibeln och psalmboken. R. A.

Bibelrevisionen hade således inträdt i ett nytt skede och med en betydligt modifierad uppgift mot hvad förhållandet hade varit med den granskning, som påbjudits på grundvalen af 1691 års instruktion.

Det oaktadt gick arbetet fortfarande ytterst långsamt, och konungen skulle ej få sin i brefvet af d. 9 December 1695 så lifligt uttalade förhoppning uppfylld att snart få se arbetet färdigt, och med hans frånfälle den 5 April 1697 såg det ut, som om intresset för dess fullföljande skulle hafva ännu mera slappats. Till och med Benzelius började tröttna på att det aldrig blef något resultat, beroende detta till stor del därpå, att samarbete saknades mellan kommitterade. Och vid riksdagen hösten 1697 klagar han, att ehuru visserligen en del af arbetet blifvit till honom från biskoparna insändt, arbetets framåtskridande i sin helhet likväl onödigt hindrades, därigenom att "de, som hafva arbetat på indicibus rerum, brukat helt olika sätt och metod, så att, innan de kunde blifva lika, behöfdes en ny cura".

Benzelius synes hafva varit alldeles utledsen vid alla de bekymmer, han hade för bibelverket, och prästeståndets protokoll för den 15 November 1697 berättar, att när de öfriga ledamöterna af prästeståndet afträdt och endast biskoparna voro kvar, begärde Benzelius att blifva befriad från öfverinseendet öfver bibelns tryckande, "eftersom han tyckte sig ej kunna vara därtill sufficient". Men härpå fick han det svaret, att "det kunde ingen vidare komma därmed till väga".

Sedan Karl XII af ständerna på riksdagen 1697 förklarats myndig, utfärdade han ett bref af den 30 November s. å. till ärkebiskopen, biskoparna och superintendenterna, hvari han uppmanar dem att låta sig högst angeläget vara att skyndsammast möjligt befordra bibelverket till fullbordan, så att tryckandet må kunna taga sin början ju förr desto hellre.[1] Och i ett bref af den 20 April 1698 skrifver ärkebiskopen till konungen, att man med all flit ställt sig Kungl. Maj:ts bref af den 9 Dec. 1695 till efterrättelse och att arbetet var till största delen färdigt, men som boktryckaren ännu icke var hemkommen med stilar och papper och verket således icke kunde omedelbart befordras till trycket, så kunde tiden icke bättre användas än till bibelarbetets närmare öfverseende "till verkets

---

[1] Sv. Eccl. Handl. VI: 107. R. A.

bekvämlighet och jämnande". *Öfverinseendet af det hela var anförtrodt åt biskopen i Strängnäs, "uppå hvilkens försorg det nu beror, att verket väl och behörigen angripes och fortsättes».*

Det var ingalunda med lätt hjärta Benzelius under sådana förhållanden, som här ofvan skildrats, uppbar detta mindre behagliga ansvar, och hvad beträffar den ofvan omnämnda, i kungl. brefvet af den 9 December 1695 gifna, arbetsordningen, synes Benzelius för sin del hafva varit föga nöjd med densamma. Särskildt var enligt hans åsikt den där föreskrifna arbetsfördelningen orsaken till dröjsmålet med bibelns tryckande, enär den omöjliggjorde den enhetlighet och likhet i arbetsmetod, som för ett dylikt verk var erforderlig. Detta framgår af hvad han yttrar i ett till Kungl. Maj:t inlämnadt memorial af följande lydelse:

Oförgripliga tankar öfver den svenska bibelns edition i 4:o, den boktryckaren Henrik Keijser tänker utgifva.

I. Eftersom nödigt pröfvas, att den svenska bibeln blifver å nyo tryckt både för den brist, som är af nödiga exemplar, som ock för andra omständigheters skull, och att det med boktryckaren Keijser slutna ackord må hafva något eftertryck, synes vara bäst, att den bibliska edition i 4:o blifver utan dröjsmål befordrad, till dess någon annan edition med större fullkomlighet efter handen blifver inrättad. Lämnas alltså till höga vederbörandes mogna omdöme och närmare bepröfvande, om icke vid denna edition i 4:o må tagas i akt, det ock tillförene är fastställdt, att förra texten blifver oförändrad och att allenast

1) alla tryckfel och variantes lectiones afskaffas och det behålles, som med originaltexten pröfvas enligast;

2) några utslutna ord och meningar införas och några införda utslutas efter en däröfver ingifven lista, hvilken förändring kan ske antingen i texten eller eljes;

3) några gamla, mörka och otjänliga ord uttryckas genom några klarare och tydligare, hvilka sättas antingen i bredden eller ock under kapitlen ibland andra notas;

4) loca parallela revideras och förökas, så vida rummet kan tåla och andra omständigheter medgifva;

5) några glossæ eller notæ blifva på några ställen ändrade, somligstädes ock förmerade;

6) de præfationer uteslutas, som tillförene äro utmärkta och upptecknade;

7) kronologien, som finnes in margine, föres på a part blad, och jämte Lutheri anföres någon af de nyare;

8) registren inrättas, förökas och förbättras.

II. Denna edition kan förmodligen på sådant sätt befordras:

1) Någon dirigerar verket, hvilken det anbefalldt varder, och den hafver till hjälp 2 eller 3 goda assistenter, hvilka arbetet under sig fördela och föra till en riktig ordning, hafvandes de vissa tider och rum till sina sammankomster etc.;

2) när materien i riktig ordning blifver tidigt boktryckaren i händer ställd, så åligger honom med flit fortsätta arbetet, tidigt utfärda nödiga korrektur, 3 eller 4, dem i nogaste öfverse och rätta etc.;

3) en viss corrector därtill förordnas, som både förstår verket och är flitig och bekymmersam;

4) orthografien observeras, som i gustavianska editionen af år 1618 är vedertagen och i kyrkopsalmboken är någorlunda iakttagen;

5) om antalet af exemplaren, som uppläggas, och huru de förvaras, blifver genom vederbörande ackorderadt med boktryckaren. Dock bör med honom och hans betjänte betingas, att de ej låta något exemplar utan tillstånd komma i andras händer, förrän verket är färdigt och frihet är gifven det att utsprida.

III. Nödtorftigt underhåll förmodas underdånigst för dem, som arbetet skola uppvakta. Hvilket med underdånigste vördnad lämnas till H. K. Maj:ts nådigste förordning.

Detta memorial, som tydligen är skrifvet med Benzelii egen hand, saknar visserligen datum, men det ligger nära till hands att antaga, att det tillkommit närmast med anledning af ärkebiskopens ofvan omtalade bref till konungen af den 20 April 1698, och antagandet, att vederbörande tagit del af det samma, vinner stöd af ett Kungl. bref till Benzelius, i hvilket åt honom uppdrages att allt fortfarande föra direktionen öfver bibelverket och dess tryckande i regal kvart och i hvilket bref *samtliga* de i memorialet förekommande punkterna återfinnas och godkännas. Samtidigt uppdrogs åt Benzelius att föra direktionen öfver bibelverket "i anseende både till dess inrättande som ock till dess tryckande med det öfriga, som därtill kan höra, till dess att allt blifver fullkomligt och färdigt, till hvilken ände I ock hafver att utse och Oss i underdånighet föreslå tvenne eller trenne skicklige män, hvilka till eder lisa arbetet sins emellan måge kunna fördela och under eder uppsikt föra det till en riktig ordning, såsom ock en särdeles skicklig man, som både förstår verket och är flitig till att under eder vårdnad besynnerligen antaga

sig korrekturen jämte en, som därutinnan kan vara densamma till handa." [1]

Detta Kungl. Maj:ts uppdrag ställde sig Benzelius ofördröjligen till efterrättelse, och han skrifver, att han vill "med Guds hjälp underdånigast söka att efterlefva kungl. förordningen, såvida krafterna det vilja tillåta". Samtidigt är han äfven färdig med förslag till medhjälpare vid arbetet. "Till följe af Kungl. Maj:ts nådiga behag", skrifver han, "dristar jag mig att anmäla de nödiga medarbetare, som fordras till samma bibliska verks befrämjande, och hvad anbelangar själfva materiens anförskaffande, att bringa den i riktig ordning och behörigt öfverseende efter de i instruktionen anförda punkter, så förmenar jag, att jämte mig den delen af arbetet kan betjänas af fransyske pastore M. Nicolao Bergio [2] och en skicklig magister, Könic Halenio, [3] eller någon dess like. Är ock nödigt, att en notarius är

---

[1] Riksregistraturet den 18 Maj 1698.

[2] Nicolaus Bergius var född i Reval (året obekant), studerade i Upsala under den tid, Benzelius var professor därstädes, och blef genom hans hjälp till erhållande af ett kungl. stipendium satt i tillfälle att under fem års tid idka studier vid främmande universitet. Blef filos. mag. i Giessen 1684, pastor vid fransk-lutherska förs. i Stockholm 1687, svensk pastor i Narva och superintendent i Lifland samt prokansler vid universitetet i Pernau 1700. Död 1706. Stort uppseende väckte hans giftermål med en fröken Oxenstjerna, hvilket parti ansågs som en »mesallians» och vållade högadeln mycken ond blod. Efter hennes död ville t. o. m. hennes egen släkt, att hon skulle begrafvas i tysthet liksom en själfspilling. Hennes efterlefvande make skref 1704 en »Kort beskrifning af then högvälborna frus, fru Christiana Juliana Oxenstjernas, lefvernes lopp», ett rätt märkligt bidrag till tidens odlings- och sedehistoria. (Nord. Familjebok).

[3] Könic Laurentius Jonæ Halenius var född 1654, blef magister i Upsala 1682, legationspredikant i Ryssland 1684, lektor i grekiska vid Gefle gymnasium 1690, kyrkoherde i Söderala i Helsingland 1693, kontraktsprost 1711. Död 1722. Han var känd för stor lärdom, i synnerhet i de gamla språken, och af hans arbeten har hans stora bibelkonkordans i tre folioband »Nya testamentsens svenska och grekiska concordantier» (1734—42) vunnit mycket erkännande. Denne Halenius

vid handen, som sköter 'acterna' och andra nödiga beställningar till verkets befordran. Men hvad anbelangar publikationen af samma verk, med befrämjande till och under trycket, bekymmersamt korrigerande, ortografiens iakttagande samt exemplarens skötande, sedan de aftryckta äro, till dess bestyrande kunde brukas sekreteraren Lillieblad, om så skulle behaga, och honom till hjälp förordnas den vanliga korrektoren Carl Wiström, efter såsom han vid det arbetet är van och kan vara vid handen. — — — — — — — — —".

Detta Benzelii förslag blef genom ett Kungl. bref af den 23 Maj 1698 till alla delar bifallet. [1]

Det var i sanning ett ömtåligt uppdrag, som nu lagts i Benzelii händer. Tanken på en grundlig bibelrevision var af skäl, som ofvan anförts, kastad öfver bord, men därför ville Benzelius ingalunda vara med om en blott ny upplaga af 1618 års bibel, och det har varit ett förhastadt omdöme, då man sagt, att Benzelius envist satte sig emot alla förslag om revision. Denna beskyllning, som riktats åt orätt håll, drabbar närmast ärkebiskop Svebilius, hvilket framgår med all önskvärd tydlighet af den korrespondens, som i denna fråga fördes emellan honom och Benzelius. Sedan denne fått Kungl. Maj:ts ofvan omnämnda uppdrag att dirigera bibelverket, anser han försiktigheten bjuda, att, innan tryckningen företogs, fråga ärkebiskopen till råds rörande de förändringar, som han själf ansåg vara af behofvet påkallade. Men äfven de allra ofarligaste förslag möttes af denne med ett bleklagdt "nej" eller i bästa fall af undanflykter och hänvisning till Kungl. Maj:ts "constitutorium".

Till belysande af detta må exempelvis anföras Benzelii skrifvelse till ärkebiskopen af den 18 Oktober 1698 och den senares svar på de däri framställda frågorna.

Benzelius skrifver: "E. Högvördighet är nogsamt kunnigt, huru H. Kungl. Maj:t har i nåder behagat förordna, att, imedlertid någon fullkomligare edition af vår svenska bibel blifver af vederbörande

---

var son till kyrkoherden i Bergsjö Jonas Jonæ Halenius och sonson till Jonas Oestani Hallenius, likaledes kyrkoh. i Bergsjö och gift med Anna Kenicia, dotter till birkekarlen Kônic Olofsson i Baggeböle och halfsyster till ärkebiskop Petrus Kenicius. (Nyström: Upsala Stifts Herdaminne).

[1] Se: »Diverse handl. rörande bibelns utgifvande i tryck». R. A.

utarbetad, den in folio skulle utgå, måtte det omtalta 4:o formatet blifva upplagdt till att sålunda förekomma det mangel, som förspörjes vara på exemplar, och det sålunda, att den vanliga bibliska texten blifver i närmaste måttan behållen, undantagandes några ställen, som nödvändigt synas behöfva ändring, loca parallela i större antal och riktighet anförda, notæ öfversedda och i något förmerade, registren bättre inrättade, med hvad mera, som kungl. constitutorium anbefaller. I hörsamt följe af denna Kungl. Maj:ts befallning, den jag ej kunnat undgå, har jag med en och annan medarbetare bort taga verket under händerna och allaredan efter görligheten skaffat någon andel af materien i beredskap, när den utsedde boktryckaren Henric Keijser skulle den påfordra. Men eftersom därvid ett och annat förefaller, som behöfver fleres mogna betänkande, tager jag mig den dristigheten att något däraf E. Högv. anmäla jämte tjänstlig begäran, [att] E. Högv. täckes häröfver meddela dess goda råd". De punkter, rörande hvilka Benzelius önskar goda råd, äro sex till antalet. Den första lyder: "Eftersåsom de summarier, som finnas i våra folio- och kvarteditioner, synas icke så väl förnöja verket, helst i dem icke utmärkas partes capitum, som dock böra blifva utmärkta antingen i summarierna eller i bredden, om icke bättre skulle vara att antaga Winariensium summarier, hvilka endels äro lättare och dessutom gifva kapitlens fördelningar vid handen?"

På denna fråga svarar ärkebiskopen i sin skrifvelse af den 25 Oktober 1698, att han ansåg det "betänkeligit till en sådan förändring samtycka, då Kungl. constitutorium därom *expresse* förmäler och innehåller i § 2, att den editionen skall efterföljas, som a:o 1618 efter konung Gustaf Adolfs befallning utgick, och uti § 9 står, att summarierna skola behållas och, om ske kunde, blifva något accuratare; därtill med kommer ock detta: emedan förnäma och lärda män hafva dem utarbetat och de äro *auktoriserade* af en så stor konung, länge varit i bruk och äro för de enfaldiga nyttiga, som intet kunna så allt fatta capitum contenta, som de i breviario korteligen införas, synes tryggast att blifva vid regulas constitutorii, så hafver ingen däruppå att tadla, utan ansvaret kommer då på flere. Dock tyckes mig mycket väl och nyttigt vara, att partes capitum utmärkas och in margine utsättas; de andra repetitionerna, som

finnas igen uti summarierna, kunna i dess ställe utlåtas". Detta svar är betecknande för ärkebiskopens hela åskådning och förklarar i ej ringa mån, hvilka svårigheter Benzelius hade att kämpa med vid detta arbete, där det gällde att skickligt lotsa sig fram mellan Svedbergs Schylla och det ultra-ortodoxa prästerskapets Charybdis, representeradt af den gamle ärkebiskopen, hvars hållning kännetecknas af beundrande vördnad för det gamla, fruktan för att stöta en stark opinion bland prästerskapet och ängslan för att påtaga sig något som helst ansvar. I samma anda, i hvilken den första frågan besvarats, blef äfven svaret på de öfriga. Så t. ex., då Benzelius i punkt 2 erinrat om att Kungl. Maj:ts constitutorium fordrar, "att några nödiga loca omissa böra tagas i betänkande och några utom texten inkomna utlämnas" samt anhåller såsom "högst önskeligt", att ärkebiskopen ville "gifva några sådana rum vid handen, som nödvändigt behöfva förändring", får han till svar: "Att gifva några sådana vid handen, som sådan ändring behöfva, det kan man ej så snart komma till väga, utan lära de samma af dem, som sådant under händerna haft, vara utmärkta." I den sjätte punkten säger Benzelius: "Huru svenska språkets terminationer och ordens ortografi blifva inrättade, åligger väl dem [att] draga försorg om, som för publikation af verket böra vara bekymrade. Likväl eftersåsom det under tiden lärer blifva en communis labor, alltså behagade E. Högv. gifva några påminnelser vid handen, som kunna facilitera verket bland de åtskilliga omdömen, som därvid förefalla. Det är väl påmint, att den stil och skrifart skulle behållas, som finnes in editione Gustaviana de a:o 1618, men den synes ofta och på margahanda sätt vara kommen utur bruket." På detta svarar ärkebiskopen: "Terminationes casuum, generum, numerorum, modorum etc. synas uti det svenska språket böra behållas, eftersom de uti våra förriga Biblier brukas, och orthographia jämväl uti det mesta ställas efter som den finnes in editione Gustaviana, hvarom ock herrar biskoparna tillförene hafva öfverenskommit — — —." Detta var icke mycket uppmuntrande för Benzelius, och hans vördsamma anhållan, att ärkebiskopen med stödet af sin auktoritet ville "facilitera verket" och gifva det "all möjlig befordran" skjuter denne ifrån sig med de fromma slutorden i sitt svar: *»Högste Gud felicitere edert före-*

hafvande och främje edra händers verk till sitt heliga namns ära och församlingens bästa — — — —." [1]

Det har sitt särskilda intresse att följa den långsamma gången af detta bibelarbete, hvarigenom man får en inblick i de svårigheter af allehanda slag, mest dock ekonomiska, som ställde sig hindrande i vägen för arbetets snara bringande till fullbordan. Dessa svårigheter voro icke minst framkallade däraf, att konungen befallt, att bibeln, som ursprungligen var bestämd att tryckas i kvartformat, nu skulle tryckas i folio, hvarefter dock sedan aftryck skulle göras i mindre format.

Att Benzelius icke hade någon skuld i arbetets förhalande och att han hade att kämpa med många motigheter, som han själf ej hade makt att besegra, framgår ytterligare af hans bref till grefve Carl Piper. I ett af dessa säger han — sedan han förklarat anledningen till att han på några veckor måst resa till Strängnäs, nämligen viktiga konsistoriiärenden, frågor rörande det nyss hållna prästmötet, om gymnasiet och skolorna m. m. — att bibelns tryckande däraf icke fördröjts, enär han före sin afresa ordnat om dess oafbrutna fortgång. Däremot klagade han öfver att statskontoret ej utbetalade några som helst medel, så att kommitténs ledamöter hade svårt att längre uppehålla sig i Stockholm. Han visste väl, huru svåra tiderna voro, "men så vore ock beklagligt, om detta heliga verket skulle blifva hindradt, där dock själfva revisionen kunde innan några få månader blifva förrättad, undantagandes hvad registrets reviderande och andra små adpertinentier kunna fordra". Med bibelns tryckande hade man redan kommit så långt, att de historiska och poetiska böckerna voro färdigtryckta och profeterna under trycket, så att ungefär halfva bibeln var färdigtryckt. [2]

Allt eftersom arbetet fortskred, underrättade Benzelius Kungl. Maj:t därom genom ett detaljeradt memorial öfver hvad som åtgjorts, och han tröttnade aldrig att hålla höga vederbörande vakna

[1] Se: Handl. ang. den s. k. Karl XI:s bibelöfvers. 1683—1700. L 27. U. K. A.

[2] Brefvet är dateradt d. 25 Juli 1700 och finnes i S. K. till Kungl. Maj:t. R. A.

med afseende på deras skyldigheter. Och att arbetet ej afstannade, utan gick framåt, om det också gick långsamt, torde i främsta rummet hafva varit Benzelii förtjänst. Den sega ihärdighet, som alltid hade utmärkt honom, skulle äfven nu till sist krönas med någon framgång, och i ett "*underdånigt memorial angående det under trycket varande bibliska arbetet, ingifvet den 8 April 1701*" te sig Benzelii förhoppningar litet ljusare — åtminstone hvad själfva bibeltexten angår — om också svårigheter på områden, öfver hvilka Benzelius icke var herre, fortforo att hopa sig. Detta *memorial* har följande lydelse:

Ett underdånigt memorial angående det under trycket varande bibliska arbetet, ingifvet 8 April 1701.

1. Angående bibliska textens och dess anhörigheters revision och inrättande, är därmed kommet till ändskap i anledning af Kungl. Maj:ts däröfver utfärdade constitutorio, så att samma verk kan vid påfordran extraderas till trycket. Ännu återstå några appendices, som i synnerhet äro tvenne indices biblici, den ena doctrinalis och den andra historicus, hvilka af andra förnäma män äro uppsatta, men böra ånyo öfverses, alla allegationes, som äro af ett stort antal, efterslås, pröfvas och insättas efter den nya editionen. Dessutom är ock under händerna chronologia biblica, som ånyo skall uppsättas. *Item* en lista eller förteckning af gamla svenska ord, som i bibeln äro behållna, och deras korta uttydning. *Item* några andra register och anteckningar, som med sådana editioner pläga följa och befordra bibelns läsande. Härtill hörer ock det företal till denna editionen, som utvisar alla de förra svenska editionernas tillfällen, art och beskaffenhet och hvad i denna är tillgjordt. Till dessa styckens förfärdigande har Ers Kungl. Maj:t i nåder förunnat förlängning af vanliga subsidier på tvenne kvartaler, hvaraf det ena allaredan är tilländalupet. Och vill man bemöda sig att hvad återstår skall kunna föras till ändskap, innan den föresatta tiden exspirerar. Dessa appendices hade ock före detta kunnat vara i beredskap, om icke man hade för mycket blifvit hindrad af korrekturerna, helst då, när flera pressar brukades och trycket befordrades med all makt.

2. Hvad anbelangar den heliga bibelns tryckande och utfärdande, så är därmed kommet till in mot ändan af Gamla testamentet. Hade ock hela bibeln nu snart kunnat vara aftryckt, så framt tryckeriet fått hafva sin gång och varit försedt med papper. Men eftersom boktryckaren Keijsers änka ej varit så lycklig att under närvarande svåra tider få uppnegotiera emot pantsättande af sin fasta egendom en summa penningar till pappers införskaffande från främmande land, hvartill hon berättar sig behöfva 15,000 eller 16,000 daler koppar-

mynt, ty har med tryckeriet måst gå något långsamt, på det gesällerna, som blifvit vana vid verket, någorlunda kunnat hållas kvar, till dess papper skulle ankomma. Men eftersom änkan ännu ej kunnat skaffa sig penningar, och ibland annat hennes illvilliga hjälpa ock till att minska hennes kredit, ty lärer nu innan kort med tryckandet alldeles stanna och betjänterna skingras, icke utan stor olägenhet, afsaknad och äfventyr, både i anseende till det, som aftryckt är, så väl som det, ännu är otryckt. Skulle änkan vara så lycklig och innan kort erhålla några medel och kunna införskaffa papper, så torde ändå vara förhoppning om verkets fullbordan. Men vid slutet däraf fordras ändå någon omkostnad till titelbladets zirat, till några landkartor och afritningar, som pläga brukas vid slika editioner, och för dem, som något vilja förstå, äro förnöjeliga. Herr sekreteraren Lillieblad kan vid påfordran härom gifva närmare förslag, om så skulle godt synas, att någon omkostnad må här vidgöras. Eftersåsom Ers Kungl. Maj:t har vid detta heliga verkets befrämjande visat all kunglig nåd och bevågenhet, har jag icke kunnat underlåta detta underdånigast anmäla och lämna till närmare bepröfvande —
— —[1]

Detta memorial inlämnades till kungl. rådet, som enligt Benzelii i detsamma gifna anvisning ofördröjligen infordrade från sekreteraren P. Lillieblad kostnadsförslag på bibelkartor m. m. till kyrkobibeln in folio. Denne inkom med sitt förslag den 15 April, och belöpte sig detta på 600 riksdaler, för hvilka skulle anskaffas titelblad med tjänliga ornamenter, konungens porträtt, karta öfver Palestina med stammarnas gränsområden, karta öfver ökenvandringen, karta och ritningar öfver Salomos tempel samt afbildningar af tempelkärlen o. d. och slutligen kartor öfver Kristi och apostlarnas resor.

Ofvanstående *memorial*, åtföljdt af Lillieblads kostnadsförslag samt en jämmerlig skrifvelse från boktryckaren Keijsers änka[2] öfver-

---

[1] Se: Handl. rörande utgifvandet af bibeln. R. A.

[2] Stormäktigste, allernådigste konung!

För den kungliga nåd, som Eders Maj:t allernådigst har behagat visa mig, fattig änka, och mina många faderlösa barn till det heliga bibelverkets begynnelse och fullbordan, kan jag aldrig tillfyllest underdånigast betacka, ty hon är så stor, att hon bör af mig, mina barn och barnbarn, så ock af alla Eders Maj:ts trogna undersåter, efterkommande och hela den ärebara världen med djupaste underdånighet evärdeligen

sände kungl. rådet den 4 Juni till konungen, som då hade sitt högkvarter i Lais, hvarjämte rådet, med tillstyrkan af det begärda an-

---

vördas, prisas och berömmas. I anseende till en så hög kungl. nåd, drager jag väl fruktan att upptäcka hvad mig om hjärtat ligger; men som all min och mina barns timliga välfärd perikliterar, har jag den fasta förtröstan samt underdånigste tillförsikt och begäran, att Eders Kungl. Maj:t med nåde täcktes anse:

1:o) Att min salig man Henrik Keijser och jag användt all vår och våra barns lösa egendom till det heliga bibelverkets fortsättande och har nu vidare måst förskrifva till riksens ständers bank all befintlig fast egendom i hus och gårdar, tomter och kvarnar emot 15,000 dl. kopp.mts lån med intresse däraf till det pappers uppköpande, hvilket foliantbibeln fordrar öfver, än som till kvarten har kunnat behöfvas.

2:o) Att min salig man och jag underdånigst förskrifvit oss till Eders Maj:ts högst salig herr fader, glorvördigst i åminnelse, att trycka bibeln in 4:o emot ett mycket knappt betingande af 20 dl. kopp.mt exemplaret, till hvilkets fullgörande min salig man, både åldrig och sjuklig, reste ut och beställde nya stilar af allehanda slag, karmar, linier och allt hvad som därtill fordras, samt ock så mycket papper, som till kvarten kunde behöfvas. Huru länge öfver tiden han dröjde, hvad omkostnad han gjorde på den resan till sitt och tvenne personers uppehälle, är allt för långt att utsäga; uti hvad sjönöd och lifsfara han ock var, vet Gud bäst, och många skola kunna betyga, huru stora växlar jag måste göra den ena tiden efter den andra och måste dessutom

3:o) underhålla och förnöja de många införskrifna gesäller och arbetsfolket med säng, kammare, spis och löningar förut i hela fem fjärdedels år, innan som de kommo fullkomligen att begynna arbeta, hvilket arbete, Gudi ära, har gått både fort och lyckligen, intill dess för en månad sedan allt det till kvartbibeln beställda papperet var uttryckt, hafvandes fuller längst förut, ett år sedan, underdånigast gifvit tillkänna, att en stor kvantitet papper ännu fordras, och emellertid med största flit sökt att få uppnegotiera penningar därtill; men tiden är blifven så utdragen, att verket nu en tid måste ligga still. Ty

4:o) när Eders Kungl. Maj:t allernådigst täcktes befalla, att formatet skulle ändras till en foliant, halfparten större, då ändrades ock allt arbetet och alla omkostningar, så att allena öfverskottet till papperet

slaget till bibelns "zirat", för sin del hos konungen hemställde, "om icke kyrkorna, utom de före detta till själfva bibelns inlösen utlagda 20 dr. kpmt., proportionaliter måge utbetala så mycket, som till

---

fordrar 15,000 dl. kopp.mt, hvarmed följt stort besvär, tidspillan och utgifter, förrän de penningar i dessa besvärliga tider kunde fås; måste ock stilarna, som voro uppsatta till kvarten, afläggas igen och mycket uti tryckeriet förändras, icke utan stor omkostnad; men själfva fundamenterna, som äro tre stycken af halfannan finger tjock mässing, ramarna, alla linier och däcklarna etc. göras helt ånyo, förutan hvad arbetsfolket till uppehälle och aflöningar, icke allenast till den tiden detta öfverskottspapperet kan komma hit, på hvilken de åter måste uppehållas och lönas, fast de intet arbete hafva, utan ock medan hela detta öfverskottet utarbetas, hvilket allt man alldeles varit fri för, om bibeln har blifvit tryckt in 4:o. Ty det är klart, att medan 4 ark in folio kunna infattas på 3 ark in 4:o, så hafva ock 4 delar af bibeln gått ut på de 3 delar eller 1,500 ris papper; men såsom nu återstår fjärdedelen af bibeln, så fordras ock en fjärdedel papper till, som är 500 ris. Eljest har Eders Maj:t allranådigst behagat lägga till mot 40 exemplar skrifpapper två exemplar på pergament, hvilket pergament så stort arbete fordrar som 40 exemplars aftryckande på papper, hvaraf ock stilarna mycket nötas och förskämmas. Och ehuruväl

5:o) Min salig man och jag hafva underskrifvit att vilja trycka bibeln in folio för de 6,000 rd:s augment, omöjligen kunnande tänka, att så mycket papper och stora utgifter därtill skulle fordras, så förmodar jag dock och beder allraunderdånigst, att den underskriften hellre allranådigst måtte tagas för ett bevis till vår välvillighet än för ett skäl till det, som kan lända mig och mina barn till ruin och undergång, helst medan min salig man var så intent att befordra det gudeliga verket, att han icke aktade, huru mycket det måtte kosta, allenast han efter Eders Kungl. Maj:ts allranådigste vilja kunde visa sin underdånigste välvillighet. Nu medan

6:o) denna foliantbibeln är med rent och skönt tryck samt godt, hvitt och så stort papper, att ingen af alla de biblar, som i Sverige upplagda finnas, äro af den storleken, utan denna goda tu finger längre och så i proportion bredare än konung Gustaf Adolfs (glorvördigst i åminnelse), som förmodligen lärer vara den största och således fordrar

kopparstyckernes inlösen erfordras, hvilket för kyrkorna lärer falla så mycket drägligare, som det sig mycket ringa bestiger, och de i stället för en bibel in quarto undfå en i regal folio och således mer än dubbelt värde för deras utlagda penningar.“ [1]

Härpå svarade konungen i en skrifvelse från lägret vid Bingen af den 19 Juni 1701, kontrasignerad af C. Piper, att han redan den 30 April med anledning af Keijsers änkas klagan beordrat statskontoret att mot nöjaktig säkerhet till änkan utleverera så mycket af de medel, som af konsistorierna inkasserats till bibelns inlösande

---

större omkostnad, alltdärför, medan ingendera af de 4 foliantbiblar, som tillförene upplagda äro, hafva för dess stora omkostningars skull kunnat säljas under 60 dr. kopp.mynt, så flyr nu till Eders Maj:t jag, fattiga änka, med alla mina faderlösa barn, allraunderdånigst upptäckandes, huru med detta heliga bibelverket förevetter(?) och för Gud och min salighet att bekänna, det all vår lösa egendom är satt däruti som ock nu all den fasta därför pantsatt och äfventyrat, jag då i anseende till allt detta måtte få en skälig betalning för hvart exemplar, att jag genom all min egendoms tillsättande och otaligt därhos följande besvär icke må med mina barn ruineras eller taga någon skada, afvaktandes häruppå med tårar och hjärtans tillförsikt Eders Maj:ts allernådigste bönhörelse

Allranådigste konung
Eders Kungl. Maj:ts
allerunderdånigste undersåte
Cathrina Höök
Sal. Keijsers änka.

[1] Den 4 December 1696 hade Kungl. Maj:t meddelat boktryckaren Henrik Keijser privilegium att upplägga bibeln i »regal kvart» och därför af kyrkornas medel få uppbära 20 daler kopparmynt för hvart oinbundet exemplar. Men alldenstund Kungl. Maj:t sedermera funnit för godt och tjänligt att upplägga bibeln i folio, åtog sig Keijser detta mot det, att han för det öfverskjutande papperet erhöll i ett för allt sex tusen daler kopparmynt. (Denna sista skrifvelse är daterad d. 5 Maj 1699 och finnes i U. D. A). Detta Keijsers åtagande synes hafva varit förhastadt, att döma af änkans klagoskrift till konungen (se not 2 sid. 201), enligt hvilken Keijser härigenom uppgifves hafva ådragit sig en förlust på ej mindre än 9,000 dr.

för kyrkornas räkning, som erfordras till inköp af papper. Nu förklarar sig konungen ytterligare vilja låta befallning afgå till statskontoret att, för den händelse inga sådana bibelpenningar skulle finnas inne, af andra medel söka hjälpa änkan med så mycket penningar, som hon behöfde till papper.

Åfven skulle statskontoret i god tid utbetala de 600 Rdr., som erfordrades till titelvignett och kartor, "efter som Wi oss bemälte omkostnad jämväl vilja påtaga".

Huru stor penningbristen i statskassan var, framgår äfven däraf, att så jämförelsevis obetydliga belopp som kommitterades arfvoden icke kunde, såsom vederborde, utbetalas, och Benzelius, som var förstyre för det hela, fick i första hand mottaga klagomålen och hade sedan den mindre behagliga skyldigheten att föra dem vidare till höga vederbörande. Upprepade gånger framställer han underdåniga påminnelser härom, men oaktadt konungen befallt, att arfvodena skulle utbetalas, visar det sig, att detta var lättare sagdt än gjordt.

På grund af Benzelii klagomål hade konungen beordrat statskontoret att utanordna medel till dem, som hade inseendet öfver det nya bibeltrycket, så att, såsom orden föllo sig, "bemälte deras underhåll oafkortadt komma till godo, såväl för förlidet år, i fall ännu något vore innestående, som ock till dess att bemälte verk kan blifva fullbordadt".[1] Men denna konungens befallning tycks icke hafva ledt till önskadt resultat; ty den 17 Oktober klagar Benzelius fortfarande i ett bref till kanslern, grefve C. Piper, att "subsidierna" åt bibelkommissionen icke hade utbetalats[2], ja, ännu den 23 Januari 1703 gör han i ett nytt bref till grefve Piper påminnelse om kommitterades arfvoden, enär på öfver ett och ett halft års tid "är ingen penning utfallen, fast mer några restantier innestående af de förriga åren". Åfven beklagar han sig här öfver att S:t Katarina församling i Stockholm, af hvilken man hyrt ett hvalf i kyrkan till förvaringsplats för bibeltrycket, oaktadt gjorda påminnelser ännu hade att fordra 400 dr. kopp.mt. af den kontrakterade hyran. Men han har också hugnesamma underrättelser att gifva. "Tryckandet af bibliska texten", säger han, "är i dessa dagar tillända fördt,

[1] Se: Riksregistraturet den 29 Maj 1702.

[2] Upsala kanslersämbetes handlingar. R. A.

registren och några andra appendices fordra ännu några månader, då ock företalet, som berättar beskaffenheten af denna edition, skall med Guds hjälp blifva förfärdigadt. Emellertid arbetas ock på landskartor och annor zirater, hvarvid sekr. Lillieblad jämte korrektorerna har sin flit ospard. De andra mina medarbetare äro för längst lediga från samma arbete." [1]

Sedan det nu ändtligen kommit så vida, att bibeln var färdigtryckt, mötte emellertid nya motigheter, nämligen huru medel skulle anskaffas till *inbindandet* af kyrkoexemplaren. Att en i våra ögon så obetydlig utgift skulle förorsaka svårigheter, bevisar bäst, huru ondt om penningar det vid denna tid var i landet. Den 27 Maj 1703 skrifver Benzelius till kanslern: "Huru blifver med kyrkoexemplarens inbindande, måste man lämna till tiden. Eders Exc. månde väl en gång vid begynnelsen af arbetet nämna, att H. K. Maj:t vorde med nåder anseendes verket och låta inbindandet ankomma på sin omkostnad. Om det vid detta tillfället står att förmoda, vet Eders Exc. bäst eftertänka. Kungl. senaten berättas hafva fått några ordres härom, men jag vet ej ännu dess egentliga innehåll." [2]

Att konungen emellertid glömt sitt halfva löfte, och att man icke ansett tiden vara rätt lämplig att påminna honom därom, kan man förstå af ärkebiskopens bref till universitetskanslern af den 3 September 1703, i hvilken han om denna sak yttrar: "Hvad inbindandet anbelangar, förnimmes vara Kungl. Maj:ts nådiga vilja, att stiften draga försorg om kyrkoexemplaren." Samtidigt framställer han äfven till kanslern en förfrågan, "om ej anständigt är, att den bibliska editionen skall dediceras H. K. Maj:t". [3]

Att penningbrist var ett stort hinder för biblarnas utdelande till församlingarna, i det att därigenom inbindningen fördröjdes, är således alldeles odisputabelt, men att denna omständighet *ensam* skulle vålla ett dröjsmål af ännu två år, är knappast möjligt. Visserligen berättas det, att fattigdomen i landet vid denna tid var så stor, att ämbetsmännens verksamhet upprepade gånger varit nära

[1] Upsala kanslersämbetes handl. R. A.
[2] Upsala kanslersämbetes handl. R. A.
[3] Upsala kanslersämbetes handl. R. A.

att afbrytas af brist på papper och pennor, men i dylika berättelser ligger det ej så litet öfverdrift, och hvad nu särskildt beträffar hindren för bibelexemplarens inbindande, så äro nog dessa delvis att söka på helt annat håll. Benzelius antyder äfven sådana upprepade gånger i sina bref. Dels misshälligheter mellan korrektorerna, dels ovilja från flere håll mot bibelverket i dess helhet antydas hafva varit samverkande orsaker till det annars oförsvarliga dröjsmålet. I ett bref till P. Lillieblad skrifver Benzelius den 8 Oktober 1704: "Jag tackar för gunstig kommunikation af förefallande ärender, men beklagar de olägenheter, som det heliga verket emot sitt förvållande framgent är underkastadt. Jag fruktar, att om icke från högre hand därpå skaffas boten, torde exemplaren stanna under en långsam hvila. Gärna hade jag vidare möda ospard, men tyckes kunna se, att jag litet därvid uträttat, helst jag ock ej hinner sådana vidlyftigheter behörligen uppreda under de mig ofta tillstötande opassligheter. Det är beklagligt, att kyrkoexemplaren så högt stegras emot sal. Keijsers egen förskrifning med dess hustrus vetenskap och samtycke, så att om verket hade blifvit riktigt förebragt, hade hon ej kunnat nå samma sitt ändamål, det ock förmodligen lärer visa sig i sinom tid. Emellertid måste kunglig förordning vara oss till lag, fastän somliga kyrkor ej hinna utbetala augmentet och sålunda förlora sitt förr gjorda förskott. Angående inbindningen hafva konsistorierna tillförene däröfver gifvit efter befallning sitt betänkande. Änkan måste vara utur sinnet kommen, om hon begär att få inbinda alla kyrkoexemplaren, det hon på många år intet kan prestera. Än svårare är det, om hon skulle få efter behag förhöja värdet af samma inbindning. Consistorium ecclesiasticum här i Upsala har på stiftets vägnar att fordra 226 exemplar, tänker ock att lämna änkan till en begynnelse 20 à 25 exemplar, som skola vara färdiga inom en viss tid, och när de afhämtas, skola penningarna följa efter det värde, som med andra betingas. Det står att förnimma, om hon sig till sådant bekvämer. I det öfriga inlåter man sig med andra, som sig bäst göra låter. Kan för somliga kyrkor besparas omkostnaden, att bladen ej förgyllas, utan besättas med annan färg, så är det väl, förgyllningen kan i kyrkorna intet länge vara; mera vore nödigt, beslag komme på hörnen, som jag tycker. Hvad anbelangar kopparsticken, som strax hindra inbindningen, så vet herr sekreteraren själf att sig däröfver

förklara och huruvida de medel, som än rekvireras, kunna anskaffas. Om så illa skulle vara, att därtill föga 'adparence' finnes, så borde efter mitt tycke exemplarens extraderande och bindande därför intet hindras. Såsom herr sekreteraren berättar, att ett antal är färdigt, så finnas väl de kyrkor, som dem gärna inlösa, allenast man får veta, huru många de äro och hvad närmaste priset är, eller om det stannar vid det, som förr har varit angifvet. Jag har nu yttrat mina tankar öfver detta verket och hör gärna, om herr sekreteraren har något att påminna eller om kungl. kanslikollegium gör häröfver någon förordning. Om exemplaren blifva länge så liggande, fruktar jag, att några nya irringar åter komma på bane. Om den *Anonymus*, som har utfärdat uträkningen, ville visa sig och verificera sin räkning, så gjorde han en nyttig gärning, men nu hålles det af de andra för ett 'pasquill'." [1]

Öfver den oenighet, som uppstått mellan Lillieblad och Wiström och som menligt inverkade på bibelverket, klagar Benzelius i ett bref till grefve Piper den 25 Januari 1705. "Bibeln har nu 1 $^1/_2$ år varit af trycket färdig, men ännu ej kunnat till stiften utdelas, utan sådant blifvit hindradt genom några skadliga differentier, som uppkommit mellan dem, som haft tryckeriet under sina händer, isynnerhet sekreteraren Lillieblad och correctorem ordinarium Wiström. [2]

---

[1] Diverse handlingar rörande bibelns utgifvande i tryck. R. A. Den här omnämnda kritiken bar titeln: *Anonymi seu incerti auctoris oförgripelige observationes angående den svenska bibelens version, som för några år sedan äro utspridde och vunnit åtskilligt omdöme till nu så års 1699.* Det blef snart kändt, att denne Anonymus var ingen annan än just censor librorum Peringer Lillieblad, som själf var en af medarbetarne vid bibeleditionens utgifvande. Denna kritik, som veterligen aldrig blifvit tryckt in extenso, innehåller 14 punkter, i hvilka bibeleditionen mycket skarpt klandras.

[2] Att Benzelius ansåg största skulden härför ligga hos Lillieblad, framgår däraf, att han upprepade gånger i bref till kanslern uttalar sig med beröm om Wiström för det trägna och mödosamma arbete, han haft med bibelkorrekturet, och rekommenderar honom till nådig hågkomst, »när något honom anständigt förefaller.» (Se bref till grefve Piper den

Häraf är händt, att exemplaren ej kunna utdelas, inbindningen ej kommit till någon riktighet, bibliska kartor, dem Lillieblad har haft under händerna, intet kommit till någon färdighet, utan blifvit tid efter annan förändrade. Af samma dröjsmålet kommer, att arbetet förfaller under omildt omdöme, såsom vore det intet riktigt och ej värdt att inlösas för så många pengar, hvartill Lillieblad märkeligen har hulpit genom en sin vidlyftiga libell, nyligen i kansliet ingifven, i hvilken han uppräknar ett stort antal af inkomna tryckfel, som han själf och hans medarbetare äro vållande till, dock somliga af ganska ringa värde. Jag har skyldigast velat sådant rätta och förekomma deras oväsende, men har ej kunnat något därvid skaffa för närvarande mitt sjukliga och bedröfliga tillstånds skull, som har hindrat, att jag nu på två års tid ej fått komma till Stockholm. Kungl. kansliet har nyligen kommunicerat mig sekr. Lillieblads anmärkningar med påminnelser, jag ville därvid utsöka, hvad anstötligast vore, men jag kan mig därvid intet finna, utan tycker vara skäligt, att criminationerna, som härröra af correctorum eget förvållande, komma ock på deras egen räkning tillika med den skada, som verket däraf tager, det jag dock fruktar lärer blifva allt för stort. Jag har ej bort underlåta något häraf till Eders Exc. beröra, *efter såsom jag väl kan tänka, att ock andra berättelser inkomma. Men lärer i längden finnas, att härvid visar sig mycken 'petulence' och egenvillighet, den jag gärna önskar kunna af mig rättas, men måste säga med Job: Min ande är svag, och grafven är för handen.*" [1]

---

21 Oktober 1703 och den 25 Maj 1704 i Upsala kanslersämbetes handl. samt i Upsala konsistorii skrifvelser till Kungl, Maj:t, i R. A.)

[1] Benzelii egenhändiga brefkoncept i Handlingar rörande Sveriges civil- och kyrkohistoria. Historia 46 i L. S. B. Lillieblads anmärkningar blefvo icke ovederlagda, ehuru det ej skedde förrän 1711 i en försvarsskrift, kallad: »Then Swenska Bibliska uttolckningens förswar emot Anonymi 1699 utgifne oförgripeliga Observationer.» Såsom författare till denna skrift uppgifves dels prosten Lorents Hallenius i Söderala i Helsingland, dels den yngre Gezelius, hvilken sist nämnde torde hafva varit den rätte. — Hvad den här ofvan ofta omnämnde Lillieblad beträffar, hette han egentligen Gustaf Peringer och var född i Strängnäs 1651, kom 1671 till Upsala och ägnade sig åt studiet af

Man kan knappast undra på att den gamle ärkebiskopen [1] kände sig både bitter och missmodig öfver alla dessa motigheter, som till icke ringa del hade sin orsak i medhjälparnes ovillighet och afundsmäns intriger, helst som med de många åren hans hälsa blef allt mera vacklande. Men ingen fanns, som ville eller kunde träda i hans ställe, och den gamle kämpen måste ensam kämpa striden till slut. I sina rapporter till kanslern, hvilka nästan få karaktär af utdrag ur dagboksanteckningar, underlåter han emellertid icke att påpeka, hvar skulden ligger. Den 7 Juni 1705 skrifver han sålunda: "Med bibliska exemplarens inbindande och utfärdande går efter sedvänjan långsamt af orsak, som berättas, att de tillordnade taflor och kopparstick, dem censor librorum har under sina händer, ej komma i beredskap. Boktryckarens änka säger sig blifva ruinerad. Hennes egendom skall

de österländska språken. Genom akademikanslerns, grefve Magnus Gabriel De la Gardies, välvilja sattes han i tillfälle att studera under de berömdaste utländska orientalister i Kiel, Hamburg, Jena, Oxford, Cambridge och Paris. Hans afsikt att besöka Österlandet gjordes om intet genom sjukdom. 1681 utnämndes han till professor i österländska språk i Upsala, och från denna tid vidtager hans lärda författareskap, hufvudsakligast i ett fyrtiotal akademiska afhandlingar. 1693 upphöjdes han i adligt stånd och kallade sig nu Lillieblad, utnämndes 1695 till kungl. sekreterare och censor librorum samt blef 1703 kungl. hofbibliotekarie. L. afled i Stockholm den 5 Januari 1710.

Att Lillieblad var en stor ränkmakare framgår redan af hvad som i det föregående om honom anförts. Han hade allt för höga tankar om sig själf och sina förtjänster, och efter sina utländska resor ansåg han sig kunna se alla andra lärda öfver axeln. Härtill kom ett obändigt och stridslystet lynne, som ej räknade så noga med hvilka medel, som användes, då det gällde att nedgöra en misshaglig motståndare. Detta fick särskildt hans medkorrektor vid bibelarbetet, Wiström, erfara, och Lillieblad bär i icke ringa grad ansvaret för att bibelns utgifvande öfver höfvan fördröjdes. (Jfr. Linders Konversationslexikon och Johann Adolph Schinmeier: Versuch einer vollständigen Geschichte der Schwedischen Bibelübersetzungen und Ausgaben mit Anzeige und Beurtheilung ihres Werths. Drittes Stück. Flensburg och Leipzig 1778.)

[1] Benzelius hade d. 29 September 1700 utnämnts till ärkebiskop.

nu i Juni blifva auktionerad till afbetalning för låntagna penningar i banken. Bibeln upplägges af andra uti mindre formater och kan sålunda läsas för mycket mindre pris, hvaraf hennes exemplar in folio, dem hon så högt har stegrat, blifva osålda. Jag kan ej veta, huru hon kan blifva hulpen. Mina krafter hinna ej vidare vid samma arbete. Till resterande subsidiers förnöjelse svaras, att penningar ej finnas.“ [1]

Ändtligen var emellertid arbetet till alla delar färdigt, och de inbundna bibelexemplaren hade blifvit till kyrkorna utlämnade, men ännu i sista stunden hade detta, såsom Benzelius den 29 November 1705 skrifver till grefve Piper, "haft sina besvärligheter genom någras afundsfulla intriger“. [2]

Visserligen var den nya bibeln icke, hvad den ursprungligen varit afsedd att blifva, en genom den svenska textens noggranna jämförande med grundtexterna åstadkommen förbättrad öfversättning, men orsakerna härtill hafva vi i det föregående sökt påvisa. Huru önsklig en sådan öfversättning än varit, torde dock kunna sättas i fråga, huruvida de nödvändiga förutsättningarna verkligen vid denna tid funnos för åstadkommande häraf, vare sig man tänker på de män, som kunde komma i fråga i och för ett sådant arbete, eller man tänker på förutsättningarna hos den stora allmänheten för ett dylikt bibelverks gynnsamma mottagande. Ju lägre den allmänna bildningsnivån är, med desto större misstänksamhet möter den allmänna opinionen allt, som är nytt, och framför allt gäller detta, när fråga är om en folkbok, sådan som bibeln. Att prästerskapet själft med misstro betraktade hvarje tal om en grundlig bibelrevision — i en sådan vädrande pietism — framgår allt för tydligt af den diskussion, som i prästeståndet fördes den 17 November 1693. Visst är också, att en Benzelii nyktert logiska och sansade konservatism var för ett sådant arbete hälsosammare och mindre vådlig än en Jesper Sved-

---

[1] Upsala kanslersämbetes handl. R. A.

[2] Benzelii egenhändiga brefkoncept i Handlingar rörande Sveriges civil- och kyrkohistoria. Historia 46 i L. S. B.

bergs orediga fantasteri. [1] Den man, som af sin minnestecknare får det omdömet, att "han i själfva verket aldrig synes hafva haft någon egentlig håg för vetenskaplig forskning och dessutom hyste ett djupt misstroende till den formalistiska riktning, som då var förhärskande inom den teologiska världen", [2] torde knappast hafva varit rätte mannen att stå i spetsen för ett sådant verk som en bibelöfversätt-

---

[1] Huru lättvindigt Svedberg fattade uppgiften och ansvaret med bibelöfversättningsarbetet, kan man förstå af hvad han säger i sin skrift: *Rettmätiga Heders Försvar emot V. Presidentens och Archiaterns D. Urban Hiernes Obetenckta Shrifft Emot thess Schibboleth, Angående Swenska Språkets retta skrifart, Upsatt och framgifwit Åhr 1719 then 13 Maji. Senare Dehl. Skara.* Han yttrar här: »Jag hafver, genom Guds Andas nåd och bistånd, tilltrott mig att öfversätta Bibeln på svenska i möjligaste måtto efter de heliga tungomålen. Och det mig till daglig öfning i gudsfruktan på min ålderdom och gudelig beredelse till en salig hädanfärd. Hafvande därvid haft en obeskriflig drift, att det arbetet är inom tu år färdigt vordet. Hafver ock haft åhåga att få i görligaste måtto inhämta och vara förvissader om den Helige Andes egenteliga mening. Och ligger den, Gudi lof och ära! ren skrifven och alldeles färdig. Hvilken, efter min död, skall höra Upsala bibliotek till. Däruti hafver jag hållit en jämn och stadig orthographie samt ordaväf eller syntaxin, den jag håller i alla mina utgångna skrifter. Allt till den ända, att språket måtte en gång komma i lag, ju efter min död, då afunden upphörer — — — — — — — — — — — — — — — — — — —.»

Man kan ej annat än instämma i hvad J. A. Schinmeier i sitt ofvan anförda arbete »Versuch einer vollständigen Geschichte der Schwedischen Bibel-Uebersetzungen» Drittes Stück sid. 159 säger med anledning af detta Svedbergs uttalande: »Das war nun freilich ein an sich fürtrefliches Bekenntniss, welches aber gleichwohl von der Arbeit selbst nicht viel vortheilhaftes erwarten lässt. Denn wie ist es möglich für einen Mann allein, in einer Zeit von zwei Jahren die ganze Bibel aus der Grundsprache treffend und richtig zu übersetzen? Vermutlich ist sie desto mehr mit seinen besondern Sprach-Hypothesen angefüllt gewesen.»

[2] Tottie o. a. a. om Jesper Svedbergs lif och verksamhet. Förra delen sid. 32.

ning, på en tid som denna, då man misstänksamt spårade heterodoxi hos en och hvar, som afvek från den kyrkliga allfarvägen. Och om också den nya bibelupplagan på långt när icke upphann idealet, så fyllde den dock ett länge kändt behof och hälsades med stor glädje. Det var under alla händelser en förbättrad upplaga af den gamla kära bibeln, som här bjöds den svenska kyrkans vänner, och det torde vara obestridligt, att denna upplaga äger företräde framför alla de öfriga. [1] Hvad utstyrseln beträffar säger Loenbom, att denna kyrkobibel var "långt vackrare, mycket präktigare och tryckt med större grannlagenhet än någonsin tillförene". [2]

Benzelius slutar sitt förord till denna bibel med följande ord: "Den kungliga nåd och mildhet, åhåga och bekymmer samt osparda kostnad, hvarmed Hans Kungl. Maj:t hafver behagat anse detta heliga verkets befordrande, jämväl under påstående svåra krigsbuller, som dess en och annan gång ifrån främmande land utfärdade nådigste skrifvelser nogsamt intyga, böra Gud älskande hjärtan med vördnad erkänna jämte trogen förbön, att Gud ville bekröna Hans Kungl. Maj:t med kraft och styrka, hälsa och sundhet, långt lif och högtåstundad rolighet, på det ibland andra nyttigheter under Hans Kungl. Maj:ts fridsamma och lyckliga regemente, Guds ord och hans allraheligaste namn må i vördnad hållet varda, den rena evangeliska läran uti vårt kära fädernesland utan skadliga blänningar och mängeri bibehållas, nåd och frid framgent föröka sig hos oss.

För den frukt och förnöjelse, som det använda arbetet kan förmodeligen skaffa hos Guds ords älskare, bör hans allraheligaste namn vara äradt och prisadt. De felaktigheter, som kanske hafva sig inträngt, äro prof af mänskliga svagheter. Rättsinnade människor varda dem med mildt och gunstigt omdöme anseende. De afundsamme, omilde och afvige blifva, som troligt är, sig själfva alltid lika.

---

[1] I *J. P. Häggmans* »Förteckning öfver svenska upplagor af bibeln, Nya testamentet och Konung Davids psaltare, utgifna från äldre tider till år 1811» heter det om denna bibelupplaga, att den vittnar om »att man därpå icke sparat hvarken vida mera kostnad eller mycket större noggrannhet än på alla de föregående».

[2] S. Loenbom o. a. a. sid. 93.

Gud hugsvale våra hjärtan och styrke oss i all lärdom och goda gärningar, att vår kärlek må mer och mer rik varda i allt förstånd och vi måge kunna pröfva hvad bäst är och vara obesmittade intill Jesu Kristi dag!" [1]

---

[1] Denna synnerligen prydliga bibeledition har titeln: »Biblia Thet är All then Heliga Skrift På Svensko, efter Konung Carl den Tolftes Befalning Medh förriga Editioner jämnförd; Summarier och Marginalier å nyo öfversedde; Concordantier och Anmärckningar förökade; Nya Register och Biblisk Tideräkning inrättade; medh mera som Företalet närmare uthwisar. Med Kongl. Maj:ts allernådigste frihet.»

Härunder förekommer en vignett, föreställande Moses med lagens taflor och med öfverskrift »Ex consortio sermonis domini». Längst ned på titelbladet står »Stockholm. Tryckt uthi sal. Henrich Keijsers Tryckerij Åhr 1703». — Efter titelbladet följer ett porträtt i bröstbild i oval af Karl XII med följande inskrift rundt om ovalen: Carolus XII Dei Gratia Svecorum Gothorum Wandalorumque Rex Pius Felix »Inclytus Victor et Triumphator». På fundamentet, hvarpå ovalen hvilar står följande latinska vers af Th. Polus:

Quem bello invictum quem nullo turbine fractum
In juvene *Heroem* tot documenta probant
Hunc assertorem solidæ Pietatis eundem
Testatur præsens Nobile *Regis* opus
Qui medias inter turbas, bellique paratus,
Ornavit nitidis *Biblia Sacra* typis.

Eximio hæc decuit prodire Volumina cultu
Hoc svasit veræ Religionis amor.
Verbi divini sic vult splendescere lucem
Et firmum columem Civibus esse suis.
Haut frustra est Pietas qua tot miracula patrat,
Ut pateat fieri hæc cuncta favore *Dei*.

Th. Polus.

Sedan kommer ärkebiskop Benzelii företal, upptagande 6 foliosidor och innehållande en berättelse om svenska bibelöfversättningar samt om de förbättringar, som vid denna upplaga blifvit gjorda. Härpå följa 1) »*Förspråk på thet gamla Testamentet* 2) Register på the förnämsta

Företalet i sin helhet återfinnes i Bil. II.

Trones Artiklar; som ock the Christeliga dygder, hvilka i then helga skrift till läro och efterföljd förestälte äro; jemväl the laster och odygder, för hvilka en christen bör taga sigh till vahra.»

Ett synnerligen prydligt exemplar, inbundet i ett präktigt läderband med förgyllda beslag och konungens namnchiffer i guld, omgifvet af gyllene kronor, öfverbringades till konungen, som vid denna tid belägrade Thorn. Denna bibel följde honom under hans fälttåg, blef efter slaget vid Pultava tagen af ryssarne, men af en svensk fånge, öfverste Nils Hjelm, inköpt för 12 rubel. Denne sysselsatte sig under fångenskapen med att jämföra denna öfversättning med en tysk sådan och upptecknade i sin svenska bibel de skiljaktigheter, som förefunnos, hvarmed han slutade i Clissow den 25 Sept. 1721. Han öfverlät sedan sin bibel mot en annan åt Josias Cederhielm, som äfven befann sig i rysk fångenskap, och från denne gick den i arf till sonen, kammarherre Carl Wilh. Cederhielm, som på sin dödsbädd testamenterade den till sin själasörjare, dåvarande komministern på Kungsholmen, sedermera kyrkoherden i Ösmo, magister Petter Norman. För närvarande befinner sig denna bibel i Kungl. biblioteket i Stockholm.

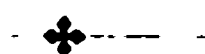

BENZELII VERKSAMHET

SÅSOM

SVEA RIKES ÄRKEBISKOP OCH UPSALA UNIVERSITETS PROKANSLER

ÅREN 1700—1709.

NIONDE KAPITLET.

Benzelius såsom ärkebiskop.

Benzelius utnämnes till ärkebiskop och tager afsked af Strängnäs stift; hans återkomst till Upsala. Prästmöten och visitationer. Kyrkliga förhållanden i ärkestiftet och prästerskapets bekymmersamma ekonomiska ställning.

Sedan den nära sjuttiosjuårige biskop Olof Svebilius den 29 Juni 1700 nedstigit i sin graf, fanns väl ingen bland kyrkans mera framstående män, som kunde göra Erik Benzelius platsen stridig såsom Svea rikes ärkebiskop och Upsala universitets prokansler.

I tretton år hade han såsom stiftschef i Strängnäs stift verkat på ett sätt, som var höjdt öfver allt beröm, och hans tjugutvååriga arbete såsom akademisk lärare borgade för att han icke heller var främmande för en prokanslers maktpåliggande värf. Och att den unge konung Karl XII icke skulle hafva något emot att med kyrkans högsta värdighet bekläda den man, som varit hans höga fader ett så godt stöd vid ordnandet af kyrkoskicket och vid hvilken han själf var med varm tillgifvenhet fäst såsom en tacksam lärjunge, är helt naturligt.

Om ärkebiskopsvalet i Strängnäs konsistorium berätta konsistoriiprotokollen, att biskop Benzelius den 30 Juli uppläste kungl. brefvet om nytt ärkebiskopsval. "Detta ärende till underdånigt följe af H. K. Maj:ts befallning rekommenderade herr biskopen till consistoriales, eftersom han, vill Gud, i morgon ärnar resa till Stockholm för bibelverkets skull."

Den 22 Augusti skedde valet "efter gudelig bön och åkallan

och enhälleligen efter bästa förstånd och trygga samvete, i afseende endast på det, som kunde lända till Guds saliga namns ära och dess dyrköpta församlings uppbyggelse samt H. K. Maj:t till ett nådigt nöje" etc. Vidare heter det i det protokoll öfver den skedda omröstningen, som den 22 Augusti insändes till Kungl. Maj:t, att man enhälligt gifvit sin biskop rösterna "i anseende till dess berömliga kapacitet och höga lärdom, lofvärda lefverne, merita academica samt långvariga öfning och erfarenhet af de saker och beställningar, som angå domkapitlen och kyrkodisciplin, hvilken ock både tillförene högstsalige H. K. Maj:t såväl som E. K. Maj:t sedermera af högtbeprislig nit och åhåga har allernådigast behagat anförtro speciale beställningar öfver åtskilliga af trycket utgångna böcker såväl som själfva bibelverket till befrämjande af Guds ord och rena lära och fäderneslandets bästa". [1]

Sedan Benzelius blifvit af konungen utnämnd till ärkebiskop, (fullmakten är daterad i Karlshamn den 29 September 1700) fick han från Strängnäs konsistorium mottaga en lyckönskningsskrifvelse, i hvilken det frambär sitt varma tack för "den stora sorgfällighet, den oförtrutna flit och möda, som Eders faderliga högvördighet hafver en rund tid dragit och användt uti detta Eders faderliga högvördighets härtills anförtrodda biskopsstift till allas i gemen samt hvars och ens i synnerhet bästa och befordran, hvilket konsistorium erkänner med skyldigste vördnad och ödmjukaste tacksägelse; gör sig ock den fasta förtröstan, att Eders faderl. högv. varder höggunsteligen förklarandes sin faderl. ynnest och bevågenhet allt framgent emot detta konsistorium och vårt stift till dess befordran och välgång". [2]

I sitt svar å denna konsistorii lyckönskan skrifver Benzelius till domprosten Laurentius Rahm: "Eders ärevördighets gunstiga skrifvelse af den 29 Oktober är mig till handa kommen med gratulation till det nyligen mig anförtrodda ärkebiskopsämbetet, hvilken jag med all skyldig tacksägelse bemöter, sedan så vida kommet är, att sådant är allmänt kundbart. Jag kan med säkerhet betyga, att jag med en besynnerlig förnöjelse har fägnat mig åt Strängnäs för åtskilliga konsiderationer och gärna lämnat enom androm den upsaliska bördan, så mycket hellre, som jag väl känner, hvad den har

[1] S. K. till Kungl. Majt den 22 Augusti 1700. R. A.

[2] Finnes i: »Bref till Benzelius d. ä.» i L. S. B

att innebära. Men som mig ej anstår sträfva emot Gud och höga öfverhetens behag, så önskar jag, att Gud ville höra så väl mina som andra [mina] gynnares och vänners gjorda önskningar och förböner, och att jag till någon del må kunna förnöja samma ämbetes förrättande." — — — — [1].

Att det icke var maktens sötma, som lockade Benzelius att mottaga denna den högsta äreposten inom kyrkan, lika litet som han själf sträfvat efter densamma, det framgår otvetydigt af hans uttalanden vid upprepade tillfällen, och man äger ej rätt att misstänka, att han sade ett och menade ett annat; från en sådan misstanke fritager honom hans öppna karaktär och frimodiga sinne, som aldrig tillät honom att sticka under stolen med hvad han tänkte. Nej, det var snarare denna utpräglade pliktkänsla, som kännetecknar honom i allt och som aldrig tillät honom att gå till råds med sina personliga tycken och sin egen bekvämlighet, när hans herre och konung gjorde anspråk på hans offervillighet. I sin självbiografi, som visserligen icke heller i öfrigt är öfverflödande på känslosvall, spiller han icke många ord på sin ärkebiskopsutnämning; han säger därom endast: "1700 i Oktober kom mig i Stockholm tillhanda H. K. Maj:ts fullmakt på successionen till ärkebiskopsstället efter sal. D:r Svebilius af Karlshamn den 29 September, och det utan all min förmodan eller begäran."

Till Konungen skref han ett tacksägelsebref af följande innehåll: "Såsom E. K. Maj:ts goda hälsa och välgång är alla trogna undersåtares största fägnad, så är den nu för tiden så mycket mera att önska och eftertrakta, som E. K. Maj:t är nödsakad vorden öfver sjö och land sätta i fara sitt kungl. lif och blod för sina undersåtares välfärd emot förbundsbrytare och trolösa grannar. Gud Zebaoth, som är stor i nåd och mäktig i gärningar, Han stå E. K. Maj:t bi med sin väldiga arm och kröne E. Maj:ts hufvud med seger, fred och en högtåstundad återkomst. Hos E. K. Maj:t nederlägger jag ock en underdånig tacksägelse för den mig vista nåd, att E. K. Maj:t har behagat på mig conferera det lediga ärkebiskopsstället i Upsala med dess anhörigheter efter Doct. Olai Sveblii dödeliga

[1] Brefvet är skrifvet i Stockholm den 4 Nov. 1700 och finnes i 1700 års Acter i S. K. A.

frånfälle, hvarvid såsom E. K. Maj:t har velat visa sin höga konungsliga ynnest emot mig, sin ringa tjänare, så tänker jag med underdånigste vördnad tilltro mig den allrådande Gudens skickelse och E. K. Maj:ts nådiga förordning och göra därvid genom Guds mäktiga bistånd under de tilltagande år, hvad jag förmår och hinner till Guds församlings tjänst och E. K. Maj:ts nådiga välbehag, kunnandes jag dock väl betänka, hvad svårheter sådana höga ämbeten med sig hafva, när de skola försvarligen förvaltade varda. —." [1]

Den 8 Maj 1701 utsände Benzelius följande afskedshälsning till Strängnäs stifts präster:

> "Ärevördige, vördige, vällärde och hederlige hrr. præpositi, pastores, sacellani och flere medarbetare i ordet uti detta lofliga Strängnäs Stift.
> Nåd och frid föröke sig i Eder genom Guds och vår Herres Jesu Kristi kunskap.

Genom Guds den högstes behag och skickelse samt hans K. Maj:ts i nåder gjorda ompröfvande och fleras gunstiga omröstande är mig anbefalldt vordet att i denna månaden af innevarande år taga mitt afträde ifrån detta lofvärda stiftet, och förfoga mig till ärkebiskopsstiftet och de därvid anhöriga förrättningar i Upsala. Uti mitt ställe här å orten är åter utsedd vorden högvördige och höglärde mag. Johannes Bilberg, som närmare kan aftagas af innelyckta honom af Hans Kungl. Maj:ts meddelta konfirmationsbref. Och såsom hans Kungl. Maj:t har dessutom befallt, att jag före mitt afträde honom till stiftets biskop och förman inviga borde, alltså är ock sådant hörsamligen efterkommet här uti Strängnäs domkyrka sistledne Dominica Quasimodogen. eller d. 28 April efter det sätt och manér, som kyrkoordningen det befaller. Gud förläne oss å bägge sidor sin milderika nåd och välsignelse af höjden. Jag erkänner med djupaste vördnad den nåd, som Gud låtit mig vederfaras och försatt mig ifrån det ena äreställlet till det andra. Jag är för ringa till all den barmhärtighet och trohet, som du, Herre, med dinom tjänare gjort hafver. Jag betänker ock väl genom Guds nåd, hvad börda sådana ämbeten med sig hafva, helst i dessa eftertänkeliga tider, men bör dock lämna mig under den förordning, som Gud och konungen fattat hafva. Hos E. E. Ärevördigheter och Vördig-

[1] Brefvet är dateradt d. 23 Okt. 1700 och finnes bland Virorum illustrium literæ i R. A.

heter aflägger jag alltså härmed och som korteligast en tjänstflitig tacksägelse för all affection och godhet, som mig här i Strängnäs stift i framledne 13 års tid af E. E. Ärevörd. och Vördigheter vederfaren är, hvaraf jag nogsamt kunnat skönja, att jag af rever. fratribus är älskad och ärad vorden. Har jag under varande min förvaltning, så vida andra mig extra ordinarie anbefallte förrättningar det velat tillåta, kunnat skaffa här i stiftet någon fromma till Guds namns äras befordrande, hans församlings vältrefnad, religionens renhets bibehållande och uppbyggeliga ordningars efterlefvande, så vare Gudi därför ära. Är ock något tillbakasatt, så vare sådant ett prof af våre allgemena svagheter och ofullkomligheter, hvilka å bägge sidor böra erkännas och ursäktas. Gärna hade jag önskat, att något tillfälle hade nu för tiden gifvits till klereciets sammankomst, då bättre förnöjelse hade varit för mig att taga ett publikt afsked af rever. fratribus, då ock Hans Högvördighet, min successor, fått fägna sig af inbördes gratulationer och önskningar. Men såsom lägenheten nu ej velat skicka sig, så måste sådant besparas till sin tid och bekvämlighet. Farer alltså här med väl, mina ärade vänner och bröder i Herranom, tillika med alla Edra kärkomne och anhöriga. Fröjd i Herranom vare eder starkhet under närvarande tiders svårheter. Själfva vår Herre Jesus Kristus och Gud och vår Fader gifve Eder en evig tröst och godt hopp genom nåden. Han hugsvale edra hjärtan och styrke Eder uti all lärdom och goda gärningar. Jag förblifver etc.

Strängnäs d. 8 Maji A:o 1701.

Ericus Benzelius." [1]

Det är, om man så vill, ett torrt och ordkargt afsked, och en känslosam man med ordrikedom till sitt förfogande skulle helt visst hafva skrifvit annorlunda, men Benzelius var icke någon stämningarnas och frasernas man; men hvad han sade, det menade han. Att tala om sig själf var ej hans vana, och när han måste tala om sitt verk, trädde han själf alltid i skuggan, och han gaf Gudi äran för allt. Så ock nu; och hans stifts präster, för hvilka han varit en faderlig och deltagande vän, förstodo honom utan många ord. Stor var saknaden efter den aktade stiftsherden, under hvars styrelse både deras andliga och materiella utveckling främjats, och många uttryck af deras tacksamhet fick den gamle biskopen mottaga, sedan han lämnat herdestafven i andra händer. Det skulle också visa sig

[1] Denna skrifvelse finnes i koncept med Benzelii stil i 1701 års Acter i S. K. A.

under den följande tiden, att Benzelius var minnesgod; ty mer än en af Strängnäs stifts dugande präster blef genom honom befordrad till bemärkta platser. Och den sidan hos Benzelius är icke den minst minnesvärda, att han med ovanligt skarp blick såg, hvad en person dugde till, och att han gjorde sitt stora inflytande gällande för att sätta hvar och en på den plats, där han bäst kunde gagna samhället och fäderneslandet.

Den 10 Maj 1701 satt Benzelius för sista gången såsom ordförande i Strängnäs konsistorium och tog då afsked af sina vänner och medarbetare — såsom det heter i konsistoriiprotokollet för denna dag — "med ett eftertänkligt tal med Guds nåds, frids och välsignelses trogna tillönskan".

Hvad som gjorde skilsmässan från Strängnäs för Benzelius mindre svår än den annars skulle hafva blifvit, var vissheten om att han skulle mottagas med sympati i sitt nya stift. Man hälsade honom också där såsom en gammal vän, som man med glädje återbördade, och att dessa känslor funno ett varmt gensvar i Benzelii hjärta, framgår bland annat af hans ord vid det första prästmöte, som han höll med ärkestiftets präster: "Divina adgubernante providentia in alma hac liberalium artium palestra antehac annos circiter 50 transegi, idque per secunda et adversa, læta et tristia, inter varios discentium et docentium ordines. — — Intelligitis proinde, fratres, id mihi incumbere, ut omne id vobis adprecer, quod vel populus electus per suum illud שָׁלוֹם, vel cultior Græcia per suum χαίρειν, vel latinum nomine *salutis,* vel Suecia cum suo: *'Guds frid vare med Eder'* voluere expressum."

I slutet af Maj flyttade Benzelius till Upsala, och den 5 Juni var han för första gången såsom ärkebiskop närvarande i domkapitlet, då han betygade, att han på grund af sin ålderdom med mycken tvekan mottagit det mödosamma arbete, som han väl visste här väntade honom. Allra helst hade han önskat att få framlefva sina återstående dagar i lugn och ro i Strängnäs, men emedan den högste Guden och höga öfverheten hade täckts kalla honom till det ansvarsfulla ärkebiskopsdömet, "hvilken kallelse honom icke varit anständigt att afslå", så hade han i Herrens namn mottagit det, önskande, att han måtte kunna förvalta det till Guds heliga namns

ära, församlingen till nytta och välgång samt Kungl. Maj:t till nådigt behag, och uttalade den vissa tillförsikten till sina assessorer i domkapitlet, att de såsom trogna ämbetsbröder skulle stå honom broderligen bi med nödigt stöd. [1]

Att ärkebiskopen icke vädjade förgäfves, synes af det, man kan väl säga, enastående goda förhållande, som rådde under det åttaåriga samarbetet. Så vidt vi kunnat se af domkapitelsprotokollen under denna tid, omförmäles där icke en enda gång någon allvarlig kontrovers mellan Benzelius och domkapitulares. Vi hafva redan i det föregående, vid redogörelsen för Benzelii ställning till sina medarbetare i Strängnäs stifts konsistorium, erinrat om de framstående egenskaper hos honom, som gjorde honom både personligen och såsom chef så allmänt afhållen och respekterad. Hvad vi yttrade då om biskopen, gäller ej mindre om ärkebiskopen. Hans helgjutna och harmoniska personlighet hade med åren endast blifvit allt mera sympatisk, och den gamle ärkebiskopen med de gråa hårens hederskrona hyllades vördnadsfullt såsom en patriark af både clerus och laicus.

Den första gången ärkebiskopen såg sitt stora stifts prästerskap samladt var vid det första prästmöte, som han var i tillfälle att hålla den 3, 4 och 5 Juni 1703, då han på romarspråket hälsade ärkestiftets präster i ett tal med utgångspunkt från frälsarens ord till lärjungarna i Matteus 10: 16: "*Varen kloka såsom ormarna och menlösa såsom dufvorna*", innehållande "åtskilliga härliga och nyttiga påminnelser". [2]

Han börjar sitt hälsningstal med att påpeka de orsaker, som hindrat honom i två års tid att hålla synodus anniversaria. Det första året hade det varit curæ domesticæ et ecclesiasticæ, som hindrat honom. Cum deinceps anno sequente in hos ipsos dies mensis junii synodus esset indicta, ferale incendium subito vastabat splendidam hanc Arctoi orbis basilicam conventuum nostrorum sedem veterem et ordinariam cum palatiis aliis operose extructis, publicis pariter et privatis, ut nec tecta nec utensilia alia suppeterent indigenis nedum advenis. In cumulum malorum venere novi bellorum motus, nova pericula ac infortunia, coeli inclementia, quæ inexpec-

[1] U. D. P. d. 5 Juni 1701.

[2] U. D. P. d. 3, 4, 5 Juni 1703.

tata quadam frigoris vehementia in ipsa terræ viscera sæviebat, obstinata ariditas cum insectis, quæ virentia prata et lætas segetes depopulabatur, unde languor et contabescentia, quæ pecoribus etiam et jumentis gemitus ac suspiria extorquere poterant, cum interea personarent pulpita sacra et prophana commemoratione exactionum et tributorum absque mora in medium conferendorum etiam ab iis, qui diurno quæstu famem propulsare non valuere. Cultiorum gentium moribus, quin et sanctiorum oraculorum monitis sancitum imo imperatum est, ut qui provinciam, urbem, domum vel primo inviserent, vel post temporis aliquod intervallum ad eam reverterentur, eidem impertirent salutem ac felicitatis adprecationem. Divina adgubernante providentia in alma hac liberalium artium palestra antehac annos circiter 50 transegi, idque per secunda et adversa, læta et tristia, inter varios discentium et docentium ordines. Auctoritate eorum, quorum interest, jussus sum postea in Sudermannia abire et præsulem agere, cui functioni annos tredecim commodare habui necesse, inter occupationes plurimas non minus extra quam intra dioecesin peragendas. Cum jam spes aliqua affulgere inciperet majoris vacationis et otii, præter exspectationem et vota mea, mihi (in) *mandatis* in Uplandiam et ad veterem hanc vitæ meæ formatricem redire, idque non sine honorum et titulorum incrementis. Intelligitis proinde, fratres, id mihi incumbere, ut omne id vobis adprecer, quod vel populus electus per suum illud שׁלים, vel cultior Græcia per suum *χαίρειν*, vel latinum nomine *salutis*, vel Suecia cum suo: *Guds frid vare med Eder*, voluere expressum. Deus, omnis misericordiæ pater, vos omnes et singulos beet felicitate omnigena. Largiatur vobis bona tanta, quanta animo concipere potestis et usibus vestris servitura prævidet. Quod si adversa quædam inter hæc temporum nostrorum nubila sustinenda erunt, idem ille author omnis boni patientia et exspectatione coelestis auxilii cæterisque bonæ mentio præsidiis vos communiat. Idque tanto maiori contestione voveo, quod sive spero, sive opto, vos pro solita vestra humanitate et bene de me merendi studio per reciprocam adprecationem et colentia vota salventuros ingravescentis ætatis defectibus et commissi muneris operibus. Alii aliorum portemus onera, et sic compleamus legem Christi.

Dixi me rediisse in Upsaliam non sine honorum incrementis et titulorum adparatu. Videbar mihi ipsi dudum supergressus terminos meorum desideriorum in adeundis honoribus. A multis retro annis placuit illud *latente vivere*, sed e sordido et ignavo otio sublimatum. Jure nemo mihi objiciet iniqua auccupia gloriæ vel quod honorum incrementa sive prensatione, sive ponderibus redemerim. Vereor vero coelestis curæ placita et divini regiminis artes. Deus, in quem recubuit spes mea jam inde a pueritia, me immerentem ex plebeio

ordine, honesto tamen loco natum protraxit in proscenium ecclesæ; quin et nunc me admotum voluit in ordine ecclesiastico gradui summo in patria nostra recepto. Ad hanc provinciam quominus cupide adspirarem, dissuasit sedes illa episcopalis, quam Strengnesiæ tenui, quæ licet nec illa amplis reditibus fuerit gloriosa, erat tamen amabilis per iucundam fratrum consociationem et animorum contesserationem, a strepitu et adparatu liberior; si modo temporis mei arbitrium mihi fuisset relictum, quod mihi denegavere extra ordinem imperatæ occupationes. Et quid me tantopere movere potuit, ut sollicite anhelarem ad dignitatis archiepiscopalis gradum, qui dudum didiceram, quis loci huius genius, quis animorum habitus — — — — — [oläsligt], quæ occupationum congeries, quibus ne florens quidem ætas sufficeret, nedum septuagenarii delassatæ vires. Inter hæc turbida patriæ tempora, infelicia ecclesiæ evangelicæ fata, malorum odia plus quam vatiniana, velle procellis, scopulis ac syrtibus committere vetustate attritam ratem, corpus senile, ingenium effectum, id temeritatis potius quam indicii et circumspectionis species censeri possèt. A-episcopatus nomen est operis, non nudi honoris. Monstrosa res est gradus summus, animus infimus, ingens authoritas, nutans stabilitas celsitudo illa etiam angelici (?) humeris quandoque fuit formidanda, [judice Bernhardo (dessa ord stå i marginalen till Benzelii concept)]. Quid vero moverit septentrionis nostri monarcham, ut me huic officio parem judicaret, nunc non excutio suam mihi non nisi obsequii gloriam esse relictam. Voluntate divina et clementissimi in his terris vicarii regis Caroli arbitrio, quin et bonorum suffragiis factum est, quod inopinato ad me perlatæ fuerint literæ confirmatoriæ, manu et sigillo regio munitæ, inter medios bellorum strepitus et sub ipso transitu in Livoniam non nisi paucis conceptæ lineis, prolixiori gratia regia quam verborum adparatu. Quas si hac occasione in conventu hoc dioecesano publice recitari curavero, non alienum me facturum spero a devotissimi obsequii legibus. Præstat mihi has officii partes rever. consist. notarius ut literarum regiarum contenta publico venerando [i marginalen: dioeceseos] claro innotescant.

Pro gratia augustissimi regis, quem dominus Zebaoth præstet incolumem, non habeo, quod reponam, præter humillima suspiria et devotissimum obsequium. Et quia media tenenda est via inter inportunam affectationem et morosam tergiversationem, fragile hos vasculum committere debui divinæ dispositioni et superiorum placitis habiturus piam intentionem pro muro et rectam conscientiam pro clypeo. Et satis me vixisse arbitror ac officium implesse, si senilis meus labor saltem aliquos homines ab erroribus liberatos ad coeleste iter direxerit, ut cum Lactantio Firmiano tractatum suum de opificio Dei hoc voto obsignante hanc sermonis mei particulam finiam. Adsit

mihi et conatibus meis Deus, quem quæro, quem diligo, quem corde et ore et qua possum virtute laudo et adoro.

De cætero ordinante fr. m. prædecessore meo conventui huic synodali destinatæ fuere, quin et typis descriptæ theses quædam theologice in *Doctrina de Deo uno et Trino,* in quibus examinandis occuparetur dioecesanorum industria. Sed propter causas non unas et quia diuturnior mora ac procrastinatio quibusdam officiariis visa est molesta, ideoque vacationem petiere a labore illo, requirente temporum habitu eadem illa materia nunc per divinam gratiam ventilabitur ad ductum Hafenrefferi, authoris in patria recepti et authoritate publica muniti, prout ex secuturis conventibus plenius constare incipiet. Interea, ut receptæ consuetudini mos geratur, de argumento aliquo conventui huic ecclesiastico accommodato mihi paucis disgerendum erit.

Videamus breviter, quid in recessu habeat memorabile illud Christi monitum Math. 10: 16: "*Estote prudentes sicut serpentes et mites sicut columbæ,* ex quo docemur inter alia zelum theologicum scientia temperare, ne ecclesiæ ministris jure occinatur id, quod in Judæis arguit Paulus Rom. 10: 2: *Zelum Dei habent, sed non secundum scientiam.* Saltem populariter vero de hoc argumento et quæ ei innexa sunt disseram. Tædio audientium medebitur brevitas, in quorum humanitate etiam simplicitati orationis paratum erit præsidium. — —
— — — — — — — — — — — — — — — — — — — —
— — Frälsaren afsåg med sin uppmaning till lärjungarne, ut prudentiam serpentinam cum columbina simplicitate temperarent. Serpentina circumspectio faceret, ne aliorum insidiis supplantarentur, columbina simplicitas caveret, ne dolos machinarentur aliis. — — —
— — — — — — — — — — — — — — — — — — — —

Vix cuiquam hominum licet sine inimicis vivere, nedum fidelibus Dei et ecclesiæ ministris. In eo igitur cardo negotii vertitur, ut ex inimicis etiam capiatur aliqua utilitas, et veri christiani etiam ex conversatione cum malis experiantur profectus suos, si quidem consortio illorum penitus se subducere non possint — — — — —
— — — — — — — — — — — — — — — — — — — —
Simplicitas temperata astu triumphat. Igitur, ut nulli nocuisse velis, imitare columbam, serpentem, ut possit nemo nocere tibi. — — —
— — — — — — — — — — — — — — — — — — — —
Columba animal est simplex et mansuetum. Quod agnus in animalibus, hoc columba in avibus. Summa utriusque innocentia, summa mansuetudo, summa simplicitas; nocere cuiquam nescit, lædere non novit. ἀκιραιος est columba.
— — — — — — — — — — — — — — — — — — — —

Ex dictis intelligitis, auditores, quantum intersit, ut quilibet

christianus habeat virtutes columbinas serpentinis artibus mixtas: in primis vero animarum pastores, quibus vivendum instar columbarum in medio accipitrum, instar lilii in medio spinarum.

— — — — — — — — — — — — — — — — — — — —

Columbam serpenti contemperare non est quidvis simulare et dissimulare, non locutionem præ se ferre columbinam, mentem habere caninam vel serpentinam, sed cum circumspecta simplicitate agere, præsentia ordinare, futura povidere, præterita recordari, ferventem spiritum declarare in confitenda, propaganda et defendenda veritate coelesti ac emendandis moribus. In quibus negotiis peragendis melior est prudentia cum mediocri eruditione, quam eruditio summa absq. prudentia. His commemorari meruit figura vel emblema sigillum consistorii eccles. Upsaliensis, in quo comparent et columba et serpens cum dicto Malach. 2 et a latere claves ecclesiæ solvens et ligans.

In exercendo huius generis officio requiritur zelus. Qui est actus divinitus accensus pro tuenda gloria Dei et promovenda animarum salute; intentior caritatis gradus, qui gubernabitur a spir. sancto prævia luce doctrinæ coelestis, non traditionibus humanis, non pravitate affectuum, seposito omni privato partium studio. Zelus, inquam, adhibeatur, amore Dei inflammatus, desiderio salutis animarum accensus, qui nec teporem habeat, nec discretione careat, nec pulvinaria supportat (?) peccantibus et placentia loquatur, nec malignitate animi et verborum asperitate abripiatur. Multum in eo situm est, ut aurigæ curruum Israelis recte tractent habenas sibi in ecclesia concreditas, ut debita fidei constantia et decente παρρησία, columbina simplicitate et serpentina prudentia servent se et alios. Sint singulis compassione proximi, bene agentibus per humilitatem socii, contra delinquentium vitia erecti. Non differunt a lupis, qui pro ovibus non vigilant contra lupos. Canes muti et vigiles dormientes provisores veritatis, qui eam aut non libere pronuntiant, aut tepide defendunt. — — — — — — — — — — — — — — —

— — — — — — — — — — — — — — — — — — — —

Deus in ora et corda nostra infundat verba ædificationis, exhortationis et consolationis coelestis. Parcat nobis et sit nobis propitius. Liberet nos ab omni peccato, ab omni errore, ab omni malo, ab insidiis diaboli, a subitanea ac infelici morte, a peste et fame, a bello et cæde, a seditione et tumultu, a fulgure et tempestatibus, a vastatione et incendio, in primis vero a morte æterna. Gratia Domin nostri Jesu Christi sit cum omnibus vobis. Amen.

Förloppet vid dessa prästmöten var i regel alltid detsamma, och vi hafva redan i det föregående, då vi redogjorde för de prästmöten, som Benzelius höll i Strängnäs stift, i detalj redogjort härför.

Under den tid Benzelius var ärkestiftets chef, höll han tre sådana prästmöten. Utom det nyss nämnda hölls nämligen det andra den 13, 14 och 15 Juni 1705. Då domkyrkan ännu icke var restaurerad efter branden, höllos äfven vid detta möte gudstjänsterna i hel. Trefaldighetskyrkan. Efter gudstjänstens slut den första dagen samlades clerus i auditorium Carolinum majus, som nu var repareradt efter den stora branden, med anledning hvaraf ärkebiskopen i det tal, hvarmed han hälsade prästerskapet välkommet, talade "*de termino Gratiæ peremtoris*".

På grund af trötthet och svaghet deltog ärkebiskopen icke i eftermiddagens förhandlingar, men de två följande dagarna var han åter närvarande. Sedan på den sista dagen officianter utsetts för nästkommande prästmöte, gjorde ärkebiskopen åtskilliga erinringar och uttalade därvid bland annat den vissa förhoppningen, att samtliga ämbetsbröder vore så ömma om sina åhörares välfärd och sin egen samvetstrygghet, att de "flitigt drifva catechismi lära i församlingarna; men anbelangandes dem, som vid skärgårdarna bo och intet kunna komma alltid tillstädes, så måste man väl obtemperare tempori, dock icke underlåta att göra hvad till uppbyggelse tjänar. Klockarena äro pastoribus och prästerna därmed till hjälp, att de undervisa barnen till att läsa i bok". Klockaren borde äfven lära sig och andra de nya psalmerna.

Till sist gjorde ärkebiskopen några allmänna påminnelser om kyrkoordningens efterlefnad och ställde särskildt till samtliga clerus den förmaningen, "att de i lära och lefverne sig förhålla som deras ämbete kräfver och vara andra till en eftersyn och själfva behålla ett godt samvete". Därefter afslutades efter vanligheten mötet med afsjungandet af psalmen "lof, pris och tack ske dig, o Fader käre!" hvarefter ärkebiskopen läste Herrens bön och lyste välsignelsen öfver dem alla. [1]

Det tredje och sista prästmötet i Benzelii lifstid hölls den 10, 11 och 12 September 1707. Ehuru ärkebiskopens hälsa, som under de senaste åren varit vacklande, äfven nu lämnade mycket öfrigt att önska, deltog han likväl i alla tre dagarnas mötesförhandlingar. På mötets första dag hälsade han sitt prästerskap med ett tal öfver

[1] Se U. D. P. d. 13, 14 och 15 Juni 1705.

ämnet: *probate spiritus* med ledning af 1 Joh. 4: 1: "*mine älskade, tron icke hvar och en ande, utan pröfven andarne, om de äro af Gud; ty många falska profeter hafva utgått i världen.*" Med de här åsyftade "falska profeterna" menade Benzelius tydligen den missriktade och urartade pietismens målsmän. Och då den bräcklige stiftsherden på sista mötesdagen hemförlofvade prästerskapet, tog han af dem ett gripande farväl, som han sade sig väl känna vara det sista, och lade dem innerligt på hjärtat att vara trogna herdar för de dyrbara själar, som af öfverherden blifvit dem anförtrodda.

Att Benzelius icke längre ägde i behåll den rörlighet, som han fordom ägt i så hög grad och som han särskildt lagt i dagen under sina flitiga visitationsresor i Strängnäs stift, framgår tydligt vid en jämförande statistik öfver dessa och hans visitationsresor i ärkestiftet. De många åren togo ut sin rätt, hvartill kom, att en svår gikt på sista tiden bröt hans kroppskrafter och långa tider band honom vid hans rum och icke så sällan äfven vid sängen. Under åren 1702—1705 företog han emellertid åtskilliga visitationer och ämbetsresor i Upland och Gestrikland, och af de protokoll, som därvid höllos, visar sig, att den gamle stiftschefens vakenhet och intresse för församlingarnas bästa ingalunda hade slappats. Då de frågor, som vid dessa visitationer förekommo, voro ungefärligen de samma, som vi redan förut från Strängnäs stift lärt känna, torde ett ingående på en detaljerad framställning däraf här vara obehöfligt och skulle endast blifva ett tröttande upprepande. De rörde sig om undervisningen i skolorna, om förhållandet mellan prästerskapet och församlingsmedlemmarna, om ekonomiska frågor, om kyrkotukt o. d. [1]

---

[1] En kyrkotuktsfråga inom själfva domkyrkoförsamlingen i Upsala tillåta vi oss att relatera, då den är betecknande nog för tiden. Domprosten, professor J. Svedberg, hade i en kyrkotuktsfråga förfrågat sig hos högsta domstolen, som till svar utfärdade följande »rescript» till konsistorium i Upsala om ordning och skick vid kyrkodisciplinen och den offentliga absolutionen:

Hos Kungl. Maj:t hafver professor Svedberg i underdånighet tillkiänna gifvit, huruledes vid de händelser, att någon för begången missgärning är förfallen till kyrkoplicht och i församlingen kommer offentligen att absolveras, sig under tijden skall tilldraga, att en sådan sig

Men att det hufvudsakligast var i kroppsligt hänseende, som åren förmådde bryta den verksamme mannen, och att själskrafterna ännu voro obrutna, framgår så väl af den energi, hvarmed han kämpade för sitt prästerskaps bästa under dessa i många hänseenden

---

förkläder i otiänlig främmande habit och hafver därvijd elliest några förargeliga åtbörder, hvilket ock nyligen skall vara skedt i Upsahla med en apothecare gesäll, Bengt Törngreen vid namn, i det han icke allenast i en främmande drächt med stora stöflar och utslijten blå kappa sig på plichtepallen inställt, utan och, då han till att undfå absolutionen framträdt, slagit kappan om ansichtet, att ingen honom se kunnat, samt efter absolutionen gådt stora gången up igenom efter prästen, som elliest intet vahnt är, hemställandes Kungl. Maj:ts nådigste ompröfvande professoren Svedberg underdånigst, uppå hvad sätt sådant icke allenast nu med denna apothecare gesällen skall varda ansedt, utan ock huruledes en slijk förargelse hädanefter med flehra, som af denne torde taga exempel, kunde blifva förekommen. Och alldenstund Wij, af Kungl. Maj:t till justitiens administrerande förordnade Råd, finna detta vara mycket straffbahrt, ländande icke allenast till föracht af en laglig kyrkodisciplin, utan ock till församlingens förargelse och att därmed förtörna Gud, i stället [för att] han genom botfärdigheet och dhe därtill tienande åthäfvor skulle försonas och bevekas till nåder; alltså hafva vi för rättvijst pröfvat, hvad denne Bengt Törngreen vijdkommer, at han skall å nyo inställa sig på plichterummet i sin rätta och vanliga klädebonad, och då han sin botfärdigheet med alfvar vijst, undfå absolution och syndernas förlåtelse, hafvandes Wij för öfrigt icke allenast låtit afgå vederbörligen ordres till Magistraten, och dhe, som med executionen hafva att beställa, skola hafva inseende, att dhe som komma att undergå kyrkoplicht måga därvid visa sig i sådan klädedrächt, som ej är förargelig, och elliest i åtbörder sig förhålla som vid sådant tillfälle tillbörligit är och med absolutionsacten kan öfverenskomma; blifvandes jembvähl I härmed påminnte att giöra hoos vederböraude prästerskap den förordning, att när een syndare, som till kyrkoplicht förfallen är, inställer sig därtill med en slijk ovanlig och förargelig klädebonad samt sådana åthäfvor, som ingen bootfärdigheet påskijna låta, med absolutionen då måtte upskiutas, till dess sådant hoos Eder först blifver angifvit.» (Finnes i L. S. B. 67. Teologi N:o 86 och är dateradt d. 24 Maii 1701.)

bekymmersamma tider, som af det vakna intresse, hvarmed han följde de viktiga frågor, som rörande stiftets angelägenheter förekommo i domkapitlet. Granskar man de många skrifvelser, som inkommo, skall man finna, att Benzelius icke nöjde sig med att låta dem i domkapitlet föredragas, utan själf, innan beslut fattades, granskade dem, hvilket tydligen framgår af de med hans egen hand gjorda anteckningar på flertalet af dem om tiden för deras ankomst och om deras hufvudsakliga innehåll. Anmärkningsvärdt är ock, att han själf uppsatte de flesta beslut af vikt, som i domkapitlet fattades, något som i våra dagar väl nästan uteslutande sker genom notarien. Benzelius hade från ungdomen varit van vid strängt arbete, och den vanan följde honom till det sista. Det var därför ej att undra på att han äfven ställde stora fordringar på andra, och han lämnade sällan något tillfälle obegagnadt att hos sitt prästerskap inskärpa plikttrohet och oförtrutet nit i deras församlingsvård.

Så hade han gjort vid prästmöten, visitationer och installationer m. fl. tillfällen i Strängnäs stift, och så äfven nu i ärkestiftet. [1]

Men å andra sidan omhuldade han sina plikttrogna präster på ett rent faderligt sätt, som tillvann honom allas kärlek. Med snart sagdt ängslig uppmärksamhet öfvervakade han, att icke "utbördingar" trängde undan stiftets egna präster, och det var också endast undantagsvis, som regeringen gick på sida om hans förslag, som alltid uppsattes på rent objektiva grunder. Men *när* detta någon gång hände, drog Benzelius icke i betänkande att öppet visa sitt missnöje med hvad han ansåg vara ett obefogadt ingripande på hans område. Så t. ex. skrifver han den 21 Okt. 1703 till grefve Piper:

" — — — — Till Hans Kungl. Maj:t har från domkapitlet nyligen afgått dess underdåniga skrifvelse om skolmästaretjänsten vid Hudiksvalls trivialskola i Helsingland som ock Riala pastorat i Roslagen. Och ehuruväl till den förra lägenheten tvenne personer äro anmälte vordne, så har likväl den, som främst nämndes, åtskilliga förmåner för den andra och gör sig hopp om en nådig åtanke.

---

[1] Så t. ex. vid visitation i Öster Löfsta förs. d. 2 Febr. 1703, i sammanhang med att kyrkoh. Andreas Boll installerades, då biskopen i sitt introduktionstal med anledning af Ordspr. 29: 18 betonade »goda lärares nödvändighet uti Guds förs.; ty deras förakt förskingrar folket».

Några andra pastorater hafva ock varit lediga i Roslagen, men berättas vara genom kungl. fullmakter besatte, hvilket med underdånigste vördnad skyldigast anses. Men de, som den nåden hafva åtnjutit, borde dock göra domkapitlet den tjänsten och uppvisa sina konfirmationer oss till underrättelse om Kungl. Maj:ts behag och till att undvika konfusioner — — — — — — — — — — — — — — — —." [1]

Prästerskapets ekonomiska ställning var vid denna tid högst bekymmersam. De stora krigsrustningarna kräfde af det fattiga landet oerhörda utgifter, och i all synnerhet tryckte de extra krigsgärderna på prästerskapet, som af det utarmade folket ej kunde utfå sin lön. På en böneskrift från prästerskapet hade konungen år 1700 i en skrifvelse af den 20 Mars beordrat kammarkollegium att befria dem från erläggandet af den tiondedel af tertial- och vederlagsspannmålen, som utom de ordinarie skatterna blifvit dem pålagdt. Den kungliga resolutionen innehöll, att befrielsen skulle gälla "för denna gången", hvilka ord kammarkollegium tolkade så, att befrielsen gällde endast för år 1699, men icke för år 1700, hvilket däremot prästerskapet ville göra gällande. Denna prästerskapets tolkning försvarar nu Benzelius å sitt stifts vägnar i en kraftig och vältalig skrifvelse till konungen, i hvilken han på ett öfvertygande sätt ådagalägger prästernas oförmåga att utgöra de dryga skatterna. "Ehuruväl prästerskapet intet högre önskar", säger han, "än att deras lägenhet och villkor kunde tåla, det de till Eders Kungl. Maj:ts och fäderneslandets tjänst allt detta mäktade utgöra, så måste de dock beklaga, att deras oförmögenhet härutinnan är dem till hinders. Och bedja vi underdånigst, att Eders Kungl. Maj:t nådigst tager i betraktande, att kyrkoherdarna, förutom det, [som] af prästebordet enskildt afgår — — — icke allenast utaf sina inkomster af åhörarena årligen för hvart mantal ordinarie betala 9 öre smt. och boskapspenningarna, utan ock till underdånigt följe af Eders K. Maj:ts allernådigste påbud denna 15 dal. smt:s kontribution efter hvarje 64 mantal, hvarigenom de erlägga 10:e penningen så för all annan sin inkomst som isynnerhet tertialtionden, såsom den redbaraste inkomsten, hvilken de utaf sina åhörare åtnjuta, och [som] likväl till fast ringa sig bedrager, så att när de därutaf hafva lönt sina kapellaner, de föga för sig och de sina anhöriga till underhåll öfrigt hafva, utan

[1] Upsala Kanslersämbetes Handl. 1703—12. R. A.

i skuld sig årligen nödgas fördjupa, hvilken icke litet därigenom är förökad, att de större delen måste utur andras händer låna, hvad de till dragonens utredning förlidet år sammanskaffa borde. Men att mervälbemälte höglofl. kungl. kammarkollegium icke finner sig uti dessa Eders Kungl. Maj:ts ord *'för denna gången'* och därför af prästerskapet för åren 1700 och innevarande 1701 fordrar kontribution för tertialen och vederlaget, det förmoda vi underdånigst aldrig vara enligt med Eders Kungl. Maj:ts nådiga mening. Ty skulle det gå för sig, så komme vi fattiga prästmän att betala kontribution dubbelt af enahanda inkomst och skulle således alldeles ruinerade varda. Så är ock kunnigt, att när pastores på landet vid den kontribution, som uti högtsalig Hans Kungl. Maj:ts Glorvyrdigste herr faders tid utgjordes, med 15 dal. smt. af hvarje 64 mantal belagde blefvo, så är densamma på det nogaste så proportionerad och jämkad vorden, att den svarar emot 10:e penningen af all deras inkomst, hvaribland tertialen är den säkraste. Nu är denna kontribution, som i dessa tider nådigst påbuden är, i anseende till andra stånd lika emot den bemälte förra kontributionen: ty vore svårt, om prästerskapet nu högre än tillförene och mera än de andra stånden skulle betungade varda, hvilket Eders Kungl. Maj:ts höga nåd och rättvisa ingalunda tillåtandes varder. För den skull vi ock lefva uti den allraunderdånigste förtröstan, att Eders Kungl. Maj:t i nåder varder förskonandes prästerskapet för denna ovanliga kontributionen, underdånigst bönfallande om en nådig bönhörelse och utslag härutinnan. Den höga kungliga nåd, som oss därutinnan vederfares, skola vi uti underdånigste vördnad städse prisa och berömma och aldrig aflåta uti våra stundeliga böner att bedja, [att] Gud den samma med allsköns nåd och välsignelse öfverflödligen vedergälla ville — — —."

Denna kraftiga vädjan till konungens rättvisa lände äfven till ett godt resultat. Kungl. Maj:t resolverade nämligen, att "som Kungl. Maj:t vid närvarande kontributioner vill hafva dem förskonte för tiondedelens erläggande af deras tertial, medan de vid alla de förra kontributionernas utgörande därför hafva varit befriade, alltså afgår deras ordre till defensionskom. och statskont. samt kammarkoll. hvilket svaras". [1]

[1] Upsala Domkapitel till Kungl. Maj:t af den 18 Okt. 1701. Resolutionen är gifven i Creutzburg den 22 Nov. 1701. R. A.

Icke en, utan upprepade gånger gör Benzelius hemställan om lindring i prästerskapets skattebördor. Så skrifver han till universitetskanslern den 18 Mars 1703: "Gud gifve fred i sino lande, lycka och rolighet i alla ständer. Bördan blifver eljes för undersåtarne allt för tung; i synnerhet blifver prästerskapet här i Upland alldeles utmattadt genom det svåra dragonväsendet — — —."[1] Och den 25 Januari 1705 skrifver han direkt till konungen: "— — — — E. Kungl. Maj:t behagade icke med förundran och onådigt upptaga, att undersåtarne längta, ja, sucka efter den ädla freden i anseende både till E. K. Maj:ts höga person, som under varande krigsbesvär svăfvar uti oupphörliga farligheter, som ock i betraktande af E. K. Maj:ts arfrikes och dess undersåtars tillstånd, hvilket under kontinuation af kriget blifver uselt och beklageligt. I synnerhet är prästerskapet så utarmadt genom de ogemena krigsbesvär och utlagor, hvarmed de betungade varda, att det knappt eller intet kan förrätta sitt ämbetes plikt — — —."[2]

Men äfven för egen räkning ansåg sig ärkebiskopen hafva anledning till klagomål öfver de tunga bördor, som kriget medförde, i all synnerhet sedan han drabbats af svåra förluster vid eldsvådan i Upsala, då hans bägge värdefulla gårdar nedbrunno.[3]

---

[1] Upsala Kanslersämbetes Handl. 1703—1712. R. A.

[2] Virorum illustrium literæ. R. A.

[3] Den ena af dessa gårdar, som låg mellan Dom- och Bondkyrkan, synes, jämte de öfriga på samma plats belägna husen, hafva varit ifrågasatt att flyttas, enär dessa byggningars läge vid en eldsolycka kunde blifva farligt för kyrkorna. Bland Strängnäs konsistorii skrifvelser till Kungl. Maj:t finnes nämligen en af Benzelii egen hand, som är odaterad, men enligt påteckning föredragen den 4 April 1696 och äfven expedierad. Den upptager sex ärenden till nådigt betänkande och utslag, och punkt V har följande märkliga lydelse: »Såsom E. Kungl. Maj:ts befallning är utfärdad, att den så kallade min gård i Upsala, som ligger emellan bägge kyrkorna och utmed Nya akademien, skall flyttas för eldsvådas skull, så är min underdåniga förfrågan, om alla träbyggningarna skola flyttas eller allenast den, som står närmast akademien. Skulle ägarne vara så olyckliga, att alla träbusen skola afskaffas, så blifver ock stora huset alldeles obrukligt och alltså hela gården öde. Något flyttande

I bref till kanslern d. 21 Okt. 1703 slutar han med att omnämna sina egna ekonomiska bekymmer. "Mitt enskilda ärende", skrifver han här, "som jag underdånigast hos H. Kungl. Maj:t anmäler, rekommenderar Eders Grefl. Exc:tie jag ödmjukast, om något därmed kan erhållas. Jag blifver därtill föranlåten af det släta tillstånd, som å färde är genom tagne skada af tvenne gårdars afbrännande och åter upphjälpande utur askan, som ock den missväxt, som varit har på ett år eller annat, hvartill kommer ordinarie rustningsomkostnaden och mycket annat. Af bibliska subsidier har jag nu på tredje året icke njutit en penning." [1]

Denna ärkebiskopens begäran billigades också; ty den 15 Dec. s. å. skrifver han och tackar för att konungen på kanslerns rekommendation lyssnat till hans klagomål: "För den hos H. Kungl. Maj:t gjorda rekommendation i mina enskilda ärenden aflägger hos E. Grefl. Exc:tie jag en tjänstödmjuk tacksägelse, och med underdånigaste vördnad erkänner jag Kungl. Maj:ts nådiga förordning både om subsidiernas utbekommande för bibliska arbetet som ock för någon ersättning genom den tagna skadan genom branden här i Upsala, på hvilken reparation jag alla redo har kostat något ansenligt; måste nu vänta hvad tiden och lyckan vilja tillskynda. Jag har genom

---

med husen kan där omöjligt ske, emedan bondkyrkogården tager emot på den ena sidan och gatorna på alla de andra 3 sidorna. Men såsom E. Kungl. Maj:t är nåder sinnad, att bibliotekstaket blifver betäckt med koppar eller järnplåtar, så frågas och begäres underdånigast, om icke de små träbyggningarna, som af ålder där varit, kunna blifva beståendes. Gud af nåde afvände all fara och olyckor både från kyrkorna och akademien.»

Huruvida denna begäran bifölls, står ej antecknadt, hvilket däremot är förhållandet med de öfriga punkterna. Den omständigheten, att de i skrifvelsen åsyftade byggnaderna brunno 1702, ger dock vid handen, att Benzelii anhållan åtminstone tills vidare, bifölls. Hans i slutorden uttalade förhoppning skulle emellertid på ett sorgligt sätt gäckas, men förloppet vid branden visade, dess bättre, att hvarken Domkyrkan eller Bondkyrkan antändes genom dessa gårdar, hvilket för ärkebiskopen bort kännas såsom en, om ock ringa, tröst i olyckan.

[1] Upsala Kanslersämbetes Handl. 1703—1712. R. A.

ett och annat tillfälle efter min ankomst hit till Upsala varit något olycklig, i synnerhet genom den branden och Insenstierniska sterbhusets ofärd. Tackar dock H. Kungl. Maj:t underdånigast för ertedd nåd emot mig och de mina." [2] Framgången i Benzelii klagomål för egen räkning kunde dock icke komma honom att glömma att på nytt lägga sig ut för sitt prästerskap. Ty omedelbart efter sin egen tacksägelse tillägger han: "Eljes äro väl åtskilliga ärender angående både akademiens angelägenheter som ock clereciet här i stiftet, hvilka klaga öfver sin oförmögenhet att kunna uthärda med de påfordrade utgifter och i synnerhet det svåra dragonhållet och dess årliga rekryterande, som dem påbördas; men jag bör hafva försyn att vara E. Grefl. Exc:tie besvärlig under så många andra affärer, som dagligen och stundligen ligga E. Grefl. Exc:tie på händerna, och önskar, att Gud ville mildeligen förunna H. Kungl. Maj:t och dess höga ministrar hugneligare tider. Han förläne ock en fröjdefull högtid och därpå följande nytt år. — — — — — — — — — — —"

Emellertid tycks det, som om man på vissa håll med oblida ögon sett de förmåner, som ärkebiskopen lyckats förvärfva sig, han klagar åtminstone öfver att han utsattes för trakasserier. Han skrifver nämligen till kanslern den 17 Dec. 1704: "— — — E. Grefl. Exc:tie har ock varit så gunstig och i anseende till min tagna skada af branden här i Upsala förmått Kungl. Maj:ts nådigste förskoningsbref af Heilsberg d. 4 Jan. 1704 att tillika med andra af akad. staten vara fri för alla kontributioner och utgifter, som i denna krigstiden pläga utgöras. Men det vill så uttydas, att samma förskoning bör förstås om det, som utgifvas bör här i staden. Men här i Upsala har jag hvarken lön eller annat, som akademiens betjänte hafva, utan lönen består i någon spannmål på landet; genom sådan uttydning får jag intet fägna mig af samma kungl. nåde. Den af Kungl. Maj:t à part anbefallda dragons presterande för pre-

[2] Upsala Kanslersämbetes Handl. 1703—1712. R. A. Henrik Insen, adlad Insenstjerna var borgare och handelsman i Stockholm samt kommissarie i kommersekollegium. Död 1701. Han var i andra giftet förenad med Eva Hök, dotter till inspektoren vid Lifregementet, brukspatronen Anders Larsson Hök och Anna Mackeij, som efter mannens död trädde i nytt äktenskap med biskop Benzelius.

bendesocknen Bälinge ställer jag mig till hörsam efterrättelse. Har ock i beredskap hvad därtill kan vara nödigt. Men som här är allt för svårt efter en duglig karl till samma russtjänst, så skulle jag önska att få infinna mig med så många penningar, som på min anpart fordras, eller att låta anförskaffa en sådan russtjänst vid kungl. lägret. Dock skickar jag mig underdånigst till H. Kungl. Maj:ts nådigste behag. — — — — — — — — — — — — — —.“[1]

Äfven från häradsfogden i det fögderi, dit Bälinge hörde, var Benzelius utsatt för obehag, att döma af hans klagomål hos kanslern öfver denne, mot hvilken han riktar synnerligen grava anklagelser: „— — — Eljes är mig förekommet, att till E. Grefl. Exc:tie eller Kungl. kansliet vid lägret skall vara afgången någon berättelse eller besvärsskrift angående kontribution, dragonhåll och andra utgifter för ärkebiskopsprebenden Bälinge. Om någon sådan skrift är af någon utfärdad, kan jag väl tänka, att något har influtit till min gravation och andras förledande i själfva saken. Är alltså min tjänstödmjuka begäran att få kommunikation af ett omildt angifvande och få uti kungl. kammarkollegio eller hvar helst förordnadt blifver visa rätta sammanhanget af deras handterande, som därmed umgås. Häradsfogdens fordran är i somliga stycken obevislig och ogrundad, den han ock själf sedermera har måst ändra. Dock har han själf tagit execution till mer än en half part högre, än han fordrar, låtit spannmålen förskämmas af eget förvållande och nu vill blifva honom kvitt. Klara dokumenter skola bevisa dess procedur. Att icke någon omild berättelse må vara saken till præjudice och mig i min ålderdom oskyldigt till last, beder E. Grefl. Exc:tie jag ödmjukast, att min begäran om ett rättvist undersökande af dem, som vederbör, mig må förunnas, helst jag ej heller får njuta H. Kungl. Maj:ts nådigste frikallelser till godo, som dock en och annan gång äro itererade vordne genom E. Grefl. Exc:ties höggunstiga befordran. —.“[2]

Men det var icke blott sitt eget stora stifts angelägenheter Benzelius hade att öfvervaka; honom ålåg äfven att öfva högsta

[1] **Upsala Kanslersämbetes** Handl. 1703—1712. R. A.

[2] Br. af d. 29 Juli 1705. **Upsala Kanslersämbetes handl.** R. A.

tillsynen öfver de kyrkliga förhållandena i hela landet. Och så långt det sig göra lät, gjorde han det med den största grundlighet. Han låg därför i liflig korrespondens med de respektive stiftens främste män och förvärfvade sig härigenom en högst ovanlig detaljkännedom om förhållandena inom stiften. Därför kunde han också, när han t. ex. underrättade konungen om att den nyutnämnde biskopen i Göteborgs stift, Laurentius Norman, aflidit [1] omedelbart innan han hunnit tillträda sitt nya ämbete, gifva konungen en inblick i tillståndet i stiftet och huru nödvändigt det var, att en kraftfull man snart sattes i hans ställe. "Och såsom en Guds församling", skrifver Benzelius, "vid en så 'considerabel' gränsort synes ej länge kunna vara utan styrsel, helst den allaredan någon tid har varit utan förman, och pastor där på orten är en gammal utarbetad man, som ej hinner bevaka stiftets och dess gymnasii angelägenheter, alltså täckes E. Kungl. Maj:t med vanlig ynnest och nåde anse samma lediga ställe. Gud låte E. Kungl. Maj:ts tankar falla på sådana män till denna och andra dylika tjänsters ersättande, som i lära och lefverne äro skickeliga och meriterade, de där veta genom Guds nåd, med behörig flit, nit och allvarsamhet föra andens ämbete till Guds namns ära, hans dyrköpta församlings gagn och uppbyggelse och E. Kungl. Maj:ts odödeliga beröm. — — — — — — — — —." [2]

Att göra en sträng åtskillnad mellan de verksamhetsområden, som tillkomma ärkebiskopen och Upsala universitets prokansler är i många fall knappast möjligt, och var det på denna tid ännu mindre, då gränserna för både den enes och den andres tjänsteåligganden voro långt vidsträcktare än i våra dagar. Då vi nu i följande kapitel gå att skärskåda Benzelii verksamhet såsom prokansler, kan det därför ej undvikas, att ett och annat där behandlas, som äfven kan sägas falla inom gränserna för hans verksamhet som ärkebiskop.

---

[1] Cornelius uppger felaktigt i sin Teol. Fak:s Hist. III sid. 17, att Norman dog den 3 Maj 1703; hans dödsdag var den 21 Maj.

[2] Upsala Kanslersämbetets Handl. 1703—1712. R. A.

TIONDE KAPITLET.

Benzelii verksamhet såsom prokansler.

Benzelii förhållande till det akademiska konsistoriet. Befordringsfrågor vid universitetet. Teologie doktorspromotionen 1705. Benzelii ställning till den pietistiska rörelsen. Den stora branden i Upsala 1702.

Genom 1626 års akademiska konstitutioner hade prokanslersämbetet kommit att få en helt annan och mera underordnad betydelse, än hvad det i tidigare skeden af universitetets tillvaro haft. Ännu Laurentius Paulinus Gothus (prokansler åren 1637—46) ville, vid minnet af huru förhållandena hade gestaltat sig under hans egen professorstid, såsom prokansler påtrycka de vetenskapliga institutionerna en rent *kyrklig* prägel och på vetenskapens målsmän lägga måttstocken efter deras kvalifikation i prästerligt hänseende, ett försök, som dels måste misslyckas på grund af den utveckling, universitetsorganismen hade tagit, dels helt naturligt skulle föra till strider mellan prokanslern och akademiska konsistoriet, strider af så bitter och personlig art, att de ovillkorligen verka pinsamt på läsaren. [1]

Benzelius ägde, frånsedt de ändrade tidsförhållandena, de bästa förutsättningar för att rätt förstå, att prokanslersämbetet icke var det samma som archiepiscopatet, äfven om dessa ämbeten voro förenade hos en och samma person. Han hade under sin studietid med så grundligt allvar vinnlagt sig om de profana vetenskaperna, att han vid magisterpromotionen den 13 Juni 1661 hedrades med det andra hedersrummet. De vetandets grenar, som han med förkärlek odlade, voro orientaliska språk, grekiska och latin jämte historia och geografi samt filosofi, utan att han därför försummade öfriga humaniora. Han

[1] Jfr. *Herman Lundström*: Laurentius Paulinus Gothus. III. sid. 120 ff.

ansågs också sedermera värdig att bekläda e. o. professuren i historia och moralfilosofi. Och denna kärlek till vetenskaplig forskning, som ytterligare växte under hans utländska studieresor, bevarade han ännu, då han på sin ålderdom kallades tillbaka till Upsala, och detta, jämte hans personliga egenskaper i öfrigt, förklarar, hvarför han med så oförställd glädje hälsades af alla välkommen åter.

Då Benzelius i och med utnämningen till Svea rikes ärkebiskop äfven blef Upsala universitets prokansler, var detta en uppgift, för hvilken han, såsom vi redan af det föregående hafva sett, ägde de rikaste förutsättningar. Men det var icke blott *förutsättningarna*, som funnos; han var icke heller främmande för det maktpåliggande arbete, som här förelåg honom. Under den tid, han såsom professor och universitetets rektor varit bisittare i det akademiska konsistoriet, hade han varit en bland dess verksammaste och inflytelserikaste medlemmar, och under de tretton år, han sedan såsom biskop i Strängnäs varit borta från universitetet, hade han med vaket intresse följt med den andliga odlingens utveckling vid detsamma, och icke blott detta, utan äfven tagit en verksam del däri på grund af de mångfaldiga uppdrag, i och för hvilka hans dugande förmåga togs i anspråk på skilda bildningsområden. Man kan med sanning om Benzelius säga, att han under sitt gångna lif hade mycket lärt och ingenting glömt, och därför var han obestridligen såsom Upsala universitets prokansler den rätte mannen på den rätta platsen.

När därför i det akademiska konsistoriet den 7 Nov. 1700 Kungl. Maj:ts bref och fullmakt af den 29 Sept. upplästes, hvarmedels "Högärevördige Herr D:r Ericus Benzelius konstitueras och förordnas till att vara ärkebiskop uti Kungl. Maj:ts rike och där hos Procancellarius vid Akademien här i Upsala", samtidigt med ärkebiskopens egenhändiga bref och notifikation härom, var det icke endast en öflig fras, utan hjärtats mening, när med anledning häraf till protokollet togs, att konsistorium "häröfver betygade sin fägnad, önskandes Hans Högärevördighet lycka och välsignelse till denna tjänstens lyckliga utförande".[1] Likaledes var utan all fråga följande skrifvelse,

[1] Enligt protokollet voro vi detta tillfälle närvarande: Rektor Jakob Arrhenius, professorerna Svedberg, Ljung, Djurberg, Lundius, Aurivillius, O. Rudbeck d. ä., O. Rudbeck d. y., Roberg, Forelius, Vallerius, Palm-

som samtidigt uppsattes och afsändes till ärkebiskopen såsom svar å hans bref, ett utslag af hvad man verkligen menade. Denna skrifvelse lydde:

"Reverendissime Domine Archieposcope et Procancellarie, Mæcenas magne.

Lætitiam, qua literæ tuæ, reverendissime Pater, favore ac benevolentia plenæ, nos perfuderunt, mente facilius erit adsequi quam voce exprimere. Nam quod auxie optavimus et precati sumus omnes, id jam factum esse indicarunt, te scilicet creatum esse regni Archiepiscopum et Academiæ nostræ Procancellarium. Gratulamur ergo et tibi et nobis honorem hunc novum, et rogamus, velit Deus eum fortunare ac diuturnam reddere cum magno ecclesiæ et Academiæ commodo ac emolumento. Neque enim virtus et eruditio, quæ in te summæ dudum hanc Spartam meruere, sinunt nos dubitare, sub cura et præsidio tuo omnia se recte habitura. Quod nostrum est, vota nuncupabimus calida pro salute et incolumitate tua, et officia ac obsequia nostra præstabimus promptissime. Deo commendatus habeas nos tibi commendatos, et ex animi tui sententia diu Musis et ecclesiæ præsis! Vale.

Reverendissimi nominis tui

Custores strenui

Jacobus Arrhenius

Rector

et senatus academicus.

Ericus Castovius.

Att ämbetet ej var blott "til lyst" framgår af de många ämbetsskrifvelser, som tidt och ofta afgingo till universitetets kansler och hvilka Benzelius egenhändigt uppsatte, och granskar man deras innehåll, ser man lätt, att prokanslern själf noga satt sig in i och allsidigt pröfvat de frågor, som underställdes konungen och kanslern.

Bland de ärenden, som oftast stodo på dagordningen, intogo naturligtvis *befordringsfrågorna* främsta rummet. Och här är det påfallande, huru eniga prokanslern och akademiska konsistoriet i all-

roth, Bellman, Elfvius, räntmästaren och sekreteraren Castovius. Professor Norrman var opasslig.

mänhet voro, och när så undantagsvis icke var fallet, visste den förre att med så sakliga skäl styrka sin åsikt, att de olika meningarna aldrig medförde några personliga misstämningar. Och sällsynt var det, att kansler och Kungl. Maj:t gingo ifrån prokanslerns förslag.

Benzelius var lokalpatriot och ville i det längsta bevara Upsala åt Upsalalärde, utgående ifrån den grundsatsen, att den, som under många år framgångsrikt arbetat och verkat vid universitet på en lägre och illa — eller kanske alls icke — aflönad plats, skulle äga företräde vid befordran till en professur framför utifrån kommande sökande. Åtminstone ville han bevara lärostolarna i Sverige åt svenskarna. Så skrifver han till kanslern den 10 Juni 1703:[1] "Jag förnimmer, att professor theologiæ i Pernau, licentiaten Johan Folcker[2] bemödar sig genom åtskilliga rekommendationer att komma hit till professionem theologicam. Jag lämnar honom i sitt värde, men tror intet, att han är anständig för denna orten, så mycket jag

[1] Upsala Kanslersämbetes Handl. åren 1703—1712. R. A.

[2] Johannes Folcker, född i Kalmar 1664, blef 1684 student i Upsala, men studerade sedermera i utlandet och blef 1696 teologie licentiat i Giessen. 1698 blef han lektor vid Kalmar gymnasium, ehuru domkapitlet misstänkte honom såsom »Hallensis, pietist, spenerian». Han kom snart i strid med sina ämbetsbröder och sökte sig därför från Kalmar samt blef 1701 teologie professor i Pernau. Äfven där råkade han i strid med sina ämbetsbröder till följd af sina spenerska åsikter Sedan ryssarna eröfrat Pernau (1710), begaf sig F. tillbaka till Sverige. För sin pietistiska propaganda anklagades han i Stockholm inför en särskild kommission, hvilken ansatte honom så hårdt, att han måste träda i häkte. 1718 afsattes han både från prästämbetet och professuren samt hölls i fängelse till 1719, då han vid Ulrika Eleonoras kröning frigafs. Sina återstående dagar lefde han i Blekinge på Hjerpegården (ännu kallad professorsgården), hvilken han fått med sin fru Catharina Velshuysen, köpmansdotter från Karlshamn. F. beskrifves som en lärd och gudfruktig man, och ärkebiskop Steuchius säges i Stockholms konsistorium hafva vid hans afsättning på samvete betygat, att han icke ansåg honom hysa några irrläror. F. dog d. 24 November 1729. (Nordisk familjebok och Biografiskt lexikon öfver namnkunnige svenske män).

kan döma af åtskilliga omständigheter, som härvid kunna förekomma. Skulle ändteligen några fordras hit från andra orter, så torde denna kungl. akademien hafva att förmoda större förnöjelse af d:r Molin [1], om han kan afkomma från kungl. hofvet, eller den unge Steuchius, biskopens son i Lund, eller Josephus Thun, som är theologus Strengnensis, alla tre lärda och skickeliga män. Men förmodeligen torde här in loco de finnas, som vilja blifva ihågkomna och kunna efterhanden vara nog sufficient —."

Men för patriotismen var han dock ingalunda hågad att offra krafvet på lärdom och öfrig kompetens. Han tillsåg med vaken blick, att ingen kom till någon plats utan att hafva fullgjort alla prestanda. Till och med när en professor förflyttades från en fakultet till en annan — något som på denna tid icke så sällan hände, enär det ansågs för ett avancement att få transport från någon af de öfriga fakulteterna till den teologiska — fordrade Benzelius, att han skulle genom något exercitium dokumentera sig för den nya disciplin, till hvilken han förflyttats. När t. ex. professor Palmroth, som innehade professuren i orientaliska språk, befordrades till en profession i teologi, skref Benzelius till kanslern, att det ej "skulle synas oanständigt, att han vid anträdet blefve tillhållen [att] aflägga præsidendo något exercitium theologicum, eftersåsom han tillförene

[1] Lars Molin var född 1657, blef student i Upsala 1677 och informator hos d. v. professor Erik Benzelius d. ä. Vid promotionen i Upsala 1688 blef han magister primus, företog följande år med understöd af konungen en längre utländsk resa, under hvilken han 1692 blef teol. lic. i Giessen, blef 1694 teol. professor vid Dorpats universitet, flyttades 1699 till Pernau, men måste vid ryssarnas infall fly till Sverige och blef 1702 änkedrottningens hofpredikant samt 1705 förste teol. professor och domprost i Upsala. M. var en framstående riksdagspräst och en af hufvudmännen för det parti, som i tysthet arbetade på enväldets afskaffande, samt var såsom ledamot af kommissionen öfver Görtz en af dennes häftigaste vedersakare. M. afled d. 20 Sept. 1723. Hans barn blefvo redan under faderns lifstid adlade med namnet Meldercreutz. (Nordisk familjebok).

intet sådant har hållit, det dock andra hafva gjort och vore för exemplets skull nyttigt". [1]

* * *

Liksom Benzelius själf hade förökat sina kunskaper och fått vidsträcktare vyer under sina studieresor i främmande länder, så ansåg han, äfven såsom prokansler, att det vore till universitetets stora gagn, att dess ämbetsmän lärde känna främmande universitet och deras inrättningar. Han var därför alltid angelägen att hos kanslern inlägga ett godt ord för dem, som hade sådana resor i sinnet. Sin gamla kärlek till biblioteksstudier blef han ännu på gamla dagar trogen, och han ansåg det i synnerhet för biblioteksmän viktigt att se de stora biblioteken i den dåtida bildningens centra. Därför var han angelägen att skaffa sin äldste son Erik resestipendium, då han såg, att hans håg låg åt detta håll, och synnerligen varmt rekommenderar han den nyutnämnde vice bibliotekarien Johan Brauner till erhållande af ett resestipendium, "emedan alltid är förspordt det berömligit är om hans vetenskaper uti de därtill nödiga stycken. — — — Och efter förmodeligt är, att han därmed kan göra publico desto större tjänst och ej allenast så förkofra sina förra studier, uti scientiis såväl som linguis europæis, utan ock nu under sin resa betjäna biblioteket med nödiga böckers uppköpande", har Benzelius ej velat underlåta att rekommendera honom. [2]

1705 erhöll Benzelius konungens uppdrag att såsom promotor förrätta den högtidliga akt, hvarigenom biskopen i Skara, Jesper Svedberg, superintendenten i Reval, Nicolaus Bergius, förre professorn, dåvarande kyrkoherden i Vingåker, Erik Ljung, teologie professorn, Daniel Djurberg i Upsala och kyrkoherden i Riddarholmen, Zackarias Esberg, kreerades till teologie doktorer.

Någon tid förut utfärdade Benzelius efter öfligt bruk ett program, i hvilket han inbjöd vederbörande myndigheter till högtidlighetens öfvervarande med följande ord:

[1] Bref till kanslern d. 10 Juni 1703. Kanslersämbetets handl. R. A.

[2] Brefvet är dateradt d. 30 Maj 1704. Kanslersämbetets handl. R. A.

Sapientissimi regis et ecclesiastis est effatum: *Quid est, quod tempora priora fuere meliora, quam nunc sunt? Non enim sapiens est illa interrogatio?* Cap. 7: 11.[1] Non deerunt, qui monitum hoc paradoxis annumerare volent, quum variis mundi temporibus ingeminare licuerit: *In quæ nos Deus reservasti tempora?* Et passim deplorent scriptores sacri et exotici extremorum temporum malitiam, vitiorum sentinam et perditos hominum mores. Sed in promtu est conciliatio, per quam divini ecclesiastis dicto sua constabit veritas et inveteratis querelis parata erit excusatio. Fas est præsentia tempora cum præteritis committere et sub prudens examęn revocare, quatenus ad æquilibrium reduci possint vel non. Sed nefas est divinæ gubernationis artes in jus vocare, vel sollicite nimis inquirere, qui fiat quod frequentius forte quam olim lætis misceantur tristia et res humanæ minus ex voto fluant. Incusamus Deum, et accusamus temporum malitiam, immemores quod malorum fomes in nobis ipsis resideat. Fungamur potius officio nostro, et reliqua committamus moderatori Deo, qui nullo tempore se reliquit absque testimonio suæ bonitatis. Tempus ipsum ad pietatem nihil facit. Videamus ut temporis nostri justi simus dispensatores, memores illius Syracidis, quo librum suum, quem πανάρετον dixere veteres, claudit et obsignat, inquiens: *Facite studiose, quod vobis præceptum est, dum tempus habetis, et Dominus vobis remunerabitur in tempore suo.* Tempora igitur temporibus sunt temperanda: sic enim convenit εξαγοραζειν τον καιρόν. Eph. 5: 16. Hac ratione intelligemus, quod *manus Domini non sit abbreviata, ut servare non possit; nec aggravata sit auris ejus, ut non exaudiat,* juxta Esaiam cap LIX: v seqq. ubi graphice describuntur grassantia scelera, quæ divinam opem sufflaminant et tempora reddunt difficilia. Præsens seculum malorum videtur esse fertile, et bonorum perquam sterile: quique auream nunc pollicentur ætatem sive 'verbesserte zeiten' hactenus fumos vendere deprehendentur. Sunt tamen in numerato (?) coelestis bonitatis argumenta, etiam in septentrionem nostrum, quod inter medios per Europam universam Bellonæ strepitus, in hujus regni meditullio pace fruamur; quod in seminariis nostris liberalium artium studia vigeant; et religiones evangelicæ puritas suos habeat patronos, in quibus jure meritoque reponimus, post auctorem et statorem Deum, clementissimi regis nostri Caroli XII pietatem et curam, per quam hactenus vigent præsidia, quæ rempublicam et in ea ecclesiam faciant beatam, eamque ab interitu immunem præstent.

— — — — — — — — — — — — — — — — — — —

— — — — — — — — — — — — — — — — — — —

---

[1] **Salomos Predikare 7: 11 lyder: »Säg icke: Hvad är skälet, att de forna dagarna voro bättre än dessa? ty det är icke vist att så fråga.»**

Högtidligheten försiggick den 1 Juni i Hel. Trefaldighetskyrkan, enär domkyrkan ännu icke var restaurerad efter branden. Solenniteten började med klockringning kl. 8 på morgonen till tecken att samling då skulle ske i Consistorium academicum. Kl. 9 afgick processionen till kyrkan, där vid ankomsten musik utfördes. Sedan en psalm afsjungits, besteg Benzelius talarestolen och höll på latin promotionstalet öfver Esaias 38: 17 "*Ecce in pace amaritudo mea maxima.*" Efter att hafva erinrat om de förhållanden, under hvilka konung Hiskia talade de anförda orden, och förklarat deras innebörd, fortsätter han:

Deplorandum est, quod discordia circa religionem christianam orbem miserandum in modum distrahant, quin et ipsos coetus evangelicos. Sane inter pontificios et reformatos ipsos discreta sunt agmina et discordes animi, etiam circa fundamentalia fidei eorum dogmata, per quæ in mutua viscera sæviunt, quod jamdudum solide est declaratum et evictum. Sed discordia evangelicorum inter se ipsos inde non redditur melior aut magis excusatione digna.

(Talar sedan om de kalvinistiska och synergistiska striderna och den oro, som de framkallat inom kyrkan). Ne quidem prudentibus arbitris hactenus se adprobarit illa tot verborum ampullis commendata religionum tolerantia. —

Vos viri, plurimum reverendi, fratres in Christo perdilecti, qui nunc gradu doctorali ornandi primis in ecclesia sedibus destinamini, æstimate sortem ac conditionem vestram. Vires, quas nacti estis et eruditionis subsidia in id impendite, ne vestra culpa quid detrimenti capiat sinceritas evangelicæ religionis, quam ad tempora vestra derivarit coeli clementia, regum vigilantia, præsulum intrepida constantia, zelus et ardor. Considerate, quam gratiam sitis inituri apud Deum et posteritatem, si passuri fueritis, ut doctrinæ coelestis puritas tot laboribus et ardestiis (sic), quia et ærumnis [1] parta tot severissimis edictis regiis munita et aliis subsidiis propugnata Sveciæ nostræ subducatur et surripiatur per vim, fraudes et clandestinas molitiones, sive hostium, sive falsorum fratrum, quas sinu suo fovent quidam pacificatores, noxiis suis conatibus inservientes. Non est dubium, quin subinde vobis luctandum erit cum difficultatibus variis et molestiis, quin et odiis ac persecutionibus. Sed dudum intelligere coepistis, hanc esse sortem illorum, quibus incumbit bella domini gerere. Pacem igitur habere velle debet voluntas, bellum necessitas. Sur-

[1] ærumna = svårt arbete, plåga.

gite, viri optimi, agite negotium vestrum strenue, et erit dominus vobiscum. Observate dissidiorum authores contra eam doctrinam, quam didicistis, et declinate ab eis. Salem in vobis habete et veritatem ac pacem diligite.

Sedan promotor slutat sitt tal, vände han sig till d. v. rector magnificus, Petrus Elfvius, med anmodan, att han ville vara "præco voluntatis regiæ", d. v. s. att han skulle offentligen uppläsa konungens nådiga utnämning af de ofvan omnämnda teologerna till teologie doktorer, hvarpå akademisekreteraren förestafvade eden ur konstitutionerna och promovendi "obsignerade" den med tvenne fingers läggande på spiran. Därpå försiggick den symboliska ceremonien med Biblia aperta et clausa, pileus, annulus et dextræ porrectio. Under denna ceremoni vänder sig promotor på nytt till promovendi och beledsagar de särskilda symboliska handlingarna med förklarande uppmaningar:

Sancta Biblia vobis promotis commendo, eaque primo *aperta,* ut memores sitis vos nondum omnes scripturarum recessus exhausisse, sed juge ac indefessum scrutinium vobis incumbere, adeoque in rebus fidei exulare debere cæcæ rationis judicio et humana placita.

Eadem Biblia oculis vestris sisto *clausa*, ut constet sacris meditationibus locum esse debere, quo (qua re) in praxin et usum deducantur, ut docentium pariter ac discentium sensus magis reddantur exercitatu.

Sequitur *pileus*, non solum ut symbolum alarum et protectionis divinæ, sed et libertatis cuiusdam indicium, quo constet, quæ sint jura vestra in defendenda orthodoxa doctrina subministrandis consiliis, gubernanda ecclesia et salutatione exemplis suppeditandis.

Digito vestro annulari inseritur *annulus aureus*, quo desponsamini saluti ecclesiæ Christi et in memoriam vobis revocatis, quod in superiorem quendam ordinem equestrem sitis subvecti et quod vobis incumbat pro veritate coelesti strenue pugnare. Materia annuli vos admonebit dignitatis splendoris et separationis a scoriis (= slagg). Figura rotunda vos profectuum et capacitatis vestræ admonebit.

Colophonis [1] vel sigilli loco *dextram* mihi porrigite, ut memores

---

[1] **Colophon, en stad i Jonien, var så utmärkt för tappert rytteri, att ingen slaktning kunde levereras utan dess hjälp. Häraf är ordspråket**

sitis, quod commendata vobis esse debeat sancta et concordia inter vos ipsos et cum aliis, seposito omni simulatione et hypocrisi.

Sedan denna ceremoni afslutats, riktade teologie adjunkten Mag. J. Schult en "allocutio" till promovendi, som å deras vägnar besvarades af doktor Bergius, hvarefter doktor Esberg uttalade promovendis tack till konungen, kanslern, promotor, rektor o. s. v. Så sjöngs en psalm, följd af en kort predikan, bön och "välsignelsen", hvarpå allt afslutades med att hela församlingen stående afsjöng psalmen "Hela världen fröjdes Herran".

Reformationstidehvarfvets dogmatiska systematiserande hade utmynnat i en renlärighetsformalism, som hotade att helt och hållet förkväfva det kristliga lifvet, och det var icke långt ifrån att dogmatiken hade, äfven vid den offentliga gudstjänsten, skjutit den Heliga skrift åt sidan. Verkningarna häraf skulle icke länge utebli. Predikstolarna blefvo katedrar, från hvilka predikanterna polemiserade mot olika tänkande och öfver dem utslungade sina fördömelsedomar, och den tuktens, ordningens och den kristliga kärlekens ande, som Luther betraktat såsom den sanna evangeliska kyrkans kännetecken, förbyttes i en tuktlöshetens och den stela formalismens ande, som i sitt följe hade religiös indifferentism och sedlig förslappning.

För att motverka det förfall, hvarmed kyrkan härigenom hotades, uppträdde en Filip Jakob Spener och hans medhjälpare med yrkande på återgång till bibeln såsom den enda lifgifvande källan till ett kraftigt och verksamt troslif. Så uppstod *pietismen*, som emellertid, äfven den, slog öfver målet och framkallade mellan de olika lägren en bitter strid, som hotade att helt och hållet ödelägga kyrkan.

Äfven Sverige berördes af den pietistiska oron, om också dess böljeslag här voro mindre våldsamma, hvilket helt visst berodde därpå, att ortodoxismen i Sverige aldrig utvecklade sig till en så ensidig dogmatism som i Tyskland. Ty om också den svenska

---

kommet: Colophonem rei addere, imponere = lägga yttersta handen vid en sak.

lutheranismen under detta tidehvarf var präglad af mycken kyrklig observans, så bodde dock på djupet hos det svenska folket, hos hög och låg, en äkta kristlig fromhet. Därtill kom, att den svenska kyrkan ägde ett säkert skydd i den fasta organisation, den under sextonhundratalets sista årtionden erhållit, och i den stam af utmärkta biskopar och lärare, som under denna tid ledde icke blott det religiösa lifvet, utan äfven allmänbildningen öfver hufvud.

Emellertid hade generalsuperintendenten i svenska Pommern J. Fr. Mayer, som sannolikt fruktade för grannskapet med de pietistiska hufvudkvarteren i Tyskland, uppskrämt konung Karl XI, så att denne förleddes till utfärdandet af det beklagliga ediktet mot pietismen af den 6 Oktober 1694, i hvilket hvar och en, som beträddes med villfarande (det vill här säga från kyrkans symboliska böcker afvikande) meningar, hotades med mistning af ämbete och förvisning ur landet. Äfven hos Karl XII gjorde denne pietismens arge motståndare sitt inflytande gällande för att få till stånd stränga åtgärder emot pietisteriet. Han drog icke ens i betänkande att uppsöka konungen i Heilsberg 1704, hemsökte honom äfven sedermera med oupphörliga bref och lyckades också förmå honom dels att i en skrifvelse till universitetskanslern uppmana denne att tillråda de studenter, som reste till tyska universitet, att studera i Greifswald, där pietismen var bannlyst, då de vid sin återkomst framför andra skulle hafva att vänta befordran, dels att till ärkebiskop Benzelius utfärda ett bref, dateradt Ravitz den 27 April 1705, hvari denne uppmanas att förtroligt korrespondera med bemälte Mayer angående "inkomna svärmerier" och att öfvervaka, att ej någon af den studerande ungdomen vid våra akademier skulle få testimonium vitæ, förrän han efter constitutiones academiæ var förhörd och "befunnen fast och grundad uti dess kristendom och trosbekännelse". Vidare skulle de, som antingen redan voro utresta eller ämnade resa till främmande orter, "per publica programmata åtvarnas att hålla sig ifrån de universiteter, hvarest dessa svärmerier som mest gå i svang, så framt de efter våra religionsplakater ej vilja blifva ansedde och straffade, såsom ock att de, som ifrån resorna hemkomma, blifva till förhör ställda, på hvilka orter de sig hafva uppehållit. Och för det öfriga tillses granneligen, hvad för personer till iäroståndet vid

skolor och akademier såväl som vid församlingen blifva antagne och brukade — — — — — — — — — — —“.[1]

Den 20 September s. å. utfärdar konungen en ny skrifvelse, denna gång till rådet, gifven i fältlägret vid Blonie, nära Warschau, hvari rådet befalles att se upp med pietisterna och att snart afgöra saken med en mag. Krüger från Riga, som var angifven för villfarelse. Alla, som med slika villfarelser beträddes, skulle lagföras och straffas. Konventiklar skulle strängeligen förbjudas och tillsyn noga hållas öfver att ungdomen ej brukade böcker, i hvilka pietistiskt svärmeri insmugglades.

Med anledning häraf skref kungl. rådet den 20 Oktober 1705 till ärkebiskopen och akademiska konsistoriet och lade dem allvarligen på hjärtat att icke allenast skarpare än hittills öfva tillsyn öfver att icke dylika svärmeandar insmöge sig i stiftet och där hölle konventiklar, utan äfven låta sig angeläget vara att med allt eftertryck och efter yttersta förmåga söka utrota dem. Vederbörande borde därför sätta sig i förbindelse med länets höfding och söka hans bistånd. Slutligen skulle konsistorium uppsätta en utförlig berättelse om huruvida sådana misstänkta svärmeandar funnos samt hur man med dem förfarit.[2]

Till svar härå skref ärkebiskopen och konsistorium till rådet, att man anställt efterforskningar med det resultat, att i Upsala stift något pietisteri ej kunnat upptäckas.[3]

---

[1] Konungabref Lit. C. (1697–1737) 32. U. A. K. A.

[2] Kopia af detta bref finnes i Kungl. bref Lit. C. (1697—1737) 37. U. A. K. A.

[3] Redan tidigare hade Benzelius varit i tillfälle att uttala sig om pietisteriet. I »sekreta prästerskapets protokoll» för den 7 Febr. 1692 finnes nämligen följande uttalande af honom: »De (pietisterna) skola hålla sammankomster och conventicula, särdeles vid ljus, hvarest hvar och en skall hafva frihet sina dubia om ett och annat att förebringa, då allehanda arter af frågor, stundom mera förargeliga än uppbyggeliga skola förekomma och blifva deciderade. Det mesta är, att den offenteliga gudstjänsten synes genom sådant kunna komma i mindre värde eller blifva föraktad. Doktor Spener lärer fuller hafva haft godt uppsåt genom det (att) jämväl han synes sådant hafva begynt och öfvat,

Men nu kom ett nytt kungl. bref af den 7 Juni 1706 [1] till rådet, där konungen uttalar sitt stora missnöje med svärmeandarnas fördömliga biläror, som undergräfde grundvalen för den evangeliska läran, och sina farhågor för att den studerande ungdomens besök vid främmande akademier lätteligen kunde leda till att de insuga giftet "och sedan hela fäderneslandet därmed ansticka. De, som kitsla sig med sådana biläror, dem på ett och annat sätt utsprida och förfäkta och ifrån deras villfarelse icke vilja afstå, skola land och rike förvisas, där de äro främmande, men ifrån tjänst och ämbete afsättas, där de äro inhemske och våre födde undersåtar, jämväl ock annat straff undergå, eftersom brottet kan finnas."

Med anledning häraf skref rådet den 13 Juli 1706 på nytt till ärkebiskopen och konsistorium och säger: "Vi samtliga H. K. Maj:ts härvarande råd hafva väl utaf hr. ärkebiskopens och konsistorii ankomna skrifvelse och svar uppå vårt afgångna bref af den 21 Oktober sistlidne fast gärna sett, hurusom där i stiftet det så kallade pietisteriet icke hade försports, ej heller att några af samma svärmelära där vore till finnandes; men som H. K. Maj:t nu åter å nyo hafver i nåder behagat medels ett bref, dateradt fältlägret vid Lusuc i Wolhynien den 7 Juni sistlidne, oss anbefalla, det måtte vi dess innehåll samtliga biskoparna, akademierna och konsistorierna till hämmande och afskaffande af alla sådana villfarelser antyda och kungöra, alltså hafva vi låtit högst bemälte H. K. Maj:ts nådigste bref aftrycka och för godt funnit däraf nödiga exemplar hr. ärkebiskopen och konsistorium härmed att meddela, på det hr. ärkeb. och konsist. så mycket bättre och närmare måge kunna vara underrättade om sådan H. K. Maj:ts nådigste vilja och förordning och till underdånigt följe däraf på det nogaste iakttaga allt, hvad H. K. Maj:t därutinnan stadgat och beslutit hafver, och däröfver sedan hålla hand och hafva ett allvarsamt inseende och vakande

---

förmenandes därigenom (att) locka flere till devotion och att bevärfva sig om grundligare kunskap uti deras kristendom. Men exempla non desinunt, ubi incipiunt.» (Afskrifvet ur Palmskiöldska Samlingen. Eccl. & Theol. N:o V. Tom VI sid. 2051. K. B. U.)

[1] Icke den 6 Juni såsom uppgifves i »Bidrag till den svenska pietismens historia af Arvid Källström» sid. 37.

öga, så att det till alla delar må blifva fullgjordt och efterlefvadt. Enkannerligen måste hr. ärkeb. och konsist. låta sig vara angeläget att icke allenast hämma och förekomma, det icke några förbudna och anstötliga böcker måge blifva införda och försålda, utan ock bruka en noga varsamhet vid hvarjehanda skrifters och böckers censur, så att icke något må varda tryckt och publiceradt där å orten, som icke är enligt med den Hel. skrift och våra sig därpå grundande symboliska böcker — — —." [1]

Redan den 18 Juli svarar Benzelius kungl. rådet: "— — — — Närmare undersökande öfver någras utlåtelser angående det pietistiska oväsendet förnimmes vara berördt uti den öfverlevererade relation, hvilken lämnas under E. Exc. närmare ompröfvande. [2] Några af theologis hafva ej velat underskrifva samma relation. [3] Orsakerna måge de själfva anföra. Men om de vilja förebära, att detta ärendet och hela pietistiska svärmeriet är af intet värde, det kunna med stillatigande förbigås eller tillåta en anständig conciliation och mäklande, vill jag i sådant deras omdöme ingen del hafva. Det är bevist och öfverbevist, att slika noviteter för ungdomen och andra äro skadliga och anstötliga — — —." [4]

Det är påfallande, huru Benzelius efter hand ändrat mening i denna sak, ett förhållande, som bäst får sin förklaring i konungens växande ovilja mot den pietistiska rörelsen. Såsom en af ortodoxiens främste representanter på sin tid kunde han naturligtvis icke hafva några sympatier för pietismen, och han varnar sin son Erik, då denne befann sig på sin utrikes resa, för att besöka universitetet i Halle "ne quid contagii afficiatur"; [5] men hans fruktan för smittan var dock icke större, än att han kort därefter på sonens begäran medgaf ett besök därstädes, ehuru visserligen med det till-

[1] Kungl. bref. Lit. C. U. A. K. A.

[2] Nämnda »relation» återgifves i Bil. III.

[3] Den är underskrifven af J. Esbergius, J. Ausenius, P. Flovius, J. Enberg, J. Billou, L. Roberg, J. Bellman, F. Törner, D. Lundius, C. Lundius, H. Torelius, O. Celsius och daterad den 3 Juli 1706 samt finnes i U. K. till Kungl. Maj:t. R. A.

[4] U. K. till Kungl. Maj:t. R. A.

[5] Brefvet dateradt d. 23 Okt. 1697.

lägget "saltem in re esse puto, ne multum temporis Hallæ impendas." [1] Benzelius var ej den, som såg spöken på ljusa dagen, och därför ansåg han sig hafva gjort nog, då han, efter mottagen befallning, företagit undersökning om saken med det resultat, att intet pietistiskt svärmeri fanns, vare sig vid universitetet eller i hans stift för öfrigt. Men konungens stegrade ifver, och i synnerhet sedan han direkt uttalat sitt missnöje med Benzelii — såsom man intalat konungen — otillfredsställande undersökning, synes, som sagdt, hafva skrämt upp den gamle ärkebiskopen. Må hända bidrog härtill äfven den växande pietistiska rörelsen i hufvudstaden och fruktan för att grannskapet skulle kunna blifva farligt.

I en ny skrifvelse, som Benzelius den 17 Augusti 1706 aflät till kanslern, heter det därför: "— — — Hvad anbelangar den nyligen ankomna K. Maj:ts allvarliga åtvarning af Lusuc i Wolhynien 7 Juni, så är efter befallning den utan dröjsmål kommunicerad vorden med biskoparna och consistoriis i riket — — —. Vidlyftigare och närmare underrättelser uti de pietistiska noviteter kunna förmodligen inhämtas af det rannsakningsinstrument, som i sistl. Juni månad är härifrån ingifvet till Kungl. senaten och af samtl. consistorialibus underskrifvet, förutan några af theologis, som hafva sig undandragit och kanske därigenom gjort sig mer misstänkte för några noviteter och själftagna meningar. Jag har ock à part däröfver gifvit vid handen mitt välmenta betänkande, fastän största delen af det, som är anfördt utur teol. adj. sal. Martini Schyttes [2] kvarlämnade skrifter, har förelupit före min senare ankomst hit till orten och ankommer på deras ansvar, som då varit därvid intresserade. Samma undersökning lärer utan tvifvel inkomma till K. Maj:t, hvarför här [är] onödigt upprepa den. Ett sådant undersökande har måst nödvändigt företagas, både till underdånigst följe af K. Maj:ts

[1] Brefvet dateradt d. 8 Febr. 1698.

[2] Martin Schytte var pomrare till börden och blef teologie adjunkt i Upsala 1692. Han gjorde fakulteten mycket besvär med sin polemiska skrifklåda. Så ville han utgifva en traktat »contra pietistas», men fakulteten fann rådligt, att han »innehöll med densamma, till dess man får se, hvaruti denna oroligheten vill stanna». (Teol. Fak:s protokoll d. 11 Juni 1700.)

befallningar, som ock att icke denna societeten skulle lämnas under svåra suspicioner för pietistiska svärmerier, hvilket hos samtliga har blifvit anfördt och kanske icke utan orsak antaget. Vore önskeligt, att icke några ville anse sådana noviteter vara af intet värde och kunna med stillatigande afhjälpas. Hvilket omdöme, om det får hafva sin framgång, är befruktandes, att den evangeliska lärans renhet och Guds församlings rolighet blifver förvandlad i ett bedröfligt tillstånd. Men vi lefva i den underdåniga tillförsikt, att H. K. Maj:t och dess förfäders hälsosamma förordningar [1] och åtvarningar skola vinna ett behörigt eftertryck. Dessa noviteter, som hos samtliga nu äro befunna, hafva varit mig alldeles okunnigt, som gemenligen ske plägar, att svärmerier vid deras begynnelse hållas hemliga, till dess de få lägenhet att rota sig. Är dock förmodligt, att de, som därmed vilja umgås, låta rätta sig, när de med behörig 'correction' och varning varda ansedde — — —.“ [2]

Hvad den ofvan omtalade brefväxling beträffar, som Mayer önskat inleda med Benzelius, synes den icke hafva kommit till stånd. Benzelius skrifver nämligen till konungen, att han på dennes önskan tillskrifvit Mayer, men icke från honom fått något svar. Att han sedan icke upprepar försöket visar, att han icke var alltför angelägen om en sådan brefväxling, och uteblifvandet af alla kraftåtgärder inom ärkestiftet ger vid handen både att giltig anledning därtill saknades och att Benzelius icke onödigtvis ville framkalla mera oro i sinnena, än nödigt var. Hans åtgöranden i den pietistiska frågan inskränka sig således i det stora hela till den ofvan omförmälda skrifvelsen till rikets konsistorier, och den gamle ärkebiskopen hade redan lagt sitt hufvud till hvila, när det pietistiska oväsendet i Sverige på allvar tog sin början.

Den 16 Maj 1702 är en sorgligt minnesvärd dag i Upsala stads och universitets historia, enär då tre fjärdedelar af staden ödelades af den förskräckliga eldsvåda, som icke ens skonade den härliga

[1] Syftar på Karl XI:s ofvan omnämda edikt af den 6 Okt. 1694.

[2] Academica Ups. V. »Professores m. fl. skrifvelser till K. Maj:t». R. A.

domkyrkan och slottet. Då Benzelius personligen på det kännbaraste berördes af denna brand, som lade hans tvenne värdefulla gårdar i aska, och då han därjämte i egenskap af stiftschef och universitetets prokansler fick sig pålagdt ett drygt arbete vid såväl domkyrkans restaurerande som återupprättandet af de akademien tillhöriga byggnader och institutioner, hafva vi ansett det vara af intresse att något närmare skildra denna brand, som i våldsamhet saknar motstycke i vårt land.

Våren 1702 hade varit ovanligt torr, i synnerhet i Upland; ty sedan midten af Mars föll ej något nämnvärdt regn på öfver två månader. "Denna infallande torka", säger ett ögonvittne till eldsvådan, [1] "förorsakade detta åhret en stor misswäxt i Upland, så att om krigsfolket äfwen nu hade warit i landet hemma, hade därpå följt en mäckta svår tid både på boskapsfoder och spannemål. Jämväl ock förorsakades af denne hetta allestädes en stor fruktan för vådeldar, i det, helst i städerna, där starkare solens wärkan är, allting så bereddes att hastigt taga eld, såsom hade alltsammans warit tunder och fnöske."

Den 15 Maj inföll detta år Kristi himmelsfärdsdag, "hvilken" — säger ofvan anförde skildrare — "såsom han är i sig fröjdefull och infaller jämväl på den fagraste åhrsens tijd, så plägar han ock uppmuntra alla, och helst ungdomen, till hwarjehanda rolighet med utspatserande på åkrar, ängar och trägårdar sig att förnöja, så att mest alle, i synnerhet efter nu en så klar dag warit hade, woro nyss i säng gångne, om följande natten, då kl. emillan 12 och 1 först af dem, som där förbi gingo, elden märktes löös wara af det, att röken mycket starkt slog ut genom wäggarna; warandes redan inwärtes så rotader, att när man wille dämpan, fick han mer luft och styrkia". [2]

Snart väcktes stadens invånare af klämtslag, som förkunnade, att eld utbrutit, och när folk hunnit samlas, befanns det, att det brann i hjärtat af staden, vid Klostergatan emellan Östra ågatan

---

[1] Vice bibliotekarien *Johan Eenberg* i »En utförlig relation om den grufweliga Eldzwåda och Skada, som sig tilldrog med Upsala stad den 16 Maii åhr 1702. Tryckt i Upsala åhr 1703.»

[2] O. a. a. s. 8.

och Svartbäcksgatan, där, innan man visste ordet af, två stora välbyggda gårdar, tillhörande professor Upmark och räntmästar Romel, stodo i ljusan låga. Eftersom vinden var nordlig, hade man hoppats, att stadsdelen Svartbäcken skulle blifva oberörd af elden äfvensom att stadsdelen Dragarbrunn skulle kunna skyddas, tack vare den breda Svartbäcksgatan, men snart hade elden, trots alla ansträngningar att mota densamma, kastat sig öfver till östra sidan af Svartbäcksgatan, och inom kort brann allt emellan Klostergatan och torget, hvarest där hopad lösegendom befordrade eldens spridande söder om torget till stadsdelen Kungsängen. Efter vid pass endast fem timmars härjande måste således allt öster om Fyrisån från Svartbäckstull till Kungsängstull anses vara prisgifvet åt lågorna, både fast och lös egendom, hvilken sistnämnda nästan utan undantag brann upp, emedan elden rasade så våldsamt, att den kastade sig långa vägar och antände långt aflägsna kvarter, under det många mellanliggande kvarter blifvit af densamma oberörda. Men med detta nöjde sig ej det rasande elementet. Ågatorna — isynnerhet den östra — voro denna tid bebyggda på båda sidor, så att en husrad fanns ända ned i åbrädden. Denna husrad fattade snart eld, och broarna öfver Fyrisån, som voro af trä, hjälpte till att leda elden öfver till den del af staden, som låg väster om ån. Mellan kl. 8 och 9 på morgonen började det äfven att brinna på vinden öfver domkyrkans hvalf, där trävirket gaf elden rik näring, och vid elfvatiden var den härliga domen, Upsalas och hela landets stolthet, ödelagd med sina ovärderliga och oersättliga minnen.

Ingen vågade nu längre hoppas på möjligheten att kunna rädda Gustavianum med sina dyrbara samlingar och biblioteket; det torra spåntaket började här och där redan att röka, då en strid regnskur kom och genomdränkte taket och svalkade den af eldgnistor uppfyllda luften. Liksom genom ett underverk blef sålunda denna byggnad räddad.

Först vid pass kl. 4 e. m. d. 17 Maj aftog elden, så att det fanns utsikt att kunna blifva herre öfver den, men då hade den också förtärt hela staden, så när som på den delen, som kallas Fjärdingen och hvilken, äfven den, hade varit svårt hotad. Huru våldsamt elden farit fram, och huru stark hettan varit, kan man göra sig en

föreställning om af Eenbergs skildring i ofvan anförda arbete.[1] Han säger där, att "skarpa gråstenen, hwarmed torg och gator lagde woro, solverades och kunde sedan söndergnuggas emellan händerna till stofft och sand, takkopparen på kyrkiorne for inom och jämväl utom staden på söder sidan uti lufften såsom rägn, takspånar och näfwer hela och halfwa mijlar därifrån och föllo neder både uti skog och skiul, at näste byarne på den sijdan måste hålla sig på taken färdige at afwärja elden, ja, det är förwist befunnit, at man funnit papper och stycken af brände böcker icke allenast uth på siön Ekholen, utan ock på landet och i skogen långt bort wid Wännegarn, nästan 3 mijhl från Upsala. Och jämwäl skall elden fattat an uti en by uti Wassunda sockn wid pass 2 mijhl härifrån. Elden och skenet är sedt många mijhler ifrån staden, fastän det war klara och liuse sommardags middagen, men röken och luchten däraf med wädret är märckt worden ännu längre bort ut öfwer Mählaren".

I tomtgrunderna brann det med full låga i öfver 8 dagar, och ännu 6 veckor efter branden kunde man vid blåst se det flamma upp här och där, så att det inträffade, att de gärdesgårdar, som tomtägarne efter hand uppreste kring sina tomter, ej så sällan började brinna.

Huru elden uppkom har aldrig med visshet kunnat utrönas. Eenberg återgifver ett kort efter branden allmänt gängse rykte, att det skulle hafva varit mordbrand, anstiftad af ett "löst trådragarepartij", som befanns ströfva omkring på landet, "pocka och undseya folk". Vid de förhör, som höllos med dem, kunde de likväl ej öfverbevisas om att den dagen hafva varit i staden. "Likväl", tilllägger Eenberg, "tog denna inbillning ännu mer til ibland gemena man, när man uti Julii månad näst efter, anten i Stockholm eller, som andra mena, Södermanland fick en poike om 14 åhr fatt, som sielf sig beskyllade och tilstod, det hade han satt elden på Upsala stad. Men när han til Upsala förd därom förhördes, inföll hans berättelse uti de förnämste omständigheterna ingenting med det, som passerat war. Hwarföre, och emedan han war intet klook, dömbdes han af rådhuusrätten frij och blef i detsamma död i fängelset på Upsala slott. Blifvandes man intet sedan än förr förståndigare uti detta puncto om orsaken och tillfället af denne högst skadeliga brand,

[1] Sid. 38 och 39.

utan, efter alt anseende af begynnelsen, war likwäl likare, at branden snarare in- än utwärtes begynt war." [1]

Den skada, branden åstadkom, var nästan oberäknelig, och många enskilda personer förlorade allt, hvad de ägde, alldenstund både deras fasta och lösa egendom förstördes. Många af universitetets professorer hade egna hus, som nästan alla ödelades. Den, som dock led den ojämförligt största förlusten, var prof. Olof Rudbeck, som icke blott såg sina präktiga gårdar härjas af elden, utan äfven sina oersättliga, stora samlingar förtäras af de allt uppslukande lågorna. Hans rika bibliotek, som förvarades i källarvåningen inom järndörrar och järnluckor, blef visserligen ej uppbrändt, men dock skadadt af röken.

Äfven ärkebiskop Benzelius led kännbara förluster, i det hans tvenne dyrbara gårdar, den ena belägen nedanför slottet, den andra emellan kyrkorna, totalt förhärjades med stenhus och stora trädgårdar.

Men det var icke blott de egna förlusterna, som fördystrade Benzelii första år i Upsala. Hans egenskap af prokansler pålade honom äfven plikten att tänka på att snarast möjligt återupprätta akademiens institutioner, åtminstone så pass, att undervisningen vid universitetet under den närmaste tiden icke skulle behöfva ligga helt och hållet nere.

Och ännu mer af behofvet påkalladt var det, att åtgärder vidtogos för anskaffande af predikolokal, sedan stadens fyra kyrkor brunnit. [2] Det visade sig nu, att den sjuttioårige ärkebiskopen ännu var i besittning af sin mannaålders handlingskraft och praktiska förmåga; ty det berodde ej minst på hans energi, att den akademiska undervisningen kunde någorlunda ostördt pågå till terminens slut — redan på tredje dagen efter branden hölls en akademisk disputationsakt — och när höstterminen kom, och det visade sig, att antalet studenter skulle blifva större än något år tillförene, var man beredd att mottaga dem, ehuru helt naturligt endast en försvinnande del af den brunna staden hunnit återuppbyggas.

---

[1] Eenberg o. a. a. s. 10 f.

[2] Dessa voro, utom domkyrkan, den s. k. bondkyrkan, hospitalskyrkan och S:t Eriks kapell.

Sedan man väl hunnit öfverskåda olyckan i hela dess omfattning, skref Benzelius den 20 Maj till konungen och redogjorde för densamma: "— — — — — — — — — — — — — — — —
— — — — — — — — — — — — — — — — — — — —

Förutan hvad i gemen landet öfvergår och blifver hotadt med missväxt, så har ock i synnerhet denna E. K. Maj:ts stad och akademi Upsala måst nyligen förspörja en stor olycka, i det den 16 Maj sistlidne en ganska häftig vådeld på några få timmar och under varande stormväder har förhärjat och lagt i aska största och bästa delen af staden, dess sköna och härliga tempel med dess tillbehör samt de andra kyrkorna, slottet och dess anhörigheter, den ena akademien, rådstugan, hospitalet, skolan och de förnämsta hus och gårdar. Så att allenast är öfverblifvet nya akademien med dess bibliotek, bägge konsistorierna, biskopsgården, exercitiehuset och den öfriga delen, som kallas Fjärdingen. Härigenom äro invånarnes möbler så alldeles förstörda, att den ena ej kan hjälpa den andra. Jag beklagar, att jag ett sådant elände har måst åskåda jämte förlust af min egendom, som ock, att jag nödgas inför E. K. Maj:ts ögon och öron med en så obehaglig berättelse inkomma, fastän jag intet tviflar, att ju sådant dessutom är nogsamt kunnigt vordet. Vi vilja med tålamod draga Herrans vrede och vänta på hans hjälp som ock tillse, huru vi kunna draga hvar annans börda. Men, allranådigste konung, såsom denna orten har länge haft ett berömligt ärenamn, af ålder, situation, härliga tempel, florerande akademi, bibliotek och annan prydnad, så många solenne och tänkvärdiga akter äro här förrättade, dem E. K. Maj:t så väl som dess stora förfäder ofta i egen person hafva bevistat, rikse̓ns ungdom af högre och nedrigare stånd är här till E. K. Maj:ts och fäderneslandets tjänst i fria bokliga konster uppfostrad, alltså lefva vi i den underdåniga förtröstan, att E. K. Maj:t med sin kungl. nåde och mildhet anser denna sin stad och förnämsta akademi genom någon sådan förordning, som E. K. Maj:ts nåd är anständig och för de utblottade här å orten hugnelig. Med mera vara E. K. Maj:t besvärlig dristar jag mig nu intet, utan beder underdånigast om förlåtelse öfver det, som bedröfligen anmäldt är, till hvilket min skyldighet har synts vilja mig förbinda. Herran Zebaoth styrke och styre E. K. Maj:ts hug och

sinne sitt heligaste namn till ära, sin församling till salighet och undersåtarna till hugnad. Så önskar

underdånigste tjänare och
trogne förebedjare
Ericus Benzelius. [1]

Till svar å detta kom från konungen befallning, att till honom ett fullständigt memorial öfver hvad som med anledning af branden behöfde göras, skulle öfversändas, och ställande sig denna befallning till efterrättelse, aflät Benzelius ofördröjligen, den 8 September 1702, följande memorial:

Underdånigst Memorial.

Fastän åtskilliga memorialer lära tillförene underdånigst vara ingifne angående det förbrända Upsala och i synnerhet de publika husens reparation och förbättring, likväl af de nyligen gjorde påminnelser kan jag ej underlåta med följande förfrågningar, särdeles för kyrkornas, hospitalets och skolans upprättande inkomma, näml.:

1:o) Huru det afbrända domkyrkotaket och dess hvalf kan hjälpas, antingen det öfver vintern skall lämnas in statu quo eller med brädetak efter görligheten betäckas och för vidare skada förvaras, hvilket senare dock icke utan stor omkostnad kan aflöpa.

2:o) På hvad sätt det afbrända och medellösa hospitalet skulle kunna hjälpas till dess kyrka och de fattigas hus, rum, jämte deras uppehälle.

3:o) Om icke några förbudne skogsparker eller allmänningar kunna gifvas lösa för verkets anförskaffande till resning, ställningar och andra nödigheter för de förbrända kyrkor, gamla akademien, skolan, hospitalet etc.

4:o) Göres en underdånig ansökning, att de nödiga materialier, som böra anskaffas från åtskilliga orter till denna reparation, må kunna blifva förskonta för tullens afgift vid införseln till Upsala, helst när de allaredan äro på andra orter förtullade och eljest nog högt värderade och lösta.

5:o) Om icke till något understöd af medel för en så kostsam byggnad och reparation af de publika hus kunde vinnas ett nådigt tillstånd att få utfärda stamböcker till åtskilliga ståndspersoner, som torde förmodligen icke finnas obenägna efter villkor och förmögenhet samt eget behag gifva något till verkets befordran, antingen i pen-

[1] Acad. Cancellern och Consist. acad. i Upsala. R. A.

ningar eller andra materialier såsom högstberömligt allaredan af några skedt är.

6:o) Eftersåsom den gamla och stora gästgifvargården vid Märsta gör där på orten numera ingen nytta, utan har allaredan i många år varit obruklig och nu mer och mer förfaller, och därvid likväl torde finnas ett antal af stockar, bjälkar och sparrar, som ännu äro brukliga, om icke samma verk kunde få användas till ofvanberörda publika husens reparation och de fattigas torftiga boningar, som visserligen vore kristmildigt användt.

7:o) Om eljest vore något att påminna, begäres däröfver en nådig kommunikation.

8:o) Kunde ock jag, som genom denna olyckliga vådeld lidit en ogemen skada, blifva i nåder ansedd antingen med någon ersättning eller förskoning för andra gravationer, skulle sådant vara för mig och de mina en besynnerlig hugnad.

Detta jag underdånigst velat anmäla med förmodan, att sådant med nåder förmärkes och vinner en önskad bönhörelse. Jag förblifver etc.

— — — — — — — — —

Ericus Benzelius.

Att under tiden hålla undervisningen vid makt var naturligtvis förenadt med de största svårigheter, och hos universitetskanslern, grefve Carl Piper, klagar också Benzelius den 17 Oktober: "— — — — Med detta vårt förbrända Upsala är ett bedröfligt åskådande, likväl hafva exercitia academica sin gång, och ungdomen infinner sig, fastän med husrum är något trångt. Om publika husens upprättande hafva vi infunnit oss med förfrågande hos kungl. råden, som hemmavarande äro, men de lämnat sådant H. K. Maj:ts nådigste förordnande, hvarom deras exc:ers bref berättas vara afgångna — — — —."[1]

Men postgången var på denna tid mer än långsam och ganska osäker, och än osäkrare gjordes den under dessa krigstider, hvartill kom, att konungen än var här, än där. Också gick vinterns första del utan att något hördes af, och ingen myndighet vågade utan konungens bifall företaga något genomgripande arbete. Allt var således i samma ödelagda skick, med undantag af några mindre, af nöden påkallade arbeten, som Benzelius efter samråd med kungl.

[1] Kanslersämbetets handl. i R. A.

senaten och landshöfdingen företog, då han den 22 Januari 1703 aflät till konungen ett nytt memorial.

Ett underdånigt memorial af några publika ärenden, öfver hvilka i förleden sommar 1702 hos Hans K. Maj:t är gjord någon ansökning, men till äfventyrs de ej varit så lyckliga att kunna framkomma.

I. Uti kungl. akademiens ärenden här i Upsala.

1. Berättelse om den skada, som denna orten har tagit genom en förskräcklig vådeld sistledne 16 Maj med underdånig begäran om H. K. Maj:ts nådiga ihågkommelse med någon frihet till ersättande af den tagna skadan, hvilket ock kungl. senaten lofvat rekommendera.

2. Underdånig tacksägelse, afgången till K. Maj:t för dess nådiga förordning med akademiens nu varande kansler samt anmälande af de vakantier, som här vid kungl. akademien då å färde voro, hvaraf dock somliga sedermera äro genom H. K. Maj:ts förordning ersatte vordne.

3. Om publika husens uppbyggande och förnyande äro förfrågningar gjorde; och såsom till deras såväl som de andra husens reparationer fordras från andra orter, och i synnerhet från Stockholm, åtskilliga materialier, bjälkar, spiror, bräder, kalk etc., alltså är i underdånighet begärdt att här i Upsala njuta frihet för tullens afgift af slika persedlar, helst när ock annorstädes tillförene tull är därför aflagd, hvilket ock af kungl. senaten är rekommenderadt vordet.

4. Professorernas änkor, som efter sina sal. män hafva några fordringar af akademien och nu genom elden mist sina gårdar och egendom, begära blifva hugnade med samma restantiers utbekommande, så vida ordinarie staten det tåla kan. Samma begäran med änkorna hafva ock andra af lika beskaffenhet.

5. Af den studerande ungdomen hafva nu på ett år eller annat de blifvit belagda med 10:de penningars kontribuerande, som vid sina pedagogier hafva någon lön; hvilket i förra tider aldrig varit vanligt. Deras lön är i dessa svåra tider ganska ringa och hafva dessutom i branden merendels mist sina böcker och annat förråd. Begära underdånigst om förskoning, helst samma kontribution ganska ringa bestiger.

II. Uti domkapitlets och stiftets ärenden.

1. Till den afbrända domkyrkans såsom ett gammalt och härligt rikets monuments upphjälpande utur branden anförskaffas efter görligheten nu vid vintertiden materialier, och det efter kungl. senatens och landshöfdingens rådförande; och att den förbrända kopparen blifver tidigt förväxlad eller förnyad, på det samma byggnad må

kunna vid vårdagarna tidigt företagas, om Gud och konungen så behaga. Men såsom därtill fordras (oläsligt) medel, så förmodas, att K. Maj:t ett så heligt verk med nåde anser, samt tillåter, att stambböcker få utfärdas till åtskilliga ståndspersoner och en allmän kollekt påbjudas. Det förmodas, att kungl. senaten har sådant med mera hos K. Maj:t förlängst underdånigast på domkyrkans wägnar anmält.

2. *Hospitalet* här å orten, som ock till dess kyrka, boningar och förråd är förbrändt vordet, kan ock utan bispringande af högre hand intet komma till sitt stånd. Likväl är samma kyrka genom några kristmilda understöd kommen under enkelt brädtak, att gudstjänsten därsammastädes kan förrättas till borgareskapets och de fattigas nödtorft.

3. Till *skolhusets* reparation väntas ock höga öfverhetens nådiga bistånd, efter ock det är i elden uppgånget tillika med S:t Eriks kapell.

4. Om vakanta pastorat.

5. Öfver dragonhållet, som fordras af prästerskapet — nämligen 50 daler s. m. för Juni månad sistlidne, 50 d. s. m. för denna Januari 1703, och dessutom half dragon in natura af hvart 100:de mantal och öfriga krigskontributioner lamentera prästerskapet här i stiftet ogement, betygandes sin underdåniga vilja, men att förmögenheten är borta genom de förra hårda åren, påkomna kontributioner och krigsbesvär som ock detta nästförflutna årets stora missväxt här i Upland genom torka och frost, så att största delen säga sig ej kunna subsistera och göra tillbörl. sina ämbeten. Gud gifve vårom konung och all öfverhet frid och ett godt regemente, att vi under honom ett roligit och stilla lefverne föra måge i all gudaktighet och ärlighet. Amen!

Upsala 22 Jan. 1703.

Ericus Benzelius. [1]

Tiden gick utan att något afhördes från konungen i krigslägret; men man var på den tiden ej bortskämd med att allt skulle vara bekvämt, utan man redde sig, så godt man kunde, och samtidigt med att ofvan nämnda memorial afgick till konungen, kunde Benzelius om förhållandena vid universitetet till kanslern skrifva jämförelsevis förhoppningsfullt och glädjande: "Hvad anbelangar denna akademiska societeten i gemen, kan jag berätta, att frequentien af den studerande ungdomen har i förleden höst varit större, än man kunnat vid detta tillståndet förmoda. Auditorium Gustavianum har

[1] Acad. Cancellern och Consist. Acad. i Upsala. R. A.

vid solenne akter varit till alla sina platser intaget, och efter såsom Bondkyrkan ej kunnat tåla en så stor myckenhet vid gudstjänstens förrättande, ty är man blefven föranlåten låta akademiska societeten hafva sin gudstjänst i bemälte auditorio, hvarest de gjort en ansenlig församling och funnit ett behagligt nöje. Exercitia academica hafva eljes sin försvarliga fortgång, och i stället för gamla akademien, som afbränd är, har man betjänt sig af andra ställen, att däraf intet har synts mangla —".[1]

Då Benzelius icke inom beräknad tid fick svar på detta bref, hvari han äfven begärde afgörande i några brådskande befordringsfrågor, skref han på nytt till kanslern den 18 Februari, och, då svar ändå ej kom, ännu ett bref den 18 Mars, i hvilket sist nämnda han säger: "E. Grefl. Exc:tie har jag på innevarande år tvenne gånger skyldigast med skrifvelse uppvaktat, näml. af 23 Jan. och 18 Febr., föranlåten af åtskilliga ärender, öfver hvilka väntas en nådig resolution, emedan årsloppet med några tjänsters ersättande sådant åstundar. Men Gud vet, huru lyckeliga skrifvelserna äro uti sin ankomst och afgång. För denna gången kan jag ej underlåta åter inkomma af orsak, att för några dagar sedan har högvälborna grefvinnan, E. Exc:ties gemål, täckts behedra denna orten och dess kyrkoföreståndare med dess höggunstiga skrifvelse jämte en ansenlig föräring af 2,000 dr. smt. efter sin herres gunstiga behag till befordran af domkyrkobyggnaden. Hvilken runda och kristmilda ihågkommelse icke allenast märkeligen lindrar medellösheten till ett så kostsamt verk, utan ock hugnar oss öfver den gunst och mildhet, hvarmed E. Grefl. Exc. denna orten anser och dess förstörda härliga tempel. Gud välsigne E. Grefl. Exc:tie med all andelig och lekamlig lycksalighet, styrke och uppehålle E. Exc:tie med dess höga familie till H. K. Maj:ts och fäderneslandets märkeliga tjänst, låte oss ernå den tiden att med fred och fromma förspörja H. K. Maj:ts och dess höga följes högt åstundade återkomst. Hvad eljes har synts lända till E. Grefl. Exc:ties välförtjänta beröm är i dessa dagar här vid akademien genom en 'publique oration' anmäldt vordet, fastän man billigt skattar E.

[1] Bref till grefve Carl Piper den 23 Januari 1703. Kanslersämbetets handlingar. R. A.

Grefl. Exc:ties höga godhet emot denna Kungl. akademien vara af större estim och värde, än att det behörigen med få ord kan anföras." [1]

— — — — — — — — — — — — — — — — — — — —

Och då alltjämt svar uteblef, skref han ännu en gång, den 27 Maj, och, erinrande om sina fyra föregående, under året afsända skrifvelser, klagar han öfver ovissheten, om de vederbörligen framkommit eller ej, och tillägger: "Utan tvifvel äro de svåra resor, travallier och krigsoperationer till hinder. Vi måste alltså afvänta tillfällen, hvilka lämnas till E. Grefl. Exc:ties högvisa bepröfvande. Måste dock bekänna, att beställningarne råka här på orten uti någon 'confusion' genom ovissheten, men nöden har ingen lag. Gud försätte H. K. Maj:t uti något säkrare tillstånd och öppne tillfället att oftare och närmare få inhämta E. Grefl. Exc:ties mogna rådförande uti denna ortens angelägenheter, som under tiden äro nog många och viktiga genom somligas infall —". [2]

Men innan sistnämnda skrifvelse hunnit framkomma till ort och ställe, inlopp svar från höga vederbörande rörande diverse universitetets lifsfrågor, såsom utnämningar, restaurerandet af akademiens ödelagda byggnader, domkyrkans återuppbyggande o. s. v. Nu upptogs också arbetet med all möjlig fart för att återställa hvad branden ödelagt, och i ett bref af den 10 Juni tackar Benzelius grefve Piper för hans omsorger om universitetet, och detta gör han så mycket hellre, som kanslern synes i allo hafva hos konungen till stadfästelse förordat allt, hvad Benzelius föreslagit, särskildt med afseende på utnämningar. "Gud välsigne E. Grefl. Exc:tie", skrifver han, "som härvid har mödan ospard.

— — — — — — — — — — — — — — — — — — — —

Domkyrkobyggnaden och andra publika husreparationer hjälpas efter handen, och där ibland den gamla akademien, som snart lärer kunna komma under tak". Men sedan han vidare framställt nya förfrågningar angående viktiga utnämningar, tillägger han med något af det gamla missmodet: "Gud gifve, att brefven kunde få en säkrare

[1] Kanslersämbetets handlingar. R. A.

[2] Kanslersämbetets handlingar. R. A.

fart och tillfälle måtte gifvas oftare få anmäla hos E. Grefl. Exc:tie våra desiderier och förnimma dess mogna och gunstiga behag.“ [1]

Under sommaren 1703 arbetades så pass flitigt som ske kunde med de små resurser, som stodo till buds; det gick långsamt, men det gick dock.

Den 3 Sept. skref Benzelius till grefve Piper: "S:t Eriks kapell, som till tyska predikningar var ärnadt, är genom vådelden afbrändt, och dess murar tagas nu att befrämja domkyrkobyggnaden, hvilken går efter handen för sig, så att man hoppas kunna i höst bringa det högre hvalfvet under tak och med koppar beslaget. — — — — Gamla akademien kommer i höst under tak och kan, vill Gud, vid tillkommande vår vara bruklig —“.

Och den 21 Oktober skref Benzelius till kanslern: — — — — —

"Med Upsala domkyrkobyggnad är Gudi lof så vida kommet, att öfre hvalfvet är med bräder betäckt och kopparslaget något öfver hälften; därpå arbetas ock ännu, så länge köld och nederbörd det någorlunda vill tillåta. Gamla akademien blifver ock till en del i höst färdig, så att det mindre auditorium får brukas — — —.“

Men på ett helt års tid medhanns ej mera än att täcka domkyrkan med koppar, att döma af Benzelii yttrande i bref till kanslern d. 17 December 1704: "Domkyrkan är nu merendels med koppar betäckt, men en kostsam innanbyggnad står ännu tillbaka. Gamla akademien är ock helt färdig och blifver brukad, är ock för godt funnet att kalla henne Auditorium Carolinum till en skillnad från Gustaviano, dock under Ers Exc:ties närmare bepröfvande och behag — — — — —“.

Och sex månader senare, den 7 Juni 1705 hade man ej hunnit längre med domkyrkobyggnaden, än att man arbetade, "så vida medlen 'tillsäija', på hvalfvens förnyande och fönstrens inrättande med järnarmar etc. etc. — — — — — — — — “.

Vid denna tidpunkt synes arbetet helt och hållet hafva afstannat af brist på penningar, men i den mån medel inflöto genom kollekter och stamböcker samt enskilda personers frikostighet [2], återupptogs

[1] Kanslersämbetets handlingar. R. A.

[2] Så skref kyrkoherden i Hökhufvud den 27 April 1703 till domkapitlet, att han fått i uppdrag att meddela, att friherre Louis de Geer

det på nytt, så att domkyrkan ändtligen kunde i början af år 1707 upplåtas till offentlig gudstjänst.

Det var ett, särskildt med hänsyn till den tidens ovanligt svåra ekonomiska förhållanden, storartadt arbete, som härmed var utfördt, och den åldrige ärkebiskopen kunde med väl berättigad tillfredsställelse betrakta det verk, som i så väsentlig grad var *hans*. Efter alla genomkämpade motigheter och efter alla de skrifvelser, i hvilka han inför konungen frambar sina många bekymmer för detta arbete, måste det hafva varit med innerlig glädje och tacksamhet, han den 11 Februari 1707 underrättade konungen om att domkyrkan den 7 s. m. blifvit med ett högtidligt *Te Deum* invigd till gudstjänstligt bruk. Han skrifver härom:

"Till Hans Kungl. Maj:t.

Till underdånigst följe af E. Kungl. Maj:ts allernådigste tillstånd och bref af den 24 Sept. sistledne år har domkapitlet den 7 hujus uti en mäkta stor och folkrik församling med vanliga ceremonier och predikan öfver den af E. Kungl. Maj:t allernådigst föreskrifna text utaf Haggai kap. 2 v. 1, 2, 3, 4 det namnkunniga Herrens tempel, denna stadens domkyrka, återigen Herranom helgat och invigt, icke allenast vid denna stora myckenhetens sammankomst till den årliga Distingsmarknaden, där gudstjänsten till så mycket större utrymme och bekvämlighet att upptaga, utan ock framgent däruti med den samma i Herrens namn att fortfara. Guds helga namn vare evinnerligen ära för dess vid detta verket förlänta kraftiga hjälp och välsignelse. Han ville ock hädanefter detta sitt tempel för all olycka vidare bevara och låta sitt namns ära rikeligen bo därinne till evärdeliga tider, och nedlägga vi hos E. Kungl. Maj:t en underdånig tacksägelse för dess höga kungliga hjälp, omvårdnad, nit och sorgfällighet om detta templets upprättande — — — —."

Och samma dag skrifver Benzelius till kanslern:

"Hos E. Höggrefl. Exc. få vi, Gudi evinnerligen ära! numera inkomma med den hugneliga berättelsen, att Hans K. Maj:t, vår allernådigste konungs högtpriselige sorgfällighet och höga kungl.

---

till Löfsta från Amsterdam skrifvit, att han ville till domkyrkans restauration lämna 800 d:r kopparmynt. U. D. A. Församlingsskrifvelser.

understöd samt andre kristmilda människors osparda hjälp, ibland hvilkas E. Hög.Grefl. Exc:s märkeliga frikostighet har fast ansenlig och berömlig varit, igenom Guds nådiga välsignelse har haft den önskade verkan, att denna stadens afbrända domkyrka nu mera är kommen under tak och till så nödigt, ehuruväl till en del ännu förloradt innanrede, och efter Kungl. Maj:ts nådigst gifne tillstånd den samma med vanliga ceremonier d. 7 sistlidne hujus är vorden invigd. Gud i himmelen vare för dess nådiga hjälp högtlofvad i evighet, Han bevare henne vidare för alla olyckliga händelser och låte, så länge världen står, sitt ord rent och oförfalskadt med frukt blifva där inne predikadt — — — — — —".[1]

Emellertid var domkyrkan ännu långt ifrån färdig, särskildt hvad beträffar innanredet, såsom Benzelius också skrifver till universitetskanslern. Detta tillkom så småningom och till en del genom konungahusets enskilda frikostighet. Så skänkte änkedrottning Hedvig Eleonora en kostbar och rikt ornerad predikstol efter ritning af Nikodemus Tessin. Änkehärtiginnan af Holstein, Hedvig Sophia, lät på sin bekostnad omgjuta och till en fjärdedel föröka storklockan, så att hon nu väger 40 skeppund och är den största i riket. Altaret förfärdigades af bildhuggaren Burchard Precht och kostade kyrkan 28,050 d:r kopparmynt. Det är utfördt i italiensk stil efter mönstret af det berömda altaret i jesuiterkyrkan i Loretto, men blef färdigt först år 1731.[2]

---

[1] U. D. A. Kopior utaf afgångna bref. D: 4.

[2] Storklockan har på västra sidan inom en löfkrans Karl XII:s och prinsessan Hedvig Sofias bröstbilder, hvarunder läses: Anno MDCXXXIV hæc campana sumptibus templi cathedralis primum est fusa: Anno MDCCVII d. VIII Novembris, quarta sui parte auctior, sub Augustissimo rege Carolo XII impensis serenissima Principis hereditariæ Hedvigis Sophiæ Ducis viduæ Schlesvici, Holsatiæ, Stormariæ, Ditmarsiæ etc. etc. est refecta. På sidan åt öster är inom en stor löfkrans domkyrkan afbildad, sådan hon var före 1702 års brand, och därunder läses: me sub Archi—Epô Doct. Petro Kenicio Bothniensi a Georgio Petri et Henrico van Obdam olim confectam sub Archi—Epô Doct. Erico Bentzelio Bothniensi Gubern. prov. Upl. Lib. Bar. Dn. Johanne Hoghusen et. Civ. Ups. Past. Doct. Laurentio Molin Westm. refecit Gerhardus

ELFTE KAPITLET.

Benzelii förhållande till konungafamiljen.

Vi hafva i det föregående (Del. I kap. 3) sett, huru man skyndade att vid universitetet binda den unge magistern, då han efter två års trägna studier vid främmande länders läroanstalter och bibliotek återvände till fäderneslandet. Hans gedigna kunskaper, sällsporda undervisningsskicklighet och lätthet att klart och formfulländadt framställa sina tankar jämte en hos lärda icke vanlig praktisk förmåga gjorde Benzelius snart till en af Upsala universitets mera bemärkta män. Att en så dugande kraft icke skulle blifva obeaktad af en konung, sådan som Karl XI, som bättre än någon kände konsten att för sitt stora nydaningsarbete på snart sagdt alla områden af fosterlandets utveckling leta upp och använda intelligenta och kraftfulla personer, är blott hvad man kunde vänta. Få äro också de

---

Meyer. Längre ned står: Oeconom. templ. Mag. Laurent. Oejer. Rundt omkring öfre kanten läses: Kommer här och låter oss Herren Gud prisa: vår salighets tröst med psalmer och lofvisa. Kring nedre kanten: Psal. CXXII: 1, 2. Jag glädes, att mig sagt är, att wy skole gå ien uti Herrans huus: och att wåre fötter skola stå i tienom portom Ierusalem.

Den andra klockan, »Thornan» eröfrades i staden Thorn 1703 och blef genom landshöfdingen, frih. Hoghusens försorg inköpt för domkyrkans räkning.

Den tredje klockan, »Malman», är prydd med Karl XII:s bild till häst med dragen värja och omskrift: Carolus XII Rex Sveciæ.

Den fjärde klockan, »Massan», har äfven Karl XII:s bild till häst och är förfärdigad af kungl. styckjutaren Gerh. Meyer, på egen bekostnad d. 27 Februari anno 1708.

Den femte klockan, »Bönan», är lika gammal som den sist nämnda och är den dagliga böneklockan, hvarmed ringes morgon och afton. (*E. G. Schram:* Upsala Domkyrka och dess återställande efter branden 1702. Gradualdisputation.)

män, som i så hög grad som Benzelius åtnjutit ett mångsidigt förtroende hos den stränge konungen, som väl af sina tjänare fordrade mycket, men som äfven visste att i handling visa sin tacksamhet för de offer, de bringade honom och fäderneslandet. Vi hafva i det föregående redogjort för detta förtroende, för så vidt det rört det offentliga, nämligen arbetet på kyrkolagsstiftningens och undervisningens områden samt omdaningen af den kyrkliga kulten och anskaffandet af en ny bibeledition. Vi vilja nu i korthet omnämna det mera personliga förtroende, hvarmed Benzelius af konungarna Karl XI och Karl XII hedrades och hvarigenom han kom att till dem stå i det förtroliga förhållande, som gjorde, att han vågade, så som få, tala uppriktigt och oförbehållsamt med de bägge envåldskonungarna.

Öfverhopad af regeringsgöromål, insåg Karl XI, att han bäst tillgodosåg sina barns uppfostran genom att lägga omsorgen därom i sin kloka och ädla gemåls händer. Med glädje hängaf hon sig också åt denna en moders skönaste uppgift, och hvem vet, om icke fäderneslandets öden hade länkats annorlunda, om hon icke i förtid kallats bort från sina barn, medan de ännu befunno sig i en ålder, då en moders kärlek och stöd som bäst behöfs.

Från tidig barndom fostrades de kungliga barnen till allvar och gudsfruktan, och den unge prins Karl var ej mer än fyra år gammal, då han fick börja att läsa. Hans första guvernör blef Andreas Norcopensis, adlad Nordenhielm, som 1686 fick sig anförtrodt detta maktpåliggande värf.

På sommaren samma år fick Benzelius i uppdrag att leda den unge kronprinsens religionsundervisning. Denne hade då nyss ingått i sitt femte år, och Benzelii uppgift skulle tills vidare hufvudsakligast bestå i att, så ofta han kom till Stockholm, infinna sig på hofvet och efterhöra prinsens framsteg i den kristna lärans hufvudstycken och den bibliska historien samt att alltid vara tillstädes, när s. k. 'examen anniversarium' skedde. Därjämte skulle han äfven själf tidtals direkt undervisa prinsen. Så blef förhållandet redan det första året, 1686, då hofvet på sommaren och hösten vistades i Upsala.

Öfver denna det första årets undervisning förde Benzelius noggranna dagboksanteckningar öfver hvad som för hvarje dag förehades

och hvilka vi, då de icke sakna sitt stora intresse, här nedan återgifva. Benzelius kallar dem själf:

Memoria colloquorum cum serenissimo principe Carolo XII, nuper quintum ætatis annum ingresso, habitorum ad mandatum serenissimæ reginæ in arce Upsaliensi mense Julio 1686 inter 9 et 10 horam ante meridiem.

12:e Juli förnam jag prinsens framsteg i dess catechismi stycker och i bibliska figurer, i hvilka senare han kunde sig tämligen finna efter sin ålder, dock visste intet exprimera tankarna. *Hebdom. I.*

13:e refererades om Guds verk och i synnerhet skapelsen, dess 6 dagar och om sabbatsdagen.

14:e om änglarna, *onda* och *goda,* samt bägges uppsåt och förehafvande,

item något om syndafallet.

15:e om människans skapelse och hennes tvenne delar och förmåner.

16:e om Guds *försyn, skickelse* och *regemente.*

17:e repeterades de förriga dagars arbete. Dessutom beságo ock alla dagar några figurer. Item lästes några bokstäfver och påmintes några vocabula latina, jämte andra påminnelser pro re rata, item något af catechismi stycker.

19:e var prinsen förhindrad. *Hebdom. II.*

20:e upprepeterades det förrige och tillades om människans åtskilliga tillstånd, sc. integritatis, lapsus, restaurationis et de redemptore Jesu Christi, dei et Mariæ filio. Figuræ biblicæ, bokstafverande och vocabula.

21:a om Kristi födelses historia och några andra bibliska figurer, vocabula och ett stycke af andra artikeln,

item syllabigatio.

22:a morgonläxor och skulle tilläras *Gud fader, som mig hafver skapat* etc., repeterades skapelsens historia etc., lästes 10 Guds bud och ett stycke af Tron. Vocabula rerum. coelestium. Syllabigatio.

23:e var fredagspredikan.

24:e repeterades *Gud fader, som mig hafver skapat,* påmintes att människorna böra vara sorgfälliga om 1) *rätt* tro, 2) *kristligen* lefva, 3) *saligen* dö. De occasione om människiones åtskilliga tillstånd, lästes 10 Guds bud. *Tron* etc. Syllabigatio. Quæstiones. Vocabula.

25:e var söndagen.

26:e ett starkt oväder hindrade sammankomsten af regn och åskdunder. *Hebdom. III.*

27:e repeterades det förriga, och det i H. Maj:t drottningens närvaro, bokstafverades och vocabula föredrogos.

18

28:e lästes 10 Guds bud. Tron. Fader vår och *Gud fader, som mig hafver skapat* etc., frågades *hvilket människan högst bör älska*. Historia creationis et lapsus, vocabula, bokstafverades. Bibliska figurer usque ad vitam Rehabeami.

29:e lästes åter de förriga bönerna, som ock catechismi stycken, item vocabula och bokstafverades jämte åtskilligt annat, som förefalla kunde.

30:e efter hållen predikan gör prinsen själf påminnelse om att få öfva sig, hvarpå följde, att han läste några sina böner, kristendomsstycken, bokstafverar, räknar, påminner sig vocabula och far fort uti bibliska figurer.

31:a lästes Fader vår, Tron etc. — — — *Så älskade Gud världen* etc. Mich. 6. Bibliska figurer, vocabula etc.

Hebdom IV. 2:a Aug. upprepeterades mest alltsamman det förriga, bokstafverades, vocabula påmindes.

3:e lästes morgonböner små, item "så älskade Gud världen." "Gud fader, som mig hafver skapat." Kristendomsstycken. Bokstafveras etc.

4:e morgonböner. "Så älskade Gud världen." "O, högste Gud, min ädla skatt." Bokstafverande. Bibliska figurer. Vocabula etc.

5:e äfvenså.

6:e var stora Böndagen.

7:e inföll hinder.

Hebdom. V. 8:e Söndag.

9:e recolerades det förriga. Item begyntes med morgonböner.

10:e repeterades åter det förriga uti höga personers närvaro.

11:e var vid regerande drottningens återkomst från Kungsör, då åter månde föredragas det vanliga.

12:e hades åter det förriga för händer.

13:e var fredagspredikan, och sedan repeterades något smått.

14:e dicta scripturæ quædam Dogmata aliqua. Numeratio, jcones, vocabula.

Hebdom. VI. 15:e Söndagen.

16:e upprepades det förriga och recolerades ett och annat.

17:e var förhinder på färde.

18:e anställes repetition af det, som förr var proponeradt, och inculcerades något af nytt, præsente comitessa Ponti de la Gardie, och vid dessa dagarna fattades en närmare method efter sätt, som här efter är utmärkt.

19:e itererades det förriga och gafs historien af människans skapelse, fall och upprättelse etc. Dicta scripturæ. Syllabigatio. Nomenclatura rerum etc.

20:e förhördes prinsessan[1] uti archiepiscopi och min närvaro

[1] Hedvig Sofia, född d. 26 Juni 1681.

efter drottningens anmodan, och sedan anställdes ock ett kort förhör med prinsen i landshöfdingen Thegners och archiepiscopi närvaro.

21:a continuerades det förriga.

23:e repeterades de vanliga stycken. *Hebdom. VII.*

24:e helgedag.

25:e tillades ett nytt språk eller annat.

26:e trakterades efter förra methoden, men blef avocerad.

27:e och 28:e upprepades det förriga och tillades språk. Ps. 90, ps. 67: 1. et ultim. Tit. 2. täckeliga, rättfärd. gudeliga.[1]

29:e söndag. *Hebdom. VIII.*

30:e och 31:a recolerades det vanliga.

1:a Sept. förhörde hennes Maj:t drottningen själf prinsens profecter.

2:a gafs paraphrasis verbulis öfver några böner i Fader vår och syllabigerades etc.

3:e var predikan, som hindrade vårt colloquium.

4:e repetebatur nexus articulorum fidei et alia ordinaria exercitia.

5:e var Söndagen. *Hebdom. IX.*

6:e itererades det förriga, paraphrasticerades öfver Fader vår, lästes capita fidei christianæ. Dicta etc. etc. Dito offererades mig didactium (?) 50 imperialium, dock mot förmodan.

7:e repeterades ett och annat af det förriga, men humöret var intet väl ställdt. Dito ankom änkedrottningen vid middagstid.

8:e konfererade jag länge med hennes Maj:t drottningen om ett och annat. Sedan repeterades något af det förriga, men kom bud om bönestunden, likväl gingo vi igenom paraphrasin öfver *Fader vår*, item catena dogmatum fidei föredrogs till någon del och syllabigerades.

9:e repeterades det vanliga. Bibliska språk. Sammanhang af trons artiklar. Syllabigatio och bibliska figurer.

10:e var änkedrottningen tillstädes vid förhöret af prinsens framsteg, som anställdes efter hållen predikan, då man gick igenom 1) bibliska språken af ps. 51. ps. 90. ps. 143, 10. ps. 86, 11. ps. 73. Tob. 4, 23. Eccl. 12. ps. ult. ps. 103, 1. Joh. 3. "Så älskade Gud världen etc." 2) läste prinsen sin tros bekännelse, hvarpå följde 3) sammanhanget af credendis och om människans skapelse, fullkomlighet, fall, upprättelse genom Guds sons sändande i världen, hvad han gjort och lidit för oss. Huru vi erkänna oss vara syndare, alla människor, excepto Christo. Huru vi synderna varda kvitt. Huru man vet sig vara kristen. Hvad man Gudi lofvat i döpelsen etc. etc. Hvad kristen människas plikt är. Hvad är att vänta efter detta lifvet,

[1] Dessa ord syfta på Titus 2: 11—12, där det heter: »Guds nåd har uppenbarats med frälsning för alla människor och lär oss att försaka ogudaktigheten och de världsliga lustarna och lefva täckeligit och rättfärdigt och gudligt i denna världen.»

processen af yttersta domen etc. 4) frågades efter ordaförståndet af Fader vår och 10 Guds bud. 5) läste man i Abc-boken några rader. 6) frågades latinska vocabula. 7) beságos bibliska figurer, och detta allt med änkedrottningens stora nöje.

11:e Sept. reste de alla samman sin väg. Gud ledsage dem på en jämn väg.

Anno 1686, när jag efter H. Maj:ts, unga drottningens, befallning dit månde anlända att påminna prins Carl något i dess kristendom, aflade jag den 10 Nov. min skyldiga uppvaktning, och den 11 huius gjorde vi påminnelse af det, som för detta föredraget var, då jag sporde något vara förgätet, men en god del vara behållet.

12:e Nov. voro vi ock tillsamman, men fingo intet stort uträtta, efter såsom ständerna togo afsked af prins och prinsessa.

13:e idkades det vanliga exercitium med refererande, frågande etc.

14:e var Söndagen.

15:e var prinsen förhindrad af en 'contraifeier', och emellertid hade jag hos H. Maj:t drottningen ett nådigt conference.

16:e itererades de vanliga exercitier, secundum varios status hominis, beflitandes jag mig att historice visa contextum.

Med dessa exercitier continuerades dagligen intill den 1 Dec., då jag mig hos H. Maj:t unga drottningen anmälde och frågade om min hemresa, blef ock då begåfvad med en ansenlig present, ett vattenfat ef några hundrade lod. Sedan hölls fort med exercitierna intill den 6 Dec.

6:e Decembris hade jag audiens hos K. Maj:t, då något var för händer angående informationem principis.

Såsom vi se af förestående dagboksanteckningar, följde drottningen sina barns undervisning med den största uppmärksamhet, hon öfvervar mycket ofta lektionerna och anställde själf då och då förhör med dem. Äfven rådgjorde hon tidt och ofta enskildt med Benzelius om deras uppfostran. Under denna tid hade Benzelius rikt tillfälle att lära känna denna ädla kvinna, som i sitt hem var ett värdigt föredöme för mödrar. Också var han sin drottning varmt tillgifven, och hans sorg var uppriktig och djup, då hon afled — mänskligt att döma, allt för tidigt — den 26 Mars 1693. Till konungen skref han med anledning häraf tröstens ord, i det han samtidigt tolkade hela svenska folkets sorg vid den älskade landsmoderns död. Underrättelsen om hennes dödliga frånfälle "har förorsakat hos alla rättsinnade undersåtar en stor bedröfvelse", säger han i detta bref, "helst hos dem, som vetat erkänna den

fordom stora och nu glorvyrdig i åminnelse drottningens kungl. dygder och förmåner. E. Kungl. Maj:t har med sorgfulla ögon ansett sin kungl. gemåls långliga och till döden lutande krankhet. Självfva dödsmålet och det äkta bandets upplösande har ock förmått E. Maj:ts hjältemod till tårefloder. Jämväl dem högom anstår väl att vid slika tillfällen visa sig ömhjärtade och medlidande. Men E. Maj:t, som en af Gudi upplyst konung, vet ock under bedröfvelsens hetta hämta vatten med glädje af den allting regerande Gudens ymniga hälsobrunnar. Människan är förelagdt både födas och dö, hela lefvernet är en gång till döden. Döden är ock bättre än ett krankt lefverne; saliga äro de, som i Herranom dö, de hvila sig ifrån sin möda och arbete. Drottning Ulrika Eleonora är död, men lefver dock i Guds hand, lefver i sitt stora äre- och dygdenamn, lefver i sin herres och konungs ljufliga åminnelse, lefver i sina lifsplantor; dem Herren Gud framgent låte blomstra och växa, lefver i sina goda gärningar och allmosor, lefver uti vördsam ihågkommelse hos alla dygdälskande och fromma. All hugsvalelses Gud styrke E. Kungl. Maj:ts hjärta och uppfylle det med fröjd och frid i trona, afvände ock från den höga kungl. familjen slika bedröfliga händelser, att dess år må vara [från] släkte till släkte — — — —." [1]

Då kronprinsen var åtta år gammal, ansåg konungen tiden vara inne, att hans undervisning fick en mera skematisk anordning, för hvilket ändamål han lät uppsätta en "instruktion", efter hvilken prinsens uppfostran skulle bedrifvas, gifven den 31 Mars 1690 och försedd med konungens egenhändiga underskrift och sigill. Den innehåller två delar, af hvilka vi återgifva den förra, då den gäller de delar af undervisningen, som voro anförtrodda åt Benzelius.

Det heter här: "Angående informationen uti pietate et rerum naturalium scientia, så kan præceptoren den samma på tveggehanda sätt och likasom i två terminer för bättre ordnings och riktighets skull fördela, så att han uti första intervallo framställer och drifver 1) doctrinam et praxin catechismi uti korthet och enfaldighet. 2) theologiam med allt det, som därunder begripes. 3) elementa primaria scientiæ naturalis. Uti det andra intervallo studiorum kan

[1] Virorum illustrium literæ. R. A.

han proponera och drifva 1) doctrinam et praxin religionis uberiorem. 2) allt det, som hörer till prudentiam et eloquentiam parandam. 3) scientiarum rerum naturalium operativam." [1]

För att få visshet om att denna instruktion verkligen följdes och för att kunna hafva någon kontroll på prinsens kunskaper föreskref konungen, att en examen skulle två gånger om året anställas, vid hvilken protokoll öfver de afgifna frågorna och svaren skulle föras.

Strax på nyåret 1697 kallades Benzelius af konungen till Stockholm för att under någon tid företaga en repetition med prinsen i allt, hvad han läst i teologi, "och särdeles befästa honom i de förnämsta mål och artiklar, uti hvilka den romerska och reformerta kyrkan äro skiljaktiga ifrån den oförändrade Augsburgiska bekännelsen och andra Symboliska böcker uti vår evangeliska församling".

Öfver resultatet af denna repetitionskurs uppsatte Benzelius på kunglig befallning en skriftlig berättelse, i hvilken han försäkrar, att prinsen "hade uti alla delar en pålitelig, grundelig, ren och riktig kunskap". Konungen ansåg nu tiden vara inne, att kronprinsen tillsammans med sin höge fader skulle för första gången begå H. H. nattvard, men denna afsikt blef aldrig satt i verket, emedan konungen, hvars hälsa en längre tid varit vacklande, allvarligt insjuknade och måsts intaga sängen. Det blef snart nog tydligt, att denna sjukdom skulle blifva konungens sista, och den 24 Mars begick konungen på sjukbädden H. H. nattvard. Följande dag, Mariæ Bebådelsedag, biktade kronprinsen och mottog aflösningen af Benzelius i slottskyrkan på morgonen före gudstjänsten samt mottog efter gudstjänstens slut vid altaret det heliga sakramentet af Benzelii hand. Tre dagar därefter, den 5 April (Annandag påsk), afled konung Karl XI kl. 10 på aftonen.

I tolf år ledde Benzelius den unge prinsens undervisning i religion och kyrkohistoria, och det var hufvudsakligast för sin furstlige lärjunges räkning han sammanskref sitt kyrkohistoriska arbete "Breviarium Historiæ Ecclesiasticæ", som sedan utkom i flere upplagor och i nära ett århundrade användes som lärobok vid de svenska läroverken.

Innerligt fäste sig Benzelius vid sin i tidig ålder moderlöse lär-

[1] *Jöran A. Nordberg:* Konung Carl den XII:s Historia. Förra delen. Första kap. s. 15.

junge, och denne glömde aldrig sin tacksamhetsskuld till den vördade läraren.[1] Många voro också de bevis, konung Karl XII gaf härpå; ett bland dem var kallelsen till kyrkans högsta ämbete efter ärkebiskop Svebilii död. Och icke blott till Benzelius själf, utan äfven till hans familj sträckte sig konungens välvilja, såsom vi i det följande blifva i tillfälle att visa.

Då den adertonårige konungen nödgades draga svärdet mot sina fiender, följde Benzelius händelserna på krigsskådeplatsen med det lifligaste intresse, och när underrättelsen om hjältekonungens segerrika bragder nådde fosterjorden, skyndade Benzelius att i hjärtliga lyckönskningar till konungen uttala sin glädje öfver hans framgångar,

---

[1] Som bekant hafva mycket olika uppfattningar gjort sig gällande om Karl XII:s både begåfning och uppfostran, såsom förhållandet varit om hela hans personlighet. Längst i ringaktning går väl bibliotekarien P. A. Wallmark, som utgifvit Karl XII:s brefväxling, förnämligast med hans syster, prinsessan Ulrika Eleonora, ifrån år 1698—1709. I sitt företal till nämnda brefsamling säger han bland annat: »Man väntar sig att någon gång upptäcka dessa drag af en tilltagande förståndsutveckling, af en ökad världs- och människokännedom, som, i en brefväxling af denna natur och emellan personer äfven af försummad uppfostran, vanligen icke plär saknas. Detta är likväl hvad man här förgäfves söker.» Längre fram i samma företal säger han, att konungens bref »bära tydliga spår, som öfverallt röjas, att konungens uppfostran varit mycket försummad» och att »den alltför tidiga smak, konungen fick för björnjakterna — — — förklara till fylles, huru föga något mera än de fysiska förmögenheterna hos honom kunde utvecklas». — Det ter sig litet underligt, om man sedan läser t. ex. Göttingerprofessorn *Aug. Ludv. Schlözers Briefwechsel* Theil IV. Heft. XIX sid. 2. Han redogör här för de olika discipliner, i hvilka prinsen erhöll undervisning, och säger i sammanhang härmed: »Wie ausserordentlich muss des Helden Genie gewesen sein, da es den vereinten Bemühungen einer ganzen Gesellschaft geschäftiger Pedanten, die es wohlmeinend dämpfen wollen, gleichwohl glücklich widerstanden hat!» Här talas icke om någon bristande förståndsutveckling eller försummad uppfostran, tvärtom förebrås prinsens lärare för pedantiskt nit. Dessa sist nämnda, som väl också torde vara de mest omdömesgilla i denna fråga, synas hafva varit ense

på samma gång han icke dolde sin och fäderneslandets oro för den oförvägne hjälten och längtan efter att åter hafva honom oskadd hemma. Den 28 Juni 1701 skrifver han sålunda: "Såsom den vidt belägna världen allaredan är bragt i förundran öfver E. Kungl. Maj:ts ärofulla och oförlikneliga actioner uti dess unga ålders och regements år, så finner ock jag, bland andra E. Kungl. Maj:ts undersåtar, mig högst förpliktad att med djupaste vördnad erkänna den nåd, som Gud har låtit E. Kungl. Maj:t vederfaras. Herren Zebaoth vare än vidare E. Kungl. Maj:ts sköld och att undersåtarne framdeles måge hafva tillfälle fägna sig af E. Kungl. Maj:ts högt åstundade, segerfulla återkomst i riket, såsom af en igenfunnen skatt och ädlaste klenodium — — — — — — — — — — — — —".[1]

Och kort därefter, den 9 Augusti s. å., skrifver han: "Såsom ett land och konungarikes invånare hafva högsta orsak att fägna sig af en kristelig, nådig och rättvis konung, så hafva i synnerhet E. Kungl. Maj:ts undersåtar största förnöjelse däraf, att de njuta en sådan lycksalighet under E. Kungl. Maj:ts lyckosamma regemente, då kronan öfver E. Kungl. Maj:ts hufvud blomstras, så väl af annor sällhet som besynnerligen af de tappra krigsactioner, öfver hvilka hela värden har orsak att sig förundra. E. Kungl. Maj:t har nu inom ett år segrat öfver tre stora och mäktiga sina sammangadde grannar och därvid visat ett oförlikneligt hjältemod, och det, som

---

om att deras discipel hade en lätt uppfattning, ovanlig skarpsinnighet, brinnande lust efter vetande och ett sällsynt godt minne. Och äfven om man prutar litet på detta på den konungsliga underdånighetens räkning, så står det likväl tillräckligt mycket kvar för att vederlägga en Wallmarks påståenden, som han icke ens själf försöker att med någon allvarlig bevisföring styrka. Visst är, att den unge prinsen, enligt sina lärares omdöme, redan tidigt lade i dagen en snabb uppfattning, stor kunskapstörst och och ett ovanligt godt minne. Redan vid 10 års ålder skall han hafva icke blott läst, utan äfven kunnat sin Cornelius, delvis utantill. Af sin fromma moder hade han lärt sig att älska den Hel. skrift, som äfven i fält blef hans följeslagare och som ej hann blifva dammig. Kändt är äfven, att konungen aldrig försummade att på knä förrätta sin morgon- och aftonbön.

[1] Finnes i »Upsala Consistorium 1701 - 18». R. A.

allra högsta beröm värdt är, att E. Kungl. Maj:t under sådan tapperhet alltid gifvit Gudi ärona och erkänt honom för rätta segerherren, fast annorlunda än förmätna människor göra, hvilka med sin lycka högmodeliga umgåtts. Vi, som undersåtare äro, böra häremot hembära Gudi beröm, lof och tacksägelse för den öfversvinneliga nåd, han genom E. Kungl. Maj:t såsom sitt redskap oss gjort och bevisat hafver, jämte en trosinnerlig bön och åkallan, [att] han ville framgent stärka och förmera E. Kungl. Maj:ts krafter till kropp, lif och själ, sitt helgesta namn till ära och riket till vältrefnad. Jag kan nu ej vidare utföra min glädje öfver E. Kungl. Maj:ts segersamma vapen och 'glorieuse actioner'; [jag] önskar allenast, att fredsfursten Jesus ville låta oss njuta den hugnaden att få se E. Kungl. Maj:t här i sitt arfrike, lysande af seger och fred, nåd och rätt, godhet och trohet — — — — — — — — — — — — — — — — — —".[1]

Men glädjen öfver konungens sagolika äfventyr och segrar skulle icke länge förblifva oblandad, hvarken hos hans personliga vänner eller hos svenska folket. Dels oron för konungens person, som genom hans oförvägenhet mer än nödigt var hotades, dels den tilltagande fattigdomen i landet, som naturligtvis utarmades genom de tunga krigsgärderna, och bristen på arbetsdugliga män, hvarigenom jordbruket råkade på förfall — det ena med det andra gjorde, att alla längtade efter att konungen snart skulle skaffa landet en hederlig fred och vända åter hem. Man hör också af tonen i Benzelii bref, att segerglädjen efterträdts af fredslängtan, och mer än en gång låter han konungen förstå i hvad riktning hans folks önskningar nu mera i främsta rummet gingo. Den allmänna missväxten i landet och den stora branden i Upsala väckte en dyster stämning i sinnena, och när Benzelius har den tunga plikten att underrätta konungen om den olycka, som drabbat universitetsstaden, kan han ej underlåta att på samma gång gifva uttryck åt den allmänna misstämningen. "Gud den allra högste", skrifver han, "låte E. Kungl. Maj:t länge lefva, lyckeligen strida och ändteligen den ädla freden eftertrakta och sedan med ärofull triumf komma i fäderneslandet och detta E. Kungl. Maj:ts arfrike, hvilket undersåtarne så mycket hjärligare önska, som det förspörjes, att E. Kungl. Maj:t blifver föranlåten ju längre

[1] Finnes i »Upsala Consistorium 1701—18». R. A.

ju mera afsöndra sig ifrån sitt rikes gränser och sväfvar i stora farligheter ibland — Gud vet huru trogna nationer, stridbara män förminskas, krafterna utödas, medlen försvinna och undersåtarne blifva maktlösa genom de åtskilliga svårheter, som dem öfvergå. — — — — — — — — — — — — — — — — —". [1]

Till grefve Piper skref han den 18 Februari 1703: "— — —. Gud bevare konungen och hela dess följe och lämpe 'gemötherna' till fredliga tankar att kunna genom den Högstes tillhjälp utreda sig utur dessa svåra och vidtutseende konjunkturer, som hota undersåtarne med yttersta armod och elände — — — — — —". [2]

Efter underrättelsen om konungens olycksfall under en ridt utanför staden Krakau 1702, som uppskrämde allas sinnen, är det endast oförställd glädje, som talar ur ärkebiskopens bref till konungen den 27 Maj 1703. "Att Gud, den allrahögste", heter det här, "har låtit E. Kungl. Maj:t icke allenast någorlunda öfvervinna dess olyckliga fall och däraf härrörande ohälsa [3], utan ock befrämjat E. Kungl. Maj:ts

---

[1] Finnes i »Upsala Consistorium 1701—18». R. A.

[2] Kanslersämbetets handlingar. R. A.

[3] Här åsyftas sannolikt konungens svåra fall från hästen utanför Krakau i slutet af år 1702, hvaraf han sedan länge hade men. *Nordberg* berättar om denna olycka följande: Grefve Stenbock hade uppå konungens ordres upprättat ett compagnie towarcher, bestående af kvicka och välberidna, men därhos fattiga, polniska adelsmän, hvilka man kunde bruka att skaffa någon kunskap, att skicka med bref och att möta Wallacherne, om så i hastighet behöfdes. Desse skulle nu presentera sig för konungen och göra en ridt, såsom de voro vane, med häftigt skri. De kommo ifrån Krakau i fullt rännande förbi konungens tält, rätt i det Hans Maj:t ville sätta sig till bords om aftonen. Till att se deras manér desto bättre, satte sig konungen till häst och ville skynda efter dem ända linien fram emellan regementena, men hade den olyckan, att hästen störtade på tältstrecken och föll på Hans Maj:t, så att vänstra lårbenet ofvanför knäet gick tvärt af. Alle andre vore häpne; men Hans Maj:t visade ingen den ringaste alteration, utan tröstade dem därmed, att det blefve snart godt igen. Drabanterna lyfte konungen på en säng och buro honom i ett hus i förstaden, efter det var angeläget, att Hans Maj:t måtte ligga i ett varmt rum. Det stod väl konungen

ganska mödosamma resor och låtit dem vara segersamma, det försporja undersåtarne med hjärtans fägnad och förnöjelse. Dock därjämte beklaga [de] det oupphörliga arbete, möda och farligheter, uti hvilka E. Kungl. Maj:ts höga person med de sina stundeligen måste sväfva, hvarvid vi likväl med förundran förnimma, att Gud underligen hjälper sin smorda och hörer honom af sin höga himmel. Hans namn vare för denna och all annor välgärning evinnerligen äradt och förunne undersåtarne den lyckan och saligheten att få förnimma sin Gud älskande och stridsbara konung vara med seger och fred undkommen 'the Pålers' illistigheter och stämplingar. Så torde med Guds hjälp de stolta ryssars mod ock dämpas, hvilka obarmhärteligen spörjas framfara mot E. Kungl. Maj:ts undersåtar, folk och fästen på en och annan ort. — — — — — Vi önska, att Herren Zebaoth ville framgent bevisa konungen sin salighet och göra sinom smorda godt, sända honom hjälp af helgedomen och styrka honom utaf Zion.“ [1]

Ju längre konungen trängde in i fiendeland och aflägsnade sig från sitt eget lands gränser, desto svårare blef befordrandet af skrif-

ntet just an och befallde för den skull dagen efter, man skulle bära honom i sitt tält, men efter medici voro däremot och sade, att kuren då skulle blifva både svårare och långsammare, så lät Hans Maj:t nöja sig med deras vilja. Därpå blefvo ock först drabanterna och sedan hela armén inkvarterade i Krakau stad och förstäderna. Denna olyckan kunde således ej hållas länge tyst och gaf strax efter fienderna tillfälle att sprida ut, det vore konungen i Sverige död. Det som mest bekymrade de närvarande var, att Hans Maj:t skulle få en svår feber, såsom i dylika tillfällen gemenligen sker. Men Hans Maj:ts starka natur, nykterhet och medicorum ständiga 'opvaktning' förekom det mesta och gjorde, att 8 dagar voro knappt förbi och Hans Maj:t andra gången förbunden, innan man redan hörde honom tala om marsch. Resolverades ock i förstone, att man skulle gå på Weichseln, till hvilken ända några vectiner lagades till med kamrar och logementer; men sedan ändrade Hans Maj:t den dessein och ville blifva vid landvägen. Med flottorna var man färdig, att de kunde tillika gå ifrån Krakau, och fingo öfversten Axel Sparre och öfversten Gustaf Ranck dem under sin direction.

[1] Finnes i »Upsala Consistorium 1701—18». R. A.

velser till och ifrån lägret. Benzelii bref blefvo också nu allt mera sällsporda både till konungen och till universitetskanslern, sannolikast af ofvan nämnda skäl, om också den möjligheten icke är uteslulen, att de under den sedan uppstående villervallan förkommit. Märkligt är emellertid att se, huru konungen, trots sina många svårigheter och bekymmer, som ökade sig allt mer och mer, dock hade tid och lust att sysselsätta sig, icke blott med viktiga statsangelägenheter, utan ock med frågor, som kunna tyckas varit för honom tämligen främmande eller intresselösa.[1] Det är för detta intresse Benzelius i ett bref af den 5 Mars 1704 tackar konungen. Af samma bref ser det dessutom nästan ut, som om till konungens öron hade kommit något af det klander, hvarför hans långa bortovaro från fäderneslandet nu allt mer och mer blef föremål i hemlandet. Huruvida konungen eller grefve Piper låtit förstå något sådant är ovisst, men märkligt förefaller det, då man läser Benzelii bref. Här börjar han nämligen: "E. Kungl. Maj:ts höga gåfvor och oförlikneliga hjältemod med däraf flytande 'actioner', hvilka allaredan hafva bragt världen i förundran, äro af den beskaffenhet, *att de rättare med vördsamt stillatigande än med omoget omdöme måge ansedde varda.* Likväl kommer det billigt i betänkande, att sådana E. Kungl. Maj:ts höga bedrifter finnas vara gjorda i Gudi och haft sin befordran genom himmelsk kraft, hvilket ock däraf visar sig, att E. Kungl. Maj:t under dess svåra regements- och krigsbörda underlåter intet att framgent låta lysa sin sorgfällighet om gudaktighetsöfning och den evangeliska lärans fortplantande. Hit höra E. Kungl. Maj:ts gudeliga påbud om solenne tacksägelser och bönedagar, nådigt behag emot den nyligen utfärdade bibliska editionen, kunglig gifmildhet emot det förolyckade Upsala tempels och stads reparation, sträckandes ock E. Kungl. Maj:ts omsorg sig till fjärran belägna evangeliska församlingar uti Amerika, hvaraf nyligen besynnerliga prof äro försporde,

[1] Under sina fälttåg tog konungen alltjämt del af rikets inre angelägenheter, och intet af vikt afgjordes, utan att han själf tog kännedom därom. Han arbetade ofta i sitt kansli från kl. 2 på morgonen, till dess han red ut i lägret, och vid återkomsten upptogs arbetet på nytt. Jfr. *Bernhard von Beskow:* Karl den tolfte. En minnesbild. Stockholm 1868 och 1869.

att förtiga andra nådetecken, hvarmed enskilda supplikanter och nödlidande varda hugnade. Af allt sådant varder E. Kungl. Maj:ts ärenamn härligt gjordt och högt ansedt ibland folken, och undersåtarne föranlåtna att prisa Gud för [den] ertedda salighet, Herren bevisat konung Karl XII, godhet och trohet, att de bevara honom ifrån sina fiender, och bekröne honom med den ädla freden.“ [1]

Det sista bref från Benzelius till konungen, som vi kunnat finna, är skrifvet den 25 Januari 1705 och innehåller, med anledning af det nyss timade årsskiftet, välönskningar för konungens förehafvanden under det nya året. "Inför E. Kungl. Maj:t kan jag ej underlåta underdånigast inkomma, vid anträdandet af detta nyligen påbegynta år, med min tropliktiga gratulation öfver E. Kungl. Maj:ts segersamma vapen och heroiska actioner, öfver hvilka världen sig förundrar, finnandes dem vara af en oförliknelig beskaffenhet, när de efter ett blott mänskligt förstånd ansedde varda. Ty visserligen hafver Herren Zebaoth gjort stora ting genom sin smorda, den nordiska monarken Karl XII, hvaraf nogsamt ibland annat är prof den sist erhållne 'victorien' vid Warsaw och därpå följande andras egersamma actioner, vid hvilka E. Kungl. Maj:ts fiender vid E. Kungl. Maj:ts annalkande äro öfverfallne med häpenhet och hafva vändt ryggen för den store segervinnarens ankomst. Jag tviflar ock intet med mindre E. Kungl. Maj:t erkänner härvid Herren Zebaoths verk och att han är den, som under gör. Hvilken ock finner utvägar att stilla örlig och sätta tid och mål, när svärdet åter skall ingå i skidan. — — — — — — Jag stannar med Herrens tjänare Moses i den önskan, att Herren ville låta denna nordiska monarkens makt vara stor ibland sitt folk och hjälpa honom ifrån hans fiender. — — —“. [2]

Denna Benzelii önskan skulle dock, såsom vi veta, ej gå i fullbordan. "Lejonet från norden“ skulle duka under för öfvermakten och trolösheten, och därmed skulle äfven Sveriges stormaktstid få sitt slut. Grämelsen öfver att nödgas öfverlefva detta skulle dock besparas den trogne konungatjänaren; ty innan ärans sol gick ned vid Pultava, hade den gamle ärkebiskopen samlats till sina fäder.

---

[1] Virorum illustrium literæ. R. A.

[2] Virorum illustrium literæ. R. A.

TOLFTE KAPITLET.

Benzelii familjeförhållanden; hans död och eftermäle.

För en man, hvars tid och arbetskraft så strängt togs i anspråk, som förhållandet var med Benzelius, blef det föga tid öfrig att njuta af hemmets stilla glädje och i skötet af maka och barn hvila ut efter det trägna arbetet i kyrkans och statens tjänst. Ett värf var icke väl fylldt, förrän nya väntade; den stränge och fordrande "rikshushållaren" var icke den, som medgaf sina tjänare ro och uppskof med de ständigt nya arbeten, som han hade i beredskap åt dem. Benzelius klagar också då och då öfver att han så mycket nödgades att vara borta från hemmet, upptagen, som han var, af de många kommittéarbetena i och för genomförandet af de kyrkliga reformerna.

Vi hafva i det föregående (Del. I sid. 46 f.) berättat om Benzelii giftermål den 16 Januari 1668 med *Margareta Odhelia* och huru han i sin egenhändiga lefnadsteckning talar om den rika lycka, som Gud beskärt honom genom att skänka honom en maka, så rikt utrustad med alla kvinnliga dygder, beryktad både för sin ädelhet och skönhet. Margareta, som var född den 8 Oktober 1653, var således endast ett barn, då hon trädde i brudstol; hon hade nyss fyllt fjorton år. Under de fyra första åren af äktenskapet födde hon inga barn, men sedan växte plantorna upp omkring henne så mycket talrikare. Hon hade nämligen, då hon efter ett tjugofemårigt äktenskap afled, åt sin man födt ej mindre än tretton barn. Det var ett sällsynt lyckligt äktenskap, i hvilket Benzelius lefde med denna ädla kvinna vid sin sida, och Strängnäs biskopsgård var under denna tid ett hemvist för lycka, glädje och trefnad. Men de många barnsängarna och skötseln af ett stort hem medtogo den i sig själf ej starka husmoderns krafter och ådrogo henne ett bröstlidande, som allt mer och mer tilltog, tills det på vintern 1693 — samma år som de båda makarna firat sitt silfverbröllop — lade henne på sotsängen. Benzelius själf vistades då i Stockholm, men skyndade vid underrättelsen om hennes insjuknande till hemmet, där hon i hans armar insomnade i den sista hvilan den 17 Maj kl. 4 på aftonen. Hon dog "mig och de mina", säger Benzelius i sin egenhändiga lefnadsteck-

ning, "till en hjärtats stora sorg och bedröfvelse, i synnerhet i anseende till de många och små barnen, som kvarlämnade äro, dem Gud nådeligen hjälpe". Nio barn blefvo moderlösa genom hennes frånfälle, och af dem befunno sig ej mindre än sex i en ålder mellan fyra och femton år. [1]

---

[1] Att med bestämdhet angifva år och dag för barnens födelse torde knappast vara möjligt, enär de alla, utom den yngste, voro födda i Upsala domkyrkoförsamling, hvars ministerialböcker förstördes vid den stora branden 1702. Icke heller från Strängnäs hafva några uppgifter härom kunnat erhållas, enär först från och med år 1765 fullständiga kyrkböcker där förekomma. Då våra uppgifter således måste hämtas från biografiska lexika och äreminnen, våga vi så mycket mindre ansvara för deras exakthet, som vi i ett par fall kunna konstatera deras oriktighet. Dessa källor upptaga blott *nio* af barnen; om de öfriga *fyra* nämna de intet, icke ens deras namn. Benzelius själf omnämner emellertid i sin egenhändiga lefnadsteckning deras namn, dock utan att angifva deras födelse- eller dödsår. De voro *Henric*, *Johan*, *Carolus* och *Catharina*, och han säger om dem, att de »äro förutgångna världens väg och samlade till sina fäder». De synas således hafva dött i späd ålder. De öfriga *tio* voro: 1) *Margareta*, född 1672, gift 1695 med prosten i Vingåker, sedermera biskopen i Göteborg, Olof Nezelius; 2) *Christina*, född 1673, gift a) 1693 med akad. räntmästaren i Upsala Peter Hallenstedt, som dock afled efter endast några veckors äktenskap; b) 1695 med biskopen i Vexiö, Zacharias Esberg, stamfader för adliga ätten Bergenskjöld; 3) *Ericus*, född den 27 Januari 1675, bibliotekarie i Upsala 1702, teol. prof. därstädes 1723, biskop i Göteborgs stift 1726 och i Linköpings stift 1731, utnämndes till ärkebiskop 1742, men hann aldrig tillträda detta ämbete, enär han afled efter en kort sjukdom 1743; 4) *Olof*, född den 29 Januari 1678, adlad *Benzelstjerna* år 1719 liksom hans tre bröder, som icke ingått i det andliga ståndet, assessor i Svea hofrätt, död 1726; 5) *Lars*, född den 27 Mars 1680, assessor i Bergskollegium 1722, bergsråd 1744, erhöll landshöfdings titel 1747, död 1755; 6) *Jacobus*, född den 25 Februari 1683, magister i Upsala 1703, adjunkt i filos. fak. 1704, men öfverflyttades till den teologiska 1706, teol. prof. i Lund 1718, teol. doktor därstädes 1725, biskop i Göteborg 1731, ärkebiskop efter sin bror Erik 1744, död 1747: 7) *Nils*, född

Men sorgen och saknaden efter den älskliga biskopinnan, sträckte sig vida utom hemmets dörrar. Hon var allas vän, och icke minst saknades hon i fattigmans hem. Äfven stiftets präster hade anledning att känna förlusten af den alltid vänliga och deltagande husmodern i det gästfria biskopshuset. Hennes jordfästning i Strängnäs domkyrka den 18 Juni försiggick också under stor anslutning från alla samhällsklasser och blef särskildt högtidlig, därigenom att större delen af stiftets präster, som just då samlades till prästmötet, hade infunnit sig för att visa henne den sista tjänsten. Likpredikan hölls af kyrkoherden i Riddarholskyrkan Johannes Vultejus, som i gripande ordalag talade om den förlust, som genom hennes bortgång särskildt drabbat den efterlefvande maken och barnen. [1] Han säger härom bland annat:

— — — "Efter Guds outransakeliga, dock alltid heliga och rättvisa försyn, råd och vilja är hans ögons lust genom den timme-

---

den 10 Juni 1686, kapten. Han deltog i slaget vid Pultava, där han blef fången och förd till Tobolsk i Sibirien. Död på Åkerlända i Bälinge socken i Upland 1737; 8) *Gustaf*, född den 3 Augusti 1687 (i Upsala och icke, ss. uppgifves i *Biografiskt lexikon öfver namnkunniga svenske män* och *Nordisk familjebok*, i Strängnäs, där familjen ej bosatte sig förrän i Juni 1688), kanslist i riksarkivet 1712, registrator i kanslikollegium 1720, aktuarie i riksarkivet 1725, kungl. bibliotekarie 1732, censor librorum 1737, död 1746; 9) *Henricus*, född den 7 Augusti 1689, e. o. prof. i filos. fak. i Lund 1720, prof. i oriental. språk och grekiska därstädes 1728, teol. prof. 1732, teol. doktor 1735, domprost 1738, biskop i Lunds stift 1740, ärkebiskop efter brodern Jakob 1747, död 1758.

[1] Denna likpredikan trycktes och har följande titel: »The i Herranom saliga dödas himmelska wäl och salighet efter döden, uthi en christelig Lijkpredikan widh then Höghähreborna, Gudälskande, och af alla christeliga dygder ädla Biskopinnans, fru Margaretæ Odheliæ, then Högwördiga och Höglärda Herrens, Doct. Erici Benzelii, Strengnäs stifts högtmeriterade Biskops, fordom Kärälskeliga Makas, förnäma Begrafnings act, uthi Strengnäs Domkyrckia, åhr 1693, then 18 Junii. Enfaldeligen föreställt af Johanne Vultejo Kyrckioherde widh Riddarholmen. Upsala. Tryckt hoos J. H. Werner, Kungl. Maj:tz och Ups. Acad. Boktryckare.

liga döden borttagen, hvaröfver han icke allenast hemligen suckar, såsom fordom gudsmannen och profeten Hesekiel 24: 16, 17, utan ock skäligen och uppenbarligen klagar med den H. biskopen Augustinus, sägande: *Ack, mitt återstående lefverne varder mig förskräckeligit, eftersom jag såsom en half människa icke åstundar efter hennes död längre lefva.* Ack, min käraste vän, ack, min bästa skatt, mitt trogna hjärta, hvi är du mig så ifrån tagen! du, som var, näst Gud, min bästa rolighet, min hugnad och glädje. Och varder hans sorg märkeligen påökt och hans faderliga hjärta så mycket mera böjdt och beklämdt, när han med sina tåreflytande ögon ser uppå sin välsignade, endels omyndiga och späda barnhop, huru de icke utan skäl och orsak visa sig ångse och beklaga sin trogna och hulda 'morkärs' afsaknad, hvilkens moderliga skötsel och handledning de nu som mest och bäst behöfva. Därför utbrister han med rätta: *jag hafver min glädjes kläder afdragit och sorgekläder pådragit* (Bar. 4: 20). *Min själ utgjuter sig öfver mig, och mina sorgedagar hafva fattat mig, min harpa är vorden en klagan och min pipa en gråt* (Job. 30: 16, 31). Och af Esaiæ 21: 2, 3: *Mig är betedd en hård syn, jag förskräckes, när jag ser däruppå.* Ja, visserligen en hård syn; ty den ligger här för hans ögon lik, den ett stycke af hans hjärta var. Såsom en kristen och af Gudi högt begåfvad man, den eljes nog väl vet med frimodighet uti sådana fall att trösta och styrka andra, skulle han gärna afbryta sin sorg; men han finner det med sig, att han är en människa, *att hans kraft icke är af sten, ej heller hans kött af koppar* (Job. 6: 12). Hvilken man så litet förtycka kan att begråta sin dygderika *Margareta,* än som den h. patriarken Abraham, då han sörjde öfver sin lydiga Sara, och Jakob, som begrät sin käraste Rakel. Han har ock sannerligen orsak att sörja; ty den är honom ifrån ryckt, uti hvilkens täckhet och dejelighet hans kropps ögon sig förlusta kunde icke mindre än ofvan nämnde Abraham i sin sköna Sara och Jakob i sin dejeliga Rakel. Hans sinnes ögon kunde än mera hugna sig öfver hennes dygdiga och täcka Guds beläte, det förmedels den nya födelsen lyste uti hennes fromma själ. Hon var hans tröst uti bedröfvelse, hans glädje uti medgång, hans lisa uti motgång. *Hans hjärta kunde förlåta sig på henne och gjorde hon honom ljuft och icke ledt i alla sina lifsdagar* (Ordspr. 31: 11, 12). Han hade så många prof af hennes dygd, trohet och husaktighet, så att han icke tillfylles kunde tacka Gud för en sådan ädel Guds gåfva. Med största hjärtans förnöjelse var hon honom af Gudi gifven, men med hjärtans bedröfvelse varder hon honom nu ifrån tagen. Ho kan eller vill då förmena honom öfver en sådan skatts förlust, efter Syraks ord, *en bitter klagogråt att hålla* (Syr. 38: 17). Den saliga fru doktorinnan var icke allenast i sitt hus en härlig prydnad och utom hus det kvinnliga könets

dygdespegel, utan ock uti Guds hus och församling ett klart skinande gudaktighetens ljus och för den ärbara världen ett rätt dygdemönster. Ho är, som henne rätt känt hafver och icke vet att betyga om hennes ostraffeliga kristendom, huru hon sin själ hafver prydt med tro, sitt hjärta med gudaktighet, sitt sinne med saktmodighet, sina åtbörder med ljuflighet, sitt tal med vänlighet, sin kropp med kyskhet och hela sitt lefverne med kärlek och ödmjukhet, med allvarsamhet och fromhet. Ho vet icke att tala om hennes stora tålamod uti bedröfvelse, om hennes lydnad och förtröstan på Gud och om hennes frimodighet i sjäIfva döden. Dock, hvad gör jag, att jag tager mig före att vilja gifva solen ljus, att vilja berömma den, som redan genom egen dygd hos hvar man sig en härlig lukt, ett godt namn och rykte förvärfvat hafver, det henne ock blifver efter döden. Ja, jag talar icke för mycket, där jag säger, att det syntes, likasom hade själfva dygden utvalt sig hennes ädla kropp till en boning och säte. Skulle man då öfver en sådan kristens förlust icke sörja och klagolåt föra? Och i synnerhet de, som den saliga fru biskopinnan närmast åkomne äro?

— — — — — — — — — — — — — — — — — — — —

Väl hafver hon lefvat; ty hon lefde *i Herranom* och tjänte honom med uppriktigt hjärta. Vi tala det vi veta och vittna, hvad vi med våra ögon sett hafva; och vet det, Gudi lof, hvar och en, som henne känt hafver, att hon var en rätt Kristi lärjunginna. Hon älskade sin Frälsare öfver alla världens ägodelar. Allt hennes lefverne gick uti en sann gudsfruktan likasom ett riktigt urverk uti sin gång. Den henne såg, såg intet annat än gudaktighetens 'strimor' på henne lysa. Den henne hörde, hörde af intet annat än gudaktighets gärningar. Hon lefde på jorden och älskade i himmelen; ja, hon ville af intet annat lif veta, än att Kristus lefde uti henne. Hon hafver, Gudi klagadt, lefvat en kort tid, men väl lefvat och visste, huru hon rätt lefva skulle. Såsom hon lefde, så dödde hon ock, nämligen *i Herranom*. Huru hjärteligt trängtade hon efter sin Jesus! Huru fast höll hon honom uti sitt yttersta och kunde med Jakob säga: *Herre, jag släpper Dig icke, med mindre Du välsignar mig!* Jesus släppte henne icke; ej heller släppte hon honom. Jesus tog hon med sig i grafven; och han tog henne med sig uti sin himmel. Uti sådant heligt förtröstande och stadig tro *dödde hon i Herranom salig*. — —“ [1]

[1] Många voro de uttryck af deltagande, som under denna svåra tid kommo biskop Benzelius till del; bland de mera märkliga af dessa återgifva vi nedanstående bref från lektorn i grekiska vid Västerås gymnasium, Olof Rabenius:

»Högwyrdige Fader, Herr Bischop, Höggunstige Gynnare och Befordrare.

För en tree wekor sedan kommo the ohugneligaste tidender at then Ädla Matronans, högwyrdige Fadrens H. Biskopens kära maka och huus-

Det var en bekymmersam tid, som nu kom för Benzelius, ensam som han var med sex minderåriga barn, som behöfde ständig

fru war med döden afleden, af hwars frånfälle hurudan afsaknat och sorg högw. Fadren med sitt högförnema huus och Familia uthi råkat, nogsamt theraf kan slutas, at them som ther utom, thet är hwarken hulle eller schylle äro, thet samma högst till hiertat går: ibland hwilka jag kan betyga mig så blifwit rörd, när jag hörde berättas, att den Spegelen och exemplet för alle Matroner, ja, then alla dygders och Gudfruchtighetenes wåning Fru Bischopinnan war i sin bästa ålder ifrån detta jordescha umgenget schilder, at jag wet mig intet flera tårar fäldt öfver nogons död, undantagandes twå eller tre gångor i alla the dagar, jag härtils af min lijfztijdh tilbracht. Gud förschone then högförnehme Familien och slechten sampt allom them, som theras wälstånd gerna see, och hwilken schall icke willia önscha och seet? med tidender om flera dödzfällen i många åhr, och i synnerheet hälle högwyrdige Fadrens hufwud uppe i långan tijd, förläne kraffter och styrkio at kunna tiena Gudz försambling och Fäderneslandet med sine oförlijknelige gåfwor, såsom ochså see sina käre barn och Lijfzarfwingar til goda, som allesammans i anledning af sine högtärade föräldrars förelysande dygder effter all ära och ärbarhet strefwa och, såsom man theraf tyckes kunna schäligen förutsäija, lyckelige wara och til förnema ämbeter och hederstienster upkomma lära, sin högt:de k. Fader till mycken hugnat och glädie, then berömelige Slächten på alla sidor till uthspridelse och förmehring, och thess ädla nampn til ewärdelig prydnat och odödeligheet! Här torde til äfwentyrs någon tröst af mig wäntas emot den sorgeliga lägenheet, som then högste Guden hafwer täcktz försätta högw. Fadren uthi, then jag ock äfwen wore allerwilligast at communiera. Men såsom thet här, om någorstädes, synes hafwa rum, som en man hafwer en annan tilschrifwit och i slijkt måhl begärt af honom at blifwa tröstader, näml. 'gif mig icke nogon slätt och ringa tröst, såsom thet: at then framledne war dödelig, thet kunde icke annars wara, än at thet schulle en gång ther til med henne komma; med then lag och wilkor som alle andre, war hon til werlden född, at hon döö schulle etc. etc.' Alltså håller jag heller inne med sådant, än at jag schall biuda til, och thet kanschee så slätt, at thet länder mera til Sorgens uprifwande och förökande än til thess lijsa och läkiande. Dessutom wäl wetandes, at, om jag kunde görat, eller en annan giordet, altsammans wore icke eens tilförlijknandes emot thet rijka förråd, som högw. Fadren sielf äger af alle handa tröst och hugswalelse såsom en af Gudi särdeles begåfwad och högtuplyster man, icke allenast andras, uthan ock sin egen sorg högwijsel. til at mindra, lindra och stilla. Hwaribland Högwyrd. Fadren lärer finna, at then ärligen af hwar Christen läses i Herrens böön med thesse orden: *Schee Gudz willia.* Scheer nu then helige, wijsligen styrande och i alt

tillsyn. Visserligen voro ännu döttrarna Margareta (21 år) och Christina (20 år) i hemmet och togo vård om småsyskonen och det

wäl med oss menande Gudens willia, när oss wåre kärkomne fråntagas, så kunne wij intet annars än gifwa oss til Fridz och låta oss åthnöija med det, som then gode Guden och wår Schapare gör. Hwilket så mycket större wärkan hafwer, när högw. Fadren efftertenker, det thess sahl. käresta, såsom jag will troo, lärer wisserligen warit tilfridz med thet, som Gud haar täckts med henne schicka, under hans hel. willia sin willia gerna underkastat, och aldeles wäl förnögd och glad werlden wälsignat och thetta timeliga quitterat. Som theraf synes lijkasom bekrefftas, som jag nu säija will, ehuruwäl jag gör ther sielf ingenting uthaf.

Nogre dagar förr än thet sorgebudet om Sahl. Fru Bischopinnans död kom, tyckte jag om natten i sömnen, huru såsom en hederlig quinnosperson, af åthschilligt wackert folk, som greto, handen räckiandes åth hwar och en, tog afsched med thessa orden: Tijt jag nu flyttiar tilbaka, ther är roligare. Syntes ock willia räckia mig handen, men nådde inthet åth. Såsom jag aldrig rättat mig effter drömmar, så hade jag ock thetta oförmält lemnat, hwar icke både Sahl. Bischopinnans död få dagar ther efter mig förkunnats, då iag thetta strax ihogkom, såsom och en lusus ingenii med et anagrammate merkeligen med thetta altsammans instämde. Ty tå jag satte mig neder för roo schull at försökia, om jag schulle kunna eruera et anagramma uthur sahl. Bischopinnans nampn genom bookstäfwernes omwäxling, förekom straxt ett, som nästan hade dhen meningen, som then bem:te valedicerande anseenlige qwinnospersons ord. Och ehuruwäl monge andre anagrammata uthsprunge, så war dock intet, som så jemt gick uth, såsom detta till alla bookstäfwerna, i thet ingen war öfwer, ingen feltes, och ingen behöfdes förbytas. Effter jag begynt nämna här om, sätter jag up thet samma anagramma med thess exposition, såsom then kunnat i hastighet fattas, förmodandes, att högwyrd. Fadren H. Bich. min wälmening til bäste måttan uptager ståendes til öfrigit i högw. H. Bischopens behag at ther åth göra, hwad som synes. Min k. hustru tog hårdt wid, när hon med mig förnam Fru Bischopinnan hafwa afsomnat, och låter hälsa högw. F. H. B. med sin hörsamme tienstz anmehlande. Sluter nu mitt ringa bref, hwarmed jag, med the ord, jag kunnat, welat condolera Sahl. Fru Bischopinnans altför hastiga afgång ifrå the sine, bediandes allertiänstligast om uhrsecht, at högw. Fadren jag något länge med min schrifwelse uppehållit, och näst en flitig hälsning till högw. F. och dess förnehme anhörige, i synnerhet thess liuflige Lijfzarfwinger allesammans, önschandes them et godt tolamod sampt ymnig tröst och sorgelindring af Gud then aldrahögsta troligest. Förblifwandes

Högwyrdige Fadrens, Herr Bischopens, ödmiukeste tien.:

Ol. Rabenius.

Vesteråhs d. 8 Junii An. 1693.

stora hushållet, men redan på hösten samma år modern dött gifte sig den yngre, Christina, och ett och ett halft år senare, den 3 Februari 1695, äfven Margareta. Det blef nu nödvändigt för Benzelius att lämna barn och hem i främmande vård, hvilket här föll sig så mycket svårare, som han själf på grund af sina många kommittéuppdrag var nödsakad att ofta långa tider vistas borta från hemmet. Det var därför ej att undra öfver att han, trots sina 63 år, blef betänkt på att träda i nytt äktenskap, både för sin egen och för barnens skull. Han säger härom i sin egenhändiga lefnadsteckning: "Efter Guds behag och skickelse och i anseende till min hugnad och ålderdom och dessutom hushållets viktiga styrelse, men i synnerhet för de barnens skull, som i sina späda år betarfva en kristelig upptuktan och nödtorftig skötsel, är jag föranlåten vorden att vara omtänkt om en kärkommen vän och maka, som ock Gud behagat mig utse uti den äreborna matronan Anna Mackeij, den hederlige mannens och brukspatronens Isac Mackeijs älskeliga dotter och inspektorens, Andreas Höks på Wattholma, kvarlåtna änka, med hvilken jag blef i Herrans namn sammanfogad den 10 Mars 1695 på Wattholma gård i Lena socken."

Detta val af maka tycks hafva varit synnerligen godt, och de nio år, under hvilka detta lyckliga äktenskap varade, synas hafva skänkt både Benzelius själf och barnen den bästa möjliga ersättning för den förlust, de lidit genom Margareta Odhelias död. Men äfven detta sin ålderdoms stöd skulle Benzelius nödgas följa till grafven. Ärkebiskopinnan insjuknade på hösten 1704 i en svår och hetsig feber, som ändade hennes lif den 31 Oktober s. å. I universitetsstaden, där hon var väl känd, redan innan hon blifvit Benzelii

---

Rätt som thätta förseglas schulle, kommer thet mycket wackre och mycket bewekelige invitations Brefwet til sahl. fru Bischopinnans begrafning, för hwilken höge ära och gunst Högwyrd. Fadren af mig och min hustru ödmiukeligen betackas.»

På baksidan af detta bref har Benzelius själf gjort följande anteckning: »Det omskrefne anagramma och dess elaboration skickades med nästa post tillbaka med begäran, han ville det låta trycka.» Huruvida detta skedde, hafva vi icke kunnat utrannsaka och äro följaktligen icke i tillfälle att delgifva anagrammets innehåll. (Brefvet finnes i L. S. B. Kyrkohist. 15. Miscellanea.)

måka, fick denne vid hennes frånfälle mottaga många bevis på uppriktigt deltagande. Universitetets rektor, Johan Arndt Bellman, [1] höll öfver henne en högtidlig parentation, i hvilken han bland annat säger:

"Videlicet primaria Heliconis nostri urbisque domus, arx et asylum Camenarum, quæ aliis impertiri lucem consveverat, ipsa jam lumine orba funestamque cladem passa, in luctu jacet et squalore. Numquid autem sublimia feriens ictus fulminis non similis ruinæ metu depressiora adflet? Numquid familiæ, cujus florentis fulgentisque felicitatem ad nos quoque pertinere sensimus, hujus adflictæ et obnubilatæ sortem non doleamus gravissime? Fuit, fuit illa sui sexus gemma ac flos matronarum domina Anna Mackeij, foemina conjugii splendore maxima, adhuc tamen virtutum laude major, reverendissimi domini Erici Benzelii — — — longe gravissimi conjux, dum viveret suavissima. Equidem se suamque sortem nescientis est, humanos casus crebramque mortalium stragem impensius mirari, aut hujus ævi fragile et incertum dolenter ferre. At nonnihil tamen torquet nos, quod videamus non tam inutilia terræ pondere et nauci homines, quam optimos quosque et in exemplum natos, præcoci fato intercipi mortisque inclementiæ cedere. Exulcerat etiam nos recordatio, in quo rerum articulo, alieno certe, sæviens fortuna reverendissimum præsulem deprehenderit. Ipsum enim, in tanto armorum, universum Christianum orbem concutientium, strepitu et furore, de adflictis patriæ rebus solicitum ac suspensum, adhæc munere ut splendidissimo ita molestissimo districtum, non satis erat immensis curarum fluctibus agitari, nisi atrocior etiam procella ingrueret, et, quod in cana ac præcipiti senecta, meritis etiam quam annis graviore, levamen unicum, certe præcipuum, ei restabat, infausto sidere abriperet. — — — Fortis et generosa mens ejus in domicilio quidem non minus forti et robusto hospitari videbatur: at calculi tamen morbi subinde laborabat. Cui cum adsociata esset pleuritis quædam malignior omnemque humanam opem eludens: illa vocanti supremo numini promte obsecuta, inter tot ac tanta vivendi pretia, quæ haberet, retineri se amplius passa non est; sed ἐφόδιον ἀθανασίας, quod anxie expetiverat, rite instructa, ex hoc mortalitatis et miseriarum salo, quo supra annos et quinquaginta jactata fuerat, in portum salutis et tranqvillitatis æternæ emigravit. Idque die Octobris uttimo."

Förhållandet mellan Benzelius och hans barn var det allra hjärtligaste, om det också samtidigt var prägladt af gammaldags strängt

[1] Farfader till skalden Carl Michael Bellman.

allvar å den förres sida och lydaktig vördnad å de senares. På den tiden gick det godt för sig att vid uppfostran para kärlek med allvar, och att barnen voro sina föräldrar innerligt tillgifna, framgår af många uttalanden af dem. Sonen Erik skrifver i sin "Anteckning af mitt lefverneslopp": "— — — Min sal. faders ömma omsorg för min uppfostran och kärlek samt omkostnad på mig förglömmer jag då först, när jag förgäter mig själf. Jag hade ock en djup vördnad för honom och var barnsligen rädd att göra det, som misshagade mina föräldrar." Och i ett band med titel: *E. Benzelii d. ä:s bref till sin son E. B. d. y.* [1] har han på titelbladet gjort följande anteckning: "Dessa min sal. k. faders bref lät jag tillsammans binda år 1710 i Oktober, på det de ej måtte förkomma, utan jag ständigt med vördnad påminna mig den oförtrutna försorg min fader dragit om min kristliga uppfostran och förkofrande i studier, som väl synes af hans faderliga förmaningar. Hafvande jag också uti den sådana prof, som aldrig gå eller böra gå af mitt sinne af hans hjärtelag, som ock min sal. k. moders och styfmoders, af hvilka några bref härefter finnas."

Dessa bref, som till största antalet äro skrifna på latin, äro af jämförelsevis litet allmängiltigt intresse. Det var ej heller Benzelii vana att vara känslosam och mångordig. De röra sig i de flesta fall om de alldagligaste hushållssaker och om sönernas studier samt äro skrifna under den tid, då de tre äldsta sönerna vistades i Upsala, där de bodde i den af faderns gårdar, som låg emellan dom- och bondkyrkan och där de hade eget hushåll. Sonen Erik, hvilken såsom den äldste hade att vaka öfver sina yngre bröder, synes i regel hafva varit den af sönerna, med hvilken fadern lifligast korresponderade. Han tycks äfven, trots sin ungdom, haft faderns förtroende att vara vicevärd för dennes bägge gårdar. Så skrifver fadern d. 22 Nov. 1688, att "glasmästaren i gården skulle vräkas, om han ej upphörde med krögeri och månglande med brännvin"; i samma bref manar han sönerna till försiktighet: "Akten Eder, k. barn, att I icke löpa på isen. Sen ock Eder dessutom väl före och skicken eder vackert och höfveliga. Jag vill ej annat förmoda, än att I hafven Eder nödtorft och skötsel." En annan gång erinrar

[1] Finnes i L. S. B. Bref. 8.

han sonen om huru viktigt det är att ordentligt föra bok öfver sina utgifter, i all synnerhet för den, som är skyldig att redovisa för andras medel. Den 13 Juni 1692 skrifver B. från Stockholm: "Emot ändan af denna vecka kommer båt efter Eder från Strängnäs, så att I kunnen vid söndagstiden vara resfärdiga. Vi hoppas vid samma tid kunna komma från Stockholm, om Gud vill. I följens alltså allesammans åt till vidare utseende och akten Eder väl på vägen, påminnandes Eder, hvad tillförene plägar förelöpa. Hvad saker I bören taga med Eder, däröfver lärer k. moder gifva Eder förteckning. Lagen likväl så, att I hafven lägeligit rum på båten. Nödiga böcker kunnen I taga med Eder — — —. Lagen så, att huset lämnas efter Eder uti godt skick och lag och att nycklarna äro i behåll — — —."

Själf enkel och anspråkslös, hatade Benzelius allt slags snobberi, vare sig det gällde kläder och mat och dryck eller lärdom, och hos sina barn var han angelägen att inplanta samma enkla vanor och anspråkslöshet. Han försummar icke heller något tillfälle att skriftligen gifva dem sina förmaningar härutinnan. Så skrifver han i Sept. 1692 till den sjuttonårige Erik: "— — — Jag förnimmer din hatt vara dig obehagelig. Om någon reste här emellan, som kunde bringa dig en annan tillhanda, så skulle han följa. Men jag vet intet, huru det nu ske kan. Du begär en ny 'peruque', men hvem gaf dig lof att inlåta dig med en lång peruque? Och när du får en ny, som stackott är, så låt de tankarna falla om någon pung på hafva. Vill du bruka allvarsamheten och ett fast uppsåt, så skall dig ej nekas det nödigt är, men slikt vill det ej låta sig göra — — — — — — —."

Då Erik i slutet af år 1692 stod i begrepp att ventilera en akademisk afhandling, hvilken han underställt sin fars omdöme, skrifver denne:

"Din skrifvelse af den 2 Dec. bekom jag den 4 tillika med en andel af det under händerna varande arbetet, hvarvid jag intet mer kan säga, helst eftersåsom det så vida har avancerat. Låt det alltså i Herrans namn gå för sig, och tillse, min k. son, huru du med din 'honneur' kan gå det igenom, hvartill jag troligen önskar dig lycka." [1] Han säger, att han gärna hade önskat att vid detta tillfälle

[1] Denna afhandling, kallad »Siclus Judaicus», var en traktat af den bekante spanske juden Moses Maimonides, af Benzelius d. y. utgifven

kunna vara närvarande i Upsala, men fruktar, att vädret icke skall tillåta det. Därefter tillägger han några råd om den festmåltid, som sonen med anledning af denna tilldragelse skulle anordna: "— — — Betänk dig antingen att åtlita præsidem om en måltid för några personer eller på någon annan ort; ty hemma kan det näppeligen ske med någon måltid, så framt icke några subsidier komma härifrån. Och ehuruväl man gärna hafver därvid någon omkostnad, som försvarlig vara kan, ospard, så bör man dock tillse, att icke något oanständigt därvid företages, utan att allt blifver inom en skälig måttlighet — — —."

Mot omåttlighet i studerande varnar han sonen i ett bref af den 12 Juli 1700: "Den flit och ifver, du nedlägger på framdragande i ljuset af forna tiders skriftställare, anser jag icke böra sakna allt erkännande; måtte de äfven skaffa dig bröd! Det gifves dock äfven en omåttlighet i studerande. Men dessa omsorger må öfverlämnas åt Gud och tiden! — — Hvad det beträffar, som du tror, att dylik forskning i den kyrkliga fornhistorien skall sätta en damm mot villomeningar och sekter, så har du troligen fått det från Helmstädter-professorerna — —. Då jag ser dig fördjupad i kyrklig fornkunskap och syssla med kritik af gamla författare, börjar jag undra, huru du tänker inrätta din framtid, enär detta sätt att behandla de teologiska studierna icke just passar, hvarken i den akademiska katedern eller i kyrkans tjänst. Vår fattiga nord har knappt råd till dylik vetenskap."

Ofta talar Benzelius i sina bref till Erik, sedan denne blifvit äldre, om sina många uppdrag i olika kommittéer och beklagar sig öfver att de togo så mycken tid från honom, och i all synnerhet gäller denna klagan arbetet i bibelkommissionen. 1698 den 16 Sept. skrifver han sålunda: "— — — H. K. Maj:t har lagt mig på att draga försorg om den bibliska editionen in 4:o, den Keijser har betingat att upplägga. Jag har sökt att på görligt sätt leda mig därifrån, men har ej erhållit min åstundan. Alltså har jag antagit under vissa conditioner att befordra materien till tryckandet tillika med några collaboratorer — — —." Och den 19 Oktober s. å. heter det: "— — — Professores Lundenses gå här (i Stockholm)

i hebreisk text med latinsk öfversättning och kritiska kommentarier. Den ventilerades den 17 December 1692.

och drifva sina contentiones domesticas eller bella intestina. Inom kort skall svenska bibeln komma under tryck, till hvilken ända allaredan ett antal af de bibliska böckerna äro öfversedda. Arbetet är svårare, än man kan tänka. Evidentia textus originalis fordrar ändring, den man dock nödigt antager i denna editionen, men man måste likväl under tiden däran. Huru det utfaller, måste tiden utvisa."

Såsom en af Karl XI:s verksammaste medhjälpare vid reformarbetet på det kyrkliga området kunde Benzelius med allt skäl göra anspråk på konungens välvilja, och Karl XI var icke den, som visade sig otacksam mot sina trogna tjänare. Äfven Karl XII var, såsom vi i det föregående sett, sin gamle lärare synnerligen bevågen. Och allt efter som sönerna växte upp och skulle ut i världen, tvekade Benzelius ej att draga växlar på konungens tacksamhet. Då sonen Erik efter afslutade akademiska studier erhöll ett stort kungl. resestipendium på 6 000 daler (= 4 000 kr.), hade han i främsta rummet sin far att tacka härför.[1] Att så var förhållandet framgår tydligen af Benzelii bref till konungen af den 28 Januari 1701. Han skrifver här: "— — — Min äldste son Ericus, som vid pass i 4 års tid varit i främmande land till sina teologiska studiers befordrande, aflägger nu vid sin hemkomst en underdånig tacksägelse för det stipendio, han af E. K. Maj:t i 3 år åtnjutit hafver, och lärer efter handen visa något prof af sina framsteg och begärer underdånigast få vara

---

[1] I L. S. B. Biographica 59 finnes Erik Benzelii d. y:s »Album itineris eruditi», på hvars första sida fadern skrifvit följande:

»Vive precor,
sed vive Deo,
nam vivere mundo mortis opus;
viva est vivere vita Deo».

Perdilecto filio, natu maximo, Erico E. Benzelio, firmandæ et adaugendæ eruditionis causa ad exteros abituro, cum adgregatione felicis itineris et omnigenæ prosperitatis hanc vitæ regulam et paterni affectus tesseram relinquit

Ericus Benzelius
Episc. Strengn.

Holmiæ sveonum 18 Maji 1697.

uti E. K. Maj:ts nådiga åtanka till någon beställning, som efter handen kan förekomma. — — — —."

Den unge Eriks intressen syntes i främsta rummet röra sig omkring biblioteksysslor, och hans lifliga önskan var att genom faderns bemedling få någon anställning vid kungl. biblioteket i Stockholm. "Jag besvär dig", skrifver han till denne, "hjälp mig, om du kan hjälpa; men du kan, om du vill, och jag tviflar ej, att du vill, om du tror, att det skall vara nyttigt". Men denna gång *kunde* fadern ej. Han gjorde emellertid sitt inflytande gällande hos universitetskanslern, för att sonen skulle få den ledigblifna bibliotekarietjänsten i Upsala, hvilket också lyckades.[1] Han skrifver härom till denne den 18 Juni: "Scribo nunc ad reginam aviam et literas commendo aulæ conciliario d:no Leijonstedt; videas ut eidem tradantur et ut favori ejusdem te insinues. Feci in literis utriusque vestri (den andre var brodern Olof) mentionem. Non dubito, quin in cancellaria aliquid valeat. — — Scribero conor etiam ego ad regem pariterque comit. Piperum et pro virili parte vestri mentionem facio. Sed quæ fata literæ nostræ experientur inter hæc fortunæ lubrica et viarum anfractus, id Deo ratum est. — Variis variorum deliberationibus expositæ sunt vacantiæ nostræ, de quibus quædam vellem rescires, sed hac occasione super hæc scribere nec libet, nec licet. Non male tecum ageretur, et bibliothecæ cura tibi committeretur, quamvis non nisi renitentibus aliis id fieri possit. In literis meis non obscure id in consiliis habeo". — Den 23 Januari 1703 tackar Benzelius kanslern för sina båda äldsta söner:[2] "— — — E. grefl. Exc. har icke allenast förklarat sin höga gunst emot min äldste son Ericus och anmält honom till bibliotekariatet här vid akademien, utan ock låtit den andre min son, Olaus, blifva hugnad med aktuarietjänsten uti kungl. archivo, som i dessa dagar förspordt är. Gud välsigne H. K. Maj:t så väl som E. grefl. Exc. för den nåd och ynnest, hvarmed jag och de mina ihågkomne varda, som eljes ibland andra olyckor hafva tagit en stor skada af den skräckeliga vådelden. Vi lefva underdåniga tjänare och trogna förebedjare intill grafven. — — — —."

Men knappt voro de äldsta sönerna placerade, förrän de yngre

[1] Fullmakten, kontrasignerad af Carl Piper, är daterad den 30 Augusti 1702 i lägret vid Krakau.

[2] Kanslersämbetets handl. R. A.

hade växt upp och behöfde hjälpas fram i världen, och fadern tröttnar ej att göra sitt stora inflytande gällande till deras förmån. Och i sanningens intresse måste man också medgifva, att de voro väl förtjänta af de stora framgångar, de rönte.

Sin son Jakob rekommenderar han i ett bref af den 5 Mars 1704 hos kanslern till en filosofisk adjunktur: "— — — Här vid akademien äro nu uti facultate philosophica tvenne adjunkturer lediga. Om min son Jacobus, som i sista promotion (året förut) antog gradum magisterii, blifver till ettdera stället namngifven af fakulteten, beder jag, att uppsåtet blifver höggunstigt ansedt, så vida sig göra låter." Det blef också "höggunstigt ansedt" och "lät sig göra", i ty att Jacobus fick den ena adjunkturen.

Den femte sonen i ordningen, Nils, saknade håg för vetenskapliga studier, men hade i stället lust för krigareyrket. Om honom skrifver Benzelius till konungen den 14 Maj 1704: "Den höga nåd, hvarmed E. K. Maj:t mig, sin ringa tjänare, länge har bevärdigat, af hvilken continuation jag ofta har haft tillfälle att fägna mig, gifver mig ännu den underdåniga förtröstan, att E. K. Maj:t ej onådigt upptager, om jag dristar mig att inkomma med förbön för en min son, Nils Benzel vid namn, hvilken har satt sig i sinnet att anmäla sin underdånigste tjänst vid E. K. Maj:ts 'guardie' och sålunda med Guds behag försöka att göra sin lycka. Det har behagat Gudi att förläna mig ett antal af söner, dem jag efter råd och ämne har låtit blifva uppfostrade, af hvilka några, som äldre äro, hafva haft hug till studier eller andra 'uppvaktningar' vid E. K. Maj:ts kollegier, hvarvid de försport en nådig ihågkommelse och än vidare den i underdånighet afbida. Denne, som är den femte i ordningen, har ment vara för sig anständigt att tänka på krigsbeställningar, hvilket hans uppsåt jag ej velat hindra, fastän jag visat honom det verkets besvärligheter. Hans år hafva ännu icke så stadig mogenhet, som sådana 'travailler' fordra, likväl finnes han hafva både växten till kroppen och stadighet i sitt sinne. E. K. Maj:t behagar med kungl. nåde och mildhet samma förehafvande anse och låta dess strålar lysa på dessa mina anhöriga, dem jag efter Guds behag nu snart efter mig lämnar och ibland andra denne nu sig underdånigast anmälande soldaten. — — — — — — — — — — — — — — —"[1]

[1] Virorum illustrium litteræ. R. A.

Ett par månader senare, den 25 Maj, skrifver Benzelius till grefve Piper: "— — — Att min son Jacobus Benzelius har i nåder erhållit karaktär af filosofie adjunkt, erkänna vi bägge med underdånig vördnad. Och eftersåsom samma ställe ej blifver ledigt ännu på ett år, ty är han sinnad emellertid besöka en eller annan af de främmande akademier, med förmodan, att E. grefl. Exc. låter sig det behaga. Hans äldre broder Laurentius Benzelius har underdånigst anmält sig uti ett annat uppsåt att bekomma resepass, den jag ock rekommenderar. En annan min son, Nils Benzel, som har gifvit sig under H. K. Maj:ts guardie och nu gör följe med rekryterna, har jag tillförene skyldigast anmält. Jag låter dem sålunda fördela sig, medan jag lefver, helst min ande är svag, och grafven synes vara för handen — — — — — — — — — — — — — — — — —".

I sammanhang med en mängd ärender å tjänstens vägnar skrifver B. den 17 December 1704 till kanslern: "— — — — En min son vid namn Nils Benzel begaf sig i förleden sommar till kungl. lägret i uppsåt att anmäla sig under guardiet. Huru hans tillstånd nu för tiden är, vet jag intet. Gud gifve honom styrka och kraft att redeligen tjäna sin konung och sitt fädernesland. Nyligen har jag ock haft den olyckan att genom döden bortmista min älskeliga hustru, i hvilket dödsmål jag tagit en stor afsaknad i denna min höga ålder och sjukliga tillstånd. Men hvad är till råda, utan att låta sig nöja med Guds behag och skickelse. — — — — Jag önskade, att Gud ville uppehålla E. grefl. Exc. till H. K. Maj:ts och fäderneslandets samt i synnerhet denna Kungl. akademiens mycket betarfveliga tjänst och välfärd, hvarunder jag ock dristar mig att insluta mina barn och anhöriga, hvilka härtill hafva försport en ogemen ynnest hos E. grefl. Exc., hvaremot jag ett tacksamt hjärta vill söka att med mig införa i grafven. — — — — — —."[1]

Den synbara oro för sonen Nils, som lyser igenom i detta bref, skulle ej blifva långvarig; ty ungefär samtidigt med att detta bref afgick, kom underrättelse om att Nils af konungen hade blifvit utnämnd till fänrik vid Södermanlands regemente.

---

[1] Upsala kanslersämbetes handl. 1703—12. R. A.

Benzelius skulle hafva kunnat på sig tillämpa aposteln Paulus ord: "Jag har arbetat mer än de alla" utan att därför hafva gjort sig skyldig till självförhäfvelse; och visst är, att om *någon* gaf Gud äran för hvad han verkat i lifvet, så var det *han*, i det han om sin lifsgärning dömde med aposteln: "dock icke *jag*, utan Guds nåd, som är med mig". I kraft af denna nåd kunde han verka med ungdomlig friskhet och kärlek till arbetet ännu i sena ålderdomen, ja, ännu sedan sjukdom brutit kroppens krafter och band honom vid sjukbädden eller hemmet. Förlusten af hans trogna maka och ömma vårdarinna var dock ett allt för hårdt slag för den gamle, och han var från den stunden ej den samme som fordom. Sorgen och känslan af ensamhet bröt hans motståndskraft, om han också ännu någon tid höll sig uppe. Vi hafva i det föregående omtalat, huru han på grund af sjukdom var förhindrad att oafbrutet deltaga i prästmötesförhandlingarna 1705, och af domkapitelsprotokollen kan man se, huru sjukdomen allt mer och mer tog öfverhand. Så var han under större delen af åren 1706—07 förhindrad att närvara i domkapitlet, men för att ej stå helt och hållet utom tilldragelserna i stiftet och viktigare kyrkliga frågor, höll han sammankomsterna hemma hos sig. Om hans oerhörda viljekraft vittnar ock hans deltagande i prästmötet den 10—12 September 1707. Det var, som om vissheten om att detta var sista gången, han såg sina ämbetsbröder samlade, gifvit honom kraft att deltaga i mötesförhandlingarna från början till slutet. Han förutsåg, att hans dagar snart voro räknade, och han gjorde ingen hemlighet däraf, utan talade i sitt afsked öppet om huru han gladde sig i hoppet att se sin förlossning nalkas och gaf sina ämbetsbröder de förmaningar till hjordens födande, som en trogen herde kan gifva och som de hade sett ärkebiskopen själf iakttaga. Äfven under år 1708 höllos de ojämförligt flesta domkapitelssammankomsterna i ärkebiskopshuset. Det sista sammanträdet under Benzelii ordförandeskap hölls i ärkebiskopshuset den 21 December. Sedan blef han sängliggande sjuk, och vid domkapitlets sammanträde den 17 Februari 1709 anmäldes, "huru i natt in emot kl. 1 i högvördigste herr ärkebiskopens sjukdom, där under han allt sedan julafton uthärdat, den för honom sälla, men för stiftet sorgeliga förändringen är skedd, att han i Herranom saligen är afliden — — — —".

Från den gamle ärkebiskopens sista sjukbädd berättar sonen Erik bland annat följande: "1709 d. 24 Jan. om aftonen, när jag var hos min k. fader och satt vid sängen på en stol och talte vid honom, började han klaga öfver sin långsamma sjukdom och hvarjehanda svårheter. Då sade jag: "Ett Guds barn måste blifva pröfvadt såsom genom eld." — Han svarade: "Jag har haft mycket i dessa dagar att göra med denna elden; kan uti mina fantasier inte få så alldeles klara koncepter, men har mycket, som bryr mig, så att jag ofta måste säga: 'gack ifrån mig satanas'! Jag har tänkt så: skall jag nu ta på lägga mig i disput med honom, det står jag intet ut med; jag kan intet hafva mina tankar så länge tillhopa; därför måste jag rent af visa honom ifrån mig." — Jag sade: "k. fader, var så gunstig och säg mig hvaruti, på det jag måtte hafva den lyckan att åtminstone i tid förse mig med nödiga vapen, om ock jag en gång skulle bli ansatt; ty han lärer ej skona mig, om han ej skonar Eder, min k. fader, som är en sådan Guds man." — "Det hafva mig förekommit", sade han, "några dubia de universalitate gratiæ divinæ, och sätter fienden mig häftigt an." — Jag sade: "Vi hafva så fasta och oryggeliga löften, att Gud vill ingen syndares död" m. m. — "Jag tryggar mig ock därvid", sade han, och vidare: "Uppehåll oss, Herre, att vi måge lefva" m. m. — "Ja", svarade jag, "det är vår fiendes största id att få Guds ord utur vägen för oss; och sker det, har han spelet vunnit." — Han sade vidare: "Det är sant, däruti arbetar han häftigt; men, Herre, tag icke ditt ord från minom mun och låt mig icke fela om mitt hopp." — "Det vill vara mycket", sade jag, "att kunna trösta sig och andra uti anfäktningar; därtill behöfves mera än som bara läsandet af teologien, definitionum och divisionum vetenskap och observationibus criticis." — "Ja", sade han, "det är mycket att vara en rätt präst och fordras en bepröfvad tro och förfarenhet därtill; många löpa till en tid med slaka tömmar, men de få sedan se, huru det bekommer dem; *ingen annan grund kan lagder vara, än den, som lagder är, Jesus Kristus;* däruppå bygges silfver, gull, hö, strå" m. m. — Sedan började han att fråga mig om Joh. Krysostomi 'De sacerdotio', och att jag skulle säga honom något därutur, som jag ock gjorde." [1]

[1] Linköp. Bibl. Handl. 1 D. s. 307.

Ärkebiskopen hade emellertid ännu någon tid att lefva, och först natten emellan den 16 och 17 Februari insomnade han, efter att med full sans hafva åtnjutit det heliga sakramentet, lugnt och fridfullt.

Upsala domkapitel underrättade officielt konungen om dödsfallet genom följande skrifvelse af den 19 Februari: "Hos E. Kungl. Maj:t föranlåtes härigenom domkapitlet efter underdånig plikt och skyldighet denna gången en sorgelig berättelse anmäla, huruledes E. K. Maj:ts för detta troman och ärkebiskop samt akademiens här i Upsala procancellarius, men nu mera evinnerligen sal. i lifstiden högv. och höglärde herr Doktor Ericus Benzelius efter så när 8 veckors stadigvarande sjukdom uti en för honom själf högst efterlängtad och salig stund, men dess anhöriga och ibland andra detta stiftet till stor sorg och afsaknad, har igenom en stilla död beslutit sin eländes vandring och efter Guds nådiga behag förväxlat sitt timmeliga uti ett evigt varande lif i himmelen, hvilket nästförledne den 17 uti innevarande Febr. månad klockan något före 1 om morgonen skedde. Och ehuruväl det i synnerhet för Guds församling hade önskeligit varit, om Gud hade behagat ännu till någon tid förlänga hans dagar och förläna krafter samma ämbete att längre förestå, som han med underdånigste devotion för E. Kungl. Maj:t och dess höga Kungl. hus, samt tro och vaksamhet, Gudi till ära och församlingen till nyttig tjänst nästan intill sitt yttersta och intill dess krafterna, alldeles försvagade, sådant vägrade, har förträdt, så böra vi dock vara förnöjda med Guds faderliga behag och vilja uti underdånigste hopp, att igenom E. Kungl. Maj:ts nådiga försorg stiftet åter i sinom tid varder försedt med en rättsinnig, trogen och gudfruktig uppsyningsman i stället — — — — — — — — — —." [1]

Så underrättades vidare samtidigt änkedrottningen, kungl. arfprinsessan, kungl. senaten, akad. kanslern, landshöfdingen i Upsala län, Hoghusen, samt stiftets prostar.

Äfven bibliotekarien Erik Benzelius, hvilken, såsom den äldste af sönerna, representerade familjen, underrättade konungen, änkedrottningen, prinsessan Ulrika Eleonora, universitetskanslern samt biskoparna om faderns död. Till konungen skrifver han: "E. Kungl. Maj:ts höga nåd och ynnest, hvilken uti så långlig tid erfarit E.

[1] Upsala domkapitels konceptbok.

Maj:ts underdånigste, ärkebiskopen här i Upsala, nu evinnerlig salig hr. doktor Ericus Benzelius, så väl som dess yttersta åstundan och till oss, dess i sorg efterlämnade barn, gifna befallning, gör, att hos E. Maj:t vi understå oss den sorgeliga berättelse underdånigast anmäla, huruledes den allrådande Guden, efter in emot 8 veckors stadiga sjukdom, klockan vid 1 om natten emellan den 16 och 17 Majus uti en för honom högst längtad och salig stund i nåder har behagat göra beslut uppå dess här i världen utståndna besvär och möda. Som han alltid underdånigst vördat, så har (han) ock under sin sista svåra krankhet ofta påmint sig den kungl. mildhet och [de] nådevälgärningar, hvilka af E. K. Maj:tt, deras Majestäter, E. Maj:ts salig herr fader och fru moder, glorvyrdigast i åminnelse, och hela det kungl. huset, honom äro vederfarne, anbefallande oss, att, emedan dess krafter ej tillåto, på sina vägnar såsom utur sin graf en underdånig tacksamhet betyga, med trohjärtelig önskan, att Herren Gud täcktes nådeligen bekröna E. Kungl. Maj:t med seger emot sin fiende, en önskelig fred, långvarig lifssundhet och välsignelse i andelig och timmelig måtto, därhos underdånigst förmodande, att den tjänst, han i lifvet efter yttersta förstånd och krafter uti sin kallelse och anförtrodda beställning till Guds ära, E. Kungl. Maj:ts samt församlingens välstånd har gjort, måtte lända E. Kungl. Maj:t till nådigt nöje och välbehag. Görande sig för det öfriga det underdåniga hopp, om hvilket vi ock uti lika underdånighet bedja, att E. Kungl. Maj:t täckes än ytterligare utsträcka sin nåd uppå oss, dess nu efterlåtna anhöriga, som med evinnerliga böner för E. Kungl. Maj:tts beständiga välgång framgent förblifva etc.“ [1]

I sitt bref till universitetskanslern skrifver han, att hans fader “förrättade sina ämbetssysslor vid stiftet och akademien till förleden julafton, då han af en feber, som man sedan förnam, (att han) erhållit af en 'pleuritide', svårligen blef ansatt.“ — — — — — — [2]

Först den 18 Maj förrättades jordfästningen af domprosten Lars Molin under stora högtidligheter i Upsala domkyrka, där också den gamle herdens graf reddes. Dagen därpå höll professor Johan Es-

[1] L. S. B. Biographica 55. Benzeliana.
[2] L. S. B. Biographica 55. Benzeliana.

berg en längre parentation till hans åminnelse.[1] I denna säger han bland annat (sid. 64—70): "Rex enim augustissimus meritis ac annis ingravescentem episcopum Strengnensem, informatorem olim suum fidelissimum, in locum archiepiscopi et procancellarii domini Doctoris Olai Svebilii, circa hujus seculi initia surrogavit, maximo cum cleri et hujus academiæ procancellaris orbatæ et incerta hactenus spe fluctuantis gaudio et plausu. Neque enim dioecesi ac huic musarum palestræ illustrissimæ melior et exercitatior antistes, quamcunque in partem circumspicerent et cogitationes versarent obvenire umquam potuisset. Heic enim rationem academicarum peritiam per annos duos ac viginti, quibus professorem egit; Stregnesiæ autem regendæ dioeceseos artem per annos tredecim sibi comparavit, in utroque scientiarum genere excellentissimus, at in hoc posteriori incomparabilis. Sed tanti viri gratia et pudentia nobis ultra octo, et quod pauxillum redundat, annos frui denegatum fuit. Florem enim juventutis academicæ lucubrationes delibarunt virile robur episcopales et aliæ multiplicatæ curæ fregerunt, reliquum ætatis gravissimum archiepiscopale munus cum annexis laboribus exhausit. Hæc incommoda auxit inopinata mors conjugis lectissimæ, quæ superstes senectutis tædia blando alloquio et complexu detergere, ciborum illecebris, deliciis et appetitus ciendi irritamentis plusculis, quæ industria muliebris concinnare solet, aliisque vitæ propagandæ fomentis frigidæ senectuti accommodatis, recreare potuisset. Sed hæc solatia ac compendia parcarum implacabilis triga seni sancto, ærumnis debilitato, vigiliis confecto et jam alterum in cymba Charontis pedem habenti subtraxit. Hanc jacturam proinde secutum est piæ emigrationis, supra ejus vota retardatæ, ardentissimum desiderium, quod neque in

[1] Den fullständiga titeln på denna parentation är: Lillia in Tumulum ac Monumentum Reverendissimi in Christo Patris Dn. Erici Benzelii, S. S. Theol. Doctoris longe Celeberrimi, Regni Svionici Archi-Episcopi Eminentissimi ac Academiæ Upsaliensis Procancellarii Magnificentissimi, a Johanne Esbergio, S. S Theol. Doct. Profess. Antiquæ Upsal. Eccl. Past. et Præp. nunc confirmato per Gotholandiam Superintendente, postridie exsequiarum XIX Maji Anni CIƆIƆCIX pie ac religiose sparsa. Upsaliæ. Typis et sumtibus J. H. Werneri, S. K. M. et Acad. Typog. A:o. 1712.

novissima synodo dissimulavit, dum cycnea oratione clero valedicturus ingeminasset verba Simeonis: 'Dimitte servum tuum, domine, in pace, quia viderunt oculi mei salutare tuum', et Pauli: 'Cupio dissolvi et esse cum Christo'. Videor mihi nunc intueri vultum sancti senis, ecclesiæ statum facundo ore meserantis et clerum gravissima oratione adhortantis, ut Satanæ furore correpti fraudes, excusso securitatis veterno, diligentissime caverent, nec novitatum illecebris doloso pietatis nomine delibutis se inescari ac falli paterentur; tempora enim ultima, in quæ nos Deus reservaverat, vitiis a divo Paulo indigitatis scatere, omniumque malorum et errorum sentinam secum vehere, quam sine peritis ducibus simplex et innoxia Christianorum turba nec animadvertere, nedum vitare valeat. Hæc beati patris gravissima concio mihi aculeos et stimulos infixit alta mente repostos. Nec ullum affuisse arbitror, quem non sacer invaserat horror, præsertim cum finem vitæ sibi instare, nec illud sacrum pulpitum a se amplius scandi fati præfagus haud obscure indicasset reverendissimus præsul, quod veridicum vaticinium tristitiam exaggeravit, totamque concionem mærore defixam, tacitis suspiriis et lacrymis implevit. Mihi certe præcordia dolore æstuabant, fissurus Zionis consideranti, quas divini vatis laterum oppositu, auctoritate et insomni vigilantia, ne in vineam Christi clanculum irreperent callidæ vulpes, obstrui cernebam, ejus autem obitu vel patescere vel laxari verebar. O me miserum fato tanti præceptoris et doctoris superstitem! ad quem numquam accesseram nisi doctior redirem; numquam convereram nisi damna Josephi lugentem et illis sarciendis consilia accuratissima parantem, ut paucis me expediam, nocte dieque de salute ecclesiæ in summum discrimen adductæ cogitantem, et quæ divino zelo accensus regum maximus ad exterminandam novatricem licentiam pie, prudenter, juste sanxierat, sedulitate indefessa exsequentem. Huic operi vivus incubuit, huic studio immortuus est. Erat alioqui eminentissimus præsul valetudine constanti ac firma, quam inter Herculeos labores frugali victu et continenti affecturum moderatione tuebatur, sed tamen novissimis annis articulari morbo ultro citroque commeante et nunc pedes nunc manus vicissim infestante, vexari coeptus est, quem aliquamdiu membris inmorantem, medicamentis domesticis et fasciis exulare per intervalla coëgit. Sed teterrima hyems retulit morbum, diuturna familiaritate facile admissum et vehementius deinde grassantem, ad

quem accessit febricula et levior tussis, contra quas aliquamdiu, adhibitis idoneis remediis, prospero successu et sæpe cum medicorum eluctanti spe conjuncta dimicavit. Postremo tamen morbus, frigoris ingravescentis sævitia armatior insurgens vicerat sanctum senem; qui sacra coena refectus piis precibus et suspiriis XVII Februarii in Christo placidissime obiit, ingensque sui desiderium nobis omnibus reliquit. Discessit itaque præsul noster tempore nobis licet alieno, sibi tamen optatissimo. Occurrebat enim animo sancti sanis satietas honorum, quos consecutus est supremos et, quod rarum est, sine ulla commendatione majorum, satietas annorum, parum enim ab octogesimo abfuit; satietas gloriæ, ad quam nihil omnino in terris accedere posse videbatur. Quid enim a tanto viro geri aut exspectari poterat, quod non ipse cum immortali nominis sui gloria gessit et exsecutus est. Nec læta reipublicæ facies vitæ propagandæ desiderium alere ac instaurare potuit: tristior enim vix esse potest. Quum itaque nihil vota abeundi retardaret, expletis summi Doctoris, præsulis, literarum statoris et herois verendi numeris lætus, felix, ovans ad coelum migravit. Ubi jam angelorum et sanctorum hominum agmini immixtus, ineffabili gloria et voluptate perfruitur, Deoque laudes canit sempiternas. Nos autem, orbati patre et antistite optimo, in ærumnoso hujus vitæ salo adhuc fluctuamus, eaque extimescimus incommoda, quæ in alto, inter syrtes ac scopulos natantes experiri solent. Deo tamen duce ac gubernatore certo confidimus, nos ad eundem portum, quem tu, eminentissime pater, felix obtines, superatis omnibus ærumnis ac calamitatibus, incolumes perventuros. Interea tamen orbitatem nostram lugemus, et cum Elisa supino vultu et protensis ad coelum palmis flebili voce querimur patrem nostrum, currum Israelis et aurigam ejus nobis alienissimo tempore ereptum esse.

Till denna parentation, som hölls i den stora Gustavianska lärosalen, hade af universitetets rektor, prof. L. Roberg, inbjudning utfärdats genom ett särskildt program.[1] I detta program heter det:

---

[1] Programmet hade följande inbjudningsrubrik: Ad justa exequalia die XVIII Maji in urbis hujus cathedrali templo facienda, tum et ad Parentalia, proximo sequente die, in Gustaviana æde, horis ante meridiem consuetis, persolvenda, beatæ memoriæ Reg. Maj. maximæ fidei viro,

"Posteaquam sic visum fuit Deo ter optimo maximo, ut nuper elapso decimo septimo Februarii mensis die, lento confectus morbo, ætatis anno septuagesimo septimo, adeoque non immatura quidem, lugenda tamen omnibus morte, subtraheretur humanis rebus, Regiæ Majestatis summæ fidei vir, dominus ac venerabilis in Christo pater Ericus Benzelius — — — —; nihil quidem a nobis desiderari patiemur ex iis omnibus, quæ in hujus illustris viri funere condendo, vel recepti mores probatæque ceremoniæ efflagitant, vel in tenues ejus, quem vivum coluimus, exuvias, beatosque jam manes conferre pia officia possunt, et tener noster amor, ardensque luctus et gravissimi recrudescentisque hodie vulneris dolorificus sensus. Inter illa tamen omnia præcipuum merito habendum est, nobisque convenientissimum simul et fructuosum, ut hujus obsentis jam vera imago observetur nobis, non tam quæ gratiosum illum venerabilemque simul vultum, in raro quodam lapide vel pretioso metallo spirantem artificiose exprimat, consecrandum alicui forsan templo vel basilicæ, vel palatio; sed quæ vitam ejus integre landabiliterque transactam referat, narratione simplici planaque, (nam adscititios, arteque sparsos colores alii sibi, qui iis indigent, habeant) adeoque; quæ hujus ingentis animæ quandam veluti umbram nostræ memoriæ tradat, repræsentetque cum eum in finem, ut qui ordinis sui, dum vixit, præcipuum ornamentum fuit, posteris etiam exemplum sit; tum ut, et nos favorem Numinis, quod hisce reipublicæ et ecclesiæ turbulentis temporibus bonum hunc genium concesserit, gratia devotaque mente agnoscamus. Equidem decora hujus viri dicendis laudibus ingenia jam obtigere, postquam has in se partes suscepere oratores inter nostros tum gravitate dicendi ac copia, tum suadæ dulcedine ac facundia sacerdotali celeberimi, maxime reverendus D:r Laurentius Molinus — — — — — — —."

---

domino ac venerabili in Christo patri Erico Benzelio, S. S. Theologiæ Doctori incomparabili, eccl. suecicæ archiepiscopo eminentissimo, et Ups. academiæ procancellario magnificentissimo, reverenter admodum eaque, qua par est, observantia perillustrem ac generosissimum hujus provinciæ præsidem aliosque patronos magnos et hospites, item perillustres comites et barones, patres civesque academicos et urbicos in universum omnes invitat in hac academia h. t. Rector Laurentius Roberg.

Den store latinaren Magnus Rönnow författade ett sorgekväde, innehållande 64 grandiosa latinska vers och Josephus Thun likaledes en klagosång på grekiska. En icke namngifven f. d. lärjunge till Benzelius författade följande: "*Anagramma in marmore reverendissimi in Christo patris domini Doct. Erici Benzelii* — — — —.

Ericus Benzelius.
Zelus. Veni. Scribe.
Huc, homo, qui properas, huc flectere te volo paucis.
Plurima sed paucis disce et oracla cape.
Hic situs est Heros Benzelius; hunc pietas et
Ad coelos ZELUS sustulit. Id volui.
Veni hæc ut legerem, tu SCRIBE. Ego non moror ultra,
Quin coeptum felix emetiaris iter.

Fidelissimo quondam
Gamalieli
positum.

Slutligen meddela vi nedanstående "sorgesuckar" på svenska, författade af Eric och Carl Henrik Esberger.

Manasse och Ephraims sorgesuckar vid then trogne Gudsmannens Jacobs graf, då Kungl. Maj:ts troman och Sveriges rijkes Erckiebiskop, Then högwördige Herren Doct. Ericus Benzelius, med tillbörlig heder och mångas klagolåt, till sitt hvilorum ledsagades i Upsala Domkyrckia, den 18 Maji A:o 1709. [1]

I lärdoms dyra män, vähltalighetens vänner,
Ehr lämna wi med skiähl att tee wijd denna Graf
Ett konste-swarfwat thal. Ty hwar af Eder kiänner
Den saknad I ha fått, och detta dödsfall gaf.

I må här ställa för en trogen Herrans Herde,
Ett mönster utaf dygd och san̄ Gudfruchtighet;
Then gudlighet till skiöld, till wapn åhra förde,
Och af ett redligt nijt städs efterdömen giett.

[1] Afskrifvet ur Palmskiöldska Samlingen. Bibliographica — Sveo — Goth. N:o XV. Tom. II. K. B. U.

Men lämnen oss igen, fast med så späda tungor,
Ett enda lijtet rum; att wijd wår Mohr Fahrs grift
Wij yttra må wår sorg: hwar fogel altijd siunger
Till följe af sin arth, så är vår ängzle-dicht.

Ty månen åtta hwarf hint om sin circkell sluta,
Seen Wij wår Fader kiär; ah hierte-tryckand stund!
Med fängnad följde dijt, där sundheets kiällor flyta;
Men han af Gudi togs till himlens hälso brunn.

Wij tycktes då ha fog att klaga, det wår suckan
Sig börjat, förr än wij, hwad ängzlan war, förstått;
Och förr wår sällheets Sool, betäckt med motgångs fruchtan,
Oss gjordt en dimbog natt, än hon sin afton nått.

Nu will än ödets lag mehr öka hwad 'oss sårar,
Och rycka från oss hän en hulder Moder Fahr:
Så bytes sårg i sårg, på tårar följa tårar;
Wår fröjd sig aldels bytt i ängzlans mörka daar.

Men tu, o store Gud, tu täckes oss bevara
Wår kiärsta Mor, och them, som om oss hafva wård!
Så skall tu städs wår Gud och goda Fader wara;
Tå skole wij med fröjd tig prijsa för din nåd.

I Upsala domkyrka, på pelaren mellan De Geerska och Hornska grafkoren läto barnen uppsätta ett epitaphium, som hvilar på en bevingad dödskalle och uppbär en urna, från hvars fot en girland nedhänger. På den svarta inskriptionstaflan står:

Piæ Memoriæ
D. Erici Benzelii Senioris
Nati A:o MDCXXXII Vergente
In Luleå Bothniæ Occident:
Per Ann: XX In hac Universit:
Theolog. Profess. Ordinarii
Hinc MDCLXXXVIII Episcopi Stregnesensis

Et Principis Regii In Theol. Informator
Anno Hujus Seculi Primo
Archiepiscopi Regni Sveciæ
Felicis Quoque Bino Conjugio
Marg: Odheliæ XIII Libb. Matris
Et Annæ Mackeriæ
Parentis Optimi
Anno MDCCIX Imminentibus
Patriæ Malis Beate Erepti
Posuerunt Septem Filii
Et Duæ Filiæ Superstites.

I den bild, som vi i det föregående sökt teckna af Erik Benzelius, möter oss en karaktär, hvars öppenhet och oförskräckthet aldrig förnekade sig, inför hvem det vara månde; ty sträng i sina fordringar på sig själf, rättskaffens och oförvitlig i sitt lif, var det honom omöjligt att dagtinga med sin plikt.

Erik Benzelius inträdde i lifvet under en period af stora begynnelser. Det skimmer, som den store Gustaf II Adolf och hans ältherresnillen kastat öfver det lilla okända landet i Norden, väckte hos det svenska folket en uppoffringens ande, i hvilken en glödande kärlek till fosterlandet var den drifvande kraften. I deras led, som offrade sin dugande kraft för landets inre, fredliga uppbyggande, intar Ericus Henrici Benzelius en af de allra främsta platserna. Utrustad med ovanliga gåfvor, nedgräfde han icke sina pund, utan ockrade med dem till fäderneslandets gagn, och få torde de vara, som så arbetat, som han. Det svenska folket får icke i glömska begrafva en man, som genom trohet mot sin konung och genom gagnande verksamhet på kyrkans alla områden kan göra ett rättvist anspråk på eftervärldens aktning och tacksamhet. Och allraminst får han förgätas af det lärosäte, hvilket han med berömmelse tillhört såsom lärjunge och lärare och slutligen såsom prokansler.

BILAGOR.

Bil. 1.[1])

Stormäcktigste Konung, Allernådigste Herre etc.

Till allerunderdånigst wyrdnat af E. Kongl. Maj:tz högstprijseligaste zele och nijth til Rijksens Studerande Ungdoms, och därunder verserande hela Fäderneslandsens bästa, sampt och E. Kongl. Maj:tz allernådigste befallning til samptl. Professores, att tilsee, huru man kunde här å orten, komma öfwerehns uthj meningarna om de anställte förslagh af Rijksens Prästerskap til Philosophiæ novæ, och särdeles Cartesianæ hemmande; men j wijdrigt, att hwar Facultas, och enteligen också hvar Professor för sigh sijne tanckar affattar och upptäckier: Så hafwa någon tijdh bort åth til dess bättre föreenande efter E. Kongl. Maj:tz allernådigste behagh, alla Facultatum Decanj åthskillige gånger sammanträdt, och på den anställte proposition af Facultatis Thelogicæ Decano wällmeent swarat; men Facultas Juridica i synnerheth, som lit. A: uthwijsar. Nu såsom härpå icke annat synnerligit föllia kunnat än som några expressioner så emoth de andre Faculteter, hvilka i sitt wärde lembnas, som i nogot emoth Juridicam, såsom nembl. hos Facultatj Theologicæ den beskyllning skolat påbördat, som wille den iurare in verba Aristotelis, eller och uthj ingen tingh affträda ifrån hans meningar: Hvarföre de andre Facultatum Decanj sig iämwäll ifrån alt wijdare skrifftwäxlande medh be: te Facultate Theologica undandragit, föruthan att mehrbe: te Fa-

---

[1]) I delen I af detta arbete, kap. 5 sid. 91, uppger författaren, att den *juridiska fakulteten* ej afgaf något särskildt yttrande rörande Cartesiansismen. Denna uppgift berodde därpå, att förf. bland de handlingar i riksarkivet, där de öfriga fakulteternas utlåtanden funnos, icke påträffade något sådant at den juridiska fakulteten. Men vid den disputationsakt i December 1897, då denna del I framställdes till offentlig granskning, upplystes emellertid af förf:s förste opponent, att han i riksarkivet funnit ett dylikt officielt uttalande äfven af sagda fakultet. Förf. begagnar sig därför nu af tillfället att beriktiga sin ofvan nämnda uppgift genom att i form af en bilaga intaga detta den juridiska fakultetens utlåtande.

cultas i sitt swaar det också uth slår, blijfwandes i medlertijd wijdh de i Cleri skrifft föreslagne medell: Men Juridica icke desto mindre några dagar dereffter sitt betänckiande der öfwer, så wäll som öfver de andre af Rijksens Prästerskap föreslagne, och E. Kongl. Mjt:z öfwerlefrerade puncter korteligen uppsatt, Lit. B: Jntet annat effter sitt bäste samwete och nogaste skiärskodan finnandes, än att till allerunderdånigst föllie af så de älldre som nyare högstloflige Konungens högwijse och helsosamme Förordningar och Constitutioner 1) ofvannämbde Professio Physices blijfwer wijd den Facultet, som den förstår bäst, ähr Medica; helst medan uthan Anatomiæ, Botanices, och Chemiæ grund- och uthförlige kundskap den samma omöjeligen kan rätt förwaltas: uthan man wille sustinera, att ehn annan slijk förfaren mann skulle med särdeles underhåll där til antagas, som kunde synas onödigt. Och 2). Alt hvad som til Rijksens ungdoms och Fäderneslandzens bästa tiäna kan, härwijd Academien blijfwer på det högsta drijfwit, och til föllie deraf den nya Philosphia och i synnerhet Cartesij såsom högst nyttig för sijne härlige inventioner til upplysning i allehanda konster och handwärcken excolerat: Föruthan att de Påfwiske, Calvinianer, Socinianer, andre Svärmandar, som af denne nya Philosophie taga bijfall [och] Rijksens Prästerskapz egen suppliqve omöijeligen synas annat kunna refuteras, än att man de principia weeth och förstår, hvaraf desse kiättare sig härutinnan willia betiäna: dertil medh 3). Alt hwad utij de gamble, och Aristoteli godt wara kan och nyttigt, det iämwäll läres och idkas; som och i denne dagh skier af dee Professorer, som effter Kongl. Constitutiones sådant åligger. Men uthj hwad både Aristoteles och Cartesius, sampt andre flere kunnat feela, det ähr ingen som hvarken will eller bör försvara; och fördenskull Aristoteles ythj de saker, och särdeles Physicis, som han ähr af åthskillige så til Generalia som Specialia förkastat, och med grofwe feel till ögonen öfvertygat Lit. A. et B. hvarken kan eller bör acktas, uthan sådant alt måste af Cartesio och de flere nyare för sanningen och public nyttas skull ehrsättias. Ty elliest skulle Phelosophia få ett nampn. Alltfördenskull uthj E. K. M:tz högwijseste betänckiande allerunderdånigst hemställandes, hwartil sådana gijfne förslagh kunna tiena.

E. Kongl. M:tz
Allerunderdånigste
Undersåtare
Facultatis Juridicæ Professores
Carolus Lundius. E. Aurivillius.

Bil. II.

Företaal til then heliga Bibelen.

Sedan then wise Salomo uthi sin Predikarebok hafver vthmärckt alla skapade tings fåfängelighet; jämväl och gifvit til förstå hvad fast och ständigt är, som kan skaffa een warachtig och vpbyggelig förnöijelse, framförer han emot ändan af samma sin book een sådan mening: *Thenna the wisas ord äro spjut och naglar, skrefne genom församlingenes mästare, och gifne af enom herda. Tag tigh wahra, min son, för andra flere: ty ingen ände är vppå att dichta böcker; och mycken predikan giör kroppen trött.* At widh thetta tilfället förbigå åthskilliga anmärkningar, som lärde Christne och Judeske Utholkare öfwer thessa orden framföra, synes meningen korteligast wara thenna: At the ord som the wise, i synnerhet som äro rörde af then Heliga Anda, hafva anfördt, låta förspörja een särdeles kraft och werkan, til at opwäckia menniskiornas hiertan til Gudz sanna kännedom och dyrkan, til at dämpa kötzlig lusta och begärelser; til at fästa tanckar och åstundan efter thet som beständigt och oförgängeligit är. Sådana the wisas ord warda här liknade widh *spjut*, eller sådant wercktyg, genom hwilket någor warder anmanter at hålla rätta vägen, eller at fara forth medh thet som företagit är: widh *naglar*, hvilka trängia sigh igenom, sammanbinda och förwara ett ting emot thet, som wil kulkasta och förderfwa thet samma. Slika ord och meningar äro skrefne, framförde, förkunnade och befordrade wordne genom församlingens mästare, them Gudh hafver uthsedth, antingen til Regenter, föreståndare och anförare; eller til herdar och lärare, att vnderwisa menniskiorna om salighetenes wägh. Samma ord hafver och then öfwerste Siälaherden gifvit sin församling i händer, at hon ther af, såsom vthur en rijk fatebur och kosteligit *apather*, må hämta allehanda andeligit förrådh och läkiedomar emot hvarjehanda kranckheter. Sålunda wisa sigh then heliga Skrifts förmåner i jämnförande medh andra böcker, hvilka til antalet äro ganska månge, ja otalige; *ingen ände är uppå at dichta böcker*, säger här Predikaren: af hwilka doch ingen sådan nytta kan wäntas och förmodas: uthan snarare warda menniskiornas sinnen och tankar genom sådana böckers myckenhet och oupbyggeliga innehåld, orenade, förwände och förstörde. Ja, på then wetenskap, som af them inhämtas, kan man med skiäl lämpa thenna samma Predikarens ord

1: 18. *Ther mycken wijshet är, ther är mycken grämelse.* Ofta heter ock: Titulum video, liber ubi est? Men *Herrans lagh är vthan wanck, och wederqwecker siälarna: Herrans witnesbyrd är wiszt, och giör the enfaldiga wisa. Herrans befalningar äro rätta, och frögda hiertat,* Ps. 19: 8. *Här af warder een menniskia fullbordad, och til alla goda gierningar skickelig,* 2 Tim. 3: 17. Then dyre Gudz mannen Lutherus hafwer alltså kallat then H. Bibelen, *der Christen ihr eigen einiges buch, Tom II.* *Germ. f.* 460. The werldzligen sinnade föregifwa ofta, at then H. Bibelens läsande förorsakar melancholie och swårmodighet; finna altså för sigh anständigare tilbringa tiden uthi andra roliga böckers läsande; eller säija the som landzhöfdingen Felix: *Gack tina färde i thenna resone; när jagh får beläglig tijd ther til, wil jagh låta kalla tigh,* Ap. G. 24: 25. Hoos sådana blifwer altså Gudz ord icke allenast tilbaka satt, vtan och förachtat och wanwördat: Men medh *Gudz ord är icke til skämtande; thet finner sigh doch på sidstone,* 12 Macc. 4: 17. Förfarenheten hafwer wijst, och wisar ännu ofta, at vnder påkommande siukdomar, frestelser och anfächtingar, äro slike förachtare lämnade tröstlöse, efter såsom the i wälmachten hafwa sökt och giordt sig vsla brunnar, och öfwergifwit then lefwande källan. The kärnlösa böckers läsande giör icke allenast kroppen trött och vthmattad, vtan ock förwänder siäl och sinne, så at til them lämpas kunna then beångstigade Jobs ord, cap. 16: 2, 3. *I ären arme hugswalare. När wilja doch thesse lösa ord hafwa en ända?*

Twärt om wisar Gudz ordz idkesamma betrachtande een innerlig och hiertrörande kraft, at man säija kan af Jerem. 15: 16. *Emädan håller osz titt ord vppe, tå wij thet få; och thet samma titt ord är wår hiertas frögd och tröst.* Och med Dawid Ps. 119: 92. *Om tin lagh icke hade warit min tröst, så wore jagh förgången i mitt elände.* Och med Apostelen Petro, af Joh. 6: 68. *Herre, til hvem skole wij gå? Tu hafwer ewiga lifsens ord. Ransaker altså Skrifterna: ty I menen eder hafwa evinnerligit lijf i dem.* Joh. 5: 39. *Wij warde druckne af Herrans huses rika håfwor; och han skäncker osz med wällust såsom medh enom ström,* Ps. 36: 9. Hijt höra åthskillige flere både Skriftenes, som och gamla och nya Lärares språk, så wäl som tänckwärdiga exempel; hwilka widlöftigt wore att anföra.

Een sådana Gudz ordz kraft wisar sigh förnämligast och på ett besynnerligt sätt, när thet läsit och betrachtat warder uthi sina grundspråk, i hwilka thet af den Heliga Anda framfördt är: hwilka språk thet berömmet och förmon eij betagas kan, at i dem finnes en sådan läroart, som til alla thes diupsinnigheter intet kan på andra språk öfversatt warda; hwilket ock Syrah vthi förespråket til sin book erkänner, tå han säger: *Thet som på Ebreiskt mål*

skrifwit är, när man thet komma låter in på ett annat tungomål, lyder thet icke såwäl. Inga öfwersättningar kunna altså medh sielfwa grundspråken vthi lika fulkomligheter i alla stycken instämma: likwäl måste sielfwa hiertrörande nyttan och vnderwisande kraften til saligheten intet förnekas the öfwersättningar som på andra språk lyckeligen giorde äro, hälst när then Heliga Andas mening behållen warder, om icke altid i synnerhet och til thet närmast syftande afseendet, hvilket Vthtolkarena vndertiden icke hinna inhämta: likwäl i gemeen sålunda, at öfwersättningen är öfwerensstämmande medh *fidei analogia,* eller wår Christeliga läros grundartiklar, och theras sammanhang.

Ibland andra frestelser, hwar medh Satan angriper menniskian, är ock thet, at han söker bringa henne i twifwelsmål, om ock tilllåteligit är och Gudi behageligit, at man i sitt egit modersmål wil hålla samtal medh sin Gudh, eller läsa then heliga Skrift: ther doch thet bör räknas ibland andra stora och högtprisliga Gudz wälgierningar emot menniskioslächtet, at han församlar folck vthaf allahanda tungomål vthi een rätt Christelig troo.

Huru sådana anstöter skola mötas, och theras inwändningar beswaras, som berätta sigh tagit anledning til affall ifrå then Evangeliska läran, ther af the eij kunnat försäkra sigh at Lutheri Bibliska *version* är Gudz ord, kan besees af lärda mäns skrifter, som sådant grundeligen hafwa genhöftat them. I thet öfriga kan ju ock törsten släckias af rinnande bäckar, ther icke alle hafwa tilträde att hämta watnet vthu sielfwa källan.

Then lycksalighet at få fägna sigh af Gudz vppenbarade ord vthi thet språk och tungomål som för gemena hopen bekant är, hafwer ibland många andra folck och *Nationer* jemväl wederfarit thessa wåra Nordiska länder, om eljes i långliga tider hafwa warit stadde vnder ett Hedniskt mörker och afgudeska wilfarelser. Man wil nu förtiga hwad vnder gamla Testamentet är förelupit; som ock hwad vnder thet nya til vplysning them Swenskom är förebracht wordet af Gudz ord och thes sanna kännedom, i the tiderna som närmare komma til Apostlarnas predikande här i werlden: må eij heller medh många ord omröras, huru the vthländske och inländske Göther hafwer haft tilfälle at blifwa af Gudz ord vplyste genom åthskilliga Bibliska böcker, och i synnerhet Evangeliska Historien, hvilken Vlphilas the Göthers Biskop uthi Thracien hafwer i thet *IV Seculo* öfversatt och uthfärdat på thet gamla Götheska språket: hvar om åthskillige gamle och nye *Scribenter* hafwa lemnadt sina berättelser.

Sedan then Christna läran til någon större warachtighet här i Norlanden är vthspridd worden, hafwer wäl Gudz ord här på orten warit sälsynt, ja ock beblandat medh många menniskiostadgar. Icke

heller hafwer thet blifvit behörligen föredragit vthi ett tideligit och för gemena hopen kunnigt språk: likwäl hafwa Gudälskande människior efter handen ther på arbetat, at några vpbyggelige och andelige Tractater, som ock några Bibliska böcker måtte på wårt Swenska språk afsatte warda, hwar af åthskillige *Manuscripter* ännu framwisas af them som Riksens gamla handlingar hafwa om händerna. I synnerhet är märckwärdigt, at then namnkunniga *S. Brigitta*, som lefde i *XIV:de Seculo*, intalte sin Bichtefader Matthias, som war *Canonicus Lincopensis*, at han skulle öfwersättia hela Bibelen på Swensko, til meniga mans närmare vndervisning i theras Christendom. Och äro sådana Skrifter icke allenast på Swensko afsatte, vtan ock efter handen genom tryck vtfärdade. *Joh. Gersons tractat* om Diefwulens frestelser, befinnes wara förswenskad af *Erico Nicolai, Canonico Upsal.* åhr 1493; och genom tryck vthgifven 1495, i Stockholm, af Boktr. *Joh.* Smed eller *Faber;* och *dedicerad* Archie Biskopen i Vpsala Jacobo Vlphonis. Samma Gersons arbete, *de Arte Moriendi*, är ock efter bemälte Vlphonis befalning förswenskat, och til trycket befordrat i Vpsala 1514, genom Boktryckaren Paul Grijs: hvar på straxt följde af samma tryckeri Gersons Latinska vtläggning öfwer 7 Davidz Bootpsalmer; och til ewentyrs flera, som kunna skattas såsom förelöpare til *Reformations* tiderna. Så snart nu then Evangeliska läran begynte i Tyskland medh större renhet föredragas och vtspridas, hafver ock Swerige haft tillfälle at niuta then lyckan, och efter handen få see åthskilliga delar af Skriftenes böcker blifwa genom tryck befordrade i liuset. I synnerhet är hela nya Testamentet åhr 1523, öfversatt på Swensko, af Laurentio Andree, som tå war *Prestbyter Strengnensis*, blef sedan *Arcki-Diaconus Upsaliensis*, och omsider *Cancellarius* vthi *Gustavi I:mi* regementz tider. Samma nya Testament vthfärdades af trycket i Stockholm, i *folio* åhr 1526; och är sedan i andra *formater* eftertryckt wordet. Widh samma tijd fick af K. Gustaf then I Archie-Biskopen *Johannes Magnus* befalning, först öfwersäthia några delar, och sedan hela Bibelen på Swensko; hwilket arbete han lät fördela til wissa *Collegier* eller Clöster; och thes *Canonicos.* Men straxt ther på fan han för sig rådsammare, lemna alla sina förmoner, och lönligen draga sigh vthu riket, än befordra ett så heligt werck emot then Romerska kyrkians *interesse*, hvilkens partie han framgent hålla wille, til sin egen armod och vndergång.

Sedan blef Bibelns öfwersättning anförtrodd bägge bröderna, Olao och Laurentio Petri *Nericiis.* Men såsom sielfva Archie-Biskops ämbetet vppdrogs Laurentio Petri, så antog han ock sigh samma Bibliska arbete, och mod all flijt thet befordrade; förandes thet sålunda til ända, at hela then H. Bibel blef första gången på wårt språk af trycket vthgifven 1541 genom Georg Richolf i Stockholm

fol. Hafwandes samma *edition* merendels sigh til anledning Lutheri första *edition* på Tyska, som blef uthfärdad 1534. Och såsom thenna Lutheri öfwersättning blef sedan en och annan gång något ändrad vthi the senare *editioner*, så bemödde ock sigh Laurentius Petri, hvilken öfwer 40 år förestod Archie-Biskops ämbetet, at efter handen, och medh någon ändring, låta af trycket uthgå några Bibliska böcker särskildt och i mindre *format*, neml. Job, Psaltaren, Salomos Ordspråk, Predikare och Höga Wisa; Esaie Prophetia, Vijshetenes Book och Syrach: likwäl blef alt framgent *editionen in folio*, af åhr 1541, ansedd och brukad för en Kyrkio Bibel, som then ock ännu mäst i alla kyrkior är til finnandes, doch af ålder och andra tilfällen försliten.

Sedan *Concilium Upsaliense* är hållit 1593, äro wäl en och annan gång widh the anstälta möten påminnelser giorda, om en ny *edition* af then H. Bibel; then ock närmare skulle instämma medh Lutheri then senaste, som allmänt vthi främmande Evangeliska församlingar wedertagen war: men ther widh blef eij werckeligen något tilgiordt, förr än widh begynnelsen af förflutna *Seculo:* tå vnder K.. *Carl* then *IX*, som tå riket förestod, giordes en förordning, at Jonas Petri Biskopen i Strengnes, tillika medh några andra lärda män, skulle vpsättia the förändringar, som the pröfwade nyttiga och nödiga at intagas i then Bibliska texten; och äro sedan kallade wordne *Observationes Strengnenses*.

Åhr 1602, widh Ständernas sammankomst i Stockholm, blef ock slutit, at samma ändringar skulle anföras i then *edition*, som tå tilämnad war: men genom åthskilliga emellankommande förhinder blef ingen *edition* förfärdigad, förr än vnder Gustaf Adolphs regementz tijd, tå närmare befalning här om vthfärdades, af åhr 1616. Och ehuruwäl somligas förslag war, at nödig *revision* til thenna *editionen* skulle fördelas til åthskilliga Stift, at sålunda thesto snarare befordra wercket; likväl, efter then Store Konungen befarade, at ther af skulle förorsakas någon *confusion* och olikhet widh werckets vtharbetande: ty pröfwades wara bättre at allenast några fåå skulle sigh thet antaga. Arbetet anförtroddes altså först the tvänne Kongl. Hoff-Predikanterna *Joh. Rudbeckio*, och *Joh. Botvidi:* men efter såsom thenne senare blef hindrad genom vpwachtande widh Kongl. Maj:tz förestående resor: ty beordrades *Joh. Lenæus, Theol. Upsal.* at wara bemälte *Rudbeckio* til medhielpare. Thesvtan förordnades lärde och beställsamme *Curatores* och *Correctores*, som alt nödigt skulle anförskaffa, och skiöta hwad til tryckeriet hörde: sådane woro the twänne Kongl. *Secreterare, Jonas* och *Joh. Buræi.*

Thenne Gustaf-Adolphiske Bibel blef altså efter några åhrs idkesamma arbete til ända förd, och tryckt i Stockholm genom Boktryckaren Oluf Olufsson, 1618 i *folio:* och thet sålunda, at then

förre KyrkioBibelens text blef oförandrad behållen, thet ock sielfwa titeln vthlåfwar, och förberörde *Revisorer* närmare förklara vthi en sin skrifwelse, af åhr 1671, til Riksens Presterskap, som tå i Örebro församlat war. Sielfwe *editionen* blef doch märckeligen förbättrad och förmerad, med *Summarier*, *Marginalier*, versers tilsättiande, *Locis paralellis*, Anmärckningar efter capitlen, Register, etc. förvthan annor zirath, Kopparstycker, Landcharter, och annat som til thes prydnad och anseende hafwer kunnat lända. Hwar medh then i åminnelse Glorwördige Konungens bekymmersamhet och frikostighet hafwer warit fast ogemen, then Nordiska *Morarchen* til ewigtwarande beröm och åhrominne. Men at the förberörde *Observationes Strengnens.* icke äro i acht tagne, och i texten införde, ther til hafwa the, som *directionen* hade, funnit större och wichtigare skiäl, i anseende til tå warande tiders beskaffenhet, än at the böra beläggias medh beskyllning för wårdzlöshet eller försummelse om förkofring, Gudz ords kunskap, och närmare wetenskap om thes rätta förstånd. Samme *Observationes* äro sitt beröm wärde, merendels vpsatte efter Lutheri senare förändringar, hwilka doch vnderstundom hafwa befunnits mindre lyckeliga än hans förriga *version;* thet ock lärde mäns anmärckningar nogsamt betyga. Vthi ett så beskaffat werck hafwer ock then påminnelsen sitt rum: *Ipsa mutatio consvetudinis, etiam quæ utilitate adjuvat, novitate perturbat. Augustin. Epist. ad Januar.*

Sedan then Gustavianiske *editionen* kom i liuset, äro thesse *observationes Strengnensium* ansedde såsom mindre nödige; the eij heller warit i mångas händer. The senare *editioner* hafwa satt then Gustaf-Adolphiska *editionen* sigh til een eftersyn, och thet vthi åthskilliga *formater*, efter åhrtalet sålunda:

An. 1622, *in 4:to* i Lybeck af Samuel Jaucken; men medh många grofwa tryckfel och försättningar: therföre är ock emot samma *edition* vthfärdat ett K. Gustaf Adolphs åthwarnings bref.

An. 1634, *in 8:vo* i Leiden af Jacob Marci.

An. 1635, af samma ort, *format* och förlagh; hwilken *edition* i somliga titlar föres på *An.* 1636. Äro ock the, som vilja erhålla, at thersammastädes skal wara uthfärdat än en slijk *edition* af *An.* 1637; ock at mäst alle exemplaren äro genom skepsbrott förlorade, när the skulle föras från Holland. Huru ther om wara må, så äro thesse Leideska *editioner* tå för tiden med stoor begärlighet eftersökte för theras beqwäma *format,* them resandom och krigsbetientom vnder warande ofridztider til tienst: til hwilken ända the ock af K. Gustaf Adolph befalte äro at vpläggias: thet ock *D. Paulinus* i sin *Historia Arctoa pag.* 364 betygar. I thet öfriga hafwa ock thesse *editioner* märckeliga tryckfeel, förledande *allegationer,* och skiljachtigheter.

An. 1646, vnder Drottning *Christinæ* regemente, uplades Bibeln medh kopparstycker åter i *folio*, i Stockholm af Henrich Keyser then äldre; hvilken *edition* kallas *Christinæ*.

An. 1650, trycktes Bibeln i Strengnes i *4:to* af Zacharias Brochenius, genom tå warande Biskops ther sammastädes *D. Johannis Matthiæ* befordran: och hafwer thenne *editionen* några förmoner för somliga andra; men förer ock vndertiden sina feelachtigheter, och hafwer vthlåtit hela verser.

An. 1651 vnder K. *Carl* Gustafs regemente, vplades åter Bibelen i *folio* i Stockholm, genom Ignatius Meurer, och medh *Consistorii Holmensis* Förspråk. Somliga titlar af thenna *edition* föra ett orichtigt åhrtahl, och sättia 1666; men widh ändan af gamla och nya Testamentet är åhret richtigt anfördt. Alle figurer äro i thenna *editionen* vthslutne; och altså storleken något mindre än thet eljes kunnat skee.

An 1657, i samma Konungs tijd, trycktes åter Bibelen i *4:to* i Stockholm af Henreich Keyser then äldre; hvilken *edition* räknas ibland the bästa; men hafwer ock sina felachtigheter.

An. 1672, i *4:to* i Stockholm af Henrich Keyser then yngre, i K. *Carl* then *XI* tijd; så wäl som the tre följande *editioner*.

An. 1674, i *8:vo* i Stockholm af Niclas Wankif, hwilken och befinnes wara förswarligen *correct* vthgången.

An. 1684, en annor i *8:vo* af samma tryckerij och förlagh; men felachtigare än then förre *editionen*.

An. 1688, i Amsterdam i *8:vo* af Henrich Keyser then yngre, af flera tryckfeel än någor af the förriga.

Alle förberörde *editioner* vtfästa i titeln sigh skola behålla then wanliga texten oförandrad; men befinnes doch hafwa åthskilliga skilnader, hwilka lämna Läsaren i owiszhet, wid hvilken thera han sigh hålla skal.

Efter såsom nu en rund tijd hafwer uphördt med någon *edition* af Bibelen; altså hafwer ther igenom funnits brist på nödiga exemplar, hälst til huus-Biblar, och *privat* andacht.

Glorwördig i åminnelse K. *Carl* then *XI* giorde wäl någon författning åhr 1691, om en ny *edition* i *8:vo*, som för ringa wärde skulle kunna inlösas; til hvilken ända ock en *revision* blef anbefalt, och korteligast förrättad: men igenom andra emellankommande förhinder blef thet införskaffade nya trycket anwändt til andra Kyrkioböckers *publication*, til thes någon närmare förordning skulle kunna inrättas öfwer samma ärende. Sedan tildrog sigh Konungens dödeliga frånfälle, hwilken vnder warande sitt regementz tijd hafwer wijst een högstberömlig sorgfällighet och nijt för Gudz heliga ordz wördnad, offentliga Gudztienstens wid macht hållande, och then Evangeliska Religionens oförblandade reenhet.

Såsom nu Gudh hafwer behagat låta thes *Herr Son K. Carl* then *XII* anträda then Kongl. Thronen, altså hafwer ej heller han welat vnderlåta at befordra ett så heligt werck; och til then ändan anbefalt några vthsedda personer, at å nyo taga thet Bibliska arbetet vnder händer, och thet efter giörligheten inrätta, i anledning af the puncter som *Consistorium* föreskrifwer och anbefaller. Arbetet skulle sedan lemnas vnder Boktryckiarens Henrich Keysers händer, hwilken vnder wissa wilkors betingande sigh påtagit werckets uthfärdande genom trycket. Förslagen hafwa först warit inrättade på et *format in 4:to Regali;* men sedermera hafwer behagat Hans Kongl. Maj:t gifwa skrifteliga *ordres* at låta thet ankomma på en *foliant:* med mehra som förordningarna vthwisa.

Hvad fårnämligast widh thenna *edition* är i acht tagit, består korteligast vthi

följande stycker.

I. Widh sielfva texten äro fögo ändringar antagne, vthom hwad the befintliga skildnader i wåra Swenska *editioner* hafwa gifwit anledning til. Hwar widh thet hafwer blifwit behållit, som medh *original* språken och Lutheri wedertagna *version* hafwer tyckts wara enligast. Någor vers eller mening är worden intagen, som i the mästa exemplaren hafver funnits wara förbigången. Några ord ock vthslutna, som vthom texten hafwa influtit. Små förändringar, som nyligen *publico Cleri consensu* äro inkomne vthi the nyligen öfwersedda Kyrkioböcker och *Manualer* widh Evangeliska och Epistoliska texterna, äro ock här behållne wordne. I thet öfriga befaller *Constitutorium Regium,* at ett nogare Swenska textens jämnförande med *original* språken skal besparas til något annat arbete, som efter tidernas omständigheter anbefallas kan.

II. Capitlens *summarier*, fördelningar och *marginalier*, äro inrättade til något närmare öfwerensstämmande sigh emellan, at thesto bättre gifwa vnderrättelse om textens sammanhang; och at vnderhielpa minnet.

III. Loca parallela eller *Concordantiæ Marginales,* som til ett stort antahl warit samlade öfwer the *Canoniska* böcker, äro alle vpslagne, och lämpade til thenna *editionen;* efter nödtorften förminskade och förökade; öfwer *Libros Apocryphos* å nyo tilsatte, och öfwer alt genom en *asteriscum* anordnade til sina wissa *membra* vthi verserna.

IV. Capitel och verser äro inrättade efter *original* språkens nu wedertagna *editioner;* som ock efter Lutherum, så wida sigh någorlunda hafwer welat giöra låta. I thet öfriga är nogsamt kunnigt, hwad åthskilliga omdömen finnas om then wedertagna fördelning vthi capitel och verser, och hwad skiljachtighet sigh wisar vthi åthskilliga språks åthskilliga *editioner;* hwar om ibland många andra

korteligast något påminner *D. Diechman* vthi sitt lärda Företaal til then Stadiska *editionen* af Tyska Bibelen i *8:vo* af åhr 1690.

V. Anmärkningarna, som finnas efter capitlen, och ifrå Gustavianska *editionen* af åhr 1618 äro behållne wordne, hafwa blifvit här öfwersedda, vundertiden i något förminskade; stundom ock tillökade. The *allegationer* af *Patribus,* och andra *Scribenter,* som i samma *notis* finnes anförda, äro ock efterslagne, och somligstädes rättade. Bibliska böckernas namn, som vthi *allegationer* eljes pläga anföras af främmande språk, blifwa i thenna *editionen* gifna på Svensko, til then enfaldiga Läsarens större nytto och förnöijelse. Ordning medh Bibliska böckerna hålles efter wanligheten; allenest i nya Testamentet föres Epistelen til the Ebreer in til the andra Pauli Epistlar efter såsom sedermera befunnit är, eij wara nödigt at afsöndra samma werck ifrå the andra Pauliniska. Ibland Företalen, är i thenna edition vthslutet thet förra til Syrachs book; för Epistelen til the Ebreer; som ock til Jacobs och Jude Epistlar: och thet af the orsaker som nogsamt äro befintliga, och på goda skiäl grundade.

VI. Then Svenske *dictionen,* eller ordelag som i wår heliga Bibel är wedertagen, hafwer för thes jämnhet och wälljudande *numeros,* så wäl som för thes antagna bruuk, hoos the alfwarsamt sinnade wunnit thet bifall, at somligas nyfikenhet medh sammansökta ordasätt eij hafwer hint betaga thet sitt hederwärda beröm. Någre ord, som kunna synas wara mörke, och komne vthur bruuk, hälst vthe somliga *provincier,* och doch icke hafwa bordt vthskiutas eller förandras, för theras *emphatique* och gamla bemärckelser skul finnes vpsatte efter *Alphabetet,* doch som korteligast, och medh jämnförande huru Lutherus them i sin Tyska *version* gifvit hafwer: efter såsom wercket eij hafwer welat tala widlyftigt *collationerande* medh andra, antingen *Orientaliska* eller *Europhæiska versioner* och språk, hwilket lemnas til något widlyftigare werck och *Glossarium,* som någor lärd man spörjes hafwa under händerna.

Hwad widkommer *Orthographien* eller skrifarten, så hafva wäl berömwärde män welat och än wilja erhålla, at then som i Gustav-Adolphiska *editionen* är wedertagen, skal wara förswarligast, och medh Swenska tungomålets art enligast: likwäl, efter såsom någre förnäme och i wårt språk kunnige män, genom hållna *conferencer,* hafwa låtit vpsättia wissa reglor til en *general* efterrättelse; altså är ock i Kongl. Canzliet för godt funnit, at thenna *editionens Revisorer* och *Correctorer* måga ställa sigh them til efterrättelse: jemväl för then orsaken skul, at här vthi måtte hållas någon likhet medh the andra nyligen vthgångna Kyrkioböcker, som haft förberörde reglor til eftersyn. Om *uniformiteten* icke är allestädes så noga i acht tagen, kan sådant af then gunstiga Läsaren anses för ett tryckofeel. I thet öfriga, bör i. thessa ärender then H. Lärarens *Augustini*

påminnelse hafwa sitt rum: *Verba cælestis oraculi non sunt restrigenda ad regulas Donati. Melius est ut nos reprehendant Grammatici, quam non intelligant populi.*

I synnerhet är widh thenna *editionen* til märckiandes, at the mäst i Gudz ord brukade namn יְהוָה, och אֲדֹנָי, hwilka bägge af then Swenska Vtholkaren blifwa gifne medh ordet Herre, warda genom skrifasten så åthskilde, at thet förriga vthmärckes med tre stora bokstäfver; och thet senare medh tvänne, til at sålunda visa skilnaden af orden som finnas i *original* texten.

Wanliga *distinctioner*, större och mindre, som märckeligen tiena til vplysning om rätta meningen, äro ock giörligast i acht tagne; medh mera, som then gunstige Läsaren kan finna och erfara.

The Bibliske figurer, som i *Gustavi I:mi edition* hafwa warit någre få; men i *Gustavi II:di edition* til något antahl förökade, och i the följande *editionerne* meer och mindre intagne, äro här aldeles vthlåtne; kunna eij heller synas wara nödige och til någon besynnerlig vpbyggelse, hälst sedan *Icones Biblicæ* nu mera medh större zirath och anseende äro vthi kopparstycker afsatte; i åthskilliga *formater* och *Europæiska* språk enskyldt tryckte, och i mångas händer komne. Och hwad then Levitiska Gudztienstens, templets *adparat*, och slijkt anbelangar, blifwer sådant widh the bifogade *Emblemata*, Afritningar och Chaster til någon deel förestält, hwilka medh Kongl. Maj:tz nådigsta behagh och omkåstnad äro inrättade och anförskaffade.

Förvthan hwad texten och thes *appertinentier* angår, finna sigh och i thenna *editionen* några *appendices;* ther ibland

I. Index Doctrinalis vel Dogmaticus, eller ett Register, som innehåller then Christeliga lärans och lefwernes hufwudstycker, icke allenast af thet förriga Bibliska Registret, vtan ock af fleras arbeten sammanhämtadt. Här giöres vnder tiden någre *digressiones circa doctrinum fidei & morum*, medh en annor *tractationis modo*, än vthi ett Register skee plägar: torde ock vthi ordeformer något wara at påminna; men hafwer måst lemnas i then form i hvilken thet ankommit är; kan ock *examineras* och pröfwas af sielfwa *Contextu Biblico*, och thes *circumstantier. Allegationerne*, som här anförde warda, äro inrättade til thenna *editionen* med then bekymmersamhet som giörligit hafwer warit att anwända.

II. Följer en *Index Etymologico-Historicus* öfwer the vthi then H. Skrift anförde *Nomina propria*, medh theras *historier*, *originationer* och beteckningar, så wida någor wiszhet om them hafwas kan af Gudz ord, eller andra vpbyggeliga meningar. *Nomina propria* äro inrättade efter then *pronuntiation* och skrifart som i thenna *editionen* antagen är; samt *allegationerne* pröfvade och lämpade.

III. Bibliska *Chronologien* eller Tideräkningen, som i the förra

våra *editioner* hafwer warit fördeelt widh the historiska böcker, är här sammanförd på några fåå bladh; och thet sålunda, at både then wanliga *Chronologien* behålles, som finnes wara Lutheri (besee hans *Tom. 4. Jen. Latin. f. 1689)* och sedan är närmare vtharbetad och i ordning förd af *Abrahamo Buckholzero;* hwar jämte här ock anföres *Calvisii* och *Calovii* tideräkning. *Adplication* af the Bibliska historier är vthu Weimarska eller Nürnbergiska Bibelen öfwersatt worden. Then skildnad som eljes finnes hoos *Chronologos* vthi Bibliska historiernas lämpande til tiden och åhretalet, hwilken wisar sigh jemwäl i thessa anförda *columner,* måste lemnas til särskildt afgiörande, och kan intet twingas in om een sådan korthet som här fordras.

IV. Äro ock bifogade några andra små förteckningar, nemligen:

Ordning af Bibliska böckerna, huru the på hwar annan följa, jämte anteckning af theras capitel. Een lista af Skriftenes språk i gamla Testamentet, som i thet nya finnas *allegerade.*

Evangeliska och Epistoliska *Texter,* som på Sön- Högtidz- och Helgedagar hoos osz åhrligen brukas.

Een liten Ordelista, som förr nämnd är.

Så ock kort Vthräkning på mått, vigt och mynt.

Sålunda är, korteligen at berätta, thetta heliga wercket, widh thenna *editions* vthfärdande, efter tidsens omständigheter handterat wordet; och the widh thes tryckiande infallne hinder, genom Gudz nådh, lyckeligen öfwerwundne.

Then Kongliga nådh och mildhet, åhåga och bekymmer, samt osparda kåstnad, hwar med *Hans Kongl. Maj:t* hafwer behagat ansee thetta heliga werckets befordrande jemwäl vnder påstående swåra krigssbuller, som thes en och annan gång ifrå främmande land uthfärdade nådigste skrifwelser nogsamt intyga, böra Gudälskande hiertan medh wördnad erkänna; jämte trogen förbön, at Gudh wille bekröna *Hans Kongl. Maj:t* medh kraft och styrkio, hälsa och sundhet, långt lijf, och högtåstundad rolighet: på thet ibland andra nyttigheter vnder *Hans Kongl. Maj:tz* fridsama och lyckeliga regemente, Gudz ord och hans alraheligaste namn må i wördning hållit warda; then rena Evangeliska läran i wårt kära fädernesland, vthan skadeliga blänningar och mängerij bibehållas; nåde och frijd framgent föröka sigh hoos osz.

För then frucht och förnöijelse som thet anwända arbetet kan förmodeligen skaffa hoos Gudz ordz älskare, bör hans alrahelgaste namn wara åhrat och prisat. The feelachtigheter, som, kan skee, hafwa sigh inträngt, äro prof af menniskliga swagheter. Rättsinnade menniskior warda them medh mildt och gunstigt omdöme anseende. The afwundsame, omilde och afwuge, blifwa, som troligit är, sigh sielfwom altid like.

Gudh hugswale wåra hiertan, och styrcke osz i all lärdom och goda gierningar, at wår kärlek må meer och meer rijk warda i alt förstånd, och wij måge kunna pröfwa hwad bäst är, och wara obesmittade in til Jesu Christi dagh!

Bil. III.

Om Pietisteriet.

Kort och opartisk berättelse om thet för en rund tijd sedan upkomna högstskadelige Schisma uti wåra Luther-Evangeliske församlingar under thet nu i 14 åhr bekante namnet Pietisterie af rena och trogna Lärares såwäl som af theras egna skriffter, som dätta partiet tillgifne äro, uprichtigt och effter samwetet författadt af

Erico Benzelio.

Ändoch wår Luthersk-evangeliske religion alt ifrån then högt åstundade reformations tijden har warit och, thes gudi lof! är på så goda fötter satt, at man uthan några nyheter och, ändringar genom gudz nåd och wälsignelse kan ernå thet rätta ändamålet af en san pietets befordran, där allenast hwar och en i sitt kall och stånd wille lägga handen wijd, och sin Christendoms och ämbetes plicht effter yttersta förmåga haffwa fullgjordt: Hafwer lijkwäl the så kallade pietister, under thet namnet och titul at afskaffa åtskillige inrijtade misbruk och thet Christelige lefwerne förbättra, många nya meningar och sådana noviteter på banen bracht, som för dätta uti åtskillige Kättare af alla orthodoxis Theologis warit såsom willfarande och högstskadelige förkastade, emädan the aldeles löpa emot then Heliga skriffts rätta förstånd så ock wåra symboliske böker, dem, ehuru många thet budet till at gjöra, dock inthet med fog kunnat hafts at tadla uppå. Dätta, nämligen att bemelte pietisterie sig således insmyga welat, då rättsinnade och om gudz namns åhros befrämjande öme Theologi på universiteterne så wäl som annorstädes förmärcht, hafwa the där till eij tegat stilla, uthan genom offentelige skriffter wijst, af hwad för en skadelig effterfölgd thesse nya meningar wore; nämligen ther hän syfftande, at then gamla läro och Christelige lefwernes arten som snart mot 200 åhr uthi wår Lutherske-Ewangeliske församling warit i bruk, nu effter trachtades i oträngde målet at ändras. Hwarigenom indifferentismus Religionum komme

at införas, som redan, gud bätre! alt för mycket på the främmande orter begynt är. Thenna högst skadeliga läran och nya religion, för hwilket monstro wår evangeliske församling alt ifrån reformations tijden in til nu frij warit — är Pietisternas afföda och bekymrar sig litet eller intet om *förståndets uplysning*, tillåtandes hwarjom och enom at uti trones saker hafwa hwad mening han will, utan att binda sig til några tros articlar, til några symbola eller symboliske böker, allenast wiljan är förnyad och förbättrad, så at en menniska lefver fromt och gudligen i denne wärlden, det doch mästedels består uti orden och i een utwärtes gudachtighet och helighet. Och huru skall then kunna lefwa from och gudelig som fahr med en förargelig och ogudachtig lära, sådana som thenna är, thet in seqventibus klarligen wijsas skall, men hwad är thetta wäl annat än för aldeles öfwerända kasta wår evangeliska religion som i guds ord så härligen grundat och alt intil denna tijd med så mycken möda förfächtad, men med så många fromma Christnas, och där ibland med så stor Swerijges Konungs högtädla blod beseglad är? Hvad är thet annat än öpna dören för Svärmare och Enthusiaster, som sig af en besynnerlig uplysning och nya uppenbarelser berömma? Hwad är thetta annat än lijka som wända bakfram på then guddomeliga läran och mästra Christum samt the helige Apostlar, som trones articlars renhet emot Phariseerna och the falska Apostlar med så stor ifwer förswarat hafwa? Och thet eij uthan orsak: ty såsom tillförne med ett ord sades, at thet icke kan *med skiäl* kallas ett rätt fromt och gudeliget lefwerne, thet eij är bygdt på then sanna trona på guds och Jesu Christi sanna kundskap och thet uppenbarade ordet. Hwarföre ock en gammal lärare har rätteligen sagt ibi non pie vivitur, ubi non recte creditur. Så säger ock en af wåra förnämsta Theologis, Pietas qvæ veræ Dei agnitioni ex verbo inædificata non est, pietatis potius spectrum est et cæca pietas, qvippe altero qvasi oculo orbata, quam vera Pietas. Skulle man så fritt få spela med thet heliga religions wärket, så skulle omsider then fria indifferentismus stadna uti en fördömlig atheismo, hwar ifrån oss gud nådeligen beware! När iag på alt thetta tänker, skär thet mig uti mitt hiärta, hälst då iag finner här i boklådorna sådana böker försäljas, köpas och läsas, såsom Gotoff Arnolds Kirchen und Ketzer historia 2 stora folianter, Thomasii samt Rudophs Enno Bremensis des recht Evangelischer fürsten in den theologischen streitigkeiten. Denna senares tractat Von der wahren weisheit und wahren glaube. Item en apologie för bemälte sin förre tractat Dippelii seu Christiani Democriti der reine hirt und rein hertz, hwilka förgifftige böker med flere dylijka utan fruchtan för den höga Öfwerheten med all macht och wår Evangeliske religions största försmädelse förfächta indifferentismum religionum; hwar igenom alt för många som denne saken

Indifferentismus.

Enthusiasmus.

Speciosa pietistarum Pietas.

Arnoldi historia.

eij i grund förstå komma til at insupa ett sådant förgifft som är krafftigt at bringa them, så framt the där utinnan framhärda, uti en ewig siälawåde, emädan the ther af lära at förachta och bespotta wår gudztienst sådan som then nu i wåra församlingar medelst offentelig prädijkan, bön och sång förrättas, samt the högwördige sacraments administrerande, och lijkwäl bemantlas dätta enda med gudachtighetenes söta och kära namn och samwetes oförkränkta renhet. Exempel hafwer man här uppå uti förbemelte Arnold, hwilken hölt sig några åhr ifrån wår Lutherska evangeliska gudstjenst och then heliga nattwardsens bruk, såsom en för honom oren antichristelig och wederstygelig ting, in til des han effter sin höga Öfwerhets befallning antingen måste gå i landzflychtighet eller hålla sig til någon af de 3 religioner, som i det tyska rijket tillåtas, nämligen then Lutherska, reformerade och Catholska. Då lijkwäl hans samwete, medelst hwilkes renhets conserverande han tilförna bemantlat then offentelige gudstjenstens och the heliga sacramenternas föracht, tillät honom åter hålla sig til then Lutherska. O skrymterij och ogudachtighet.

Arnoldus nullius fidei.

Emädan nu the förargelige och högt skadelige noviteter hwilka the så kallade Pietister tilgifne äro, en sådan fördärfwelig effterfölgd med sig hafwa, ty warda the ock mäst på the förnämste orter, hwarest then Lutherska Evangeliska religionen wedertagen är, ogillade, efftersatte och förkastade; såsom för utan i wårt kära fädernesland Swärje och thes underliggande provincier, i Danmark, i Norje, och the förnämste Rijksstäderne i Tyskland, såsom Ullm, Augsburg, Nurnberg, Lybek, Hamborg, Lyneburg, samt de förnämste Gref- och herskaper; så och på alla tyska universiteter eller Tubingen, Altendorf, Jena, Vittenberg, Leipsig, Helmstatt, Kihl, Rostock, Gripswald, undantagandes Hall och Giesen, therest the nya Pietistiske meningar af somlige, men doch icke af allom, warda så æstimerade, att then bekante Thomasius, som ock nu tagit sig för at förswara trullkäringar och tyranner, på ett ställe skrifwer om bemälte Arnolds Kirchen und Ketzer historien som ibland andra längesedan öfwertygade osanningar han derutinnan på thet högsta förfächtar för indifferentismo, så ordet talar, at Kättare måste heta fromme och rättlärande; men nijtiske fäder och lärare som troligen lagt sig uth för trones renhet, Kijf- och trätosame män, ja Kättare: Jch halte Des Herren Arnolds historie nach der Heiligen schrifft für das beste, und nützlichste buch, das man in hoc scribendi genere gehabt hat, und schäme mich nicht dasselbe allen meinen auditoribus hier mit auf das nachdrüchligste zu recommendiren, und wen sie das geld dafür ihren münde erspahren oder erbetlen sollen.

Pietistæ non admittuntur in regnis, provinciis, urbibus Lutherano religione addictis.

Christian. Thomasius juris conp. Acad. Hal. de Arnoldo.

Dätta oachtat såsom det således på en falsk grund bygdt är, låta doch alle nu omtalde förnämme orter och oförkränkte Academier

förutan the twå sista med sin wetenskap och wilja eij några sådana personer hos sig komma til det heliga prediko ämbetet, om hwilka bekant är, at the sig til thet Pietistiske partiet slagit hafwa och theras nyheter bijfalla. Finnas ibland them några Pietister, så hålla the sig ibland dem antingen hemligen eller hafwa the ther, icke annorlunda än annorstädes tilgår, sina gynnare i Konglige eller Furstelige hofwen, som för sina particulere orsaker skull hålla dem hufwudet uppe; men icke warda the allment adproberade och gillade, på thet förargelse och owäsende af them eij stijfftas må; såsom i Qwidlingburg, Halberstat, Hamburg och andra tyska orter för detta sket är, wåra religions fiender til mycken fägnad, men allom rätttrognom til stor grämmelse.

Pietismo suspecti a ministerio sacro arcentur.

Dätta folket som således wijka ifrån then rätta gamla läroarten, och sönderslijta thet Christeliga Kärleks och enighets bandet och förmena sig genom sina nya meningar, såsom särdeles medel thet Christeliga lifwet merkligen förbättra kunna, äro för mer än för 13 åhr sedan, af Pietetens eij rätteligen anstälte idkande, Pietister kallade; om hwilka det wäl må heta, som Dawid talar i psalmen *the lära af oense hierta,* ty qvot capita tot sententiæ: then ene tager sig frihet at statuera thet, en annan ett annat, doch komma the gemenligen alla som thetta namnet med skäl bära, (ty rätta cultores pietatis, thet är, the som hålla sig fast til then wälgrundade läran och gudelige lefwernes arten, läsa flijtigt then heliga skrifft, idka månteligen the Philosophiske studier och bewijsa sin troo med gärningarna etc. böra med thet pietistiske namnet icke beläggas), öfwerens i följande stycken, eller åtminstone äro the them icke emot, som sådane galne och emot guds ord sträfwande meningar förfächta.

Ortus Pietistæ.

Dissensus eorum.

1:o. Lära the, at private sammankomster eller så kallade collegia pietatis, som utom then offentelige gudstjensten anstelte warda, och intet wore til förkastande ther the blefwo i sitt rätta bruk, äro så absolute nödwändige, at then Christen, som them icke anställer eller bewistar, kan icke gjöra sig hopp om saligheten, ther lijkwäl Pietisterne icke ännu kunnat med samma skiäl bewijsa, at sådane collegia eller sammankomster äro af Christo eller the helige Apostlar så påbudne och befalte, at the utan förlust af saligheten eij kunna eller böra underlåtas. Sedan såsom thesse collegia pietatis skola förnämligen therpå syffta, at then inwertes menniskan må blifwa upbygd eller at the Christnes hiertan, hug och tankar måge blifwa dragne ifrån thet som utwärtes är, till thet som inwärtes är, ifrån bokstafven til andan, ifrån thet kötzliga til thet andeliga. Sij et sådant skien til gudachtigheten hafwa the Christne privata sammankomster, hwarutinnan dock mycket otilbörlighet offta sker; Och then bekante Svärmande Skomakarens Jacob Böhmmes skriffter til detta ändemåhl besynnerligen tyckas föra. Ty finnas ock ibland then Pietistiske

Dogmata Pietist. test. inter qvæ 1 sunt collegia Pietatis seu privata conventicula qvorum ad salutem necesitatem venditant.

Jacob Böhmius eiusque scripta.

hopen the som desse skriffter högeligen recommendera med flijt ther utinnan at läsa, ändoch det af så många förnäma Orthodoxis Theologis klarligen wijst är, at ther, jämte thet goda therutinnan finnas kan, mycket mehr försmädelse emot Gud och annan galenskap uti sig författa.

Revelationes cælestic. imediate expectandæ volunt.

2:o. Lära Pietisterne, om icke alle, doch en stor dehl, at man måste wänta på syner och propheter, äfwen som i thet gamla testamentet och wid begynnelsen af thet nya, i the heliga apostlars tijd; hwarföre ock ibland pietisterne åtskillige, särdeles qwinspärsoner sig af besynnerlige uppenbarelser och omedelbara inspirationer berömt hafwa och i så måtto eij litet buller och owäsende på banen bracht; ty här med binda the dårachteligen til at kasta öfwer ända thet, som the rene Luthersk, evangeliske lärare alt ifrån reformations tijden enhälleligen slutit och emot the Påwiske aldre skäligast förfächtadt hafwa; eller at thet genom Propheterne, Evangelisterne och Apostlarne uppenbarade ordet som i den Heliga Bibel finnes, är i trones eller Lärones saker det enda principium, den enda oryggeliga grunden, hwar uppå then Christeliga tron sig rotar, och hwareffter alle Lärare rättas må. Althenstund i thesse sista wärldenes tijder inga Propheter mehr äro at förwänta, sedan Gud så fullkomligen uti thet prophetiska och apostoliske ordet kundgjordt sitt wäsende och wilja och således alt sit råd om wår salighet, så ock wid slutet af uppenbarelse Boken beseglat hela then heliga skrifft med thesse

Apoc. 22:18, 19.

orden: *jag betygar hwar och en som hörer propheticns ord i desse bok; ho som lägger något här till, på honom skall Gud lägga the plågor som skrefne äro i desse bok; och om någor tager något ifrån thenna boks propheties ord, hans dehl skal gud bort taga utur lifsens bok, och utur then heliga Staden och utu det skrefwit är i denna bok.*

Ad Apostolorum sanctitatem piet. operibus bonis venire posse affirmant.

Dätta oachtat lära lijkwäl pietisterna, at the Christna i denna tijden måste genom en dagelig diup ånger öfwer sina synder och ett besynnerligen heligt lefwerne lijkesom genom sina egna goda wärk och gärningar sig så rena och skickelig göra, at the hinna til en illuminations och uplysningsgrad som funnits hafwer hos the heliga Apostlar och andra fromme Christne i then förste församlingen *bringa kunnat,* Hwilket theras dårachtige företagande är sielfwa

Phanatismo et qvæquerismo laborant.

Phanatismus och ett fördömligt qwäkerie, ty en annan beskaffenhet hade ecclesia plantanda och en annan plantata. Då then Christelige religionen skulle fortplantas uti hela wijda wärlden, så war en sådan hög och omedelbarlig uplysning af nöden, hwilken bekräfftades genom

Dona prophetica et miracula in Ecclesia plantata non exspectanda.

tekn och underwärk; men sedan then Christna religionen wart wijda omkring spridd och evangelium för alt folk, som under himmelen är, prädijkat i allahanda tungomål, har then höga och omedelbara uplysningen uphördt, hwilken och äfwen nödig war i thet gamla testamentet, då Canon Biblicus ännu eij war till sit slut förd. Så

hafwa ock tekn och underwärk, hwilka en dehl pietisterne äfwen nu fordra, om Christendomen såsom i then första församlingen hos oss skall wara fullkommen, så småningom aftagit, in til thes the i det 3 seculo aldeles uphördt, effter då redan Christi församling så härligen wuxit och sig förkofrat hade, och thet äfwen under the swåra och stora förföljelser. Finnas altså nu i wåra tijder intet plenum jubar Luminis prophetici cum officio coniunctum h. e. en fullkomlig glantz af then prophetiske uplysningen med detta höga ämbetet förknippad, som i forna tijder. Utan allenast tenues stricturæ hujus luminis, små gnistror, af thetta liuset, så til talandes, hos några af Gud högt uplyste och i then Helige skrifft wäl öfwade, samt grundeligen lärde och gudfruchtige män.

3:o. Lära Pietisterne Chiliasmum, det tusenåriga Christi rijke, hwilket wår Frälsare förmenas skola uprätta här på jordene, innan wärdenes ände kommer. Och detta rijket defendera Pietisterne med så stor ifwer, fast än alla theras medbröder om thes beskaffenhet eij öfwerens komma, at then, som thet förnekar, beskylles af them hafwa begåt en dödelig synd. Til at stadfästa sin wildfarande mening om thenna subtili eller subtilissimo Chiliaśmo, hwilken de dock emot sanningen säija eij wara förbuden i den Ausburgiske bekännelsen, framdraga the af thet gamla testamentet sådana språk, som handla om Herrans Christi andeliga rijke, *hans Kyrka och församling*. Och af thet nya testamentet sådana språk, som handla om härlighetenes rijke i himmelen, som thet ock här alt ifrån Lutheri tijd i wåra Evangeliske församlingar lärdt är, och thet i anledning af skriffternes rätta sammanhang, så och then gamla Christeliga [församlings]kyrkans öfwerensstämmelse. Alla dessa språk lämpa Pietisterne til thet af dem inrättade oformlige Chiliastiska rijket, hwilket med så månge orimligheter upfylt är, at the i korthet eij stå til at nämna. E. gr. Ingen skal i thesse 1000 åhr döö och lijkwäl måste folket åhrligen genom then naturliga födelsen förökas, hwar blifwer tå rum för alla på jordene? Judarne måste blifwa från all wärldenas ändar införda i Palestina igän. Alle ogudachtige måste i en stor slachtning förgorde blifwa af the fromma i Josaphats dahl och theras kroppar obegrafne blifwa liggande, huru wilja då the i sitt land åter förde judar sig för stank begå? Uthi thet tusenåriga rijket, skal then wärdzliga öfwerheten uphöra, emädan tå idel fromme, rättfärdige och sachtmodige menniskor finnas skola, som göra alt af en willig anda och utan något twång och altså ingen öfwerhet behöfwa. Och detta rijket måste nu innan kort uprättadt blifwa, hwar til Pietismus såsom thet tjänligaste medel ther til af allom wedertagas bör och then gamla läran samt Christelige lefwernes arten afskaffas, såsom then, hwilken profan och kötzlig är, emädan then genom controversiers drifwande och andra wakra studiers idkande

Chiliasmum defendunt.

Ratio introducti chiliasmi.

Religio antiqva abolenda.

så ifrigt lägger sig ut för trones renhet och alt för remiss och laam är i lefwernes renhets och helighets pådrifwande. Hwilket senare dock idel osanning är. Ja, emädan then aldeles förkastar, ifrån sin gemenskap förskiuter ock til Kättare gjör alla dem, som annorlunda gjöra, såsom Donatister, Catholiqver, Calvinianer, Socinianer, Armenianer, Svenckfeldianer, Veigellianer, Anabaptister, Qveqer och hwad namn the äljest hafwa kunna. Ty sålenge en sådan Läro- och lefwernes art i Christendomen warar, kan thet tusende åhriga Rijket icke komma at uprättas. Derföre måste kärleken, som fördrager alting, alla thesse secter, som bekänna Jesum Christum för sin frälsare, fast the hafwa uti trones saker åtskillige meningar, wänligen omfatta och uti sit brödraskap uptaga, allenast the fromt och gudeligen lefwa. Men hwad är wäl thetta annat, än at lönligen och listeligen kulkasta både religion och öfwerhet, göra miskmask af alla religioner och hos den menige man upwäckia rebellion och uprohr, när han får höra at uti regno Chiliastico är ganska stor frihet, som allom des inwånarom gifwas skal, och at ingen öfwerhet då mehr blifwande warder, samt at detta rijket är nu lijka som för dören. Mån han då icke snart skulle låta sig af en swärmare intalas til at begynna något nytt, at han måtte kunna kasta af sig sin undersåtelige plicht hwarmed han sin höga öfwerhet, effter gammal lag förbunden är. Är altså thenna Pietisternas lära en ganska farlig och högst skadelig lära, som skadar både kroppen och siälen.

Hæretici omnes caritatis mantello excusandi et ferendi.

Magistratum Politicum tollunt.

Desse äro nu Pietisternas hufwudläror och noviteter, hwilka doch af the forna kättare börgade, men nu med ny färg öfwerstrukne äro; här igenom söndra de sig ifrån then gamla Luthersk-evangeliska rätt lärande församlingen, hwilken the, och i synnerhet indifferentisterne, på thet aldra häfftigaste hata, och thes rene Lärare med the aldrabittraste calumnier och försmädelse ord såsom med et starkt slageregn öfwerfalla; utropandes them, som för samwetet skull eij kunna eller böra bijfalla thesse wilfarande meningar, för kötzliga och trätosamma meniskor, ja för Kättare och svärmare, hwilka inthet äre ännu på nytt födde och hafwe icke ännu hunnit til den rätta uplysningen; Hwarföre deras åhörare them eij höra böra, eller af theras tjänst sig betjäna, såsom the grofve Pietister sig otilbörligen deröfwer utlåta, twärt emot wåra symboliske Böker, Augustanas confes. dess apolog. art. Smalcald. Cath. Majorem et minorem Lutheri samt formulam concordiæ. Desse såwäl som symbola Oecumenica, Apost: Nicænum et Athanas: hålla the, som äro af thet ifrigaste slaget, i ganska slätt wärde, och der om skymfeligen skrifwa och tala, såwäl som om höga Öfwerhetenes Christelige och loflige Kyrkjolag samt helsosamma förordningar för den rena lärones bijbehållande, hwilket alt de såsom menniskio bod rächna til Antichristi rijke, och

Ecclesias Luth. Evangelicas, earum ministros, concilia oecumenica, lib. symbol. et ordinantias regum eccles. odio et calumniis afficiunt.

det därföre, at thesse sig therigenom händerna bindas uti sina noviteters och falska läras utspridande.

Förutan thetta göra Pietististerna alt för stort wäsende af lagsens hållande, och the nyföddas fullkomlighet i thetta lifwet, hwar utaf ett andeligit högmod, andras föracht och änteligen, när samwetet upwaknar och ser, huru många synder samma fullkomlighet warit bemängt, egen förtwiflan härkommer. The hafwa nya och til indifferentismum inclinerande meningar om Läro- och prädikoämbetet, thet de med en särdeles wirelse förklena: om skrifft och aflösning, om de heliga sacramenterna Döpelsen och Herrans nattward, om kyrkior och then offenteliga Gudztjensten lijkasom kunde man alt detta umbära, sådant som thet nu i wår religion finnes; Alt til then ändan at the, sedan the kullkastat then offenteliga Gudztjensten, få hafwa frit spehl med sine privata sammankomster och låta så then ene galenskapen räcka then andra handen; Doch äro somlige härutinnan beskedeligare än the andre, the utsträcka alt för wijdt thet andeliga prästerskapet, så at the tillåta them, som til prädikoämbetet eij äro kallade ock ordinerade, the förrättningar, som Läroståndet allenast tilkomma. E. gr. at en husfader eij allenast får lära och förmana i sitt hus sine barn och husfolk, utan ock döpa och förrätta then heliga nattwarden. The ogilla ock *förkasta studium juris* som en mera skadelig än som nyttig ting uti ett regemente, doch hafwa *the eij alla* i detta mål enahanda mening, the göra och wilkorliga ting owilkorliga såsom skämta, lee, dansa, bewista bröllop, bära wakra kläder, bruka främmande språk, fächta och dylike. Thetta alt, som i sig sielft är indifferent och wilkorligt och warder skattadt effter thes bruk och öfning, hålla the för synd, besynnerligen om det i thesse tijder öfwat och idkat warder. Och i så måtto trachta the effter en *särdeles helighets beröm*, som här tils äfwen ibland the gudfruchtigaste eij funnits hafwer.

Legis in Renatis perfectam impletionem urgent.

Enumeratio plurimorum errorum Pietistarum.

Sacerdotium spririt. nimis extendunt.

Studium juris improbant.

Indifferentiam rerum et actorum tollunt.

Fastus spiritualis.

Andra enskylta meningar hos en part Pietister, såsom uti then art- *om rättfärdiggjörelsen*, at the ther tränga wåra goda wärk och gärningar alt för långt fram så at Tron har mycket litet att seija, hwartil man doch snarare kan säija alla pietisterne warit saker til. Uti den trostarka artikeln om *Herrans Nattvard*, at the neka manducationem indigno. Uti then artikeln *om gudz nåd*, at the säija densamma tilslutas för somliga menniskor medan the ännu lefwa, så at the icke kunna widare komma i nåde igän, och således salige warda, hwilket är en swår och för alla syndare förskräckelig mening. Uti den artikeln om *menniskones tilstånd effter thetta lijfwet*, at the försäkra the fördömda, ja ock sielfwa dieflarne om ett ewinnerligt lijf med mehra, som man eij här wil omröra; uthan troligen önska, at gud mildeligen wille bewara wårt kära fädernesland för sådane swärmare- och willo andar, tilstoppa munnen på them, som ibland

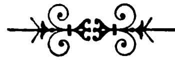
In actu justificationis bona opera intrudunt.

Mand. indignorum negant.

Gratiam Dei et salutem æternam non omnibus patere impiissime docent.

Damnatis et ipsis Diabolfes vitam pollicentur.

oss upkomne äro, och med sin helige anda städse regera wår allernådigste Konungz hierta, at han så hädaneffter som här tills. (Hwarföre och gud honom underligen wälsignat med en gudelig ifwer) altid sig åtaga wille then Evangeliska religionens oförkränkta renhets förswar, thet med gudz hielp troligen handhafwer, och således äfwen i detta måhl förer Herrans Krig, at wj, som troligen Swerjes Barn under honom såsom landsens aldrakäraste fader et roligt och stilla lefwerne föra måge i all gudachtighet och kärlighet; att wij mågom behålla trona och itt gott samwet; wandra i kärleken, wäxa till i gudz och wår Herres Jesu Christi kundskap, wara fruchtsamma i alla goda gärningar, ock omsider med honom wår gudälskande Konung må få trones ändalycht, som är siälarnes ewiga wälfärd och salighet. Amen! Soli Deo gloria.

Förteckning öfver Benzelii skrifter.

1) Oratio publica in laudationem linguæ sanctæ. 1653.

2) Oratio de fatali literarum periodo. 1654.

3) Themata Philologico-Philosophica exhibentia doctrinalium signorum naturam in genere rudi penicillo adumbratam. 1654. 4.

4) Dissertatio de institutione literaria. 1658.

5) Dissertatio Academica de Philosophia vitæ civili servitura. 1663. 4.

6) De vitando Syncretismo. Giesse impressam. 1664.

7) Concio Pauli in Areopago habita. 1669. 4.

8) Exercitatio theologica, eaque in vitam Abrahæ prior. 1671.

9) Exercitatio theologica in vitam Abrahæ secunda. 1673. 4.

10) Exercitatio theologica in vitam Abrahæ tertia. 1673. 4.

11) Exercitatio theologica in vitam Abrahæ quarta. 1674. 4.

12) Exercitatio theologica in vitam Abrahæ qvinta. 1674.

13) Dissertatio philologica de Messia judaico, e Rabbinorum maxime commentariis. 1675.

14) Exercitatio theologica in vitam Isaci prima. 1677. 4.

15) Exercitatio theologica in vitam Isaci secunda. 1677. 4.

16) Exercitatio theologica in vitam Isaci tertia. 1679. 4.

17) Exercitatio theologica in vitam Isaci qvarta. 1679. 4.

18) Exercitatio theologica in vitam Iacobi I. 1682.

19) Exercitatio theologica in vitam Iacobi II. 1683.

20) a) Breviarium Historiæ ecclesiasticæ, Veteris et Novi Testamenti, discentium usui destinatum, iteratis vicibus juventuti academicæ propositum, multorum desideris expetitum, nunc demum typis descriptum et privilegio regio evulgatum Strengnesii 1695. 369 pag. 8:o.

b) Samma arbete "Secunda cura typis descriptum Strengnesii 1699". 8:o.

c) Breviarium historia ecclesiastica, Vet et N. Testam. Ed. 3:a. Cura Erici Benzelii, filii. Upsaliæ 1717. 12.

d) Samma edition, men i annat tryck. Upsaliæ 1717.

e) Samma arbete. Gothoburgi 1743. 12.

f) En femte upplaga af samma arbete med titel: Breviarium historiæ ecclesiasticæ Vet et. N. Testam. Ad præsens usque tempus continuatum, cura A. H. Stamberg. Arosiæ 1802.

Till denna upplaga är bifogad en "ad Er. Benzelii breviarium Historiæ ecclesiasticæ cura filii Erici tertia vice editum Paragoge, per Nonneminem horum Discipulum" (Nils Hufvedson Dal), hvilken Paragoge förut varit tryckt 1734.

g) Samma arbete, öfversatt på svenska med titel: Erici Benzelii Kyrkohistoria, sammanskrefven, först på latin; men nu efter mångas åstundan på svensko utgifven samt till närvarande tid fortsatt, med bifogad berättelse om Propheterna, Frälsaren Jesu Christo, Evangelisterna, Apostlarna och the sjuttio lärjungarne; och till trycket befordrad af Joh. Bäckström. Stockholm 1734. 479 sidor. 8:o.

21) a) Epitome rhetoricæ ecclesiasticæ, quam per collegia publico-privata .... in Regia Academia Upsaliensi, studiosæ juventuti proposuit .... Ericus H(enrici) Benzelius. Strengnesii 1694. 12.

b) Samma arbete. Editio secunda.

c) Samma arbete. Ups. 1747. 8:o.

d) Samma arbete. Stockholm 1764. 8:o.

e) Samma arbete. Upsaliæ 1771. 8:o.

22) Palma pacifera, a sacero Doct. Erico Odhelio inchoata, ab illo vero [Erico Benzelio] jussu regio continuata.

23) Ades dum Spectator... [Grafskrift öfver bröderna Jacobus Augustus och Johannes Carolus De La Gardie] söner af M. G. De La Gardie och Maria Euphrosynia. Folio. 4 opag. sidor utan titel. (Den 20 December 1662.)

24) Justa Exequialia, Quæ honoribus ac piæ recordationi, Jacobi Augusti Johannis Caroli, Comitum De La Gardie, Holmiæ 20 Decemb. Anno 1662 Humillimo officio reliquit. Holmiæ, Excudebat Henricus Keijser. Qvart. 24 opag. sidor.

25) Lijk-Prädijkan Öfwer... Öfwerste Gustav Kruus, Hvilken

i Herranom afsomnade i Stockholm den 2 Maii 1692. Och ... bleff ther sammastädes i Riddarholms Kyrckia begrafwen förberörda åhr den 6 Novembris. Strängnäs, Tryckt aff Johan Billingsley. Qvart. 52 opag. sidor. De två första bladen finnas i annat tryck, titeln något olika, börjande: Lijk-Prädikan och slutande: Tryckt i Stockholm.

26) Officium parentale præstitum Martino Brunnero [1], Th. Doct. et Prof. in Acad. Ups., quod primus edidit Cl. Nettelbladt a:o 1731 in 8:o, in semi decade quarta seu memoria virorum in Svecia eruditissimorum rediviva.

27) En kristelig likpredikan öfver den sista af Manslinien i den urgamla, af stånd, höga tjänster och meriter vidt berömda Båthe familien, den fordom högvälborne, nu mera salige Herren och Baronen Herr Carl Gabriel Båth, hvilken i Herranom afsomnade i Stockholm den 18 Maj år 1698; och blef i folkrik och ansenlig församlings närvaro där sammastädes begrafven den 20 Novembris på förberörda år af Doct. Erik Benzelius, biskop i Strängnäs. Strängnäs tryckt af Jöns Rönberg.

28) Programma in funere Joh. Baazii Upsaliæ 18 Sept. 1681. Folio.

29) Oratio parentalis in Joh. Baazii obitum 1681.

---

[1] Död den 22 Augusti 1679.

Rättelser.

Sid.	5		rad	9 u.	står:	professor,	läs	professorerna.
„	6		„	7 u.	„	Södertelge,	„	Södertälje.
„	16	not 2	„	2	„	„	„	„
„	„	„	„	13	„	församlig	„	församling.
„	26		„	5 n.	„	församligar	„	församlingar.
„	52	not 2	„	3	„	universitet	„	universitetet.
„	67		„	9 u.	„	*H*edmans	„	Edmans.
„	„		„	11 n.	„	*H*edman	„	Edman.
„	82		„	16 u.	„	konstitu*t*erades	„	konstituerades.
„	83		„	12 u.	„	u*t*trättat	„	uträttat.
„	110		„	2 u.	„	orginalarbeten	„	originalarbeten.
„	144	noten	„	9 n.	„	emoosträffua	„	emoo*t*sträffua.
„	145		„	16 n.	„	til	„	till.
„	147		„	6 n.	„	äger	„	äter.
„	174		„	11 u.	„	utträttat	„	uträttat.
„	175		„	7 u.	„	dels vårligen	„	del svårligen.
„	176	not. 2	„	1	„	*Arjou*	„	A*n*jou.
„	179		„	1 u.	„	berättelse	„	Berättelse.
„	206		„	11 n.	„	i hvilke*n*	„	i hvilke*t*.
„	222		„	16 n.	„	*h*ans	„	Hans.
„	234		„	14 u.	„	pålagd*t*	„	pålagd.
„	238		„	4 u.	„	nothänvisning [2])	„	[1])
„	243		„	8 u.	„	a*u*xie	„	a*n*xie.
„	258		„	10 n.	„	sina	„	dess.
„	280		„	3 n.	„	hela värden	„	hela världen.
„	283	noten	„	1 u.	„	ntet	„	intet.
„	285		„	16 n.	„	andras egersamma	„	andra segersamma.
„	312		„	13 n.	„	ältherresnillen	„	fältherresnillen.

Bil. II sid. V rad 9 n. står: apather, läs apothec.
Bil. III sid. XXIII rad 3 n. i marg. står: Diabolfes, läs Diaboli*s*.

